

۲۹

مدیریت شهری

نشریه علمی - پژوهشی مدیریت شهری و روستایی،
پژوهشکده مدیریت شهری و روستایی
سال دهم، بهار و تابستان ۱۳۹۱
شماره استاندارد بین‌المللی: ۱۶۰۷-۲۲۲۷

سال دهم، بهار و تابستان ۱۳۹۱

۱. مکان‌یابی محوطه‌های گردشگری طبیعی بر اساس اصول معماری منظر (کاربرد ترکیبی گروه مباحثه متمرکز FGD و فرآیند تحلیل سلسله مراتبی AHP)
۲. بافت‌شناسی بافت کالبد تاریخی شهر یزد با نگرش سیستمی
۳. ارزیابی روند تهیه و اجرای طرح‌های ساختاری-راهبردی؛ نمونه موردی منطقه ۹ شهرداری تهران
۴. بررسی و تحلیل اثر بخشی آموزش بر توانمندسازی دهیاران
۵. کاربرد چیدمان فضایی در خیابان ولیعصر شهر باشت
۶. راهبردهای ساختار نهادی-مدیریتی شهر با رویکرد توسعه پایدار شهری؛ مطالعه موردی: شهر کرج
۷. ارزیابی جایگاه الگوهای بومی در برنامه‌های ساخت و ساز مسکن روستایی؛ مطالعه موردی استان آذربایجان شرقی
۸. ارزیابی عوامل موثر بر پذیرش خدمات شهر الکترونیک با استفاده از مدل تلفیقی پذیرش فناوری اطلاعات (TAM) و رهیافت نظری رفتار برنامه‌ریزی شده (TPB) و اعتماد (Trust)؛ مطالعه موردی: دفاتر خدمات الکترونیک شهر تهران
۹. فناوری اطلاعات و ارتباطات و نقش آن در کاهش تقاضای سفرهای شهری؛ مطالعه موردی: شهر شیراز
۱۰. بررسی ایجاد محدوده پیشنهادی طرح ترافیک شیراز از منظر ساکنین شهر
۱۱. تبیین عوامل موثر بر حکمروایی روستایی در حکومت‌های محلی؛ مطالعه موردی: شهرستان قزوین
۱۲. برآورد کارایی فنی برخی از شهرداری‌های ایران
۱۳. ارزیابی علل عدم استفاده از فناوری‌های نوین ساختمانی در نوسازی بافت‌های فرسوده شهر تهران
۱۴. ارزیابی شیوه‌های تأمین مالی در طرح‌های نوسازی بافت‌های فرسوده شهری؛ نمونه موردی: محله حمزه آباد واقع در منطقه ۲۰ شهر تهران
۱۵. تلفیق مدل AHP و تحلیل شبکه در محیط GIS جهت مکان‌گزینی کاربری درمانی (بیمارستان)؛ مطالعه موردی: شهر سمنان
۱۶. تحلیل و ارزیابی توزیع و توسعه پایدار فضاهای سبز درون شهری؛ نمونه موردی: شهر میاندوآب
۱۷. سنجش سطح حاکمیت استراتژی مدیریت استعداد در شهرداری شهر اصفهان
۱۸. ارزیابی پیامدهای اجتماعی پروژه تونل توحید در شهر تهران
۱۹. کاهش میزان جرم‌خیزی در بازسازی مناطق شهری زلزله‌زده با رویکرد CPTED با تأکید بر چرخه مدیریت بحران؛ مورد پژوهی: بازسازی شهر بم پس از زلزله سال ۱۳۸۲
۲۰. ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیر رسمی در محلات شهری با بررسی نگرش ساکنین محلی؛ مورد پژوهی: محله توحید، شهر بندرعباس

- مقاله باید نتیجه تحقیقات شخصی نویسنده (ها) بوده و قبلاً در نشریات داخلی و یا خارجی منتشر نشده باشد. در مورد مقالات ارائه شده در مجامع علمی، مشخصات کامل مجمع باید با مقاله همراه گردد و مقاله‌های تحقیقی که به تأیید هیات تحریریه رسیده و از کیفیت خوبی برخوردار باشند نیز پذیرفته می‌شود.
- مقاله باید سلیس، روان و از نظر دستور زبان صحیح باشد و در انتخاب واژه‌ها دقت لازم مبذول گردد. مقاله می‌تواند به زبان فارسی یا انگلیسی باشد.
- در متن فارسی باید تا حد امکان از معادل فارسی کلمات لاتین استفاده شود و چنانچه معادل فارسی به اندازه کافی رسا نباشد، می‌توان با ذکر شماره در بالای معادل، عین کلمه لاتین در زیرنویس آورده شود.
- مقاله باید فقط بر یک روی صفحه کاغذ استاندارد (۳۰-۲۱ سانتیمتر) با دو فاصله ماشین تحریر و از هر طرف سه سانتیمتر حاشیه، در سه نسخه خوانا تهیه و ارسال شود.
- صفحه اول باید شامل نام و نشانی کامل و شماره تلفن نویسنده (ها) و منابع مالی تحقیق (در صورت لزوم) باشد.
- متن مقاله باید به ترتیب شامل عنوان (بدون نام نویسنده)، سه تا پنج کلمه کلیدی در مورد زمینه تحقیق، خلاصه، مقدمه، روش بررسی، نتایج بحث و نتیجه گیری، تشکر، خلاصه انگلیسی و فهرست منابع باشد.
- خلاصه انگلیسی باید بر روی یک صفحه جداگانه، به ترتیب شامل عنوان مقاله، نام نویسنده (ها)، کلمات کلیدی، متن، نشانی کامل (به صورت زیرنویس) باشد. مقالات خارجی باید همراه با یک خلاصه فارسی و یک خلاصه انگلیسی باشند.
- جدولها به تعداد محدود با شماره و عنوان ماشین شده در بالا و توضیحات و منبع جدول در زیر آن تمیز و بدون خط خوردگی، هر کدام بر روی یک صفحه جداگانه آورده شود.
- شکل‌ها و نمودارها فقط در موارد بسیار ضروری و به تعداد محدود با کیفیت خوب، بر روی کاغذ براق کشیده و یا چاپ شده با شماره عنوان، توضیح و منبع در زیر آن هر کدام بر روی یک صفحه جداگانه آورده شود.
- محل قرار دادن جدولها، نمودارها و شکل‌ها در متن باید با علامتی در حاشیه مقاله تعیین شود.
- تنها منابعی باید در پایان مقاله ذکر شود که در متن نیز مورد استفاده قرار گرفته باشد و از ذکر منابع مشابه و کم اهمیت خودداری شود.
- منابع مورد استفاده باید بر روی صفحه (ها) جداگانه، با شماره ردیف، به ترتیب الفبایی حروف اول نام خانوادگی نویسنده (ها)، سال انتشار داخل دو نقطه، عنوان کامل مقاله، نام انحصاری مجله، شماره دوره و یا جلد، شماره صفحات (اول تا آخر مقاله) آورده شود و در متن مقاله فقط به نام نویسنده و سال انتشار (داخل پرانتز و شماره صفحه) اشاره شود.
- در صورت استفاده از منابع فارسی و خارجی، باید ابتدا کلیه منابع فارسی و سپس کلیه منابع خارجی به ترتیب یاد شده در بالا با شماره ردیف مسلسل آورده شود.
- در مورد کتاب، مشخصات کامل کتاب، ناشر و محل نشر ذکر شود.
- هیات تحریریه در رد و قبول مقالات رسیده مجاز است.
- نویسندگان مسئول محتوی و پاسخگویی نظریات ارائه شده در مقالات و نوشته‌های خود می‌باشند.
- جهت تهیه مقالات به زبانهای خارجی، به راهنمای انگلیسی مندرج در صفحه داخل جلد طرف دیگر مجله مراجعه شود.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هیئت تحریریه به ترتیب حروف الفبا:

- دکتر ایرج اعتصام، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران (بازنشسته).

- دکتر بهناز امین زاده، دانشیار دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران.

- دکتر محمدرضا بمانیان، دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس.

- دکتر مصطفی بهزادفر، دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت.

- دکتر محمدرضا پورجعفر، استاد دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس.

- دکتر داراب دیبا، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران (بازنشسته).

- دکتر رحمت ا... صدیق سروستانی، استاد دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

- دکتر محمود طاووسی، استاد دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس (بازنشسته).

- دکتر محمدمهدی عزیزی، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.

- دکتر علی عسگری، دانشیار برنامه ریزی مخاطرات محیطی، دانشگاه یورک (تورنتو) کانادا.

- دکتر علی غفاری، استاد دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی.

- دکتر علی اکبر فرهنگی، استاد دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران.

- دکتر محمود گلابچی، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.

- دکتر غلامرضا لطیفی، استادیار دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.

- دکتر ناصر میرسپاسی، استاد دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی تهران.

- دکتر محمدنقی زاده، استادیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی تهران.

مدیر داخلی: هادی محمودی نژاد، بورسیه فوق دکتری انستیتو بیومیمیکرای سوئد.

امور اجرایی: مهدی شهریار.

کمیته اجرایی: احسان طاهری مهر، نیما متین فر، امید احدیان.

ویراستار انگلیسی: میثم حیدر اولاد.

ویراستار فارسی: امیرعباس اشراقی.

درجه علمی - پژوهشی نشریه «مدیریت شهری» طی شماره ۳/۱۱/۳۷۷۸ مورخ ۱۳۸۹/۳/۱۷ دبیرخانه

«کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور» وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ابلاغ گردیده است.

این نشریه در پایگاه ها و درگاه های زیر نمایه می شود:

«پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)» (www.ISC.gov.ir)

«پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)» (www.SID.ir)

«بانک اطلاعات نشریات کشور» (www.Magiran.com)

«درگاه پژوهشکده مدیریت شهری و روستایی» (www.IMO.org.ir)

«پایگاه مجلات تخصصی نور» (www.noormags.com)

«سیستم شناساگر دیجیتال نشریات علمی» (www.doi.org)

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری

Urban Management

شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱

No.29 Spring & Summer

مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری و روستایی

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

آدرس: تهران، بلوار کشاورز، ابتدای خیابان

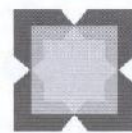
نادری، پلاک ۱۷، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری

و روستایی، فصلنامه مدیریت شهری، تلفن:

دکتر ۰۲۰۵۱-۶۳۹۰۲۰۵۲-۸۸۹۷۶۶۵۷، داورنگار: ۰۲۰۵۲-۶۳۹۰۲۰۵۱

کد پستی: ۱۴۱۶۶۳۳۶۶۱

وزارت کشور

سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور

اشارات

Site: www.imo.org.ir

E-mail: JModiriyatshahri@gmail.com

فهرست مطالب

۱. مکان یابی محوطه‌های گردشگری طبیعی بر اساس اصول معماری منظر (کاربرد ترکیبی گروه مباحثه متمرکز FGD و فرآیند تحلیل سلسله مراتبی AHP)
مجتبی انصاری، محمد رضا بمانیان، محمدجواد مهدوی نژاد، سید محمد مهدی حسینی کیا ■ ۷-۲۲
۲. بافت شناسی بافت کالبد تاریخی شهر یزد با نگرش سیستمی
مصطفی پهنزاد فر، حسین نورمحمدزاد ■ ۲۳-۴۸
۳. ارزیابی روند تهیه و اجرای طرح‌های ساختاری- راهبردی؛ نمونه موردی منطقه ۹ شهرداری تهران
نصرالدین الیاس زاده مقدم ■ ۴۹-۶۰
۴. بررسی و تحلیل اثربخشی آموزش بر توانمندسازی دهیاران
حسین رجب صلاحی، سید عارف موسوی، یوسف جاهدی، صمد رسولی ■ ۶۱-۸۰
۵. کاربرد چیدمان فضایی در خیابان ولیعصر شهر باشت
عباس ملازاده، وحید بارانی پسیان، محمد خسروزاده ■ ۸۱-۹۰
۶. راهبردهای ساختار نهادی - مدیریتی شهر با رویکرد توسعه پایدار شهری؛ مطالعه موردی: شهر کرج
علی فیروزبخت، ولی الله ربیعی فر ■ ۹۱-۱۱۴
۷. ارزیابی جایگاه الگوهای بومی در برنامه‌های ساخت و ساز مسکن روستایی؛ مطالعه موردی استان آذربایجان شرقی
حامد بیتهی ■ ۱۱۵-۱۳۰
۸. ارزیابی عوامل موثر بر پذیرش خدمات شهر الکترونیک با استفاده از مدل تلفیقی پذیرش فناوری اطلاعات (TAM) و رهیافت نظری رفتار برنامه ریزی شده (TPB) و اعتماد (Trust)؛ مطالعه موردی: دفاتر خدمات الکترونیک شهر تهران
محمد رضا بمانیان، مؤده سالاری مدوار، سعید غفرانی، رضا بمانیان ■ ۱۳۱-۱۵۰
۹. فناوری اطلاعات و ارتباطات و نقش آن در کاهش تقاضای سفرهای شهری؛ مطالعه موردی: شهر شیراز
جمال محمدی، اصغر ضرابی، سید چمران موسوی ■ ۱۵۱-۱۶۴
۱۰. بررسی ایجاد محدوده پیشنهادی طرح ترافیک شیراز از منظر ساکنین شهر
علی عسگری، سید مهدی معینی، علی گلی ■ ۱۶۵-۱۷۸
۱۱. تبیین عوامل موثر بر حکمروایی روستایی در حکومت‌های محلی؛ مطالعه موردی: شهرستان قزوین
علیرضا دربان آستانه، محمد رضا رضوانی ■ ۱۷۹-۱۹۸

۱۲. برآورد کارایی فنی برخی از شهرداری‌های ایران
رسول بیدرام، سمیرا خسرویان دهکردی، مصطفی رجیبی ■ ۱۹۹-۲۱۲
۱۳. ارزیابی علل عدم استفاده از فناوری‌های نوین ساختمانی در نوسازی بافت‌های فرسوده شهر تهران
کتایون تقی‌زاده، احسان سلطان‌پناه ■ ۲۱۳-۲۳۴
۱۴. ارزیابی شیوه‌های تأمین مالی در طرح‌های نوسازی بافت‌های فرسوده شهری؛ نمونه موردی: محله حمزه‌آباد واقع در منطقه ۲۰ شهر تهران
مصطفی حسین‌آبادی، علی اکبر تقوایی ■ ۲۳۵-۲۴۴
۱۵. تلفیق مدل AHP و تحلیل شبکه در محیط GIS جهت مکان‌گزینی کاربری درمانی (بیمارستان)؛ مطالعه موردی: شهر سمنان
یوسف‌علی زیاری، فرشته خطیب‌زاده ■ ۲۴۷-۲۵۸
۱۶. تحلیل و ارزیابی توزیع و توسعه پایدار فضاهای سبز درون شهری، نمونه موردی: شهر میاندوآب
جمال محمدی، مهدی احمدیان، سعید آزادی‌قطار ■ ۲۵۹-۲۷۶
۱۷. سنجش سطح حاکمیت استراتژی مدیریت استعداد در شهرداری شهر اصفهان
محبوبه عسکری باجگرانی، علی شائمی، سید محسن علامه ■ ۲۷۷-۲۸۶
۱۸. ارزیابی پیامدهای اجتماعی پروژه تونل توحید در شهر تهران
محمد فاضلی، اردشیر بهرامی، عذرا محمدی، فاطمه شفیعی خورشیدی، مریم کمره‌ای ■ ۲۸۷-۳۰۴
۱۹. کاهش میزان جرم‌خیزی در بازسازی مناطق شهری زلزله‌زده با رویکرد CPTED با تأکید بر چرخه مدیریت بحران؛ مورد پژوهی: بازسازی شهر بم پس از زلزله سال ۱۳۸۲
شاهین ایلکا، شهاب ایلکا ■ ۳۰۵-۳۲۰
۲۰. ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی در محلات شهری با بررسی نگرش ساکنین محلی؛ مورد پژوهی: محله توحید، شهر بندرعباس
یاور رستم‌زاده ■ ۳۲۱-۳۳۶

مکان یابی محوطه‌های گردشگری طبیعی بر اساس اصول معماری منظر (کاربرد ترکیبی گروه مباحثه متمرکز FGD و فرآیند تحلیل سلسله مراتبی AHP)

مجتبی انصاری* - دانشیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
محمد رضا بمانیان - دانشیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
محمد جواد مهدوی نژاد - استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
سید محمد مهدی حسینی کیا - کارشناس ارشد معماری، دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

چکیده

طبیعت‌گردی گونه ای گردشگری در طبیعت است که کمترین تأثیر را بر محیط زیست و منابع طبیعی وارد می‌کند و در حفظ و ادامه‌ی بقای گونه‌ها و زیستگاه‌های طبیعی سهیم است. طبیعت‌گردی از سال ۱۹۹۰ به عنوان واسطه‌ای برای توسعه‌ی پایدار، توسط سازمان‌های غیر دولتی، کارشناسان توسعه و مراکز دانشگاهی مطرح شد و مورد مطالعه قرار گرفت. در کشور ما نیز در سال‌های اخیر به این مسئله توجه ویژه‌ای شده است؛ مسئولین، نهاد‌های مختلف و در رأس آنها سازمان میراث فرهنگی و گردشگری در مناطق مختلف و در مقیاس‌های گوناگون اقدام به برنامه ریزی و احداث اینگونه سایت‌های گردشگری کرده‌اند. با وجود همه این تلاش‌ها، گاه انتخاب این سایت‌ها دچار چالش است و نیاز به یک انتخاب هوشمندانه و مسئولانه که نظرات متخصصین، مسئولان و مردم را جلب کند احساس می‌شود. حال سؤال اینجاست که چه معیارهایی برای مکان یابی سایت‌های دارای پتانسیل گردشگری طبیعی می‌توان در نظر گرفت؟ چگونه می‌توان اهمیت این معیارها را با توجه به گزینه‌های موجود در انتخاب نهایی وارد کرد؟ در این مقاله با تشکیل گروه بحث و ترکیب آن با فرآیند تحلیل سلسله مراتبی، روندی برای مکان یابی اصولی و صحیح این سایت‌ها پیشنهاد می‌شود. روش تحقیق، شیوه مورد پژوهی با استفاده از راهکارهای ترکیبی، و روش جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از بازدید میدانی و کتابخانه‌ای بوده است. ابزار تحقیق مورد استفاده AHP است که با توجه به گستردگی محاسبات جهت فرم دهی به فرآیند، از نرم افزار مت لب استفاده شده است.

واژگان کلیدی: مکان یابی، گردشگری طبیعی، روش تحلیل سلسله مراتبی، معیار، گروه بحث.

Locating natural tourism areas based on principles of landscape architecture (Using a combination of focus group discussions and the Analytical Hierarchy Process)

Abstract:

Ecotourism is a sort of tourism that leaves the least deleterious effects on Environmental and Natural Resources. It contributes to preservation, survival, and continuation of species and natural habitats. It was introduced 1990 as an intermediary to sustainable development by NGOs, development experts and academic centers and has been studied ever since. In recent years this issue has attracted notable attention. Different organizations and at the head of them, the Cultural Heritage and Tourism organization has planned and constructed such sites in different regions and scales. Despite all these efforts, Sometimes selection of these sites is faced with challenge and need for smart and responsible choice is felt to meet the expectations of experts, officials and people. Now the question is: what criteria should be considered for locating sites with natural tourism potential? How can influence the importance of these criteria with respect to the available options in the final choice? This article will propose the systematic and accurate process for locating these sites with formation of the focus group discussion and composite it to analytical Hierarchy Process. Research method is Case study with making use of combinational strategies, and data collecting with field visits and the library methods. The research instrument is AHP plus Math-lab software with respect to the pervasive computations for forming the process.

Key Words: locating, Natural tourism, Analytical hierarchy process, Criteria, focus group discussion

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۳۰۱۷۴۶۵، رایانامه: Ansari_m@modares.ac.ir؛ این مقاله از پایان نامه سید محمد مهدی حسینی کیا استخراج شده که از راهنمایی آقایان مجتبی انصاری و محمد رضا بمانیان بهره برده است.

مقدمه

- چه معیارهای برای انتخاب موقعیت و مکان یابی سایت‌های دارای پتانسیل گردشگری طبیعی می‌تواند در نظر گرفته شود؟

- چگونه می‌توان با تشکیل گروه تخصصی و به کمک روش تحلیل سلسله مراتبی فرآیندی را برای تسهیل مکان یابی صحیح این سایت‌ها پیشنهاد نمود؟

پیشینه تحقیق

مراحل اولیه فعل طراحی متوجه سازماندهی فضاهاست و مراحل بعد به انتخاب و تصمیم سازی درباره جزئیات می‌پردازد. طیف گسترده نظارت‌های قانونی و اقتصادی، خواسته‌های ظریف اجتماعی و مقتضیات زمین همه و همه در تلاقی با یکدیگر وضعیت بسیار پر محدودیتی را به وجود می‌آورد. برنامه ریزان شهری در مقابل این همه پیچیدگی ممکن است به ورطه درمانگی گرفتار آیند و یا در همان اوایل به فکری نسبتاً ساده تمسک جویند. فرآیند برنامه ریزی تلاش می‌کند تا چارچوبی مناسب را فراهم آورد که طی آن برنامه ریز بتواند به راه حل بهینه اقدام کند (Lee, 1973). «لیچفیلد» روش‌های ارزیابی را که در برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای بیشتر مورد توجه و کاربرد بوده‌اند را به شرح زیر معرفی می‌کند:

- «روش ارزیابی سرمایه گذاری و مالی»؛

- «روش ماتریس دستیابی به اهداف»؛

- «روش تحلیل هزینه فایده اجتماعی»؛

- «روش تحلیل جدول ترازنامه برنامه ریزی»؛

- «روش‌های ارزیابی بهینه یابی»؛

- «روش فهرست معیارها»؛ و

- «روش ارزیابی هزینه‌های منابع».

«فالودی و ووگد» روش‌های ارزیابی به‌کارگرفته شده در برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای را در ۳ زیرگروه طبقه‌بندی می‌کند:

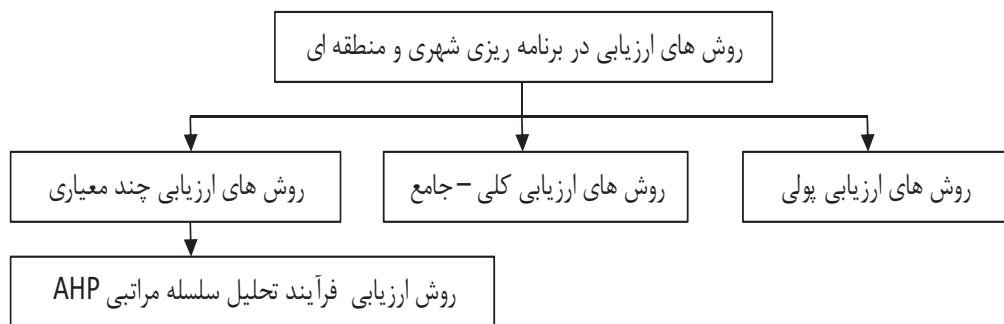
روش ارزیابی فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) جزو «روش‌های ارزیابی چند معیاری» است که بر پایه استقلال بین فاکتورها عمل می‌کند.

روشن است که ارزیابی‌های ساده انگارانه از تغییراتی که در فضای زندگی انسان مورد نیاز است، منتج به آثار جنبی غیر قابل پیش بینی و ناخوشایندی در طراحی می‌شود. امروزه حرفه‌های طراحی (و برنامه ریزی شهری) نسبت به گذشته به شناخت گسترده‌تر و روشن‌تر از رابطه انسان و محیط و فرایند طراحی نیاز دارند (لنگ، ۱۳۸۳). اگر فرآیند طراحی را مجموعه‌ای از فعالیت‌های متوالی، در مراحل مختلف در نظر بگیریم، یکی از نخستین درگیری‌های فکری در مورد طراحی فضاها، مکان یابی سایت بر اساس هدف مورد نظر است. مکان یابی در برنامه ریزی، طراحی و مدیریت شهری واژه‌ای آشناست که می‌توان آن را به عنوان یکی از ابتدایی‌ترین قسمت‌ها از حل مسائل معماری و شهرسازی و فرآیند مسئله‌گشایی به حساب آورد. مکان یابی که خود پاسخی است به نیاز طراحی می‌تواند از طریق روش‌های گوناگونی انجام گیرد. در این مرحله سعی می‌شود تا با استفاده از تکنیک‌های تحلیلی گوناگون تصمیماتی آگاهانه و مسئولانه اتخاذ شود، که می‌توان آنرا راه حل بهینه نامید. استفاده از واژه بهینه نشانه آن است که موفقیت مکان یابی را می‌توان با معیارهای مدونی سنجید. در ادامه بحث به چگونگی اتخاذ تصمیم بهینه خواهیم پرداخت.

مواد و روش‌ها

هدف از این تحقیق «بررسی و استخراج اصول روند مکان یابی پایگاه گردشگری بر اساس اصول منظر» و در نهایت ارائه راهکاری بر پایه ترکیب دو روش «گروه مباحثه متمرکز» و «روش تحلیل سلسله مراتبی» می‌باشد. روش تحقیق در این پژوهش، «مورد پژوهی و راهبردهای ترکیبی» است که با استفاده از داده‌های کمی انجام می‌پذیرد. روش جمع‌آوری اطلاعات میدانی و کتابخانه‌ای، و ابزار تحقیق مورد استفاده، روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) است که با توجه به گستردگی محاسبات و برای دقت در فرآیند پژوهش از نرم افزار متلب (mat lab) جهت فرم دهی به روند انجام محاسبات استفاده شده است. سوالات تحقیق عبارتند از:

نمودار ۱. انواع روشهای ارزیابی در برنامه ریزی منطقه ای و شهری؛ مأخذ: نگارندگان برگرفته از زبردست، ۱۳۸۰.

فرآیند تحلیل سلسله مراتبی AHP

در فرایند برنامه ریزی که تلاشی است برای ایجاد چارچوبی مناسب که طی آن برنامه ریزی بتواند برای رسیدن به راه حل بهینه اقدام کند. (Lee, 1973:2) پس از تبیین اهداف کلی (Goals)، بیان مقاصد (Objectives) (اهداف عملیاتی)، برنامه ریزی و تهیه گزینه های مختلف برای رسیدن به اهداف و مقاصد برنامه ریز، ارزیابی صورت می پذیرد تا بر اساس شایستگی نسبی هر یک از گزینه ها، گزینه مطلوب یا بهینه انتخاب شود (زبردست، ۱۳۷۶، ص ۱).

فرایند تحلیل سلسله مراتبی با شناسایی و اولویت بندی عناصر تصمیم گیری شروع می شود. این عناصر شامل: هدفها، معیارها یا مشخصه ها و گزینه های احتمالی می شود که در اولویت بندی به کار گرفته می شوند. فرایند شناسایی عناصر و ارتباط بین آنها که منجر به ایجاد یک ساختار سلسله مراتبی می شود، ساختن سلسله مراتب نامیده می شود. سلسله مراتبی بودن ساختار به این دلیل است که عناصر تصمیم گیری (گزینه ها و معیارهای تصمیم گیری) را می توان در سطوح مختلف خلاصه کرد (Bowe, 1993:333).

گروه بحث FGD

روش گروه بحث ها، روشی سیستماتیک جهت درک مسائل و مشکلات اجتماعی و یافتن راهکارهای مداخله از طریق مطرح کردن سؤالات خاص با جهت گیری مشخص برای بدست آوردن اندیشه، عقاید و مسائل گروه

یا گروه های اجتماعی هدف است (رفیعیان، ۱۳۸۵). در این روش انجام مصاحبه حضوری و برگزاری جلسات با گروه های هدف با توجه به انتظارات تحقیق صورت می گیرد. در بحث برنامه ریزی دانش محور که در واکنش نسبت به اعتراض شهروندان علیه برنامه های شهری «موضوع مشارکت مردمی در برنامه ریزی» مطرح شده است. مشارکت گروه های مختلف به چند طریق امکان پذیر است (ترنر، ۱۳۷۶)؛ اظهارات کتبی مردم (پرسشنامه)، مناظره عمومی، کارگاه های آموزش طراحی، کمیته مشاورتی (گروه مشاورین متخصص)؛ که همه روش های ذکر شده در بکارگیری هر چه بیشتر خلاقیت گروهی و خرد عرفی در طراحی کمک می کنند.

ضرورت و کاربرد روش FGD

گروه بحث روشی سیستماتیک در رابطه با درک مسائل و مشکلات از طریق مطرح کردن سؤالات خاص با جهت گیری های ویژه به صورت رسمی و غیر رسمی است که اکثر محققین، آنرا جهت بدست آوردن اندیشه و عقاید گروه و یا گروه های اجتماعی هدف به کار می برند؛ به کمک این روش می توان نیازهای گروه را قبل از طراحی و همچنین در طولانی مدت در زمان بعد از اجرا ارزیابی نمود. این شیوه می تواند نقش مؤثری در توسعه سیستمها داشته باشد (Neilson, J, 1997). مهمترین اهداف استفاده از این روش به شرح زیر است (رفیعیان، ۱۳۸۵):

- جلوگیری از ناکارآمدی اقدامات در نتیجه استفاده از

شیوه‌های دستوری و متمرکز و از بالا به پائین در برنامه‌ها و تصمیم‌گیری‌ها؛ کاهش فاصله زمانی و عملیاتی اقدامات راهبردی در برنامه‌ها و تصمیم‌گیری‌ها.

اساساً گروه متخصصین بحث به عنوان روشی جهت ثبت کردن و سازماندهی تمایلات کلامی، ارتباطی، تعاملی، تضادی مردم و آموختن از آنان قلمداد می‌گردد؛ بنابراین تعیین‌کننده مسیر و خطوط ارتباطی بین تصمیم‌گیران مردم است (رکن الدین افتخاری، عبدالرضا ۱۳۸۱). «مرتن»^۲ اولین کسی است که این ابزار تحقیقاتی را در طول جنگ جهانی دوم بکار برده است. از زمانی که این ابزار تحقیقاتی توسط مرتن به کار رفت، مصاحبه‌های عمیق و متمرکز گروهی در علوم کاربردی اجتماعی و برنامه ریزی شهری، روستایی و منطقه ای در راستای ارزیابی برنامه‌ها و اقدامات، بازاریابی، تصمیم‌گیری، تبلیغات و ارتباط اجتماعی جایگاه خاصی یافت. مطابق با نظر مورگان، چرایی کاربرد گروه بحث در چرایی کاربرد مشارکت و میزان آن و همچنین تغییر در نگرش و تفکر چگونگی مشارکت بیان می‌گردد (L, D, 1998.p25 Morgan), از مهمترین موارد کاربرد روش گروه بحث برای بهبود ابزارهای جستجو، ارزیابی و گزینش می‌توان

جدول ۱. جدول مدیریت گروه‌های بحث؛ مأخذ: رفیعیان، ۱۳۸۵.

اقدامات	مراحل	
■ تقویت و تحریک احساس روانی شنونده در شروع ■ خودداری از مطرح نمودن بحثهای کلیدی ■ زمان مورد انتظار: ۱۰ تا ۱۵ دقیقه (Christina, A., 2003 p.27).	مکالمات کوتاه	مرحله اول
■ خوشامدگویی، مروری بر موضوعات، تعیین راهنمای مشخص در رابطه بانقش‌های زمینه‌ای و کلیشه‌های (چگونگی هدایت بحثها، تعداد سوالات، سطح انتظارات و ...) ■ تعیین سوالات باز همراه با تعریف و تعیین نقاط مبهم (همان مأخذ، ص ۳۴)	فراهم کردن مقدمات	مرحله دوم
■ مسیر سوالات همراه با راهنمای موضوعی آنان مشخص گردد؛ ■ دقت در پرسیدن سوالات؛ برقراری ارتباط تعاملی در مطرح کردن سوالات؛ ■ نداشتن جهت‌گیری همراه با پاسخ ذهنی در مطرح کردن سوالات؛	پرسیدن سوالات	مرحله سوم
■ شفافیت در مطرح کردن سوالات، پاسخهای شفاف را به دنبال دارد.	شنیدن نظرات و بحث	مرحله چهارم
■ خلاصه کردن مطالب ارائه‌شده، پاسخ به سوالات مطرح‌شده توسط افراد گروه ■ ثبت تمامی مطالب گفته شده (Seizure, M, 2000, p31).	جمع کردن مباحث	مرحله پنجم

1. Listening to people and learning from them
2. Merton

طرح‌ها می‌باشد. موارد موثر بر مکانیسم اجرایی گروه بحث به قرار زیر است:

- «ساختار گروه»؛

- «اندازه گروه»؛

- «تعداد گروه‌های بحث»؛ و

- «مدیریت گروه‌های بحث» (جدول شماره ۲).

اهمیت و ضرورت کاربرد گروه مباحثه متمرکز در این پژوهش را می‌توان در تعیین وزن معیارها در انتخاب گزینه مناسب با روش استدلال مبتنی بر مورد عنوان کرد. تحلیل سلسله مراتبی ابزاری است برای تصمیم‌گیری و رسیدن به هدف، این امر تنها زمانی دست یافتنی است که وزن دهی معیارها توسط گروهی خبره و متخصص تعیین شود. در ادامه پس از مروری بر ادبیات موضوع در زمینه گردشگری و اصول منظر، به نحوه ترکیب دوروش گروه مباحثه متمرکز و روش استدلال مبتنی بر مورد خواهیم پرداخت.

گردشگری

طبیعت گردی به عنوان مفهومی که برپایه ایده‌آل‌های حفاظت محیط زیست و توسعه پایدار استوار است، رواج

جهانی دارد. اکوتوریسم سفری تجربی است که پیش از هر چیز به گردشگران کمک می‌کند که درک بهتری از زیستگاه‌های بی‌همتای طبیعی و فرهنگی در جاهای گوناگون جهان داشته باشند. اکوتوریسم از سال ۱۹۹۰ به عنوان واسطه‌ای برای توسعه‌ی پایدار، توسط سازمان‌های غیر دولتی، کارشناسان توسعه و مراکز دانشگاهی مطرح شد و مورد مطالعه قرار گرفت. در سال ۱۹۹۶ جامعه‌ی جهانی اکوتوریسم، این تعریف را برای اکوتوریسم ارائه کرد:

«سفری مسئولانه در محیط زیست است که به منظور لذت بردن از مناطق نسبتاً بکر طبیعی (و هرگونه ویژگی فرهنگی موجود در منطقه از گذشته و حال) ترتیب داده می‌شود و سبب ترویج حفظ محیط زیست می‌شود».

در طول این سفر، گردشگران کمترین تأثیرات منفی را بر منابع طبیعی می‌گذارند و مردم بومی در سود حاصل از فعالیت‌های اجتماعی - اقتصادی شریک می‌شوند. هدف گردشگری، رسیدن به توسعه‌ی پایدار است؛ بنابراین این برنامه ریزی‌ها و توسعه‌ی زیرساخت‌های گردشگری و فعالیت‌هایی که در پی آن انجام می‌شود، می‌بایست بر اساس شاخص‌های پایداری زیست محیطی، اجتماعی،

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۱ ■

نمودار ۱. چگونگی رسیدن به یک اکوتوریسم پایدار در دیدگاه سدلر؛ مأخذ: Hiltz, S. & Fitzgibbon, J, 2007

فرهنگی و اقتصادی صورت گیرد (شکل شماره ۱). از اینرو ضروریست تا رابطه صحیحی بین ویژگی‌های گردشگری و توسعه پایدار از یکسو و اصول معماری منظر از سوی دیگر برای دستیابی به معیارهای مکان یابی پایگاه گردشگری برقرار کرد. ویژگی‌های گردشگری را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد.

- به حفاظت از تنوع زیستی کمک می‌کند؛
- سبب رفاه جوامع محلی می‌شود؛
- شامل برنامه‌های آموزشی است؛
- گردشگران و دست‌اندرکاران گردشگری در آن عملکردی مسئولانه دارند؛
- کمترین مقدار ممکن از منابع تجدید ناپذیر را مصرف می‌کند؛ و
- بر پایه‌ی مشارکت، مالکیت و ایجاد فرصت اقتصادی برای مردم محلی استوار است.

اصول منظر «جین جیکوبسن» (۱۹۶۱) بیان می‌دارد که: «برای تدوین اصول بایستی مسائل مشترک عمومی متداول را مورد توجه قرار داد. نگاه دقیق و توجه به متداول‌ترین حس‌ها و رویدادها و کوشش در جهت درک معنای آنها و دقت به امکان استخراج اصولی از نهاد آنها» (گروت، ۱۳۸۸).

منظر پدیده‌ای عینی، ذهنی، پویا و نسبی است که محصول تعامل انسان با محیط و جامعه با تاریخ است (عسگرزاده، ۱۳۸۶، ص ۴). از این رو اصول پایداری منظر و در رابطه با آن پایداری اکوسیستم‌ها و به ویژه دریاها، رودخانه‌ها و جنگل‌های طبیعی مستلزم نمودهایی از محیط، اجتماع و اقتصاد است و دارای اهداف زیبایی‌شناسانه، فرهنگی و عملکردی می‌باشد. که در این مرحله با استناد به مطالعات انجام شده به بررسی اصول زیر می‌پردازیم:

جدول ۲. جدول شامل اصول منظر پایدار: مأخذ: بهبهانی و رازی مفتخر، ۱۳۸۴، صص ۹۲ و ۹۳.

اصول منظر پایدار	شاخص‌های اصول منظر پایدار
اصول حفاظتی	حفظ تنوع گونه‌ای و پیچیدگی ساختار. حفظ گونه‌های گیاهی بومی، بدون ایجاد تغییر در زیستگاهشان و نیز ارائه طرح کاشت با تنوع سن گیاهی در بخش‌های جنگلی. حفظ توالی اکولوژیک، با توجه به اینکه محیط شهری تاثیر منفی بر روند طبیعی توالی اکولوژیک دارد، ایجاد محیط‌هایی با ساختار اکوسیستم‌های طبیعی، امکان حفظ توالی را میسر می‌کند. اصل حفظ توالی در اکوسیستم شامل موارد زیر است: برای کاهش آثار منفی فعالیت‌های انسانی به بخش جنگلی، گسترش شهرها با برنامه‌ریزی و با توجه به بستر سرزمین انجام گیرد و طرح توسعه محدود به مناطق از پیش تعیین شده باشد. کنترل تاثیرات متقابل دو بخش بر یکدیگر، استقرار فضاهای انسان‌ساز با فاصله مناسب از زیستگاه‌های طبیعی. توجه به اقلیم منطقه و حفظ انرژی.
اصول توسعه	* توجه به شرایط آسایش و اقلیم * استفاده از خرده اقلیم‌ها * استفاده از توپوگرافی برای کنترل شرایط اقلیمی * استفاده از پوشش گیاهی جهت کنترل تابش و جریان باد استفاده از گیاهان بومی و توجه به نیازهای زیستگاهی گونه‌های جدید سازگاری با شرایط اقلیمی، خاک استفاده از گیاهان پایا و مقاوم شرایط نامساعد، استفاده از گونه‌های گیاهی که دارای ارزش بصری یا جاذب پرندگان و حیوانات هستند، کاشت درختان در امتداد خطوط توپوگرافی برای سازگاری با شکل زمین، ایجاد فضای مترکم گیاهی و فضاهای باز بیشه مانند برای شبیه‌سازی ساختار جنگل طبیعی، طراحی منظر جنگل با تنوع گونه و سن، استفاده از اشکال طبیعی و غیر هندسی در نحوه کاشت، تکرار کاشت گونه‌ها به طور گروهی ایجاد زیستگاه حیات وحش آماده سازی مناسب خاک قبل از کاشت استفاده از روشهای مناسب آبیاری و نگهداری مناسب منظر

اصل اجتماعی	تضمین قطعی در رفع نیازهای اصلی. رفع نیازها و تامین رفاه حال و آینده بر مبنای اصل برابری بین نسل‌ها، شناخت نیازها، ترجیحات مردمی امکانات زندگی با ملاحظات محیط‌زیستی
اصل اقتصادی	اقتصاد با حساسیت بوم شناختی نظام مبتنی بر ارزش (اقتصاددانان سبز، اقتصاد را وسیله و نه هدف در جهت نیل به توسعه پایدار می‌دانند). نظام عادلانه. تأکید بر اقتصاد محلی. تنوع و پیچیدگی. ارزش نهادن به استفاده‌کنندگان. بهره‌وری. تخصیص منابع حمایت‌کننده پایدار تامین منابع مالی، آبی و منابع دیگر از جمله تخصیص بانک نهال دائمی در منطقه می‌تواند در ایجاد اقتصاد پایدار در منطقه نقش بسزایی را ایفا کند. کم کردن اتلاف مواد (بازیافت، تبدیل و استفاده مجدد) کم کردن میزان و هزینه نگهداری: استفاده از گیاهان بومی

محدوده مطالعاتی و انتخاب نمونه موردی

محدوده مورد نظر شامل دامنه‌های منتهی به ارتفاعات الوند در غرب شهر همدان است که بین دو دره به نام‌های دره عباس آباد و دره منتهی به روستای حیدره قرار گرفته است. باتولیت الوند ۲۵۷۴ متر از طرز دریا ارتفاع دارد و به همین دلیل نه تنها اثر واضحی در چشم انداز غرب مرکزی گذاشته، بلکه امکانات حیات چند شهر و تعداد زیادی روستا را در پایکوه‌های خود فراهم کرده است (علایی طالقانی، ۱۳۸۰). الوند و دامنه‌های آن علاوه بر دارا بودن چشم انداز زیبا دارای اهمیت اقتصادی و تحقیقاتی است و از سویی مناسب جهت ورزش‌های کوهستانی نظیر کوهنوردی، سنگ نوردی و اسکی است. به سبب ویژگی‌های منحصر بفرد دامنه الوند در ضلع غربی شهر همدان و جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، گردشگری و وجود زیرساخت‌های مناسب و دسترسی آسان از یکسو و میل

گرایش مسئولین استانی و منطقه ای به انجام پروژه در این نواحی، تپه‌های مجاور دره گنج نامه و هیدره، با استفاده از «شیوه نمونه برداری هدفمند»^۲ به عنوان نمونه موردی انتخاب شده است. با توجه به مقیاس شهر همدان و قرار گرفتن گزینه‌ها در منطقه حومه شهری، مقیاس نمونه‌ها و پروژه‌ها از اندازه متوسط برخوردار است، این خصوصیت این امکان را می‌دهد تا از نتایج و فرآیند انتخاب این طرح، در نمونه‌های مشابه دیگر نیز استفاده کرد. پس از شناسایی ویژگی مکان‌های مورد نظر آنها را در برگه‌هایی با عنوان برگه شناسایی، حاوی ویژگی‌های گزینه‌ها تنظیم گردید.

گزینه‌های مکان یابی سایت

در بسیاری موارد برنامه ریزی‌های کلان و انتخاب سایت‌های گردشگری طبیعی در حومه شهرها دچار

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۳ ■

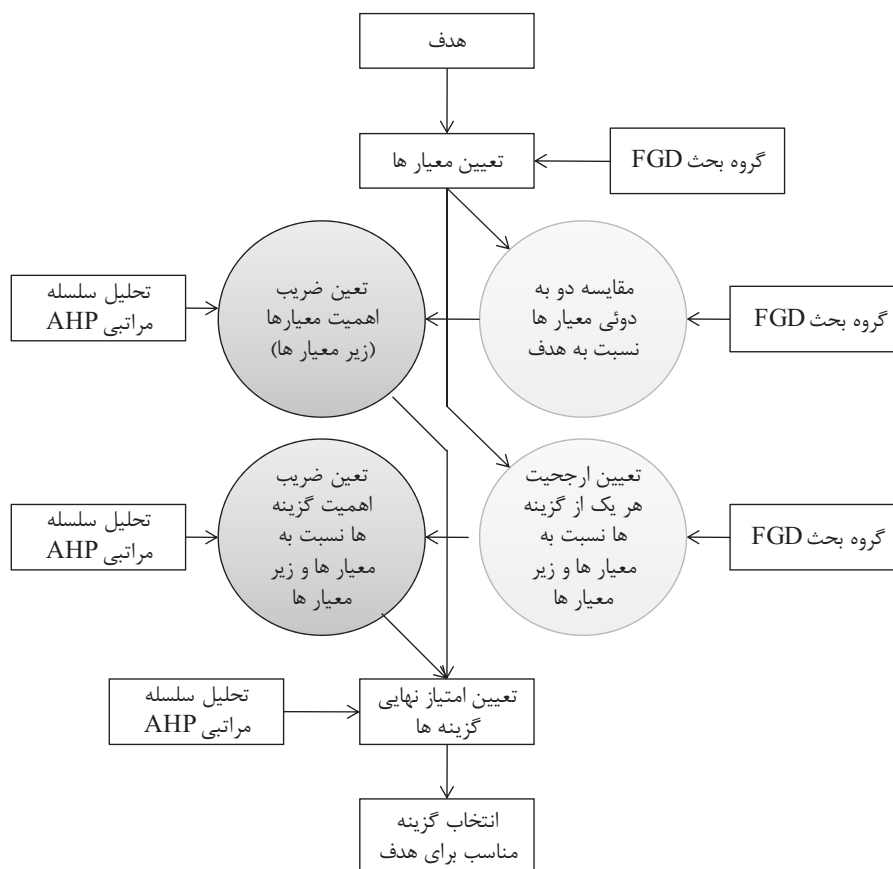
تصویر ۲ و ۳ و ۴. تصاویر هوایی از گزینه‌های سایت گردشگری، مأخذ: مطالعات دره گنج نامه مهندسی مشاور بافت شهر، ۱۳۸۲.

3. Targeted Sampling

چالش جدی است و انتخاب نادرست در مرحله برنامه ریزی، لطمات جبران ناپذیری را هم بوسیله تحمیل کردن هزینه‌های سنگین اجرایی در مرحله احداث، و نیز عدم استقبال شهروندان را در مرحله بهره برداری در پی خواهد داشت. یک انتخاب هوشمندانه و مسئولانه که نظرات متخصصین امر، مسؤولین، کاربران و افراد حرفه ای در این زمینه را در بر داشته باشد می تواند اساس و بستر مناسبی برای رشد گردشگری طبیعی شهرهای ما به همراه داشته باشد.

ترکیب گروه بحث و فرآیند تحلیل سلسله مراتبی
در نمودار شکل زیر مراحل کلی کار و ارتباط آنها با یکدیگر مشخص شده است:

تشکیل گروه بحث
برای دست یابی به معیارهای صحیح، اصولی، فنی و در عین حال دارای خصوصیات زیباشناسانه برای انتخاب مکان گردشگری در حومه شهر همدان و دامنه الوند از میان سه گزینه پیشنهادی که بصورت هدفمند انتخاب شده‌اند، از گروه بحثی ۱۰ نفره شامل معماران، معماران منظر، طراح محیط، شهرساز، برنامه ریز شهر، مدیریت پروژه بهره گرفته شد. از اعضای این گروه خواسته شد تا با توجه به حیطه حرفه ای خود، معیارهای اساسی را برای انتخاب مکان گردشگری در حومه شهر همدان ذکر کنند. در این مرحله برای سنجش شایستگی نسبی هر یک از گزینه‌ها از معیارهای که توسط گروه تخصصی انتخاب شده‌اند استفاده می شود. در چنین شرایطی که معیارهای گوناگون همسو نیستند، تصمیم گیری باید در یک فضای چند بعدی صورت پذیرد.

نمودار ۱. فرآیند مبنا (مدل مفهومی تحقیق)، مأخذ: نگارندگان.

تعیین و وزن دهی معیارهای انتخاب سایت

در تعیین معیارها مسئله ای که بسیار حائز اهمیت است سیاست‌های مرتبط با وضع موجود است. دیدگاه گروه بحث نه در بی اهمیتی شرایط موجود بلکه در حائز اهمیت بودن آن از نظر کارکردی و زیست محیطی می‌باشد. اگر بخواهیم طرح صحیحی برای مکان‌های گردشگری مان داشته باشیم، بایستی در ابتدای کار به سایت، اقلیم و به طور کلی شرایطی که طرح ما را در آغوش می‌گیرد توجه داشته باشیم. یک مکان گردشگری برای منطقه ای کوهستانی و مرتفع و در کنار آثار تاریخی با جوامع محلی، بایستی دارای ویژگی‌های مناسبی باشد. دارا بودن اصول منظر پایدار که پیشتر ذکر شد، از مهمترین عوامل انتخاب معیارها توسط گروه بحث است. در زیر به طور اجمالی مراحل تعیین معیارها توسط گروه بحث ارائه شده است:

اشتراک از مجموعه معیارها

در این مرحله اقدام به انتخاب موارد مشترک از معیارهای موجود در بین لیست‌های که اعضای گروه بحث پر کرده‌اند، می‌نماییم و به این ترتیب معیارهای نهایی مورد نیاز برای انتخاب یک مکان گردشگری طبیعی را مشخص می‌کنیم و یک بار دیگر منطقه شامل گزینه‌ها را با

معیارهای تهیه شده می‌سنجیم. معیارهای برگزیده توسط گروه، و زیر معیارهای مربوط به آنها به شرح زیر می‌باشد:

۱- «پوشش گیاهی»: ۱-۱- وجود درختان در امتداد خطوط توپوگرافیک در جهت افزایش سازگاری با شکل زمین، ۱-۲- وجود گونه‌های بومی و مقاوم به شرایط نامساعد، ۱-۳- وجود گیاهان دارای ارزش بصری؛ (توضیح: از آنجایی که دوتا از گزینه‌های ما دارای پوشش گیاهی جنگلی دست کاشت می‌باشد نوع کاشت و گونه‌های انتخاب شده برای کاشت جزء زیر معیارهای این معیار در نظر گرفته می‌شود).

۲- «خرده اقلیم»: ۲-۱- بادهای فصلی (مزاحم)، ۲-۲- دسترسی به آب، ۲-۳- بارش، ۲-۴- ارتفاع (توضیح: مواردی از قبیل تابش آفتاب، دمای هوا و غیره جزء موارد خرده اقلیم می‌باشند که بدلیل یکسان بودن در هر سه گزینه با نظر گروه حذف شده‌اند).

۳- «اصول بوم شناختی»: ۳-۱- ایجاد مرز مناسب بین شهر و طبیعت (حفظ توالی اکولوژیکی مناسب در راستای محیط کالبدی - طبیعت بکر)، ۳-۲- ارتباط بین دره‌های مجاور هم (حفظ توالی اکولوژیکی مناسب بین دره‌های حومه شهری).

۴- «دسترسی‌ها»: ۴-۱- دسترسی به شهر، ۴-۲-

نمودار ۳. مراحل تعیین معیارها توسط اعضای گروه؛ مأخذ نگارندگان.

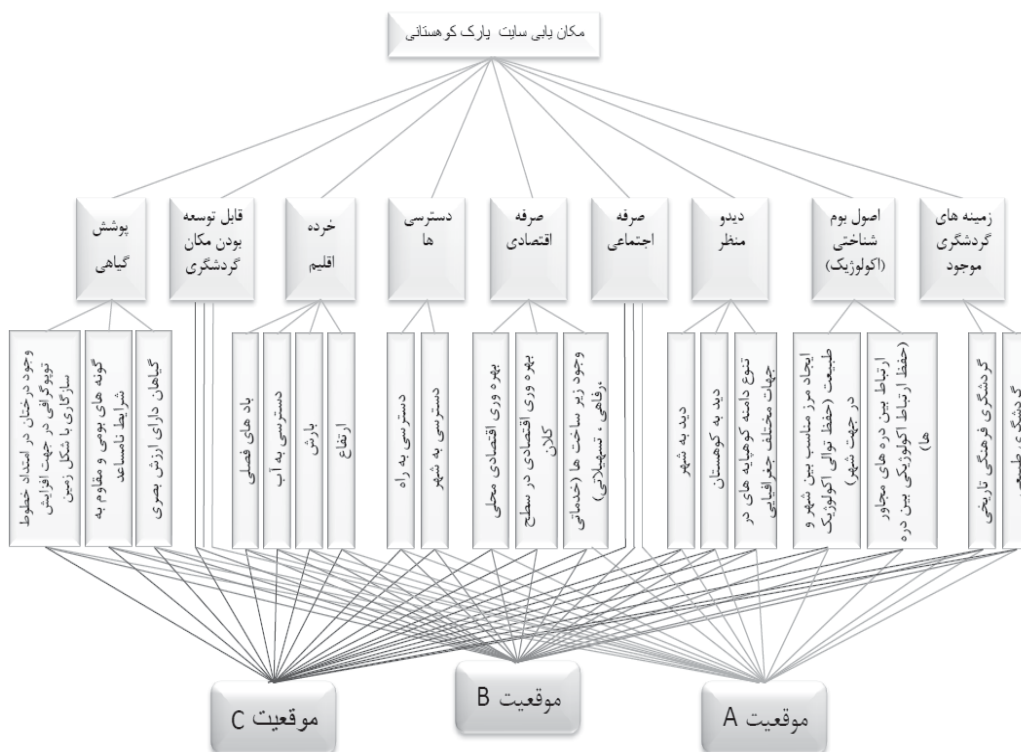
دسترسی به راه. موضوع را مشخص می‌کنیم (شکل شماره ۷). در این دیگرام ما با یک سلسله مراتب چهار سطحی شامل: «هدف‌ها، معیارها، زیر معیارها و گزینه‌ها» مواجه هستیم. تبدیل موضوع یا مسئله مورد بررسی به یک ساختار سلسله مراتبی مهم‌ترین قسمت فرایند تحلیل سلسله مراتبی محسوب می‌شود. زیرا در این قسمت با تجزیه مسائل مشکل و پیچیده فرایند تحلیل سلسله مراتبی آنها را به شکلی ساده‌که با ذهن و طبیعت انسان مطابقت داشته باشد، تبدیل می‌کند.

۸- «قابل توسعه بودن».

۹- «وجود زمینه‌های گردشگری»: ۱-۹- گردشگری فرهنگی تاریخی، ۲-۹- گردشگری طبیعی.

انتخاب و وزن دهی معیارها
تشکیل ماتریس مقایسه دودوئی معیارها

در این مرحله ماتریس معیار برای وزن دهی معیارها توسط گروه بحث را تشکیل می‌دهیم. مبنای قضاوت در امر مقایسه، جدول نه‌کمیتی ساعتی^۴ است که بر اساس آن با توجه به هدف بررسی، که در اینجا همان انتخاب در اولین قدم، ساختار سلسله مراتبی مربوط به این مراحل فرایند تحلیل سلسله مراتبی ساختن سلسله مراتبی

نمودار ۴. دیگرام سلسله مراتب هدف، معیارها، و گزینه‌ها، مأخذ: نگارندگان.

سایت گردشگری طبیعی است شدت برتری معیار نسبت تعیین ضریب اهمیت معیارها و زیر معیارها در این مرحله اعضای گروه بحث به مقایسه دو به دوئی معیارها، و سپس زیر معیارها با یکدیگر می پردازند. در مقایسه می شوند. مقایسه های دو به دو را در یک ماتریس nn ثبت می کنیم.

جدول ۱. مقایسه نه کمیته؛ مأخذ: توفیق، ۱۳۷۳.

امتیاز (شدت ارجحیت)	تعریف	توضیح
۱	اهمیت مساوی	در تحقق هدف دو معیار اهمیت مساوی دارند
۳	اهمیت اندکی بیشتر	تجربه نشان می دهد که برای تحقق هدف، اهمیت اندکی از z است
۵	اهمیت بیشتر	تجربه نشان می دهد اهمیت z بیشتر از z است
۷	اهمیت خیلی بیشتر	تجربه نشان می دهد اهمیت z خیلی بیشتر از z است
۹	اهمیت مطلق	اهمیت خیلی بیشتر z نسبت به z به طور مطلق به اثبات رسیده است
۲،۴،۶،۸	ترجیحات بینا بین (وقتی حالت های میانه وجود دارد)	

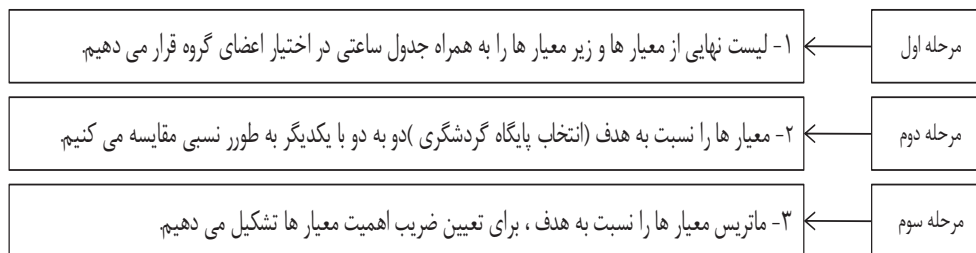
مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۷

اقدامات

مقایسه دوبه دویی معیارها نسبت به هدف

نمودار ۵. مراحل مقایسه دوبه دویی معیارها نسبت به هدف توسط اعضای گروه بحث، مأخذ: نگارندگان.

	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
۱- پوشش گیاهی	1	1/3	1/5	1/5	1/5	1/3	1/7	3	1/3
۲- خرده اقلیم	3	1	1/3	1/3	1/5	1	1/5	5	1
۳- اصول بوم شناختی	5	3	1	1/3	1/3	3	1/3	5	3
۴- دسترسی ها	5	3	3	1	1/3	3	1/3	7	5
۵- بهره وری اقتصادی	5	5	3	3	1	3	1	9	5
۶- مزایای اجتماعی	3	1	1/3	1/3	1/3	1	1	5	3
۷- دید و منظر	7	5	1/3	3	1	1	1	7	5
۸- قابل توسعه بودن سایت	1/3	1/5	1/5	1/7	1/9	1/5	1/7	1	1/5
۹- زمینه گردشگری	3	1	1/3	1/5	1/5	1/3	1/5	5	1

شکل ۶. ماتریس مقایسه دوبه دوئی معیارها نسبت به هدف

ضریب اهمیت زیر معیارها

برای بدست آوردن ضریب اهمیت زیر معیارها طبق همان روشی که برای معیارها توسط اعضای گروه صورت پذیرفت ماتریس مقایسه دودوئی را برای زیر معیارهای مختص هر معیار، بصورت جداگانه تشکیل می دهیم. یعنی اهمیت زیر معیارهای هر معیار را نسبت به هدف (انتخاب مکان گردشگری) دوبه دو با هم مقایسه می کنیم. در زیر ماتریس هر زیر معیار با کد مخصوص به خود، جداگانه نمایش داده شده است:

سپس از طریق روش میانگین هندسی، و همانند معیارها، ضریب اهمیت زیر معیارها را نیز بدست می آوریم:

مقایسه های دو به دو در یک ماتریس قطری مثبت می شوند و این ماتریس، «ماتریس مقایسه دودوئی معیارها» $A = [a_{ij}]_{n \times n}$ ، نامیده می شود. عناصر این ماتریس همگی مثبت بوده و با توجه به اصل «شروط معکوس» در فرایند تحلیل سلسله مراتبی (اگر اهمیت i نسبت j برابر $1/k$ باشد اهمیت عنصر j نسبت به i برابر $1/k$ خواهد بود) در هر مقایسه دودوئی دو مقدار a_{ij} و $1/a_{ij}$ عددی را خواهیم داشت. در زیر ماتریس مقایسه دودوئی معیارها برای مسئله مورد نظر بر اساس نتایج مقایسه دودوئی معیارها توسط گروه بحث ارائه شده است:

ضریب اهمیت معیارها و زیر معیارها

تعیین ضریب اهمیت گزینه ها (نسبت به معیارها) توسط گروه بحث
بعد از تعیین ضریب اهمیت معیارها و زیر معیارها، ضریب

ضریب اهمیت معیارها: پس از تشکیل ماتریس مقایسه، ضریب اهمیت معیارها را از روش میانگین هندسی بدست می آوریم.

جدول ۲. ضریب اهمیت معیارها، مأخذ: نگارندگان.

معیار	معیار ۱	معیار ۲	معیار ۳	معیار ۴	معیار ۵	معیار ۶	معیار ۷	معیار ۸	معیار ۹
ضریب اهمیت معیارها	۰.۰۲۹۸	۰.۰۵۹۷	۰.۱۱۵۳	۰.۱۶۱۷	۰.۲۵۲۸	۰.۰۸۵۳	۰.۲۲۶۸	۰.۰۱۷۷	۰.۰۴۹۹

۵-۱	۵-۲	۵-۳	۴-۱	۴-۲	۳-۱	۳-۲	۲-۱	۲-۲	۲-۳	۲-۴	۱-۱	۱-۲	۱-۳
۵-۱	$\begin{bmatrix} 1 & 1/3 & 1 \\ 3 & 1 & 5 \\ 1 & 1/5 & 1 \end{bmatrix}$		۴-۱	$\begin{bmatrix} 1 & 1/5 \\ 1 & 1 \end{bmatrix}$	۳-۱	$\begin{bmatrix} 1 & 3 \\ 1/3 & 1 \end{bmatrix}$	۲-۱	$\begin{bmatrix} 1 & 1/5 & 1/5 & 1/3 \\ 5 & 1 & 1 & 3 \\ 5 & 1 & 1 & 1 \\ 3 & 1/3 & 1 & 1 \end{bmatrix}$			۱-۱	$\begin{bmatrix} 1 & 1/3 & 3 \\ 3 & 1 & 5 \\ 1/3 & 1/5 & 1 \end{bmatrix}$	
۵-۲			۴-۲		۳-۲		۲-۲				۱-۲		
۵-۳			۴-۳		۳-۳		۲-۳				۱-۳		
											۷-۱	۷-۲	۷-۳
											۷-۱	$\begin{bmatrix} 1 & 3 & 5 \\ 1/3 & 1 & 3 \\ 1/5 & 1/3 & 1 \end{bmatrix}$	
											۹-۱	۹-۲	
											۹-۱	$\begin{bmatrix} 1 & 1/7 \\ 7 & 1 \end{bmatrix}$	
											۹-۲		

جدول ۳. ضریب اهمیت زیر معیارها، مأخذ: نگارندگان.

زیر معیار ۴-۲	زیر معیار ۳-۲	زیر معیار ۲-۲	زیر معیار ۱-۲	زیر معیار ۳-۱	زیر معیار ۲-۱	زیر معیار ۱-۱	ضریب اهمیت
۰.۲۰۸۲	۰.۳۱۱۳	۰.۴۰۹۷	۰.۰۷۰۷	۰.۱۰۴۷	۰.۶۲۷۰	۰.۲۵۸۳	
زیر معیار ۳-۵	زیر معیار ۲-۵	زیر معیار ۱-۵	زیر معیار ۲-۴	زیر معیار ۱-۴	زیر معیار ۲-۳	زیر معیار ۳-۱	ضریب اهمیت
۰.۱۵۶۲	۰.۶۵۸۶	۰.۱۸۵۲	۰.۸۳۳۳	۰.۱۶۶۷	۰.۲۵۰۰	۰.۷۵۰۰	
		زیر معیار ۲-۹	زیر معیار ۱-۹	زیر معیار ۳-۷	زیر معیار ۲-۷	زیر معیار ۱-۷	ضریب اهمیت
		۰.۸۷۵۰	۰.۱۲۵۰	۰.۱۰۴۷	۰.۲۵۸۳	۰.۶۳۷۰	

اهمیت‌گزینیه‌ها را باید تعیین کرد. در این مرحله ارجحیت هر یک از گزینه‌ها در ارتباط با هر یک از زیر معیارها و اگر معیاری زیر معیار نداشته باشد مستقیماً با خود آن معیار مورد قضاوت و داوری قرار می‌گیرد. مبنای این قضاوت همان مقیاس ۹ کمیته‌ی ساعتی است با این تفاوت که در مقایسه‌ی گزینه‌ها در ارتباط یا هر یک از زیر معیارها یا معیارها بحث کدام گزینه مهم‌تر است مطرح نیست بلکه کدام گزینه ارجح است؟ و چقدر؟ مطرح است. همانطور که پیشتر ملاحظه کردید، زیر معیارها هم کمی هستند و هم کیفی و این نشان دهنده یکی دیگر از مزیت‌های این روش است که با ترکیبی از معیارهای کمی و کیفی سروکار دارد. در گروه بحث نیز فرآیند بدست آوردن ضریب اهمیت گزینه‌ها نسبت به هر یک از زیر معیارها شبیه به تعیین ضریب اهمیت معیارها نسبت به هدف است در هر دو حال از اعضای گروه درخواست می‌شود، قضاوت‌ها را بر

	A	B	C		A	B	C
A	1	1/3	1/3	A	1	1/5	1/3
B	3	1	1	B	5	1	3
C	3	1	1	C	3	1/3	1
	زیر معیار ۱-۲				زیر معیار ۱-۳		

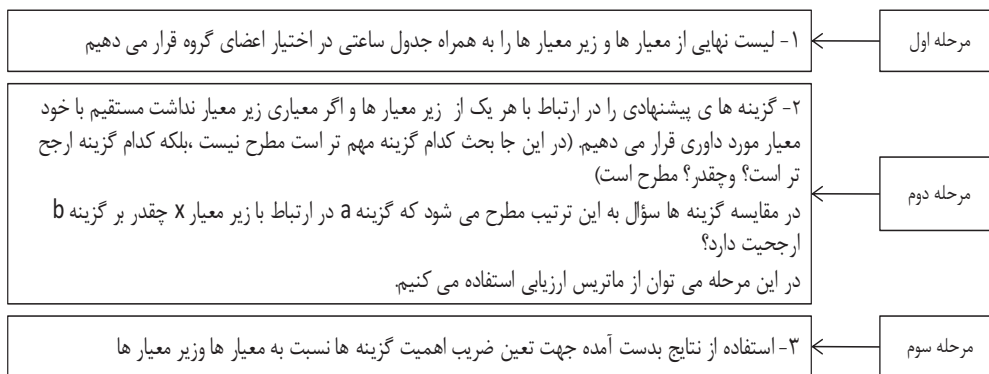
مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۹

اقدامات

تعیین ارجحیت گزینه‌ها نسبت به معیارها و زیر معیارها

نمودار ۲. مراحل تعیین ارجحیت گزینه‌ها توسط اعضای گروه بحث

جدول ۴. مقیاس ۹ کمیته‌ی ساعتی برای مقایسه دودوئی گزینه‌ها، مأخذ: توفیق ۱۳۷۲ به نقل از توماس ال ساعتی.

تعریف	امتیاز (شدت ارجحیت)
ترجیح یکسان (Equally preferred)	۱
کمی مرجح (Moderately preferred)	۳
ترجیح بیشتر (Strongly preferred)	۵
ترجیح خیلی بیشتر (Very preferred)	۷
کاملاً مرجح (Extremely preferred)	۹
ترجیحات بینابین (وقتی حالت‌های میانه وجود دارد)	۲،۴،۶،۸

ضریب اهمیت گزینه‌ها در ارتباط با زیر معیارها

تعیین امتیاز نهایی گزینه‌ها جدول ۵. ضریب اهمیت گزینه‌ها، مأخذ: نگارندگان.

زیر معیار - معیار	۱-۱	۲-۱	۳-۱	۱-۲	۲-۲	۳-۲	۴-۲	۱-۳	۲-۳	۳-۳	۴-۳
گزینه A	۰.۰۷۴۶	۰.۱۴۲۹	۰.۱۰۴۷	۰.۷۳۰۶	۰.۲۰۰۰	۰.۲۵۹۹	۰.۱۰۹۵	۰.۱۰۴۷	۰.۰۷۱۹	۰.۱۵۷۹	۰.۰۷۶۶۲
گزینه B	۰.۳۲۳۶	۰.۴۲۸۶	۰.۶۰۷۳	۰.۱۸۸۴	۰.۶۰۰۰	۰.۳۲۷۵	۰.۳۰۹۰	۰.۶۳۷۰	۰.۶۴۹۱	۰.۷۶۶۲	۰.۰۷۶۶۲
گزینه C	۰.۶۰۱۸	۰.۴۲۸۶	۰.۲۵۸۳	۰.۰۸۱۰	۰.۲۰۰۰	۰.۴۱۲۶	۰.۵۸۱۶	۰.۲۵۸۳	۰.۲۷۹۰	۰.۰۷۵۹	۰.۰۷۶۶۲

۲-۴	۱-۵	۲-۵	۳-۵	۶	۱-۷	۲-۷	۳-۷	۸	۱-۹	۲-۹
۰.۶۳۷۰	۰.۷۳۹۶	۰.۱۰۹۵	۰.۵۴۹۹	۰.۲۲۱۱	۰.۰۷۵۱	۰.۲۰۰۰	۰.۰۷۵۲	۰.۱۰۹۵	۰.۰۸۱۹	۰.۰۷۵۱
۰.۲۵۸۳	۰.۱۶۶۶	۰.۵۸۱۶	۰.۲۰۹۸	۰.۴۶۰۰	۰.۵۹۱۷	۰.۶۰۰۰	۰.۳۴۵۸	۰.۵۸۱۶	۰.۶۴۹۴	۰.۰۷۵۱
۰.۱۰۴۷	۰.۰۹۳۸	۰.۳۰۹۰	۰.۲۴۰۲	۰.۳۱۸۹	۰.۳۳۳۲	۰.۲۰۰۰	۰.۵۹۶۹	۰.۳۰۹۰	۰.۲۴۲۶	۰.۳۳۳۲

ناسازگاری در قضاوت‌ها در نظر گرفته محاسبه ضریبی به نام ضریب ناسازگاری C.R.^۵ است که از تقسیم شاخص ناسازگاری I.I.^۶ به شاخص تصادفی بودن R.I.^۷ حاصل می‌شود؛ چنانچه این ضریب کوچکتر یا مساوی 0.1 باشد، سازگاری در قضاوت‌ها مورد قبول است، وگرنه باید در قضاوت‌ها تجدید نظر شود و ماتریس مقایسه دودویی

$$I.I = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}$$

معیارها مجدداً توسط گروه بحث تشکیل شود و تمامی مراحل بالا تکرار گردد. فرآیند تحلیل سلسله مراتبی بر اساس ۴ اصل شرط معکوسی، همگنی، وابستگی و انتظارات بنیان گذاری شده است و رعایت این اصول در بکارگیری این روش الزامی است. شرط معکوسی بیان می‌دارد که در مقایسه دویه دویی عناصر، اگر اهمیت i نسبت به j برابر n باشد، اهمیت عنصر j نسبت به i برابر $1/n$ است. اصل همگنی، یعنی عناصر i و j باید با هم همگن و قابل مقایسه باشند؛ به عبارت دیگر اهمیت i نسبت به j نمی‌تواند بی‌نهایت یا صفر باشد؛ اصل وابستگی یعنی هر عنصر سلسله مراتبی به عنصر سطح بالای خود وابسته است و این وابستگی بصورت خطی است؛ اصل انتظارات یعنی هرگاه تغییری در ساختار سلسله مراتبی رخ دهد، فرآیند ارزیابی باید مجدداً انجام شود.

در این مرحله از تلفیق ضرایب اهمیت مزبور، امتیاز نهایی هر یک از گزینه‌ها تعیین خواهد شد. برای این کار از اصل ترکیب سلسله مراتبی ساعتی که منجر به یک بردار اولویت با در نظر گرفتن همه قضاوت‌ها در تمامی سطوح سلسله مراتبی می‌شود استفاده خواهد شد:

$$g_j = \sum_{k=1}^n \sum_{i=1}^m W_k W_i (g_{ij})$$

که در آن:

W_k ضریب اهمیت معیار k

W_i ضریب اهمیت زیر معیار i

g_{ij} امتیاز گزینه j در ارتباط با زیر معیار i است.

گزینه A	با امتیاز نهایی ۱۱٪
گزینه B	با امتیاز نهایی ۴۰٪
گزینه C	با امتیاز نهایی ۴۸٪

آزمون صحت تصمیم سازی

یکی دیگر از قابلیت‌های فرآیند تحلیل سلسله مراتبی امکان بررسی سازگاری در قضاوت‌های انجام شده است. وقتی اهمیت معیارها نسبت به یکدیگر برآورد می‌شود، احتمال ناهماهنگی در قضاوت‌ها وجود دارد. پس بایستی با استفاده از آزمون میزبان ناهماهنگی داوری‌ها را نمایان ساخت. مکانیزمی که ساعتی برای بررسی

5. Incompatibility Ratio
6. Incompatibility Index

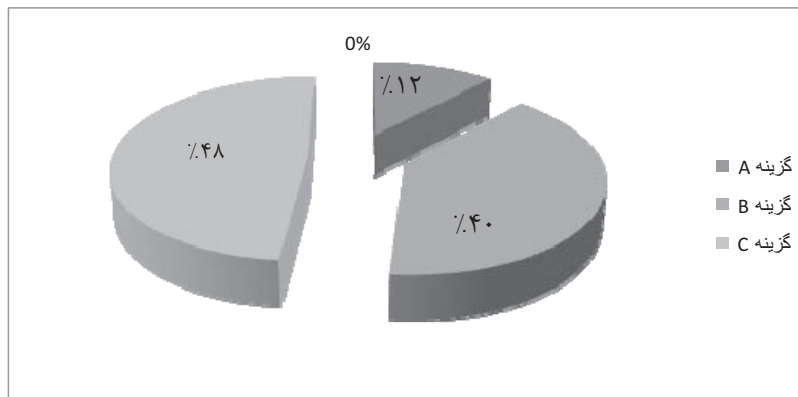
7. Random Index

جدول ۶. شاخص تصادفی بودن (R.I)؛ مأخذ: (Bowen,1993)

۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	n
۱.۵۹	۱.۵۷	۱.۵۶	۱.۴۸	۱.۵۱	۱.۴۹	۱.۴۵	۱.۴۱	۱.۳۲	۱.۲۴	۱.۱۲	۰.۹	۰.۵۸	۰	۰	RI

$$L = \frac{1}{n} \left[\sum_i^n \left(\frac{aw_i}{w_i} \right) \right] \Rightarrow CI = \frac{l-n}{n-1} = 0.1026 \Rightarrow CR = \frac{CI}{RI} = 0.0708 (0.1)$$

نمودار ۳. نمودار امتیاز نهائی گزینه ها، مأخذ: نگارندگان.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۱ ■

واژگان و الویت‌های هر یک از گروه‌ها با خواسته‌های گروه مقابل متفاوت است و تطابق ندارد. روش پیشنهادی ما می‌تواند گامی باشد به طرف نزدیکی بیشتر بین گروه‌های متخصصین، مردم و مسئولین.

با توجه به اینکه اغلب مسائل و موضوعات مربوط به برنامه ریزی شهری و توسعه گردشگری از طریق شاخص‌های کیفی و کمی قابل بررسی هستند امکان بکارگیری همزمان شاخص‌های کیفی و کمی در روش AHP آنرا به ابزاری قوی برای تحلیل مسائل تبدیل می‌کند. انعطاف پذیری، سادگی محاسبات و امکان رتبه بندی نهایی گزینه‌ها نیز از مزیت‌های دیگر این روش هستند که می‌توانند کمک مؤثری به جمع بندی داده‌های حاصل از گروه بحث نمایند. در بسیاری مواقع پیش زمینه‌های ذهنی ای وجود دارد که باعث می‌شود در امر برنامه ریزی و تصمیم‌گیری‌های کلان پیش داور صورت پذیرد، که این مسئله می‌تواند جلوی روند صحیح برخورد با مسئله و حل آن را بگیرد. روش فوق می‌تواند با بکارگیری خرد جمعی در گروه بحث، و در نظر گرفتن تأثیر تمامی معیارها در فرآیند تحلیل سلسله مراتبی گام

نتیجه گیری و جمع‌بندی

گزینه انتخاب شده، گزینه C می‌باشد. این گزینه با امتیاز نسبی ۴۹٪ انتخاب شده است. نتایجی که انتخاب این گزینه احصاء می‌کند، شامل تمامی معیارهای مورد نظر گروه بحث می‌باشد. پیش بینی نتایج حاصل از این روش برای گروه بحث تا حد زیادی ممکن نبوده؛ اما بعد از انجام محاسبات و مشخص شدن گزینه برتر، دلایل انتخاب این گزینه برای افراد گروه ملموس تر گردید. این تکنیک می‌تواند پاسخی به دغدغه‌های همیشگی پروژه‌های شهری باشد که بایستی هم علمی - کاربردی باشد و هم مقبول همگان.

پیچیدگی و در هم آمیختگی مسائل در عرصه برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای، ضرورت بکارگیری همزمان روش‌های درک مسئله توسط گروه‌های مردمی یا مشاورین متخصص و تبیین علمی آنها را طلب می‌کند. یکی از چالش‌های که در مورد تصمیم‌گیری و برنامه ریزی بر اساس وجود دارد برآیند گرفتن بین گروه‌های ذی نفع و ذی نفوذ می‌باشد. متخصصین امر همواره در ایجاد ارتباط بین این گروه‌ها با مشکل مواجه بوده‌اند؛ زیرا

بلندی را در جهت تصمیم‌گیری صحیح و اصولی بردارد. این روش مشارکت و هم‌فکری گروه‌های مختلف تخصصی را به صورت معنا دار در قالب گروه‌های بحث به کمک فرآیند تحلیل سلسله مراتبی سازمان داده، و فرآیندی قابل پی‌گیری ارائه کرده است. به عبارت دیگر آن چیزی را که ما تحت عنوان برنامه ریزی و برنامه دهی قانونمند و فرآیند محور می‌نامیم، به نتیجه رسانده است.

منابع و ماخذ

- ۱- ایرانی بهبهانی، هما، رازی مفتخر، نرمین (۱۳۸۴) طراحی پایدار توسعه پارک جنگلی شیخ تپه ارومیه، مجله محیط‌شناسی، شماره ۳۷.
 - ۲- الماسی فر، نینا (۱۳۸۹) باززنده سازی منظر فرهنگی تخت سلیمان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
 - ۳- ترنر، تام (۱۳۷۶) شهر همچون چشم انداز، ترجمه فرشاد نوریان، تهران، شرکت پردازش مدیریت شهری.
 - ۴- توفیق، فیروز (۱۳۷۲) ارزشیابی چند معیاری در طرح ریزی کالبدی، مجله آبادی، شماره ۱۱، صص ۴۰-۴۳.
 - ۵- رفیعیان، مجتبی و همکاران (۱۳۸۵) کاربرد متدولوژی گروه‌های بحث در مطالعات توانمند سازی محلات غیر رسمی شهری، هنرهای زیبا، شماره ۲۶، صص ۴۷-۵۶.
 - ۶- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، توکلی، مرثی (۱۳۷۹) توسعه مردم‌گرا، مؤسسه پژوهش‌های وزارت بازرگانی، تهران.
 - ۷- زاهدی، شمس السادات (۱۳۸۲) چالش‌های توسعه پایدار از منظر اکوتوریسم مدرس، پائیز ۱۳۸۲، شماره ۳، تهران.
 - ۸- زیر دست، اسفندیار (۱۳۸۰) خلاصه ای درباره روش‌های ارزیابی در برنامه ریزی شهری و منطقه ای، جزوه درسی.
 - ۹- زیر دست، اسفندیار (۱۳۸۰) کاربرد «فرایند تحلیل سلسله مراتبی» در برنامه ریزی شهری و منطقه ای، هنرهای زیبا، شماره ۱۰.
 - ۱۰- علایی طالقانی، محمود (۱۳۸۰) ژئومورفولوژی ایران نشر قومس، تهران.
 - ۱۱- عسگر زاده، محمد (۱۳۸۸) منظر پایدار، مجله
- اینترنتی منظر، سایت قابل دسترس: <http://manzar.ws/56.aspx>، تاریخ ثبت: سال یک - شماره نه - ۱ آذرماه ۱۳۸۶، تاریخ دسترسی: زمستان ۱۳۸۸.
- ۱۲- قدسی پور، سید حسن (۱۳۷۹) مباحثی در تصمیم‌گیری چند معیاره: فرایند تحلیل سلسله مراتبی، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، تهران.
- ۱۳- گروت، لیندا و وانگ دیوید (۱۳۸۸) روش‌های تحقیق در معماری، ترجمه عینی فر، علیرضا، انتشارات دانشگاه تهران، تهران
- ۱۴- لنگ، جان (۱۳۸۳) آفرینش نظریه معماری، ترجمه علیرضا عینی فر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۵- مختاری، داوود (۱۳۸۹) ارزیابی توانمندی اکوتوریستی مکان‌های ژئومورفیکی حوضه آبریز آسیاب خرابه در شمال غرب ایران به روش پراولونگ، جغرافیا و توسعه، شماره ۱۸، تابستان ۱۳۸۹
- ۱۶- مهندسین مشاور بافت شهر، دیماه (۱۳۸۲) مطالعات و برنامه ریزی بخش‌های تاریخی سیاحتی و فرهنگی دره گنجانمه. عباس آباد همدان..

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

بافت شناسی بافت کالبد تاریخی شهر یزد با نگرش سیستمی

مصطفی بهزاد فر - دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.
حسین نورمحمدزاد* - استادیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه یزد، یزد، ایران.

Histology of urban historical textures

Abstract

A lot of different arguments have been done about urban historical texture in the literature of architecture and urbanism. Some considerations are done about urban historical texture in architecture and urbanism literature of IRAN up to now. However, they are scattered. Extent, variety and complexity of them have caused many difficulties in the Histology of the urban historic texture. For this purpose many studies in texture ground in different scientific. Theories, outlooks and conceptual framework of texture concept are considered. Many different observation and considerations were done from urban historical texture of Iran specific YAZD city. The elements, relationships, intermediates and etc, are explicated. These cases are collected and edited by descriptive-analytical method. Hierarchy model are made from them. Equivalent Counterpart elements and containing Counterpart elements are considered so that system and subsystem of the urban historical textures were explicated. In system theory base, the urban historical textures system was definite and was presented in model framework. It was used from induction and reduction cycle process and reverse. IT was edited detail to total after it was districted confidence results. Consequently this model can be highly recommended to use in Urbans historical texture.

Keyword: Histology, urban historical texture, Connection, Woof, Wrap, Web, knot, Matrix.

چکیده

مباحث زیادی درباره بافت کالبد تاریخی شهر با نگرش های مختلف در ادبیات شهرسازی و معماری جهانی مطرح شده است. در ایران، بررسی های عمومی و پراکنده ای از آن ها تاکنون ارائه شده است. گونه گونی و پیچیدگی بافت ها سبب شده، تا دستیابی به بافت شناسی آن ها، به عنوان هدف اصلی این مقاله مطرح باشد. به این منظور، مطالعاتی در حوزه های علمی مختلف انجام گرفت. نظریه ها، نگرش ها و چارچوب مفهومی «بافت» مورد توجه قرار گرفت. مشاهدات، پیمایش ها و برداشت های متعددی از بافت های کالبد تاریخی شهرهای ایران، به ویژه شهر یزد انجام شد. اجزای بافت ها شناسائی شدند. با استفاده از روش پژوهش توصیفی - تحلیلی، مباحث مربوطه تألیف شدند. از فرآیند رفت و برگشت جزء به کل و برعکس در این پژوهش استفاده شد. بررسی و مطالعه، موجب شناسائی و معرفی اجزا در قالب مدل های مراتبی شد. پی گیری متناظر اجزای مطرح در مدل های مراتبی ارائه شده با نظریه سیستم ها، شناسائی زیرسیستم های سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد را به دنبال داشت. به نظر می رسد مدل های ارائه شده، قابلیت های تئوریک عمده ای دارند. از این رو، استفاده از مطالب مقاله در مطالعه و مداخله در بافت های کالبد تاریخی شهرهای کشور توصیه می شود.

واژه های کلیدی: بافت شناسی، بافت کالبد تاریخی شهر یزد، پود، تار، بند، شبکه، ماده زمینه ای.

مقدمه

بافت‌های کالبد تاریخی شهر، بر اساس چارچوب و مبانی نظری خاص و روشی معین انجام پذیرد.

۱- طرح مسأله و هدف

مرور آثار مرتبط با بافت کالبد تاریخی شهر یزد نشان می‌دهد که بافت این سیستم، به طور سیستماتیک کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بررسی‌ها نشان می‌دهند، این بافت کمتر در قالب و چارچوب خاص دنبال شده است. ضمن این که بافت کالبد تاریخی شهر یزد، یا در سطح کل بافت و یا این که در سطح دانه‌ها مورد توجه واقع شده است. کمتر به سیستم و اجزای آن‌ها توجه شده است. هم‌چنین بررسی‌ها نشان می‌دهد که مطالعات انجام شده در مورد بافت کالبد تاریخی شهر یزد، از نظامی معین تبعیت نداشته، ضمن این که، به طور همه جانبه، به اجزای بافت کمتر اشاره شده است. این مقاله با توجه به موارد فوق، پی‌گیری یافتن پاسخ‌های سئوالات زیر در زمینه بافت شناسی این پدیده، با رویکرد سیستماتیک است:

– بافت کالبد تاریخی شهر چیست؟ زیرسیستم‌های آن کدامند؟

– اجزای تشکیل دهنده‌ی سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد و زیرسیستم‌های آن کدامند؟

– چگونه می‌توان سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد و زیرسیستم‌های آن را بافت شناسی نمود؟

به نظر می‌رسد با دستیابی به اهدافی، که در تناظر با سئوالات فوق مطرح می‌شوند، نتایج حاصل از این بررسی‌ها بتواند زمینه‌ساز مداخله‌های متفاوت‌تری در این بافت‌ها باشد. اهداف مطرح در این مقاله عبارت است از:

۱- دستیابی به مفاهیم مرتبط با بافت کالبد تاریخی شهر و ارائه تعریف جامع و مانع از آن؛

۲- شناسایی و بررسی سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد، زیرسیستم‌ها و اجزای تشکیل دهنده آن‌ها؛ و

۳- ارائه روش بافت شناسی بافت کالبد تاریخی شهر یزد مبتنی بر نظریه سیستم‌ها؛

بیش از چند دهه از مداخله و فعالیت‌های آگاهانه‌گسترده در بافت‌های تاریخی شهرهای ایران می‌گذرد. فعالیت‌های نظری و عملی قابل توجهی در طی این مدت انجام شده است. برگزاری چند همایش عمده و مؤثر (هنرور، ۱۳۸۰، ص ۲۱). در حوزه‌های شهرسازی و معماری در کشور، علیرغم نام بردن مکرر از بافت تاریخی شهر در منابع معماری و شهرسازی، این مفهوم از جنبه «بافت شناسی»، کاملاً به شکل تخصصی مورد توجه قرار نگرفته است. بررسی‌های انجام گرفته در منابع فارسی نیز حاکی از آن است که مباحث تئوریک (نظری) در زمینه بافت‌های شهر به طور عام و بافت‌های کالبد تاریخی شهر به طور خاص کمتر در دسترس می‌باشد. تعریف جامع و مانعی حتی از خود مفهوم «بافت» وجود ندارد. مفاهیم مرتبط با آن بر اساس نظریه خاصی به درستی مشخص و ارائه نشده‌اند. مطالب موجود، کلی و پراکنده هستند.

این در حالی است که لایه‌های پیدای پنهان زیادی را در سیستم بافت کالبد تاریخی شهر و زیرسیستم‌های آن می‌توان یافت که تاکنون حتی مطرح نشده‌اند؛ به عنوان مثال: این که بافت کالبد تاریخی شهر سیستمی باز است (برتالنفی، ۱۳۶۰، ص ۹۷) که دارای اجزائی است که برخی از آن‌ها تاکنون مورد توجه قرار نگرفته‌اند و یا به رابطه آن‌ها با یکدیگر در محیط کمتر توجه شده است. علاوه بر این، چون این بافت‌ها، طی فرآیندهای بی شمار بازخوردی شکل می‌گیرند و تداوم می‌یابند نیز به بافت شناسی آن‌ها اهمیت مضاعفی می‌بخشد تا بار دیگر مورد توجه اساسی قرار گیرند.

نبودن تئوری ایجاد مفاهیم مرتبط با بافت نیز مزید بر علت شده، تا امکان تدوین آن‌ها کمتر فراهم شود. به این دلیل، دستیابی به مفاهیم مرتبط با بافت کالبد تاریخی شهر در قالب بافت شناسی آن، یکی از اهداف اصلی این مقاله قرار گرفته است. تحقق چنین امری دستیابی به ادبیات مشترک از بافت‌های کالبد تاریخی شهر یزد را با تأکید بر نگرشی مشخص، ایجاد و در ادامه زمینه شناخت، تحلیل، مداخله و سرانجام شکل‌گیری مهندسی سیستم بافت را فراهم خواهد آورد (هینچنز، ۱۳۷۶، ص ۵۴). از این رو، ضرورت دارد تا بافت شناسی

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲- مبانی نظری بافت‌شناسی

بافت‌شناسی بافت‌کالبد تاریخی شهر یزد، نیازمند تبیین مبانی نظری مشخصی است تا بر آن اساس، این مهم محقق شود. به این منظور، دیدگاه‌ها و نظریه‌های مطرح در رابطه با بافت‌کالبد تاریخی شهر در قالب نظریه‌های مطرح، چارچوب مفهومی بافت و تعریف بافت و بافت‌کالبد شهر مورد توجه قرار گرفت و مبانی مربوطه به این منظور تألیف شد.

۱-۲ دیدگاه‌ها و نظریه‌های مطرح در رابطه با بافت‌کالبد شهر

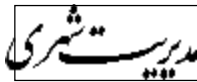
بافت‌های شهر و نیز بافت‌های کالبد تاریخی شهر در قالب نظریه‌های گوناگونی مانند: «نظریه ساخت شهر»، «مورفولوژی شهر»، «سیستم‌ها و نظریه چیده‌مان یا نحو فضا»^۱ در سطح جهانی مورد بررسی قرار گرفته است. مباحث مربوط به نظریه ساخت شهر را می‌توان در آثار نظریه پردازانی مانند: «گدیس»، «هویت»، «سالینگروس» و دیگران مشاهده نمود. مرور این آثار نشان می‌دهد، صرفاً بافت شهر در سطح (مرتب) کل شهر مورد بررسی واقع شده و کمتر به بافت اجزای آن توجه شده است. ضمناً در موارد زیادی از ساخت شهر به جای بافت آن سخن به میان آمده است و کمتر به خود بافت توجه شده است. ساخت خطی، قطاعی، مرکزی، شطرنجی و غیره انواع ساخت‌های شهر هستند که در قالب این نظریه ارائه شده‌اند. در این رابطه، اثر ارزشمند «ساخت شهر در اقلیم گرم و خشک» استاد توسلی که با محوریت شهر یزد در بیش از سه دهه قبل به تدوین درآمده، از جمله منابع قابل ذکر با چنین نگرشی است.

بررسی‌های اجمالی در حوزه پژوهش‌های مورفولوژیکی حاکی از آن است که اکثر پژوهشگران فرم شهر را، فرم بافت شهر تلقی نموده‌اند (لوی، ۲۰۰۴، ص ۱)؛ (وایتهند، ۱۹۹۵، ص ۵)؛ (کنزن، ۲۰۰۱، ص ۴)، در حالی که پژوهشگرانی نظیر: «هنری لورنس»، «فیشر آنوین» و «گالیمارد»، بافت را تنها پژوهشی برای درک و فهم فرم شهر دانسته‌اند. پژوهشگران دیگری، بافت شهرها را متأثر از ترتیب و قرارگیری خیابان‌ها و میادین دانسته، آن

را مهم‌تر از ترتیب و قرارگیری سایر عناصر بافت قلمداد نموده‌اند (کرافورد، ۲۰۰۶، ص ۱). قطعات، خیابان‌ها، فضاهای ساخته شده و فضاهای باز و کاربری اراضی، عناصر تشکیل دهنده بافت تاریخی هستند که دارای رابطه با یکدیگرند و یک سیستم را تشکیل می‌دهند (لوی، ۱۹۹۹، ص ۱). در بررسی دیگری، بلوک شهری، عنصر اصلی ساختار فیزیکی نواحی شهری در نظر گرفته شده است. در این بررسی، شهرها در طول تاریخ، پیامد رابطه الگوهای خیابان‌ها و بلوک‌های سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی شده و غیر برنامه‌ریزی در نظر گرفته شده‌اند. دانش کمی از خصوصیات بافت‌ها از قبیل: اندازه‌ها، اشکال، ترتیبات بلوک‌ها در دوره‌های گوناگون، کاربری زمین، فرم‌های ساختمان و سایر جنبه‌های آن‌ها وجود دارد (سیکسنا، ۱۹۹۶، ص ۳).

«نظریه چیدمان یا نحو فضا»، که قریب سه دهه از عمر آن می‌گذرد برای توصیف انگیزشها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی درون شهر، به تعریف، خلق و ایجاد «فضا» و تغییرات این تعریف در طول زمان باز می‌گردد. در این نظریه با تحلیل تصاویر فضائی از توده‌های شهر می‌توان به ساختار کالبد آن دست پیدا کرد و رابطه این کالبد، با کارکرد فعلی آن را مورد توجه قرار داد. در آثار مبتنی بر این نظریه، بارها از مفاهیمی چون: کالبد، فضا و عناصر معماری در قالب تحلیل چیدمان فضائی نام برده می‌شود. لکن در آن‌ها، بافت کالبد صراحتاً مورد توجه قرار نمی‌گیرد، اما چون ساخت شهر در این آثار مورد ملاحظه قرار گرفته، از این رو، از مفهوم بافت نیز در آن‌ها سخن به میان آمده است. بررسی‌هایی که مبتنی بر نظریه‌های دیگری: «نظریه گراف»، «نظریه شبکه‌های پیچیده» و «نظریه سیستمها» هستند، یا در آغاز راه هستند و یا این که وضعیتی کم و بیش مشابه نظریات عنوان شده فوق دارند. علی‌رغم مطالعات گسترده‌ای که بر اساس نظریه سیستم‌ها در سطح جهانی تاکنون از بافت کالبد تاریخی شهرها انجام گرفته، به آن‌ها از دو جنبه کمتر توجه شده است:

۱- قطعات، خیابان‌ها، فضاهای ساخته شده و فضاهای باز و کاربری اراضی که دارای رابطه با یکدیگرند و سیستم

بافت کالبد تاریخی شهر را شکل می‌دهند، به عنوان عناصر تشکیل دهنده، در آثار صاحب نظرانی چون: (لوی، ۱۹۹۹، ص ۴)، (کرافورد، ۲۰۰۶، ص ۱)، (لوی، ۲۰۰۴، ص ۱)، هم ارز تلقی شده، در صورتی که این عناصر هم ارز نیستند.

۲- در این آثار، بافت کالبد تاریخی شهر سیستمی متشکل از: عناصر عنوان شده و به صورت تک لایه در نظر گرفته شده، در صورتی که این سیستم از زیرسیستم‌های گوناگونی تشکیل شده است که هر یک از آن‌ها دارای اجزای خاص خود می‌باشند، که به آن‌ها توجه نشده است.

۲-۲- چارچوب مفهومی بافت واژه «بافت» در منابع گوناگون جستجو شد. آن چه به دست آمد، برحسب: جزء، وجه، روش، ساختار، فرآیند، اصل و غیره استخراج و طبقه‌بندی شدند، تا مشخص شود که هر یک از آن‌ها مربوط به چه مقوله ای از بافت کالبد است. به این ترتیب، مجموعه ای از مفاهیم، به عنوان متغیرهای این پژوهش فراهم آمد. با برقراری نسبت بین آن‌ها در مراحل بعدی امکان تنظیم و تدوین مدل‌های تحلیلی «بافت» و اجزای تشکیل دهنده آن ایجاد شد. ارائه تعریف از بافت کالبد تاریخی شهر، مدل مراتبی پودها، تارها، بندها، شبکه‌ها و مدل مراتبی بافت

جدول ۱. معرف چارچوب مفهومی بافت کالبد تاریخی شهر؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس: مایس، ۱۲۸۶، موناوی، ۱۲۸۵ و دیگران.

مقولات مطرح در مفاهیم	مفاهیم مرتبط با بافت، اجزاء فعالیت‌ها
تار، از اجزای پیوند بافت کالبد تاریخی شهر است.	تار، تنسته، تنیده، تنه، تار عنکبوت، نوار بافته، رشته، کمربند بافته
پود، از اجزای پیوند بافت کالبد تاریخی شهر است.	پود، سلول، دانه، ماده، نسج، رویان
بند، از اجزای پیوند بافت کالبد تاریخی شهر است.	واحد تقسیم، رابط، مفصل، مرز، گره، بند، حد
شبکه، از اجزای پیوند بافت کالبد تاریخی شهر است.	شبکه، چارچوب اصلی، تورینه، سلسله، زنجیره، سری، سیاق، لا به لا، شبه بافته
ماده زمینهای بافت	متن، محتوی، قرینه، فحوا، ماده زمینهای
زایش گر، به سلول پینادی بافت اشاره دارد	مبداء، اصل، سرچشمه، زادگاه، موجد، زایش گر، زائیده، رویان
صفات، خصوصیات، ویژگیها و مشخصات کمی و کیفی بافت کالبد تاریخی شهر هستند.	هم بافت، هم بند، هم چسب همدوس، با هم پیوسته، منسجم، منسوج، هم چسبی، دارای ارتباط منطقی، بی تناقض، سازوار، سامان مثل هم بافت، تنیده، شبه بافته، زبری، نرمی، تخلخل و غیره
از ساخت بافت بحث می‌کند.	واحد تقسیم، رابط، مفصل، مرز، حد
به عنوان محصول نهائی که ساخت و بافت را به صورتی توأمان مورد بحث قرار می‌دهد	بافتار
فرآیند، مجموعه ای از فعالیت‌های مطرح در قالب ریشه‌های پیدائی، شکل‌گیری و تداوم بافت می‌باشند.	ساختن، بنا کردن، تولید کردن، فرآوردن، فروردن، هم گذاشت کردن، پیچ خوردن، رد شدن بافتن، سرهم کردن، در آمیختن، بنگاندن، لابلای چیزی گذاشتن، دروغ بهم بافتن، جعل کردن، دروغ بافتن، هم گذاشتن، شکل دادن، پهلوی هم گذاشتن، فزازاندن، در جای بلند قرار دادن، افراشتن، کار گذاشتن، آغاز کردن، در هم بافته شدن، هم باف کردن، در هم تنیدن، با تار پوشاندن، تنسته دار کردن، هم چسب شدن، دوسیدن، همدوس بودن، پیچیدن، نخ کردن، بند کشیدن، به سختی بیرون آوردن از، پیچ دادن، پیچ و خم دادن، چرخاندن، خم کردن، قرار دادن، گذاشتن، چیدن، تا کردن، اضافه کردن، گذراندن، تأثیر گذاشتن، تغییر شکل دادن، کم کردن، قطع کردن، مخلوط کردن، تابیدن، منحرف کردن، فرم دادن، چسبیدگی، پیوستگی، تنیدگی

کالبد تاریخی شهر یزد از آن جمله‌اند. این مفاهیم و مدل‌ها در مراحل بعدی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. آن‌ها در جدول شماره ۱ ارائه شده‌اند.

۲-۳- تعریف بافت و بافت کالبد شهر

علاوه بر بررسی‌های لغوی و مفهومی که از مفهوم «بافت» به عمل آمد، تعاریف ارائه شده در رابطه با این مفهوم، در حوزه‌های مختلف علمی چون: پزشکی، ریاضیات، مهندسی مواد، موسیقی، طراحی و بافت پارچه، کامپیوتر و غیره جستجو و مطالعه شد. تعاریف ارائه شده، گردآوری گردید. بررسی و تحلیل آن‌ها نشان داد که هر یک ناظر به: جزء، روش، وجه، ساختار، فرآیند، اصل و غیره مفهوم بافت هستند. برخی از تعاریف و مقوله‌های مورد توجه و تأکید در آن‌ها عبارتند از:

- فرآیند درهم تنیده شدن رشته‌های پراکنده را بافت گویند. این تنیدگی می‌تواند جریان یک بحث (مجادله) ساده تا پیچیده، اثر ترکیبات گوناگون یک قطعه موسیقی (برای مثال: ملودی، هارمونی، ریتم) و یا مواد گوناگون باشد (مایس، ۱۳۸۶، ص ۹۶). این تعریف اشاره به فرآیند دارد.

- ساختار منتج از یک سری رشته‌های (رابطه‌های) پراکنده همباف شده پیچیده، یا قسمت‌هایی از آن را بافت گویند (ونگ، ۱۳۸۰، ص ۳۷). تعریف ناظر به ساختار است.

- به کیفیت زبری و یا صافی یک سطح که احساس می‌گردد، بافت گفته می‌شود (موناوی، ۱۳۸۵، ص ۱۱۴) که اشاره به وجه بافت دارد.

- به راه و روش ارائه و نشان دادن یک صحنه (سطح) توسط یک هنرمند، بافت گفته می‌شود (چینگ، ۱۳۷۳، ص ۸۳). تعریف تأکید به راه، روش و فرآیند دارد.

- به ترکیب گروهی از سلول‌ها در یک ارگانیزم، بافت گفته می‌شود (یانکوئیرا، ۱۳۸۵، ص ۴۵). توجه به فرآیند شکل‌گیری آن دارد.

- درهم تنیدگی رشته‌ها و سلول‌ها، با کمک ماده زمینه‌ای (Matrix)، که طی فرآیندی انجام و شبکه‌های پیچیده درهم تنیده و هم‌بافتی به جای گذاشته می‌شود، را بافت می‌گویند (یانکوئیرا، ۱۳۸۵، ص ۴۸). اشاره به

روش، فرآیند و محصول می‌کند.
- مداخله ترکیبی دادن چیزی به چیزهای دیگر، از ماده تا کلام را که در موجودیت‌های مادی که واجد صفاتی چون: سفتی، زبری، صافی، اندازه و غیره‌اند، را در معانی‌شان بافت گویند (فلامکی، ۱۳۸۴، ص ۱۲۷). اشاره به فرآیند، محصول و وجه آن می‌کند.

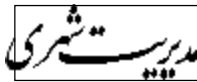
- مداخله ترکیبی دادن چیزی به چیزهای دیگر، از ماده تا کلام، محصول ترکیبی از موجودیت‌هایی که مادی‌اند و با رنگ، اندازه، نرمی، سفتی و غیره توصیف می‌شوند و می‌توان بر آن‌ها نظم و ترتیب اعمال کرد، تا بتوانند هم تکرار شوند و هم بتوانند دگرگونی‌هایی را به نظم متظاهر کنند (فلامکی، ۱۳۸۴، ص ۱۲۸). به فرآیند و محصول و برخی از وجه آن اشاره می‌کند.

بافت‌های بنیادی، بافت‌هایی هستند، که توسط انواع گوناگونی از دانه‌ها (سلول‌ها) و نوعاً توسط ارتباطات اختصاصی آن‌ها و ماده زمینه (ماتریکس خارج سلولی) ایجاد می‌شوند (یانکوئیرا، ۱۳۸۵، ص ۴۸).

تحلیل و جمع‌بندی تعاریف لغوی و مفهومی از بافت، مبین آن است که این پدیده، از اجزائی شکل گرفته، که با یکدیگر رابطه دارند. تار، پود، بند و شبکه اجزای بافت هستند. با استفاده از ماده زمینه‌ای، اجزا به یکدیگر چسبیده‌اند. در مواردی نیز این اجزا با تنیده شدن درهم، بافت را بوجود آورده‌اند. شکل‌گیری آن‌ها طی فرآیندی انجام می‌شود. دارای ساختار است. صفات، خصوصیات، ویژگی‌ها و مشخصاتی دارد. در ادامه، بر اساس مباحث ارائه شده، مدلی از بافت کالبد تاریخی شهر یزد ارائه شده است.

۲-۴- پیوند بافت کالبد، مدل نظری مجرد

وسعت، گونه‌گونی و پیچیدگی و ماهیت بافت‌های کالبد تاریخی شهرها سبب شده، بررسی و مطالعه آنها امری بسیار دشوار باشد. در این رابطه سعی شده، تا با استفاده از فرضیه واحد سیستمی مدلی طراحی شود، تا چنین امری سهل‌تر و راحت‌تر انجام پذیرد. مدل پیوند بافت، چنین مدلی نظری است، که بر اساس نظریه عمومی سیستم‌ها طراحی شده است. در طراحی این

یکدیگر چسبیده و یا با هم تنیدگی دارند. پیوندهای بین اجزای بافت متعدد و از انواع مختلف: ساختار، کارکرد، کنترل، مکان، دسترسی و غیره می‌باشند. در تبعیت از پیوندهای بافت، رابطه‌های نظیر با آن‌ها هم انواع گوناگون: ساختار، کارکرد، کنترل، مکان، دسترسی و غیره خواهند داشت. در این رابطه، محیط به عنوان واسطه برقراری رابطه مطرح است. به ازای هر رابطه، یک محیط در پیوند وجود دارد. بر اساس این مدل، بافت‌های کالبد تاریخی شهر به عنوان پیوندهائی قابل بررسی و پی‌گیری می‌باشند.

۳- چارچوب نظری بافت شناسی

بافت شناسی بافت‌های کالبد تاریخی شهر یزد، علاوه بر مبانی نظری، مستلزم در اختیار داشتن چارچوب نظری مشخصی است. با مطالعه دیدگاه‌ها و نظریه‌های رایج، نظریه عمومی سیستم‌ها و فرضیه واحد سیستمی، به عنوان نگرش و چارچوب نظری به بافت کالبد تاریخی شهر یزد انتخاب شد. مطالعات گسترده‌ای در منابع گوناگون، در حوزه‌های علمی مختلف چون: پزشکی، ریاضیات، مهندسی مواد، موسیقی، طراحی و بافت پارچه، کامپیوتر و غیره انجام گرفت. علاوه بر آن

مدل سعی شده، تا از نتایج بررسی‌های لغوی و مفهومی بافت و مباحث مطرح در حوزه‌های علمی استفاده لازم به عمل آید. مفاهیمی مانند: پود، تار، بند، شبکه، ماده زمینه‌ای، محیط، ساخت و غیره که به نوعی به طور مشترک در این حوزه مطرح شده‌اند، این موارد را شامل می‌شوند. آن‌ها قابلیت به کارگیری در حوزه بافت کالبد شهر را به لحاظ اشتراکات فی ما بین کاملاً دارا هستند. برخی از این مفاهیم در ساخت مدل نظری «پیوند بافت کالبد شهر» مورد استفاده قرار گرفتند. پیوند بافت کالبد، مدل نظری مجردی است که قابلیت و امکان شناخت و تحلیل بافت کالبد تاریخی شهر را در سطوح و مرتبه‌های گوناگون آن فراهم آورده و بنای تبیین اصول قابل طرح در آن‌ها را ایجاد می‌نماید (سادوسکی و دیگران، ۱۳۶۱). به نظر میرسد با استفاده از این مدل، بررسی و مطالعه بافت‌ها امکان پذیرتر و عملی‌تر شد. این مدل در نمایه پیوند بافت کالبد ارائه شده است.

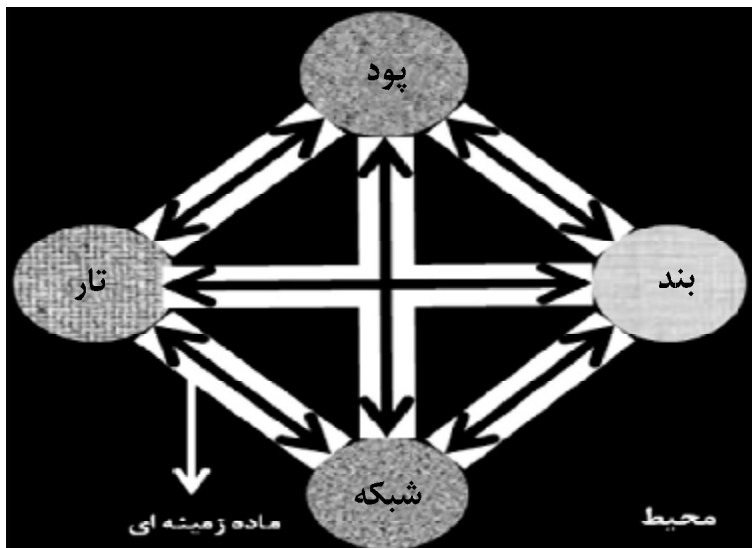
نمایه مدل پیوند بافت کالبد شهر

در تجریدی‌ترین شکل ممکن، یک پیوند بافت کالبد شهر از: پود، تار، بند، شبکه و رابطه آن‌ها با یکدیگر در محیط تشکیل یافته، که با استفاده از ماده زمینه‌ای به

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۸ ■

نمودار ۱. نمایه مدل پیوند بافت کالبد شهر: ماخذ: نگارنده بر اساس: سادوسکی، ۱۳۶۰

بررسی‌های لغوی و مفهومی از مفهوم بافت به عمل آمد، تعاریف ارائه شده در رابطه با این مفهوم جستجو و مطالعه شد، تا ابعاد، اجزاء، وجه، ساختار، فرآیند روش و غیره مفهوم بافت مشخص شود. برداشت‌های متعددی به روش استقراء (جزء به کل) از بافت کالبد تاریخی شهر یزد، انجام گرفت. با ملحوظ نمودن نگرش سیستمی، مدل‌های اجزای بافت کالبد طراحی شدند. در مرحله بعد، تعاریف و این مدل‌ها، به روش قیاس (کل به جزء)، کنترل، بازبینی و عنداللزوم بازنگری شدند. مشاهدات مجدد بافت کالبد تاریخی شهر یزد، به این مهم کمک بسیاری نمود. به این ترتیب، چارچوب و مبانی نظری پژوهش که با مشاهدات میدانی مکرر جرح و تعدیل، اصلاح و بازبینی می‌شد، امکان تألیف اجزای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد را ممکن و ارائه تعریف جامع و مانع (کامل)، از «بافت کالبد تاریخی شهر» را میسر نمود (خوانساری، ۱۳۸۱، ص ۸۳). مباحث مربوط به هر یک از آن‌ها، در ادامه مطرح شده است.

علاوه بر پود مادی، نوع دیگری از پودها نیز موجودند که مادی نیستند. در یک متن، هر یک از کلمات، در یک گفتگو نیز هر کدام از کلمات و نت‌ها در یک قطعه موسیقی، پودهای آن را تشکیل می‌دهند (فلامکی، ۱۳۸۴، ص ۱۲۷). متأسفانه داده‌ها، اطلاعات و دانش کمی از پودهای زیرسیستم‌ها و سیستم بافت کالبد تاریخی شهر در اختیار است، از این رو، آن‌ها نیازمند مستند سازی، بررسی و مطالعه ویژه‌ای هستند (سیکسنا، ۱۹۹۶، ص ۳).

با بررسی‌های انجام شده در سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد، پودها، تارها، بندها و شبکه‌های گوناگونی مشاهده و شناسائی شدند. تفاوت در صفات، خصوصیات، مشخصات و ویژگی‌های آن‌ها، از جمله: ابعاد، اندازه‌ها، کشیدگی‌ها، تخلخل، ریزی، درشتی، رنگ، امتدادها، انسجام، پیوستگی، گسستگی، تراکم و غیره سبب تمیز گونه‌گونی آن‌ها است. در ادامه پودها، تارها، بندها و شبکه‌ها به تفکیک و به طور مختصر بررسی و ارائه شده‌اند.

۱-۳- مدل مراتبی پود

پودها، از جمله اجزای سیستم و زیرسیستم‌های بافت کالبد تاریخی شهر هستند. هر یک از آن‌ها، پودهای خاص خود را دارا هستند. هر پود از: سلول، ماده و پوسته تشکیل شده است. این نوع پود واقعی (مادی) است.

توده
در سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد، توده‌های بناها، کوچک‌ترین پودهای قابل تشخیص می‌باشند. هر توده بنا از: سلول، ماده و پوسته تشکیل شده است. اتاق‌ها و

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

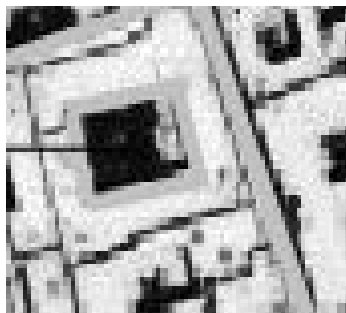
■ ۲۹ ■

تصویر ۱. پودهای قسمتی از بافت کالبد تاریخی شهر؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس عکس‌های هوایی سال ۱۳۸۵ شهر یزد.

تصویر ۲. معرف توده (پود)؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس عکس‌های هوایی سال ۱۳۸۵ شهر یزد.

تصویر ۳. معرف حیاط و گودال باغچه؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس عکس‌های هوایی سال ۱۳۸۵ شهر یزد.

غیره، سلول‌ها هستند. اتاق‌ها، گوشوارها، تالارها، هشتی‌ها، راهروها، مطبخها و غیره با چسبندگی و تنیدگی، توده‌ها را شکل داده‌اند. ماده، غالباً از خشت و گل و آجر می‌باشد. محیط هر توده بنا، پوسته آن را شکل داده است. آن‌ها، صفات، خصوصیات، مشخصه‌ها و ویژگی‌های گوناگونی دارند. تعدادی از آن‌ها، منبع: عکس هوایی یزد، ۱۳۵۹ مکعب توخالی، برخی U و L شکل و بقیه اشکال گوناگونی دارند. آن‌ها ابعاد و اندازه‌های مختلفی دارند.

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۳۰ ■

حیاط‌ها و گودال باغچه‌ها

حیاط‌ها و گودال باغچه‌ها، دیگر پودهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر هستند. هر حیاط و یا گودال باغچه از سلول، ماده و پوسته تشکیل شده است. باغچه‌ها، حوض آب و غیره، سلول‌های این پود می‌باشند. ماده از: خاک، آجر و سنگ می‌باشد. محیط هر حیاط و گودال باغچه را، جداره‌های حیاط و گودال باغچه می‌سازند. حیاط‌ها و گودال باغچه‌ها، در اثر تنیدگی و یا چسبندگی باغچه، حوض آب و محوطه‌های باز شکل گرفته‌اند. حیاط‌ها و گودال باغچه‌ها، عمدتاً در مرکز توده‌ها قرار گرفته‌اند. برخی از آن‌ها نیز از سه، دو و یا یک طرف به وسیله توده‌ها احاطه شده‌اند.

دانه‌ها

از دیگر پودهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر، دانه‌ها (توده-حیاط و یا توده-گودال باغچه) هستند. هر دانه از: سلول، ماده و پوسته تشکیل شده است. توده‌ها-حیاط‌ها و یا توده‌ها-گودال باغچه‌ها، سلول‌ها هستند. ماده از: خشت و گل، گل، آجر و سنگ می‌باشد. محیط هر دانه، پوسته آن را شکل داده است. دانه‌ها، حاصل تنیدگی و یا چسبندگی توده‌ها و حیاط‌ها و گودال باغچه‌ها هستند. توده‌ها و حیاط‌ها و یا توده‌ها و گودال باغچه‌ها در سیستم بافت کالبد تاریخی شهر شهر با آرایش‌ها و چیدمان‌های متفاوتی نسبت به یکدیگر قرار گرفته‌اند. اشکال گوناگون از درکنار هم قرارگیری توده‌ها و حیاط‌ها-گودال باغچه‌ها در این بافت مشاهده

می‌شود. توده‌ها - حیاط‌ها و یا توده‌ها - گودال باغچه‌ها، به اشکال افقی و عمودی در کنار هم استقرار یافته‌اند. در استقرار افقی، علی‌رغم واحد به نظر رسیدن توده، تعداد حیاط‌ها و گودال باغچه‌ها نیز واحد، لکن در موارد زیادی بیش از یک حیاط و گودال باغچه است. علاوه بر آن، این دانه‌ها در بافت کالبد تاریخی شهر یزد، در یک، دو، سه و حتی بیش از سه طبقه ایجاد شده‌اند. آن‌ها، هندسه منظم و بعضاً نامنظم می‌باشند. چنین ترکیبی از توده‌ها - حیاط‌ها و یا توده‌ها - گودال باغچه‌ها، ساختارهای بسیار متنوعی را ایجاد نموده است. رنگ اغلب آن‌ها کرم متمایل به قهوه‌ای روشن است.

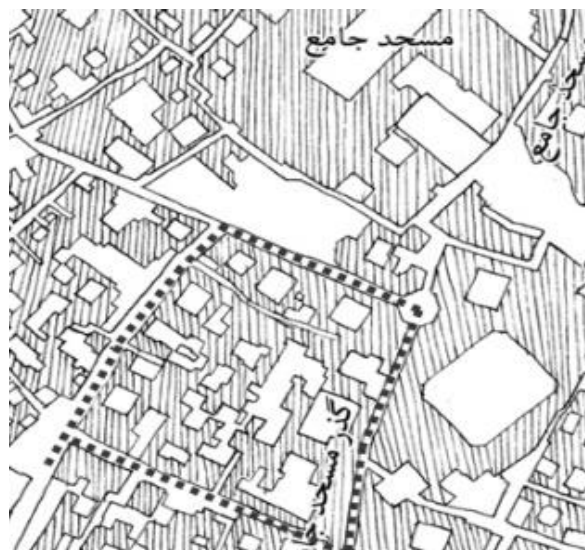
تصویر ۴. معرف دانه‌ها؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس عکس‌های هوایی سال ۱۳۸۵ شهر یزد.

بلوک‌ها

بلوک‌ها، پودهای زیرسیستم بافت بلوک‌ها هستند. هر بلوک از تعدادی دانه تشکیل است. بلوک‌ها از: سلول، ماده و پوسته تشکیل شده‌اند. دانه‌ها، سلول‌های بلوک‌ها هستند. ماده مصرف شده در بلوک از: خشت و گل، گل و آجر می‌باشد و محیط هر بلوک، پوسته آن را شکل داده است. محیط هر بلوک واحد نهائی و بیرونی ساختمان‌های آن تشکیل می‌دهد. در اثر تنیدگی و یا چسبندگی دانه‌ها، بلوک‌ها به وجود آمده‌اند. تنوع شکل در بلوک‌ها بسیار زیاد است. ضمن این‌که دامنه تغییرات

تصویر ۵. معرف سوپر بلوکها؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس عکس‌های هوایی سال ۱۳۸۵ شهر یزد.

تصویر ۶. معرف سوپر بلوکها؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس عکس‌های هوایی سال ۱۳۸۵ شهر یزد.

سوپر بلوک‌ها

از: خشت و گل، گل و آجر می‌باشد و محیط هر بخشه، پوسته آن را شکل داده است. محیط هر بخشه را حد نهائی و بیرونی ساختمان‌های آن تشکیل می‌دهد. هر بخشه در اثر چسبندگی و یاتنیدگی سوپر بلوک‌ها به وجود آمده‌اند. شکل بخشه‌ها در بافت کالبد تاریخی شهر یزد متفاوت است. آن‌ها در اندازه‌های گوناگونی به وجود آمده‌اند. هر بخشه در اثر چسبندگی و یاتنیدگی سوپر بلوک‌ها به وجود آمده‌اند.

کاربری‌ها

پوده‌های زیرسیستم بافت کاربری‌ها هستند. هر کاربری در یک دانه مستقر است. بخشه‌ها از: سلول، ماده و پوسته تشکیل شده‌اند. کاربری‌ها، سلول‌های بخشه‌ها هستند. ماده موجود در آن‌ها را: جریانات جمعیت، کالا، وسائل نقلیه، پیام و غیره تشکیل داده است. محیط هر کاربری، پوسته آن را شکل داده است. محیط هر کاربری را حد نهائی و بیرونی فعالیتها و کارکردهای آن را تشکیل می‌دهد. پوده‌های این سیستم و زیرسیستم‌های آن در تبعیت از اصل تنیدگی یا چسبندگی شکل گرفته و به وجود آمده‌اند. آن‌ها مادی و غیر مادی هستند.

سوپر بلوک‌ها، پوده‌های زیرسیستم بافت سوپر بلوک‌ها هستند. هر سوپر بلوک از تعدادی بلوک و یا ترکیبی از: بلوک و چند دانه تشکیل است. سوپر بلوک‌ها از: سلول، ماده و پوسته تشکیل شده‌اند. بلوک‌ها، سلول‌های سوپر بلوک‌ها هستند. ماده مصرف شده در آن‌ها، خشت و گل، گل و آجر می‌باشد. محیط هر سوپر بلوک، پوسته آن را شکل داده است. محیط هر سوپر بلوک را حد نهائی و بیرونی ساختمان‌های آن تشکیل می‌دهد. سوپر بلوک‌ها، حاصل تنیدگی و یا چسبندگی بلوک‌ها هستند. سوپر بلوک‌ها، در بافت کالبد تاریخی شهر یزد اشکال متفاوتی دارند. ابعاد و اندازه‌های آن‌ها با یکدیگر تفاوت دارد. سوپر بلوک‌ها، حاصل تنیدگی و یا چسبندگی بلوک‌ها هستند.

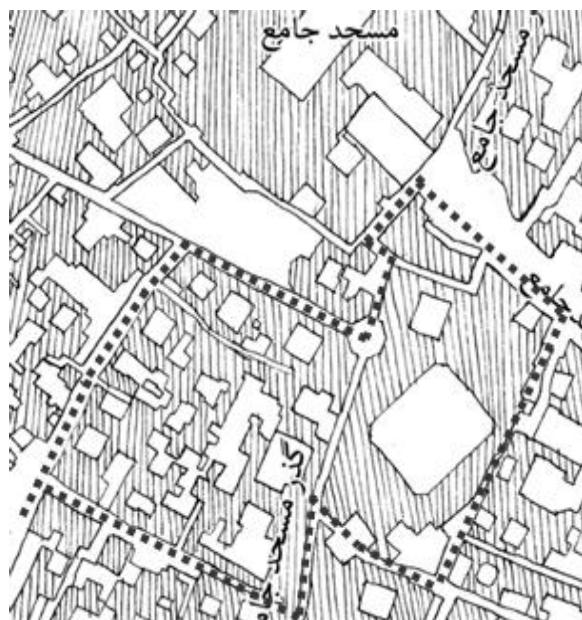
بخشه‌ها

پوده‌های زیرسیستم بافت کالبد بخشه‌ها هستند. هر بخشه از تعدادی سوپر بلوک تشکیل است. بخشه‌ها از: سلول، ماده و پوسته تشکیل شده‌اند. سوپر بلوک‌ها، سلول‌های بخشه‌ها هستند. ماده مصرف شده در آن‌ها

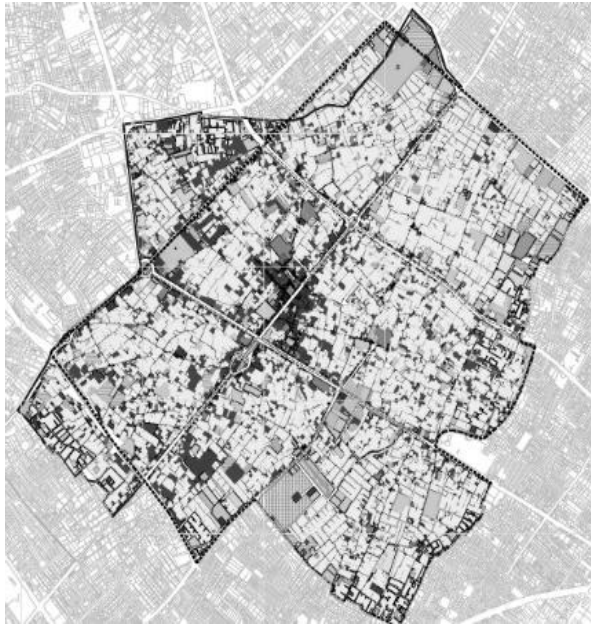
مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۲

تصویر ۷. معرف بخشه‌ها: ماخذ: نگارندگان بر اساس عکس‌های هوایی سال ۱۳۸۵ شهر یزد.

نقشه ۱. کاربری؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس مهندسين مشاور عرصه.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۳۳ ■

متأسفانه داده ها، اطلاعات و دانش کمی از پودهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد در اختیار است، از این رو آن‌ها نیازمند مستندسازی و بررسی ویژه‌ای هستند (سیکسنا، ۱۹۹۶، ص ۳). ابعاد و اندازه‌های پودها ممکن است متفاوت و یامساوی باشند. عمدتاً از یک نوع ماده (خشت و گل) به وجود آمده‌اند و به ندرت مواد با جنس‌های گوناگون در ساخت آن‌ها به کار رفته است.

به این ترتیب، مصالح مصرف شده از تجانس بالایی برخوردار بوده و هموژن می‌باشند. در موارد بسیاری، پودها در بافت کالبد تاریخی شهر یزد در طبقات مختلف شکل گرفته‌اند. در این حالت، در هر یک از طبقات، پودهای زیر سیستم‌های گوناگون بافت کالبد تاریخی شهر یزد قابل پی‌گیری هستند.

مورد اول ناظر بر پودهای بافت کالبد تاریخی شهر یزد در حالت افقی و مورد اخیر، پودها، در حالت قائم است. از این رو، توده‌ها، باید در دو وضعیت افقی و قائم مورد جستجو و بررسی قرارگیرند. پودها، در نمایه مدل مراتبی سیستم بافت کالبد تاریخی شهر نشان داده شده‌اند. به این ترتیب، توده‌ها، حیاط‌ها و حیاط‌ها-گودال باغچه‌ها، دانه‌ها، بلوک‌ها، سوپر بلوک‌ها، بخشه‌ها و

جمعیت، کالا، وسائل نقلیه، از جمله پودهای مادی و پیام و اطلاعات پودهای غیر مادی آن می‌باشند. تجانس زیادی در پودهای گوناگون زیرسیستم بافت کاربری اراضی کالبد تاریخی شهر یزد مشاهده می‌شود.

علاوه بر آن، وجود کاربری‌های مختلط از دیگر مشخصه‌های این بافت می‌باشد. عرصه و قلمرو آن‌ها، هندسه غیر هم شکل و معمولاً نامنظمی دارند. در اغلب مناطق بافت تاریخی شهر یزد، کاربری‌ها در طبقات گوناگون استقرار دارند. تعداد پودهای زیرسیستم‌های بافت کالبد تاریخی شهر یزد در نواحی گوناگون متفاوت است. تعداد آن‌ها در بخش‌هایی کم و برعکس در بخش‌های دیگر بسیار زیاد است. به این ترتیب، پودها در آن قسمت‌ها، کم تراکم و یا برعکس بسیار متراکم می‌باشند (خجسته، ۱۳۸۳، ص ۹۶).

پودها، از لحاظ سایر صفات، خصوصیات، ویژگی‌ها و مشخصات کمی و کیفی هم می‌توانند مورد توجه قرار گیرند. متأسفانه داده‌ها، اطلاعات و دانش کمی از پودهای زیرسیستم بافت کالبد توده‌ها در اختیار است، از این رو آن‌ها نیازمند مستندسازی و بررسی ویژه‌ای هستند (سیکسنا، ۱۹۹۶، ص ۳).

جدول ۲. مدل مراتبی پودها؛ ماخذ: نگارندگان، بر اساس برداشت‌های میدانی.

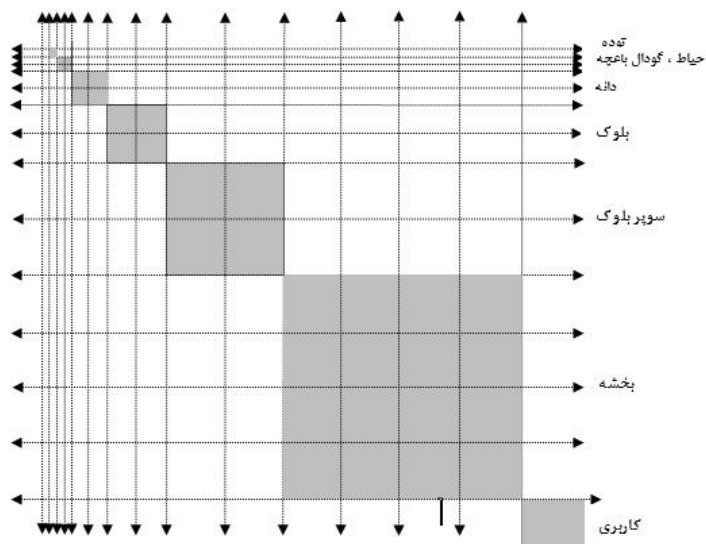
پوسته پود	ماده مصرفی در پود	سلول پود	پود زیرسیستم و سیستم بافت کالبد	زیرسیستم‌ها و سیستم بافت کالبد
محیط خارجی توده‌ها	خشت و گل، گل، آجر	اتاق و غیره	توده بنا	توده‌ها
کف و جداره های حیاط‌ها	آجر، کاهگل، خاک	باغچه و غیره	حیاط	حیاط‌ها و گودال باغچه‌ها
محیط خارجی دانه‌ها	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	توده، حیاط	دانه	دانه‌ها
محیط خارجی بلوک‌ها	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	دانه	بلوک	بلوک‌ها
محیط خارجی سوپر بلوک‌ها	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	بلوک	سوپر بلوک	سوپر بلوک‌ها
محیط خارجی بخشه‌ها	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	سوپر بلوک	بخشه	بخشه‌ها
قلمرو نهائی کارکردها	فعالیت	کاربری	بخشه و کاربری	کاربری‌ها
محیط خارجی بافت کالبد تاریخی شهر	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	بخشه، کاربری	بافت کالبد تاریخی شهر	بافت کالبد تاریخی شهر

کاربری‌ها، پودهای سیستم بافت تاریخی شهر را تشکیل می‌دهند. با چنین جستجویی، توده‌ها، حیاط‌ها و حیاط‌ها - گودال باغچه‌ها، دانه‌ها، بلوک‌ها، سوپر بلوک‌ها، بخشه‌ها و کاربری‌ها، پودهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد شناسائی و مورد مطالعه قرار گرفتند. بررسی‌های بعدی نشان داد که با استقرار چند توده و حیاط و یا حیاط - گودال باغچه به همراه سایر اجزای متناظر آن‌ها و برقراری رابطه بین آن‌ها، پود زیرسیستم دانه‌ها شکل گرفته است. با استقرار چند دانه، بن‌بست،

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۴

نمایه ۱. معرف مدل مراتبی پودها در بافت کالبد تاریخی شهر؛ منبع: نگارنده‌گان، بر اساس برداشت‌های میدانی.

در بند، ورودی، نقاط تلاقی مرزها، تقاطع‌های بن‌بست‌ها و دربندها و شبکه‌ها، بلوک (پود) به وجود آمده است. چنین وضعیتی در مورد سوپر بلوک‌ها، بخشه‌ها و کاربری‌ها نیز صادق است. به این ترتیب، به نوعی مرتبه‌بندی را در پودهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر می‌توان پی‌گیری نمود؛ چنانچه، توده‌ها، حیاط‌ها و حیاط‌ها-گودال باغچه‌ها به عنوان کوچک‌ترین پود در نظر گرفته شده و به آن اتلاق ذره پود شود، در مقابل بافت کالبد تاریخی شهر یزد، کلان‌ترین پود این سیستم می‌باشد. در میان طیف ذره پود تا کلان پود، مرتبه‌های دیگری از پودها مانند: دانه‌ها، بلوک‌ها، سوپر بلوک‌ها، بخشه‌ها و کاربری‌ها مطرح هستند. آن‌ها در تبعیت از نظامی مراتبی، در قالب مدلی ارائه شده‌اند. جمع‌بندی بررسی‌ها در رابطه با پودهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد حاکی از موارد زیر است:

- توده، حیاط و یا حیاط-گودال باغچه، دانه، بلوک، سوپر بلوک، بخشه و کاربری، پودهای سیستم کالبد تاریخی شهر یزد می‌باشند.
- پود (صرف نظر از تعلق به زیرسیستم خاص)، از: سلول، ماده و پوسته تشکیل شده است.
- بافت کالبد زیرسیستم سطح پائین‌تر، پود زیرسیستم بزرگ‌تر می‌باشد. به این ترتیب، آن‌ها، از نظامی مراتبی برخوردارند.
- پودهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد، در طیفی از: ذره پود تا کلان پود شکل گرفته‌اند.
- پودها، در سیستم‌های بافت کالبد تاریخی شهرکه بافت منظم دارند، عمدتاً با اشکال مستطیل و مربع و در بافت‌های نامنظم، با اشکال غیرهندسی مشاهده می‌شوند. در این میان، پودهای حیاط‌ها و حیاط‌ها-گودال باغچه‌ها، در هر دو وضعیت، مستطیل، مربع و بعضاً هشت و جهی می‌باشند.
- جهت‌گیری غالب پودهای: توده‌ها، حیاط‌ها و حیاط-گودال باغچه‌ها، دانه‌ها و تا حدودی در بلوک‌ها، در راستای قبله است.
- نسبت طول به عرض پودهای زیرسیستم‌های منظم، از یک به یک در قطعات مربع شکل، تا یک به چهار در قطعات مستطیل شکل متغیر می‌باشد. در پودهای

زیرسیستم‌های نامنظم هم، تقریباً این نسبت از یک به چهار، تا یک به یک متغیر می‌باشد.

۳-۲- مدل مراتبی تار

تار، از دیگر اجزای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد است و مجموعه‌ای از رشته‌هاست. تارها می‌توانند عناصر مادی و یا غیر مادی باشند. در یک متن (نوشتاری)، رابطه بین کلمات، در یک گفتگو نیز رابطه کلمات با یکدیگر، در یک قطعه موسیقی، رابطه بین نت‌ها و غیره تارهای آن‌ها هستند که عناصر مادی نیستند (فلامکی، ۱۳۸۴، ص ۱۲۸). تارها در تبعیت از اصل سلسله مراتبی شکل گرفته و به وجود آمده‌اند. راه‌پله‌ها، و مرزهای بین توده‌ها، راه‌های موجود در حیاط، راه‌پله‌ها و مرزهای بین حیاط‌ها، بن‌بست‌ها، دربندها، مرزهای بین بخشه‌ها، محمل‌های وقوع جریان‌های موجود در بافت کالبد تاریخی شهر یزد، نوع مادی آن را تشکیل می‌دهند.

در بافت کالبد تاریخی شهر یزد، «تارها» به دو دسته:

۱. «سرپوشیده» و
۲. «سرباز» قابل تقسیم‌اند.

معايير سرپوشیده، به نحوی عمل می‌کنند، که تداعی‌کننده تنیدگی سایر اجزای بافت کالبد به یکدیگر می‌باشند. در این حالت، اصل تنیدگی پودها، بندها و تارها حاکم است. اما در معابر سرباز، وضعیت به این گونه نیست؛ زیرا پودها به وسیله تارها، در تبعیت از اصل چسبندگی شکل گرفته و به وجود آمده‌اند. در ادامه به تفکیک هر یک از تارهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد بررسی و ارائه شده‌اند.

تارهای زیرسیستم بافت کالبد دانه‌ها، بن‌بست‌ها، دربندها، مرزها هستند. بن‌بست‌ها و دربندها از کوچه‌ها منشعب شده و دسترسی دانه‌ها را با محیط خارج از خود ممکن می‌نموده‌اند. ابعاد و اندازه بن‌بست‌ها و دربندها در تبعیت از تعداد دانه‌ها متغیر بوده است. تعدادی از آن‌ها، کوتاه و مستقیم و برخی از بن‌بست‌ها طولانی و پیچ در پیچ می‌باشند. برخی از آن‌ها مسقف و برخی دیگر بدون سقف بوده‌اند. بن‌بست‌ها، غالباً باریک و دارای درجه محصوریت بالایی می‌باشند. آن‌ها مرزهای

تصویر ۷. کوچه ها، تارهای بافت دانه ها؛ ماخذ: نگارندگان.

مشخص و تعریف شده‌ای دارند. مرز دارند. مرزبن بست بن بست‌ها و دربندها، نقش جداکنندگی آن‌ها را از یکدیگر و سایر تارهای بافت برعهده داشته و دارند.

کوچه‌ها و مرزها

کوچه‌ها و مرزها، تارهای زیرسیستم بافت کالبد بلوک‌ها هستند. آن‌ها از گذرهای فرعی منشعب شده و کارکرد آن‌ها برقراری دسترسی به دانه کوچه‌ها، است. ابعاد و اندازه‌های متفاوتی دارند. اندازه آن‌ها در تبعیت از اندازه بلوک‌هاست. در زیرسیستم بافت کالبد بلوک‌ها برخی از کوچه‌ها مسقف و برخی دیگر غیر مسقف هستند. درجه محصوریت آن‌ها بسیار زیاد است. جداره‌های آن‌ها، عمدتاً از کاهگل است. رنگ گرم روشنی دارند. مرزهای کوچه‌ها آن‌ها را از یکدیگر و سایر معابر جدا ساخته است. نمونه‌های متعددی از کوچه‌ها در بافت کالبد تاریخی شهر یزد قابل ارائه است. دو نمونه از کوچه‌های مسقف و غیرمسقف در تصویر روبرو ارائه شده‌اند.

گذر فرعی، مرزها

تارهای زیرسیستم بافت کالبد سوپربلوک‌ها می‌باشند. سوپربلوک‌ها، به وسیله گذرهای فرعی احاطه شده‌اند. آن‌ها از گذرهای اصلی منشعب می‌شوند و نقش جمع‌کنندگی جریان‌های کوچه

تصویر ۸. معرف کوچه‌ها، تارهای بافت دانه ها؛ ماخذ: نگارندگان.

تصویر ۹. معرف تارهای بافت سوپربلوک‌ها، تارهای بافت دانه ها؛ ماخذ: نگارندگان.

تصویر ۹. گذرهای اصلی، تارهای بافت بخشه ها؛ ماخذ: نگارندگان.

ها، بن بست ها و دربندها را بر عهده دارند. گذرهای فرعی در قسمت هائی محدود از مسیرها، مسقف و در عمده مسیرها غیر مسقف هستند. طول و عرض گذرهای فرعی در تبعیت از اندازه بلوکها متغیر است. این گذرها هم مانند کوچه ها، محصوریت بالائی دارند. جداره آنها از خشت و گل و کاهگل است. رنگ غالب جداره ها کرم روشن می باشد. مرزها، جداکننده سوپر بلوکها از یکدیگر می باشند.

گذر اصلی، و مرزها

تارهای زیرسیستم بافت کالبد بخشه ها، گذر اصلی و مرزها هستند. گذرهای اصلی، بخشه ها را دور می زنند. آنها از راه های شهری منشعب می شوند. جمع کننده جریان ها از تارهای مرتبه های پائین تر خود هستند. در نقاط محدودی این گذرها مسقف می باشند. این گذرها ابعاد و اندازه بزرگتری نسبت به گذرهای قبلی خود دارند. درجه محصوریت آنها نیز بالاست، لکن محصوریت کمتری نسبت به گذرهای رده قبل از خود دارند. جداره آنها از خشت و گل و کاهگل است. رنگ غالب جداره ها کرم روشن می باشد. مرزها، جداکننده بخشه ها از یکدیگر می باشند.

محمل های وقوع جریانها

جریانها، در محملها به وقوع می پیوندند. جریانها شامل: جمعیت، وسایل نقلیه و ترافیک، کالاها، مواد و پیامها هستند. آنها، تارهایی هستند، که در درون تارهای دیگر (معابر) شکل گرفته و جریان پیدا می کنند. جریانهای گوناگون در برخی تارهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد و زیرسیستمهای آنها به بیشتر به چشم می خورد. بازارها و بازارچهها از جمله این محملها به شمار می روند که در آنها جریانهای: جمعیت، کالاها، مواد و پیامها و در مواقعی وسایل نقلیه را می توان مشاهده نمود. از این روانها زنده تر و پویاتر از بقیه محملها می باشند. محملهای وقوع جریان فاقد مرزهای فیزیکی هستند، لکن دارای قلمروهایی هستند. هر یک از این قلمروها، مرزهای مختص به خود دارند.

تصویر ۱۰. گذرهای اصلی، تارهای بافت کاربریها؛ ماخذ: نگارندگان.

مطالب مرتبط با این مقوله نیازمند ارائه مباحثی ویژه ای است که فرصتی دیگر می طلبد. در قسمت هائی از بافت کالبد تاریخی شهر یزد، تارها در طبقات مختلف شکل گرفته اند. وجود راه هائی در طبقات زیرزمین، که توده ها، حیاطها و گودال باغچه ها و دانه ها را به یکدیگر مرتبط می کنند و معابری که در همکف وجود دارند و راه هائی که به شکل محدود رابطه دانه ها را در طبقات گوناگون برقرار می کنند، از آن جمله اند. در این وضعیت، هریک از آنها، یکی از تارهای زیرسیستم بافت توده ها، حیاطها و دانه ها را شکل می دهند. به نوعی می توان به آنها، اتلاق تارهای قائم زیرسیستم بافت توده ها، حیاطها و گودال باغچه ها و دانه ها نمود. به این ترتیب می توان گفت، که تارها، در سیستم بافت تاریخی شهر یزد در دو وضعیت افقی و قائم قابل پی گیری و جستجو هستند.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

تصویر ۱۰. تارهای قسمتی از بافت کالبد تاریخی شهر یزد؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس برداشت‌های میدانی و عکس‌های هوایی سال ۱۳۵۹.

گذرهای اصلی سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد، کلان‌ترین تار این سیستم می‌باشد. در میان طیف ذره‌تار تا کلان‌تار، مرتبه‌های دیگری از تارها مانند: بن‌بست‌ها، دربندها، کوچه‌ها، گذرهای فرعی، گذرهای اصلی و محمل‌های وقوع جریان‌ها مطرح هستند. بنابراین، تارها از نظامی مراتبی تبعیت دارند. نظام مراتبی تارها در نمایه شماره ۲ ارائه شده است. تارهای هر یک از زیرسیستم‌ها، در تناظر با اجزای دیگر، زیرسیستم مربوطه را شکل داده‌اند. هر یک از تارهای زیرسیستم‌های سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد از: سلول، ماده و پوسته به وجود آمده است.

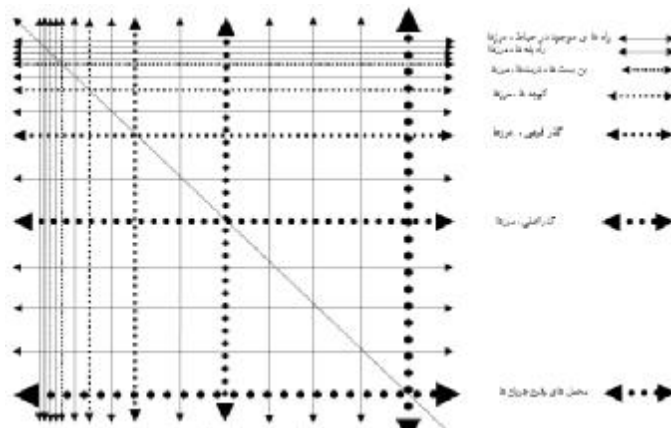
با بررسی‌ها، برداشتها و مطالعات بسیار زیاد، سلول‌ها، مواد مصرفی در تارهای هر یک از زیرسیستم‌های سیستم

با برداشتها و مطالعات میدانی مکرر، راه پله، راه‌های موجود در حیات، بن‌بست‌ها، دربندها، کوچه‌ها، گذرهای فرعی، گذرهای اصلی و محمل‌های وقوع جریان‌ها، به عنوان تارهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد و زیرسیستم‌های آن شناسائی و مورد مطالعه قرار گرفتند. بررسی‌های بعدی نشان داد، که هر تار زیرسیستم کوچک‌تر، به شکلی مستتر در تار زیرسیستم بزرگ‌تر جای دارد. به این ترتیب، به نوعی مرتبه‌بندی را در تارهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر می‌توان پی‌گیری نمود.

تارهای زیرسیستم توده‌ها و هم‌چنین حیات‌ها و حیات‌ها-گودال‌باغچه‌ها به عنوان کوچک‌ترین تار در نظر گرفته شده و به آن اتلاق ذره تار شود، در مقابل

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

تصویر ۱۱. معرف مدل مراتبی تارها در بافت کالبد تاریخی شهر؛ ماخذ: نگارندگان.

جدول ۳. معرف مدل مراتبی تارها: ماخذ: نگارندگان بر اساس برداشتهای میدانی.

پوسته تار	ماده مصرفی در تار	سلول تار	تار زیرسیستمها و سیستم بافت کالبد	زیرسیستمها و سیستم بافت کالبد تاریخی شهر
محیط خارجی راه پله	آجر، سنگ	پله، مرز	راه پله، مرزها	تودهها
کف و جداره راههای حیاط	آجر، خاک	راههای موجود در حیاط و غیره	راههای موجود درحیاط،مرزها	حیاطها و گودال باغچهها
کف و جداره بینبستها، دربندها	آجر، سنگ فرش،خاک	کف، جداره، مرز	بینبستها، دربندها، مرزها	دانهها
کف و جداره کوچهها	خاک، سنگ فرش	ورودی، مرز، چراغ	کوچهها، مرزها	بلوکها
کف و جداره گذر فرعی	خاک، سنگ فرش	جوی، باغچه، درخت، مرز، چراغ	گذر فرعی، مرزها	سوپر بلوکها
کف و جداره گذر اصلی	خاک، سنگ فرش	جوی، باغچه، درخت، مرز، چراغ	گذر اصلی، مرزها	بخشهها
--	--	کانال جریان، مرز، چراغ	محملهای وقوع جریانها	کاربریها
کف و جداره گذر اصلی	خاک، سنگ فرش	جوی، باغچه، درخت، مرز، چراغ کانال جریان	گذر اصلی، محملهای وقوع جریانها	بافت کالبد تاریخی شهر

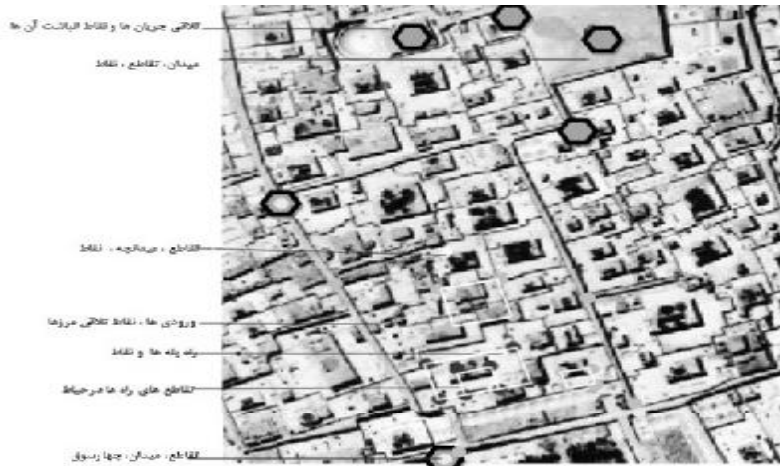

بافت کالبد تاریخی شهر یزد مشخص و در جدول شماره ۳ ارائه شده‌اند. آن‌ها، ابعاد و اندازه‌های مختلفی دارند. ابعاد و اندازه تارها در زیرسیستم توده‌ها و هم چنین حیاط‌ها و حیاط‌ها-گودال باغچه‌ها بسیار کوچک و محدود است. تناسب کاملاً متفاوتی از لحاظ ابعاد و اندازه‌ها قابل محاسبه است. درجه محصوریت بسیار زیادی دارند. غالباً مسقف هستند. ماده مصرف شده در آن‌ها، اغلب از خشت و گل می‌باشد. در مورد تارهای: بلوک‌ها، سوپر بلوک‌ها، بخشه‌ها و کاربری‌ها مشخصات مطرح شده کم و بیش متفاوت است. در زیرسیستم بلوک‌ها، ترکیبی از تارهای مسقف و سرباز مشاهده شدند. درجه محصوریت از تارهای بلوک‌ها به تارهای بخشه‌ها، کم‌تر شده است. از لحاظ مصالح مصرف شده، نیز تفاوت‌های بارزی به چشم می‌خورد. جمع‌بندی بررسی‌ها در رابطه با تارها در بافت کالبد تاریخی شهر یزد حاکی از موارد زیر است:

- هر یک از زیرسیستم‌های بافت کالبد تاریخی شهر یزد، تارهای خاص خود را دارند.

۳-۳- مدل مراتبی بند

در یک بافت، نقطه به هم رسیدن و تلاقی تارها با یکدیگر بند نامیده می‌شود (ونگ، ۱۳۸۰، ص ۹۸). بندها در یک بافت ممکن است با قرارگیری تارها بر روی هم و یا با رسیدن و مجاور شدن آن‌ها با یکدیگر ایجاد شده باشند. بندها نیز مانند تارها و بودها، مادی (واقعی) و یا غیرمادی

تصویر ۱۳. معرف تقاطع ها، بندهای زیرسیستم های بافت کالبد تاریخی شهر یزد؛ منبع: نگارندگان بر اساس برداشتهای میدانی و عکس های هوایی سال ۱۳۸۵.

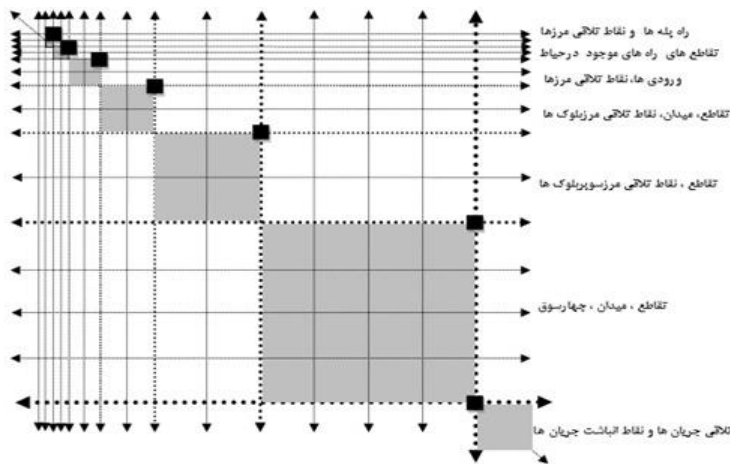
و نقاط تلاقی مرزهای آن ها و نقاط تلاقی مرزهای دانه ها، تقاطع ها و نقاط تلاقی مرزهای بلوک ها، تقاطع ها و نقاط تلاقی مرزهای بخشه ها، میدان، تقاطع ها (چهارراه ها، سه راه ها و چهارسوق ها)، از جمله بندها هستند. بندها، رابط بین پودها، از طریق تارها هستند و نقش مفصل را بین این دو ایفا می کنند. در بافت کالبد تاریخی شهر یزد، بندها، از تنوع بسیار بالایی برخوردار هستند. آن ها مانند پودها در طبقات گوناگون مطرح هستند.

می توانند باشند. بندها، اتصال دهنده تارها و پودها نیز هستند. در بیانی دیگر به نقاط تقاطع تارها، یا تارهای به هم رسیده به یکدیگر (که متفاوت با تک تک تارها هستند) بند گفته می شود؛ مانند: ورودی های پودها از تارها و برعکس. بندها نیز مانند تارها و پودها، مادی (واقعی) و یا غیرمادی می توانند باشند. بندها، رابط بین پودها، از طریق تارها هستند و نقش مفصل را بین این دو ایفا می کنند. راه پله ها و نقاط تلاقی مرزهای توده ها، تقاطع های راه های موجود در حیاط ها و گودال باغچه ها

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

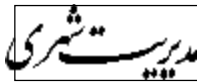
۴۰

نمایه ۳. معرف مدل مراتبی بندها در سیستم بافت کالبد تاریخی شهر؛ ماخذ: نگارندگان، بر اساس یانکوئیرا، ۱۳۸۵

جدول ۴. معرف اجزای تشکیل دهنده بندهای زیرسیستم‌های گوناگون سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد؛
منبع: نگارندگان بر اساس برداشت‌های میدانی.

سیستم بافت کالبد تاریخی شهر	بند	سلول بندها	ماده مصرفی در بند	پوسته بند
توده‌ها	راه پله ها و نقاط	اتاق و غیره	خشت و گل، گل، آجر	محیط خارجی توده
حیاطها و گودال باغچه‌ها	تقاطع‌های راه‌های موجود درحیاط،	باغچه و غیره	آجر، کاهگل، خاک	کف و جداره های حیاط
دانه‌ها	ورودی ها، نقاط تلاقی مرزها	توده، حیاط	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	محیط خارجی دانه‌ها
بلوک‌ها	تقاطع، میدان، نقاط	دانه	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	محیط خارجی بلوک‌ها
سوپر بلوک‌ها	تقاطع، نقاط	بلوک	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	محیط خارجی سوپر بلوک‌ها
بخشه‌ها	تقاطع، میدان، چهارسوق	سوپر بلوک	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	محیط خارجی بخشه‌ها
کاربری‌ها	تلاقی جریان‌ها و نقاط انباشت جریان‌ها	کاربری	--	--
بافت کالبد تاریخی شهر	راه پله‌ها و نقاط، تقاطع‌های راه‌های موجود درحیاط، ورودی‌ها، نقاط تلاقی مرزها، تقاطع، نقاط تلاقی مرزها، چهارسوق تلاقی، جریان‌ها و نقاط انباشت جریان‌ها	بخشه، کاربری	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	محیط خارجی بافت کالبد تاریخی شهر

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۴۱ ■

به یکدیگر (که متفاوت با تک تک تارها هستند) بندگفته می‌شود؛ مانند: ورودی‌های پودها از تارها و برعکس. بندها نیز مانند تارها و پودها، مادی (واقعی) و یا غیرمادی می‌توانند باشند. بندها، رابط بین پودها، از طریق تارها هستند و نقش مفصل را بین این دو ایفا می‌کنند. راه پله‌ها و نقاط تلاقی مرزهای توده‌ها، تقاطع‌های راه‌های موجود در حیاطها و گودال باغچه‌ها و نقاط تلاقی مرزهای آن‌ها و هستند) بندگفته می‌شود. مانند: ورودی‌های پودها از تارها و برعکس. بندها نیز مانند تارها و پودها، مادی (واقعی) و یا غیرمادی می‌توانند باشند. بندها، رابط بین پودها، از طریق تارها هستند و نقش مفصل را بین این دو ایفا می‌کنند. راه پله‌ها و نقاط تلاقی مرزهای توده‌ها، تقاطع‌های راه‌های موجود در حیاطها و گودال باغچه‌ها و نقاط تلاقی مرزهای آن‌ها و نقاط

تلاقی مرزهای دانه‌ها، تقاطع‌ها و نقاط تلاقی مرزهای بلوک‌ها، تقاطع‌ها و نقاط تلاقی مرزهای بخشه‌ها، میادین، تقاطع‌ها (چهارراه‌ها، سه راه‌ها و غیره)، چهارسوق‌ها، از جمله بندها هستند. در بافت کالبد تاریخی شهر یزد، بندها، از تنوع بسیار بالایی برخوردار هستند. آن‌ها مانند تارها در طبقات گوناگون مطرح هستند. نقش‌های گوناگونی از قبیل: تقسیم‌کنندگی، واسطه‌گی، ارتباط دهنده‌گی و دسترسی را دارا می‌باشند. بندها بر اساس و جوهی که دارند، به انواع گوناگون قابل طبقه‌بندی هستند. جمع‌بندی بررسی‌های میدانی انجام شده در رابطه با بندهای بافت کالبد تاریخی شهر یزد را می‌توان فهرست‌وار به شرح زیر ارائه نمود:

- هر یک از زیرسیستم‌های بافت کالبد تاریخی شهر یزد، بندهای خاص خود را دارا هستند.

- هر بند این زیرسیستم‌ها، از سلول، ماده و پوسته تشکیل شده است.

- هر یک از این بندها در تناظر با پودها و سایر اجزای تشکیل دهنده بافت کالبد تاریخی شهر یزد مطرح هستند.

- بندهای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد از سلسله مراتبی تبعیت می‌کنند. این معنی، در نمایه شماره ۳ ارائه شده است.

۳-۴- شبکه

با استقرار پودها در کنار تارها و نیز رسیدن و تلاقی تارها به یکدیگر (اعم از مادی یا غیر مادی)، بندها به وجود می‌آیند. به چیده مان و ترتیب حاصل از فرارگیری پودها، تارها و بندها در قالب یک مجموعه، شبکه گفته می‌شود (الهی، ۱۳۸۴).

نقش استفاده پودها، تارها و بندهای زیرسیستم‌ها و سیستم بافت کالبد شهر از منابع را شبکه‌های آن‌ها دارا هستند (قانع بصیری، ۱۳۷۶). از

طریق شبکه بافت کالبد، منابع مورد نیاز (جرم، انرژی و اطلاعات)، وسایل، عوامل و غیره جهت استفاده اجزای تشکیل دهنده بافت در اختیار گذارده می‌شود. چون شبکه، چنین نقشی را در اختیار دارد، با ازکار افتادن جزئی از بافت، امکان ادامه حیات برای بقیه قسمت‌های بافت از بین نمی‌رود. بافت به دلیل مبادله ای که انجام می‌دهد نقش سرویس دهنده‌گی و سرویس گیرندگی را دارا است (الهی، ۱۳۸۴، ص ۹۲).

ارتباط دهنده پودها با یکدیگر، تارها با هم، بندها با یکدیگر و هر یک از آن‌ها با دیگری است. در بافت کالبد تاریخی شهر، شبکه نقش به

اشتراک گذاردن جرم، انرژی و اطلاعات را دارد (قانع بصیری، ۱۳۷۶، ص ۸۶). در یک شبکه از بافت کالبد،

هریک از اجزای آن می‌توانند هم سرویس دهنده و هم سرویس گیرنده باشند. بررسی شبکه بافت کالبد تاریخی

شهر یزد حاکی از متنوع بودن آن است. با بررسی آن‌ها، مدل‌های زیر شناسایی و تشخیص شده اند، که به

ترتیب بررسی می‌شوند.

اجزای شبکه

یک شبکه بافت کالبد از چندین جزء تشکیل شده است.

اجزای اصلی یک شبکه عبارتند از:

۱. واسطه ارتباط دهنده (محیط)، هر جزء بافت در شبکه به یک محیط نیاز دارد تا بتواند با سایر اجزای بافت رابطه

برقرار نماید

۲. محمل انتقال، وسیله انتقال، اجزای بافت را به یکدیگر متصل می‌کند و موجب برقراری رابطه بین اجزای

یک شبکه بافت می‌شود. برخی از محمل‌های انتقال عبارتند از: راه‌ها، قنوات، انهار و جوی‌ها و غیره.

۳. سیستم عامل شبکه بافت کالبد، سیستم عامل شبکه بر روی سرویس دهنده مستقر است. ارزش‌ها، هنجارها،

قوانین، ضوابط و مقررات و غیره از مواردی بوده‌اند که در اختیار سرویس دهنده قرار داشته، که متأسفانه بسیاری از

آن‌ها دگرگون شده‌اند.

ساخت شبکه

هر نوع شبکه بافت، دارای ساختی است. معمولاً، انواع بافت‌ها با نوع ساخت شبکه خود نام‌گذاری و معرفی

می‌شوند. البته باید خاطر نشان کرد، که ساخت شبکه، بافت آن نیست، بلکه ساخت شبکه، مقوله ای جدا، لکن

مرتبط با آن است. ساخت شبکه بافت، تشریح کننده چیدمان، ترتیب، نحوه و چگونگی اتصال اجزای آن به

یکدیگر است. واحدهای تقسیم، رابطه‌ها، مفصلها و مرزها اجزای ساخت شبکه هستند (ونگ، ۱۳۸۰، ص ۹۶)

که در محیط با برقراری رابطه، آن‌ها را شکل داده‌اند (هینچنز، ۱۳۷۶، ص ۲۸). ساخت شبکه‌ها از لحاظ نحوه

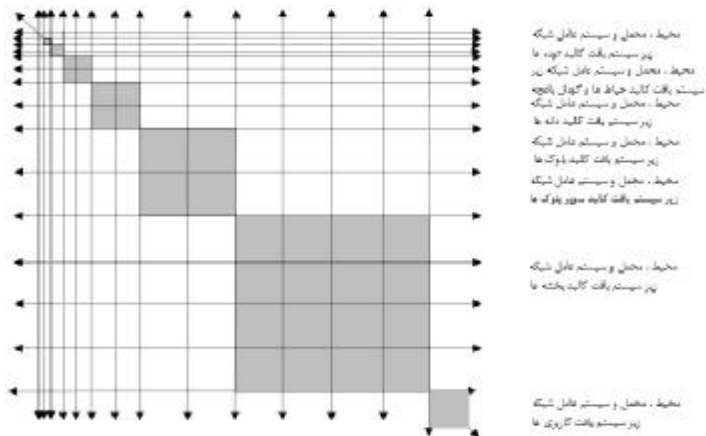
قرارگیری و رابطه ای که اجزای آن با یکدیگر برقرار می‌کنند، به انواع گوناگون قابل طبقه بندی اند. پس از

برداشت‌های میدانی انجام گرفته، آن‌ها به انواع گوناگون: «خطی»^۸، «درختی»^۹، «شطرنجی»^{۱۰}،

«مرکزی»^{۱۱}، «ارگانیک»^{۱۲}، «حلقوی»^{۱۳}، «ترکیبی»^{۱۴} طبقه بندی شدند.

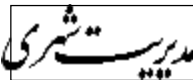
8- bus
9- tree
10- checkere
11- central

12- organic
13- ring
14- hybrid

نمایه ۴. معرف مدل مراتبی شبکه‌ها در بافت کالبد تاریخی شهر؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس یانکوئیرا، ۱۳۸۵

- جمع بندی بررسی‌ها در رابطه با شبکه در بافت کالبد تاریخی شهر یزد حاکی از موارد زیر است:
- شبکه سطح پائین تر، پود شبکه سطح بالاتر را شکل داده است.
 - پیوندهای اجزای متناظر در سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد، شبکه‌های خاصی را ایجاد کرده است.
 - هر شبکه در سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد، حاصل قرارگیری، ترتیب و آرایش اجزای متناظر آن یعنی: سیستم عامل (پود)، محمل انتقال (تار) و محیط (بند) در کنار یکدیگر است.
 - در هر یک از زیرسیستم‌ها، انواع گوناگون شبکه‌های: خطی، مرکزی، ارگانیک، شطرنجی و ترکیبی قابل مشاهده است.
- ۳-۵- ماده زمینه‌ای
- خارج از پود، ماده‌ای بین پودها، ماده‌ای اصلی و الزامی، مخلوطی دربرگیرنده که در درون آن پودها، تارها و بندها و شبکه‌ها منشأ یافته شکل می‌گیرند و توسعه می‌یابند. هر

جدول ۵. معرف مدل مراتبی شبکه‌ها؛ منبع: نگارندگان بر اساس برداشت‌های میدانی.

سیستم و زیرسیستم‌های بافت کالبد	شبکه زیرسیستم‌ها و سیستم بافت کالبد	سلول شبکه	ماده مصرفی در بند	پوسته بند
توده‌ها	خطی، مرکزی	اتاقی و غیره	خشت و گل، گل، آجر	محیط خارجی توده
حیاط‌ها و گودال باغچه‌ها	خطی، مرکزی	باغچه و غیره	آجر، کاهگل، خاک	کف و جداره های حیاط
دانه‌ها	خطی، مرکزی، حلقوی، ارگانیک	توده، حیاط	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	محیط خارجی دانه‌ها
بلوک‌ها	خطی، مرکزی، شطرنجی، ارگانیک	دانه	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	محیط خارجی بلوک‌ها
سوپر بلوک‌ها	خطی، مرکزی، شطرنجی، ارگانیک	بلوک	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	محیط خارجی سوپر بلوک‌ها
بخشه‌ها	خطی، مرکزی، شطرنجی، ارگانیک	سوپر بلوک	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	محیط خارجی بخشه‌ها
کاربری‌ها	بخشه و کاربری	کاربری	فعالیت	قلمرو فعالیت
بافت کالبد تاریخی شهر	بافت کالبد تاریخی شهر	بخشه، کاربری	خشت و گل، گل، آجر، کاهگل	محیط خارجی بافت کالبد تاریخی شهر

پود در درون Matrix دارای یک موقعیت و مکان مشخص و منحصر به فرد است. Matrix مبنایی برای پوشش پودها و تارها و بندها است. Matrix ماده‌ای است، که دارای ساختار است. ماده‌ای بین سلول‌های حیوانات و گیاهان یا ماده‌ای در غشاء داخلی میتوکندری را در علوم زیستی Matrix گویند (یانکوئیرا، ۱۳۸۵، ص ۴۹). واژه Matrix از حقیقتی که فضایی چسبناک موجب چسبندگی تارها و پودها، بندها و شبکه (ها) با یکدیگر می‌شود، دارد. یک موقعیت یا ماده محاطی که می‌تواند سرچشمه بگیرد و توسعه پیدا کند یا شامل شود. کالبد ماده در بافت سلولی که فرو رفته هستند، ماده زمینه‌ای (Graind substance)، ماده اصلی در یک ترکیب فلزی، که نسبت به سایر فلزات موجود در ترکیب غالب است؛ مانند: آهن در استیل و یا علم مواد. ماده الزامی مانند سیمان در بلوک‌های بتنی علم مواد. ماده الزامی مانند: رس در بناهای گلین.

شبکه‌ای از برخوردی بین ورودی‌ها و خروجی‌هایی که هدایت می‌شوند. این معنی بیشتر ناظر بر جریان اطلاعات و پیام‌هایی است، که مبادله می‌شوند.

در علم ریاضی یک قابلیت مهم Matrix، هر جزء درون یک Matrix دارای یک مکان واحدی است که با $A = \{m \times n\}$ ← دترمینان معنی پیدا می‌کند. با ماده زمینه‌ای عملی انجام می‌گیرد. نوع عمل به خاطر قابلیت ماده تغییر پذیر است.

برخی از اعمال ماتریکس عبارتند از: چسبیدن، تنیدن، بافتن (Weave)، چرخاندن (turn)، پیچاندن (Twist) خم کردن (Bend)، قراردادن و گذاشتن (Put)، چیدن (Arrange)، گذراندن (Pass)، تغییر شکل دادن (tort-Abberrate dis)، ساختن (Make)، اضافه کردن (Add)، تا کردن (Fold)، تأثیر گذاشتن (Affect)، مخلوط کردن (Blend)، کم کردن و قطع کردن (Matilate)، تابیدن، چرخاندن (Spin)، منحرف کردن (Defect) و غیره. به علت تغییر پذیری ماده زمینه‌ای به کار گرفته شده در زیرسیستم‌های بافت کالبد تاریخی شهر و اجزای تشکیل دهنده آن‌ها مانند: گل، خشت و گل آجر و غیره فرم‌های گوناگون پیدا کرده‌اند. فرم‌های مدور، نیم استوانه، تخت و غیره از آن جمله‌اند که به دلیل

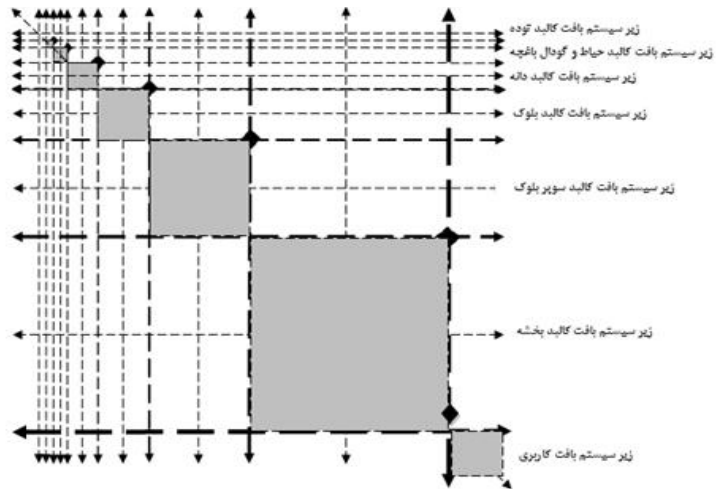
قابلیت‌های موجود در ماده توانسته‌اند اشکال گوناگونی به خود بگیرند. آن چه که سبب چسبندگی فرم‌هاست، ماده زمینه‌ای موجود در آن‌ها می‌باشد.

جمع بندی و نتایج حاصل از مطالعه و تحلیل یافته‌ها
برداشت‌های متعدد به روش استقراء (جزء به کل) از سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد، در این رابطه انجام گرفت. به این وسیله، پودها، تارها، بندها، شبکه‌ها و مواد زمینه‌ای استفاده شده در سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد در مرتبه‌های گوناگون آن شناسائی شدند. آن‌ها در قالب مدل‌های مراتبی اجزای بافت طبقه بندی گردیدند. به این ترتیب به نوعی، مرتبه بندی اجزای متشکله بافت کالبد تاریخی شهر یزد مشخص و تألیف شد. اجزای تشکیل دهنده این سیستم در جدول شماره ۶ ارائه شده است.

مشاهدات مجدد بافت کالبد تاریخی شهر یزد، در کنترل و تصحیح مباحث تألیف شده کمک بسیاری نمود. تعریف جامع و مانع از سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد که با توجه به مدل مراتبی سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد انجام پذیرفته و هم چنین اجزای شناسائی شده این سیستم، دو نتیجه عمده این پژوهش می‌باشند که در این مقاله ارائه شده است.

به پدیدار عینی و ذهنی ساخته شده توسط انسان و یا طبیعت (و یا هر دو)، منتج از فرآیندهای بی شمار بازخوردی چسبندگی و تنیدگی همبسته متشکل از: تارها، پودها، بندها، شبکه‌ها و رابطه‌های آن‌ها با یکدیگر در محیط، در زمان گذشته مشخص و مکان معین که با استفاده از مواد زمینه‌ای به یکدیگر چسبیده و یا تنیده شده‌اند، سیستم بافت کالبد تاریخی شهر گفته می‌شود.

بافت کالبد تاریخی شهر یزد، بخشی از سیستم بافت کالبد شهر یزد می‌باشد. بافت کالبد تاریخی شهر یزد یک سیستم باز، بسیار بزرگ و پیچیده می‌باشد. بررسی و مطالعه همه جانبه آن مستلزم استفاده از روش (های) ویژه‌ای است که چنین امری را امکان پذیر کند. بافت شناسی بافت کالبد تاریخی شهر یزد با چارچوبی سیستماتیک و مبانی نظری مشخص مستلزم اطلاع و

نمایه ۵. معرف مدل مراتبی سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد؛ ماخذ: نگارندگان بر اساس برداشتهای میدانی.

جدول ۶. معرف اجزای تشکیل دهنده سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد و زیرسیستمهای آن

ماده زمینه‌ای	شبکه	بند	تار	پود	اجزای زیرسیستمها و سیستم
خشت و گل	خطی، مرکزی، ترکیبی	راه پله ها و نقاط	راه پله، و مرزها	توده	بافت توده دانه
خشت و گل	خطی، مرکزی، ترکیبی	تقاطع‌های راه‌های موجود در حیاط،	راه‌های موجود در حیاطها و... و مرزها	حیاط، گودال باغچه	بافت حیاط و غیره
خشت و گل	خطی، مرکزی، ارگانیک، ترکیبی	ورودی ها، نقاط تلاقی مرزها	بن‌بست‌ها، دربندها، مرزها	دانه	بافت دانه
خشت و گل	خطی، شطرنجی، مرکزی، ارگانیک، ترکیبی	تقاطع، میدان، نقاط	کوچه ها، مرزها	بلوک	بافت بلوک
خشت و گل	خطی، شطرنجی، مرکزی، ارگانیک، ترکیبی	تقاطع، نقاط	گذر فرعی، مرزها	سوپر بلوک	بافت سوپر بلوک
خشت و گل	خطی، شطرنجی، مرکزی، ارگانیک، نیک، ترکیبی	تقاطع، میدان، چهارسوق	گذر اصلی، مرزها	بخشه	بافت بخشه
فعالیت ها	خطی، شطرنجی، مرکزی، ارگانیک، ترکیبی	تلاقی جریان‌ها و نقاط انباشت جریان‌ها	محمل‌های وقوع جریان‌ها	کاربری	بافت کاربری اراضی
کل فعالیت ها	خطی، شطرنجی، مرکزی ، ارگانیک، ترکیبی	راه پله ها و نقاط تقاطع‌های راه‌های موجود در حیاط‌ورودی ها، نقاط تلاقی مرزها، تقاطع، نقاط چهارسوق، تلاقی جریان‌ها و نقاط انباشت جریان‌ها	راه پله، مرزها، راه‌های موجود در حیاط‌ها و مرزها، بن‌بست‌ها دربندها، مرزها، کوچه ها، مرزها، گذر فرعی، مرزها، گذر اصلی، مرزها، محمل‌های وقوع جریان‌ها	توده، حیاط، گودال باغچه، دانه، بلوک، سوپر بلوک، بخشه و کاربری	سیستم بافت کالبد تاریخی شهر

آگاهی از موارد زیادی از جمله اجزای تشکیل دهنده این سیستم است. جمع بندی و نتایج حاصل از بررسی ها نشان می دهد:

- سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد و زیرسیستم های آن از اجزائی مانند: پود، تار، بند و شبکه و رابطه آن ها با یکدیگر در محیط شکل گرفته اند. این اجزا، یا در هم تنیده اند و یا به کمک ماده زمینه ای به یکدیگر چسبیده اند.

- توده بناها، حیاط ها و حیاط ها-گودال باغچه ها، دانه ها بلوک ها، سوپر بلوک ها، بخشه ها و کاربری ها، پودهای گوناگون سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد می باشند.

- راه پله ها، راه های موجود در حیاط ها و حیاط ها-گودال باغچه ها، بن بست ها، دربند ها، کوچه ها، گذرهای فرعی، گذرهای اصلی و محمل های وقوع جریان ها، تارهای گوناگون سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد می باشند.

- پاگرد راه پله ها، تقاطع راه های موجود در حیاط ها و حیاط ها-گودال باغچه ها، ورودی ها، تقاطع های کوچه ها، میادین، تقاطع های: گذرهای فرعی، گذرهای اصلی و تلاقی جریان ها و نقاط انباشت جریان ها، بندهای گوناگون این سیستم می باشند.

- واسطه، محمل انتقال و سیستم عامل، اجزای تشکیل دهنده شبکه های گوناگون سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد می باشند.

- هر یک از اجزای تشکیل دهنده زیرسیستم های سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد از: سلول، ماده و پوسته به وجود آمده اند.

- اجزای تشکیل دهنده سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد، در تناظر با یکدیگر از نظامی مراتبی تبعیت دارند. آن ها با برقراری رابطه در محیط، زیرسیستم هائی را ایجاد نموده اند

- سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد، برآیند تمامی این زیرسیستم ها است.

به نظرمی رسد مدل های ارائه شده درباره اجزای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر و زیرسیستم های آن، دارای قابلیت های تئوریک عمده ای هستند. با به کارگیری آن ها

می توان بافت شناسی سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد را بسیار متفاوت تر از آن چه که در این مقاله ارائه شد، را به انجام رساند. به نظر می رسد مواردی از این سیستم را که تاکنون مغفول باقی مانده، با به کارگیری این روش، بتوان مشخص و ارائه نمود. برخی از جنبه های پیدا و پنهان بافت کالبد تاریخی شهرها که می تواند با توجه به روش به کار گرفته شده در این پژوهش مورد توجه قرار گیرند، را می توان به ترتیب زیر فهرست نمود:

- شناسائی گونه ها، تیپ ها و الگوهای مطرح در اجزای تشکیل دهنده سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد؛

- کشف و تعیین قواعد و قوانین کمی و کیفی اجزای سیستم بافت کالبد تاریخی شهر یزد، مانند: نسبت ها، روابط کمی، هندسه، همبستگی ها، توابع و غیره آن ها.

منابع و مأخذ

- ۱- الهی، عطا (۱۳۸۴) فن آوری شبکه، ترجمه: الهی، علی اصغر و هاشمی، حمید، ناقوس، تهران.
- ۲- برتالنفی، لودویک فن (۱۳۶۶) نظریه عمومی سیستم ها، ترجمه کیومرث پربانی، نشر تندر، تهران.
- ۳- توسلی، محمود (۱۳۵۷) ساخت شهر در معماری اقلیم گرم و خشک، نشر پیوند، تهران.
- ۴- تیزدل، اسیتون و دیگران (۱۳۷۹) چالش های اقتصادی محله های تاریخی شهری، مجله هفت شهر، شماره اول، سازمان عمران و نوسازی شهری وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.
- ۵- چینگ، فرانس، دی، کی، جی. (۱۳۷۳) معماری: فرم، فضا، نظم، ترجمه: قراگزلو، زهره، دانشگاه تهران، تهران.
- ۶- خجسته، محمدرضا (۱۳۸۳) تکنیک بافت پارچه، (جلد اول)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد، یزد.
- ۷- خوانساری، محمد (۱۳۸۱) منطق صوری، دانشگاه تهران، تهران.
- ۸- سادوسکی، ون. و دیگران (۱۳۶۱) نظریه سیستمها (مسائل فلسفی و روش شناختی)، ترجمه: کیومرث پربانی، نشر تندر، تهران.
- ۹- عمید، حسن (۱۳۶۰) فرهنگ فارسی عمید، (جلد اول دوم)، سپهر، تهران.

26. Tiesdell ، s. oc ، T and Heath ، T (1996) Revitalizing Historic urban Quarters ، Architectural press ، London.

۱۰- فلامکی، محمد منصور (۱۳۵۶) باززنده سازی بناهای تاریخی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

۱۱- فلامکی، محمد منصور (۱۳۵۷) سیری در تجارب مرمت شهری، (از شیراز تا ونیز)، دانشگاه تهران، تهران.

۱۲- قانع بصیری، محسن (۱۳۷۳) از اطلاعات تا آگاهی، تهران، شرکت ساختمانی نوساختمان، تهران.

۱۳- جان یانیاں یانکوئیرا، لوئیز کارلوس و کارنیرو، خوزه (۱۳۸۵) بافت شناسی پایه، ترجمه: منتظری، ارجمند، تهران.

۱۴- کیوی، ریمون و کامپنهود، لوک وان (۱۳۷۳) روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه نیک گهر، عبدالحسین، فرهنگ معاصر، تهران.

۱۵- لینچ، کوین (۱۳۸۴) شکل خوب شهر، ترجمه: بحرینی، سید حسین، دانشگاه تهران، تهران.

۱۶- مایس، بین برفن (۱۳۸۶) عناصر معماری (از صورت تا مکان)، ترجمه فرزین، تهران.

۱۷- موناوی، برونو (۱۳۸۵) طراحی و ارتباطات بصری (رهنمودی بر روش شناسی بصری)، ترجمه: شاهنده، سروش، تهران.

۱۸- ونگ، وسیوس (۱۳۸۰) اصول فرم و طرح، ترجمه: بیداربخت، آزاده و لواسانی، نسترن، شرفی، تهران.

۱۹- هنرور، نیلپر (۱۳۸۳) بررسی تحول قطعه‌نامه‌های مرمت شهری در ایران، مجله هفت شهر، شماره ۳، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.

۲۰- هیچینز، درک (۱۳۷۶) کاربرد اندیشه سیستمی، ترجمه: رشید اصلانی، مرکز آموزش مدیریت دولتی، تهران.

21. CHadwick; GeorGe (1978); "A System view of planning" ، Pergamon press

22. Laurini ؛ Robert ؛ (2001) ؛ "InFormation Systems For urban planning " ؛ Taylor and Francis 21-

23. Levy; Albert ؛ (1999)؛ " unban morphology and The problem of The modern urban Fabric : some question for research"؛ InTernational seminar on urban form ؛ 3(2) ؛ 79-85

24. Mc Artur; tom ؛ (1996) ؛ English; Longman ؛ Lexiocon of contemporary

25. Siksna ، Arnis (1997) ؛ "The effects of block size and form" in north American and Australian city centers" ؛ international seminar on urban form

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۴۸ ■

ارزیابی روند تهیه و اجرای طرح‌های ساختاری- راهبردی؛ نمونه موردی منطقه ۹ شهرداری تهران

نصرالدین الیاس زاده مقدم- دکتری شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران.

structural evaluation process developed and implemented plans - strategic, sample Tehran Municipality District 9

Abstract:

Structural design - a change in strategic thinking, rational and Holistic worldwide have emerged. The main objective of this study was to evaluate alternative structural designs - strategic urban development plans. Key research questions include: 1- the preparation and implementation of structural design -What is strategy? 2-Whether the structural design - a strategy can be a good alternative to the pattern of urban development plan? The main hypothesis of this research is: Structural design pattern - with the approval of a strategic approach to local planning seems to be a good alternative to the pattern of urban development plan. The methodology of this study point to the "analogy" and the "induction" is based on. Finally, the study of how urban design district 9 Tehran (with strategy); The plan detailed how the 9th Tehran-based strategic master plan of the main hypotheses are tested. Becomes clear that structural plan - a strategic alternative to the pattern of urban development plans are prepared.

Keywords: Evaluation, strategic planning, structural design - strategic, thematic, topical.

چکیده

طرح‌های ساختاری- راهبردی در پی دگرگونی تفکر عقلایی و جامع‌نگری در سطح جهان پدید آمده و روند تهیه، تصویب و اجرای طرح‌های شهری کشور ما را نیز دگرگون ساخته‌اند. در واقع مهم‌ترین هدف این پژوهش سنجش امکان جایگزینی طرح‌های ساختاری- راهبردی در طرح‌های توسعه شهری است. سوالات کلیدی این پژوهش عبارتند از: ۱- روند تهیه و اجرای طرح‌های ساختاری- راهبردی به چه صورت است؟ ۲- آیا طرح‌های ساختاری- راهبردی می‌توانند جایگزین مناسبی برای الگوی تهیه طرح‌های توسعه شهری باشند؟ همچنین فرضیه اصلی این پژوهش عبارت است از: الگوی طرح‌های ساختاری راهبردی با تایید بر رویکرد برنامه‌ریزی محلی به نظر می‌رسد جایگزین مناسبی برای الگوی تهیه طرح‌های توسعه شهری باشد. روش این تحقیق از نقطه نظر اصول متدلوژی هم بر «قیاس»^۱ و هم بر «استقراء»^۲ استوار است؛ زیرا که هم بعضی از دستاوردهای نظری و عملی کشورهای پیشرفته را فرض و مبنا قرار خواهد داد (قیاس) و هم محقق شخصاً به مطالعات و بررسی‌های موردی است خواهد یافت. در یک تقسیم‌بندی دیگر بخشی از تحقیق به صورت مطالعه اسناد و مدارک و بخش دیگر مطالعات فردی را قم این سطور (مطالعات عینی و میدانی) خواهد بود. در نهایت متدلوژی این تحقیق بر قیاس و استقراء؛ کاربرد منابع کتابخانه‌ای و از استفاده از روش‌های تشریحی و تحلیلی در عین حال «روش‌های اکتشافی و میدانی» مبتنی است. در نهایت با استفاده از بررسی نحوه تهیه طرح منطقه ۹ شهری تهران (با نگاه راهبردی) و همچنین نحوه تهیه طرح‌های تفصیلی منطقه ۹ تهران بر اساس طرح جامع استراتژیک فرضیه اصلی پژوهش مورد آزمون قرار می‌گیرد و مشخص می‌گردد که طرح‌های ساختاری- راهبردی جایگزین مناسبی برای الگوی تهیه طرح‌های توسعه شهری هستند. واژگان کلیدی: ارزیابی، برنامه‌ریزی راهبردی، طرح ساختاری- راهبردی، موضوعی، موضعی.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۱۷۸۹۵۶۰، رایانامه: moghadam@causer.gov.ir

1. deduction
2. induction

۱- مقدمه

این میان نحوه بومی‌کردن تجارب جهانی است. بر این اساس ابتدا باید این پدیده و تحولات جهانی شناسایی گردند و ثانیاً راه‌های کاربرد و استفاده از آنها با توجه به شرایط کشور استخراج شوند.

۲- مبانی نظری

۱-۲- برنامه‌ریزی راهبردی

بیست و پنج سال پیش برنامه‌ریزی راهبردی در بخش خصوصی به منصفه ظهور رسید. ریشه‌های آن به ضرورت ناشی از رشد و تحول سریع شرکت‌ها در برنامه‌ریزی موثر و مدیریت آینده بسته است؛ زیرا آینده به شکل فزاینده‌ای غیر قطعی نمود می‌یابد. در اواخر دهه ۱۹۶۰، شرکت‌های بزرگ صنعتی ایالات متحده دارای برنامه‌ریزی راهبردی رسمی برای استفاده بودند. در اواسط دهه ۱۹۸۰ بیش از نیمی از شرکت‌های معروف، به نوعی از برنامه‌ریزی راهبردی بهره‌می‌بردند (Denhardt 1985) برنامه‌ریزی راهبردی، به موازات بسط و تکامل، شیوه‌های متفاوتی را در پیش گرفت. «تیلور» (1984 Taylor) پنج سبک عمده در برنامه‌ریزی راهبردی شرکتی تمیز می‌دهد که در سال‌های اخیر به منصفه ظهور رسیده‌اند: کنترل مرکزی، چارچوب ابداع، مدیریت راهبردی، برنامه‌ریزی سیاسی و تحقیقات درویدادهای آتی. «بریسون»، «فریمن» و «رورینگ» (1986) همچنین میان پنج مدل از برنامه‌ریزی راهبردی قابل به تمایز می‌باشد: «سیاست هاروارد»، «پورت فولیو» (portfolio) صرفه‌جویی‌های صنعتی، سهامدار و مدل فرایند تصمیم.

به دنبال تحولات وسیع و عمیق در حیات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه بشری در چند دهه‌ی اخیر و آغاز «عصر پسامدرن»، اینک دانش و تجربه‌ی برنامه‌ریزی نیز وارد یک دوران بحران، ابهام و چالش جدی شده است. در این راستا انبوهی از نظریه‌ها و پارادایم‌های جدید، از جمله پارادایم برنامه‌ریزی راهبردی، در کشورهای پیشرفته و به تبع آن در سراسر جهان و از جمله ایران مطرح شده است که به نوبه خود انبوهی از مسائل و مشکلات جدید نظری و عملی به

در سال‌های اخیر، به دنبال حادث شدن مسائل شهرنشینی و شهرسازی در کشور، موضوع تحول در نظام شهرسازی کشور، هم در میان سازمان‌های تصمیم‌گیر و هم بین نهادهای تصمیم‌ساز در حرفه شهرسازی، به یک ضرورت تبدیل شده است و وظیفه پژوهشگران شهرسازی شناخت تجارب جدید جهانی، درک و جذب نهایتاً بومی‌سازی آنهاست. شاید بحث در عرصه نظری آسان باشد ولی در عرصه‌ی عمل با مشکلات زیادی برای به‌کارگیری اندیشه‌ها و روش‌های نو وجود دارد. در واقع هنوز زبان، واژگان و مفاهیم مشترکی بین متولیان، مسئولان رسمی شهرسازی و جامعه حرفه‌ای شهرسازی وجود نداشته، هر یک دانش و تجارب خاصی دارند که احتیاج به تبادل نظر و گفت‌وگو دارد. مسئله اصلی پیش رو، ارائه پاسخی نهایی به موضوع نیست بلکه باب کردن شیوه‌گفت و گو و انتقال تجارب و نظرات در این زمینه خطیر است. تجربه‌های جدید که زیر عنوان رویکرد راهبردی و با طرح‌های راهبردی صورت می‌گیرد، هنوز با کمبودهای جدی روبه‌روست.

امروزه می‌توان گفت که در عرصه دیدگاه‌ها و نظریه‌های مطرح در سطح حرفه شهرسازی دو نوع دیدگاه اصلی وجود دارد. دیدگاه اول بر این اعتقاد است که چون پیش‌شرط‌های لازم برای تحول شهرسازی در کشور فراهم نیست، بنابراین اصولاً ورود به نوگرایی و به‌کارگیری الگوهای جدید در برنامه‌ریزی شهری کاری نادرست است، باید کار از جای دیگری آغاز شود، باید ابتدا زیرساخت‌ها فراهم شود، تشکیلات و قوانین مناسب به وجود آید، آگاهی عمومی و نظام آموزشی مطلوب فراهم گردد. دیدگاه دوم بر این نظر است که کشور ما جزئی از جهان است و تحت تأثیر پدیده جهانی شدن قرار دارد و فرایندهای شهرنشینی و شهرسازی نیز از این شرایط برکنار نیست (مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، ۱۳۸۵، اصلاح نظام مدیریت توسعه شهری در ایران) آنچه مسلم است در هر صورت در عمل در مسیر تحول قرار گرفته و در واقع کشور ما در یک مرحله گذار قرار دارد. در این وضعیت راهی جز مداخله آگاهانه و قبول تغییر وجود ندارد. البته مسئله اصلی در

همراه آورده است.

۲-۲- جایگاه برنامه ریزی راهبردی در انواع روش‌های برنامه ریزی شهری

از دیدگاه تحلیل نظری می‌توان گفت که هر نوع نظام شهر سازی، خواه و ناخواه مبتنی بر سه رکن عمده است:

- دیدگاه‌ها و نظریه‌های شهرسازی؛

- روش‌ها و فنون شهرسازی؛

- ابزارها و فنون اجرایی طرح‌های شهرسازی (معاونت شهر سازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی ۱۳۷۸، کمیته تعاریف، شرح خدمات و قراردادها).

به دنبال این تحولات بنیادین به تدریج در طول چند دهه اخیر مجموعه‌ای از نظریه‌ها، دیدگاه‌ها و پارادایم‌های جدید در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری جهان مطرح شده است که اهم آنها عبارت است از:

- «برنامه‌ریزی گام‌به‌گام» (Incremental Planning) (ایالات متحده - لیندبلوم - ۱۹۶۵)؛

- «برنامه‌ریزی حمایتی» (Advocacy Planning) (ایالات متحده - داویدوف، ۱۹۶۵)؛

- «برنامه‌ریزی عدالت‌خواه» (Equity Planning) (ایالات متحده - ۱۹۶۵)؛

- «برنامه‌ریزی سیستمی» (Systemic Planning) (انگلستان، ۶۸-۱۹۶۵)؛

- «برنامه‌ریزی راهبردی» (Strategic Planning) (ایالات متحده - دهه ۱۹۶۰)؛

- «برنامه‌ریزی فرایندی» (Process Planning) (انگلستان، فالودی، ۱۹۷۳)؛

- «برنامه‌ریزی پاسخگو» (Responsive Planning) (انگلستان، مک‌کونل، ۱۹۸۱)؛

- «برنامه‌ریزی دموکراتیک» (Democratic Planning) (ایالات متحده، فین اشتاین، ۱۹۸۵)؛

- «برنامه‌ریزی مشارکتی» (Collaborative Planning) (بریتانیا، هیلی، دهه ۱۹۹۰)

هر یک از این نظریه‌ها و دیدگاه‌ها بر جنبه‌ها و ابعاد خاصی از برنامه‌ریزی شهری (شناختی، اجتماعی، اجرایی و غیره) نظر دارند که به جای خود آموزنده و مفید هستند؛ اما در یک چشم‌انداز کلی می‌توان تحول

نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای در کشورهای پیشرفته جهان را در طول قرن بیستم به سه مرحله اساسی تقسیم کرد. در واقع می‌توان از سه پارادایم یا نظریه اصلی نام برد که هر کدام در یک محدوده‌ی زمانی معین نقش غالب و فراگیر داشته است. این سه پارادایم به ترتیب پیدایش و تکامل خود عبارت است از:

«الف- پارادایم برنامه‌ریزی جامع یا برنامه‌ریزی عقلانی»، «ب- پارادایم برنامه‌ریزی سیستمی»، «پ- پارادایم برنامه‌ریزی راهبردی».

یکی از وجوه تمایز برنامه‌ریزی راهبردی نسبت به رویکردهای پیشین، تقسیم وظایف برنامه‌ریزی به دو سطح اساسی است که تفاوت کیفی با هم دارند و از مفاهیم کلیدی برنامه‌ریزی راهبردی محسوب می‌شوند.

- «سطح اول: برنامه‌ریزی راهبردی» (سیاستگذاری و تصمیم‌سازی)؛ و

- «سطح دوم: برنامه‌ریزی عملیاتی» (تهیه‌ی طرح، اجرا، نظارت و بازنگری).

بر اساس این سطح‌بندی، اسناد برنامه‌ریزی راهبردی توسعه و عمران شهر، نیز به صورت دو نوع طرح یعنی «طرح راهبردی» و «طرح تفصیلی» تدوین و ارائه می‌شود؛ بنابراین تدوین طرح یا طرح‌ریزی بخشی از فرایند برنامه‌ریزی شهری است که نتایج مراحل مختلف برنامه‌ریزی را به صورت اسناد طرح توسعه و عمران شهر تنظیم و ارائه می‌کند. این اسناد پس از طی مراحل بررسی و تصویب توسط نهادهای صلاحیت‌دار جنبه‌ی قانونی و لازم‌الاجرا پیدا می‌کند. مجموعه طرح راهبردی و طرح‌های تفصیلی با یکدیگر سند عمومی توسعه و عمران شهر را تشکیل می‌دهد.

۲-۲- فرایند و مراحل تهیه‌ی طرح راهبردی توسعه‌ی شهری

«فرایند برنامه‌ریزی راهبردی» دربرگیرنده مجموعه‌ای از فعالیت‌های هدفمندی، منظم و مرتبط با یکدیگر است که انجام موفقیت‌آمیز آنها مستلزم به‌کارگیری روش‌شناسی مناسب و تقسیم فعالیت‌ها به مراحل مختلف است. معمولاً این فرایند، به اعتبار دیدگاه‌ها و مقاصد گوناگون، به سه تا یازده مرحله تقسیم می‌شود.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

درکلی ترین حالت می توان فرایند برنامه ریزی راهبردی توسعه ی شهری را به سه مرحله اساسی تقسیم کرد:

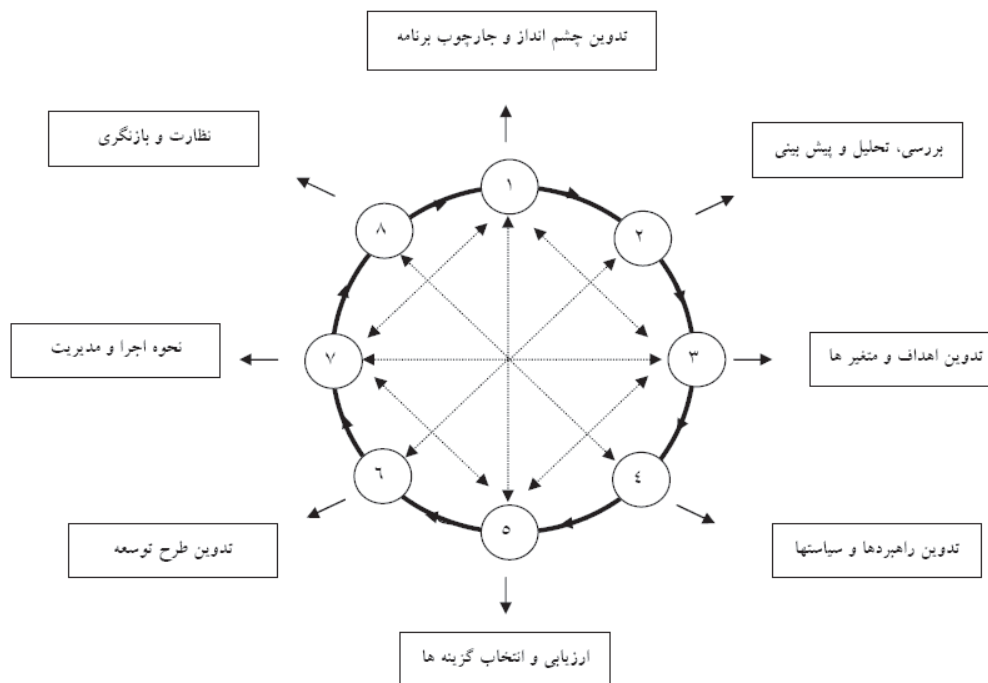
- مرحله ی تدوین چشم انداز، اهداف، راهبردها و سیاست (تهیه ی طرح راهبردی توسعه ی شهری)؛
- مرحله ی تهیه ی انواع طرح های توسعه و عمران (طرح های تفصیلی پایه، موضعی و موضوعی)؛ و
- مرحله ی سازماندهی و مدیریت اجرایی (نحوه ی اجرا، نظارت و بازنگری).

اما از نظر ملاحظات عملی، با توجه به تجارب و مطالعات جهانی، می توان فرایند تهیه و اجرای طرح های راهبردی توسعه و عمران شهری را به هشت مرحله تقسیم کرد که در عین جامعیت از سادگی، روشنی و انعطاف پذیری کافی برای انطباق با شرایط مختلف مکانی و زمانی برخوردار است. لازم به یادآوی است که روابط این مراحل هشتگانه به صورت خطی و متوالی نیست بلکه میان آنها انواع ارتباطات متقابل و بازخوردی وجود دارد، به نحوی که هر مرحله از مراحل دیگر تأثیر می پذیرد و به نوبه ی خود بر آنها تأثیر می گذارد. در دو نمودار شماره ی یک، فرایند چرخه ای برنامه ریزی راهبردی برای شهرها و مشخصات هر مرحله نشان داده شده است.

۴-۲-زمینه ها و پیش شرط های برنامه ریزی راهبردی با توجه به روند تحولات برنامه ریزی شهری و ضرورت پیدایش الگوی طرح های ساختاری - راهبردی، می توان گفت که این گونه برنامه ریزی به پیش شرط هایی نیاز دارد که لازمه شکل گیری و تحقق اجرای آن محسوب می شود به بعضی از مهم ترین این پیش شرط ها اشاره می شود.

- نخست این که طرح های راهبردی می بایست در پرتو سیاست های برنامه ریزی ملی و منطقه ای در دست تهیه و اجرا قرارگیرد. در واقع طرح های بالادست چارچوب طرح های محلی را تعیین می کند و حوزه عمل طرح های مجاور را با یکدیگر هماهنگی می سازد. بنابراین، نحوه کاربری زمین در یک شهر به نحوه کاربری زمین در نواحی مجاور (شهر و روستا) بستگی پیدا می کند.

- دوم، اینکه نظام جدید برنامه ریزی ساختاری - راهبردی، فقط به موضوع «کاربری زمین» نمی پردازد. بلکه سایر موضوعاتی را که برای برنامه ریزی کامل یک ناحیه حیاتی هستند، مد نظر قرار می دهد. به ویژه، نظام

نمودار ۱. چرخه ای فرایند تهیه و اجرای طرح های راهبردی توسعه ی شهری؛ مأخذ: نگارنده.

جدید در صدد آن است که میان کاربری زمین و برنامه ریزی حمل و نقل، نوعی انسجام و یگانگی کامل در جریان زمان ایجاد می‌کند. «نیت طرح‌های جدید فقط این نیست که نحوه استفاده از هر قطعه زمین را معلوم کند. بلکه باید به مسائلی نیز توجه نشان دهد که به حرکت و ارتباط مردم، یعنی زندگی، کار و تفریح آنان در روی زمین، مربوط می‌شود. این امر مستلزم آن است که پیش بینی‌های طرح، به طور کلی، با سیاست‌های مربوط به حرکت مردم و کالاها، و در نتیجه با پیشنهادات مربوط به مدیریت و نظارت ترافیک و حفظ تعادل میان وسایل حمل و نقل عمومی و خصوصی، همراه گردد.»

- سوم اینکه در طرح‌های راهبردی «کاربری مسکونی»، فقط به معنای تامین واحدهای کالبدی محل سکونت نیست، بلکه در کاربری مسکونی می‌باید تمام سیاست‌های مربوط به حفاظت، بهسازی و نوسازی محیط مسکونی (مسکون و تسهیلات وابسته به آن) در نظر گرفته شود و نقش تمام عوامل بخش عمومی و خصوصی که در مسائل مسکن دخالت دارند مورد نظارت و هدایت قرار گیرد. این سیاست‌ها تاثیر زیادی در پیش بینی و برآورد مقدار اراضی مورد نیاز برای ساخت و ارتباطات دارد.

- چهارم این که در نظام برنامه ریزی جدید، اهداف عالی تری نسبت به گذشته در مد نظر قرار دارد. در واقع طرح‌های توسعه و عمران، می‌بایست به ایجاد یک محیط بهتر برای زندگی در شهر و روستا کمک کند. فقط نظارت و حفاظت محیط کافی نیست، می‌باید در جهت اعتدالی کیفیت محیط زندگی حرکت کرد.

۳- بررسی نمونه تجربه نظام ریزی ساختاری در انگلستان

الگوی برنامه ریزی ساختاری - راهبردی، به منظور رسمی و قانونی، از سال ۱۹۶۸ در بریتانیا به مرحله اجرا درآمده و در طول سه دهه گذشته بسط و تکامل قانونی و عملی پیدا کرده است. طبق قانون «برنامه ریزی شهری و روستایی انگلستان»، مصوب سال ۱۹۶۸، نظام جدیدی از طرح‌های توسعه و عمران شهری و روستایی، زیر عنوان کلی «طرح‌های توسعه»^۳ ایجاد گردید که در آن انواع طرح‌های شهری به دو گروه اصلی یعنی «طرح‌های ساختاری»^۴ و «طرح‌های محلی»^۵ تقسیم شده است. در سال‌های ۱۹۹۰ و ۱۹۹۱ قانون سال ۱۹۶۸، با حفظ اصول و مبانی اولیه خود، از نظر روش‌های اجرایی و نحوه مدیریت و نظارت، مورد بازنگری و اصلاح قرار گرفت. برخی از مهم‌ترین این اصلاحات و تغییرات در راستای تقویت برنامه ریزی محلی، انعطاف پذیری و تنوع طرح‌ها، افزایش مشارکت عمومی، تقویت عناصر طراحی شهری، و تقویت مدیریت و نظارت بوده است. همچنین در اصطلاحات جدید قانون برنامه ریزی شهری و روستایی (۱۹۹۰)، برای برخی از مناطق و نواحی مهم بریتانیا مثل اسکاتلند، ویلز و کلان شهرها، به دلیل ویژگی‌های اداری و اقتصادی - اجتماعی آنها، نوع ویژه‌ای از طرح‌های توسعه با عنوان «طرح توسعه یکپارچه»^۶ یا (UDP) در نظر گرفته شده است. هدف اصلی از ایجاد این نوع طرح، تقویت اختیارات محلی و در نظر گرفتن شرایط محلی و حفظ هماهنگی میان عوامل و

جدول ۱. موضوعات طرح ساختاری در مقررات شهرسازی انگلستان؛ ماخذ: نگارنده.

ردیف	موضوع	ردیف	موضوع
۱	جمعیت	۸	آموزش
۲	اشتغال و درآمد	۹	خدمات اجتماعی و محلی دیگر
۳	منابع مالی	۱۰	تفریح و فراغت
۴	مسکن	۱۱	حفاظت، سیمای شهر و منظر
۵	صنعت و تجارت	۱۲	خدمات راهی
۶	حمل و نقل	۱۳	سایر موضوعات (مثل معدن و غیره)
۷	خرید		

3. Development Plans
4. Structure Plans

5. Local Plans
6. Unitary Development Plan

جدول ۲. خلاصه معیارهای سنجش فرضیه‌ها در پاسخ به اهداف در راستای چارچوب نظری پژوهش؛ ماخذ: نگارنده.

اهداف	چارچوب نظری فرضیه	فرضیه	معیارهای سنجش فرضیه‌ها
سنجش امکان جایگزینی طرح‌های ساختاری-راهبردی در طرح های توسعه شهری.	- شرح خدمات طرح جامع راهبردی منطقه ۹ تهران.	الگوی طرح‌های ساختاری-راهبردی با تأیید بر رویکرد برنامه ریزی محلی به نظر می‌رسد جایگزین مناسبی برای الگوی تهیه طرح‌های توسعه شهری باشد؛	- نحوه تهیه طرح منطقه ۹ شهری تهران (با نگاه راهبردی)؛ - نحوه تهیه طرح‌های تفصیلی منطقه ۹ تهران بر اساس طرح جامع استراتژیک.

۵- مطالعه نمونه موردی طرح ساختاری- راهبردی اراضی کاربری‌های خدماتی و صنعتی بزرگ باشد. منطقه ۹ شهرداری تهران

در مطالعات اولین طرح جامع تهران ۱۳۴۷، منطقه ۹ فعلی به عنوان بخش شمال غربی منطقه یک (در ناحیه جنوبی تهران) واقع بود. منطقه یک بخش وسیعی را از خیابان شوش در جنوب تا بخش‌هایی در شمال محور انقلاب- آزادی در برمی‌گرفت. ناحیه غربی منطقه یک به محدوده فرودگاه مهرآباد منتهی می‌گردید. وجود

اراضی وسیع و فاقد عرضه عمده، در اوائل قرن حاضر شمسی، منطقه مهرآباد را به عنوان مکان استقرار بزرگترین و اولین فرودگاه بین‌المللی کشور برگزید. همزمان با مکانیابی فرودگاه مهرآباد، پادگان جی نیز در مشرق آن احداث گردید. وجود این دو عنصر زندگی مدرن در نواحی غربی تهران به خودی خود می‌توانست این منطقه از شهر را که در آستانه قرن بیستم میلادی دستخوش تحولات اقتصادی- اجتماعی وسیعی می‌شد، تحت تأثیر قرار دهد لیکن تغییر کاربری اراضی اطراف عناصر مذکور به همین جا ختم نشد، اولین کارخانه‌ها و صنایع جدیدی که در پی تلاش برای صنعتی

کردن کشور در تهران احداث می‌گردید، عمدتاً در حواله جاده‌ای که بعدها به جاده قدیم کرج معروف شد، مکانیابی گردید و به تغییر چهره بافت آن سرعت داد. در طی سال‌های بعد، بسیاری از مراکز اداری و به ویژه نهادهای مرتبط با امور حمل و نقل هوایی و مراکز آموزشی نظامی و غیرنظامی نیروی هوایی و هواپیمایی کشوری در اطراف فرودگاه مهرآباد مستقر شدند. شاید به حق بتوان ادعا کرد که منطقه ۹ حاصل تخصیص

۵-۱- ویژگی‌های کالبدی منطقه

باتوجه به نوع فعالیت‌های موجود در منطقه و براساس عملکرد آن و نیز در نظر گرفتن سطوح در اختیار، دونوع تقسیم‌بندی در نظر گرفته شده است که عبارتند از سطوح مربوط به کاربری‌های بزرگ و نیز سطوح در اختیار کاربری‌های شهری قرار داد.

«کاربری‌های بزرگ»: در حال حاضر کاربری‌های عمده منطقه عبارتند از: خدمات فرامنطقه و فراشهری که در رأس این گروه فرودگاه بین‌المللی مهرآباد قرار دارد که در حال حاضر به عنوان بزرگ‌ترین و مهم‌ترین فرودگاه کشور، ارائه خدمات می‌کند، این فرودگاه علاوه بر کارکرد غیرنظامی کشوری و بین‌المللی، کارکردی نظامی نیز دارد و به سبب پیوستگی و در هم آمیختگی بخش‌های نظامی و غیرنظامی به راحتی نمی‌توان مساحت هریک از بخش‌های مذکور را مجزا کرد. مساحت کل فرودگاه مهرآباد و متعلقات آن در محدوده مطقه ۹ (تا شرق مسیل).

«کاربری‌های شهری»: در مورد کاربری‌های شهری نکته لازم به ذکر کمبودهای خدماتی است، به جز بخش کاربری‌های بزرگ سه گانه، سایر کاربری‌ها، عملکردی محله‌ای، ناحیه‌ای یا منطقه شهری دارند، بافت‌های مسکونی ریز و فشرده که حاصل اسکان مزد و حقوق بگیران کم درآمد شهری شاغل در صنایع و خدمات اداری و تجاری است، به صورتی خود جوش و فاقد هرگونه برنامه و آینده نگری احداث شده و در مسیر ساخت

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

وساز و اشغال کامل اراضی اطراف خود، وضعیتی ایجاد کرده‌اند که نه تنها هیچگونه فضایی برای تنفس خود باقی نگذارده‌اند، بلکه حتی به حداقل تعدادی از کاربری‌های مورد نیاز مثل فرهنگی، ورزشی، سبز و باز، تأسیسات و تجهیزات شهری و غیره نیز پاسخ نداده‌اند.

- «بافت عمومی منطقه»: عمده‌ترین انواع بافت در اطراف شبکه معابر درون منطقه رامی توان بافت خطی و پیوسته و بافت گسسته به شمار آورد. وجود کاربری‌های مربوط به فرودگاه و سطوح نظامی از شدت تراکم کاسته و تخلخلی در کل منطقه را ایجاد کرده است. بیشتر لبه‌های شبکه معابر به ویژه در محدوده‌های مسکونی از بافت خطی پیوسته برخوردار و دارای طیف وسیعی از اندازه‌های مختلف قطعه بندی اراضی اند. از دیگر انواع بافت‌های ط-رفین بدنه‌های شبکه معابر، بافت گسسته است که بیشتر تک عنصری و یا هسته‌های پراکنده و یا مجموعه ای با قطعه بندی‌های وسیع در کاربری‌های تجاری، فرهنگی، آموزشی و صنعتی در این گروه می‌گنجد.

- «ویژگی‌های دسترسی و آمد و شد»: دسترسی‌های درون منطقه ۹، از شبکه ای از خیابان‌های اصلی و فرعی تشکیل شده است که به علت تراکم شدید کاربری‌ها و فعالیت‌های واقع در ج-داره این معابر، جریان تردد زیادی در خیابان‌ها را باعث می‌شود که بیشتر فاقد امکان دسترسی‌های سریع اند. بین کاربری‌های مختلف و عناصر اصلی در سطح منطقه از طریق راه‌های شریانی درجه یک و دو، ارتباط مستقیم برقرار است.

- «ویژگی‌های بصری»: در سطح منطقه، شبکه سازمان یافته ای از عناصر نشانه ای که بتواند منطقه را تحت پوشش قرارداد و نمادی از آن باشد وجود ندارد. با توجه به اینکه سطوح احداثی در اطراف شبکه معابر منطقه، با ارتفاع نسبتاً کم ساخته شده است بدین ترتیب محصوریت خیابان‌ها نامحسوس است لذا حوزه دید نشانه ای (در صورت وجود) محدود نشده است. از عوامل ناخوانای بصری منطقه ۹ می‌توان به شرایط طبیعی و عدم اختلاف ارتفاع و فقدان ناهمواری‌های زیاد در سطح منطقه، اشاره نمود.

شناسایی کاربری‌های با عملکرد فرمانطقه ای و شهری هر یک از فعالیت‌های انجام شده در زمین و فضا، بر مبنای نوع خدمت تولید شده و نیز میزان تقاضا برای آن، دارای سطح پوشش خدمات رسانی و حوزه نفوذ مشخص معین هستند. بر این مبنای تعریف، فعالیتها بر حسب حوزه‌های عمل و نفوذ مختلف از قبیل محلی، ناحیه ای، منطقه ای، شهری، ملی و بین ملی تقسیم می‌گردند. بر اساس مطالعات انجام شده، کاربریها و فضاهایی که سطح خدماتی آنها فراتر از منطقه شهری است به شرح ذیل می‌باشند: میدان آزادی (مقیاس: شهری)، فعالیت‌های نظامی (مقیاس شهری و ملی)، فعالیت‌های صنعتی-کارگاهی (ملی)، فرودگاه (ملی - بین المللی).

۵-۲- مطالعات زیست محیطی

امروزه اکولوژیست‌ها از شهرها به عنوان محیط‌های ناپایداری یاد می‌کنند که از یک سو برای حفظ خود به منابع حیات-ی پیرامون نیاز دارند و از سوی دیگر خود باعث تخریب و آلودگی منابع مزبور و محیط زیست می‌شوند. بنابراین با دیدگاه‌های دیروز و امروز که در جستجوی تحقق توسعه پایدار در اکوسیستم‌های شهری است شاید بتوان در کلی‌ترین شکل شهرگرایی و شهرسازی و یا ساماندهی وضع موجود شهرها را بر پایه حفظ محیط زیست بدین شکل خلاصه کرد: استفاده از تکنولوژی مناسب که کمترین صدمه را بر محیط بزند. با این نگرش بررسی و تحلیل نهایی مسائل و معضلات زیست محیطی منطقه و یافتن راه حلی برای آن در این بخش قطعاً میسر نبوده و زمانی به نتایج مؤثر می‌رسد که در تعامل با بخش‌های دیگر مطالعات و همچنین در اجرای آن قرار گیرد.

بنابراین در این بخش از مطالعه تنها سعی شده است تا معضلات حاد زیست محیطی منطقه طبق شرح خدمات و بر پایه اطلاعات موجود تصویر شود. اما وجود مشکلاتی در این راه از جمله: نبود گزارش مطالعات کارشناسی زیست محیطی در منطقه، فقدان اطلاعات به روز زیست محیطی یا وجود موانع برای دستیابی به آن، عدم همکاری مؤثر سازمان‌های مسئول و غیره گزارش طرح‌های تاریخ گذشته تهران جهت کسب

اطلاعات کلی در مورد این منطقه مورد استفاده قرار

گرفت؛ به علاوه بررسی‌های میدانی، گفتگو با مردم محلی، تهیه عکس و فیلم، بررسی شکایات ارسالی مردم منطقه به شهرداری و غیره تا حدودی کمک کرد تا شناختی نسبی از معضلات زیست محیطی منطقه حاصل آید که در نه (۹) محور (فضای سبز، آلودگی هوا، آلودگی صوتی، دفع مواد زائد، فاضلاب، آلودگی حیوانات موزی، آلودگی منظر، صنایع و معضلات زیست محیطی و سرانجام طرح مشکلات زیست محیطی از دیدگاه مردم) ارائه می‌شود. شایان ذکر است برای راهبردهای نهایی در این بخش از گزارش برخی از استانداردهای زیست محیطی گنج‌انیده شده است.

- «مطالعه و بررسی نابسامانی‌های زیست محیطی»: بررسی آلودگی‌های ناشی از صنایع بزرگ و کوچک مستقر در منطقه و نگاهی به تنوع و موقعیت صنایع منطقه؛

- «طبقه بندی و جانمایی معضلات زیست محیطی منطقه»: طبقه بندی منابع مهم آلودگی هوا، طبقه بندی منابع مهم آلودگی آب و خاک، طبقه بندی منابع مهم آلودگی صوتی؛

- «طبقه بندی منابع مهم ایجاد مزاحمت‌های زیست محیطی»؛

بر اساس مطالب تفصیلی آلاینده‌های محیطی منطقه ۹ در تهران را می‌توان به ترتیب زیر دسته بندی کرد:

- «هوا»: آلاینده‌های هوا را به ترتیب اهمیت آلاینده‌های سه دسته عمده می‌توان تقسیم کرد: الف- فرودگاه مهرآباد؛ ب- وسائط نقلیه موتوری؛ ج- آلاینده‌های صنعتی.

- «آب و خاک»: آلاینده‌های آب و خاک در منطقه ۹ را باید به دو دسته تقسیم کرد: الف- آلاینده‌های آب‌های سطحی؛ ب- آلاینده‌های آب‌های تحت اراضی.

- «صدا»: آلاینده‌های اصلی عمده صدا نیز به دو دسته تقسیم می‌شود: الف- فرودگاه مهرآباد؛ ب- سایر آلاینده‌ها شامل سروصدای وسائط نقلیه عبوری از منطقه و در برخی موارد نیز کارگاه‌های صنعتی و تعمیرگاه‌های وسائط نقلیه به خصوص تعداد زیاد صافکاری در لبه‌ها، حتی در داخل بافت‌های مسکونی

است.

- این کاربری بزرگ (بزرگ‌ترین مساحت یکپارچه تهران) دارای مسائل متعدد زیست محیطی در زمینه‌های صدا، هوا، ارتعاش و حتی نور است. از سوی دیگر هنوز علیرغم سرمایه‌گذاری سنگین و تلاش مسئولان، فرودگاه بین‌المللی امام خمینی آماده بهره‌برداری نیست، در عین حال تعطیل یکباره فرودگاه مهرآباد و عاطل‌گذاران امکانات، تأسیسات و تجهیزات زیربنایی آن از دیدگاه اقتصاد ملی، منطقی نیست، اما به نظر می‌رسد می‌توان با تمهیداتی نسبت به محدود کردن فعالیت‌ها و رعایت برخی نکات، نسبت به کم کردن دامنه آلودگی‌ها و مزاحمت‌های آن اقدام نمود.

- «احداث شبکه سراسری فاضلاب و بازسازی بافت‌های فرسوده»؛

- «کانال‌های انتقال فاضلاب»؛

- «رفع مزاحمت‌های صنایع»؛ و

- «بهبود شبکه ارتباطی».

۳-۵- مطالعات جمعیتی و اقتصادی - اجتماعی

شهر تهران در سال ۱۳۵۹ دارای ۵۳۶۱۳۳۵ نفر جمعیت و سهم منطقه ۹ از این جمعیت ۳/۷۵ درصد (برابر با ۲۰۰۸۶۷) نفر بود. در سال ۱۳۶۵ شهر تهران به جمعیت ۶۰۴۲۵۸۴ نفر دست یافت که با نرخ ۲/۰۱ درصد در سال افزایش یافته است. اما منطقه ۹ با روندی نزولی، به جمعیت ۱۸۹۸۰۵ نفر و سهم ۳/۱۴ درصد رسید. در سال ۱۳۷۵ شهر تهران با متوسط رشد سالانه ۱/۱۳ درصد به جمعیت ۶۷۵۸۸۴۵ نفر دست یافت در حالی که منطقه ۹ با ادامه روند کاهشی، جمعیتی برابر با ۱۷۳۴۸۲ نفر و سهم ۲/۵۷ درصد کسب کرد. بدین ترتیب منطقه ۹ در سال‌های اخیر، روندی برخلاف روند مجموعه شهر تهران در پیش گرفته است و به همراه مناطق مجاور و هم‌سرنوشت خود، همچون مناطق ۶، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۱۷، ۱۸ و ۱۹، دچار کاهش مقدار مطلق جمعیتی و جمعیت فرستی مطلق شده است. نکته آن جاست که طرح جامع مصوب سال ۱۳۷۱، ضمن پیش‌بینی روند جمعیت فرستی برای بسیاری از مناطق تهران، برای منطقه ۹ جمعیت‌پذیری شدیدی را در نظر گرفته بود و بر اساس پیش‌بینی این

طرح، قرار بود به ۲۵۸ هزار نفر دست یابد.

۶- نتیجه گیری و جمع بندی

دانش حاصل از این تحقیق بیانگر این واقعیت است که در زمان حاضر به نظر می‌رسد گرایش عمومی برنامه ریزی و طراحی شهری در کشورهای پیشرفته جهان به سمت دوری از برنامه ریزی دراز مدت و پیش بینی های قطعی حرکت کرده و بیشتر تلاش خود را در جهت ایجاد هماهنگی میان برنامه های کوتاه مدت، بهبود مدیریت اجرایی، ارزیابی گزینه ها، اطلاع کیفیت محیط و جلب مشارکت همه نیروهای موثر معطوف و متمرکز شده است. طرح های ساختاری - راهبردی به عنوان روش های جدید در عرصه برنامه ریزی به وجود و جایگزین روش های سنتی می گردند. دیدگاه ساختاری^۷ در حکم چار چوب برنامه ریزی برای یک شهر تعریف می شود و دیگری دیدگاه راهبردی^۸ است که بر اساس نظریه تصمیم گیری و تدوین استراتژی تعریف می شود. قوانین و مقررات شهرسازی و شرح خدمات تهیه طرح ها به علت عدم شناخت همه جانبه و دقیق از کل حیات شهر و تحولات آن نتوانسته توسعه موزون شهرها را فراهم نماید. در مطالعه موردی منطقه ۹ شهرداری تهران این گونه به نظر رسید که طرح های ساختاری - راهبردی جایگزین مناسبی برای تهیه طرح های توسعه شهری باشد.

همانطور که ذکر گردیده است فرضیه اصلی این پژوهش عبارتست از: «الگوی طرح های ساختاری = راهبردی با تاکید بر رویکرد برنامه ریزی محلی به نظر می رسد جایگزین مناسبی برای الگوی تهیه طرح های توسعه شهری باشد» که با استفاده از مطابقت طرح راهبردی - ساختاری با شرح خدمات و باستناد مشاهدات فرضیه سوم به اثبات می رسد. همچنین جدول ذیل خصوصیات کامل طرح های راهبردی را نشان می دهد.

علاوه بر مجموع مباحث مطرح شده در این مقاله، از آنجائیکه به نظر می رسد تاکنون شرح خدمات تهیه طرح های ساختاری راهبردی در شورایی عالی شهرسازی و معماری ایران و همچنین در سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور به عنوان شرح خدمات اصلی برای تهیه

با مقایسه میانگین سنی مناطق مختلف شهر تهران می توان پی برد که برخی از مناطق شهر که سکونت در آنها دیرتر رخ داده است و یا در مجموع، دارای ثبات نسبی جمعیتی هستند، میانگین سنی آنها بالاتر از متوسط است و مناطقی که سکونت در آنها در یکی دو دهه اخیر شکل گرفته، یا دارای مهاجرپذیری و مهاجرفرستی زیادی هستند، میانگین سنی کمتر از متوسط دارند. منطقه ۹ از جمله مناطقی است که دارای میانگین سنی کمتر از متوسط است، اما فاصله این میانگین چندان نیست. این امر نشان دهنده شرایط متوسطی است که بر این منطقه حاکم است.

۴-۵- مطالعات مدیریت شهری

تشکیلات اداری شهرداری منطقه ۹ بر اساس مفاد بند ۱ صورتجلسه مورخ ۱۳۶۹/۸/۲۲ اداره کل تشکیلات و آموزش شهرداری تهران، که دستورالعمل و ملاک تشکیل سازمان اداری کلیه مناطق شهرداری تهران است، شکل گرفته است. در نمودار سازمانی منطقه ۹، شهردار منطقه در رأس سازمان شهرداری قرار گرفته و پنج معاونت مالی و اداری، شهرسازی و معماری، فنی و عمرانی، حمل و نقل و ترافیک و امور شهری و فضای سبز، معاونت های شهردار را در بخش های مختلف تشکیل می دهند. هرچند که در نمودار سازمانی شهرداری منطقه، این پنج معاونت قرار دارند، اما در حال حاضر (۱۳۸۱) علاوه بر معاونت های فوق، معاونت امور اجتماعی و فرهنگی نیز فعالیت می کند که در نمودار سازمانی شهرداری منطقه ۹ (ارائه شده توسط معاونت اداری و مالی شهرداری منطقه ۹) وجود ندارد.

در نهایت در طرح ساختاری منطقه ۹ تهران پس از بیان مسائل و مشکلات مربوط به هر بخش بررسی شده فوق و بررسی طرح های فرادست، کلیه نقاط قوت و ضعف بررسی گردیدند و سیاست ها و راهکارهای مرتبط بیان شده اند.

7. Structure

8. Strategic

جدول ۳. تعریف، ویژگی‌ها، محتوا و وظایف طرح راهبردی توسعه و عمران شهر؛ مآخذ: نگارنده.

طرح راهبردی توسعه و عمران شهر سندی است که براساس توسعه پایدار و با توجه به امکانات و محدودیت‌ها در درجه اول چشم‌انداز، اهداف راهبردها و سیاست‌های توسعه و عمران شهر را تعیین می‌کند، الگوی توسعه فضایی شهر را ارائه می‌دهد، چارچوب طرح‌های تفصیلی مورد نیاز را معلوم می‌سازد، و نحوه اجرا و پیگیری طرح را تعیین می‌کند. وظایف اصلی طرح راهبردی توسعه و عمران شهر عبارت است از: - تفسیر و انطباق طرح‌های فرادست ملی، منطقه‌ای و ناحیه‌ای با شرایط شهر - تدوین چشم‌انداز، اهداف، راهبردها و سیاست‌های توسعه و عمران شهر - تشریح ضرورت و تدوین چارچوب برای طرح‌های تفصیلی مورد نیاز - تعیین و معرفی اقدامات عاجل و فوریت‌دار برای حفظ و بهسازی شهر - تدوین معیارها و ضوابط برای نظارت توسعه و عمران شهر - ایجاد هماهنگی و تقسیم کار در نحوه اجرا و مدیریت توسعه شهر	تعریف طرح راهبردی
- برنامه‌ریزی راهبردی به عنوان فرایند مستمر - و نه تولید فرآورده نهایی - تلقی می‌شود. - برنامه‌ریزی راهبردی به جای روش خطی (وضع موجود - تحلیل - طرح) براساس فرایند چرخه‌ای (پایین - بالا - پایین) استوار است. - در برنامه‌ریزی راهبردی تصمیم و عمل یا برنامه و اجرا با هم ادغام شده و به صورت تعاملی و بازخوردی در نر گرفته می‌شود. - در برنامه‌ریزی راهبردی نقش مطالعات و اطلاعات پایه در جهت تصمیم‌سازی است و بنابراین گزینش اطلاعات و هدفمند بودن مطالعات یک از اصول روش‌شناسی آن است. - در برنامه‌ریزی راهبردی پیش‌بینی قطعی وجود ندارد و وضعیت آینده به صورت چشم‌انداز و با در نظر گرفتن گزینه‌های مختلف تصویر می‌شود و به طور مستمر در جریان زمان مورد بازنگری و اصلاح قرار می‌گیرد.	ویژگی‌های الگوی طرح راهبردی توسعه و عمران شهر
- ارائه چشم‌انداز همه‌جانبه و آینده‌نگر از توسعه و عمران شهر براساس اصول توسعه پایدار و سیاست‌های ملی، منطقه‌ای و ناحیه‌ای - ایجاد پیوستگی و هماهنگی و تعامل میان سطوح مختلف - تلفیق اهداف کالبدی - فضایی با اهداف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگ و زیست‌محیطی در توسعه و عمران شهر - معرفی انواع طرح‌ها و پروژه‌های اجرایی در جهت توسعه و عمران شهر - حفظ انعطاف‌پذیری در پیشنهادها و در نظر گرفتن گزینه‌های جانشین در فرایند توسعه و عمران - تعیین نحوه اجرا و مدیریت توسعه، نظارت و بازنگری اقدامات در جریان زمان - ارائه اسناد طرح به صورت روشن، خلاصه و قابل درک برای عموم	محتوای طرح‌های راهبردی توسعه و عمران شهر

طرح‌های به تصویب نرسیده است، و با عنایت به اینکه امروزه برنامه ریزی و مدیریت فضایی به یک فعالیت وسیع جمعی و همگانی تبدیل شده است که شهرسازی را به یک حرفه پر مشغله هدایت نموده و روش‌های متداول شهرسازی تاکنون نتوانسته جوابگوی کافی برای تحولات شهرسازی باشد، کماکان این دگرگونی وسیع در کل ساختار جمعیت‌کشور همراه با تحرک گسترده اجتماعی و فضایی مشاهده می‌شود و امر توسعه، بازسازی و نوسازی

را اجتناب ناپذیر نموده است. لذا با توجه به اینکه در زمینه تهیه طرح‌های ساختاری راهبردی در سطح «محلّه محوری» و همچنین طرح‌های ساختاری - راهبردی در سطح «واحد همسایگی»^۹ تجربه ای در راستای تحقق و پرداختن به اندیشه «محلّه محوری» وجود ندارد، پژوهش‌های آتی می‌تواند در زمینه طرح‌های ساختاری راهبردی با رویکرد محلّه محوری ضروری بوده و مفید واقع شود.

۱۰- مهندسین مشاور شارمند (۱۳۷۸) شیوه‌های تحقق طرح‌های توسعه شهری، جلد اول تا سوم، بررسی تجارب تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری در ایران، مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری، تهران.

۱۱- مهندسین مشاور زیستا (۱۳۷۱) طرح ارزیابی طرح‌های جامع شهری در ایران، سازمان برنامه و بودجه.
۱۲- مهندسان مشاور فرهنگ (۱۳۸۰) برنامه‌ریزی ساختاری - راهبردی توسعه شهری، تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران، جلد چهارم: جایگاه برنامه‌ریزی ساختاری - راهبردی در ایران، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.

13. Allmendinger. Philip. "Planning in postmodern times", London and New York, 2000.

14. David Clarle - Urban World Global city - 1996.

15. Doreen Massey John Allen and Stevepile City worlds - 1999.

16. Edward W. Soja post metropolis Critical studies of Cities and Regions - 26-12-2000

17. Hall, Peter "Urban and Regional planning", Routledge, London, 1994.

18. Michael J. Dear - University of southern California - The postmodern urban condition - 2000.

19. McConell, Sean "Theories for planning" London, 1981

20. Peter Hall and Colin ward - sociable cities - The legacy of Ebenezer Howard.

21. Philip Allmendinger and Michael Chapman planning Beyond 2000

22. Robert Laurini - Information systems for urban planning - A hypermedia co - operative approach - 2001.

23. Tassilo Herrschel and peter Newman Governance of Europes City Regions planning, policy and politics 2002.

24. Wiltshire county structure plan 2011 - Deposit Draft - Explanatory Memorandum. & written statement. August 1996 - Wiltshire country council.

۷- منابع و مآخذ

۱- احمدیان، رضا (۱۳۸۰) اتلاف زمان در مرحله تصویب طرح‌های شهرسازی، مجله شهرداری‌ها شماره ۲۳.

۲- محمود جمهیری، حسین ذیحی و حمید ماجدی (۱۳۸۷) نظام اجرایی حلقه مفقوده برنامه‌های شهری در ایران، تحلیلی بر نظام اجرایی طرح‌ها و برنامه‌های توسعه شهری، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره دهم، شماره دوم.

۳- ماجدی، حمید و همکاران (۱۳۷۸) مبانی و چارچوب بازنگری شرح خدمات طرح‌های شهری، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.

۴- مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری، وزارت کشور (۱۳۷۸) شیوه‌های تحقق طرح‌های توسعه شهری، مجری طرح: مهندسان مشاور شارمند، چاپ اول، ۱۳۷۸.

۵- مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران (۱۳۷۹) تجدیدنظر در تعاریف و محتوای طرح‌های توسعه شهری، مجری طرح: احمد سعیدنیا، ۱۳۷۹.

۶- مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران (۱۳۸۲) برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری، تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران، مهندسان مشاور فرهنگ (مدیر تحقیق جواد مهدیزاده)، چاپ اول، ۱۳۸۲.

۷- مزینی، منوچهر (۱۳۷۹) آیا طرح‌های جامع تحقق پذیرند؟ مجله شهرداری‌ها، شماره ۱۳ و ۱۴.

۸- مشهودی، سهراب (۱۳۸۰) مبانی طرح‌های سیال شهری، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری، تهران، چاپ اول.

۹- مهندسان مشاور فرهنگ (۱۳۷۹) برنامه‌ریزی ساختاری

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۶۰ ■

بررسی و تحلیل اثر بخشی آموزش بر توانمندسازی دهیاران

- حسین رجب صلاحی - کارشناس ارشد شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
سید عارف موسوی* - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
یوسف جاهدی - کارشناس مدیریت و برنامه ریزی آموزشی، دانشگاه پیام نور، واحد سقز، ایران.
صمد رسولی - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

چکیده

اثر بخش بودن آموزش نقش مهم و پایداری بر ارتقاء سطح آگاهی علمی و شغلی دهیاران دارد بر همین اساس ارائه آموزش و برنامه‌های آموزشی اثربخش مستلزم تفکر جدید، مدل‌های جدید، رویکرد جدید و ابزار و مکانیزم‌های جدید است. تحقیق پیش روی پاسخ به این سوال اساسی است که آیا دوره‌های آموزش اجرا شده برای دهیاران کشور اثربخشی موثر و کارآمد را در میزان افزایش اطلاعات و تغییر نگرش‌ها و رفتار آنان و تحقق اهداف مورد نظر داشته است یا خیر. جامعه آماری این تحقیق شامل ۲۲ درصد از دهیاران کل کشور که ۴۱۰۰ دهیار است. روش مطالعه به جهت هدف از نوع مطالعات کاربردی است و از جهت روش گردآوری اطلاعات بصورت توصیفی به گردآوری داده‌ها می‌پردازد. از طرف دیگر مطالعه حاضر از نوع مطالعات ارزشیابی است چون برای ارزشیابی واکنش‌ها و دیدگاه‌های ذینفع به جمع‌آوری اطلاعات نیاز داریم که ریچارد ولف آن را اطلاعات مکمل می‌نامد. نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد دوره‌های آموزشی دهیاران اثر بخشی موثر و قابل توجهی در ارتقاء سطح آگاهی آنان داشته و در پایان پیشنهادات کاربردی ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: اثر بخشی، عملکرد آموزشی، دهیاران، سرفصل آموزشی، آموزش استان‌ها.

The Analysis of the Education Effectiveness on the Performance of Rural Managers (Dhyaran)

Abstract:

Education effectiveness has an important and permanent role on the improvement of the scientific and career awareness of rural managers. Accordingly, the availability and presentation of effective educational and training programs will require new thinking, new models, new approaches and new tools and mechanisms. This ongoing project is an answer to such fundamental questions as: have the finished educational workshops for rural managers resulted effectively to the increasing and improvement of their informational level and knowledge and consequently change their attitudes and behaviors? The statistical data of the research consist of 22% of the total rural managers (4100 Dehyar). The methodology of this project is an applied form because of its own object and also its data collecting includes descriptive method. On the other hand, the present study is a kind of value determining to because we need to gathering of information for evaluation of the responses and beneficiary attitudes, which it is called supplementing information by Richard Wolf. The results of this study show that the training courses for rural managers have had effective and considerable improvement on their knowledge. And in the end, the practical suggestions are presented.

Key words: effectiveness, educational performance, Rural managers (Dhyaran), educational topics, education for provinces.

قابل ملاحظه‌ای را در رفتار و نگرش و مهارت‌ها توانمندپها ایجاد نماید و یادگیری سازمانی را افزایش دهد. مطلب مهمی است که صاحب نظران امر آموزش همواره در حال بررسی و مطالعه آن می‌باشند (صدری و پاکدل، ۱۳۷۹). در این مطالعه یکی از دغدغه‌ها اساسی آموزشی پاسخ به این سوال اساسی است که «آیا دوره‌های آموزش مکاتبه‌ای اثربخشی موثر و کارآمد را در میزان افزایش اطلاعات و تغییر نگرش‌ها و رفتار دهبیاران و تحقق اهداف مورد نظر داشته است؟»

حیات سازمانها تا حدود زیادی به دانش و مهارت‌های مختلف کارکنان بستگی دارد. هرچه این زمینه‌ها به موقع و بهتر باشد، قابلیت سازگاری سازمان با محیط متغیر نیز بیشتر می‌شود (سام خانیان، ۱۳۸۴، ص ۱۳-۱۲) برخی از عواملی که آموزش کارکنان را ضروری می‌سازد عبارتند از:

- «شتاب فزاینده علوم بشری در تمام زمینه‌ها»؛
- «پیچیدگی سازمانها به دلیل ماشینی شدن»؛
- «تغییر شکل یا جایجایی شغل»؛
- «روابط انسانی و مشکلات انسانی»؛
- «ارتقا و ترفیع کارکنان»؛
- «اصلاح عملکرد شغلی»؛

- «نیازهای تخصصی و حرفه‌ای نیروی انسانی»؛ و
 - «کارکنان جدید الاستخدام و نیاز به افزایش بهره‌وری.»
 بنابراین نیاز به شناسایی وضعیت موجود آموزش و دوره‌های آموزشی دهبیاران که مدیریت روستاهای کشور بعهده آنهاست به منظور بررسی و تحلیل میزان اثربخشی و تحقق اهداف آموزشی به شدت احساس می‌شود. همچنین اگر آموزش دیدگان نتوانند تجربیات و آموخته‌های خود را در محیط واقعی کار و فعالیت مورد استفاده قرار دهند مسلماً عیب و نقص متوجه آن سیستم

هایی است که چنین محیطی را ساخته و از آن پشتیبانی می‌کنند. به همین دلیل بررسی و ارزشیابی اثربخشی از برنامه‌های آموزشی ضمن خدمت دهبیاران به عنوان مهم‌ترین دستاورد اهمیت و ضرورت دارد.

برای ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی تعاریف گوناگونی ارائه شده است. میزان تحقق اهداف آموزشی، میزان تحقق هدفهای شغلی کارآموزان پس از گذراندن دوره‌های آموزشی بدین گونه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

«آموزش» نوعی سرمایه‌گذاری مفید و یک عامل کلیدی در توسعه محسوب می‌شود که چنانچه به درستی و شایستگی برنامه ریزی و اجرا شود، می‌تواند بازده اقتصادی قابل ملاحظه‌ای داشته باشد. ارائه آموزش و برنامه‌های آموزشی اثربخش مستلزم تفکر جدید، مدل‌های جدید، رویکرد جدید و ابزار و مکانیزم‌های جدید است. اهمیت این امر تا آنجاست که مطابق استانداردهای ایزو ۹۰۰۱ بایستی روشهای اجرایی برای مدیریت تحصیلات، آموزش و شایستگی کارکنان تعیین و مدون شده، به اجرا در آمده و نگهداری شود تا بدین وسیله توسعه نظام مندی در شایستگی افراد ایجاد شود. سازمان باید نیازهای آموزشی را شناسایی نموده، امکانات آموزشی را فراهم آورده و اثربخشی آن را ارزیابی نماید این امر تضمین می‌کند که کلیه فعالیت‌های تاثیرگذار بر کیفیت محصول و خدمات، توسط افراد شایسته انجام می‌شود (قلیچ‌لی، ۱۳۸۶، ص ۱۵۴). از این رو، هر سازمان بایستی زمینه رشد و توسعه و دانش کارکنان خویش را فراهم کرده و بسترهای مناسبی را در این زمینه ایجاد کند. این کار در ابتدا با برگزاری کلاس‌ها و جلسات توجیهی آشنایی با فرایندهای کاری سازمان برای کارکنان تازه استخدام آغاز می‌شود و در طول خدمت نیز با برگزاری منظم دوره‌های بازآموزی و کلاس‌های آموزشی، دانش و اطلاعات کارکنان روز آمد می‌شود تا آنها بتوانند با ترکیب اطلاعات و تجربیات کاری، دانش و توانمندیهای خود را ارتقا دهند. در این راستا توجه به امر آموزش در راستای افزایش توانمندی‌های کارکنان برای سازمان‌ها دارای اهمیت بسیاری می‌باشد.

۲- بیان مساله، ضرورت و اهداف

امروزه بر هیچ فردی نقش و اهمیت بالای آموزش پیچیده نیست به عبارت دیگر این اصل که آموزش در ارتقاء سطح دانش، توانمندیها و نگرش انسانها تاثیر بسزایی دارد، مورد توافق تمامی صاحب نظران و متخصصان امر آموزش می‌باشد؛ ولی مکانیزم و ساخت کار ارائه آموزش و راهکارهایی که بتواند آموزش را به نحوی کارآمد و اثربخش ارائه نماید و در نهایت تاثیرات

اكتساب مهارتها، دانش و نگرش هایی كه افراد را برای نیل به اهداف معین فردی و سازمانی اش در حال و آینده توانا سازد؛

ب- «آموزش» نوعی كوشش نظام مند كه هدف اصلی آن عبارت است از هماهنگ و همسو كردن آرزوها، علايق و نیازهای آتی افراد با نیازها و اهداف سازمان در قالب كراهی هایی كه از افراد انتظار می رود؛

ج - آموزش مجموعه ای از فعالیت های هدفمند، از پیش اندیشیده شده و طرح ریزی شده است كه با هدف افزایش رفاه و اثربخشی فرد و سازمان بطور مداوم و نظام مند به بهبود و ارتقای سطح دانش، مهارتها و نگرش های معطوف به بهبود عملکرد شغلی حال و آینده كاركنان می پردازد (عباس زادگان و ترك زاده، ۱۳۷۹، ص ۳۴).

۳-۲- «اثربخشی»: عبارت است از میزان دستیابی به اهداف از قبل تعیین شده بر اساس مولفه های واكنش، یادگیری، رفتار و نتایج (كرک پاتریك، ۱۹۹۶)؛

۳-۳- «یادگیری و افزایش اطلاعات»: یادگیری عبارت است از تعیین میزان فراگیری مهارت ها تکنیک ها و حقایقی است كه طی دوره آموزشی به شركت كندگان آموخته شده و برای آنان روشن گردیده است و می توان از طریق آموزش های قبل، ضمن و بعد از شركت در دوره آموزشی به میزان آن پی برد (كرک پاتریك، ۱۹۹۶)؛

۳-۴- «دوره های آموزشی ضمن خدمت»: منظور از دوره های آموزشی ضمن خدمت دوره هایی است كه از طرف سازمان شهرداری ها و دهیاری های كشور برای ارتقای سطح دانش نگرش و مهارت دهیاران برگزار می شود؛

۳-۵- «نیاز آموزشی»: به نیازهایی گفته می شود كه از طریق ارائه آموزش و شركت در دوره های آموزشی قابل رفع است؛

۳-۶- «نیاز سنجی آموزشی»: به فرایند تشخیص و تعیین نیازهای آموزشی كاركنان یک سازمان و یا موسسه از طریق به كارگیری فنون و روش های شناخته شده نیازسنجی آموزشی می گویند؛

۳-۷- «هدف آموزشی»: به تغییراتی كه انتظار می رود پس از پایان دوره آموزشی در طرز فكر، نگرش، رفتار و

تعیین میزان انطباق رفتار كارآموزان با انتظارات مدیران و سرپرستان، تعیین میزان اجرای درست كار، تعیین میزان مهارتهای ایجاد شده در اثر آموزش ها برای دستیابی به هدف ها، تعیین میزان ارزش افزوده آموزش، تعیین میزان بهبود شاخص های موفقیت كسب و كار. در حقیقت ارزیابی اثربخشی آموزش یعنی اینکه تا اندازای تعیین كنیم، آموزش های انجام شده تا چه حد منجر به ایجاد مهارتهای مورد نیاز سازمان بطور عملی و كاربردی شده است. در همین رابطه برخی از دلایل سنجش اثربخشی دوره های آموزشی را بدین گونه یادآور می شویم.

- وجود یک برنامه ارزیابی آموزشی در سازمان فرصتی را فراهم می آورد كه برخی معیارهای ذهنی به صورت عینی و مشخص تری مورد استفاده قرارگیرد. بدیهی است كه ثبات اعتبار معیارهای عینی بیش از قضاوت های ذهنی است.

- الزامات ناشی از مقررات و آئین نامه های سازمانی نظام های مدیریت کیفیت، سازمانها را مقید می سازد كه به فعالیت های آموزشی و نتایج حاصل از آنها بی اعتنا نباشند و نتایج حاصل از آنها را مورد پیگیری قرار دهند.

- جهت دار كردن برنامه های آموزشی سازمان با توجه به مشخص شدن نقاط قوت و ضعف آنها در ارزشیابی ها - به حداقل رساندن هزینه های آموزشی

- تطبیق هر چه بیشتر نیازهای دانشی، مهارتی و رفتاری كاركنان با دوره های آموزشی موجود در سازمان.

بنابراین با توجه به موارد فوق و لزوم سنجش اثربخشی دوره های آموزشی در سازمان شهرداری ها و دهیاری های كشور و نقش برجسته ارزشیابی در نظام آموزشی غیر حضوری، سنجش میزان اثربخشی دوره های آموزشی با استفاده از نتایج آزمون ضرورت انكار ناپذیر است. ارزیابی دوره های آموزشی و نتایج حاصله در جهت اصلاح شیوه ها و به كارگیری نتایج نظرسنجی ها از اهمیت و ضرورت بسزایی برخوردار است.

۳- تعریف متغیرها

۳-۱- تعاریف آموزش

الف - «آموزش و بهسازی در سازمان» عبارت است از

عملکرد شرکت کنندگان صورت گیرد، هدف آموزشی می‌گویند؛

۲-۸- «ارزشیابی آموزشی»: به فرایند بررسی مقایسه نتایج و اثرات برنامه آموزشی با نتایجی که مورد انتظار بوده است، ارزشیابی آموزشی می‌گویند؛

۳-۹- «آموزش غیر حضوری»: نظام آموزش غیر حضوری به منظور توسعه و تعمیم آموزش‌های همه جانبه به عنوان مکمل روش‌های حضوری طراحی شده است. در آموزش غیر حضوری که به شکل خودآموز انجام می‌شود، به جای آن که فراگیران خود را با ضوابط انعطاف ناپذیر آموزش‌های حضوری هماهنگ سازند و در محدوده زمانی و مکانی معینی همچون کلاس درس حضور یابند، مواد و محتوای درسی همراه دستورالعمل‌های لازم در اختیار آنان قرار داده می‌شود تا فراگیران متناسب با ویژگی‌های شخصی و وضعیت شغلی به شیوه خودآموز از آموزش‌های مورد نیاز بهره‌مند گردند.

۴- ارزیابی دوره آموزشی

معمولاً سودمندی و اثربخشی دوره‌های آموزشی بر اساس چهار معیار اصلی، ارزیابی و سنجیده می‌شود که عبارتند از:

۱- «رضایت کارآموزان از دوره»: با کسانی که در دوره آموزشی شرکت داشته‌اند صحبت می‌گردد سوال می‌شود که تا چه اندازه از آن راضی هستند البته این نظر خواهی، تنها میزان رضایت افراد از دوره، را می‌سنجد؛ در حالی که رضایت از دوره، الزاماً به معنای موفق و موثر بودن آن در انتقال مفاهیم نیست، بنابراین تنها با چنین گفتگویی نمی‌توان بدرستی مشخص کرد که دوره آموزشی تا چه اندازه در نیل به اهداف سازمان موثر بوده است.

۲- «میزان یادگیری بر اثر شرکت در دوره»: با تدابیری که در برنامه آموزشی پیش بینی می‌گردد، میزان یادگیری بر اثر شرکت در دوره تعیین می‌شود، مثلاً می‌توان دو گروه را انتخاب کرد و به یکی آموزش داد و به دیگر نداد. هرگونه تفاوتی از نظر مهارت و دانش جدید میان دو گروه، پس از

خاتمه دوره، ناشی از آموزش است که به یکی از گروهها داده شده است. بدیهی است چنین روشی به خصوص برای ارزیابی آموزش مهارت‌های فنی بسیار مناسب است. ۳- «بررسی تغییر رفتار کارآموز»: بعد از خاتمه دوره و پرداختن به کار معین می‌شود چه اندازه تغییر رفتاری که در کارآموز مشاهده می‌شود، بر اثر آموزشی بوده که به او داده شده است. طبیعتاً هر اندازه که تغییر رفتار، بیشتر در جهت مطلوب باشد دوره آموزشی موفق تر ارزیابی می‌شود.

۴- «بررسی نتایج»: بعد از خاتمه دوره معین می‌شود تا چه اندازه آموزش کارکنان به نتایج مطلوبی چون کاهش ضایعات و شکایات، افزایش کیفیت بهتر کار و تولید منجر گردیده است.

علیرغم اهمیت چنین ارزیابی‌هایی، شواهد و مدارک زیادی مبنی بر اینکه سازمانها نتایج حاصل از دوره‌های آموزشی را پیگیری و ارزیابی می‌کنند وجود ندارد. (سعادت، ۱۳۷۵، ص ۲۰۴-۲۰۳).

۵- الگوهای ارزشیابی آموزشی

با آنکه فعالیت‌های زیادی تحت عنوان ارزشیابی انجام می‌شود، اما صاحب نظران ارزشیابی آموزشی در دیدگاه‌هایشان نسبت به اینکه ارزشیابی چیست و چگونه باید آن را انجام داد اختلاف نظر دارند. این اختلاف نظرها به ایجاد رویکردهای ارزشیابی آموزشی مختلفی انجامیده است و الگوهایی برای ارزشیابی پیشنهاد شده است اما هر الگو با الگوی دیگر متفاوت است و سردرگمی در حوزه ارزشیابی به وضوح دیده می‌شود. «ورتن»^۱ و «سندرز»^۲ (۱۹۸۷)، به نقل از سیف (۱۳۸۰) همه رویکردهای ارزشیابی را در شش دسته به شرح زیر قرار داده‌اند:

- «رویکرد مبتنی بر هدف»: در این رویکرد بر میزان تحقق اهداف کلی و هدفهای دقیق تاکید می‌شود چنان که سیف (۱۳۸۰) اشاره کرده: «الگوی ارزشیابی تایلر»^۳، «پارادایم ارزشیابی متفسل و مایکل»^۴ (۱۹۶۷)، «رویکرد ارزشیابی هاموند»^۵ (۱۹۷۳) و «الگوی ارزشیابی پرووس»^۶ (۱۹۷۳) الگوهایی هستند که از رویکرد مبتنی بر هدف

1. warthen
2. Sanders
3. Tyler

4. Metfessel and michael
5. Hammond
6. Provus

برخاسته‌اند.

- «**رویکرد مبتنی بر مدیریت**»: در این رویکرد بر تشخیص و تحقق بخشیدن به نیازهای اطلاعاتی مدیران تصمیم‌گیرنده تأکید می‌شود مخاطب الگوهای ارزشیابی مبتنی بر مدیریت همواره تصمیم‌گیرندگان آموزش و پرورش هستند چندین الگوی مشهور از این رویکرد برخاسته‌اند از جمله «الگوی ارزشیابی سبب» (Cipp) که بوسيله «استافل بيم و همکاران»^۷، (۱۹۷۱) پدید آمد؛ الگوی ارزشیابی یوسی ال ای (ucla) یا الگوی سی اس ای (cse) که بوسيله مرکز مطالعات ارزشیابی در دانشگاه کالیفرنیا ارائه شده است.

- «**رویکرد مبتنی بر مصرف کننده**»: در این رویکرد برکسب اطلاعات مربوط به نظر مصرف کننده درباره فرآورده‌های کلی آموزش و انتخاب آنان تأکید می‌شود. «الگوی ارزشیابی اسکریون» و «الگوی ارزشیابی هدف آزاد» از رویکرد مبتنی بر نظر مصرف کننده برخاسته‌اند (برای آگاهی بیشتر رجوع کنید به سیف، ۱۳۸۰).

- «**رویکرد مبتنی بر نظر متخصصان**»: در این رویکرد بر کاربرد نظر و قضاوت متخصصان درباره کیفیت برنامه‌ها و فعالیت‌های آموزشی تأکید می‌شود. «ورتن و سندرز» (۱۹۸۷) الگوهای برخاسته از این رویکرد را در چهار طبقه قرار داده‌اند: ۱- نظام‌های بررسی تخصصی رسمی، ۲- نظام‌های بررسی تخصصی غیررسمی، ۳- بررسی توسط جلسات میزگرد ویژه، ۴- بررسی توسط افراد ویژه.

- «**رویکرد مبتنی بر اختلاف نظر متخصصان**»: در این رویکرد توجه نظارت متنوع و اختلاف نظر متخصصان و ارزشیابان مورد تأکید قرار می‌گیرد، تاثیر تعصبات به حداقل ممکن تقلیل یابد.

- «**رویکرد طبیعت‌گرایانه و مبتنی بر مشارکت کنندگان**»: در این رویکرد به مشارکت افراد درگیر و گروه‌های ذینفع در تعیین ارزش‌ها و ملاکها، نیازها و داده‌های ارزشیابی اهمیت داده می‌شود. نمونه‌ای از الگوی برخاسته از این رویکرد، الگوی ارزشیابی سیمایی است که بوسيله «رابرت ای استیک»^۸ (۱۹۶۷) معرفی شده

است و در آن دو عمل یاد و روی ارزشیابی یعنی توصیف و داوری تأکید می‌شود. همچنین الگوهای ارزشیابی روشنگر، ارزشیابی دموکراتیک، ارزشیابی پاسخگو و ارزشیابی طبیعت‌گرایانه از رویکرد یاد شده برخاسته‌اند. آنچه بیان شد همه الگوهای ارزشیابی را در بر نمی‌گیرد. در حوزه ارزشیابی آموزشی تنوع الگوها و دیدگاه‌های بسیار زیاد است و در اثر آن سرگمی در این حوزه به وفور دیده می‌شود. البته باید توجه داشت که مطالعات ارزشیابی براساس موقعیت و شرایط و نیز اهداف و مقاصد تصمیم‌گیرندگان طراحی و اجرا می‌شوند. گاهی هم علایق عاملان ارزشیابی و محدودیت‌های موجود به ارزشیابی‌ها جهت می‌دهند.

مطالعه حاضر براساس ماهیت موضوع ارزشیابی، علایق کارفرما و محدودیت‌های موجود طراحی شد. برای تدوین طرح ارزشیابی تا حدودی از چارچوب ارائه شده بوسيله ریچارد دولف و الگوی ارزشیابی کرک پاتریک در برخی سطوح استفاده شد که در اینجا بطور خلاصه معرفی می‌شوند.

۶- مواد و روش‌ها

روش مطالعه به جهت هدف از نوع مطالعات «کاربردی» است و از جهت روش گردآوری اطلاعات بصورت توصیفی به گردآوری داده‌ها می‌پردازد. از طرف دیگر، مطالعه حاضر از نوع مطالعات ارزشیابی است چون برای ارزشیابی واکنش‌ها و دیدگاه‌های ذینفع به جمع‌آوری اطلاعات نیاز داریم که ریچارد دولف آن را اطلاعات مکمل می‌نامد. هدف از جمع‌آوری چنین اطلاعاتی دریافتن نظر گروه‌های ذینفع درباره برنامه است این اطلاعات می‌تواند در برآورد ارزش کلی یک برنامه و دوره آموزشی در حوزه گسترده‌تر نقش مهمی ایفا کند و حداقل می‌تواند به آگاهی بیشتر عامل ارزشیابی متولیان برنامه درباره‌ی چگونگی برنامه توسط گروه‌های مختلف منجر شود.

۶-۱- «**جامعه آماری**»: بر اساس آخرین اطلاعات وزارت

جدول ۱. آمار مجوزهای تأسیس دهیاری‌های کشور به تفکیک استانها در سال ۱۳۸۸؛
 ماخذ: پژوهشکده مدیریت شهری و روستایی سازمان شهرداری‌های کشور، ۱۳۸۸

ردیف	استان	تعداد دهیاران	ردیف	استان	تعداد دهیاران	ردیف	استان	تعداد دهیاران
۱	آذربایجان شرقی	۱۰۲۸	۱۱	خراسان رضوی	۲۱۰۳	۲۱	کرمانشاه	۱۳۹۵
۲	آذربایجان غربی	۱۱۰۲	۱۲	خوزستان	۹۵۹	۲۲	کهگیلویه و بویراحمد	۲۴۰
۳	اردبیل	۴۳۵	۱۳	زنجان	۴۶۸	۲۳	گلستان	۸۴۵
۴	اصفهان	۷۳۳	۱۴	سمنان	۱۵۸	۲۴	گیلان	۱۳۴۴
۵	ایلام	۲۳۲	۱۵	سیستان و بلوچستان	۸۲۱	۲۵	لرستان	۸۸۱
۶	بوشهر	۲۲۷	۱۶	فارس	۱۲۷۲	۲۶	مازندران	۱۵۵۳
۷	تهران	۳۸۳	۱۷	قزوین	۳۵۴	۲۷	مرکزی	۵۴۷
۸	چهارمحال و بختیاری	۲۸۵	۱۸	قم	۸۴	۲۸	هرمزگان	۵۸۵
۹	خراسان جنوبی	۷۲۲	۱۹	کردستان	۴۵۷	۲۹	همدان	۶۲۸
۱۰	خراسان شمالی	۶۴۸	۲۰	کرمان	۱۴۶۲	۳۰	یزد	۳۸۴
جمع کل								۲۲۳۳۵

کشور در سال ۱۳۸۸ تعداد ۲۲۳۳۵ دهیاری دارای مجوز در مشغول خدمت می‌باشند.
 سراسر کشور تشکیل شده است که به تفکیک استان‌ها به شرح جدول شماره ۱ می‌باشد.
 جامعه آماری مطالعه حاضر را دهیاران سراسر کشور در سال ۱۳۸۸ تشکیل می‌دهد که تعداد آنها ۱۸۶۴۳ نفر می‌باشد که بر اساس جدول زیر به تفکیک در استان‌های کشور به عنوان دهیار در دهیاری‌های دارای مجوز ۲-۶- «نمونه آماری و روش نمونه‌گیری»: در این مطالعه نمونه آماری حدود ۲۲ درصد از جامعه را شامل می‌شود که تقریباً ۴۱۰۰ نفر برآورد شده است. برای انتخاب نمونه آماری از «روش طبقه‌ای نسبی» استفاده شده است و به نسبت جمعیت آماری دهیاران هر استان تعداد

دوفصلنامه مدیریت شهری
 Urban Management
 شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
 No.29 Spring & Summer

■ ۶۶ ■

جدول ۲. آمار دهیارهای فعال سراسر کشور به تفکیک استان‌ها (۱۳۸۸)؛ ماخذ: پژوهشکده مدیریت شهری و روستایی سازمان شهرداری‌های کشور، ۱۳۸۸

ردیف	استان	تعداد دهیاران	ردیف	استان	تعداد دهیاران	ردیف	استان	تعداد دهیاران
۱	آذربایجان شرقی	۸۰۹	۱۱	خراسان رضوی	۰	۲۱	کرمانشاه	۱۳۳۶
۲	آذربایجان غربی	۱۰۲۳	۱۲	خوزستان	۹۳۴	۲۲	کهگیلویه و بویراحمد	۲۳۸
۳	اردبیل	۴۲۰	۱۳	زنجان	۴۶۴	۲۳	گلستان	۸۲۴
۴	اصفهان	۶۹۴	۱۴	سمنان	۱۵۷	۲۴	گیلان	۱۲۲۰
۵	ایلام	۲۱۴	۱۵	سیستان و بلوچستان	۸۰۶	۲۵	لرستان	۸۶۵
۶	بوشهر	۲۲۵	۱۶	فارس	۹۴۶	۲۶	مازندران	۱۴۷۹
۷	تهران	۲۵۳	۱۷	قزوین	۳۶۸	۲۷	مرکزی	۵۱۳
۸	چهارمحال و بختیاری	۲۶۸	۱۸	قم	۸۳	۲۸	هرمزگان	۵۶۹
۹	خراسان جنوبی	۶۱۶	۱۹	کردستان	۴۴۵	۲۹	همدان	۵۸۳
۱۰	خراسان شمالی	۶۵۶	۲۰	کرمان	۱۲۵۴	۳۰	یزد	۳۶۲
جمع کل								۱۸۶۴۳

پرسشنامه‌های پژوهشی تکمیل شده است. پس از پالایش و جدا نمودن پرسشنامه‌های ناقص و خدشه دار پرسشنامه‌های کامل و نهایی هر استان جهت تجزیه و تحلیل مورد استفاده قرار گرفته است.

پرسشنامه ابراز نظر نداشته‌اند و به سوالات پاسخ نداده‌اند که در تجزیه و تحلیل یافته‌ها این میزان دخالت نیافته و بی تأثیر تلقی شده است.

۱-۷- سطح تحصیلات دهیاران

داده‌های آماری نشان می‌دهد از تعداد ۴۲۶۲ نفر دهیار پاسخگو ۸ درصد دارای مدارک تحصیلی کمتر از دیپلم ۵۲ درصد دیپلم، ۱۶ درصد فوق دیپلم و ۲۴ درصد لیسانس و بالاتر هستند. بیشترین سطح تحصیلات دهیاران با بیش از ۵۰ درصد، دیپلم می‌باشد. به عبارتی دیگر بیش از یک دوم دهیاران کشور مدرک تحصیلی دیپلم دارند. تنها استانی که دهیار با مدرک تحصیلی کمتر از دیپلم ندارد استان کهگیلویه و بویراحمد می‌باشد.

۲-۷- سن دهیاران

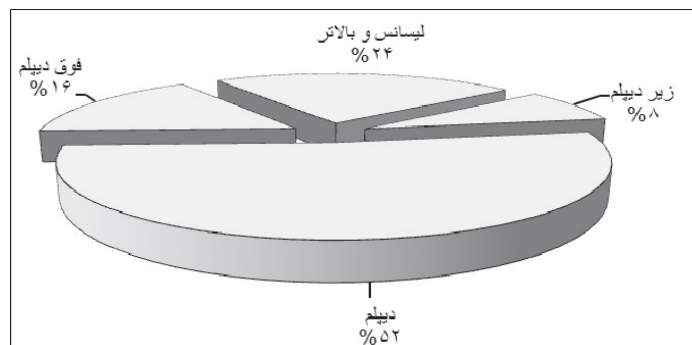
بر اساس داده‌های آماری از ۴۲۶۷ نفر دهیار ۳۴ درصد (بین ۲۰ تا ۳۰ سال) ۵۲ درصد (بین ۳۱ تا ۴۰ سال) ۱۲ درصد (بین ۴۱ تا ۵۰ سال) و دو درصد (۵۱ سال به بالا) سن دارند. با این ترکیب سنی بیشتر دهیاران شاغل به خدمت در کشور بین (۳۱ تا ۴۰ سال) هستند؛ به عبارت دیگر نصف دهیاران در این محدوده سنی قرار دارند. جوان‌ترین دهیاران به ترتیب در استان‌های سیستان و بلوچستان، سمنان، اردبیل و زنجان، و مسن‌ترین آنها به ترتیب در استان‌های یزد، تهران، سمنان، فارس و لرستان خدمت می‌کنند.

۳-۶- «ابزار و شیوه جمع‌آوری داده‌ها»: ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه است که در قالب ۲۰ سوال طراحی شده است که وضعیت جمعیت شناختی و ارزیابی وضعیت موجود فرایندهای آموزشی، و روند مدیریتی سازمانی و اداری دهیاران را مورد سنجش و بررسی قرار می‌دهد.

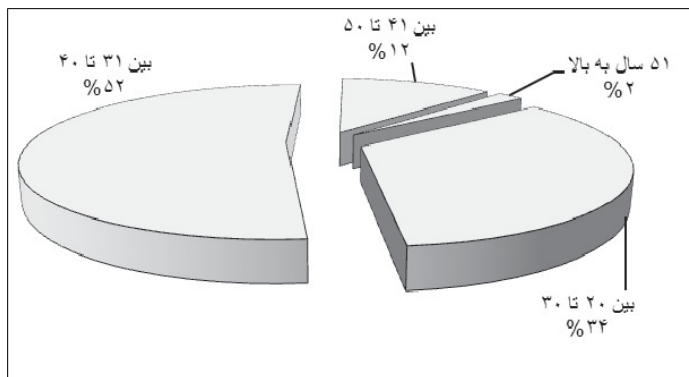
۴-۶- «شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها»: برای تجزیه و تحلیل داده‌های آماری از آمار توصیفی استفاده شده است. برای توصیف مورد بررسی و تعیین ویژگی‌های توصیفی از شاخص‌های آمار توصیفی، جداول، درصد، نمودارها استفاده شده است و اطلاعات بصورت طبقه بندی شده و مقایسه ای تلخیص و ارائه شده است. بطور میانگین حدود ۱۴ درصد از جامعه آماری در پاسخ به سوالات پرسشنامه ابراز نظر نداشته‌اند و یا به عبارتی به سوالات پاسخ نداده‌اند که در تجزیه و تحلیل یافته‌ها این میزان دخالت نیافته و بی تأثیر تلقی شده است.

۷- بحث و بیان یافته‌ها

خلاصه یافته‌ها و نتایج عملکرد نهایی بصورت تلخیص و طبقه بندی شده بشرح زیر ارائه می‌گردد؛ بطور میانگین حدود ۱۴ درصد از جامعه آماری در پاسخ به سوالات

نمودار ۱. سطح تحصیلات دهیاران به درصد

نمودار ۲. سن دهیاران به درصد

بیان داشته‌اند. دهیاران استانهای یزد، کهگیلویه و بویر احمد، کرمان بالاترین ارتباط با شورای اسلامی و استان خوزستان کمترین ارتباط را داشته است. تعداد ۵۰۳ نفر به این سؤال پاسخ نداده‌اند.

۵-۷- میزان آشنایی با قوانین و مقررات دهیاری‌ها داده‌های آماری نشان می‌دهد که از تعداد ۴۱۷۴ نفر دهیار، میزان آشنایی با قوانین و مقررات دهیاری‌ها را با یک درصد ضعیف ۱۹ درصد متوسط، ۶۶ درصد خوب و ۱۴ درصد عالی تأیید می‌کنند. تعداد ۵۴۹ نفر به این سؤال پاسخ نداده‌اند.

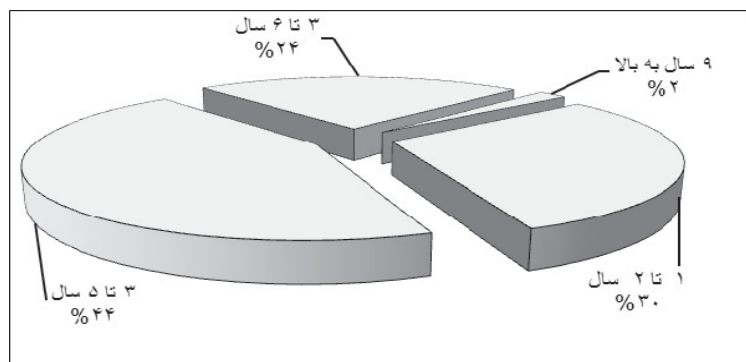
استان‌های ایلام، سیستان و بلوچستان، گلستان و فارس، یزد، کهگیلویه و بویر احمد به ترتیب در رتبه‌های بالاتری قرار دارند. همچنین استان‌های لرستان، قم، اصفهان و مرکزی، تهران، زنجان و گیلان با کمتر از ۳۰ درصد آشنایی خود با قوانین و مقررات را تأیید نموده‌اند.

۳-۷- سوابق کاری

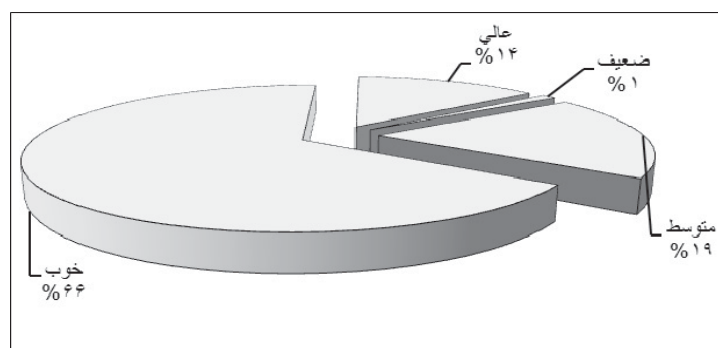
داده‌های آماری در ارتباط با سوابق کاری از تعداد ۴۲۱۴ نفر دهیار پاسخگوه این سؤال نشان می‌دهد که ۳۰ درصد (۱ تا ۲ سال) ۴۴ درصد (بین ۳ تا ۵ سال) ۲۴ درصد (۶ تا ۹ سال) ۲ درصد (۹ سال به بالا) تجربه دارند. به عبارت دیگر حدود کمتر از نصف دهیاران کشور سوابق کاری کمتر از ۶ سال دارند. تعداد ۵۰۹ نفر به این سؤال پاسخ نداده‌اند. کم سابقه‌ترین دهیاران به ترتیب در استانهای هرمزگان، تهران، گیلان، لرستان و سمنان و پراسابقه‌ترین دهیاران به ترتیب شامل استان‌های کرمانشاه، سمنان، ایلام و خراسان رضوی است.

۴-۷- ارتباط دهیار با شورا

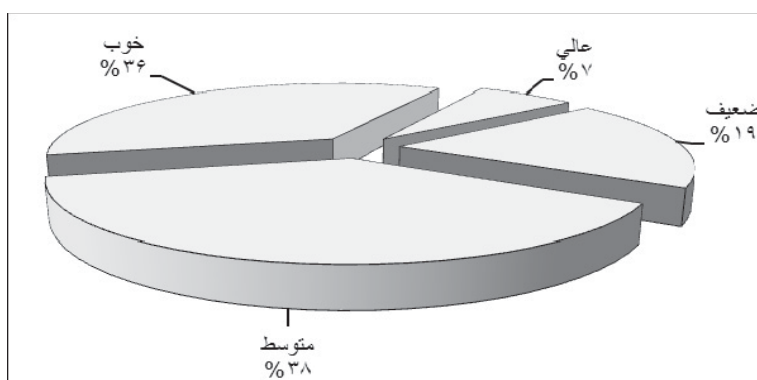
از تعداد ۴۲۲۰ نفر دهیار پاسخگوه این سؤال ارتباط خود با شورای اسلامی روستا را با ۲ درصد در حد ضعیف ۹ درصد در حد متوسط ۴۰ درصد خوب و ۴۹ درصد عالی

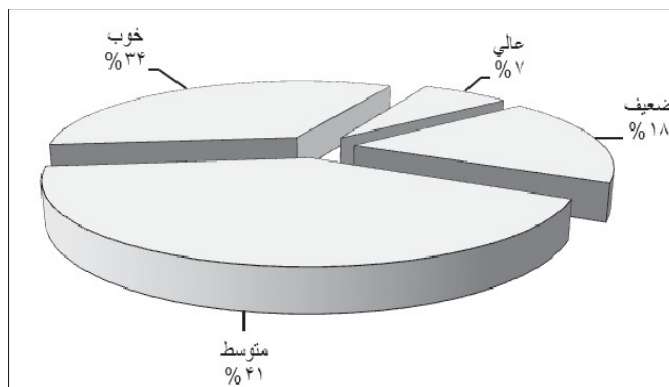
نمودار ۳. سوابق کاری دهیاران به درصد

نمودار ۵. میزان آشنایی دهیاران با قوانین و مقررات دهیاری به درصد

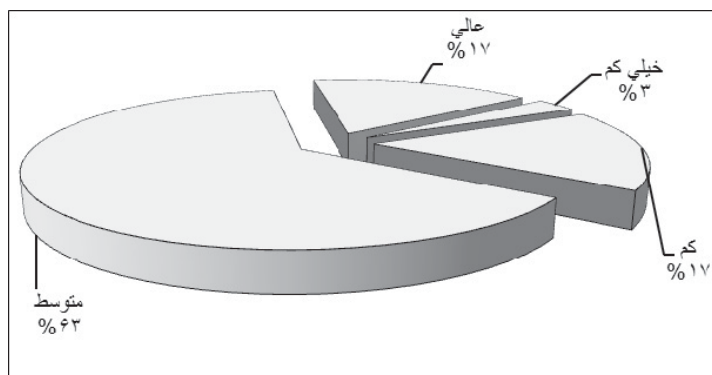
نمودار ۶. میزان آشنایی شورا با وظایف دهیار به درصد

نمودار ۷. میزان مشارکت مردم در امور روستا به درصد

استان‌های مازندران، سیستان و بلوچستان، کرمان، ایلام، بوشهر، فارس و گلستان با بیش از ۵۰ درصد به ترتیب در رتبه‌های بهتری قرار دارند. کمترین درصد میزان آشنایی با ۲۲ درصد به استان اصفهان مربوط می‌شود.

۶-۷. میزان آشنایی شورا با وظایف دهیار
از تعداد ۴۱۸۰ نفر دهیار میزان آشنایی شوراها با وظایف و اختیارات دهیار را با ۱۹ درصد ضعیف، ۳۸ درصد متوسط، ۳۶ درصد خوب و ۷ درصد عالی بیان می‌کنند. تعداد ۵۴۳ نفر به این سوال پاسخ نداده‌اند.

نمودار ۸. میزان آشنایی دهیاران با سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور به درصد

درصد متوسط و ۱۷ درصد در سطح عالی تأیید می‌شود. تعداد ۵۵۷ نفر به این سؤال پاسخ نداده‌است. استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، سیستان و بلوچستان، اردبیل و ایلام و کرمان و گلستان، کرمانشاه و لرستان، آذربایجان شرقی و همدان به ترتیب با بالاتر از ۸۰ درصد متوسط در رتبه‌های بالاتری نسبت به سایر استان‌ها قرار گرفته‌است. کمترین میزان آشنایی در این گویه با ۶۰ درصد مربوط به استان اصفهان می‌باشد.

۷-۹- میزان همکاری بخشداری با دهیاری

تعداد ۴۱۵۳ نفر از دهیاران پاسخگو با ۴ درصد در حد ضعیف ۱۵ درصد متوسط و ۴۷ درصد خوب و ۳۴ درصد عالی میزان همکاری بخشداری با دهیاران را تأیید می‌کنند. تعداد ۵۷۰ نفر به این سؤال پاسخ نداده‌است. استانهای ایلام، سیستان و بلوچستان، کهگیلویه و بویراحمد، گلستان و کرمان با بالاتر از ۸۶ درصد در سطح مطلوب در رتبه‌های بالاتری قرار دارند. استانهای

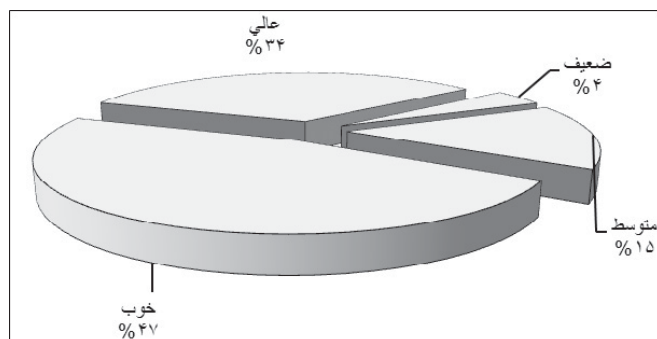
۷-۷- میزان مشارکت مردم در امور روستا

داده‌های آماری نشان می‌دهد که از تعداد ۴۱۷۶ نفر دهیار میزان مشارکت مردم در امور روستا را با ۱۸ درصد ضعیف، ۴۱ درصد متوسط، ۳۴ درصد خوب و ۷ درصد در سطح عالی تأیید می‌کنند. تعداد ۵۴۷ نفر به این سؤال پاسخ نداده‌است.

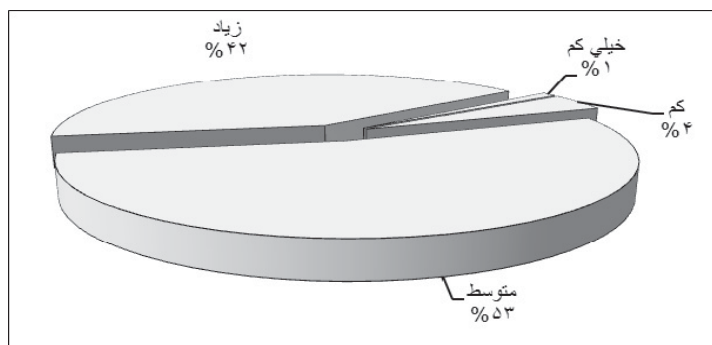
استان یزد، گلستان، بوشهر و قم، مازندران، سیستان و بلوچستان به ترتیب با بیش از پنجاه درصد در رتبه‌های بالاتری قرار دارند. استان کهگیلویه و بویراحمد با ۲۵ درصد کمترین میزان مشارکت مردم در امور روستاها را دارد.

۷-۸- میزان آشنایی با سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور

پاسخ تعداد ۴۱۶۶ نفر از دهیاران نمونه آماری نشان می‌دهد که میزان آشنایی با سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور با ۳ درصد خیلی کم و ۱۷ درصد کم و ۶۳

نمودار ۹. میزان همکاری بخشداری با دهیاری به درصد

نمودار ۱۰. میزان موفقیت دهیار در مدیریت روستا به درصد

تا ۶ دوره) و ۳۲ درصد (بالتر از ۶ دوره) آموزشی شرکت کرده‌اند. ۶۴۰ نفر به این سوال پاسخ نداده است. استانهای آذربایجان غربی، قم، مازندران، خراسان رضوی، اصفهان، کردستان، همدان با بیش از ۳۵ درصد به ترتیب در بالاتر از ۶ دوره آموزشی وضعیت بهتری دارند. استانهای تهران، کرمان، هرمزگان، سمنان، ایلام به ترتیب کمترین دوره‌های بالاتر از ۶ دوره آموزشی را در کارنامه‌دهیاران خود دارند.

اصفهان، تهران و قم در سطح ضعیف در این شاخص قرار دارند.

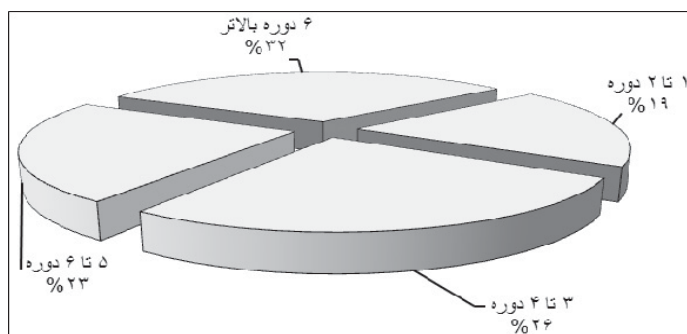
۱۰-۷- میزان موفقیت دهیار در مدیریت روستا

بر اساس داده‌های آماری تعداد ۴۱۳۴ نفر دهیار موفقیت خود را در مدیریت روستا در حد ۱ درصد خیلی کم ۴ درصد کم، ۵۳ درصد متوسط و ۴۲ درصد در حد زیاد ارزیابی کرده‌اند. تعداد ۵۸۹ نفر به این سوال پاسخ نداده‌اند. استانهای سمنان و کهگیلویه و بویراحمد (۱۰۰ درصد) خوزستان، کرمان، ایلام و لرستان، آذربایجان شرقی و اردبیل و کردستان، خراسان رضوی، سیستان و بلوچستان، فارس، گلستان، همدان، یزد به ترتیب رتبه‌های بالاتر از میانگین کشوری (۹۵ درصد) در میزان موفقیت در مدیریت روستا را دارند.

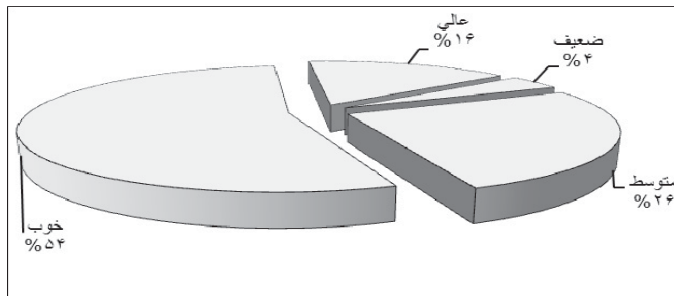
۱۱-۷- میزان شرکت در دوره‌های آموزشی

داده‌های آماری نشان می‌دهد که از تعداد ۴۰۸۳ نفر دهیار ۱۹ درصد (۱ تا ۲ دوره) ۲۶ درصد (۳ تا ۴ دوره) ۲۳ درصد (۵

۱۲-۷- میزان جوابگو بودن دوره‌های آموزشی در راستای نیازهای شغلی
تعداد ۴۰۱۸ نفر از دهیاران نمونه آماری، دوره‌های آموزشی برگزار شده را در حد ۴ درصد ضعیف، ۲۶ درصد متوسط، ۵۴ درصد خوب و ۱۶ درصد در سطح عالی در جوابگویی به نیازهای آموزشی کارآمد و موثر دانسته‌اند. در ضمن ۷۰۵ نفر به این سؤال نظر و پاسخ ارائه نکرده‌اند. استان‌های گلستان، سیستان و بلوچستان، یزد، ایلام، آذربایجان شرقی به ترتیب با بیش از ۷۵ درصد نظرات

نمودار ۱۱. میزان شرکت دهیاران در دوره‌های آموزشی به درصد

نمودار ۱۲. میزان جوابگو بودن دوره‌های آموزشی در راستای نیازهای شغلی دهیاران به درصد

مثبت‌تر و بیشتر از سایر استانها به دوره‌های آموزشی در جهت جوابگویی به نیاز آموزشی بیان داشته‌اند. همچنین استانهای قم، سمنان، لرستان، تهران، زنجان و بوشهر، آذربایجان غربی، اردبیل گیلان با کمتر از ۱۲ درصد تأثیر این شاخص را تأیید نموده‌اند.

۷-۱۴- اولویت اهمیت اجرای دوره‌های آموزشی

بنابه نظر و اعتقاد ۳۹۸۱ نفر از دهیاران کشور به ترتیب دوره‌های (قوانین دهیاریها امور مالی، مدیریت پسماند، مدیریت بحران) با ۷۲ درصد نظر موافق به عنوان اولین اولویت جهت برگزاری دوره‌های آموزشی مورد تأیید است ۷۴۲ نفر نسبت به این سؤال بی‌نظر بوده‌اند. استان‌های سمنان، لرستان، قم و گلستان، آذربایجان شرقی، کرمانشاه، اصفهان، خوزستان در سطح بالاتر از ۷۰ درصد به این اولویت نسبت به سایر استانها نظر مساعد دارند.

۷-۱۵- اولویت اهمیت اجرای دوره‌های آموزشی

بنا به نظر و اعتقاد ۳۹۰۶ نفر از دهیاران کشور دوره‌های (آشنایی با سازمان، گزارش نویسی، طرح هادی، آموزش

۷-۱۳- اهمیت دوره‌های مختلف آموزشی

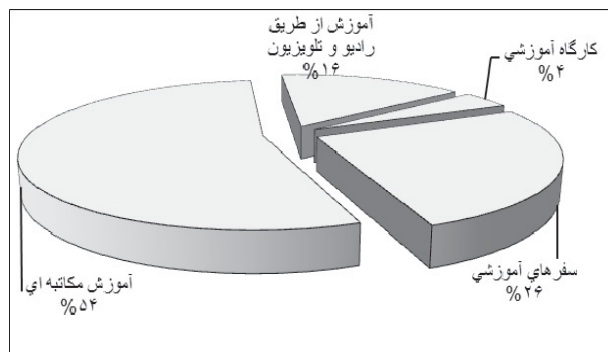
داده‌های آماری نشان می‌دهد که تعداد ۴۰۱۸ نفر با ۳۷ درصد نظر مثبت دوره‌های کارگاهی، ۵۰ درصد سفرهای آموزشی، ۸ درصد آموزش مکاتبه‌ای و ۵ درصد آموزش از طریق رادیو و تلویزیون را به عنوان مناسب‌ترین روش برای آموزش تأیید نموده‌اند. ضمن اینکه تعداد ۶۸۷ نفر به این سؤال پاسخ نداده‌اند.

استان‌های یزد، همدان، مرکزی، کرمان، هرمزگان با بیش از ۶۰ درصد به ترتیب بالاترین نظر را برای آموزش دهیاران از طریق سفرهای آموزشی ارائه کرده‌اند و همچنین استان‌های گلستان، کردستان، گیلان و فارس با بیش از ۴۲ درصد دوره‌های آموزشی کارگاهی را مناسب‌ترین روش برای آموزش دهیاران انتخاب کرده‌اند.

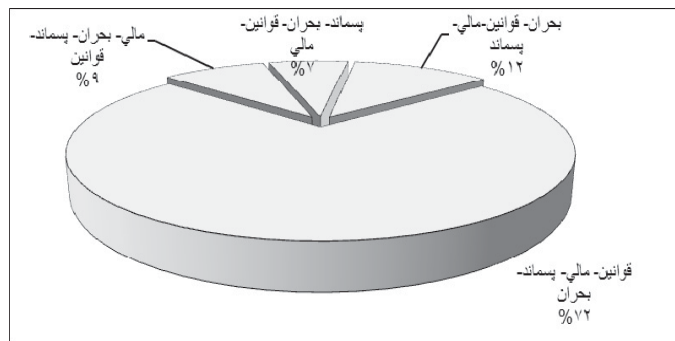
مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

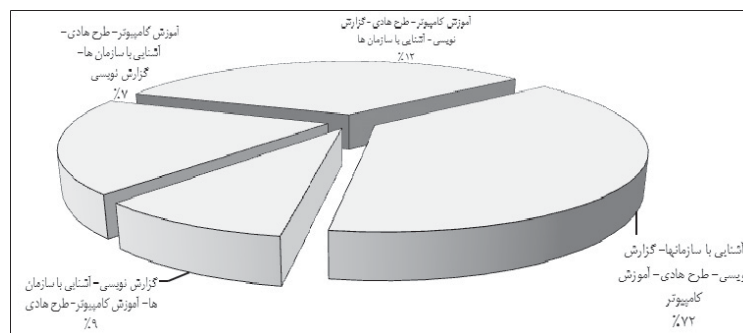
۷۲

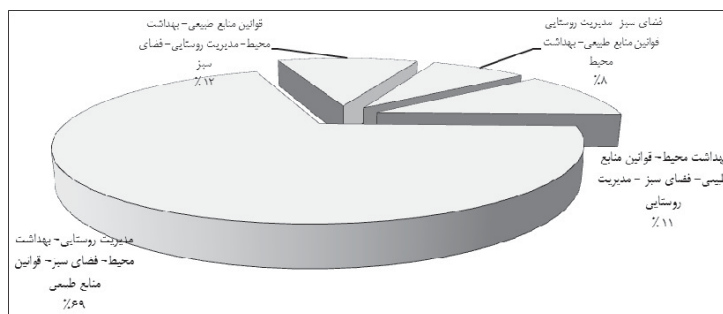
نمودار ۱۳. اهمیت دوره‌های آموزشی به درصد

نمودار ۱۴. اولویت اهمیت دوره‌های آموزشی به درصد

نمودار ۱۵. اولویت اهمیت دوره‌های آموزشی به درصد

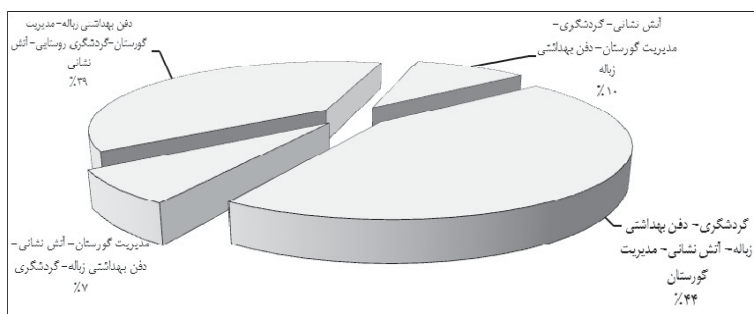
نمودار ۱۶. اولویت اهمیت دوره‌های آموزشی به درصد

کامپیوتر) با ۳۸ درصد نظر موافق و دوره‌های (طرح هادی، آموزش کامپیوتر، گزارش نویسی، آشنایی با

سازمانها) با ۳۴ درصد نظر مثبت به ترتیب اهمیت اولویت جهت برگزاری دوره‌های آموزشی تأیید شده است. ضمن اینکه ۸۱۷ نفر نسبت به این سؤال بی نظر بوده‌اند.

استانهای یزد، خراسان رضوی، خراسان شمالی، مازندران، خوزستان و سمنان، آذربایجان غربی با بیش از ۴۲ درصد و بقیه استانها با بیش از ۳۰ درصد اولویت این

گروه در دوره‌های آموزشی را تأیید می‌کنند.
۷-۱۶- اولویت اهمیت اجرای دوره‌های آموزشی به نظر تعداد ۳۸۹۰ نفر از دهیاران کشور دوره‌های آموزشی (مدیریت روستایی، بهداشت محیط، فضای سبز، قوانین منابع طبیعی) به ترتیب با ۶۹ درصد نظر موافق به عنوان اولویت برای برگزاری دوره آموزش تأیید می‌شود. در ضمن ۸۳۳ نفر به این سؤال پاسخ نداده‌اند.

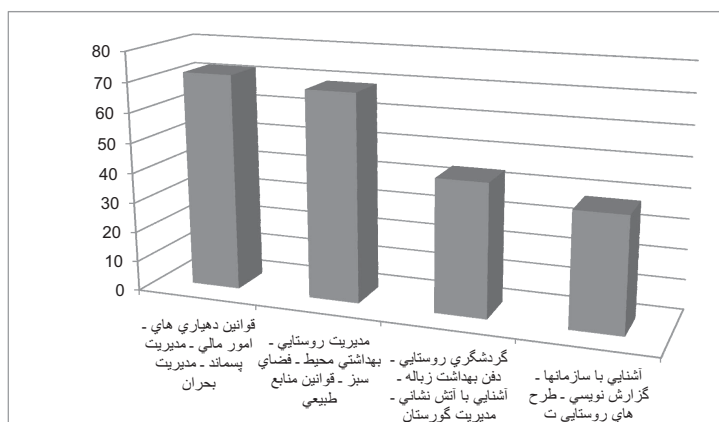

نمودار ۱۷. اولویت اهمیت دوره‌های آموزشی به درصد

جدول شماره ۳. اولویت بندی دوره‌های آموزشی طبق نظر دهیاران (۱۳۸۸)؛ ماخذ: پژوهشکده مدیریت شهری و روستایی سازمان

شهرداری‌های کشور، ۱۳۸۸

اولویت	عناوین دوره‌ها	درصد نظرات
۱	قوانین دهیاری، امور مالی، مدیریت پسماند، مدیریت بحران	۷۲
۲	مدیریت روستایی، بهداشت محیط، فضای سبز، قوانین منابع طبیعی	۶۹
۳	گردشگری روستایی، دفن بهداشتی زیاله، آشنایی با آتش نشانی، مدیریت گورستان	۴۴
۴	آشنایی با سازمانها، گزارش نویسی، طرح هادی روستایی، آموزش کامپیوتر	۳۸

نمودار ۱۸. درصد اهمیت عناوین اولویت دوره‌های آموزشی از نظر دهیاران

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

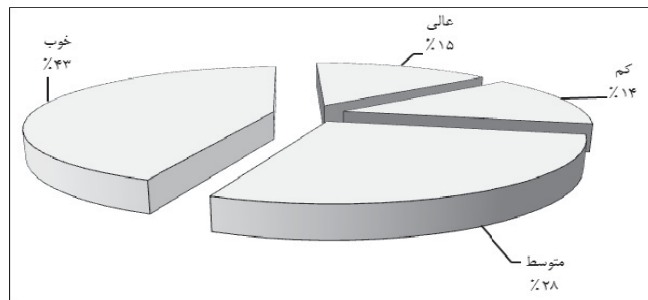
۷۴

استان‌های گلستان، کهگیلویه و بویراحمد، اصفهان، آذربایجان غربی و قم، خراسان رضوی با بیش از ۷۰ درصد و بقیه استان‌ها با بیش از ۶۰ درصد اولویت برگزاری و اهمیت دوره را تأیید می‌کنند.

آموزشی (گردشگری روستایی دفن بهداشتی زیاله، آشنایی با آتش نشانی، مدیریت گورستان) با ۴۴ درصد نظر موافق به عنوان اولویت برای برگزاری تأیید شده است. تعداد ۸۷۸ نفر به این سوال پاسخ نداده‌اند. استان‌های اصفهان، ایلام و تهران و خوزستان، خراسان شمالی، گیلان، خراسان رضوی به ترتیب با بیش از ۵۰ درصد بیشترین نظر موافق را دارند.

۱۷-۷ اولویت اهمیت اجرای دوره‌های آموزشی

به اعتقاد و نظر تعداد ۳۸۴۵ نفر از دهیاران کشور دوره‌های

نمودار ۱۹. زمان برگزاری دوره آموزشی غیر حضوری به درصد

بر اساس داده‌های آماری در رابطه با اهمیت اولویت دوره‌های آموزشی برای دهیاران، جدول زیر به ترتیب اولویت و عناوین دوره‌ها و میزان درصد نظرات پاسخگویان جهت برنامه ریزی ارائه می‌گردد:

۱۸-۷- زمان برگزاری دوره‌های آموزشی

داده‌های آماری نشان می‌دهد که از تعداد ۳۹۴۹ نفر دهیار با ۱۴ درصد در حد کم و ۲۸ درصد متوسط و ۴۴ درصد خوب و ۱۵ درصد در سطح عالی زمان تعیین شده برای برگزاری اولین دوره‌های آموزشی غیر حضوری را تأیید می‌کنند. در ضمن تعداد ۷۷۴ نفر نسبت به این سؤال بی‌پاسخ بوده‌اند.

خود موثر و مطلوب می‌دانند. تعداد ۸۲۱ نفر نیز به این سؤال پاسخ ارائه نکرده‌اند. استان‌های سمنان، سیستان و بلوچستان، ایلام و خوزستان، بوشهر با بیش از ۷۰ درصد نظر مساعد به ترتیب بیشترین نظر مثبت را نسبت به این شاخص ارائه کرده‌اند.

در ضمن استان‌های اصفهان، تهران، کردستان و لرستان و خراسان رضوی، آذربایجان شرقی، اردبیل به ترتیب از استانهایی هستند که میزان افزایش اطلاعات را از طریق آموزش‌های مکاتبه‌ای در حد کم و ضعیف ارزیابی کرده‌اند.

۲۰-۷- سطوح برگزاری دوره‌های آموزشی

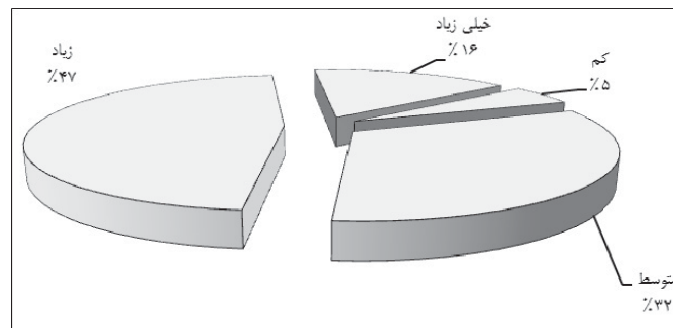
تعداد ۴۰۳۵ نفر از دهیاران، سطوح بهتر برگزاری کارگاه‌های آموزشی در سطح بخش‌داری با ۴۰ درصد، در سطح فرمانداری با ۱۹ درصد، در سطح استانداری با ۱۵ درصد و در سطح منطقه‌ای (استانی) با ۲۷ درصد نظر موافق ارزیابی کرده‌اند، ضمن اینکه تعداد ۶۸۸ نفر به این سؤال پاسخ نداده‌اند.

استان‌های قم، گیلان، هرمزگان، مازنداران با بیش از ۵۰

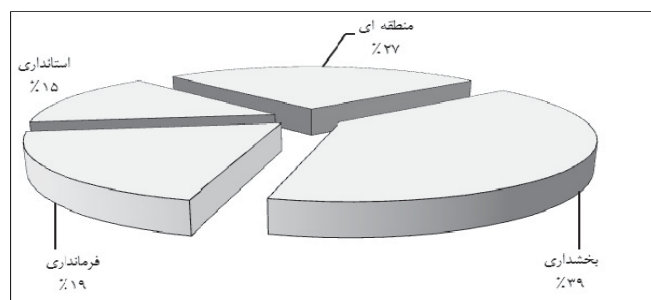
بر اساس این نظر سنجی استانهای یزد، اردبیل، بوشهر، ایلام، خوزستان، قم با بیش از ۶۰ درصد نظر موافق به ترتیب زمان دوره را تأیید کرده‌اند.

۱۹-۷- تاثیر آموزش مکاتبه‌ای بر افزایش اطلاعات شغلی

داده‌های آماری نشان می‌دهد که تعداد ۳۹۰۲ نفر دهیار با ۵ درصد در حد کم و ۳۲ درصد متوسط و ۴۷ درصد در حد خیلی زیاد آموزش مکاتبه‌ای را در افزایش اطلاعات کاری

نمودار ۲۰. تاثیر آموزش مکاتبه‌ای بر افزایش اطلاعات شغلی به درصد

نمودار ۲۱. اولویت بندی سطوح برگزاری دوره‌های آموزشی به درصد

درصد نظر موافق سطح بخشداری را با بیشترین درصد نسبت به سایر استانها برای برگزاری دوره‌های کارگاهی مناسب می‌دانند.

الزامی است.
۳- افزایش میزان ارتباط دهیاران یا شورای اسلامی در استان‌هایی که این ارتباط کم‌رنگ شده است.

۴- برگزاری جلسات و کلاسهای توجیهی آموزشی برای افزایش میزان آشنایی شورای اسلامی یا وظایف دهیاران جهت هماهنگی و همسویی در توسعه روستایی.

۵- برنامه ریزی برای افزایش مشارکت‌های مردمی و توجه به جایگاه مردم با شورای اسلامی و دهیاران در امور روستا و دخالت دادن روستائیان و بهره‌مندی از برنامه ریزی مشارکتی با توجه به تجربه‌های تاریخی و گرانمایی که روستاهای کشور در انجام امور به ضرورت مشارکتی داشته‌اند.

۶- افزایش و برنامه ریزی برای همکاری بیشتر بخشداری یا دهیاران در استانهایی که این همکاری مطلوب نیست.
۷- ایجاد انگیزه برای شرکت در دوره‌های آموزشی با توجه به نیازسنجی آموزشی و با در نظر گرفتن توانمندیها و شرایط محیطی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی استانها و شرایط و وضعیت دهیاران هر استان.

۸- تلفیقی از سفرهای آموزشی و کارگاهی به عنوان مناسب‌ترین روش برای آموزش دهیاران و تجدید نظر در آموزش‌های غیر حضوری و مکاتباتی از نظر محتوا و زمان.

۹- به استناد نتایج نظرسنجی و یافته‌ها اهمیت دوره‌های آموزشی از نظر نیاز آموزشی برای دهیاران بشرح زیر پیشنهاد می‌شود.

- اولویت اول: قوانین دهیاریها امور مالی مدیریت پسماند مدیریت بحران

- اولویت دوم: مدیریت روستایی بهداشت محیط

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی
تحلیل و بررسی صورت گرفته در مقاله حاضر نشانگر نقش موثر و کارآمد آموزش در میزان افزایش اطلاعات و تغییر نگرش‌ها و رفتار دهیاران و تحقق اهداف مورد نظر است. البته در این فرایند مشکلات و موانعی وجود دارد که نیازمند مرتفع نمودن از طریق راهکارهای کاربردی و عملیاتی می‌باشد. بر همین اساس پیشنهادهای جهت رفع این موانع ارائه گردیده است:

۱- ارتقا مدارک تحصیلی دهیاران از طریق آموزش‌های ضمن خدمت و شرکت در دوره‌های بلند مدت جهت ایجاد کارآمدی و توانمندی در مدیریت روستا و بهره‌مندی از اطلاعات و فناوریهای به روز و کارآمد و حتی الامکان انتخاب دهیاران برای مدیریت روستا با مدارک تحصیلی بالا.

۲- با توجه به اینکه منابع انسانی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین سرمایه‌های هر سازمانی است و سازمانها از جمله سازمان شهرداریها و دهیاریها برای آموزش و تربیت دهیاران زمان و هزینه‌های زیادی مصرف می‌کند بنابراین براساس یافته‌ها در مدیریت روستا از دهیارانی که دارای سوابق کاری بیشتر و تجارب زیادتتری دارند استفاده شود به عبارتی تثبیت مدیریتی دهیاران موجب بهره‌مندی کارآمد از تجربه و نهایتاً به هدر رفتن هزینه‌ها خواهد شد. بدیهی است رفع موانع قانونی در این رابطه

جدول ۴. نتایج نهایی بررسی گویه‌های به درصد و فراوانی

ردیف	گویه	کمتر از دیپلم		دیپلم		فوق دیپلم		لیسانس و بالاتر		کل	بدون پاسخ
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱	سطح تحصیلات	۳۳۴	۸٪	۲۲۱۲	۵۲٪	۶۶۷	۱۶٪	۱۰۳۹	۲۴	۴۲۶۲	۴۶۱
۲	سن	۱۴۳۵	۳۴٪	۲۲۳۱	۵۲٪	۴۹۱	۱۲٪	۱۱۰	۲	۴۲۶۷	۴۵۶
۳	سابقه کاری	۱ تا ۲ سال		۳ تا ۵ سال		۶ تا ۹ سال		۹ سال به بالا		۴۲۱۴	۵۰۹
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۴	ارتباط دهیار با شورا	ضعیف		متوسط		خوب		عالی		۴۲۲۰	۵۰۳
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۵	آشنایی دهیار با قوانین و مقررات و دهیاری‌ها	ضعیف		متوسط		خوب		عالی		۴۱۷۴	۵۴۹
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۶	آشنایی شورای اسلامی روستا با وظایف و اختیارات دهیار	ضعیف		متوسط		خوب		عالی		۴۱۸۰	۵۴۳
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۷	میزان مشارکت مردم در امور روستا	ضعیف		متوسط		خوب		عالی		۴۱۷۶	۵۴۷
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۸	میزان آشنایی با سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور	خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		۴۱۶۶٪	۵۵۷
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۹	میزان همکاری بخشداری با دهیاران	ضعیف		متوسط		خوب		عالی		۴۱۵۳	۵۷۰
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱۰	میزان موفقیت دهیار در مدیریت روستا	خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		۴۱۳۴	۵۸۹
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱۱	تعداد شرکت در دوره های آموزشی	۱ تا ۲ دوره		۳ تا ۴ دوره		۵ تا ۶ دوره		بالاتر از ۶ دوره		۴۰۸۳	۶۴۰
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱۲	میزان جوابگو بودن دوره های آموزشی طبق نیاز ها	ضعیف		متوسط		خوب		عالی		۴۰۱۸	۷۰۵
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱۳	روش های مناسب در اجرای دوره های آموزشی	دوره های کارگاهی		سفرهای آموزشی		آموزش مکاتبه ای		آموزش با رادیو و تلویزیون		۴۰۳۶	۶۸۷
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱۴	اهمیت اولویت دوره های آموزشی	قوانین دهیاران، امور مالی، مدیریت پسماند، مدیریت بحران		امور مالی، مدیریت بحران		مدیریت پسماند، قوانین دهیارها، امور مالی		مدیریت بحران، قوانین دهیارها، امور مالی، پسماند مدیریت بحران		۳۹۸۱	۷۴۲
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

ردیف	گویه	آشنایی با سازمانها، گزارش نویسی		گزارش نویسی، طرح هادی		آموزش کامپیوتر، طرح هادی		آموزش کامپیوتر، گزارش نویسی، آشنایی با سازمانها		کل	بدون پاسخ
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱۵	اهمیت اولویت دوره های آموزشی	۱۴۷۰	۲۸٪	۳۴۰	۹٪	۷۴۰	۱۹٪	۱۳۵۶	۳۴٪	۳۹۰۶	۸۱۷
۱۶	اهمیت اولویت دوره های آموزشی	بهداشت محیط، قوانین منابع طبیعی		مدیریت روستایی، بهداشت محیط		قوانین منابع طبیعی، بهداشت محیط		فضای سبز، مدیریت روستایی، بهداشت محیط		۲۸۹۰	۸۳۳
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
		۴۱۹	۱۱٪	۲۷۰۶	۶۹٪	۴۵۹	۱۲٪	۳۰۶	۸٪		
۱۷	اهمیت اولویت دوره های آموزشی	گردشگری روستایی، دفن بهداشتی زباله		مدیریت گورستان، آشنایی با آتش نشانی، دفن بهداشتی زباله، گردشگری روستایی		دفن بهداشتی زباله، مدیریت گورستان		آشنایی با آتش نشانی، گردشگری روستایی، مدیریت گورستان، دفن بهداشتی زباله		۳۸۴۵	۸۷۸
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
		۱۷۰۳	۴۴٪	۲۶۳	۷٪	۱۴۹۰	۳۹٪	۳۸۹	۱۰٪		
۱۸	زمان اجرای دوره های آموزشی	کم		متوسط		خوب		عالی		۳۹۴۹	۷۷۴
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
		۵۵۹	۱۴٪	۱۰۹۲	۲۸٪	۱۷۱۹	۴۴٪	۵۷۹	۱۵٪		
۱۹	تاثیر آموزش مکاتبه ای بر اطلاعات شغلی دهیار	کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		۳۹۰۲	۸۲۱
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
		۲۱۲	۵٪	۱۲۲۷	۳۲٪	۱۸۳۹	۴۷٪	۶۳۴	۱۶٪		
۲۰	سطوح برگزاری کارگاه های آموزشی	بخشداری		فرمانداری		استانداری		منطقه ای و استانی		۴۰۳۵	۶۸۸
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
		۱۶۰۵	۴۰٪	۷۶۷	۱۹٪	۵۸۶	۱۵٪	۱۰۷۷	۲۷٪		

- فضای سبز قوانین منابع طبیعی
- ۱۳- به کارگیری سازو کارهای قانونی لازم در تعیین شاخص آموزش (دوره های آموزشی گذرانده شده) جهت انتخاب دهیار.
- ۱۴- بکارگیری جوانان باتجربه و تحصیل کرده روستایی که در خود روستا ساکن هستند.
- ۱۵- استفاده از افراد با سن بالاتر در شورای اسلامی روستا جهت استفاده از تجارب آنها در حوزه روستا.
- ۱۶- تشبیت مدیریتی دهیاران موجب بهره مندی کارآمد از تجربه و نهایتاً به هدر نرفتن هزینه ها خواهد شد. بدیهی است رفع موانع قانونی در این رابطه الزامی است.
- ۱۷- ارتباط مستقیمی بین سن و سابقه کاری دهیاران وجود دارد لذا بکارگیری افراد دارای سابقه و تجربه در روستا حائز اهمیت می باشد.
- ۱۰- تجدید نظر در زمان دوره های آموزشی مکاتبه ای با توجه به اینکه فقط حدود ۵۸ درصد از شرکت کنندگان زمان دوره ها را مناسب می دانند.
- ۱۱- استمرار آموزش های مکاتبه ای با توجه به اینکه حدود ۶۳ درصد از دهیاران در حد مطلوب این دوره ها را در افزایش اطلاعات مورد تأیید قرار داده اند.
- ۱۲- مناسب ترین سطح برای برگزاری کارگاه های آموزشی دهیاران براساس نتایج یافته های نظر سنجی در سطح بخشداریهها پیشنهاد می شود.

منابع و مأخذ

- ۱- آزمون مکاتبه‌ای دهیاران (۱۳۸۸) معاونت آموزشی پژوهشکده مدیریت شهری و روستایی.
- ۲- بدری، نصرت اله (۱۳۸۶) آشنایی با قوانین و مقررات دهیارها، سازمان شهرداریها و دهیاری‌های کشور.
- ۳- بدری، سیدعلی، موسوی، سید عارف (۱۳۹۰) مدیریت نوین روستایی در جستجوی راهکارهای مناسب برای توسعه دهیاری‌ها، تهران، اشتیاق نور.
- ۴- بدری، نصرت اله (۱۳۸۶) آشنایی با طراحی، برنامه‌ریزی و مدیریت تأسیسات خدمات روستایی سازمان شهرداریها و دهیاری‌های کشور.
- ۵- جزایری، احمد بزار (۱۳۷۳) آموزش کارکنان به عنوان ضرورتی شناخته شده در سازمان‌های اداری و صنعتی، مدیریت دولتی شماره ۲۶-۲۷ پاییز و زمستان ۱۳۷۳.
- ۶- دستورالعمل آموزش‌های غیر حضوری (مکاتبه‌ای) دهیاران کشور (۱۳۸۸) معاونت آموزشی پژوهشکده مدیریت شهری و روستایی سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- ۷- سعادت اسفندیار (۱۳۷۵) مدیریت منابع انسانی انتشارات سمت تهران.
- ۸- سام خانیان، محمد (۱۳۸۴) برنامه‌ریزی آموزشی منابع انسانی (مبانی و فرایندها)، تهران، مهرینا.
- ۹- صدری، صدرالدین و پاکدل رحمت اله (۱۳۷۹) آموزش پودمانی - مبانی نظری و الگوی عملی طراحی و تدوین پودمان‌های آموزش مشاغل (راهنمای عمل)، تهران انتشارات سازمان مدیریت.
- ۱۰- فتحی و اجارگاه، کوروش (۱۳۸۱) نیازسنجی آموزشی، الگوها و فنون، تهران انتشارات آبیژ.
- ۱۱- فتحی و اجارگاه: کوروش (۱۳۸۳) برنامه‌ریزی آموزش ضمن خدمت کارکنان، تهران، انتشارات سمت.
- ۱۲- قلیچ لی، بهروز (۱۳۸۶) تعالی منابع انسانی، ارزیابی برنامه‌ریزی و بهبود، تهران موسسه بهره‌وری و منابع انسانی.
- ۱۳- کیامنش، علیرضا (۱۳۷۷) روش‌های ارزشیابی آموزشی، چاپ پنجم، تهران مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور.
- ۱۴- نویدی، احد و همکاران (۱۳۸۶) آموزش فنی و

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

کاربرد چیدمان فضایی در خیابان ولیعصر شهر باشت

عباس ملازاده* - دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی و برنامه ریزی شهری و منطقه ای، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران.

وحید بارانی پسیان - دانشجوی دکتری، جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران.

محمد خسرو زاده - دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی و برنامه ریزی شهری و منطقه ای، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران، ایران.

The application of the space syntax of the Valiasr St Basht city

Abstract

While the Cities are the largest human gathering place for people living influenced in the behavior and performance, and formed the city based on their needs and desires and cities and how layout of spaces the whole city system has affected the On the type of human behavior and functions. The study and understanding of these relationships can be located in place of any space or any type of uses.

Among this, space syntax theory is relatively a new theory that rooted in discrete mathematics science (theory of graphs), since the 1980s this theory has entered in the urban and architectural issues. This theory examines the relationship between syntax of spaces and focuses on individual behavior in these spaces with using the definition of intelligibility, connectivity, integration, depth and axial map. Using this theory and factor analysis in Arcgis, Arc view software in Basht city to pay of review this accumulation commercial uses in the Valiasr Street and result in the riding and pedestrian trips density in the streets. Finally this research will determine the cause of this accumulation and its subsequent trips density is elevated intelligibility, connectivity, integration and low depth in the Valiasr Street Basht city.

Keywords: space syntax, Basht city, traffic density, Arcgis, Arc view

چکیده

شهرها به عنوان بزرگترین محل تجمع انسانی هم از رفتار و عملکرد انسان‌های ساکن، تأثیر پذیرفته و شهر را بر اساس نیازها و خواسته‌های خودشان شکل داده‌اند و هم شهرها و چگونگی قرارگیری فضاها در کل سیستم شهر بر نوع رفتارها و عملکرد انسان‌ها تأثیر گذاشته است. که با مطالعه و شناخت این روابط می‌توان هر فضایی یا هر نوع کاربری را در جای خود استقرار نمود. در این بین نظریه چیدمان فضایی، نظریه نسبتاً جدیدی است که ریشه در علم ریاضیات گسسته (نظریه گراف‌ها) دارد و از دهه ۱۹۸۰ وارد مباحث شهرسازی و معماری شده است. این نظریه به بررسی روابط بین چیدمان فضاها و رفتار افراد در این فضاها با استفاده از عواملی از جمله وضوح، اتصال، هم پیوندی، عمق و نقشه هم پیوندی می‌پردازد. با استفاده از این نظریه و تحلیل عاملها در نرم افزارهای Arcgis, Arc view در شهر باشت به بررسی علت تجمع کاربری‌های تجاری در خیابان ولیعصر و به تبع آن تراکم رفت آمدهای سواره و پیاده در این خیابان بپردازد. در نهایت با این پژوهش مشخص می‌گردد که علت تجمع کاربری‌ها و به تبع آن تراکم رفت و آمدها بالا بودن وضوح، اتصال، هم پیوندی و پایین بودن عمق در خیابان ولیعصر شهر باشت است.

واژگان کلیدی: چیدمان فضایی، شهر باشت، تراکم رفت و آمد و Arcgis, Arcview

مقدمه

دوچندان برخوردار می‌باشد. در این بین شهرسازان و معماران باید نقش بسیار خارق العاده‌ای را در ایجاد محیط‌های مناسبی که شهروندان بتوانند با یکدیگر در ارتباط متقابل باشند ایفا نمایند. با نگاهی به خلق فضاها بالاخص در دوره رنسانس و باروک که اکثراً رویکردی هنرمندانه بر این حیطة مسلط بود که این باعث می‌شد که فضاهاى ایجاد شده متناسب با نیازهای شهروندان نبوده و به طور مطلوب توسط مردم استفاده نشود؛ بنابراین در طی چند دهه گذشته علی‌الخصوص از دهه ۱۹۸۰ با استفاده از روش‌های علمی، تلاش‌های فراوانی برای ایجاد فضاهاى شهری متناسب با رفتارها و فعالیت‌های انسانی صورت پذیرفته است.

یکی از نظریه‌های مطرح در این زمینه «نظریه چیدمان فضایی» است که از دهه ۱۹۸۰ با تلاش‌های «پروفسور بیل هیلر»^۲ صورت گرفته است که شهرسازان را قادر می‌سازد که رفتارهای شهروندان را در فضاهاى شهری پیش‌بینی کنند. هدف اصلی این نظریه تحلیل نحوه ترتیب و چیدمان فضاهاى موجود در شهر است تا از این طریق اولاً نقش و کارکرد هر فضا، رفتار و فعالیت‌های اجتماعی شهروندانی که در این فضاها فعالیت می‌کنند تحلیل نماید. این نظریه با روش چیدمانی و با کمک نمایش گراف‌های هم‌بند (شاخه‌ای از ریاضیات گسسته) نحوه پیکر بندى فضایی یا نحوه چیده شدن فضاهاى شهری در کنار یکدیگر و تأثیر آنها بر روی فعالیت‌ها و جابجایی شهروندان را مدلسازی و تحلیل می‌کند. پس بطور خلاصه می‌توان گفت بنابراین نظریه ترتیب قرارگیری فضاها در کنار یکدیگر تأثیری مستقیم بر نحوه استفاده از فضاها توسط مردم دارد.

ضرورت و بیان مسأله

روش تحلیل چیدمان فضا به طور عمده از سه نظریه در حوزه‌های فلسفی، جغرافیای انسانی و ریاضی سود می‌برد و با استفاده از نرم افزارهای خاصی در رایانه، فرم فضاهاى شهری را مدلسازی می‌کند (جمشیدی محمود، ۱۳۸۲، ص ۲۱).

با ورود به هزاره سوم و دوران پیشرفت‌های سریع فناوری و گسترش ارتباطات مجازی و شبکه‌های اطلاع‌رسانی، مکان‌های کالبدی و فضاهاى شهری، با چالش‌های جدی و در عین حال چشم‌اندازهای جدیدی روبرو گردیده است. برخی از صاحب‌نظران را عقیده بر آن است که فضاهاى شهری و مکان‌های اجتماعی دیگر آن اهمیت هزاره‌های قبلی را نخواهند داشت و فضاهاى مجازی جایگاه و اهمیت این فضاها را خواهند گرفت و در نقطه مقابل گروهی از نظریه پردازان بر افزایش نقش عملگر-دی فضاهاى شهری تأکید دارند. از جمله این افراد «اولدنبرگ» است که در کتاب خود به عنوان «مکان خیلی خوب» با طرح نظریه موسوم به «مکان سوم»^۱ توجه به عرصه‌های عمومی شهر در جهت گسترش تعاملات اجتماعی و ارتباطات چهره به چهره در هنگامه‌ای که فضاهاى کار و سکونت (مکان اول و دوم) در حال یکی شدن هستند، را ضروری برمی‌شمارد.

البته واقعیت‌ها حاکی از آن است که علی‌رغم توسعه ارتباطات مجازی، تعاملات اجتماعی و تبادلات سنتی اهمیت خود را از دست نداده است؛ چنانچه آمارهای موجود موید افزایش روز افزون تعداد سفرها در مقیاس‌های مختلف شهری تا بین‌المللی است و علی‌رغم برقراری امکان انجام کار از راه دور در بسیاری از فضاهاى اداری کماکان بر حضور کالبدی افراد و در کنار هم بودن آنها جهت افزایش بهره‌وری تأکید می‌گردد. به عبارت دیگر، گرچه با ظهور فناوری‌های جدید شکل و مقیاس ارتباطات و حضور کالبدی افراد تغییر نموده است، اما نه تنها از اهمیت حضور در مکان شهری کاسته نگردیده بلکه روز به روز در حال افزایش است. با توجه به موارد فوق، به نظر می‌رسد که بویژه در کشوری همچون ایران که در مرحله گذار از یک نظام شهرسازی سنتی به مدرن است، ساماندهی مکان‌های شهری بعنوان عرصه‌های عمومی و قلمروهای اجتماعی که امکان افزایش تعامل افراد مختلف جامعه را با یکدیگر و در نتیجه کاهش تضادها را فراهم می‌آورد، از اهمیتی

1. Third place
2. Bill hillier

نظریه چیدمان فضایی مانند اکثر نظریه‌ها دارای منشأ هستی‌شناسی و شناخت‌شناسی است. این نظریه بطور عمدۀ نظریه‌ای است که در حوزه «جغرافیای نو» قرار دارد که با نگاه نو به فضا و مکان به ویژه فضاهای زیستی انسان اجتماعی آغاز می‌شود. «فرد کورت شیفر»^۳ از هواداران «فلسفه پوزیتویسم منطقی» است که در مقاله‌ای تحت عنوان «استثنائگرایی در جغرافیا»^۴ در سال ۱۹۵۳ با تأکید بر اصل تحقق‌پذیری، مفهوم اصلی جغرافیا را در تحلیل فضای زندگی بررسی می‌کند. از نمایندگان برجسته جغرافیای نو می‌توان به ریچارد هارتشتون (ماهیت جغرافیا ۱۹۳۹، چشم‌اندازهایی در باب ماهیت جغرافیا ۱۹۵۹) و دیوید هاروی (تبیین در جغرافیا ۱۹۶۹، عدالت اجتماعی و شهر ۱۹۷۳) اشاره کرد که تحت تأثیر فیلسوفان حلقه وین، فلسفه پوزیتویسم منطقی و فلسفه تحلیلی بوده‌اند (شکویی، ۱۳۷۴). بطور کلی از میان جغرافیدانان و جامعه‌شناسانی که بطور مشخص و بنیادین به موضوع فضا و ارتباط آن با ساخت اجتماعی پرداخته‌اند، دیوی هاروی (جغرافیدان) و کاستلز (جامعه‌شناس) است (جمشیدی، ص ۲۳).

از مهمترین ویژگی‌های علم ریاضی که بیشتر مورد توجه دانشمندان سایر علوم قرار گرفته ویژگی مدل‌سازی آن است. در واقع این ویژگی، فصل مشترک ساختار انتزاعی و منطقی کاربردهای علمی ریاضیات است. اگر بپذیریم که فضای اجتماعی فضایی پیچیده، ناهمگن، گسسته است و قطعاً متفاوت از فضای کالبدی است. در این صورت شاخه‌ای از ریاضیات بنام ریاضیات گسسته از توان کافی برای پاسخگویی به مسائل علوم اجتماعی برخوردار است (همان، ص ۲۲).

با توجه به کاربردهای نظریه چیدمان فضایی که می‌تواند با توجه به فرم و نحوه قرارگیری فضاهای شهری در کنار یکدیگر به عملکردهایی که آن فضاها (کاربری‌ها) به خود اختصاص می‌دهند، تبیین و توجیه نمود و از استقرار کاربری‌های غیر متناسب با هر فضا جلوگیری نمود؛ لذا در شهر با توجه به تجمع کاربری‌های تجاری در خیابان اصلی این شهر (ولیعصر) و جذب اکثر سفرهای

پیاده و سواره به این قسمت از شهر که باعث بالا رفتن حجم ترافیک در بعضی از ساعات روز و بالا رفتن ارزش املاک و همچنین ارزش اجاره زمین شده است را با نظریه تحلیل چیدمان فضایی این روابط را توجیه و تبیین نمود.

اهمیت موضوع از آنجائیکه می‌شود که با استفاده از این نظریه و کاربری آن در شهر باشد می‌توان به یک چارچوبی دست یافت که هر کاربری را در مکان مناسب خود مستقر نمود که بهترین عملکرد را داشته و نیازها و خواسته‌های شهروندان را در عالی‌ترین صورت برآورده نماید که در نهایت در توسعه آتی شهر باشد موجبات رضایت خاطر و امنیت ساکنان آن را ارضای نماید.

مواد و روش‌ها

این پژوهش از نظر هدف، دارای گرایش «کاربردی» است؛ چراکه تلاش دارد با استفاده از زمینه‌ها و مبانی نظری موجود به مطالعه یکی از مسائل شهرسازی بپردازد و این پژوهش از نظر ماهیت جزء دسته «توصیفی و تحلیلی» است، چون در تلاش است با استفاده از اطلاعات کتابخانه‌ای و مقالات خارجی موجود در زمینه موضوع پژوهش و مبانی نظری آن پرداخته و سپس به تحلیل این مبانی در شهر باشد بپردازد. برای انجام این پژوهش با توجه به هدف تحقیق مراحل زیر را به ترتیب انجام شده است:

۱. ترسیم نقشه محوری در نرم افزار ARCVIEW و ذخیره کردن در فرمت shp؛
 ۲. باز کردن نرم افزار Arc map و add کردن نقشه محوری؛
 ۳. ایجاد نقشه هر یک از عامل‌های چیدمان فضایی؛
 ۴. اعمال همپوشانی ریاضی روی هر یک از عاملها با استفاده از Extension Spatial analyze؛
 ۵. ارائه نقشه نهایی عاملها و انجام تحلیل‌های فضایی بر روی آن؛
- تحلیل نظریه چیدمان فضایی در شهر بر اساس پنج عامل: «وضوح، هم‌پیوندی، کنترل، عمق، و اتصال»

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۸۳ ■

3. F. k. sehofer

4. Exceptionalism in Geography

بوده و هسته اولیه خود در سمت جنوب شرقی به سمت شمال غربی توسعه پیدا کرده است (مهندسین مشاور شارانديشان پارس، ۱۳۸۷).

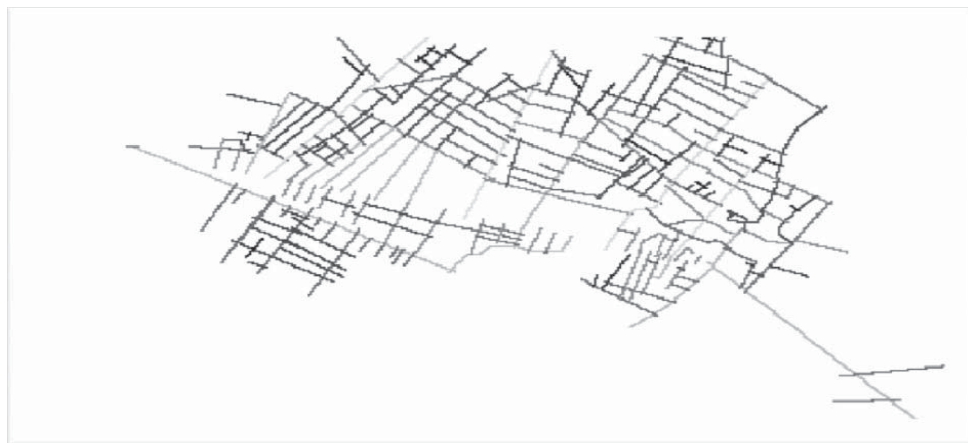
خط و نقشه محوری

بررسی ارزش املاک در شهر باشت بر اساس نقشه قیمت زمین، قیمت اجاره و قیمت ساختمان بیانگر آن است که نقاط مرکزی شهر در خیابان ولیعصر به لحاظ داشتن بافت تجاری بالاترین قیمت‌ها را به خود اختصاص داده است. بالاترین قیمت سرفقلی و اجاره به واحدهای واقع در طرفین خیابان اصلی و سراسری ولیعصر و ابتدای خیابان معلم و شهدا مربوط است. این موارد در نقشه‌های ذیل

خط محوری طولانی‌ترین خط دسترسی و دید در یک محیط شهری است. نقشه محوری شامل ساختاری از مجموعه فضاهای باز شهری است که بر اساس طولانی‌ترین خط دید و دسترسی ایجاد شده است (Bing Jiang, 2008). ساختار نقشه محوری در شهر باشت و نحوه دسترسی‌ها در آن در نقشه زیر نشان داده شده است.

نقشه ۳. قیمت ساختمان در شهر باشت؛ مأخذ: طرح جامع شهر باشت؛ مهندسین مشاور شارانديشان پارس.

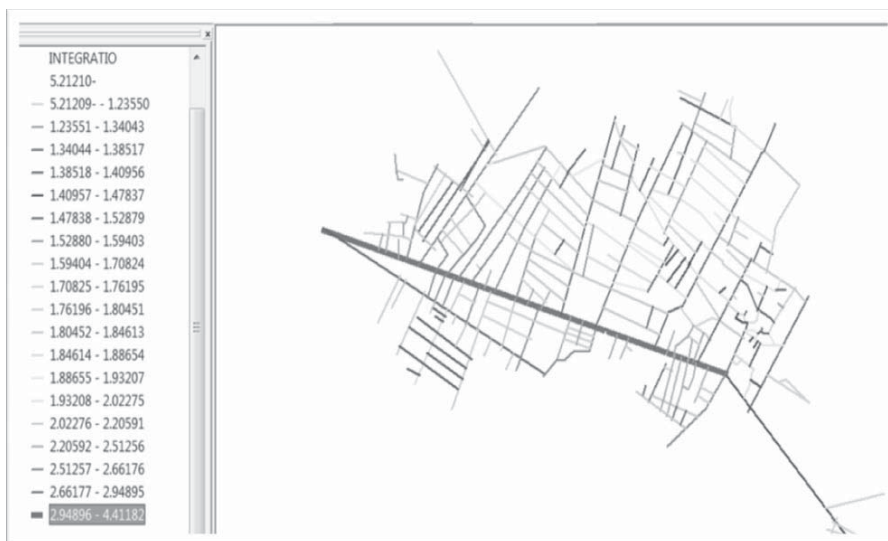
نقشه ۴. نقشه خط محوری در شهر باشت؛ مأخذ: تولید شده توسط نگارندگان در نرم افزار Arcview (axwoman extension)

عواملهای تحلیل چیدمان فضایی

برخوردار است که این فضاها اغلب به کاربری های تجاری اختصاص می یابند (یزدانفر عباس و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۶۱).

همانطوری که در نقشه هم پیوندی شهر باشت مشاهده می گردد، بالاترین میزان هم پیوندی در شهر باشت را خیابان اصلی شهر (ولیعصر) داراست و این بدین معناست که این مکان از دسترسی خوبی از تمام قسمت های شهر دارد پس بهترین مکان برای استقرار

«هم پیوندی»^۵: مهمترین عامل در چیدمان فضایی می باشد که بیانگر انسجام فضایی می باشد؛ یعنی هرچه میزان هم پیوندی در یک فضا بیشتر باشد آن فضا دارای انسجام بیشتری با دیگر فضاها و کلیت سازمان فضایی یک شهر دارد. این ویژگی همچنین بیانگر میزان دسترسیها به فضای مورد نظر است، یعنی هرچه میزان هم پیوندی بیشتر باشد آن فضا از دسترسی بالاتری

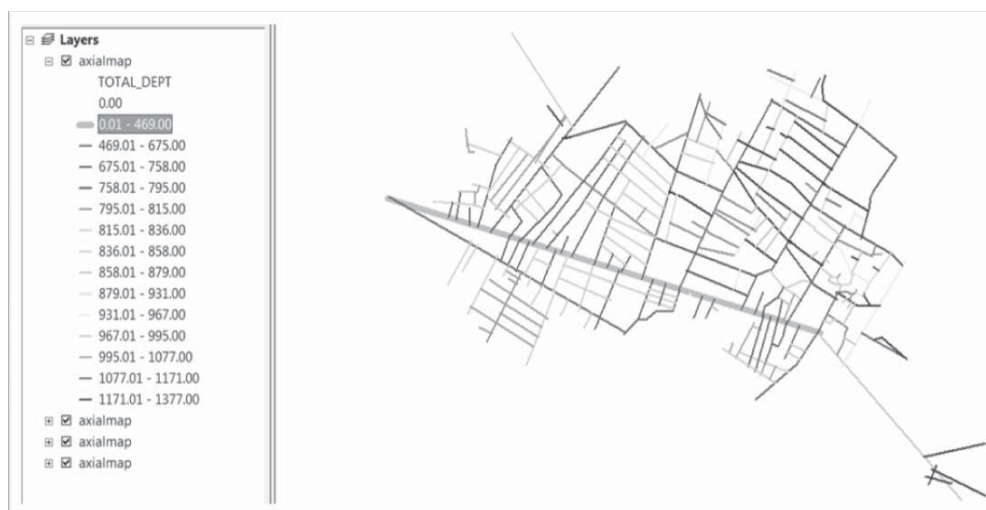

نقشه ۵. نقشه همپیوندی در شهر بافت؛ ماخذ: تولید شده توسط نگارندگان در محیط Arcgis

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۸۶

نقشه ۶. نقشه عمق فضاها در شهر باشت؛ ماخذ: تولید شده توسط نگارندگان در محیط Arcgis

کاربری‌های تجاری می‌باشد.

قیمت و اجاره زمین در سطوح پایین و بیشتر کاربری‌های مزاحم و دارای راندمان و بازدهی پایین را به سمت خود جلب می‌نمایند

- «کنترل»^۷: بیان‌کننده احتمال‌گزینش یک فضا در یک گره شهری است؛ مثلاً در یک چهارراه، احتمال‌گزینش هر یک از مسیرها "فضاها" برابر ۰.۲۵ است (یزدانفر عباس و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۶۰). هرچه مقدار کنترل بیشتر باشد، امکان‌گزینش فضاهای شهری بیشتری خواهد بود (Alan Pen , 2001).

با توجه به نقشه‌کنترل به خوبی مشخص می‌گردد که در شهر باشت خیابان ولیعصر از موقعیت بهتری در این عامل برخوردار است و خیابان شهدا هم بدلیل قرار گرفتن در بافت فرسوده شهر از موقعیت ممتازی برخوردار است که این خیابان می‌تواند در بهسازی و نوسازی بافت فرسوده شهر نقش اساسی و تعیین‌کننده‌ای داشته باشد.

- «اتصال»^۸: از واضح‌ترین مفاهیم تحلیل فضایی می‌باشد که به معنی ارتباط فضایی است یعنی هر چه تعداد اتصالات بیشتر باشد، ارتباطات با دیگر فضاها

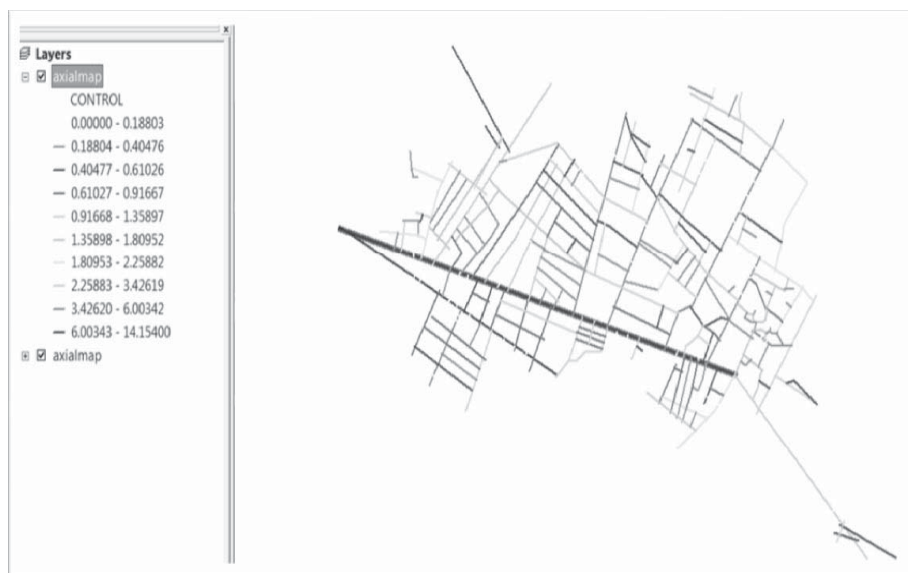
- «عمق»؛ مفهوم کاربردی عمق: جدایی‌گزینی یک فضای شهری خاص از کلیت پیکربندی فضایی است (فضاهایی که دارای عمق بیشتر هستند، خود را از پیکر بندی فضایی جدا می‌نمایند). ساکنان فضاهای با عمق بیشتر از لحاظ قومیت، شیوه سکونت و چه به لحاظ وقوع جرم، متمایز از دیگر قسمت‌های پیکربندی فضایی شهر هستند. بطور ساده می‌توان گفت که عمق تعداد فضاهایی است که در شهر عبور می‌کنیم تا به فضاهای مورد نظر برسیم گفته می‌شود (یزدانفر عباس و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۶۲).

در نقشه عمق شهر باشت ملاحظه می‌گردد که بیشترین عمق در شهر باشت در چند فضای دور افتاده در قسمت شمال غربی وجود دارد و کمترین عمق در خیابان ولیعصر دیده می‌شود؛ این بدین معنا می‌باشد که هرچه میزان عمق یک فضا بیشتر باشد دسترسی به آن فضا به سهولت انجام نشده و باعث جداگزینی این فضا از کلیت فضایی شهر خواهد شد و همچنین فضاهای با عمق بیشتر از نظر

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

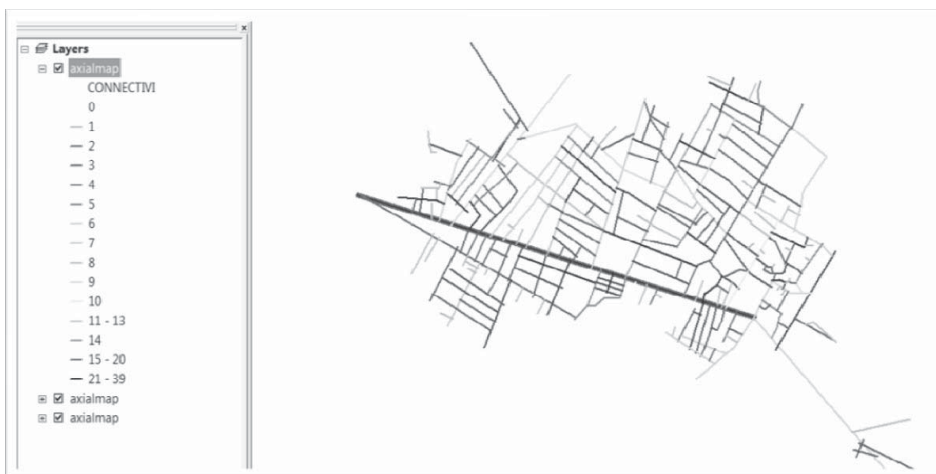
■ ۸۷ ■

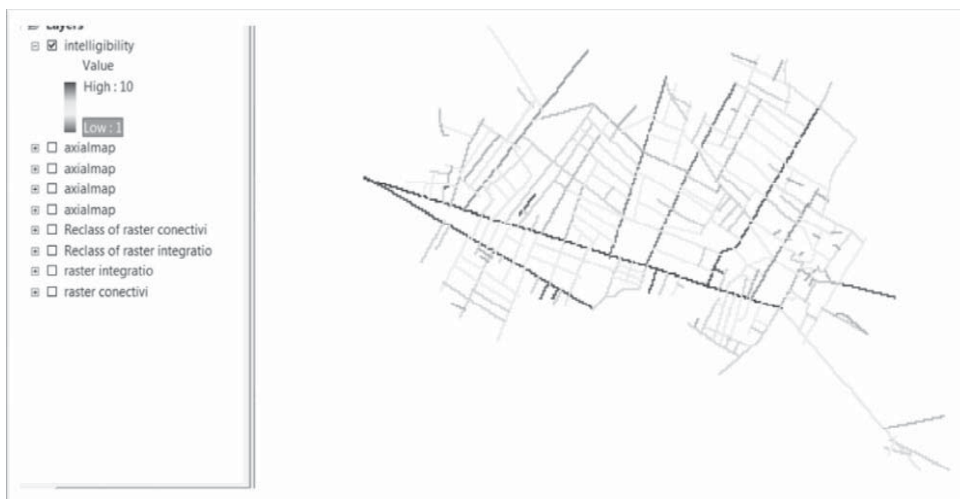
نقشه ۷. نقشه کنترل شهر باشت؛ ماخذ: تولید شده توسط نگارندگان در محیط نرم افزار Arcgis

6. depth
7. control

8. conectivity

نقشه ۸. نقشه اتصال شهر باشت؛ ماخذ: تولید شده توسط نگارندگان در محیط نرم افزار Arcgis

نقشه ۹. نقشه وضوح فضاها در شهر باشت؛ ماخذ: تولید شده توسط نگارندگان در محیط نرم افزار Arcgis

بیشتر خواهد بود. مفهوم کاربردی آن دسترسی است و مقدار عددی اتصال بیان کننده تعداد دسترسی‌های منتهی به فضای مورد نظراست (یزدانفر عباس و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۶۴). در نقشه اتصال شهر باشت هم میزان بالای اتصالات در خیابان ولیعصر مشاهده می‌شود. این نشان از نقش حیاتی این خیابان در شهر باشت دارد و بلاشک این معبر از نظر قیمت و اجاره زمین و ساختمان و همچنین از کاربری‌های جاذب بهترین فضای باشد.

- «وضوح»^۹: پروفیسور بیل هیلر معتقد است که وضوح شهر ارتباط مستقیمی با مفهوم شکل دادن کل شهر در ذهن و در کنار هم چیدن این قطعات در کنار یکدیگر دارد. بنابراین وضوح یک شهر رابطه ای میان ویژگی‌های محلی و فراگیر فضای شهری است که در این عامل، ویژگی محلی فضاها تعداد تقاطع این فضاهاست (اتصال) و ویژگی فراگیر فضاها هم عبارت از میزان پیوندی فضاهاست (Hiller Bill & Juliene , 1984). بنابراین فضاهایی که از میزان وضوح بالاتری برخوردارند،

9. intelligibility

مناسب برای ایجاد و استقرار کاربری های تجاری و اداری هستند. پس برای تهیه نقشه هم پیوندی دو نقشه اتصال و هم پیوندی را باید در محیط نرم افزار Arc map تبدیل به رستر نموده و همپوشانی ریاضی را روی آنها انجام دهیم و چون هر دو عامل دخیل از ارزش مساوی در وضوح دارند، به هر کدام وزن نیم در همپوشانی ریاضی خواهیم داد.

هم چنان که در نقشه وضوح در شهر مشاهده می شود، باز هم خیابان ولیعصر و خیابان شهدا در این شهر از وضوح بسیار بالاتری برخوردار است. نکته حائز اهمیت در مورد خیابان شهدا واقع شدن در کنار بافت فرسوده و قدیمی این شهر است که می تواند نقش مهمی را در جان دادن و

حل مشکلات مربوط به این بافت ایفا نماید. اعمال هم پوشانی ریاضی بر روی عاملهای تحلیل فضایی شهر باشت برای انجام هم پوشانی ریاضی بر روی عاملها و عوامل ارائه شده در بالا، باید با توجه به هدف تحلیل به هر یک از آنها وزنی داده شود برای همین منظور وزن های داده شده برای هر یک از عوامل به صورت زیر است:

نتیجه گیری و جمع بندی

نظریه چیدمان فضایی بعنوان یکی از نظریه های مطرح در سطح جهانی برای تحلیل ساختار فضایی و نظم درونی در مقیاس های ساختمان و قسمتی از شهر و در کل شهر به

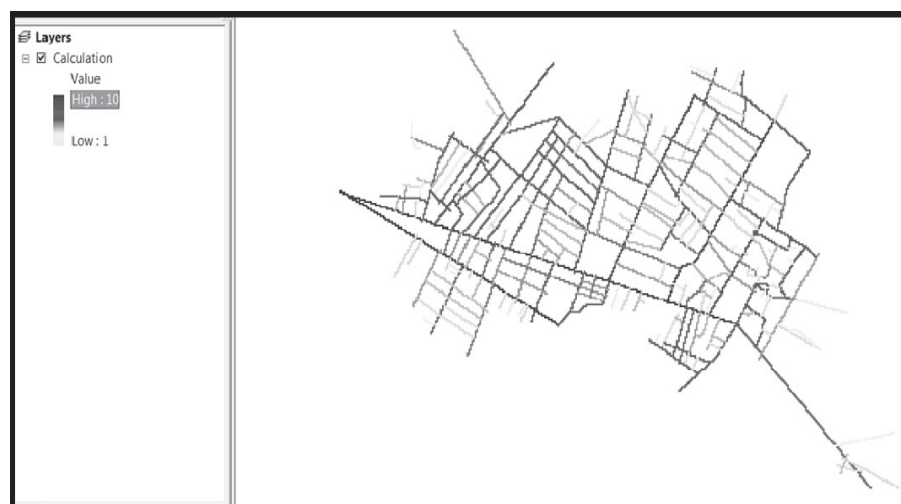
جدول ۱. وزن دهی عامل های چیدمان فضایی در شهر باشت جهت اعمال هم پوشانی بر روی آنها؛ ماخذ: نگارندگان.

عامل ها	وزن ها
هم پیوندی	۰/۳
کنترل	۰/۲
اتصال	۰/۲
عمق	۰
وضوح	۰/۳
جمع	۱

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۸۹ ■

نقشه ۱۰. نقشه نهایی هم پوشانی ریاضی انجام شده بر روی عوامل مختلف چیدمان فضایی شهر باشت؛ ماخذ: تولید شده توسط نگارندگان در محیط نرم افزار Arcgis

کاربرده می‌شود و در تلاش است تا الگوی اتصال، مرکزیت و تفکیک در سیستم شهری و پیوند بخش‌های مختلف شهر را با کل مجموعه شناسایی، تا بدین وسیله رفتار شهروندان و ساکنان در موارد مختلف از قبیل تردد زیاد در فضای خاص شهر، انجام هر فعالیت در فضای خاصی از شهر و حاضر به پرداخت اجاره بها و قیمت بالاتر به زمین و مسکن در جاهای بخصوصی از شهر و غیره را توجیه نماید.

در شهر باشت هم با بکارگیری و انجام تحلیل بر روی عامل‌های چیدمان فضایی با کمک نرم افزارهای Arcview Arcmap، مشخص گردید که علت بالا بودن قیمت زمین و اجاره بها و تمرکز کاربری‌های تجاری و اداری (ارزش افزا) - که با توجه به ذات این کاربری‌ها اکثراً در نقاط با ارزش و شلوغ شهری مستقر می‌شوند - و به تبع آنها بالا بودن میزان تردها و رفت و آمدهای سواره و پیاده در مسیر خیابان ولیعصر، این خیابان بالاترین هم پیوندی، کنترل، اتصال و وضوح و کمترین عمق، در سطح شهر را دارا می‌باشد. بر اساس نقشه نهایی چیدمان فضایی شهر باشت خیابان شهدا، رتبه دوم را به خود اختصاص داده است. در تحلیل چیدمان فضایی هدف این است که با پیاده کردن عوامل و شاخص‌های مختلف آن، در شهر ارتباط شهروندان را در فضاها پیش بینی نمود. بهره پیش بینی‌های این نظریه در ساماندهی فضای شهرها، می‌تواند در مکانیابی کارآمد کاربری‌های شهری بالاخص کاربری‌های تجاری در شهر، ساماندهی بافت‌های فرسوده - از طریق پیشنهاد شبکه‌هایی که باعث انسجام بیشتر این بافت‌ها در سازمان فضایی کل شهر -، شناسایی و رفع مناطق جرم خیز، ایجاد مناطق مسکونی آرام و راحت و غیره مورد استفاده قرار گیرد.

همچنین در مورد شهر باشت هم با استفاده از خیابان شهدا که در نقشه نهایی چیدمان فضایی دارای رتبه دوم بعد از خیابان ولیعصر قرار دارد، می‌توان در آینده با پیشنهاد ایجاد کاربری‌های تجاری در آن هم از ازدحام و شلوغی بیشتر خیابان ولیعصر تا اندازه‌ای کاست و هم با توجه به قرارگیری در کنار بافت فرسوده و قدیمی این شهر، خیابان شهدا می‌تواند به عنوان یک محور حیاتی در بهسازی و حیات دهی به بافت فرسوده و قدیمی شهر،

به ایفای نقش بپردازد.

منابع و ماخذ

1. جاهدی آناهیتا، بکتاش پیمان (۱۳۸۸) آموزش کاربرد نرم افزار Arcgis؛ انتشارات جهاد دانشگاهی تهران.
2. شکویی حسین (۱۳۷۴) جغرافیای کاربردی و مکتب‌های جغرافیایی، آستان قدس.
3. هاروی دیوید (۱۳۷۶) عدالت اجتماعی و شهر؛ مترجمان فرخ حسامیان، محمدرضا حائری و بهروز منادی زاده؛ انتشارات شرکت پردازش برنامه ریزی شهری.
4. جمشیدی محمود (۱۳۸۲) ملاحظاتی در مورد نظریه چیدمان فضا؛ مجله جستارهای شهرسازی، شماره ششم.
5. عباس زادگان مصطفی (۱۳۸۱) روش چیدمان فضایی در فرآیند طراحی شهری با نگاهی به شهر یزد؛ مجله مدیریت شهری، شماره ۹.
6. یزدانفر عباس، موسوی مهناز و هانیه زرگر دقیق (۱۳۸۸) تحلیل ساختار فضایی شهر تبریز در محدوده بارو با استفاده از تکنیک اسپیس سینتکس؛ ماهنامه بین المللی راه و ساختمان؛ شماره ۶۷.
7. مهندسین مشاور شار اندیشان پارس (۱۳۸۷) طرح جامع شهر باشت.

8. Alan Pen, Space syntax And Spatial Cognition, 3Rd International Space Syntax Symposium, Atlanta 2001
9. B. Jiang, C. Clararovnt & B. Klarqvist (2001) an integration of space syntax into Gis for modeling urban space
10. Bing Jiang, Ranking Space for Predicting Human Movement In An Urban Environment, Department Of Land Surveying And Geo Information (2008)
11. Bing Jiang, C. Claramunt, M. Betty, Geometric accessibility and information; extending desktop gis to space syntax, Pergamon press
12. Hiller Bill & Julienne (1984) the social logic of space, Cambridge University press
13. Gilbert Camara , Antonia Migual Manterio , Suzan Druck Fucks , Marilia Sacarvalho ; Spatial analysis and Gis : A primer ; Brazilian agriculture research Agency

راهبردهای ساختار نهادی - مدیریتی شهر با رویکرد توسعه پایدار شهری؛ مطالعه موردی: شهر کرج

علی فیروزبخت* - دکترای جغرافیا و برنامه ریزی شهری و مدیر طرح برنامه شهرداری کرج، کرج، ایران.
ولی اله ربیعی فر - دانشجوی کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران.

Strategies of Institutional structure - management City with approach urban sustainable development (Case Study: City of Karaj)

Abstract:

In contemporary capitalism, the city as an appropriate location and urbanization as a way favorable to the environment is considered. Penetrate and influence the culture of capitalism in the Third World, including Iran Heterogeneous urban concentration caused rapid urban population growth and massive migration of rural-urban. Today the city of Karaj, institutional-managerial numerous issues, including, Weak administrative and regulatory agencies on urban issues, Selective management of urban services to residents of the neighborhood, The lack of efficient decision-making tools and information and documents in the city of Karaj and Instability in the urban management, urban issues are becoming more complex. In this paper, Institutional structure - management the city Karaj of using SWOT techniques have been evaluated. And according to research findings, strengths and opportunities of properly obtained in order to overcome weaknesses and threats are not used. The strengths weaknesses and Threats on the opportunities are dominant. And type of strategy, (contingency) diversity strategies will show. And in the end priorities QSPM matrix based on strategies and is suggested.

Keywords: strategy, Institutional structure - management, urban sustainable development, Karaj city

چکیده

در نظام سرمایه داری معاصر، شهر به عنوان مکان مناسب و شهرنشینی به عنوان شیوه مطلوب زیست در آن به شمار می آید. رسوخ و نفوذ فرهنگ سرمایه داری در جهان سوم از جمله ایران موجب تمرکز شهری ناهمگون و رشد شتابان جمعیت شهری در اثر مهاجرت گسترده روستا - شهری است. امروزه شهر کرج با مسائل نهادی - مدیریتی عدیده ای از جمله، ضعف سازمان های اجرایی و نظارتی در مسائل شهری، برخورد گزینشی، مدیریت شهری در خدمات رسانی به ساکنان محلات، فقدان ابزار و اطلاعات و اسناد کارآمد تصمیم گیری در شهر کرج و عدم ثبات در مدیریت شهری موجب پیچیده تر شدن مسائل شهری شده است. در این مقاله وضعیت نهادی - مدیریتی شهر کرج با استفاده تکنیک SWOT مورد ارزیابی قرار گرفته است. و با توجه به یافته های تحقیق، از قوتها و فرصتهای به دست آمده به درستی در جهت غلبه بر ضعفها و تهدیدات استفاده نشده است و ضعفها بر قوتها و تهدیدات بر فرصتها غالب می باشند. و نوع استراتژی، استراتژی تنوعی (اقتضایی) را نشان می دهد و در پایان راهبردها بر اساس ماتریس QSPM اولویت بندی و پیشنهاد گردیده است.

واژگان کلیدی: راهبرد، ساختار نهادی - مدیریتی، توسعه پایدار شهری، شهر کرج.

مقدمه

زیست است. شهر به عنوان یک منبع توسعه مطرح است و جایگاه مدیریت شهری در روند توسعه شهر و بهبود سکونتگاه‌های شهری نقش بسیار مهم و تعیین کننده دارد. از دیدگاه دیگر، می‌توان مدیریت شهری را در مسیر یک توسعه قانونمند و پایدار مورد توجه قرار داد. این مورد، بیشتر از این جهت اهمیت دارد که نحوه مدیریت بر جریان مطلوب زندگی شهری، می‌تواند در بهبود سکونتگاه‌های انسانی و پایداری توسعه شهری، مهمترین نقش را ایفا کند.

مواد و روشها

پیدایش انقلاب صنعتی، افزایش سطح زندگی، ابداع اتومبیل و پیشرفت تکنولوژی حمل و نقل موجب رشد بیش از اندازه شهرها پس از جنگ جهانی شده است؛ به گونه‌ای که مشکلات زیست محیطی، آلودگی، ترافیک، فقر، بد مسکنی و غیره در شهرها شده است. در دهه ۱۹۹۰ در واکنش به این مسائل نظریه توسعه پایدار شکل گرفت (زیاری، ۱۳۸۸، ص ۴۴۰). در نظام سرمایه داری معاصر، شهر به عنوان مکان مناسب و شهرنشینی به عنوان شیوه مطلوب زیست در آن به شمار می‌آید. رسوخ و نفوذ فرهنگ سرمایه داری در جهان سوم از جمله ایران گرایش به صنعتی شدن را بدنبال داشت و صنعت مونتاژ و وابسته به عنوان نماد بارز آن عوارض و ضایعات جبران ناپذیری را در ساختار اقتصادی - اجتماعی جامعه ایران به جای گذاشت که از جمله پیامدهای آن تمرکز شهری ناهمگون و رشد شتابان جمعیت شهری در اثر مهاجرت گسترده روستا - شهری است؛ روندی که در حقیقت موجب انتقال جمعیت عمدتاً فقیر به شهرها می‌گردد. بطور کلی دگرگونیهای مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در سده‌ی اخیر باعث تحولاتی در شهرنشینی کشور شده است. اثرات این دگرگونیها در تحول شکل کالبدی و توسعه فضایی شهرها تبلور یافته که پیامد مناسبی را در شهرهای کشور نداشته است (رهنمایی، ۱۳۷۹، ص ۷). شهرکرج نیز از یکسویا به موقعیت مکانی خاص خویش یعنی قرارگیری در مسیر شاهراه ارتباطی غرب کشور و مجاورت شهر تهران و نیز استعدادهای محیطی فوق العاده‌اش و داشتن کارخانه‌ها و مناطق صنعتی و از

توسعه پایدار و توسعه پایدار شهری طی دهه‌های اخیر به تدریج به پارادایم نوین و مسلطی در ادبیات نظری و علمی رایج در باب توسعه و برنامه ریزی شهری تبدیل شده است. این پارادایم اگرچه ناظر به برداشت‌ها و تفسیرهای گوناگون می‌باشد، اما در مجموع بر پایداری و استمرار توسعه برای همگان و نسلهای آینده طی زمان و بر همه جانبه نگری ابعاد پیچیده اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی فرآیند توسعه در سطح یک کشور یا شهر تاکید دارد. توسعه سریع شهری، در چند دهه معاصر از ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و غیره زندگی بشر را تحت تاثیر قرار داده است. مطرح شدن توسعه پایدار، به عنوان شعار اصلی هزاره سوم نیز ناشی از اثرات شهرها برگستره زیست‌کره و ابعاد مختلف زندگی انسانی است. ویژگی‌های جوامع شهری امروز سبب ناپایداری انسان‌ها و محیط زیست (محیط طبیعی و محیط مصنوع) گردیده است. مشکلی که امروزه در پیش روی برنامه ریزان شهری قرار دارد، چگونگی اعمال سیاستها و - برنامه‌های پایدار شهری و ترسیم جلوه‌های این پایداری در شهرهاست. نیل به چنین شرایطی، نیازمند جهت دادن به هدفها و برنامه‌های اجرایی، اصلاح وضعیت ساختارها و مدیریتهای مرتبط در اداره امور شهرهاست. به تعبیر دیگر، سطح قابل قبول و بالای رشد اقتصادی و اشتغال، پیشرفت اجتماعی و حفاظت از محیط شهری جنبه‌های دیگر پایداری شهری را تشکیل می‌دهد. پایداری شهری، یک برنامه پیشرفت اجتماعی است که می‌کوشد نیازهای ساکنان شهرها را بشناسد، از منابع محیطی حفاظت کند و منابع اقتصادی و اجتماعی حاصل از آن را در کلیه سطوح شهری تعمیم دهد. با رشد سریع جمعیت جهان و تمرکز آن در شهرها، مفهوم توسعه پایدار شهری به عنوان مولفه اساسی تاثیرگذار بر چشم انداز بلند مدت جوامع انسانی مطرح گردید.

شهرنشینی یا شهری شدن پایدار، آنچنان شهری شدنی است که از یک سو، امکان زندگی مطابق با کرامت انسانی را در شهرهای موجود و آینده برای نسلهایی که از پی یکدیگر می‌آیند، فراهم می‌کند و از سوی دیگر، با ملاحظات زیست محیطی همساز و دوستدار محیط

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

سوی دیگر به دلیل روند شهرنشینی شتابان در سطح کشور، تغییر الگوی مصرف جامعه و توسعه برونزای کشور، مورد هجوم گسترده مهاجرین از شهرها و روستاهای اطراف قرار گرفت که پیامد ملموس این هجوم ایجاد بحران شهری و در پی آن شکل‌گیری و گسترش محلات حاشیه‌نشین، فقیرنشین در گوشه و کنار شهر است، که بر ناپایداری شهر دامن زده است. امروزه شهر کرج با مسائل نهادی - مدیریتی عدیده‌ای از جمله، ضعف سازمان‌های اجرایی و نظارتی در مسائل شهری، برخورد گزینشی، مدیریت شهری در خدمات رسانی به ساکنان محلات، فقدان ابزار و اطلاعات و اسناد کارآمد تصمیم‌گیری در شهر کرج، غلبه تفکر «سود جویانه» و مقطعی به جای تفکر «توسعه اجتماعی» بلند مدت و آینده نگر و عدم ثبات در مدیریت شهری موجب پیچیده‌تر شدن مسائل شهری شده است. هدف از این تحقیق، شناسایی و تبیین نقاط ضعف و قوت، فرصت‌ها و تهدیدات ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج و ارائه راهبردهای استراتژیکی در تبدیل ضعفها به قوتها و تهدیدها به فرصتها در احیای ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج می‌باشد.

به طور کلی روش تحقیق چگونگی جستجوی حقایق یا شیوه‌های مشخص جهت کشف ارتباط پدیده‌ها و درک اصول یا قوانین آنها می‌باشد. رویکرد حاکم بر فضای تحقیق کیفی و کمی و نوع تحقیق کاربردی است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده و گردآوری اطلاعات مورد نیاز پژوهش از طریق مطالعات دقیق کتابخانه‌ای و استفاده از اسناد و مدارک، و همینطور مطالعات عملیات میدانی و مشاهده مسقیم جهت ثبت اطلاعات می‌باشد. در این مورد مطالعات جامعی در خصوص ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج انجام و سپس برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها از تکنیک SWOT بهره گرفته شده است. برای این منظور محیط داخلی و محیط خارجی شهر کرج مورد مطالعه قرار گردید و سپس جهت تکمیل اطلاعات بدست آمده به وسیله پرسشنامه با جامعه آماری تعداد ۲۵ نفر از بین مدیران فعلی شهری، محققین و متخصصین شهری برای وزن دهی و امتیاز دهی وضع موجود برای تمام عوامل داخلی (نقاط ضعف

و قوت) و عوامل خارجی (تهدیدات و فرصت‌ها) مورد استفاده قرار گرفته است. در واقع روش تجزیه و تحلیل مدل مذکور در چهار مرحله به صورت سلسله‌مراتبی انجام گرفته است.

۱- «ارزیابی عوامل استراتژیک درونی و بیرونی ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج» کلیه عوامل درونی و بیرونی ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج مورد ارزیابی قرار گرفته و عوامل مهم و با اهمیت شناسایی شده و تعیین اولویت شده‌اند. برای ارزیابی عوامل استراتژیک درونی و بیرونی از ماتریسهای IFE و EFE استفاده شده است.

الف - ماتریس ارزیابی عوامل درونی با داخلی (IFE)
این ماتریس ابزاری جهت بررسی عوامل داخلی می‌باشد. بدین ترتیب که نقاط قوت و ضعف ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج شناسایی و در ستونهای مربوطه قرار داده شده‌اند. پس از شناسایی عوامل داخلی و نقاط قوت و ضعف به هر کدام از عوامل یک ضریب وزنی بین صفر (بی اهمیت) تا یک (بسیار مهم) اختصاص داده شده و از نرمالیزه کردن برای وزن دهی استفاده شده، که در این صورت جمع ضرایب وزنی اختصاص داده شده باید مساوی یک باشد. برای تعیین وزن هر یک از عوامل و تصمیم‌گیری پیرامون عوامل با اهمیت بالا یا پایین از نظرات صاحب‌نظران و کارشناسان استفاده و سپس وزن عوامل را بین صفر تا یک نرمالیزه شده است. و همینطور برای نرمالیزه نمودن می‌توان از تابع نرمال نیز استفاده نمود که وضع موجود هر عامل را با امتیازی بین ۱ تا ۵ با توجه به معیارهای زیر تعیین نموده که به آن «امتیاز وضع موجود» گفته می‌شود.

بسیار خوب = ۵ بالاتر از متوسط = ۴

متوسط = ۳ پایین‌تر از متوسط = ۲ ضعیف (بد) = ۱
توجه به این نکته در تهیه ماتریس IFE بسیار حائز اهمیت می‌باشد که امتیازات بر اساس وضع موجود فعالیت‌ها و محیط حاکم بر آن تعیین شده و وزن‌ها بر اساس درجه اهمیت هر یک از عوامل مورد بررسی قرار گرفته و تعیین شده‌اند. سپس امتیاز وزن دار هر عامل را محاسبه کرده، برای این منظور امتیاز هر ردیف از عوامل درونی را در وزن نرمالیزه شده آن ضرب نموده و در یک

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

ستون جدید درج شده اند و در نهایت جمع امتیازات وزن دار محاسبه شده که حداقل آن ۱ و حداکثر آن ۵ می باشد و میانگین آن ۳ خواهد بود. اگر نمره نهایی ماتریس IFE در راهبردهای نظارتی کمتر از ۳ باشد؛ یعنی راهبرد مورد نظر از نظر عوامل داخلی روی هم رفته دچار ضعف می باشد و اگر نمره نهایی IFE بیشتر از ۳ باشد بیانگر این است که از نظر عوامل درونی مجموعاً راهبرد دارای قوت است. در این ماتریس همچنین ستونی به نام توضیحات وجود دارد که در آن علت انتخاب عامل توضیح داده شده و وضعیت آن به گونه ای تشریح می شود که امتیاز و وزن را توجیه نماید.

ب - ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی و خارجی (EFE)

مراحل تهیه ماتریس EFE نیز همانند ماتریس IFE بوده با این تفاوت که به جای عوامل استراتژیک داخلی عبارت خارجی و به جای به ترتیب آورده شده و مراحل کار عیناً مانند ماتریس قبل عمل شده است.

۲- نحوه تعیین نوع استراتژی‌ها بر روی محور مختصات

بر اساس امتیاز وضع موجود برای نقاط قوت و فرصت بدترین عدد (۱) و بهترین عدد (۵) و همینطور برای نقاط ضعف و تهدید بدترین عدد (۵-) و بهترین عدد (۱-) داده شده است و سپس بر ضریب وزنی که بر اساس میزان اهمیت داده می شود ضرب شده است. در آخر تمام نقاط قوت، ضعف و فرصتها، تهدیدها به صورت جداگانه جمع شده است و بعد نمره‌های روی محور X ها که شامل نمره نهایی نقاط قوت، ضعف می شوند با هم جمع شده است و سپس نمره‌های روی محور Y ها که شامل نمره نهایی

فرصتها، تهدیدها می شوند با هم جمع شده است.

۳- تدوین راهبردهای استراتژیکی چهارگانه SWOT

از مقایسه نقاط قوت، ضعف، تهدید و فرصت در جدول SWOT و انجام تجزیه و تحلیل هایی، راهبردهای چهارگانه SWOT ارائه گردیده است و از طریق این ارزیابی، چهار نوع راهبرد استراتژیکی ST, SO, WO, WT بدست آمده است.

۴- اولویت بندی راهبردها با استفاده از ماتریس QSPM

مراحل تشکیل ماتریس QSPM (ماتریس برنامه ریزی استراتژیک کمی) بدین شرح است: در ستون اول ماتریس فهرست عوامل استراتژیک بیرون ساختار نهادی- مدیریتی شهر کرج شامل کلیه تهدیدها و فرصت‌ها و عوامل استراتژیک درون ساختار نهادی- مدیریتی شهر کرج شامل کلیه ضعف‌ها و قوت‌ها آورده شده‌اند. این عوامل عیناً از ماتریسهای IFE و EFE آورده شده است. در ستون دوم امتیاز وزن دار یا موزن هر عامل استراتژیک عیناً از جدول اولویت کلی عوامل استخراج و درج گردیده و در ستون‌های بعدی انواع استراتژی‌هایی که از ماتریس SWOT بدست آمده و شامل استراتژیهای چهارگانه ST, WO, WT, SO می باشد آورده شده و هر یک از ستونهای مربوط به انواع استراتژیها به دو زیر ستون تقسیم می شود. یکی زیر ستون AS^۱ و دیگری زیر ستون TAS^۲ و در ستون AS امتیاز جذابیت داده می شود به این ترتیب که هر عامل را با استراتژی مورد نظر سنجیده شده و به آن امتیاز داده شده است. در تعیین امتیاز جذابیت باید به این سؤال پاسخ داده شود که آیا این

جدول ۱. راهبردهای چهارگانه SWOT؛ ماخذ: نگارندگان.

محیط داخلی		
نقاط ضعف (w)	نقاط قوت (s)	
استراتژی انطباقی (WO) (حداقل - حداکثر)	استراتژی تهاجمی (SO) (حداکثر - حداکثر)	فرصتها (o)
استراتژی دفاعی (WT) (حداقل - حداقل)	استراتژی اقتضایی (ST) (حداکثر - حداقل)	تهدیدها (t)

1. Attractive Scores
2. Totals Attractive Scores

عامل در انتخاب استراتژی مذکور اثر می‌گذارد؟ در

صورتی که پاسخ به این سؤال مثبت باشد امتیاز جذابیت باید به صورت خاص و با توجه به جذابیت نسبی هر

استراتژی به استراتژی دیگر داده شود. امتیازهای جذابیت به صورت زیر است:

امتیاز ۱ = جذاب نمی‌باشد،

امتیاز ۲ = تا حدودی جذاب می‌باشد،

امتیاز ۳ = در حد قابل قبول جذاب است،

امتیاز ۴ = جذابیت بالایی دارد.

در صورتی که پاسخ به سؤال فوق الذکر منفی باشد نشان

می‌دهد که عامل استراتژیک تأثیری برگزیده استراتژی

ندارد لذا امتیاز جذابیت برای آن استراتژی در ردیف عامل

استراتژیک مساوی یک خواهد بود. امتیازات ستون دوم

را در امتیاز جذابیت ضرب نموده و امتیاز کل جذابیت در

ستون TAS درج شده و نشان دهنده جذابیت نسبی هر

یک از عوامل بر استراتژی مورد نظر می‌باشد. جمع

امتیازات TAS در ردیف پایین جدول محاسبه گردیده که

این عدد همان امتیاز اولویت استراتژی می‌باشد. به این

ترتیب گزینه‌های مختلف استراتژی وضعیت نهادهی -

مدیریتی شهرکرج با مقدار عددی تعیین و اولویت بندی

شده و با یکدیگر قابل مقایسه می‌باشند.

مفاهیم و مبانی تئوریک تحقیق

مفهوم پایداری در واقع تلاشی برای دستیابی به بهترین

نتایج در برنامه‌های محیط انسانی و طبیعی است که برای

حال و بصورت نامحدود برای آینده صورت می‌پذیرد

(شبیخه، ۱۳۸۷، ص ۱۹۹). فعل «Sustain» از سال ۱۲۹۰

میلادی در زبان انگلیسی بکار گرفته شده و از ریشه لاتین

«sub» و «Ten ere» به معنی نگهداشتن و یا نگهداری

کردن است. لغت نامه آکسفورد سابقه صفت

«Sustainable» را به حدود ۱۴۰۰ سال برآورد نموده است و

آن را به اشکال مختلف معنا می‌نماید. اما تنها در طول

چند دهه اخیر است که این واژه با معنای کنونی آن یعنی

«آنچه که می‌تواند در آینده تداوم یابد» یا «پایداری» کاربرد

یافته است و در فارسی به «پایا»، «دائم»، «باقی»، «استوار»،

«جاویدان»، «با دوام» و غیره ترجمه شده است (سفلای،

- «پاسخ گوئی به نیازهای نسل حاضر بدون آنکه توانائی

و امکانات نسلهای آینده برای تأمین نیازهایشان محدود

شود» (حمیده و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۵).

مفهوم توسعه در برابر رشد قرار می‌گیرد، توسعه یک

مفهوم کیفی را مشخص می‌کند و می‌توان آن را معادل با

افزایش کیفیت زندگی دانست که مسائلی مانند بهداشت،

آموزش، رفاه و غیره را در بر دارد (دلیر زاده، ۱۳۸۵،

ص ۹۳).

توسعه گذر از مرحله ای به مرحله دیگر است، و در بطن

مفهوم آن ۳ واژه کلیدی «تحول، تغییر و پیشرفت»، جای

می‌گیرد. تحول، فرایند تغییر در یک دوره طولانی مدت،

تغییر، فرایند قابل اندازه گیری در دوره کوتاه مدت و

پیشرفت، روند پویای حرکت و تغییر روبرو به جلو در گذر زمان

است (تقی زاده، ۱۳۸۷، ۲۸۱-۲۸۰).

- توسعه پایدار به عنوان توسعه ای که نیازهای نسل

حاضر بدون به خطر انداختن توانایی نسلهای آینده برای

رفع نیازهای خود تعریف شده است. توسعه پایدار نیاز به

رویکرد برنامه ریزی زیست محیطی دارد که در آن، در تمام

سطوح مجاز از توسعه پایدار نگهداری می‌شود. ارزیابی

اثرات زیست محیطی ضمن کمک به رویکرد برنامه ریزی،

یکی از ابزار مهم برای دستیابی به این هدف می‌باشد

(هیلدن، ۱۹۹۷، ص ۴). مفهوم توسعه پایدار توسعه ای که

نیازهای نسل کنونی را بدون آسیب رساندن به تواناییهای

نسلهای آینده در تأمین نیازهای خود، برآورده سازد

(احمدی ترشیزی، ۱۳۸۷، ص ۲۹۵-۲۹۴). توسعه پایدار

شهری، یک فرایند پویا و بی وقفه ای، در پاسخ به تغییر

فشارهای اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی

است (Houghton & Graham, 2005: 276).

- «مدیریت شهری»: ابزاری است که به وسیله آن

حکومت می‌تواند توسعه مشارکتی و پایدار را به وجود

آورد (ضرابی و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۲۲۷).

نظریه نقش بسیار اساسی در قانونمندی تحقیقات و به

سرانجام رسیدن آن دارد. بسیاری از فعالیتهای اجرایی در حوزه مسایل شهری که با تهیه یک طرح اجرایی بدون پشتوانه نظری تهیه و به دنبال آن اجراء شده و در نهایت موفقیت چندانی بدست نیاورده است، زیرا مطالعه ای صرفاً مبتنی بر یک سری معیارها و ملاکهای کلیشه ای و دستورالعملهای اجرایی در قالب قراردادهای تیبی است که به مهندسين مشاور در تهیه طرحهای مختلف شهری واگذار می شود (رهنما، ۱۳۸۸، ص ۱۵۰).

در دیدگاه جدید مدیریت شهری تغییر نگرش نسبت به نقش دو بخش دولتی و خصوصی در فرآیند توسعه جامعه مورد تأکید است. این نگرش که بر پایه نظریه جدید رشد اقتصادی قرار دارد، نقش اصلی دولت را در افزایش توان بخش خصوصی و نهادهای مردمی و نیز ایجاد تسهیلات برای فعالیت گسترده آنها در بخشهای مختلف جامعه می داند. در این زمینه دولت از طریق وضع قوانین و مقررات و ایجاد چهارچوب نهادی و مالی لازم برای توانمند ساختن بخش خصوصی و نهادهای مردمی زمینه نوآوری و خلاقیت را که لازمه توسعه اقتصادی شهری است، فراهم می آورد (اردشیری، ۱۳۷۹، ص ۱۵). سابقه نظریه پردازان در مورد مدیریت و تصمیم گیری به عنوان عاملی اصلی و غالب در روند شهرسازی فراتر از قرن حاضر نمی رود. در این دیدگاه شهر نتیجه فرایند تصمیم گیری جزء به جزء و جمعی خانوارها، مؤسسات سرمایه گذاری، بانکها، شهرداریها، سازمانهای قانونگذاری و بساز و بفروشهاست. «از دیدگاه این گروه برنامه ریزی شهری، تصمیم گیری، شهرسازی به عنوان هنر مدیریت، بیشتر درگیر معیارهاست تا رفتارها» (کامروا، ۱۳۸۱، ص ۴۶).

مدیریت شهری اولین بار زمانی مورد توجه واقع شد که در سال ۱۹۷۶ در کنار مفاهیمی چون برنامه توسعه پایدار شهری و پروژه شهر سالم در دستورکار یکی از برنامه های توسعه سازمان ملل (UNOP) با عنوان برنامه مدیریت شهری قرار گرفت. این برنامه که به منظور کمک به توسعه شهرهای جهان سوم مطرح شد مجموعه سیاستها و برنامه هایی است که برای شهرهای کشورهای در حال توسعه بخصوص شهرهای بزرگ ارائه می شود.

ساختار مدیریت شهری باید مبتنی بر اصولی باشد که در واقع پی و شالوده این ساختار را به وجود می آورند. این اصول را به ایجاز می توان چنین برشمرد:

- ۱- اصل تربیت شهری و آموزش شهروندی؛ ۲- اصل نظریاتی مداوم از شهروندان؛ ۳- اصل ضوابط مدون و منتشر شده برای آگاهی و راهنمایی شهروندان؛ ۴- اصل رعایت بعد زمان در اقدامات و اجرای امور؛ ۵- اصل جلب اعتماد بخش مردمی و بخش خصوصی؛ ۶- اصل اختیار و مسئولیت؛ ۷- اصل بازبینی و تجدیدنظر در اقدامات انجام شده و پندآموزی از تجربیات گذشته» (نوابخش و ارجمند سیاه پوش، ۱۳۸۸، ص ۱۹۹-۱۹۶).

نظریه توسعه پایدار شهری حاصل بحثهای طرفداران محیط زیست درباره مسائل زیست محیطی به خصوص زیست شهری است که به دنبال نظریه توسعه پایدار برای حمایت از منابع محیطی ارائه شد. در این نظریه موضوع نگهداری منابع برای حال و آینده از طریق استفاده بهینه از زمین و وارد کردن کمترین ضایعات به منابع تجدیدناپذیر مطرح است. نظریه توسعه پایدار شهری موضوعهای جلوگیری از آلودگیهای محیط شهری و ناحیه ای، کاهش ظرفیتهای تولید محیط محلی ناحیه ای و ملی حمایت از باز یافتها عدم حمایت از توسعه های زیان آور و از بین بردن شکاف میان فقیر و غنی را مطرح می کند (همان، ص ۲۰۱).

- «اصول توسعه پایداری»: اهداف بنیانی فعالیتهای هر جامعه از جمله جامعه شهری - ارتقای شرایط کمی و کیفی زندگی انسان است؛ بنابراین در توسعه پایدار شهری نیز که با این هدف تحقق می یابد. اصول زیر قابل توجه خواهد بود: «۱- ارتباط با طبیعت، ۲- امنیت و ایمنی، ۳- ارزیابی، ۴- آگاهی و دانش، ۵- وحدت و جامع نگری.»

با توجه به ابعاد تعریف شده توسعه پایدار شهری، تعریف ذیل برای این نوع توسعه مناسب است:

«تغییر تراکم و کاربری اراضی شهری جهت رفع نیازهای اساسی مردم در زمینه مسکن، حمل و نقل، فراغت و غیره به گونه ای که شهر از نظر محیطی قابل سکونت و زندگی، از نظر اقتصادی قابل دوام و از نظر اجتماعی دارای برابری باشد به نحوی که این تغییرات فناورانه و صنعتی، حفظ اشتغال، مسکن و شرایط زیست محیطی

مناسب را در برداشته باشد» (موحد، ۱۳۷۹، ص ۴۷). رویکرد غالب در توسعه پایدار استفاده از آن در وهله نخست برای حفظ موقعیت و وضعیت باکمترین تغییر در سیاست‌های توسعه شهری است و سپس بهبود و ارتقاء شرایط زیستی در ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار می‌باشد. جهت تحقق این رویکرد، چهار مجموعه از مدلها در توسعه پایدار شهری وجود دارد که این مدلها توسط «گراهام هاتون» معرفی شده و در آنها انواع ارزشها و قضاوت‌ها پیرامون توسعه شهری و محیط زیست منعکس شده است. این دیدگاه‌ها معیارهایی مختلفی برای محدود کردن صدمه وارده به محیط زیست بویژه توسط خوروها را با توجه به کاربری اراضی، ارائه می‌کنند. در هر یک از این مدلها مرزهای شهر ناحیه بطور بالقوه تصویر متفاوتی دارد (کاظمی محمدی، ۱۳۷۸).

هنگام بحث در خصوص مدل‌های مختلف توسعه شهری، بحثهای کلی در مورد توسعه پایدار مطرح می‌شوند که تقابل حالت‌های بوم محور سبز عمیق (مخالف توسعه اقتصادی گسترده و عمده)، حالت‌های انسان محور سبز خفیف تر، و حالت‌های بین این دو می‌باشند. رویکردهای سبز خفیف نوعاً امکانات بیشتری برای توازن ضرورت‌های توسعه اقتصادی و زیست محیطی در نظر می‌گیرند دامنه اقدامات ناشی از این الگوها می‌تواند بین منع تردد خودروهای شخصی در شهرها (سبز عمیق) و ترویج خودروهای با مصرف کم و آلودگی تا حد صفر (سبز ضعیف) در تغییر باشد. مدل‌های توسعه شهری مطرح در این قسمت از سبز عمیق، شهر خود اتکا و عزم سیاسی - فنی برای طراحی دوباره شهر، تا کوشش‌های سبز خفیف، اتکا بر اصلاح مکانیزم‌های بازار جهت ایجاد تغییرات در حمایت از توسعه پایدار، در تغییر هستند (کاظمی محمدی، ۱۳۷۸).

درون، بویژه از طریق ساختار اقتصادی محلی دارد؛ چرا که این ساختار خود اتکاتر بوده و به نیازهای محلی از طریق بنگاه‌های اقتصادی و تعاونیهای محلی و نظایر آنها پاسخ می‌دهد. این خود اتکایی به نوبه خود نیازمند استفاده بیشتر از منابع زیست محیطی محلی و دقت در به حداقل رساندن و هدایت مجدد جریان پسماندها است تا اینکه آنها را بتوان بطور مولد یا با حداقل تخریب اکوسیستم تحلیل برد. تأکید بر ناحیه زیستی جزئی مهم در اکثر تحلیل‌های شهر خود اتکا است. یک ناحیه زیستی، معمولاً بعنوان واحدی طبیعی برای بحث در خصوص امور زیست محیطی مورد تأکید است. گرچه تعریف یک ناحیه زیستی مشکلی همیشگی است، اما عموماً ناحیه زیستی یک واحد طبیعی، حوزه یک رودخانه، یک دره یا یک اکوسیستم مشخص نسبتاً مشابه است که در آن مرزهای طبیعی واحدهای سیاسی و اداری را تعیین می‌کند.

در رابطه با کاربری اراضی، سیاست کلی بر تمرکز زدایی سکونتگاه‌ها (افزایش شهرهای کوچکتر، کاهش شهرهای بزرگ) همراه با فشردگی و تنوع بیشتر مسکن تأکید دارد. ضمناً در این مدل، قسمت‌هایی از شهر به شکل فضاهای باز، باغ‌های پشت بامی و غیره، عمدتاً در قالب بخشی از یک راهبرد جهت ارتقاء آگاهی و بینش ساکنان در خصوص ارتباط آنها به طبیعت، حفظ می‌شوند. در شهر خود اتکا، درون‌گرایی شدید اقتصاد محلی و نظام‌های بهره‌برداری راه حل مشکلات ناشی از الگوهای غیر پایدار وابستگی به خارج و مبادله نابرابر با خارج شهر می‌باشد. شهرهای خود اتکا دارای یک سیستم متابولیزم چرخشی هستند که از طریق آن، منابع و پسماندهای شهر با هم ارتباط پیدا می‌کنند. برای مثال، پسماندها به محض تولید، بجای خارج فرستاده شدن، دوباره در چرخه مصرف قرار می‌گیرند.

۱- «مدل شهرهای خود اتکا»^۳

مدل شهر خود اتکا از اوایل دهه ۱۹۸۰ همراه با فعالیت زیست محیط گرایان به آرامی عمومیت پیدا کرده است. مدل شهر خود اتکا، تأکید زیادی بر حل مسائل شهر از

۲- «مجتمع‌های شهری»^۴

علاقتمندی به صرفه جویی در مصرف انرژی از طریق اشکال فشرده‌تر و مجتمع‌های شهری با تراکم مسکونی

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۹۷ ■

1. Self-Reliant Cities
2. Compact Cities

بیشتر و بازگشت به کاربریهای مرکب، میان برنامه ریزان، معماران و دیگران بیشتر شده است. یک فرض کلیدی در این دیدگاه آن است که چنین تغییراتی در کالبد شهری نیاز به سفرهای طولانی و با فاصله راکاهش خواهد داد و همزمان با پشتیبانی یک شبکه پایا و گسترده عمومی در آن، مردم به استفاده کمتر از خوروه‌های شخصی ترغیب شده، در نتیجه مصرف انرژی کاهش می‌یابد. مبنای این امر این اعتقاد است که الگوهای موجود سکونتگاه‌های شهری با مصرف مفرط منابع همراه هستند، مجموعه ای از فن آوریهای غیر کارآمد زیست محیطی را بکار می‌گیرند که با این فرض طراحی شده‌اند که انرژی ارزان است و آب، زمین و محل‌های دفن پسماندهای تولید شده به وفور وجود خواهند داشت. در نتیجه طراحان ماشین آلات، ساختمان‌ها و شهرها ممکن است کارائی (زیست محیطی) این سیستم‌ها و پسماندهای تولید شده آنها را نادیده بگیرند. بسیاری از رویکردهای سیاست طراحی مجدد شهرها بیشتر در مکتب خود اتکایی متداول بوده و بر این اساس بیشتر طبیعت محور هستند اما رویکرد طراحی مجدد شهرها بیشتر انسان محور و کمتر طبیعت محور است. به جای کوشش برای همانند سازی سکونتگاه با طبیعت، این رویکرد کرارا از شهریت شهرها تجلیل می‌کند و تراکم‌های مسکونی را افزایش می‌دهد. مجتمع‌های شهری ممکن است طبیعت کمتری در خود داشته باشند. چون اراضی ذخیره شده بیشتری برای توسعه تخصیص داده می‌شوند، لیکن احتمالاً آنها اثر خارجی منفی کمتری ایجاد خواهند کرد، به ویژه جذب و تصرف اراضی روستایی را کاهش می‌دهند.

۳- شهرهای با وابستگی خارجی

بجای تنظیم مجدد و مستقیم محیط زیست شهری، رویکرد سبز خفیف تر، در توسعه پایدار شهری با تکیه بر محوریت بازار، فواید اصلاح مکانیزم‌های بازار را مورد تأکید قرار می‌دهد تا به طور مؤثرتر بسوی اهداف زیست محیطی حرکت کند. یکی از عناصر اصلی چنین رویکردی آن است که اغلب شهرها از برونی کردن برخی هزینه‌های

زیست محیطی مربوط به رشد و گذران زندگی روزمره، منافع زیادی می‌برند. برای مثال انتقال آب از دور دستها، اکوسیستم‌های کنار رودخانه ای در بالادست رود یک شهر را بر هم می‌زند و آلودگی پساب‌های شهر اثرات زیادی بر کیفیت آب پائین دست رود دارد. اینها عمده هزینه‌های بیرونی شهرها هستند که با سازوکارهای قیمت‌گذاری بازار به حساب نمی‌آیند، زیرا جریان منابع و مواد زائد در حال حاضر نه تبدیل به کالا می‌شوند و نه به طور مناسب ارزش گذاری می‌گردند. چون بسیاری از اثرات اجتماعی و زیست محیطی استفاده انسان از موجودیهای محیط زیست در محیطهای فراتر از محدوده پیرامونی شهر ظهور و بروز دارد و با مکانیزم قیمت‌گذاری بازار قابل احتساب نمی‌باشند. راه حل اصل کاهش اثرات زیست محیطی ناشی از شهرها، اصلاح سیستم بازار است بگونه ای که از این طریق آلوده کنندگان مجبور به پرداخت هزینه‌های زیست محیطی فعالیت‌های شان شوند.

بسیاری از مسائل زیست محیطی را می‌توان در ناتوانی بازار دنبال نمود چراکه:

۱. خط مشی‌های نامناسب اقتصادی (مثل کم قیمت بودن آب و دیگر خدمات) منجر به کاهش منابع و سطوح بالاتر آلودگی می‌شوند.

۲. کنترل نامناسب کاربری اراضی یا نظامهای نامناسب اجاره داری زمین که مانع از افزایش کارایی کاربری اراضی و یا منجر به تعدیل بیش از اندازه بازار زمین می‌شوند. این عدم کارائی شهرها، که مبتنی بر بازار نامناسب و یارانه‌های نامناسب به برخی منابع است را می‌توان از طریق تعیین قیمت منابع و خدمات بر اساس هزینه کنترل نموده و استفاده گسترده از منابع راکاهش داد و سرمایه‌گذاریهای پرهزینه را به تعویق انداخت.

۴- شهرهای داری سهم مناسب^۵

این نسخه آخر از توسعه پایدار شهری به برخی از مفیدترین جنبه‌های مدل‌های قبلی توجه کرده و با ارتباطی صریح به بحث عدالت زیست محیطی و اجتماعی آنها را با هم تلفیق می‌کند. گرچه ممکن است

قویاً مانند مدل خوداتکایی اقتصاد محلی، از همه روابط مبادلاتی خارجی، صرف نظر شود، احتمالاً این بهترین راه کمک به همه نواحی جهت اصلاح استانداردهای زندگی شان نیست. بکارگیری برخی نوآوری‌ها و فن آوری‌های بی خطر از نظر محیط زیست، همیشه مطلوب است، در حالیکه توزیع نابرابر جغرافیایی منابع و کیفیت پرورش آنها (مانند کشت محصولات) احتمالاً برخی اشکال مبادله را نیز، حتی از نظر طرفداران افراطی خود اتکایی، مطلوب می‌سازد. آنچه ضرورت دارد ملاحظات بسیار تفصیلی‌تر درباره شرایط سیاسی، اقتصادی و زیست محیطی است که در لوای آنها منابع مبادله شده و جریان پسماندها به نواحی دیگر منتقل می‌شوند. بررسی ارزش زیست محیطی جریان منابع ورودی و پسماندهای خروجی شهر، یکی از مشکل‌ترین و ضروری‌ترین اصلاحات در مدیریت منطقه‌ای منابع در عصر کنونی است. توسعه شهری غیر پایدار مبادلات خارجی را در بر می‌گیرد که ظرفیت‌های نواحی خارجی را بدون اقدامات جبرانی مناسب تصاحب می‌کنند. وقتی محدودیت‌های ظرفیت تحمل یک شهر خود را آشکار کند، بین شهر و نواحی پیرامونی دارای ظرفیت اضافی می‌توان به توافق رسید، مشروط بر اینکه در عمل هیچ صدمه زیست محیطی وارد نشود. در نتیجه یک ناحیه دارای مازاد ظرفیت می‌تواند بخشی از این ظرفیت را به نواحی که با مشکل روبرو هستند صادر کند. در یک رابطه رسمی، شهر هزینه جبرانی به ناحیه دارای ظرفیت اضافی پرداخت خواهد کرد و اگر صدمه زیست محیطی وارد شود، لازم است غرامت اضافی پرداخت شود. غرامت می‌تواند شامل پرداخت‌های مالی، شرایط مطلوب‌تر مبادله یا قوانین مناسب در خصوص مهاجرت به نواحی غنی‌تر باشد (کاظمی محمدی، ۱۳۷۸، ص ۷۱).

توسعه پایدار ناخودآگاه مربوط به قبل از انقلاب صنعتی و تکنولوژی‌یکی در اروپاست که بشر به علت عدم دستیابی به علوم و تکنولوژی‌های ماشینی و استفاده از نیروهای طبیعی مانند آب و باد و حیوانات اهلی، قدرت دست‌ان و صنایع ساده قادر نبود آلودگی قابل توجهی ایجاد کند یا به بهره‌برداری بی‌رویه بپردازد. توسعه ناپایدار مربوط به قرون جدید است که بشر به علت دست‌یابی به انواع

ماشینهای پیشرفته، سوخت فسیلی، افزایش بی‌رویه جمعیت به تبع آن افزایش بی‌رویه تقاضا و تحولات فرهنگی و اجتماعی و کاهش قدرت دین و مذهب و رواج خودپرستی موجبات ناپایداری طبیعت و بحرانهای زیست محیطی را فراهم آورده است. توسعه پایدار آگاهانه که در دهه‌های اخیر در حال شکل‌گیری است و با توجه و رغبت اذهان عمومی جهان بخصوص مردم کشورهای توسعه یافته به مسائل زیست محیطی، آگاه شدن و تلاش برخی سیاستمداران و ثروتمندان و افراد صاحب نفوذ به رعایت مسائل زیست محیطی در صنایع و بهره‌برداریه‌ها، آگاه شدن کشورهای در حال توسعه به خطرات بحرانهای زیست محیطی و پیشرفت تکنولوژی‌های سازگار با محیط و به قولی ظهور تفکر سبز، صنعت سبز، خدمات سبز، کشاورزی سبز و فرهنگ سبز در جوامع امروزی، توسعه پایدار آگاهانه هر روز بیش از پیش در بین جوامع مقبولیت و ظهور می‌یابد (اصلانی، ۱۳۸۰، ص ۴۳).

در ایران نیز همچون سایر کشورهای جهان، به توسعه پایدار با تأکید بر حفظ محیط زیست توجه شده و به تدریج در عرصه سیاستگذاری، برنامه ریزی و اجرای فعالیتهای مختلف و سایر مؤلفه‌های توسعه پایدار به عنوان مفهومی فراگیر و چند بعدی مورد عنایت بوده است (بهزاد نسب، ۱۳۸۷، ص ۲۸۶). علاوه بر تأکیداتی که در تهیه طرحهای جامع شهری به رعایت اصول توسعه پایدار (در بعد زیست محیطی و اکولوژیکی) می‌شود، طرح شهرهای سالم، شهرهای سبز، تهیه شاخصهای شهری طبق نظر دبیرخانه اسکان بشر و نیز فعالیتهایی که اخیراً در خصوص توسعه پایدار شهری مطابق معاهدات و مصوبات کنفرانس ریو انجام می‌شود، از اقدامات قابل ذکر در ادبیات تحقیق هستند. ایده شهر سالم در منطقه شرق مدیترانه، برای نخستین بار با برگزاری سمپوزیوم شهر سالم در آذر ۱۳۷۰ در ایران و توسط شهرداری تهران مطرح شد. طرح شهر سبز از دیگر طرحهایی است که با برگزاری همایش شهر سبز در مهر ماه ۱۳۷۸ توسط سازمان حفاظت محیط زیست مطرح گردیده است. این طرح در سه مرحله با انتخاب شهرهایی در هر استان با همکاری استانداری، ادارات کل محیط زیست، شورای شهر و

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

کتاب نام کرج در ضمن ولایات عراق عجم از توابع طالقان آمده و نوشته شده است که در این ولایت ده‌های معتبر بوده است. ممکن است نام کرج و رودخانه کرج از لغت گوذ که در اوستا به عنوان یکی از شعبات رنگها است، گرفته شده باشد که پس از سالیان دراز اینک به صورت کرج درآمده است. در حالیکه اگر از لغت کراج به معنی بانگ و فریاد اخذ شده باشد در این صورت نیز با سابقه باستانی آن ارتباط پیدا می‌کند زیرا در تپه‌ی آتشگاه و کوه‌های مراد تپه و کلاک و قلعه دختر شهرستانک در ایام باستان برای خبر رسانیدن و دیده‌بانی آتش‌افروزی می‌شد و بدین طریق هجوم دشمن را به یکدیگر خبر می‌دادند. احتمالاً کرج مبدأ خبری بزرگی جهت رگا (ری) بوده و از آنرو ممکن است که در اصل کراج بوده باشد (نیلوفری، ۱۳۴۴).

از نظر موقعیت ریاضی این شهر بین ۳۵ درجه و ۴۶ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۵۱ دقیقه عرض شمالی و ۵۰ درجه و ۵۴ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۳ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. ارتفاع متوسط این شهر از سطح دریا ۱۳۲۱ متر می‌باشد.

نهادهای محلی اجراء خواهد شد. طرح‌های زیر دست این طرح، طرح‌های مدرسه سبز، اداره سبز و محله سبز- بیز هستند (سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۷۸) و سرانجام، طرح پژوهشی تهیه الگوی ارزیابی کیفیت محیط زیست شهری که در چارچوب برنامه دوم توسعه کشور توسط دانشکده محیط زیست اجرا می‌شود، با تأکید بر نیازهای بیولوژیکی فیزیولوژیکی اساسی انسان، نیازهای اجتماعی و نیازهای فرهنگی، سعی در ارزیابی پایداری شهری دارد (بحرینی، ۱۳۷۶، ص ۳۴).

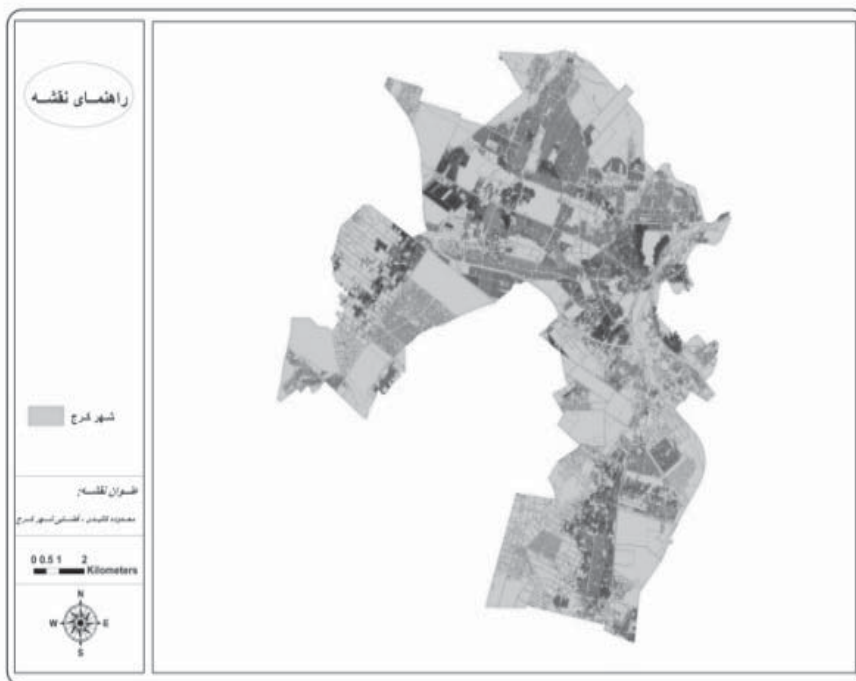
معرفی منطقه‌ی مورد مطالعه

شناخت تاریخی پدیده، سنگ زیربنای شناخت وضع موجود است و درک درست از شرایط موجود تخمین دگرگونی‌های بعدی پدیده را ممکن می‌سازد (حبیبی، ۱۳۸۴). قدیمی‌ترین مأخذ که نام کرج در آن به میان آمده کتابی معروف به نزهة القلوب است که به سال ۷۴۰ هجری قمری توسط حمداله بن ابی ابکر بن نصر مستوفی (حمداله مستوفی) تألیف گردیده است. در این

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۰۰

نقشه ۱. نقشه کالبدی-فضایی شهر کرج؛ ماخذ: نگارنده.

تجزیه و تحلیل

از چهار مدل توسعه پایدار شهری که بیان شد، در هر شهری خصوصیتی را می‌توان یافت. ارزیابی این مدلها هم با توجه نظرات کارشناسی ویژه می‌تواند باشد و هم بر اساس شاخصهایی که داده‌ها و اطلاعات موجود بدست می‌آیند. ارزیابی کارشناسانه متکی بر تغییر و تحولاتی بوجود آمده در روند توسعه شهر و برنامه‌ها، طرح‌ها و سیاستهایی است که در مدیریت توسعه پایدار در ناحیه شهری تهیه و به اجرا در می‌آیند. در مورد مدل خود اتکایی در شهر کرج با توجه به اقدامات انجام شده در چند محور می‌باشد؛ اولین اقدامات تهیه طرح توسعه و عمران شهر کرج و حوزه نفوذ آن و نیز طرح جامع شهرستان کرج هستند که تا حدودی به اثرات توسعه شهر بر ناحیه زیستی آن پرداخته می‌شود. اقدامات بعدی، تاکید بر توسعه گسسته شهرنشینی و ایجاد شهرکها و شهرهای کوچک جدید برای سرریزهای جمعیتی و مهاجرتی روستایی در ناحیه کرج است. در خصوص درون‌گرا بودن اقتصاد محلی، توسعه صنایع و فعالیت‌های که منابع اولیه آنها در خود ناحیه قابل تامین است از جمله؛ وجود پسرکانه زراعتی غنی و دامداری‌ها....، دیگر جنبه‌های اقتصادی قابل ذکر خود اتکایی ناحیه کرج را از گذشته نشان داده و می‌دهند. با وجود این خصوصیات استفاده بیش از اندازه از انرژی‌های تجدیدناپذیر و عدم وجود سیستمهای بازیافت و استفاده مجدد و غیره چرخه زیست محیطی توسعه شهر را در ناحیه دچار مشکل کرده است. از جمله شاخص‌های که برای ارزیابی این مدل با استفاده از داده‌های جمعیتی می‌توان مورد استفاده قرار داد، بالا بودن درصد شاغلین در بخش‌های خدماتی فعالیت اقتصادی، بالا بودن درصد مهاجر پذیری شهر و در رابطه با کاربری اراضی و کالبد شهر کمبود کاربری‌های مختلط و متنوع و همینطور گسستگی و ناپیوستگی کالبدی فضایی شهر، از مسائل شهر کرج در مباحث خود اتکایی می‌باشد.

دومین مدل مورد بحث، فشرده‌گی و تجمع جمعیت و واحدهای مسکونی در شهر کرج است. شاخص‌های نظیر درصد ساختمان‌های مسکونی دو طبقه و بیشتر، میزان کاربری مسکونی، تراکم جمعیتی خالص شهری و

میزان کاربری و سرانه فضای سبز، معیارهایی قابل استفاده در این خصوص هستند. بر اساس آمارهای موجود، میزان این شاخص به جز میزان کاربری و سرانه فضای سبز در وضعیت مطلوبی قرار دارد. در حال حاضر هم با توجه به افزایش قیمت زمین ناشی از مرکز استان شدن کرج، و تا حدودی پر شدن فضاهای خالی سطح شهر و گسترش ارتفاعی شهر به ویژه در مناطق مرکزی و شهرکهای جدید مورد توجه قرار گرفته است. این شکل توسعه شهر گرچه به واسطه افزایش تجمع و تراکم در شهر در این مدل موضوعیت پیدا می‌کند لیکن، به علت گسستگی و ناپیوستگی کالبدی فضایی شهر، عدم وجود سیستم‌های فاضلاب و بازیافت در شهر، نارسایی امکانات و شبکه حمل و نقل عمومی، آزاد نشدن فضاهای باز و سبز کافی و استفاده بیشتر مردم از خوروه‌های شخصی فاقد آن کارایی مورد نظر در این نوع مدلها است. حتی مناطق پیرامونی شهر که دارای اراضی مستعد باغی و کشاورزی می‌باشد، روز به روز توسط ساخت‌سازهای غیر قانونی بلعیده می‌شوند.

سومین مدل وابستگی شهری در کرج به پیرامون و خارج از آن که در این خصوص شهر کرج مهم‌ترین منابع طبیعی را از جمله وجود آب برای شرب شهر و کشاورزی و اراضی مستعد باغی و زراعی و دامی را دارا بوده و در این مدل شهر کرج دارای کارایی و پتانسیل بالای بوده و وابستگی‌های خارجی چندان مهمی ندارد. اما وجود مسائل پسابها، فاضلاب و زباله‌های شهری و صنعتی در شهر و مناطق پایین دست از مشکلات موجود در مباحث این مدل مطرح شده می‌باشد.

در آخرین مدل، بحث هزینه‌های خارجی توسعه شهرها و شهرنشینی در شهر کرج که دو جنبه پیدا می‌کند؛ جنبه اول، تامین بخشی از آب شرب مورد نیاز شهروندان شهر تهران که توسط آب ذخیره‌ای سد کرج می‌باشد. که وجود این آب گرچه از جهت خود اتکایی محلی اقتصاد شهری قابل بحث هستند، ولی انتقال ظرفیتهای اضافی ناحیه کرج به خارج آن، هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی (کاهش فعالیت‌های کشاورزی و در مقابل بالا رفتن شغل‌های خدماتی، پایین آمدن درآمدهای اقتصادی ناحیه) و هزینه‌های زیست محیطی (متروکه شدن

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

نهرهای شهرکرج، خشکیده شدن باغات و اراضی آبی) را برای شهر در برداشته و دارد. و جنبه دوم، شهرکرج محلی برای تامین خوابگاههای شهروندان مازاد و کم درآمد تهرانی تبدیل شده که دارای تبعات بسیار منفی برای شهر در پی خواهد داشت. از جمله بجای سرزندگی و پویایی موجب خوابگاهی شدن آن خواهد شد. بحث سهم پذیری شهرکرج از خدماتی که توسعه آن بر محیط زیست ناحیه وارد می‌کند، تاکنون مورد سنجش قرار نگرفته است. تنها مواردی که از این مدل می‌توان حتی در شهرنشینی کل کشور نام برد، عوارض و مالیاتهای است که در قالب تعرفه‌های مصوب از طریق شهرداریها و سازمانهای خدمات رسان در شهرها اخذ می‌شود. شاید بتوان گفت که تراکمها و کاربریها، عوارض تردد، تخلیه و خرید مجوزها و موفقتهای اصولی و غیره در چارچوب این مدل هستند. ولی آیا این ارقام دریافتی، هزینه و جبران کاستی‌های شونده؟

در آخر، نکته‌ای که در خصوص مدل‌های توسعه شهرکرج قابل ذکر می‌باشد، ناپایداری نهادی ناشی از نبود سیستم مدیریت یکپارچه شهری، غلبه تفکر «سودجویانه» و مقطعی به جای تفکر «توسعه اجتماعی» بلند مدت و آینده‌نگر، مشکلات مالی مدیریت شهری و محدودیت‌های اجرایی آن در سازمان دادن توسعه شهر است. این مسئله باعث شده است که بعد اقتصادی توسعه بر ابعاد زیست محیطی و اجتماعی آن ترجیح داده شود. در این زمینه فعال شدن شوراهای شهر که یکی از اقدامات خوداتکایی محلی است تا حدودی راه گشایی باشد.

با توجه به چارچوب نظری توسعه پایدار شهری برای شناسایی و تبیین و تجزیه و تحلیل وضعیت شهرکرج، ابتدا، ویژگیهای نهادی- مدیریتی تعریف شده‌اند و سپس شاخص‌ها در هر یک از ساختارها بر اساس اطلاعات کمی و کیفی آمده و با استفاده از تکنیک SWOT در چارچوب عوامل درون منطقه ای (نقاط ضعف و قوت) و برون منطقه ای (تهدیدات و فرصت‌ها) قرار گرفته است تا راهکارهای ساماندهی و برنامه ریزی آتی را در چارچوب اهداف به راهبردهای استراتژیکی توسعه پایدار شهری (شهرکرج) رهنمون سازد.

نقاط ضعف و قوت (عوامل درونی) تهدیدها و فرصتها (عوامل بیرونی) در ساختار نهادی- مدیریتی شهر کرج

الف) - نقاط ضعف (weakness)

W_۱- ضعف سازمان‌های اجرایی و نظارتی در مسائل شهری؛

W_۲- برخورد گزینشی، مدیریت شهری در خدمات رسانی به ساکنان محلات؛

W_۳- تعدد دستگاه‌های تصمیم‌گیری برای شهر؛

W_۴- فقدان ابزار و اطلاعات و اسناد کارآمد تصمیم‌گیری در شهرکرج؛

W_۵- عدم استقلال مالی شهرداری؛

W_۶- نبود مشارکت و نظارت مردم بر اجرای امور و مسائل مربوط به شهر؛

W_۷- بالا بودن هزینه‌ها به خاطر ناهماهنگی بین دستگاه‌های مرتبط؛

W_۸- وجود طرح‌های بی برنامه و موضعی بدون توجه به نگاه کلان؛

W_۹- عدم توجه به تحقق پذیری طرح‌ها و نادیده گرفتن منابع و درآمدهای شهرداری؛

W_{۱۰}- زمان بر بودن تدوین و تصویب طرح‌های توسعه شهری؛

ب) نقاط قوت (Strengths)

S_۱- وجود بسترها و زمینه‌های نسبی مشارکت مردمی در اداره امور شهری؛

S_۲- وجود ارتباط و تعامل مناسب شهرداری، شورای شهر و مردم در سطح محلات شهری؛

S_۳- وجود برنامه‌های پنج ساله شهرداری و تدوین سیاستها، استراتژیها و اهداف کلان مدیریتی در سطوح بالای مدیریت شهری؛

S_۴- وجود بسترهای نهادی، قانونی و نظام انگیزشی لازم برای بهسازی و نوسازی نواحی نابسامان شهری؛

S_۵- وجود شهرداریها جداگانه در مناطق ۱۰گانه شهر؛

S_۶- وجود شرکتهای متخصص و رتبه دار برنامه ریزی فضایی و شهرسازی در منطقه؛

S_۷- وجود تفکر و نگرش ناحیه محوری در ساختار

مدیریت شهری؛

S₈- وجود گرایش به پشتیبانی و حمایت از سازمانهای مدنی و غیردولتی؛
T₄- عدم صلاحیت کافی علمی و حرفه ای مشاوران تهیه کننده طرح های اجرایی شهر؛

S₉- به وجود آمدن سازمان مسکن و شهرسازی واستانداری در شهر؛
T₅- عدم ثبات در مدیریت شهری؛
T₆- برنامه ریزی کوتاه مدت مدیریت شهری و فقدان یک

S₁₀- فعال بودن و تمایل شوراها جهت پاسخگویی سریع به نیازهای دیرپای مردم؛
T₇- غلبه تفکر «سودجویانه» و مقطعی به جای تفکر «توسعه اجتماعی» بلندمدت و آینده نگر؛

(پ) - تهدیدها (threats)

T₁- فقدان ساختار منسجم و سلسله مراتبی در امر برنامه ریزی و مدیریت توسعه شهر؛
T₈- ضعف سازمان های اجرایی به لحاظ عدم وجود ضوابط و مقررات خاص و عدم کارایی مقررات موجود، برخورد های سلیقه ای و ضعف مدیریتی؛

T₂- ناهماهنگی بین دستگاه های موثر در امر برنامه ریزی و مدیریت توسعه شهر؛
T₃- نبود سیستم مدیریت یکپارچه شهری؛
T₉- ضعف نظارت بر فعالیت مشاوران تهیه کننده طرح های توسعه شهری از سوی دستگاه های اجرایی

جدول شماره ۲. ماتریس IFE ساختار نهادی- مدیریتی شهر کرج؛ ماخذ: نگارندگان.

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۰۳

توضیحات	امتیاز وزن دار	امتیاز وضع موجود	وزن	عوامل استراتژیک داخلی	نقاط ضعف
	۰.۱۵۶	۳	۰.۰۵۲	W ₁ - ضعف سازمان های اجرایی و نظارتی در مسائل شهر	
فراهم کردن زمینه ناپایداری اجتماعی	۰.۱۱۷	۳	۰.۰۳۹	W ₂ - برخورد گزینشی، مدیریت شهری در خدمات رسانی به ساکنان محلات	
بالا رفتن هزینه ها و دوباره کاریها	۰.۱۳	۲	۰.۰۶۵	W ₃ - تعدد دستگاه های تصمیم گیری برای شهر	
	۰.۱۵۶	۳	۰.۰۵۲	W ₄ - فقدان ابزار و اطلاعات و اسناد کارآمد تصمیم گیری در شهر کرج	
نمایانگر ناپایداری درآمد شهرداری	۰.۱۵۶	۳	۰.۰۵۲	W ₅ - عدم استقلال مالی شهرداری	
	۰.۱۹۵	۳	۰.۰۵۶	W ₆ - نبود مشارکت و نظارت مردم بر اجرای امور و مسائل مربوط به شهر	
	۰.۱۹۵	۳	۰.۰۵۶	W ₇ - بالا بودن هزینه ها به خاطر ناهماهنگی بین دستگاه های مرتبط	
	۰.۱۹۵	۳	۰.۰۵۶	W ₈ - وجود طرح های بی برنامه و موضعی بدون توجه به نگاه کلان	
	۰.۱۰۴	۲	۰.۰۵۲	W ₉ - عدم توجه به تحقق پذیری طرح ها ونادیده گرفتن منابع ودرآمد های شهرداری	
	۰.۱۳	۳	۰.۰۶۵	W ₁₀ - زمان بر بودن تدوین و تصویب طرح های توسعه شهری	

S _۱ - وجود بسترها و زمینه های نسبی مشارکت مردمی در اداره امور شهری	۰.۰۲۶	۳	۰.۰۷۸
S _۲ - وجود ارتباط و تعامل مناسب شهرداری ، شورای شهر و مردم در سطح محلات شهری	۰.۰۵۲	۳	۰.۱۵۶
S _۳ - وجود برنامه های پنج ساله شهرداری و تدوین سیاستها ، استراتژیها و اهداف کلان مدیریتی در سطوح بالای مدیریت شهری	۰.۰۵۲	۳	۰.۱۵۶
S _۴ - وجود بسترهای نهادی، قانونی و نظام انگیزشی لازم برای بهسازی و نوسازی نواحی نابسامان شهری	۰.۰۲۵	۳	۰.۱۵۶
S _۵ - وجود شهرداریها جداگانه در مناطق ۱۰ گانه شهر	۰.۰۶۵	۴	۰.۲۶
S _۶ - وجود شرکتهای متخصص و رتبه دار برنامه ریزی فضایی و شهرسازی در منطقه	۰.۰۱۳	۲	۰.۰۲۶
S _۷ - وجود تفکر و نگرش ناحیه محوری در ساختار مدیریت شهری	۰.۰۵۲	۲	۰.۱۰۴
S _۸ - وجود گرایش به پشتیبانی و حمایت از سازمانهای مدنی و غیر دولتی	۰.۰۱۳	۲	۰.۰۲۶
S _۹ - به وجود آمدن سازمان مسکن و شهرسازی و استانداری در شهر	۰.۰۵۲	۳	۰.۱۵۶
S _{۱۰} - فعال بودن و تمایل شوراها جهت پاسخگویی سریع به نیازهای دیر پای مردم	۰.۰۳۹	۳	۰.۱۱۷
جمع	۱		۲.۷۶۹

نقاط قوت

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۰۴ ■

- ت- فرصت ها (opportunities)
- O_۱- در حال شکل گیری بودن تفکرات برنامه ریزی راهبردی ساختاری توسعه شهری؛
- O_۲- وجود حکومت متمرکز و اجرای راحت طرح های اجرایی؛
- O_۳- تمایل شهروندان برای مشارکت فراگیر برای بهتر شدن وضعیت امور شهری (به تبع آن بهتر شدن زندگی خود شهروندان)؛
- O_۴- گسترده شدن برنامه ریزی اجتماعی و اقتصادی توأم با برنامه ریزی فیزیکی به جای برنامه ریزی صرفاً فیزیکی؛
- O_۵- وجود بسترهای نهادی و قانونی مناسب به منظور اعمال مدیریت یکپارچه شهری؛
- O_۶- افزایش توجه مدیریت شهری به توسعه پایدار شهری؛
- O_۷- تغییر دیدگاه ها از الگوی کالبد محوری به سوی انسان محوری در مدیریت شهری؛
- O_۸- وجود بسترهای مناسب جهت ایجاد سازمانهای غیر دولتی (NGO) به عنوان مکانیزمی موثر و اجرایی جهت جلب مشارکت مردم؛
- O_۹- فراگیر شدن نگرشهای سیستمی در برنامه ریزی و مدیریت شهری به جای نگرش های موضعی در کشور؛
- O_{۱۰}- وجود تفکرات توسعه از پایین به جای توسعه متمرکز و از بالا به سطوح پایین تر در برنامه های توسعه ملی کشور؛

جدول ۳. ماتریس EFE ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج؛ ماخذ: نگارندگان.

توضیحات	امتیاز وزن دار	امتیاز وضع موجود	وزن	عوامل استراتژیک خارجی
	۰.۲۱	۳	۰.۰۷	T _۱ - فقدان ساختار منسجم و سلسله مراتبی در امر برنامه ریزی و مدیریت توسعه شهر
	۰.۱۷۴	۲	۰.۰۷۸	T _۲ - ناهماهنگی بین دستگاه های موثر در امر برنامه ریزی و مدیریت توسعه شهر
	۰.۱۵۶	۳	۰.۰۵۲	T _۳ - کمبود نیروی متخصص شهرسازی (برنامه ریزی و طراحی) در دستگاه های مرتبط
	۰.۰۵۱	۳	۰.۱۰۷	T _۴ - عدم صلاحیت کافی علمی و حرفه ای مشاوران تهیه کننده طرح های اجرایی شهر
نمایانگر ناپایداری در مدیریت شهری	۰.۱۴	۲	۰.۰۷	T _۵ - عدم ثبات در مدیریت شهری
	۰.۱۰۴	۲	۰.۰۵۲	T _۶ - برنامه ریزی کوتاه مدت مدیریت شهری و فقدان یک برنامه استراتژیک و بلند مدت جهت توسعه پایدار شهر
	۰.۱۴	۲	۰.۰۷	T _۷ - غلبه تفکر «سودجویانه» و مقطعی به جای تفکر «توسعه اجتماعی» بلند مدت و آینده نگر
	۰.۱۰۴	۲	۰.۰۵۲	T _۸ - ضعف سازمان های اجرایی به لحاظ عدم وجود ضوابط و مقررات خاص و عدم کارایی مقررات موجود، برخورد های سلیقه ای و ضعف مدیریتی
حاکم شدن دیدگاه های بخشی	۰.۱۷۴	۲	۰.۰۷۸	T _۹ - نبود سیستم مدیریت یکپارچه شهری
	۰.۱۴	۲	۰.۰۷	T _{۱۰} - ضعف نظارت بر فعالیت مشاوران تهیه کننده طرح های توسعه شهری از سوی دستگاه های اجرایی
	۰.۱۵۶	۳	۰.۰۵۲	O _۱ - در حال شکل گیری بودن تفکرات برنامه ریزی راهبردی - ساختاری توسعه شهری
	۰.۲۱	۳	۰.۰۷	O _۲ - وجود حکومت متمرکز و اجرای راحت طرح های اجرایی
	۰.۱۰۵	۳	۰.۰۵۳	O _۳ - تمایل شهروندان برای مشارکت فراگیر برای بهتر شدن وضعیت امور شهری (به تبع آن بهتر شدن زندگی خود شهروندان)
	۰.۵۰۱	۳	۰.۰۱۷	O _۴ - گسترده شدن برنامه ریزی اجتماعی و اقتصادی توأم با برنامه ریزی فیزیکی به جای برنامه ریزی صرفا فیزیکی
	۰.۰۷	۲	۰.۰۵۳	O _۵ - وجود بسترهای نهادی و قانونی مناسب به منظور اعمال مدیریت یکپارچه شهری
	۰.۱۰۵	۲	۰.۱۰۷	O _۶ - افزایش توجه مدیریت شهری به توسعه پایدار شهری
	۰.۰۵۱	۳	۰.۱۰۷	O _۷ - تغییر دیدگاه ها از الگوی کالبد محوری به سوی انسان محوری در مدیریت شهری

تهدیدها

فرصتها

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۰۵ ■

	۰.۰۵۱	۳	۰.۱۰۷	O _۸ - وجود بسترهای مناسب جهت ایجاد سازمانهای غیر دولتی (NGOs) به عنوان مکانیزمی موثر و اجرایی جهت جلب مشارکت مردم
	۰.۱۰۵	۳	۰.۰۵۳	O _۹ - فراگیر شدن نگرشهای سیستمی در برنامه ریزی و مدیریت شهری به جای نگرش های موضعی در کشور
	۰.۲۱	۳	۰.۰۷	O _{۱۰} - وجود تفکرات توسعه از پایین به جای توسعه متمرکز و از بالا به سطوح پایین تر در برنامه های توسعه ملی کشور
	۲.۵۴۳		۱	جمع

تهدید: T_۱ - فقدان ساختار منسجم و سلسله مراتبی در امر برنامه ریزی و مدیریت توسعه شهر با امتیاز وزنی ۰.۲۱ می باشد. مهمترین فرصت: O_۴ - وجود حکومت متمرکز و اجرای راحت طرح های اجرایی، O_{۱۰} - وجود تفکرات توسعه از پایین به جای توسعه متمرکز و از بالا به سطوح پایین تر در برنامه های توسعه ملی کشور که با امتیاز ۰.۲۱ در یک سطح قرار می گیرند.

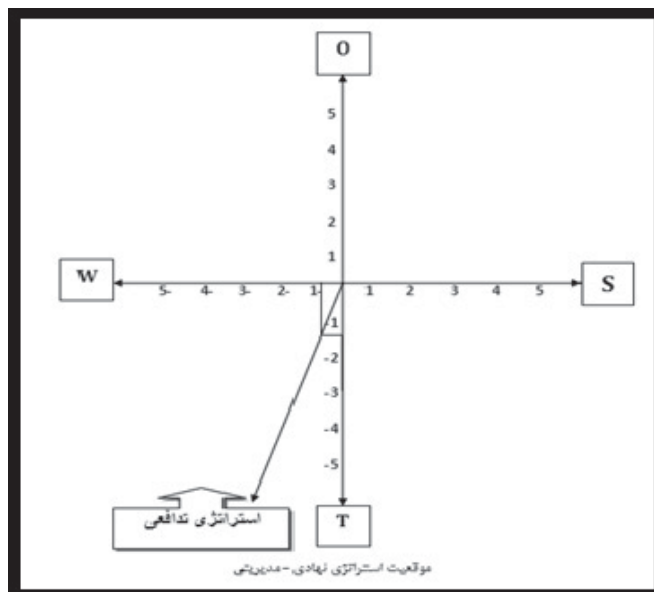
موقعیت نوع استراتژی در ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج در شکل شماره ۵ نشان داده شده است. نمره روی محور X ها ۰.۶۶ - و روی محور Y ها ۱.۳۰ - می باشد که در واقع استراتژی تدافعی را نشان می دهد و وضعیت

با توجه به جداول فوق مهمترین ضعفها و قوتها و تهدیدها و فرصتها بر اساس امتیاز وزن دار که از اهمیت و وضع موجود آنها و از ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج حاصل می شود. بدین صورت می باشد. مهمترین ضعف سه عامل: W_۶ - نبود مشارکت و نظارت مردم بر اجرای امور و مسائل مربوط به شهر، W_۷ - بالا بودن هزینه ها به خاطر ناهماهنگی بین دستگاه های مرتبط، W_۸ - وجود طرح های بی برنامه و موضعی بدون توجه به نگاه کلان که هر سه با امتیاز وزنی ۰.۱۹۵ در یک سطح قرار می گیرند. مهمترین قوت عامل S_۵ - وجود شهرداریها جداگانه در مناطق ۱۰ گانه شهر با امتیاز وزنی ۰.۲۶ می باشد. مهمترین

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۰۶ ■

شکل ۱. موقعیت نوع استراتژی در ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج؛ ماخذ: نگارندگان.

مناسبی نداشته و در موضع مخاطره آمیزی قرار گرفته است.

WO_۳ - تقویت واقعگرایی، تحقق پذیری و انعطاف پذیری و پویایی طرح های شهری از طریق مشارکت فراگیر شهروندان در آن؛

WO_۴ - تهیه طرح های ویژه توسعه یکپارچه برای محلات و بافت های فرسوده و نابسامان شهر؛

WO_۵ - جایگزینی طرح های راهبردی - ساختاری توسعه شهری به جای طرح های جامع شهری

۴- راهبردهای تدافعی (WT)

WT_۱ - افزایش و تقویت سازمان های اجرایی و نظارتی در تمشیت امور شهر

WT_۲ - ایجاد ثبات در مدیریت شهری؛

WT_۳ - رفع موانع قانونی و نهادی موجود بر سر راه بهسازی و نوسازی شهری با تدوین ضوابط و مقررات کارآمد؛

WT_۴ - جلوگیری از برخورد های سلیقه ای و گزینشی در محلات شهر و تضمین حقوق شهرنشینی و شهروندی آنان؛

WT_۵ - ایجاد یک سیستم اطلاعاتی یکپارچه، جامع و به روز در سیستم مدیریتی شهر کرج

با توجه با جداول برنامه ریزی کمی راهبردی که به تفکیک برای انواع استراتژی های (so,st,wo,wt) تدوین شده با بیشترین امتیاز ۹.۰۷۷ نمایانگر بهترین استراتژی در ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج با استراتژی اعمال مدیریت یکپارچه شهری و جلوگیری از همپوشانی وظایف ارگانها در دو سطح ساختاری و فرایندی در اولویت قرار می گیرد. استراتژی ST، با امتیاز ۸.۳۳۷ با استراتژی تقویت سیستم مدیریت شهری با جذب نیروی متخصص شهرسازی و مرتبط در رده دوم قرار می گیرد. و استراتژی ST با امتیاز ۸.۲۵۶ و با استراتژی ایجاد ساختار منسجم و سلسله مراتبی در امر برنامه ریزی و مدیریت توسعه شهر نیز به عنوان استراتژی شاخص دیگری در رده سوم معرفی می گردد.

ماتریس استراتژی های چهارگانه SWOT در ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج

۱- راهبردهای تهاجمی SO

SO_۱ - نهادینه سازی مشارکت های اجتماعی بین مدیران شهری و شهروندان؛

SO_۲ - اجراء و توسعه برنامه های جامع توسعه ای شهری و استانی، هماهنگ با توسعه پایدار شهری؛

SO_۳ - تقویت دیدگاه های انسان محوری به جای کالبد محوری در مدیریت شهری؛

SO_۴ - تدوین مقررات و ضوابط شهر الکترونیکی و استفاده از فناوری های نوین در اداره امور شهر؛

SO_۵ - جلب مشارکت عمومی برای اداره امور شهر و حمایت از شوراهای و نهادهای مردمی با رویکرد محله محوری

۲- راهبردهای اقتضایی (ST)

ST_۱ - جایگزینی توسعه از پایین به جای توسعه متمرکز و از بالا به سطوح پایین تر در برنامه های توسعه ملی کشور؛

ST_۲ - ایجاد ساختار منسجم و سلسله مراتبی در امر برنامه ریزی و مدیریت توسعه شهر؛

ST_۳ - تقویت سیستم مدیریت شهری با جذب نیروی متخصص شهرسازی و مرتبط؛

ST_۴ - ایجاد هماهنگی بین دستگاه های موثر در امر برنامه ریزی و مدیریت توسعه شهر؛

ST_۵ - تدوین برنامه جامع، استراتژیک و بلند مدت جهت توسعه پایدار شهر در سیستم مدیریت شهری

۳- راهبردهای انطباقی (WO)

WO_۱ - اعمال مدیریت یکپارچه شهری و جلوگیری از همپوشانی وظایف ارگانها در دو سطح ساختاری و فرایندی؛

WO_۲ - تقویت بسترهای مناسب جهت ایجاد سازمانهای غیر دولتی (ONGO) به عنوان مکانیزمی موثر و اجرایی

جدول ۴. ماتریس QSPM عوامل داخلی استراتژیهای SO & ST در ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج

ST _۵		ST _۴		ST _۳		ST _۲		ST _۱		SO _۵		SO _۴		SO _۳		SO _۲		SO _۱		IFE	وزن نسبی
		TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS		
۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۴۶۸	۳	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	W _۱
۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۳۳۴	۲	۰.۳۳۴	۲	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	W _۲
۰.۱۳	۱	۰.۳۹	۳	۰.۱۳	۱	۰.۳۹	۳	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	W _۳
۰.۲۶۸	۳	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۴۶۸	۳	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	W _۴
۰.۲۶۸	۳	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	W _۵
۰.۲۹	۲	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۷۸	۴	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۵۸۵	۳	۰.۱۹۵	W _۶
۰.۱۹۵	۱	۰.۷۸	۴	۰.۳۹	۲	۰.۵۸۵	۳	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	W _۷
۰.۲۹	۲	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۵۸۵	۳	۰.۳۹	۲	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	W _۸
۰.۲۰۸	۲	۰.۱۰۴	۱	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	W _۹
۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۲۶	۲	۰.۲۶	۲	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	W _{۱۰}
۰.۰۷۸	۱	۰.۰۷۸	۱	۰.۰۷۸	۱	۰.۰۷۸	۱	۰.۱۵۶	۲	۰.۳۳۴	۳	۰.۰۷۸	۱	۰.۰۷۸	۱	۰.۰۷۸	۱	۰.۰۷۸	۴	۰.۰۷۸	S _۱
۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۴۶۸	۳	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۴۶۸	۳	۰.۴۶۸	۳	۰.۱۵۶	S _۲
۰.۲۶۸	۳	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	S _۳
۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۲	۲	۰.۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	S _۴
۰.۲۶	۲	۰.۵۲	۲	۰.۵۲	۲	۰.۲۶	۲	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	S _۵
۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۵۲	۲	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	S _۶
۰.۲۰۸	۲	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۲۰۸	۲	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	S _۷
۰.۰۵۲	۲	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۷۸	۳	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۲۶	۱	۰.۰۵۲	۲	۰.۰۲۶	S _۸
۰.۱۱۲	۲	۰.۱۱۲	۲	۰.۱۱۲	۲	۰.۱۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	S _۹
۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۲۳۴	۲	۰.۱۱۷	۱	۰.۳۵۱	۳	۰.۳۵۱	۳	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۲۳۴	۲	۰.۱۱۷	S _{۱۰}
۴.۲۸۵		۳.۹۸۶		۴.۰۲۵		۴.۳۳۷		۳.۸۱۴		۴.۴۲۵		۲.۱۹۳		۲.۲۶۳		۳.۱۲		۳.۶۱۴		۲.۷۶۹	جمع

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

جدول ۵. ماتریس QSPM عوامل خارجی استراتژیهای SO & ST در ساختار نهادی- مدیریتی شهر کرج

ST _۵		ST _۴		ST _۳		ST _۲		ST _۱		SO _۵		SO _۴		SO _۳		SO _۲		SO _۱		مقیاس نمره یوز	EFE
										TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS		
۰.۲۱	۱	۰.۴۲	۲	۰.۴۲	۲	۰.۸۴	۴	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	T _۱
۰.۱۷۴	۱	۰.۶۹۶	۴	۰.۱۷۴	۱	۰.۵۲۲	۳	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	T _۲
۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۶۲۴	۴	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	T _۳
۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	T _۴
۰.۲۸	۲	۰.۲۸	۲	۰.۲۸	۲	۰.۲۸	۲	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	T _۵
۰.۴۱۶	۴	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	T _۶
۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۲۸	۲	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	T _۷
۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۳۱۲	۳	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	T _۸
۰.۳۴۸	۲	۰.۵۲۲	۳	۰.۳۴۸	۲	۰.۵۲۲	۳	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	T _۹
۰.۱۴	۱	۰.۲۸	۲	۰.۴۲	۳	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۴۲	۳	۰.۲۸	۲	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	T _{۱۰}
۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	O _۱
۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	O _۲
۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۳۱۵	۳	۰.۳۱۵	۳	۰.۴۲	۴	۰.۱۰۵	۱	۰.۴۲	۴	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	O _۳
۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	۱	۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	O _۴
۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۱۴	۲	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۱۴	۲	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	O _۵
۰.۱۵۳	۳	۰.۰۵۱	۱	۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	O _۶
۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۲۰۴	۴	۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	O _۷
۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۱۵۳	۳	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۱۵۳	۳	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	O _۸
۰.۳۱۵	۳	۰.۱۰۵	۱	۰.۲۱	۲	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۲۱	۲	۰.۳۱۵	۳	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	O _۹
۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	O _{۱۰}
۳.۵۹۸		۳.۸۱۳		۴.۳۱۲		۳.۹۱۹		۲.۴۸۴		۳.۱۸۵		۳.۵۳۱		۳.۲۱۵		۳.۰۸		۲.۴۵۳		جمع	جمع
۷.۸۸۳		۷.۷۹۹		۸.۳۳۷		۸.۲۵۶		۷.۲۹۸		۷.۶۱		۶.۷۹۴		۶.۳۳۵		۶.۶۹۴		کل		کل	کل

جدول ۶. ماتریس QSPM عوامل داخلی استراتژیهای WO & WT در ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج

WT _۵		WT _۴		WT _۳		WT _۲		WT _۱		WO _۵		WO _۴		WO _۳		WO _۲		WO _۱		IFE	مجموع وزنی
		TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS		
۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۶۲۴	۴	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	W _۱
۰.۱۱۷	۱	۰.۲۵۱	۳	۰.۱۱۷	۱	۰.۳۵۱	۳	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۲۳۴	۲	۰.۱۱۷	W _۲
۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۵۲	۴	۰.۱۳	W _۳
۰.۶۲۴	۴	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	W _۴
۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	W _۵
۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۷۸	۴	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	W _۶
۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۵۸۵	۳	۰.۱۹۵	W _۷
۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۵۸۵	۳	۰.۵۸۵	۳	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	۱	۰.۱۹۵	W _۸
۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۲۰۸	۲	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۳۱۲	۳	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	W _۹
۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۳۹	۳	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	۱	۰.۱۳	W _{۱۰}
۰.۰۷۸	۱	۰.۰۷۸	۱	۰.۰۷۸	۱	۰.۰۷۸	۱	۰.۰۷۸	۱	۰.۰۷۸	۱	۰.۳۳۴	۳	۰.۳۱۲	۴	۰.۱۵۶	۲	۰.۱۵۶	۲	۰.۰۷۸	S _۱
۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۴۶۸	۳	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	S _۲
۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	S _۳
۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۴۶۸	۳	۰.۱۵۶	۱	۰.۴۶۸	۳	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	S _۴
۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۵۲	۲	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۵۲	۲	۰.۲۶	۲	۰.۲۶	S _۵
۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	S _۶
۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۲۰۸	۲	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	S _۷
۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۲۶	۱	۰.۷۸	۳	۰.۱۰۴	۴	۰.۱۰۴	۴	۰.۵۲	۲	۰.۲۶	S _۸
۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	S _۹
۰.۱۱۷	۱	۰.۲۳۴	۲	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	۱	۰.۲۳۴	۲	۰.۲۳۴	۳	۰.۳۵۱	۳	۰.۱۱۷	۱	۰.۱۱۷	S _{۱۰}
۳.۳۹۳		۳.۱۲		۳.۳۹۳		۳.۸۸۷		۳.۷۸۳		۳.۹۹۱		۳.۶۲۷		۴.۴۹۸		۲.۷۶۹		۴.۴۹۸		۲.۷۶۹	جمع

جدول ۷. ماتریس QSPM عوامل خارجی استراتژیهای WO & WT در ساختار نهادی- مدیریتی شهر کرج

EFE		توانایی رقابتی		WO & WT																				
				WT _۵		WT _۴		WT _۳		WT _۲		WT _۱		WO _۵		WO _۴		WO _۳		WO _۲		WO _۱		
TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS	
۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	T _۱
۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۳۴۸	۲	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	T _۲
۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	T _۳
۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	T _۴
۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۲	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۲۸	۲	T _۵
۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۲	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	۰.۱۰۴	۱	T _۶
۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۲۸	۲	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	T _۷
۰.۱۰۴	۱	۰.۴۱۶	۴	۰.۱۰۴	۱	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	۰.۲۰۸	۲	T _۸
۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۳۴۸	۲	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	۰.۱۷۴	۱	T _۹
۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۳	۰.۱۴	۳	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۱۴	۱	۰.۲۸	۲	T _{۱۰}
۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۱۵۶	۱	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	۰.۳۱۲	۲	O _۱
۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	O _۲
۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۳۱۵	۳	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	O _۳
۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	O _۴
۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	۰.۰۷	۱	O _۵
۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	O _۶
۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	O _۷
۰.۰۵۱	۱	۰.۱۰۲	۲	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	۰.۰۵۱	۱	O _۸
۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	۰.۱۰۵	۱	O _۹
۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	۰.۲۱	۱	O _{۱۰}
۲.۴۵۳		۲.۸۱۶		۳.۴۹۹		۳.۲۵۷		۳.۴۹۶		۳.۵۴۴		۳.۳۲۵		۳.۴۹۶		۳.۱۶۶		۴.۵۷۹		۳.۱۶۶		۴.۵۷۹		جمع
۵.۸۴۶		۵.۹۳۶		۷.۳۸۶		۶.۴۴۲		۷.۳۷۹		۷.۵۸۷		۷.۳۱۶		۷.۳۷۹		۶.۷۹۳		۹.۰۷۷		۶.۷۹۳		۹.۰۷۷		جمع کل

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

نتیجه گیری و پیشنهادات

باعث تحولاتی در شهرنشینی کشور شده است. اثرات این دگرگونیها در تحول شکل کالبدی و توسعه فضایی شهرها تبلور یافته که پیامد مناسبی را در شهرهای کشور نداشته است. امروزه شهر کرج با مسائل نهادی - مدیریتی عدیده‌ای از جمله، ضعف سازمان‌های اجرایی و نظارتی در مسائل شهری، برخورد گزینشی، مدیریت شهری در خدمات رسانی به ساکنان محلات، فقدان ابزار و اطلاعات و اسناد کارآمد تصمیم‌گیری در شهرکرج و غیره مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در سده‌ی اخیر مطرح شدن توسعه پایدار، به عنوان شعار اصلی هزاره سوم ناشی از اثرات شهرها برگستره زیست کره و ابعاد مختلف زندگی انسانی است. شهر به عنوان یک منبع توسعه مطرح است و جایگاه مدیریت شهری در روند توسعه شهر و بهبود سکونتگاه‌های شهری نقش بسیار مهم و تعیین کننده دارد. بطور کلی دگرگونیهای مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در سده‌ی اخیر

جدول ۸. راهبردهای ترکیبی در ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج: ماخذ: نگارندگان.

اولویت	امتیاز نهایی	راهبردهای ترکیبی در ساختار نهادی - مدیریتی شهر کرج
۱.	۹۰۰۷۷	۱-WO - اعمال مدیریت یکپارچه شهری و جلوگیری از همپوشانی وظایف ارگانها در دو سطح ساختاری و فرایندی
۲.	۸۰۳۳۷	۳-ST - تقویت سیستم مدیریت شهری با جذب نیروی متخصص شهرسازی و مرتبط
۳.	۸۰۲۵۶	۲-ST - ایجاد ساختار منسجم و سلسله مراتبی در امر برنامه ریزی و مدیریت توسعه شهر
۴.	۷۰۸۸۳	۵-ST - تدوین برنامه جامع، استراتژیک و بلند مدت جهت توسعه پایدار شهر در سیستم مدیریت شهری
۵.	۷۰۷۹۹	۲-ST - ایجاد هماهنگی بین دستگاه های موثر در امر برنامه ریزی و مدیریت توسعه شهر
۶.	۷۰۶۱	۵-SO - جلب مشارکت عمومی برای اداره امور شهر و حمایت از شوراهای و نهادهای مردمی با رویکرد محله محوری
۷.	۷۰۵۸۷	۵-WO - جایگزینی طرح های راهبردی - ساختاری توسعه شهری به جای طرح های جامع شهری
۸.	۷۰۳۸۶	۱-WT - افزایش و تقویت سازمان های اجرایی و نظارتی در تمشیت امور شهر
۹.	۷۰۳۱۶	۲-WO - تقویت واقعگرایی، تحقق پذیری و انعطاف پذیری و پویایی طرح های شهری از طریق مشارکت فراگیر شهروندان در آن
۱۰.	۷۰۲۹۸	۱-ST - جایگزینی توسعه از پایین به جای توسعه متمرکز و از بالا به سطوح پایین تر در برنامه های توسعه ملی کشور
۱۱.	۷۰۲۷۹	۲-WO - تهیه طرح های ویژه توسعه یکپارچه برای محلات و بافت های فرسوده و نابسامان شهر
۱۲.	۶۰۷۹۴	۲-SO - تقویت دیدگاه های انسان محوری به جای کالبد محوری در مدیریت شهری
۱۳.	۶۰۷۹۳	۲-WO - تقویت بسترهای مناسب جهت ایجاد سازمانهای غیر دولتی (NGOs) به عنوان مکانیزمی موثر و اجرایی جهت جلب مشارکت مردم
۱۴.	۶۰۶۹۴	۱-SO - نهادینه سازی مشارکت های اجتماعی بین مدیران شهری و شهروندان
۱۵.	۶۰۴۴۲	۲-WT - ایجاد ثبات در مدیریت شهری
۱۶.	۶۰۳۳۵	۲-SO - اجراء و توسعه برنامه های جامع توسعه ای شهری و استانی، هماهنگ با توسعه پایدار شهری
۱۷.	۶۰۲۹۸	۲-WT - رفع موانع قانونی و نهادی موجود بر سر راه بهسازی و نوسازی شهری با تدوین ضوابط و مقررات کارآمد
۱۸.	۵۰۹۳۶	۲-WT - جلوگیری از برخورد های سلیقه ای و گزینشی در محلات شهر و تضمین حقوق شهرنشینی و شهروندی آنان
۱۹.	۵۰۸۴۶	۵-WT - ایجاد یک سیستم اطلاعاتی یکپارچه، جامع و به روز در سیستم مدیریتی شهر کرج
۲۰.	۵۰۶۴۶	۲-SO - تدوین مقررات و ضوابط شهر الکترونیکی و استفاده از فناوری های نوین در اداره امور شهر

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

مواجه می‌باشد. نتایج و یافته‌های که در قالب تکنیک SWOT از وضعیت ساختار نهادی- مدیریتی شهرکرج حاصل شده به شرح ذیل می‌باشد.

ماتریس عوامل استراتژیکی داخلی و خارجی ساختار نهادی- مدیریتی شهرکرج نشان می‌دهد که کل امتیاز وزن دار جدول ماتریس عوامل داخلی ۲۰۷۶۹ می‌باشد. که عدد حاصله پایین تر از میانگین (۳) می‌باشد که با توجه به قوت‌های موجود، از آنها استفاده بهینه نشده است. و ضعفها در ساختار نهادی- مدیریتی شهرکرج بر قوتها غلبه دارند. و جمع امتیاز وزن دار جدول ماتریس عوامل خارجی ۲۰۴۵۳ می‌باشد. در اینجا هم عدد حاصله از میانگین کمتر می‌باشد و تهدیدات با فاصله اندکی بر فرصتها غالب هستند. در کل ماتریس عوامل داخلی در مقایسه با ماتریس عوامل خارجی وضعیت نسبتا بهتری دارد و همچنین با توجه به یافته‌های تحقیق، موقعیت نوع استراتژی در ساختار نهادی- مدیریتی شهرکرج در شکل شماره ۵ نیز نشان داده شده است. نمره‌های روی محور Xها ۰.۶۶- و روی محور Yها ۱.۳۰- حاصل شده که در واقع استراتژی تدافعی را نشان می‌دهد و وضعیت مناسبی نداشته و در موضع مخاطره آمیزی قرار گرفته است. در چنین شرایطی، باید سعی شود از این وضعیت پیش آمده خارج گردد.

اما راهبردهای که از ماتریس QSPM حاصل شده است برای برون رفت از وضع موجود در ساختار نهادی- مدیریتی شهرکرج و حرکت به سوی توسعه پایدار شهری به ترتیب اولویت بر اساس امتیاز نهایی به شرح ذیل پیشنهاد می‌گردد:

منابع و مأخذ

- ۱- احمدی ترشیزی، میترا (۱۳۸۷) دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، انتشارات سازمان شهرداریها، تهران.
- ۲- اردشیری، مهیار (۱۳۷۹) توسعه پایدار و مدیریت شهری، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۳.
- ۳- اصلانی، رضا (۱۳۸۰) توسعه پایدار (تاریخچه، تعاریف، دیدگاهها)، ماهنامه مسکن و انقلاب، شماره ۹۳.
- ۴- بحرینی، حسین (۱۳۷۶) شهرسازی و توسعه پایدار، شماره ۱۷، مجله رهیافت، شورای پژوهش‌های علمی،

تهران.

- ۵- پیران، پرویز (۱۳۸۷) دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، انتشارات سازمان شهرداریها، تهران.
- ۶- تقی‌زاده، محمد (۱۳۷۹) فرهنگ اسلامی و توسعه پایدار، شماره ۱، فصلنامه مدیریت شهری، تهران.
- ۷- حبیبی، سید محسن (۱۳۸۴) از شار تا شهر، چاپ ششم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- ۸- حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۸۵) برنامه ریزی ناحیه ای، چاپ پنجم، انتشارات سمت.
- ۹- حمیده، سارا و نویدپور، محمدرضا (۱۳۸۶) پایداری در شهرها از دیروز تا امروز، شماره ۲۲-۲۱، فصلنامه هفت شهر.
- ۱۰- رهنما، محمدرضا (۱۳۸۸) برنامه ریزی مناطق مرکزی شهرها، چاپ اول، انتشارات دانشگاه فردوسی، مشهد.
- ۱۱- رهنمایی، محمد تقی (۱۳۷۴) مجموعه مباحث و روش های شهرسازی «جغرافیا»، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.
- ۱۲- رهنمایی، محمد تقی و پورموسوی، سید موسی (۱۳۸۵) بررسی ناپایداریهای امنیتی کلان شهر تهران بر اساس شاخصهای توسعه پایدار شهری، شماره ۵۷، نشریه پژوهش‌های جغرافیایی.
- ۱۳- زبردست، اسفندیار (۱۳۸۳) اندازه شهر، چاپ اول، انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، تهران.
- ۱۴- زیاری، کرامت اله و مهد نژاد، حافظ و پرهیز، فرهاد (۱۳۸۸) مبانی و تکنیکهای برنامه ریزی شهری، چاپ اول، انتشارات دانشگاه بین المللی چابهار.
- ۱۵- سازمان حفاظت محیط زیست (۱۳۸۷) همایش شهر سبز، مهرماه ۱۳۷۸، تهران.
- ۱۶- سفلائی، فرزانه (۱۳۸۳) کنکاش پیرامون مفاهیم و تجارب معماری پایدار، شماره هفتم، مجله آبادی، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.
- ۱۷- شیعه، اسماعیل (۱۳۸۲) لزوم تحول مدیریت شهری در ایران، مجله جغرافیا و توسعه.
- ۱۸- ضرابی، اصغر و جمالی نژاد، مهدی (۱۳۸۹) بررسی

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

30. Graham Haughton and Colin Hunter, 2005, Sustainable Cities, published in the Taylor & Francis e-Library.

31. Hilden, Mikael, 1997, Guidelines for Environmental Impact Assessment (EIA) in the Arctic, Finnish Ministry of the Environment.

نقش مدیریت هماهنگ شهری در تحقق بخشی میزان امنیت اجتماعی؛ مورد پژوهی استان اصفهان، شماره ۲۶، سال هشتم، نشریه مدیریت شهری.

۱۹- فیروزبخت، علی (۱۳۸۰) ساماندهی فیزیکی- کالبدی، محله صوفی آباد کرج، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

۲۰- قرخلو، مهدی و عبدی، ناصح وزنگنه شهرکی، سعید (۱۳۸۸) تحلیل سطح پایداری شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی، شماره ۶۹، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، دانشگاه تهران.

۲۱- قرخلو، مهدی و هاشمی، هادی (۱۳۸۵) شاخص‌های توسعه پایدار شهری، شماره هشتم، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای.

۲۲- کاظمی محمدی، سید مهدی موسی (۱۳۷۸) ارزیابی توسعه پایدار در توسعه شهری (مطالعه موردی شهر قم)، پایان نامه دوره دکترا، دانشگاه تربیت مدرس.

۲۳- کامروا، محمدعلی (۱۳۸۱) شورای شهر و بحران مشروعیت در مدیریت شهری، شماره ۳، فصلنامه پژوهش.

۲۴- لقای، حسنعلی و محمد زاده تیتکانلو، حمیده (۱۳۷۸) مقدمه‌ای بر مفهوم توسعه شهری پایدار و نقش برنامه ریزی شهری، شماره ۶، مجله هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.

۲۵- مفیدی شمیرانی، سید مجید و افتخاری مقدم، علی (۱۳۸۸) توسعه پایدار شهری، دیدگاه‌ها و اصول اجرایی آن در کشورهای در حال توسعه، شماره ۱۲، سال ششم، فصلنامه بین‌المللی پژوهشی ساخت شهر.

۲۶- مهندسان مشاور باوند (۱۳۸۱) بازنگری در طرح تفصیلی کرج بزرگ، جلد اول، مطالعات وضع موجود.

۲۷- موحد، علی (۱۳۷۹) توسعه پایدار شهری، شماره ۹۰، مجله مسکن و انقلاب.

۲۸- نوابخش، مهرداد و ارجمند سیاه پوش، اسحق (۱۳۸۸) مبانی توسعه پایدار شهری، انتشارات جامعه شناسان، تهران.

۲۹- نیلوفری، پرویز (۱۳۴۴) کرج نامه، بنیاد دوستداران درخت و طبیعت.

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۱۴

ارزیابی جایگاه الگوهای بومی در برنامه‌های ساخت و ساز مسکن روستایی؛ مطالعه موردی: استان آذربایجان شرقی

حامد بی‌تی* - عضو هیات علمی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

Analyzing position of the local patterns in upgrading countryside dwelling (based on studying on East Azerbaijan province)

Abstract: development of countryside dwelling always was one of the important disturbance of the politicians & programmers of countryside area and in that direction different schemes in the form of the development programs have been run, that special scheme of the upgrading and updating of country side dwelling is last and important of those are in the country; a scheme with a goal of preparing relative, stable countryside dwelling was created and with updating minimum 200 thousand countryside dwelling a year is changed to the most effective contemporary countryside development programs in Iran and the process of the changes that happened in frame and shape of the countries is accelerated. According to outlook of the scheme that updates should be meantime preparing dwelling of country men, causing increase the quality of the every dwelling and circulation of the "local patterns of countryside dwelling", the goals that in point of the specialists completing all of this after six years of being executive the scheme is not come into conclusion. This paperwork meantime introducing briefly the goals of the special scheme of updating and upgrading of countryside dwelling, it considers of importance of this scheme in development contemporary countryside dwelling after that with consideration the direction of constructing countryside dwelling in form of this scheme analyzes the position of local patterns of countryside dwelling so with introducing effective zones at running patterns understand the cause of not performing completely of scheme in using local patterns of countryside dwelling and suggest for using the values, which are important and in present day are not using anymore and sometimes present this values that is similar at architecture constructing of contemporary countryside dwelling.

Keywords: countryside dwelling, local patterns, frame of the country, country programming, special scheme of upgrading country side dwelling

چکیده

توسعه روستاها و مقاوم سازی مسکن روستایی همواره یکی از مهمترین دغدغه‌های دولتمردان و برنامه ریزان روستایی بوده و در این راستا طرح‌های متنوعی در قالب برنامه‌های توسعه به اجرا گذاشته شده است که طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی متاخرترین و یکی از مهمترین این طرح‌ها در کشور می‌باشد؛ طرحی که با هدف تامین مسکن متناسب، مقاوم و با دوام روستایی شکل گرفت و با نوسازی سالانه حداقل دو بیست هزار واحد مسکن روستایی به یکی از تاثیرگذارترین برنامه‌های معاصر توسعه روستایی در کشور تبدیل گردیده و روند تغییرات به وجود آمده در کالبد و سیمای روستاها را شتاب بخشیده است. با توجه به چشم انداز این طرح، نوسازی‌های به عمل آمده می‌بایست، ضمن تامین مسکن مورد نیاز روستائیان، باعث ارتقاء کیفی واحدهای مسکن روستایی و ترویج «الگوهای بومی مسکن روستایی» می‌شدند، اهدافی که به نظر کارشناسان، تحقق کامل آنها بعد از گذشت حدود شش سال از اجرایی شدن طرح همچنان محقق نگردیده است. این مقاله ضمن معرفی اجمالی اهداف طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی، به بررسی اهمیت این طرح در توسعه معاصر روستایی اقدام می‌نماید، سپس با بررسی روند ساخت و ساز مسکن روستایی در قالب این طرح به ارزیابی جایگاه الگوهای بومی مسکن روستایی در قالب این طرح می‌پردازد تا با شناسایی حوزه‌های تاثیرگذار بر اجرای الگوها، علل عدم کامیابی کامل طرح در بکارگیری الگوهای بومی مسکن روستایی را مشخص نموده و پیشنهادهاتی برای بکارگیری ارزشهای کم رنگ شده و گاه از یاد رفته معماری در ساخت و سازهای معاصر مسکن روستایی ارائه نماید.

واژه‌های کلیدی: مسکن روستایی، الگوهای بومی، کالبد روستا، برنامه ریزی

روستایی، طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی

مقدمه

این پژوهش به بررسی یکی از تاثیرگذارترین برنامه‌های توسعه مسکن روستایی تحت عنوان «طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی» پرداخته و با بهره‌گیری از راهبرد تحقیق کیفی به مطالعه و بررسی وضعیت ساخت و ساز مسکن روستایی اقدام می‌نماید. در این راستا از مصاحبه با روستائیان و دست‌اندرکاران حوزه برنامه ریزی مسکن روستایی و تجارب نگارنده به عنوان همکار حوزه مسکن روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی بهره‌گرفته شده است.

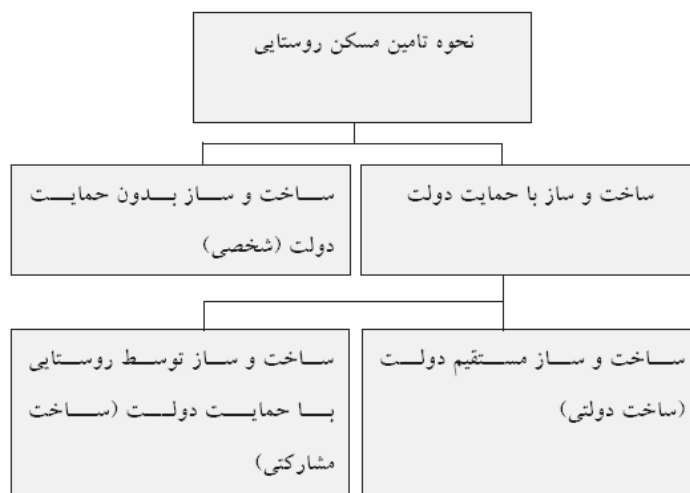
۱- نحوه تامین مسکن روستایی

ساخت و ساز روستایی از طریق ساخت مسکن بدون حمایت دولت (ساخت شخصی)، و همچنین ساخت و ساز با حمایت و مشارکت دولت امکان پذیر می‌باشد (نمودار شماره ۱).

۱-۱ ساخت و ساز روستایی بدون دخالت و حمایت دولت (ساخت و ساز شخصی)

روستاها در طول تاریخ دیرینه خود شاهد توسعه تدریجی از طریق ساخت و ساز خود روستائیان با معماری ارگانیک بوده‌اند و دیر زمانی بعد از آن و پس از آشنایی و

کشور ما جزء بلاخیزترین کشورهای و روستاهای ما آسیب پذیرترین بافتها در برابر این بلایا بشمار می‌روند. بر اساس آمار سال ۱۳۸۵ در حدود ۳۱/۵ درصد از جمعیت کل کشور روستایی بوده که این تعداد در ۴۴۲۸۰۴۶ واحد مسکن روستایی ساکن هستند.^۱ زمانی این آمار تامل برانگیز می‌شود که بدانیم در این بین فقط ۱۴ درصد از واحدهای مسکونی روستایی با دوام بوده و بقیه آنها را ساختمانهای کم دوام و بی دوام تشکیل می‌دهند، فرسودگی، افت کیفی شاخص‌های مسکن روستایی و آسیب پذیری سکونتگاههای موجود روستایی کشور در برابر حوادث طبیعی از یک طرف و رشد طبیعی جمعیت و کمبود مسکن از دیگر سو، و همچنین تغییر زیرساختهای نظام روستایی و شرایط زمانی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی روستا، و عدم پاسخگویی فضاهای قبلی به گرایشات جدید، نیاز به تامین مسکن جدید روستایی را بیش از پیش می‌نمایاند. اما در این میان، مساله پراهمیت ساخت مسکنی است که در کنار مقاوم بودن و پاسخگویی به نیازهای جدید ساکنان خود، واجد ارزشهای هویتی بوده و مبتنی بر الگوهای بومی مسکن روستایی باشد.

نمودار ۱. بررسی انواع طرق تهیه مسکن روستایی از منظر مشارکت دولتی؛ ماخذ: نگارنده.

۱. طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ از مجموع ۷۰۴۷۲۸۴۶ نفر جمعیت کشور تعداد ۲۲۲۲۷۷۷۱ نفر روستایی بوده‌اند. ر.ک (آمار مرکز ملی آمار ایران)

سپس وابستگی آنان به شهر، معماری التقاطی و نهایتاً معماری شهری به روستاها راه یافته است، این نوع ساخت و ساز که باعث شکل‌گیری بافت روستاها شده است، معمولاً بسیار کند بوده و احداث مسکن جدید را منحصر به مواقع خاص می‌نماید و رغبت چندانی از سوی روستائیان به نوسازی مسکن روستایی و ساخت خانه جدید مشاهده نمی‌شود.

بررسی علل این موضوع در مجال این گفتار نمی‌گنجد، اما یکی از دلایل تاثیرگذار بر میزان تمایل روستائیان به ساخت و ساز مسکن روستایی مساله فقر میباشد. آخرین آمارها از وضعیت فقر در ایران نشانگر آن است که جوامع روستایی به نسبت بیشتری از جوامع شهری با پدیده فقر روبرو هستند، (غفار، ۱۳۸۵، ص ۸) تا جائیکه علی‌رغم اختصاص حدود ۶۰ درصد از وسعت کشور و حدود ۳۱ درصد از جمعیت آن به مناطق روستایی، روستائیان در زمینه اقتصادی نه فقط قدرت اقتصادی چندانی ندارند، بلکه در اقتصاد پولی نیز نقش تعیین‌کننده‌ای نداشته و بسیاری از روستائیان در شرایط اقتصادی نامطلوب و زیر خط فقر زندگی می‌کنند.^۲ (جدول شماره ۱) بنابراین

سرعت ساخت و ساز روستائیان پاسخگوی نیاز شدید به مسکن مقاوم روستایی نمی‌باشد.

۱-۲ ساخت و ساز روستایی با حمایت دولت (ساخت و ساز دولتی و ساخت و ساز مشارکتی)

دولت‌ها نوسازی مسکن روستایی را به دو صورت دخالت مستقیم و احداث واحد مسکونی توسط آنان و سپس تحویل به مردم و یا از طریق حمایت فنی و مالی و با مشارکت مردم دنبال می‌نمایند. دخالت مستقیم دولت‌ها برای ساخت مسکن روستایی تضمین چندانی برای موفقیت نداشته است. هزینه‌های مالی سنگین، محدودیت منابع دولتی و نیاز به حضور و نظارت گسترده، مهمترین علت پرهیز دولت‌ها از چنین اقدامی است (سرتیپی پور، ۱۳۸۷، ص ۷). تجارب کشورهای دیگر و همچنین تجربه به دست آمده در زمینه ساخت و ساز مستقیم دولت در مناطق جنگ زده نشان می‌دهند، بهترین شیوه برای بازسازی و نوسازی خانه‌های روستایی ایجاد بستر مناسب با حمایت فنی و مالی دولت از طریق اعطای تسهیلات و وام با شرایط ویژه و در اختیار قرار دادن

جدول ۱. بررسی مساله فقر جوامع روستایی در بازه زمانی ۶۳-۷۸؛ مأخذ: مرکز آمار ایران.

دوره	درصد فقر نسبی	درصد فقر مطلق
۱۳۶۷-۱۳۶۳	۲۲.۱۵	۲۳.۷۷
۱۳۶۸-۱۳۷۲ (برنامه اول توسعه)	۲۳.۳۷	۲۵.۷
۱۳۷۳-۱۳۷۸ (برنامه دوم توسعه)	۲۲.۲۲	۲۲.۳۸

دهک	اسکلت فلزی	اسکلت بتنی	سایر
۱	۸.۹	۴.۴	۸۸.۹
۲	۸.۹	۲.۲	۸۸.۹
۳	۲۲.۲	۲.۲	۷۳.۳
۴	۲۰.۰	۴.۴	۸۰.۰
۵	۲۲.۲	۰.۰	۷۵.۶
۶	۱۵.۶	۲.۲	۸۰.۰
۷	۳۱.۱	۴.۴	۶۰.۰
۸	۲۲.۲	۸.۹	۶۸.۹
۹	۲۶.۷	۸.۹	۶۴.۴
۱۰	۳۳.۳	۸.۹	۴۸.۹
میانگین	۲۱.۱	۱.۸	۷۲.۹

۱. بحران فقر بر مساله دوام خانه نیز تاثیرگذار است. جدول زیر وضعیت گروه‌های درآمدی خانوار استان آذربایجان شرقی را از نظر برخورداری از مسکن مقاوم در سال ۱۳۸۵ نشان می‌دهد. همانگونه که مشاهده میشود، مقاومت مسکن در گروه‌های فقیر جامعه از وضعیت مناسبی برخوردار نمی‌باشند.

جدول زیر: بررسی دهک‌های درآمدی از نظر برخورداری از مسکن مقاوم، سال ۱۳۸۵؛ مأخذ: طرح جامع مسکن استان آذربایجان شرقی، - مهندسين مشاور نقش محیط.

مواد و مصالح ساختمانی با قیمت مناسب در اختیار مردم و هدایت فنی آنها و احداث خانه توسط مردم می باشد. آثار موفقیت آمیز چنین نحوه برخورد با نوسازی مسکن روستایی باعث شد برنامه ریزی های به عمل آمده دولتی در قالب برنامه های توسعه پنج ساله برای بهسازی و نوسازی مسکن روستایی، بر این اساس تدوین گردند (سرتیپی پور، ۱۳۸۵، ص ۵۲).

قالب تبصره ۵۲ قانون بودجه سال ۷۳ و ۷۴، طرح بهسازی مسکن روستایی پیش بینی شده و هر ساله اعتباراتی به این بخش اختصاص می گرفت. علی رغم اقدامات مختلف انجام یافته در این طرح و احداث حدود ۱۹۳ هزار واحد مسکن روستایی در طول برنامه های دوم و سوم توسعه، فقط ۱۸.۷ درصد از برنامه فوق محقق گردید (سرتیپی پور، ۱۳۸۵، ص ۵۲).

۲- بررسی برنامه های دولتی توسعه مسکن روستایی
هر چند اجرای برنامه های حمایتی دولت یکی از ابزارهای توسعه مسکن روستایی می باشد اما به جرات می توان ادعا کرد که ورود معماری شهری به روستاها با به اجرا گذاشتن برنامه های توسعه روستاها هم زمان می باشد. (جدول شماره ۲) هر چند سابقه برنامه ریزی برای روستاها به قبل از انقلاب می رسد، اما مرور برنامه های توسعه نشان می دهد در طول اجرای برنامه های آندوره فقط اصلاحات ارضی و خروج اربابان روستایی بود که مهمترین تاثیر را در کالبد، سیما و بافت روستایی گذاشت (حجت، ۱۳۸۵، ص ۸۳). پس از انقلاب تا سال ۱۳۸۴ حجم برنامه ها و اقدامات صورت گرفته در روستاها به طور فزاینده ای افزایش یافت، اما عمده این اقدامات به تامین زیر ساختها، خدمات اجتماعی چون آموزش، بهداشت، درمان، آب، راه و برق در روستاها انجامید. در این میان در زمینه تامین مسکن روستایی از برنامه دوم توسعه، در ۲- آشنایی با طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی و جایگاه الگوهای بومی در این طرح
از سال ۱۳۸۴ و در طول برنامه چهارم توسعه و جهت ایجاد حرکتی کارا و قوی برای تحقق ساخت و ساز مسکن روستایی پیش بینی ساخت سالانه دو بیست هزار واحد مسکن روستایی در قالب دو طرح پنج ساله، جمعا به تعداد دو میلیون واحد مسکن روستایی تحت عنوان «طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی»^۲ انجام پذیرفت. تصویب نامه هیات وقت وزیران در سال ۸۴ مقدمات اجرایی کار را در همان سال فراهم ساخت و طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی بعد از تدوین منشور طرح^۴ و دستورالعمل اجرایی جهت اجرا ابلاغ گردید.
بررسی ساخت و سازهای فعلی روستایی حاکی از آن است که اغلب ساخت و سازهای مسکن روستایی در چارچوب همین طرح می باشد و بنابراین جهت بررسی

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۱۸

۳. طبق دستورالعمل این طرح دولت به پرداخت تسهیلات یارانه دار به متقاضیان اقدام می نماید و کلیه مراحل ساخت و ساز توسط متقاضیان انجام می پذیرد و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی متولی پرداخت تسهیلات با مشارکت بانکهای عامل و هدایت مراحل مختلف اجرای طرح و نظارت بر ساخت و سازها می باشد.

۴. طبق منشور اهداف طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی اهداف زیر باید با اجرای این طرح محقق گردد:
احداث مسکن مقاوم و بادوام روستایی، تلاش در حفظ هویت معماری بومی مسکن روستایی، تامین جنبه زیباشناسانه سیمای روستا، تامین مسکن متناسب با نیاز روستایی، احداث مسکن سبز، تغییر فضای روستا از محیطی غیر بهداشتی، آسیب پذیر و روبه زوال به فضای سرزنده، شاداب و جذاب به لحاظ جلوگیری از مهاجرت، تطبیق کالبد مسکن روستایی با زندگی امروزی، گذرازنگرش (تامین سرپناه برای روستایی) به (تامین مسکن برای روستایی)، ارتقاء توسعه سکونتگاههای روستایی و تلاش در نزدیکی سطح بهره مندی از رفاهیات شهرها و روستاها، تلاش در بهینه سازی مصرف انرژی در مسکن روستایی، افزایش قابلیت و سرعت اجرای طرح های کالبدی و عمرانی روستاها، تامین بهداشت محیط روستایی با تولید انبوه مسکن روستایی بهداشتی (ارتقاء سطح بهداشت در سکونتگاههای روستایی)، تلاش در به حداقل رساندن آثار مخرب تقلید کورکورانه از ظواهر شهری نامناسب در تولید مسکن روستایی، ایجاد تحرک در چرخه تولید مسکن روستایی، ترویج الگوهای منتخب و برجسته معماری روستایی به لحاظ فرم و جنبه های زیبا شناختی سیمای روستا، ترویج فرهنگ بیمه و ایجاد زمینه های لازم جهت تحت پوشش قرار دادن واحدهای احداثی مسکن روستایی.

جدول ۲. بررسی معماری روستاها؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

نوع معماری	نحوه طراحی	دوره زمانی	نوع برنامه
ارگانیک	بدون معمار	شکل‌گیری روستا تا اصلاحات ارضی	توسعه مسکن روستایی بدون برنامه ریزی
التقاطی	بدون معمار	از اصلاحات ارضی تا برنامه اول توسعه	
التقاطی و شهری	اغلب بدون معمار و گاهی توسط معمار شهری	از برنامه اول تا برنامه چهارم توسعه (طرح بهسازی مسکن روستایی)	توسعه مسکن روستایی با برنامه ریزی
شهری	توسط معمار شهری	در طول برنامه چهارم توسعه (طرح ویژه بهسازی مسکن روستایی)	

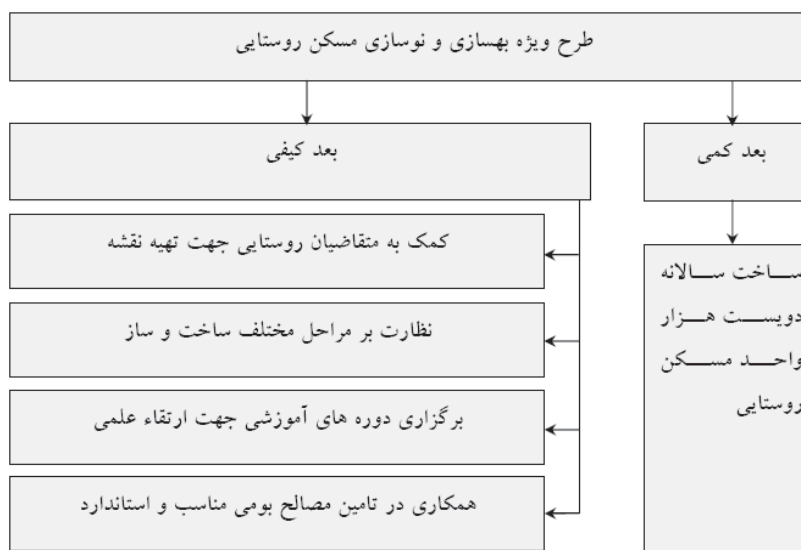
ساخت و سازها و آسیب شناسی آن، می‌بایست ابعاد مختلف طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی مورد تدقیق قرار گیرد. بدین منظور این طرح را از دو بعد کمی و کیفی مورد ارزیابی قرار می‌دهیم (نمودار شماره ۲).

۱-۲-۱ بررسی طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی از بعد کمی

از نقطه نظر کمی آمار موجود حکایت از جهش عمده در ساخت و ساز مسکن روستایی نسبت به برنامه‌های قبل از آن داشته، و نوسازی سالانه حداقل دویست هزار واحد مسکن روستایی، تحقق نزدیک به صددرصدی اهداف کمی برنامه را نشان می‌دهد، به طور مثال نسبت پروانه‌های روستایی صادره در این مدت به تعداد کل واحدهای مسکونی روستایی استان آذربایجان شرقی،

۱-۲-۲ بررسی طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی از بعد کیفی

نگاهی به منشور اهداف طرح ویژه نشانگر اهمیت حفظ هویت بومی و تامین جنبه‌های زیباشناسانه محیط و غیره (ارتقاء کیفی واحدهای روستایی)، می‌باشد. این اهداف

از طرق گوناگون صورت می‌پذیرد (نمودار شماره ۲).

ارتقا دانش علمی اعضای نظام فنی روستایی و اعضای دفاتر فنی و مهندسی، و کارکنان و کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی تشکیل می‌گردد:

د: «همکاری در تامین مصالح بومی مناسب و استاندارد» به علت دشواری‌های موجود در تامین مصالح استاندارد و محرومیت بسیاری از مناطق روستایی و صعب العبور بودن آنها، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با شناسایی مصالح بومی هر منطقه و کارگاه‌های استاندارد تولیدکننده مصالح، به تشویق متقاضیان (و در صورت لزوم اجبار آنها) به استفاده از این مصالح اقدام می‌نماید (مآخذ: واحد بهسازی مسکن روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان آذربایجان شرقی).

اما پژوهش‌های صورت گرفته روی ساخت و سازهای جدید روستایی نشان دهنده این موضوع هستند که، علی‌رغم تمام تلاش‌های صورت گرفته جهت ارتقاء کیفی طرح و پیاده نمودن الگوهای بومی در ساخت و سازهای جدید، (و البته موفقیت آمیز بودن بعضی از این اقدامات) در اغلب موارد ساخت و سازهای صورت گرفته در قالب این طرح، چهره‌ای کاملاً شهری به خود گرفته‌اند و الگوهای بومی مسکن روستایی و هویت غنی نظام روستایی در این خانه‌ها بسیار کم رنگ گشته‌اند.^۶ (جدول شماره ۳ و تصویر شماره ۱) جهت آسیب شناسی موضوع، باید ابعاد کیفی طرح و مخصوصاً روند تهیه نقشه‌های مسکن روستایی و جایگاه الگوهای بومی مسکن روستایی در این فرایند، مورد بازنگری قرار گیرد.

الف: «کمک به متقاضیان جهت تهیه نقشه‌های مناسب مسکن روستایی»

اهمیت تهیه نقشه‌های مسکن روستایی به عنوان اولین مرحله از ساخت و ساز روستایی، و عدم وجود ضوابط خاص و منابع مطالعاتی منطبق با الگوهای بومی در هر منطقه، باعث گردید تا بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به عنوان متولی حوزه مسکن روستایی، از طریق مشاورین ذی صلاح که از آنها به عنوان «مشاورین مادر» یاد می‌گردد، اقدام به تهیه الگوهای بومی مسکن روستایی بر اساس، اقلیم، فرهنگ، مصالح بومی، شیوه‌های فن و ساخت محلی، نظام روستایی و غیره بنماید. این الگوها در اختیار دفاتر فنی و مهندسی، متشکل از حداقل یک مهندس عمران و یک مهندس معماری قرار گرفتند تا نقشه‌های تهیه شده توسط آنان، هماهنگ با این الگوها باشد.

ب: «نظارت بر مراحل مختلف ساخت و ساز»

در مرحله ساخت نیز، با تشکیل نظام فنی روستایی و اعمال نظارت مستمر و اصولی بر واحدهای ساخته شده اجرای مناسب واحدها کنترل می‌گردد.^۵

ج: «برگزاری دوره‌های آموزشی جهت ارتقاء توان علمی و اجرایی دست اندر کاران اجرای طرح»

جهت بالا بردن توان علمی و اجرایی دست اندرکاران طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی، دوره‌های آموزشی متعدد جهت تربیت کارگران و استادکاران ماهر،

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۲۰ ■

مفاهیم کم رنگ شده در ساخت و سازهای جدید

-کم رنگ شدن مسائل اقلیمی	-تبدیل فرم ارگانیک واحدهای مسکونی به فرمهای کاملاً هندسی
-نادیده گرفتن مسائل مربوط به حریمیت در فضاها	-حذف فضاهای نیمه باز و بینابین در واحدها
-استفاده از مصالح روز (بدون توجه به بافت پیرامون واحدها)	- حذف کارکرد حیاط و تبدیل آن به پارکینگ
-طراحی نماهای همسان با خانه‌های شهری	-حذف فضاهای خدماتی در واحدها
-عدم توجه به اندازه فضاها	-تفکیک کامل فضاهای زیستی بر اساس کارکرد
-عدم توجه به دید و منظر	-حذف سلسله مراتب ورودی

۵. فعالیت ناظران نظام فنی روستایی نیز از طریق مشاوران ذی صلاح تحت عنوان «دستگاه عالی نظارت» کنترل و هدایت می‌گردند.

۶. ر. ک طرح پژوهشی، ارزیابی مطالعات و الگوهای مسکن روستایی، استان آذربایجان شرقی، (مرحله اول - ارزیابی مطالعات و الگوها). مرکز تحقیقات، مرمت بناها و بافتهای تاریخی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

جدول ۳. ارزیابی معماری واحدهای ساخته شده با الگوهای مسکن روستایی، ماخذ: طرح پژوهشی، ارزیابی مطالعات و الگوهای مسکن روستایی، استان آذربایجان شرقی، مرحله ۵. دانشگاه هنر اسلامی تبریز

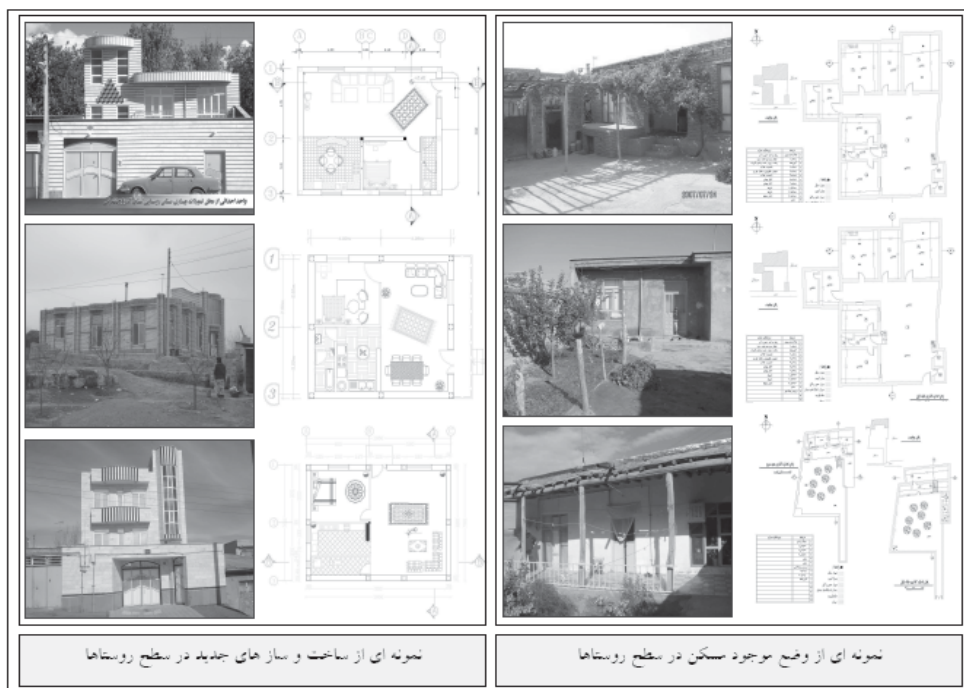
استان آذربایجان شرقی (تعداد واحد بررسی شده: ۱۳۳)						
		اطاق نشیمن	اطاق خواب	اطاق مهمان*	آشپزخانه	ایوان
وجود فضا		۱۳۳	۱۱۶	۵۵	۱۳۰	۵۹
اندازه	مطابقت با احکام	۵	۲۴	۱۰	۱۳	۲
	عدم مطابقت با احکام	۱۲۸	۹۲	۴۵	۱۱۷	۵۷
نورگیری	مطابقت با احکام	۸۸	۴۵	۱۱	۵۸	
	عدم مطابقت با احکام	۴۵	۷۱	۴۴	۷۲	
دسترسی	مطابقت با احکام	۶۴	۱۱۴	۴۸	۱۲۷	
	عدم مطابقت با احکام	۶۹	۲	۷	۳	
میانگین مساحت واحدها				۹۷.۵۴		

۲-۲ روند اجرای طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی و نحوه تهیه نقشه‌های مسکن روستایی هرچند با نگاهی به روند تهیه نقشه‌های روستایی می‌توان به جایگاه والای الگوهای بومی در تهیه نقشه‌های پی برد، اما همانگونه که پیشتر اشاره شد، استفاده از این الگوها در عمل ناموفق بوده است. جهت یافتن دلایل آن می‌بایست روند تهیه نقشه‌های مسکن روستایی و حوزه‌های درگیر با آنها مشخص گردند (دیپگرام شماره ۳).

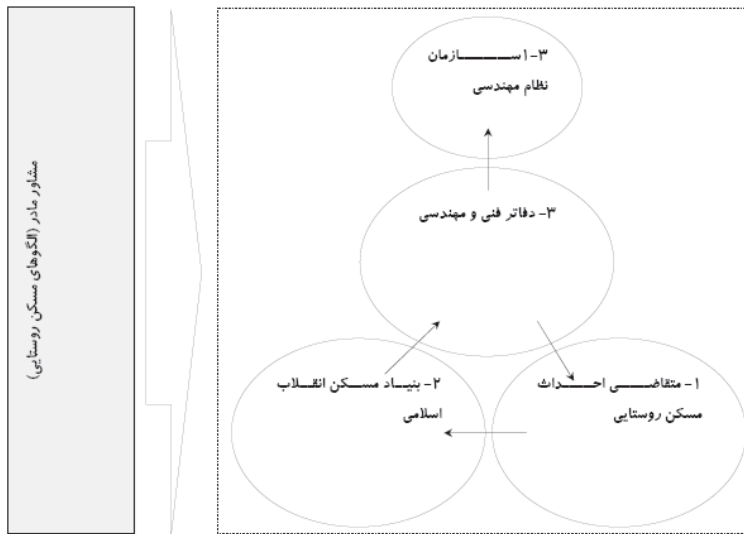
مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۲۱

تصویر ۱. مقایسه وضع موجود مسکن روستایی با ساخت و سازهای جدید، ماخذ: آرشیو بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.

۲- ارزیابی علل عدم انطباق خانه‌های نوساز روستایی با طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی به عنوان نظام حاکم بر روستاها
 بررسی پروسه تهیه و اجرای نقشه‌های مسکن روستایی
 نشان می‌دهد، چهارگروه در امر تهیه الگوهای مسکن روستایی، دخالت موثر دارند که عبارتند از: «۱- متقاضیان
 کارفرما، ۲- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به عنوان متولی اجرای طرح، ۳- دفتر فنی و مهندسی به عنوان تهیه کنندگان نقشه‌ها و ۴- مشاور مادر به عنوان تهیه کننده الگوهای مسکن روستایی.» جهت ارزیابی علل ضعف

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
 Urban Management
 شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
 No.29 Spring & Summer

۱۲۲

مشاور مادر (الگوهای مسکن روستایی)	محدود بودن حوزه مطالعات میدانی مشاوران در تهیه الگوهای مسکن نگاه شهری بر فرایند توسعه روستایی در تهیه الگوهای مسکن روستایی عدم انجام یافتن مطالعات اجتماعی در تهیه الگوهای مسکن روستایی عدم داشتن ابزارهای لازم برای ضمانت اجرایی الگوهای مسکن روستایی		مشاور مادر	الگوهای تهیه شده توسط مشاور مادر	مقایسه روستایی	دفتر فنی و مهندسی	عدم تجهیز تمام مناطق استانها به دفتر فنی عدم کنترل جامع نقشه‌های تهیه شده توسط دفتر فنی مسکن روستایی عدم شناخت کافی دفتر فنی از معماری و الگوهای بومی مسکن روستایی عدم بازدید دفتر فنی از سایت
	تغییر نگرش متقاضیان نسبت به نظام روستایی دلبستگی نسبت به ظاهر شهری و تقلید ناقص آن عدم آگاهی کافی از اهمیت رعایت الگوهای مسکن روستایی؛ محدود بودن امکانات اقتصادی متقاضیان نبود نیروی متخصص اجرایی						

نمودار ۴. حوزه‌های تاثیرگذار بر الگوهای مسکن روستایی؛ ماخذ: نگارنده.

نقشه‌های مسکن روستایی، و عدم اجرای الگوهای مسکن بومی، بررسی عملکرد این چهار گروه ضروری می‌نماید (نمودار شماره ۴).

۳-۱- متقاضیان طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی به عنوان کارفرمایان

اولین حلقه مربوط به مشکلات نقشه‌های مسکن روستایی مربوط به عدم تمایل روستائیان به استفاده از الگوهای مسکن روستایی در این نقشه‌ها و در صورت تمایل، عدم توان اجرایی روستائیان در بکارگیری آنها می‌باشد.

الف: «تغییر نگرش متقاضیان روستایی نسبت به نظام روستایی»: زندگی روستایی و نوع نگرش روستائیان به جهان و طبیعت و امکانات و دانش او برای ساخت و تولید باعث می‌شود تا اجزاء محیط به مطلوب‌ترین حالت و با رعایت سادگی و با حداکثر کارایی شکل گیرد و معماری ارگانیک روستایی و سازمان فضایی کالبدی روستا که انعکاس ارزشهای اجتماعی، اقتصادی و کالبدی آن به شمار می‌رود، متأثر از این نحوه کارکرد به وجود آید. در حالیکه در فضاهای مسکونی شهری هر عنصر فضایی کارکردی معین را به صورت ویژه و منحصر به فرد به خود اختصاص می‌دهد، در فضاهای مسکونی روستایی، بیشتر عناصر فضایی علاوه بر کارکردی خاص، کارکردهای مکمل با دیگر عناصر را نیز عهده دار می‌باشند؛ بطوریکه گاهی هویت و بقای آنها در ارتباط با کارکرد کل مجموعه معنی پیدا می‌کند (سرتیپی پور، ۱۳۸۴، ص ۴۴). افزایش ارتباطات و تغییر هنجارهای حاکم، شرایط نامناسب اقتصادی، کمبود امکانات و غیره باعث گردیده تا متقاضی روستایی همچون همسلف شهری خود خواهان تغییر نظام حاکم و بهبود شرایط زندگی خود باشد و در صورت مهاجرت نکردن، اولین قدم اجرایی این تغییر را در همشکل کردن خانه خود با مسکن شهری بدون توجه به الگوهای بومی مسکن روستایی بداند.

ب: «دل بستگی نسبت به ظواهر شهری و تقلید ناقص از آن»: فارغ از تمام تفاوت‌های نظام زندگی شهری و روستایی، متقاضی روستایی در مواجهه با نظام شهری و کالبد شهرها دلباخته و فریفته کالبد شهر می‌گردد و بی

هیچ مقاومتی اسیر چهره هزار رنگ شهرها شده و بنابراین در هرگونه ساخت و ساز ظواهر شهری را الگوی خود قرار داده و بی آنکه با خصوصیات زندگی شهری آشنا باشد، صرفاً به تقلید ظاهری آن می‌پردازد و تماشایی است تقلید ناقص از مرجع نادرست! از یک طرف مرجعی را برای تقلید بر می‌گزیند که در جایگاه خویش با هزار مشکل مواجه است و در پاسخ دادن به نیازهای ساکنانش عاجز، و ثانیاً بی آنکه با ساختار کارکردی مرجع آشنا باشد به وسع خویش و از آنچه که در دیدرسش قرار دارد مقداری را گلچین نموده و عیناً تقلید می‌نماید، و در این میان الگوهای بومی مسکن روستایی که از سنت حاکم روستا اقتباس شده‌اند، مهجور مانده و رغبتی به استفاده از آنها نشان داده نمی‌شود، و اینگونه می‌شود که متقاضی روستایی با تکرار آنچه که در شهر می‌بیند، بدون تامل در درستی و نادرستی آن، می‌خواهد (به خیال خود) جبرانی کرده باشد عقب ماندگی خود را از شهر و البته ناگفته پیداست که تجربه زیستن در این خود ساخته چه ناگوار است (تصویر شماره ۲).

ج: «عدم آگاهی کافی از اهمیت رعایت الگوهای مسکن روستایی»: در این میان عدم علم روستائیان بر ویژگیهای نظام روستایی و ضرورت حفظ آن بر مشکلات دامن می‌زند. برای روستایی کاهگل و خشت نشان بی تمدنی، و سنگ گرانبست، نمای پلاستیکی و غیره نشان از تمدن دارند، عدم به کار بردن نمای کاهگلی نه در ضعف این نما و نیاز آن به مراقبت، بلکه به خاطر منسوخ بودن استفاده از آن در شهرهاست، حال مهندسان هرچه قدر در بهبود ضعف این نماد کوشیده باشند و روستائیان را به استفاده از آن ترغیب نموده باشند، نه تنها باعث تغییر نظر آنها نمی‌شود بلکه در صورت اصرار دفاتر فنی و مهندسی مبنی بر لزوم رعایت الگوهای معماری روستایی، متقاضی روستایی شاکیهانه دفتر دیگری را برای طراحی بر می‌گزیند.

د: «محدود بودن امکانات اقتصادی متقاضیان»: اما جالب اینکه در این الگوبرداری از شهرها بودجه محدود و اقتصاد ضعیف روستایی هم بر مشکلات می‌افزاید. با توجه به میزان سقف تسهیلات ارائه شده و اقتصاد ضعیف روستائیان که پیشتر در مورد آن سخن گفته شد،

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۲۳

اسلامی در جهت تحقق اهداف کمی طرح صورت پذیرد و توجه به ارتقاء کیفیت‌های فضایی و محیطی مسکن در اولویت بعدی قرار گیرد.

ب: «مترادف دانستن ارتقاء کیفیت مسکن روستایی با مقاوم سازی مسکن روستایی»: به علت آسیب‌های فراوانی که مسکن روستایی از بلایای طبیعی در کشور می‌بیند، عمده توجه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در اجرای طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی صرف پرداختن به مسائل سازه‌ای و مقاوم سازی مسکن روستایی^۷ می‌شود. این توجه تا بدان حد پیش رفته که صرف رعایت مسائل سازه‌ای در چارچوب مقررات جاری کشور، به مجوز لازم و کافی جهت احداث مسکن روستایی تبدیل گردیده است. طبیعی است این نوع برخورد، باعث کم‌رنگ شدن مسائل معمارانه در ارتباط با مسکن روستایی شده و عملاً مطالعات انجام یافته در این زمینه مجال اجرایی شدن نمی‌یابند.

ج: «عدم باور راستین کارشناسان حوزه درگیر با طرح بر لزوم اجرای الگوهای مسکن روستایی»: به علت ترکیب تیم کارشناسان درگیر با طرح در بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از نظر تخصص و عدم آشنایی کافی این تیم با مباحث مربوط به الگوهای بومی مسکن روستایی، اعتقاد راستین به لزوم حفظ نظام روستایی و اجرای الگوهای مسکن روستایی وجود ندارد. این بدنه نسبت به کنترل

آنچه که ساخته می‌شود قابل پیش بینی است، استفاده از مصالح درجه چندم و فاقد استاندارد به علت ارزان بودن.

ه: «نبود نیروی متخصص اجرایی»: و نهایتاً ساخت و ساز روستایی با تمام فراز و نشیب‌هایش وابسته به نیروی کاری است که آشنایی چندانی با فرایند ساخت ندارد.

۳-۲ بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به عنوان متولی اجرای طرح

همانطور که پیشتر اشاره شد بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از آغاز برنامه دوم توسعه، موضوع مسکن روستایی را در دستور کار خود قرار داد و با شروع طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی از برنامه چهارم توسعه، تلاش زیادی جهت همگام نمودن روند اجرای پروژه با الگوهای بومی نظام روستایی انجام داد. اما علی‌رغم این تلاشها، این نهاد نیز در عدم اجرای الگوهای بومی مسکن روستایی، به دلایل ذیل بی‌تاثیر نیست.

الف: «توجه بیش از اندازه در جهت تحقق کمی طرح و غفلت از جنبه‌های کیفی آن»: برای نیل به اهداف کمی برنامه، این طرح از نخستین مراحل اجرایی روندی انقلابی با سرعتی بالا به خود گرفت. لزوم تحقق جذب سالانه دو بیست تا سیصد هزار تسهیلات ساخت مسکن روستایی، باعث شد تا عمده تلاش بنیاد مسکن انقلاب

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۲۴

تصویر ۲. تغییر نگرش روستایان نسبت به زندگی وسیعی در شبیه کردن خانه‌های خود به مسکن شهری، مآخذ: مآخذ: طرح پژوهشی، ارزیابی مطالعات و الگوهای مسکن روستایی، استان آذربایجان شرقی، مرحله ۱.

۷. نگاهی به روند کنترل نقشه در مراجع ذی صلاح نشان می‌دهد که حتی در ساختمانهای شهری هم، عمده دغدغه مسئولین مقاوم بودن ساختمان است و مسائل مربوط به معماری را در اولویت‌های بعدی در نظر می‌گیرند.

تصویر ۳. نمونه هایی از واحدهای مسکن روستایی از محل تسهیلات طرح ویژه با مصالح متنوع به ترتیب: سیمانی، آجری، سنگی و حتی پلاستیکی؛ مأخذ: آرشیو بنیاد مسکن

سازه‌ای طرح‌ها، سخت‌گیر بوده و اجرای آنرا اولویت اول می‌گردد.

فرض می‌کنند، درحالی‌که معمولاً مباحث معماری را مباحثی درجه دوم دانسته و کنترل معماری طرح‌ها را در اولویت دوم قرار می‌دهند. مشاهده واحدهای منتخب بنیاد مسکن انقلاب اسلامی که در مناسبت‌های گوناگون توسط مسئولین به بهره‌برداری می‌رسند، گواهی بر این مدعاست (تصویر شماره ۳).

الف: «عدم تجهیز تمام مناطق استانها با دفاتر فنی و مهندسی و نیروهای متخصص»: علی‌رغم تأکید بر عضویت تخصص‌های متعدد (حداقل یک نفر مهندس معمار و یک مهندس سازه) در دفاتر فنی و مهندسی، در بعضی از مناطق به علت عدم وجود نیروی متخصص کافی، عملاً امکان تشکیل دفاتر فنی و مهندسی با شرایط مذکور، مقدور نیست.

د: «محدودیت‌های اقتصادی»: از طرف دیگر مسائل اقتصادی مانع از استمرار مطالعات جدید، بهره‌گیری از دانش روز، ارزیابی‌های متعدد مطالعات و الگوهای مسکن روستایی می‌گردد. معمولاً به علت محدود بودن منابع مالی جهت انجام پروژه‌های تحقیقاتی، این مطالعات بعد از اتمام، ادامه داده نمی‌شوند و همکاری با مشاورین مادر هم در همان مرحله قطع می‌گردد و نتایج بدست آمده از مطالعات یک منطقه به تمام مناطق تعمیم داده می‌شود. این در حالی است که اصلاح نقاط ضعف الگوهای مسکن روستایی در گرو بررسی تجربیات و استمرار امر پژوهش می‌باشد.

ب: «عدم کنترل جامع نقشه‌های تهیه شده توسط دفاتر فنی و مهندسی»: نقشه‌های تهیه شده جهت کنترل به نمایندگی‌های سازمان نظام مهندسی در سطح استانها ارسال می‌گردند. اما اولاً نمایندگی‌های سازمان نظام مهندسی نیز در تمام مناطق استان تجهیز نبوده و معیار کنترل نقشه‌ها، همان چک لیستهای نقشه‌های شهری می‌باشد و الگوهای بومی مسکن روستایی در این کنترل نقشی ندارند.

۳-۳ دفاتر فنی و مهندسی به عنوان تهیه‌کنندگان نقشه‌ها

ج: «عدم شناخت کافی نیروهای دفاتر فنی و مهندسی از معماری مسکن روستایی»: برخورد دفاتر فنی و مهندسی با موضوع طراحی مسکن روستایی هم از لحاظ ظاهری، و هم کالبدی و ... تفاوت چندانی با مسکن شهری نمی‌کند. به نظر می‌رسد علی‌رغم تشکیل جلسات متعدد آموزشی، آنان نیز همچون کارفرمایان روستایی خود اعتقادی به لزوم حفظ نظام روستایی ندارند. بنابراین در اغلب موارد اصول طراحی مسکن شهری به عنوان نظام غالب پذیرفته و از آنچه که مربوط به روستاست، به عنوان الگویی تاریخ گذشته یاد می‌گردد. این دفاتر معمولاً در برابر الگوهای مسکن روستایی مقاومت نموده و اجرای آنرا امری غیر ضروری می‌دانند! به جای تشویق متقاضی

همانطور که عنوان شد، در روند تهیه نقشه‌های طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی متقاضیان جهت تهیه نقشه به دفاتر فنی و مهندسی معرفی می‌گردند. به علت بروز عوامل متعدد در اکثر موارد نقشه‌های تهیه شده توسط دفاتر فنی و مهندسی بدون لحاظ کردن الگوهای مسکن روستایی و بر اساس معیارهای شهری طراحی

برای حفظ الگوی مسکن روستایی او را به اجرای مسکنی مشابه آنچه شهریان می‌سازند ترغیب می‌نمایند.

د: «عدم بازدید دفاتر فنی و مهندسی از زمین‌های متقاضیانی که باید طراحی کنند»: به علل متعدد از جمله پائین بودن دستمزد خدمات مهندسی دفاتر فنی و مهندسی و همچنین بعد مسافت و گاهی صعب العبور بودن مکان پروژه‌ها، امکان بازدید از مکان پروژه‌ها وجود نداشته و کل شناخت دفاتر از سایت پروژه محدود به کروکی اولیه^۸ تهیه شده توسط کارشناس بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و همچنین اظهارات متقاضی می‌باشد. و این باعث می‌شود که در اکثر موارد عوامل موثر در طراحی همچون (همسایگی‌ها، ارتباط بنای جدید با ساختمان‌های قدیمی، شیب و غیره) لحاظ نگردد.

۳-۴ مشاور مادر به عنوان تهیه کننده الگوهای مسکن روستایی

همزمان با اجرای طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی در زمستان سال ۸۴، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در هر استان اقدام به شناسایی مراکز علمی، پژوهشی ذیصلاح تحت عنوان مشاور مادر برای تهیه الگوهای مسکن روستایی، جهت آماده نمودن سیاست‌های منطقه ای توسعه مسکن روستایی نمود.^۹ مشاورین به انجام مطالعات نظری و میدانی محلی، منطقه‌ای، جغرافیایی، اقلیمی، معیشتی و غیره پرداخته و ماحصل کار ارائه ضوابط و مقررات برای تهیه نقشه‌های مسکن روستایی و همچنین ارائه تعدادی الگوی مسکن روستایی سازگار با الگوهای بومی مسکن روستایی بود. اما بعد از گذشت چهار سال از اجرای طرح و مشاهده آثار طرح می‌توان دریافت که هنوز الگوهای یاد شده، به دلایل زیر موفقیت چندانی در کنترل ساخت و ساز روستایی نداشته‌اند.

الف: «محدود بودن حوزه مطالعات میدانی مشاوران در تهیه الگوهای مسکن روستایی»: در مطالعات انجام

یافته توسط مشاوران مادر به علت محدودیت منابع مالی و الزام کارفرما در اتمام هرچه سریعتر پروژه، تعداد روستاها و واحدهای مورد مطالعه در مطالعات میدانی بسیار محدود بودند. از این رو ضوابط ارائه شده از نتایج مطالعات محدود بوده و جنبه عمومی به خود نگرفته و ناچاراً به کل منطقه مورد پژوهش تعمیم داده شدند، و همین امر باعث دشواری استفاده از ضوابط در روند طراحی مسکن روستایی گردید.

ب: «نگاه شهری بر فرایند توسعه روستایی در تهیه الگوهای مسکن روستایی»: یکی از مشکلات اساسی برنامه‌های مسکن روستایی تعمیم سیاست‌های استراتژیک مسکن شهری بر روستاها می‌باشد. به طور مثال همشکل بودن تعداد بسیار قطعات شهری امکان تدوین ضوابط مشترک برای شهرها را امکان پذیر نموده است. اما در روستا علی‌رغم وسعت بسیار کم آن نسبت به شهر به علت ویژگی‌های خاص نظام روستایی و محدود بودن اراضی روستایی، امکان ارائه ضوابط برای تمام قطعات (به طوریکه برای تمام آنها صدق کند) دشوار می‌نماید. از طرف دیگر پهنه بندی اقلیمی یکی از معیارهای اصلی تقسیم بندی روستاها بود، این در حالیست که با عنایت به توپوگرافی زمین‌های روستا، نوع معیشت روستائیان و غیره ارائه ضوابط یکسان حتی برای قطعات موجود در یک منطقه از روستا کاری سخت می‌باشد، چه برسد به اینکه این ضوابط را به یک پهنه اقلیمی تعمیم دهیم. چه بسا تعداد بسیار فراوانی از روستاهای قرار گرفته در یک پهنه اقلیمی که دارای ویژگی‌های منحصر به فرد، حتی گاهی متضاد با سایر روستاهای همجوار باشند؛ بنابراین امکان تسری ضوابط مربوط به الگوها در تمام روستاهای واقع در یک پهنه غیر ممکن می‌نماید.

ج: «عدم انجام یافتن مطالعات اجتماعی در تهیه الگوهای مسکن روستایی»: شناخت روستانشینی معاصر مستلزم شناخت مسائل اجتماعی، اقتصادی،

۸. این کروکی به فرم گزارش اولیه معروف بوده و در آن میزان عقب‌کشی، نوع کاربری و قرار گرفتن زمین در داخل محدوده طرح هادی روستا مشخص می‌باشد.

۹. در این راستا بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان آذربایجان شرقی قراردادی را مرکز تحقیقات مرمت بناها و بافت‌های تاریخی دانشگاه هنر اسلامی تبریز منعقد کرده بود.

فرهنگی و معیشتی روستایی می‌باشد. بدون شک بررسی سنت سکونت حاکم بر کالبد روستا می‌تواند راهگشای شناخت آن باشد، اما این مهم زمانی می‌تواند به عنوان مطالعات جامع مورد نظر باشد که تمام جوانب این سنت در آن لحاظ گردد. مطالعات انجام یافته تحقیقات مفصلی در مورد اقتصاد روستایی (سنت معیشت)، عوارض طبیعی (مسائل اقلیمی، شیب و غیره) و بافت کالبدی روستا انجام می‌دهند، اما جنبه اجتماعی موضوع مورد غفلت قرار گرفته می‌شود. همین امر می‌تواند یکی از دلایل عدم پذیرش الگوها توسط روستائیان باشد.

د: «عدم داشتن ابزارهای لازم برای ضمانت اجرایی الگوهای مسکن روستایی»: این الگوها بعد از تهیه فقط در حد چند توصیه طراحی باقی مانده و ضمانت اجرایی پیدا نمی‌کنند. بنابراین به علت اینکه این الگوها حالت قانون به خود نمی‌گیرند، به هنگام تهیه و کنترل نقشه‌ها، الزام قانونی جهت رعایت الگوها وجود ندارد.

ضعف الگوها از یک طرف و عدم اجرای مناسب آنها از طرف دیگر دست به دست هم می‌دهند تا فاصله ای ایجاد کنند بین آنچه که هست با آنچه که باید باشد. و اما در این میان چه باید کرد؟ مجموعه اقداماتی را که می‌توان در این زمینه انجام داد می‌توان به چهار سطح مختلف (نمودار شماره ۵) تقسیم کرد.

۴- راهکارهای اصلاح الگوهای مسکن روستایی

الف: «ساز و کارهای آموزشی از طریق ارائه آموزشهای لازم با همکاری ارگانها، سازمانها»

به نظر می‌رسد ضعف آموزش و اهمیت استمرار آن از مهمترین موانع موجود در جهت انتقال دانش مناسب برای ساخت و ساز و فرهنگ پذیرش در مناطق روستایی می‌باشد. این آموزشها در سطوح مختلف به شرح زیر توصیه می‌گردند.

الف: آموزش اهمیت حفظ نظام روستایی به روستائیان، توسط رادیو و تلویزیون به وسیله پخش برنامه‌های مختلف و برگزاری جلسات سخنرانی توسط ائمه جماعت و کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در مساجد روستاها.

ب: آموزش مقررات ملی ساختمان و روشهای مناسب اجرا به استاد کاران و کارگران ساختمانی، توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و سازمان فنی و حرفه ای از طریق برگزاری کلاسهای آموزشی و دریافت کارت مهارت فنی.

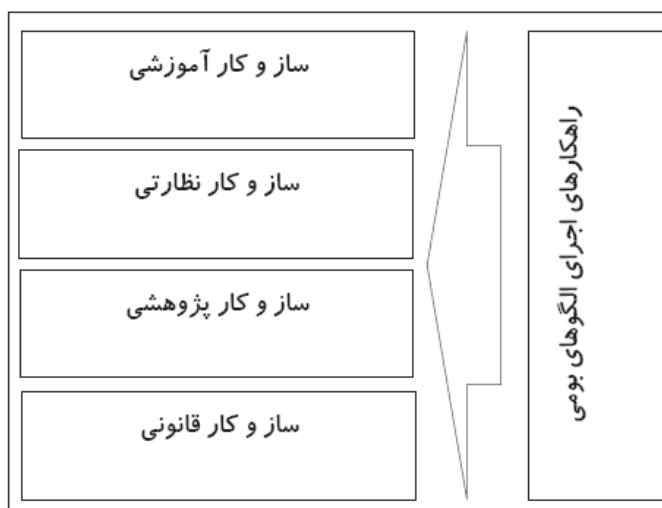
ج: آموزش الگوهای بومی مسکن روستایی به دفاتر فنی و مهندسی، توسط مشاور مادر و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از طریق برگزاری جلسات منظم و مستمر آموزشی.

د: آموزش الگوهای بومی مسکن روستایی به کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (مخصوصا در حوزه مراکز شهرستانها)، توسط مشاور مادر و بنیاد مسکن انقلاب

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۲۷

نمودار ۵. سطوح فعالیت جهت اجرای الگوهای بومی؛ ماخذ: نگارندگان.

اسلامی مرکز از طریق برگزاری کلاسهای آموزشی، سمینارها، همایشها و غیره.

ه: اهتمام در برگزاری برنامه‌های درس روستا در دانشگاهها و آشنا نمودن فارغ التحصیلان رشته‌های معماری با نظام روستایی.

نتیجه گیری و جمع بندی

بررسی معماری جدید روستاها نشان می‌دهد که بافت روستاها به سرعت در حال تغییر چهره دادن و دور شدن از نظام ارزشمند روستایی و شبیه شدن معماری روستاها به معماری شهری می‌باشد. بلاخیز بودن کشور و نیاز به تامین مسکن جدید، نوسازی بافت روستاها را امری گریز ناپذیر نموده و اقتصاد ضعیف روستائیان انجام این مهم را بدون حمایت و مشارکت دولت ناممکن می‌سازد. در این راستا ساخت و ساز مسکن روستایی در قالب طرح بهسازی مسکن روستایی (برنامه‌های دوم و سوم توسعه) و طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی (برنامه چهارم توسعه) توسط برنامه ریزان دولتی طرح ریزی شده است. با توجه به این نکته که قسمت اعظم ساخت و ساز مسکن روستایی معاصر در قالب این طرح انجام می‌پذیرد، ارزیابی جایگاه الگوهای بومی مسکن روستایی در گرو شناخت دقیق ابعاد مختلف کمی و کیفی طرح مذکور می‌باشد.

بررسیها نشان می‌دهند، علی‌رغم تحقق اهداف کمی طرح، ابعاد کیفی آن چندان موفقیت آمیز نبوده و این در حالی است که، پرداختن به الگوهای بومی از همان مراحل آغازین، جزء رسالت طرح بوده و اقدامات گوناگون در این راستا انجام پذیرفته، که مهمترین آنها تدوین الگوهای بومی مسکن روستایی توسط مشاورین مادر می‌باشد، اما با این وجود ساخت و سازهای معاصر روستایی از تامین کیفیت فضایی مطلوب فاصله زیادی دارد. این مشکلات را می‌توان در اثر دو عامل: «۱- عدم جامعیت الگوهای تدوین شده و ضعف آنها در انطباق با تمام جوانب زندگی روستایی؛ و ۲- موانع اجرایی»، طبقه بندی نمود. بازنگری این دو عامل در عملکرد چهار حوزه درگیر با معماری مسکن روستایی، یعنی روستائیان به عنوان کارفرما، دفاتر فنی و مهندسی به عنوان نیروی متخصص، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به عنوان متولی اجرا و مشاوران مادر به عنوان تهیه کنندگان الگوهای مسکن روستایی، نشان دهنده این موضوع هستند که

ب: «ساز و کارهای نظارتی از طریق اعمال نظارت مناسب بر مراحل مختلف اجرای طرح»: اطمینان از اجرای صحیح هر پروژه‌ای در گرو کنترل و نظارت می‌باشد، علی‌رغم نظارت‌های چند مرحله ای بنیاد مسکن انقلاب اسلامی بر پروسه طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی و البته موفق بودن این نظارتها، اعمال تغییراتی در این پروسه لازم می‌باشد.

الف: کنترل نقشه‌های مسکن روستایی توسط مراجع ذی صلاح (نظام مهندسی و مشاور مادر) بر اساس معیارها و شرایط تعیین شده توسط مشاور مادر و الگوهای بومی مسکن روستایی؛

ب: کنترل نحوه ساخت و ساز و الزام در همسان بودن اجرا با نقشه توسط کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و مشاور عالی نظارت.

ج: «ساز و کارهای پژوهشی از طریق استمرار در امر پژوهش»: همانطور که پیشتر اشاره گردید، یکی از دلایل ضعف الگوها عدم استمرار پژوهش می‌باشد. معمولا با گذشت چند ماه از اجرای طرح و به اتمام رسیدن فرصت قراردادهای پژوهشی، نتیجه مطالعات در اختیار بنیاد مسکن انقلاب اسلامی قرار داده می‌شود، اما هیچگاه امکان بررسی نقاط ضعف و قوت طرح‌ها به وجود نمی‌آید. در این راستا پیشنهاد می‌شود با انعقاد قراردادهای بلند مدت با مشاورین مادر امکان بررسی نقاط ضعف و قوت الگوها فراهم گردد و مشاورین مادر در کلیه مراحل همراه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی باشند.

د: «ساز و کارهای قانونی از طریق لازم الاجرا نمودن الگوهای مسکن روستایی»: مطمئنا بدون الزام‌های قانونی جهت اجرای الگوهای مسکن روستایی، الزام جهت رعایت الگوها امری ناممکن خواهد بود، در این راستا پیشنهاد میشود نتایج الگوها در کمیته‌های راهبری استان بررسی و تصویب گردیده و حالت قانون به خود

علی رغم وجود بعضی مشکلات در الگوهای تدوین یافته، فرصت مناسب جهت ایجاد ساز و کار لازم برای اجرای کامل الگوهای مسکن روستایی به وجود نیامده است.

لذا با انجام اقدامات مختلف در چهار سطح آموزشی، پژوهشی، نظارتی و قانونی میتوان تا حد قابل قبولی امکان اصلاح موانع اجرایی الگوهای مسکن روستایی را فراهم نمود و اجرای آنها را تسهیل کرد. بعد آموزشی ضامن انتقال تجارب و ایده‌ها از محیط‌های آموزشی و دانشگاهی به حوزه درگیر با طرح و اجرایی نمودن مطالعات می‌باشد. بعد پژوهشی ضامن انجام مطالعات به روز و کارآمد و ایجاد تناسب بین تقاضای متقاضیان و حفظ ارزشهای معماری روستایی می‌باشد. بعد نظارتی ضامن اجرای مناسب و درست مفاهیم مورد پژوهش توسط حوزه‌های ذی ربط بوده و بعد قانونی ضامن ایجاد ساز و کار اجرایی و برخورد‌های مناسب در صورت تخلفات احتمالی خواهد بود. نهایتاً باید اشاره نمود که عدم توجه به بازخورد طرح در کالبد روستاها و اصلاح نقاط ضعف آن اثرات غیر قابل جبرانی بر کالبد روستاها تحمیل خواهد نمود.

منابع و مأخذ

- ۱- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۸۳) طرح آمارگیری از ویژگی‌های مسکن روستایی، انتشارات شریف، تهران.
- ۲- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۸۶) نمونه‌هایی از الگوی مسکن روستایی مسکن روستایی، انتشارات فراگیر هگمتانه، تهران.
- ۳- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان آذربایجان شرقی، معاونت بازسازی و مسکن روستایی، گروه بهسازی مسکن روستایی.
- ۴- پارسا، غفار (۱۳۸۵) بحران فقر، روزنامه اعتماد ملی، شماره ۲۶۶، ۱۳۸۵/۱۰/۷، ص ۸.
- ۵- حجت، عیسی (۱۳۸۵) تاثیر اصلاحات ارضی بر شکل روستاهای ایران، مجله علمی پژوهشی هنرهای زیبا، شماره ۲۶، تابستان، صص ۷۵-۸۴.
- ۶- زرگر، اکبر (۱۳۷۸) درآمدی بر شناخت معماری

روستایی ایران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

۷- سرتیپی پور، محسن (۱۳۸۴) شاخص‌های معماری مسکن روستایی در ایران، مجله علمی پژوهشی هنرهای زیبا، شماره ۲۲، تابستان، صص ۴۳-۵۲.

۸- سرتیپی پور، محسن (۱۳۸۵) مسکن روستایی در برنامه‌های توسعه، مجله علمی پژوهشی هنرهای زیبا، شماره ۲۷، پائیز، صص ۴۷-۵۶.

۹- سرتیپی پور، محسن (۱۳۸۷) تجارب خارجی تامین مسکن روستایی، مجله آبادی، شماره ۵۹، تابستان، صص ۶-۱۱.

۱۰- گلابچی، محمود (۱۳۸۶) علل عدم پایداری ساختمانهای مسکونی روستایی در برابر زلزله و ارائه الگوی ساخت بر اساس امکانات و توانایی‌های محلی، مجله علمی پژوهشی هنرهای زیبا، شماره ۳۰، تابستان، صص ۳۱-۴۲.

۱۱- عبد مجیری، امین (۱۳۸۷) روشهای طراحی مسکن روستایی در طرح ویژه بهسازی مسکن روستایی استان خراسان رضوی، مجله مسکن و انقلاب، شماره ۱۲۲، تابستان، صص ۴۱-۳۲.

۱۲- عزیزی، محمد مهدی، خلیل حاجی پور و احمد خلیلی (۱۳۸۷) طرح ویژه بهسازی مسکن روستایی، ارزیابی فرایند، مجله آبادی، شماره ۵۹، تابستان، صص ۳۷-۳۲.

۱۳- مهندسین مشاور نقش محیط (۱۳۸۸) طرح جامع مسکن استان آذربایجان شرقی، سازمان مسکن و شهرسازی استان آذربایجان شرقی.

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره پاییز و زمستان ۱۳۹۰
No.28 Autumn & Winter

■ ۱۳۰ ■

ارزیابی عوامل موثر بر پذیرش خدمات شهر الکترونیک با استفاده از مدل تلفیقی پذیرش فناوری اطلاعات (TAM) و رهیافت نظری رفتار برنامه ریزی شده (TPB) و اعتماد (Trust): مطالعه موردی: دفاتر خدمات الکترونیک شهر تهران

محمد رضا بمانیان* - دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
مژده سالاری مدوار - کارشناس ارشد طراحی و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.
سعید غفرانی - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.
رضا بمانیان - دانشجوی کارشناسی عمران - عمران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، تهران، ایران.

چکیده

خدمات شهر الکترونیک، نقش فراوانی در ارتقاء کمی و کیفی، تسریع و همچنین تسهیل نمودن خدمات شهری بر عهده دارند. عوامل مختلفی در پذیرش یک فناوری نوین دخیل است که بدون در نظر گرفتن آن‌ها، تمامی فعالیت‌های انجام شده می‌تواند با شکست مواجه شود. از جمله مسائل اساسی در این زمینه این است که در چارچوب عوامل سازنده مدل تلفیقی، چه عواملی می‌تواند بر پذیرش خدمات شهر الکترونیک توسط شهروندان تأثیر بگذارد و رابطه بین متغیرهای مدل تلفیقی به چه صورت است. هدف اصلی این تحقیق، تعیین عوامل مؤثر بر پذیرش خدمات شهر الکترونیک با استفاده از مدل تلفیقی پذیرش فناوری اطلاعات (TAM) و نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده (TPB) و متغیر اعتماد Trust است. این پژوهش از لحاظ هدف کاربرد، از لحاظ ماهیت و روش توصیفی و از لحاظ زمانی از نوع روش پژوهش پیمایشی می‌باشد. ابزار گردآوری داده‌ها از طریق روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده و برای تست مدل از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. در مرحله‌ی بعد، پس از تعیین روایی و پایایی، پرسشنامه به ۱۶۰ نفر از شهروندان به روش تصادفی خوشه‌ای، توزیع و سپس جمع‌آوری گردیده است. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS 16 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج به صورت جدول و نمودار ارائه شد. نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که بیشترین همبستگی بین متغیرهای درک از سودمندی و اعتماد، درک از سودمندی و نگرش، نگرش و اعتماد، و متغیر نگرش و تمایل به استفاده وجود دارد. همچنین ضعیف‌ترین همبستگی بین متغیرهای درک از سهولت استفاده و برداشت ذهنی، برداشت ذهنی و اعتماد، برداشت ذهنی و تمایل به استفاده، و متغیرهای برداشت ذهنی و درک کنترل رفتاری می‌باشد.

واژگان کلیدی: مدل پذیرش فناوری اطلاعات، نظریه رفتار برنامه ریزی شده، خدمات شهر الکترونیک، اعتماد.

Evaluation of factors affecting acceptance of City Electronic Services

Combination of information technology acceptance model (TAM) and theory of planned behavior (TPB) and Trust (Case Study: Electronics offices in Tehran)

Abstract

Different factors involved in accepting a new technology that regardless of them, all activities carried out can be defeated. Including the fundamental issues in this area is that within the integrated model, manufacturer agents, what factors can affect city services, electronic acceptance by citizens and affect the relationship between variables what is the integrated model. The main purpose of this study to determine factors affecting adoption services Electronic City model combination of information technology acceptance (TAM) and theory of planned behavior (TPB) and Variable Trust is trust. The purpose of applied research, methods and descriptive nature and matched in terms of when the method is Survey Data from a library collection methods and models to test questionnaires were used. In the next stage after determining the validity and reliability of a questionnaire to 160 residents were randomly cluster distribution was then collected. Data from 16 SPSS software were analyzed and the results were presented as tables and charts. The results of study showed that the highest correlation between variables of perceived usefulness and confidence, perceived usefulness and attitude, attitude and confidence, and changing attitudes and willingness to use there. The weakest correlation between the variables of perceived ease of use and subjective withdrawal, withdrawal and mental confidence, and willingness to use mental harvest, and harvest variables, mental and behavioral control is perceived.

Keywords: information technology acceptance model, theory of planned behavior, electronic services, the city, trust

دولتی و غیردولتی کشور بهره‌گیری از فناوری اطلاعات و ارتباطات را در دستورکار خود قرار داده‌اند، اما تحقیقات نشان می‌دهد هنوز بهره‌گیری از این فناوری‌ها آن‌طور که انتظار می‌رفته گسترش نیافته است.

در این میان، دفاتر خدمات الکترونیک شهر تهران نیز به عنوان یک مرکز مهم، برنامه‌ی ارائه‌ی خدمات شهری خود را به صورت الکترونیک آغاز کرده است. با توجه به ضرورت‌های یاد شده، نتایج این تحقیق می‌تواند از اهمیت فراوانی برخوردار باشد و نشان دهد مراکز خدمات الکترونیک شهر تهران که با هدف پشتیبانی مطلوب‌تر از شهروندان تهران ایجاد شده است، تحت تأثیر چه عواملی مورد پذیرش شهروندان تهران که مخاطبان اصلی آن به شمار می‌روند قرار می‌گیرد. نوآوری تحقیق حاضر در این است که با توجه به ویژگی‌های خاص خدمات دفاتر الکترونیکی شهر تهران و به دلیل شرایط کاری و نیاز ضروری و مستقیم شهروندان به این دفاتر و همچنین از آنجایی که تاکنون در زمینه‌ی عوامل مؤثر بر پذیرش خدمات شهر الکترونیک توسط شهروندان تحقیقات اندکی صورت گرفته است، این پژوهش جدید محسوب می‌شود و می‌تواند نتایج تازه و مفیدی را در اختیار برنامه‌ریزان خدمات شهر الکترونیک تهران و مدیران این دفاتر قرار دهد. اهداف تحقیق نیز عبارتند از:

- «هدف کلی»: هدف اصلی این تحقیق، تعیین عوامل مؤثر بر پذیرش خدمات شهر الکترونیک با استفاده از مدل تلفیقی پذیرش فناوری اطلاعات (TAM) و نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده (TPB) و نظریه اعتماد (Trust) است.

- «اهداف جزئی»: تعیین ارتباط بین متغیرهای مدل تلفیقی با پذیرش خدمات شهر الکترونیک در چارچوب مدل؛ تعیین ارتباط بین متغیرهای موجود در مدل تلفیقی در چارچوب مدل.

سؤالات تحقیق نیز عبارتند از:

۱. آیا متغیرهای مدل تلفیقی با پذیرش خدمات شهر الکترونیکی توسط کارکنان دفاتر شهر الکترونیک و شهروندان در چارچوب مدل رابطه دارند؟ و ۲. رابطه بین متغیرهای مدل تلفیقی در چارچوب مدل به چه صورت

عوامل مختلفی در پذیرش یک فناوری نوین به جامعه‌ی آن دخیل است که بدون در نظر گرفتن آن‌ها، تمامی فعالیت‌های انجام شده می‌تواند با شکست مواجه شود. این عوامل می‌تواند علاوه بر توجه به عوامل فردی، به عواملی که بر میزان پذیرش و استفاده‌ی شهروندان از این دفاتر تأثیر می‌گذارد بپردازد. با توجه به نقش مهم عامل انسانی در بهبود خدمات دفاتر شهر الکترونیک، بررسی عوامل فردی می‌تواند از ابعاد گوناگون به افزایش بکارگیری نظام‌مند از خدمات الکترونیک در این دفاتر و در نتیجه بهره‌وری و افزایش رفاه عمومی یاری رساند (ناخدا، ۱۳۸۴).

«مدل پذیرش فناوری»^۱، از برجسته‌ترین مدل‌هایی است که به بررسی عوامل مؤثر بر پذیرش فناوری اطلاعات در سطح فردی می‌پردازد (شیخ شعاعی، ۱۳۸۵)؛ و به همین منظور تاکنون قابلیت کاربرد آن در کشورهای مختلفی مورد تأیید قرار گرفته است. به این ترتیب، اصلی‌ترین مسأله این است که در چارچوب عوامل سازنده‌ی مدل تلفیقی (ترکیب مدل پذیرش فناوری و نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده و متغیر اعتماد)، چه عواملی می‌تواند بر پذیرش خدمات شهر الکترونیک توسط شهروندان شهر تهران تأثیر بگذارد و این عوامل چه رابطه‌ای با یکدیگر دارند.

هدف اصلی این تحقیق، ارزیابی عوامل مؤثر بر پذیرش خدمات شهر الکترونیک با استفاده از مدل تلفیقی پذیرش فناوری اطلاعات (TAM) و نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده (TPB) و متغیر اعتماد Trust است. همچنین، این تحقیق دارای اهداف جزئی تعیین ارتباط بین متغیرهای موجود در مدل تلفیقی می‌باشد. سؤال پژوهش به این صورت است که رابطه بین متغیرهای مدل تلفیقی چیست؟

مواد و روشها

گرچه به دلیل تأکید بسیاری از برنامه‌های دولت، از جمله طرح تکفا (توسعه و کاربرد فناوری اطلاعات)، در طی چند سال گذشته تعداد زیادی از سازمان‌ها و نهادهای

می‌باشد؟

۱-۲- تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده

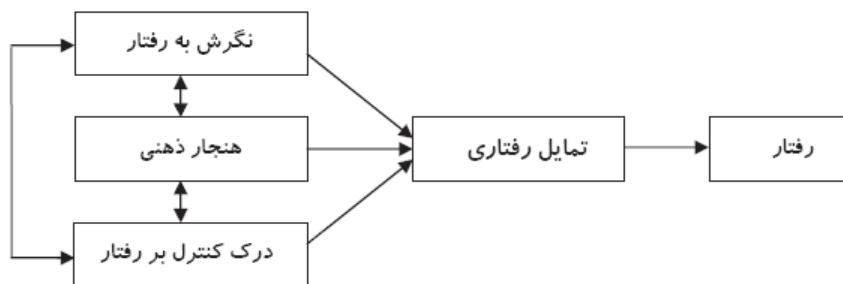
فرضیات تحقیق نیز عبارتند از: ۱. متغیرهای مدل تلفیقی با پذیرش خدمات شهر الکترونیکی توسط کارکنان دفاتر شهر الکترونیک و شهروندان در چارچوب مدل رابطه دارند؛ و ۲. بین متغیرهای مدل تلفیقی در چارچوب مدل رابطه وجود دارد.

۲- مبانی نظری

الگوهای موسوم به «تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده»، «تئوری اشاعه نوآوری» و «الگوی پذیرش فناوری» از تئوری‌های معروفی هستند که موضوع پذیرش فناوری‌های نوین را در سیستم‌های اجتماعی مورد بحث قرار می‌دهند. در این بخش به شرح مدل‌ها و همچنین متغیر اعتماد می‌پردازیم:

جدول ۱. بر ساخته‌های اصلی TPB؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

تعریف	بر ساخته اصلی
احساس مثبت یا منفی فرد در باره انجام یک رفتار خاص است (فیش‌بین و آجنز، ۱۹۷۵)	نگرش فرد به رفتار
ادراک فرد در باره اینکه اغلب مردمانی که به نظر او مهم هستند، چه فکر می‌کنند و او باید یا نباید مورد نظر آنها را در رفتار خود توجه قرار می‌دهد (فیش‌بین و آجنز، ۱۹۷۵)	هنجار ذهنی
سادگی یا دشواری یک رفتار از نظر فرد (فیش‌بین و آجنز، ۱۹۷۵) و در حوزه پژوهش‌های مرتبط با سیستم‌های اطلاعات «ادراکات مربوط به قیود داخلی و بیرونی بر رفتار» (تیلور ^۵ و تود ^۶ ۱۹۹۵)	درک از کنترل بر رفتار

شکل ۱. الگوی تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده (فیش‌بین و آجنز)

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۳۳

2. Theory of Planned Behavior
3. Ajzen
4. Fishbein

5. Taylor
6. Todd

جدول ۲. جدول برساخته‌های اصلی مدل پذیرش فناوری

تعریف	برساخته اصلی
برداشت ذهنی یک کاربر در خصوص اینکه استفاده از یک سیستم کاربردی خاص در آینده باعث افزایش عملکرد شغلی او در یک عرصه یا زمینه سازمانی می‌شود (دیویس و همکاران، ۱۹۸۹)	درک از سودمندی
درجه‌ای که یک کاربر انتظار دارد در آینده استفاده از سیستم مورد نظر بی‌نیاز از تلاش و کوشش باشد (دیویس و همکاران، ۱۹۸۹)	درک از سهولت استفاده
احساس منفی یا مثبت فردی (ناشی از ارزیابی) درباره انجام رفتاری مشخص (فیش‌بین و آجزن، ۱۹۷۵)	نگرش

تمایل رفتاری به «قدرت یک میل برای انجام رفتاری خاص» اشاره دارد و انتظار می‌رود که منجر به استفاده واقعی از سیستم بشود. تعاریف مربوط به برساخته‌های اصلی مدل پذیرش فناوری در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

این مدل فرض می‌کند که هر چه کاربران، کاربرد سیستم را سودمند و ساده تصور کنند، نگرش بهتری نسبت به آن خواهند داشت. درجه سودمند دانستن و نگرش مربوطه، منجر به افزایش تمایل رفتاری شده و از این طریق کاربرد به استفاده واقعی از سیستم روی می‌آورد. بنابراین انتظار می‌رود، در حوزه‌ای که به طور وسیعی یک سیستم را به کار گرفته‌اند، درجه بالایی از درک سودمندی و سهولت استفاده، مشاهده شود. در این موارد، نوعا معیارهایی مانند زمان، دوره به‌کارگیری سیستم، مقدار به‌کارگیری یا تنوع به‌کارگیری گزارش شده است (لی و همکاران، ۲۰۰۳). در هر حال، انتظار می‌رود رابطه‌ای بین سودمند دانستن و سهولت استفاده وجود داشته باشد. به این ترتیب که سهولت استفاده بر تمایل افراد به استفاده از سیستم از طریق هر دو مورد درک از سودمندی و تمایل رفتاری اثر دارد. شکل شماره ۲ ارتباطات بین برساخته‌های اصلی الگوی پذیرش فناوری را نشان داده است.

شکل شماره ۲ نشان می‌دهد که متغیرهای بیرونی، از طریق تأثیر بر باورها (مانند سودمند دانستن و درک از سادگی کاربرد) به رفتار فرد در میزان استفاده عملی از

رفتار است که آن هم به نوبه خود تحت تأثیر عواملی چون نگرش فرد به موضوع، هنجارهای ذهنی او و ادراک از میزان کنترلی که می‌تواند بر رفتار خود داشته باشد، قرار دارد.

تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده به طور وسیعی در مطالعات اجتماعی به کار رفته است، مطالعات نشان می‌دهد که چندین طرح در حوزه‌ی سیستم‌های اطلاعات نیز با تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده اجرا شده است؛ این مطالعات انواع گوناگونی از کاربردهای پذیرش فناوری را مورد توجه قرار داده‌اند؛ از جمله: پذیرش سیستم طبابت از راه دور، تجارت الکترونیک، اخلاق فناوری و بانکداری مجازی. این مطالعات نشان می‌دهد که تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده می‌تواند برای برخی از زمینه‌های پژوهشی مناسب باشد.

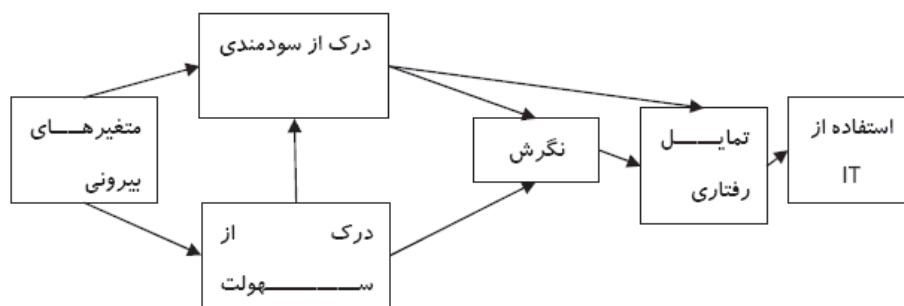
۲-۲- الگوی پذیرش فناوری

«الگوی پذیرش فناوری»^۷ (TAM) (دیویس، ۱۹۸۹) یکی از مدل‌هایی است که به طور گسترده‌ای برای تشریح پذیرش فناوری در بیش از ۲ دهه گذشته به کار گرفته شده است. طبق شاخص ارجاع در علوم اجتماعی، مدل پذیرش فناوری در سال ۲۰۰۰ در ۴۲۴ مجله مورد استناد قرار گرفته است. این مدل ادعا می‌کند که «سودمندی درک شده»^۸ (PU) و «سهولت استفاده درک شده»^۹ (PEOU) به طور مشترک مهمترین عوامل تعیین کننده‌ی تمایل رفتاری به استفاده از فناوری هستند.

7. Technology Acceptance Model
8. Perceived Usefulness

9. Perceived Ease Of Use

شکل ۱. الگوی اصلی پذیرش فناوری» (دیویس، ۱۹۸۹)

فناوری شکل می‌دهند. متغیرهای بیرونی می‌توانند برای مثال ویژگی‌های فردی نظیر «سطح تحصیلات» (برتون جونز^{۱۰} و هوبونا^{۱۱}، ۲۰۰۵) یا «جنسیت» (ونکاتش و موریس، ۲۰۰۰) یا «ویژگی‌های سازمانی نظیر آموزش استفاده از فناوری» (ونکاتش ۱۹۹۹) باشند. بسته به نوع متغیر بیرونی، سودمندی درک شده و سادگی کاربرد درک شده اثر بیشتری بر تمایل رفتاری خواهند داشت (رایتاهارجو، ۲۰۰۷، صص ۲۱ الی ۳۱)^{۱۳}.

الگوی پذیرش فناوری به طور گسترده در زمینه‌های تحقیقاتی بسیار زیادی و در انواع مختلفی از فناوری‌های اطلاعاتی آزموده شده است (لی و همکاران، ۲۰۰۳)^{۱۴}

۲-۳- اعتماد

اعتماد عامل تسهیل‌کننده تعاملات بشری است، اعتماد به افراد امکان انجام تراکنش‌های تجاری را داده و به حرکت روانتر اقتصاد کمک می‌کند. از طرف دیگر، عدم اعتماد خود یک حالت ذهنی مفید است که ما را در دوری جستن از سیستم‌ها یا افراد و سازمان‌های غیر قابل اعتماد و ناسالم توانا می‌سازد (جسکینس، ۱۹۹۶)^{۱۵}.

از اعتماد به عنوان قدرتمندترین ابزار بازاریابی مبتنی بر رابطه یاد می‌کند. با توجه به مطالعات انجام شده، مشتریان تنها بر پایه و اساس اعتماد تصمیم به خرید اینترنتی می‌گیرند. از نظر لفظی تعاریف زیادی از اعتماد وجود دارد. بعضی از محققان این تعاریف را متناقض و

گیج‌کننده می‌دانند، بعضی برای این اعتقادند که تعریف این واژه مشکل بوده، و عده‌ای نیز ترجیح می‌دهند که آن را تعریف نکنند. همه این مشکلات در زمینه تحقیقات تجارت الکترونیکی نیز ارایه شده است. بعضی از محققان اینترنتی، به هر دلیل، بطور مشخص تعریفی از اعتماد ارایه نداده‌اند. یک تعریف واحد به محققان کمک خواهد کرد تا مدل‌هایی از تجارت الکترونیکی را ارایه دهند که معنای مشترکی بین محققان و دیگر دست اندرکاران را مورد ارتباط قرار دهند. چرا تعریف واژه «اعتماد» همراه با اشتباه و یا تعریف آن از طرف برخی محققان بای میلی روبرو بوده است؟ یک دلیل این است که هر رشته اعتماد را از دیدگاه خود مد نظر قرار داده است؛ به طوری که روانشناسان اعتماد را به صورت یک «خصیصه شخصی»^{۱۶}، جامعه‌شناسان آن را به صورت یک ساختار اجتماعی و اقتصاددانان آن را به صورت یک «مکانیسم انتخاب اقتصادی»^{۱۷} مد نظر قرار داده‌اند. طرفداران یک رشته ممکن است نقطه نظر رشته‌های دیگر در مورد اعتماد را درک نکرده و آن را مورد تصدیق قرار ندهند، بنابراین تعاریف موجود، بسیار متفاوت بوده و اغلب در طول یک خط بین رشته‌ای تجمیع می‌شوند. در جدول شماره ۳ به برخی از این تعاریف اشاره شده است.

10. Burton Jones

11. Hubona

12. Burton-Jones, A. - Hubona, G. S.

13. Raitoharju, R

14. Lee, Y. - Kozar, K. A.- Larsen, K. R. T

15. Geyskens

16. Personal Trait

17. economic- choice mechanism

تعریف اعتماد

اعتماد یعنی «باور اینکه گفته‌های یک شخص قابل اتکا بوده و او در انجام تعهدات خود رابطه تجاری کوتاهی نخواهد کرد».

اعتماد هنگامی رخ می‌دهد که «شخصی از ایجاد ارتباط تجاری با دیگری احساس راحتی نماید». اعتماد یعنی «شخصی خطرات آسیب رسانی دیگری را در یک معامله بازرگانی، با توقع موفقیت می‌پذیرد». اعتماد یعنی «حالتی روانی دربرگیرنده پذیرش خطرات آسیب رسانی دیگری در یک معامله بازرگانی، با انتظارات مثبت».

اعتماد به فروشنده‌های اینترنتی یعنی «پذیرش آسیب‌های احتمالی همراه با احساس امنیت». اعتماد یعنی «اعتقاد به این که شخص دیگر در راستای برآورده ساختن خواسته‌های ما اقدام می‌کند».

۳- ادبیات تحقیق

کامپیوتری)، که تسهیل کننده‌های سازمانی و تجربه بودند را مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاصل از این تحقیق بر خلاف مطالعات گذشته نشان داد که عامل لذت ادراکی که در کشورهای در حال توسعه مورد مطالعه محققان دیگر، جزء عوامل موثر بر پذیرش فناوری نبود، در کشور ایران جزء این عوامل شناسایی شد. در بخش پایانی تحقیق نیز، با توجه به یافته‌های آن، توصیه‌هایی برای افزایش سرعت پذیرش فناوری توسط کاربران در نظام بانکی کشور ارائه گردید (امیرشاهی و باروتی اردستانی، ۱۳۸۵).

- شیخ شعاعی، در تحقیق خود با عنوان «بررسی عوامل موثر بر پذیرش فناوری اطلاعات توسط کتابداران کتابخانه‌های دانشکده‌های فنی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران: قابلیت کاربرد مدل پذیرش فناوری» عوامل مؤثر بر پذیرش فناوری اطلاعات را مورد بررسی قرار دادند (علوم و شیخ شعاعی، ۱۳۸۵).

- «روز و استراب»^{۱۸} با هدف همخوانی مدل‌های مربوط به اشاعه فناوری اطلاعات راکه در کشورهای توسعه یافته ریشه دارند، با وضعیت کشورهای در حال توسعه، اختصاصاً کاربرد مدل پذیرش فناوری را در جهان عرب بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد مدل پذیرش فناوری در جهان عرب نیز همانند کشورهای توسعه یافته دارای اعتبار بوده است. در واقع، در کشورهای عربی نیز تأکید بر عواملی منطقی همچون مفید بودن و آسانی استفاده از یک سیستم جدید، به پذیرش و کاربرد بهتر آن منجر شده است (Straub, 1998)

بسیاری از پژوهشگران برای بررسی موضوعات و مسائل مربوط به یک حوزه، از مدل‌ها و الگوهای معتبر موجود در آن حوزه استفاده می‌کنند. چنانکه گفته شد، در زمینه‌ی پذیرش فناوری اطلاعات نیز مدل‌هایی وجود دارد که اعتبار آنها در پژوهش‌هایی گوناگون تأیید شده است. از جمله‌ی این مدل‌ها می‌توان مدل پذیرش فناوری (دیویس)، تئوری اشاعه‌ی نوآوری (راجرز)، تئوری رفتار برنامه ریزی شده (آجزن و فیش‌بین) و تئوری پذیرش سیستم‌های فنی اجتماعی اشاره کرد (A. & Morris, M. G, 1996; Dillon).

مدل پذیرش فناوری در آمریکای شمالی طراحی و در پژوهش‌های زیادی به کار گرفته شده و بتدریج در کشورهای دیگر نیز اعتبار لازم را کسب کرده است. در زمینه‌ی مدل پذیرش فناوری و نظریه‌ی رفتارهای برنامه ریزی شده و اعتماد تحقیقاتی وجود دارد که برخی از ابعاد آن را مورد بررسی قرار داده است. از جمله این تحقیقات در ایران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- امیرشاهی و باروتی، در تحقیق خود با عنوان «ارائه مدل مفهومی پذیرش فناوری اطلاعات برای کارکنان سیستم بانکی کارکنان بانک صادرات در شهر تهران» عوامل موثر بر پذیرش فناوری اطلاعات شامل سودمندی ادراک شده استفاده از فناوری، سهولت ادراک شده استفاده از فناوری، تأثیرات اجتماعی (فشار رقابتی، هنجار ذهنی، وجهه)، رضایت مشتری، کیفیت خروجی، ویژگی‌های کارکنان (نگرش، تشویش، لذت ادراکی، خود باوری

Constructs	Ease of use	Perceived usefulness	Social influences	Attitude	Facilitation conditions	Anxiety	Self-efficacy	Training
Mean	3.815	4.314	4.092	4.269	3.692	2.027	3.604	3.047
S.D.	0.797	0.675	0.684	0.679	0.754	0.742	0.658	0.765
Correlation with intention to use	0.696	0.704	0.515	0.728	0.673	-0.531	0.508	0.387

(Rose &

استفاده دولت از فن آوری اطلاعات هستند. این مطالعه با هدف پرداختن به این موضوع از طریق توسعه و آزمایش مدل پذیرش فن آوری جدید با در نظر گرفتن مدل‌های دیگر مرتبط با آن انجام شد. روش تحقیق با استفاده از TAM مشتمل بر برخی از متغیرهای بیرونی به منظور بررسی پذیرش پرسنل بیمارستان یونانی بود. نتایج نشان داد که درک سودمندی، سهولت استفاده، نفوذ اجتماعی، نگرش، تسهیل شرایط و خود اثربخشی به طور قابل توجهی تمایل رفتاری پرسنل بیمارستان را تحت تاثیر قرار می‌دهد. آموزش تاثیر غیر مستقیم قوی بر تمایل رفتاری، از طریق واسطه تسهیل شرایط و سهولت استفاده داشت. علاوه بر این، وجود تاثیر مثبت قابل توجه بین خود کارآمدی و نفوذ اجتماعی، درک سودمندی و اضطراب، و تسهیل شرایط و نفوذ اجتماعی را نیز پشتیبانی کرد. مدل ارائه شده می‌توانست ۸۷٪ واریانس قصد رفتاری را توضیح دهد که نشان می‌داد هسته ساختارهای مدل‌های پذیرش فناوری تأثیر قابل توجه آماری و قوی در قصد استفاده پرسنل بیمارستان داشت. در جدول شماره ۴ ضرایب همبستگی نشان داده شده است (Vassilios P, 2009)

- «روزاریو و لویس»^{۱۹} در تحقیق خود با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر تمایل به استفاده از تلفن‌های همراه توسط رانندگان» عنوان نمودند که استفاده از گوشی موبایل در بسیاری از رانندگان استرالیایی علی‌رغم غیر قانونی بودن انجام می‌شود. هدف از این مطالعه درک عوامل موقعیتی و خارجی مربوط به راننده تأثیرگذار بر تمایل به استفاده از گوشی موبایل در ضمن رانندگی بود. نمونه‌های مورد مطالعه ۱۶۰ دانشجوی بودند. این مطالعه تئوری رفتار برنامه ریزی شده را برای بررسی دامنه سازه‌های مرتبط با عقاید مورد استفاده قرار داد. در این سناریوها تمایل رانندگان به استفاده از موبایل اندازه‌گیری شد. با استفاده از آنالیز رگرسیون مشخص شد که اجزای مدل TPB به شکل معنی داری تمایل رانندگان به استفاده از موبایل جدای از متغیرهای فردی اجتماعی افزایش می‌دهد. بر مبنای مدل TPB همبستگی‌های معنی دار مثبت بین نگرش‌ها، هنجارهای ذهنی و درک کنترل رفتاری با تمایل راننده به استفاده از موبایل وجود داشت. در نهایت تمام همبستگی‌ها مثبت و ضعیف بودند (Mark Rozario & et al, 2009).

- «واسیلیوس»، در تحقیق خود با عنوان «کاربرد استفاده از مدل پذیرش فن آوری جدید در بیمارستان» که هدف استفاده از فناوری اطلاعات در بخش بهداشت و درمان و مراقبت‌های ویژه در بیمارستان‌ها را ارائه می‌دهد؛ علاوه بر اینکه پتانسیل بسیار زیاد برای بهبود کیفیت خدمات ارائه شده و کارایی و اثربخشی کارکنان دارد، بلکه برای کاهش هزینه‌های سازمانی نیز بکار می‌رود. با این حال، سوال اصلی این است که آیا پرسنل بیمارستان مایل به

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۳۷ ■

– گوآن سون^{۲۰} (۲۰۰۹) در تحقیق خود با عنوان «TAM بسط یافته برای تجزیه و تحلیل رفتار سلسله مراتبی تجارت سیار» بر اساس مدل پذیرش فن آوری (TAM) و تئوری رفتار برنامه ریزی شده (TPB) یک TAM بسط یافته ارائه کرد که اعتماد مربوط به ساختار (درک قابل قبول) و منابع مربوط به ساختار (خودکارآمدی و درک هزینه) در TAM را برای اتخاذ رفتار تجارت سیار (MC)^{۲۱} کامل می‌کرد. در مدل توسعه یافته، مانند بسیاری از

19. Rozario, Mark, Lewis, Ioni
20- Quan Sun

21- mobile commerce

مطالعات دیگر TAM متغیرهای اصلی مدل تکمیل شده‌ی TAM (درک سودمندی، درک سهولت استفاده)، TPB و متغیر «نگرش» نیز برای ساده سازی حذف شد. درک از سودمندی، درک از استفاده آسان، درک از کنترل رفتار، درک از خودکارآمدی و درک از هزینه همگی تاثیر معناداری بر روی تمایل رفتاری داشتند. نتایج این تحقیق نشان داد که هم درک از کنترل و هم درک از خودکارآمدی تاثیر معناداری بر درک از استفاده آسان دارند (2009, Quan Sun)

- جفری بی کوبین^{۲۲} در تحقیق خود با عنوان «اثر درک سودمندی، درک سهولت استفاده، و هنجار ذهنی روی استفاده از سیستم‌های رادیوگرافی محاسبه ای» بر اساس یک مطالعه پایلوت بیان کرد که تکنولوژی ای که

مورد توافق نباشد باعث هدر رفتن منابع می‌گردد نتایج این پژوهش نشان داد که ارتباط معنا داری زیادی بین درک از استفاده آسان و درک از سودمندی وجود دارد ($p \leq 0.01$). از طرفی ارتباط معنا داری بین درک از

سودمندی و تمایل رفتاری به دست آمد ($p \leq 0.05$). اما بین متغیرهای مشخصات فردی و درک از سودمندی ارتباط معنی داری مشخص نگردید (۰/۴۱۱). به همین ترتیب بین درک از استفاده آسان و تمایل رفتاری ارتباط معنی دار وجود نداشت (۰/۲۸۳). در تعیین شدت همبستگی، درک از استفاده آسان با درک از سودمندی دارای بیشترین همبستگی (۰/۷۱۶) می‌باشند. کمترین شدت همبستگی مربوط به ارتباط متغیرهای مشخصات فردی با تمایل رفتاری (۰/۱۷۶) بود (2009, B Cowen, Jeffery).

- من هو آنگ^{۲۳} در تحقیق خود با عنوان «تمایل رفتاری استفاده IT در خط اول و مدیران میانی (یک آزمون مدل TAM)» بیان نمود که سیستم اطلاعات، پتانسیل قابل ملاحظه ای برای بهبود عملکرد سازمانی ارائه می‌دهد، اما سود سرمایه گذاری اجرایی اغلب توسط عدم تمایل کاربرها به پذیرش و استفاده از سیستم‌های موجود مسدود می‌شد. در این مقاله، بررسی شد که آیا TAM می‌تواند استفاده از فناوری

اطلاعات را در خط اول و مدیران میانی توضیح دهد. نتایج نشان داد که نگرش یک عامل مهم مؤثر بر تمایل رفتاری استفاده از فناوری اطلاعات می‌باشد و درک از سودمندی هیچ تأثیر مستقیمی بر تمایل رفتاری استفاده از IT ندارد. نگرش بین درک از سودمندی و تمایل رفتاری استفاده از فناوری اطلاعات متغیر واسطه بوده، و درک سهولت استفاده هیچ تأثیر مستقیمی در نگرش نداشت، درک از سودمندی بین درک از سهولت استفاده و نگرش متغیر واسطه بود که به طور کامل به TAM منتج نمی‌گردید. نتایج نشان داد که درک از سودمندی تأثیر معناداری بر نگرش داشت، در حالی که درک از استفاده آسان تأثیر معنی داری بر نگرش نشان نداد (2008, Man-Hui Huang)

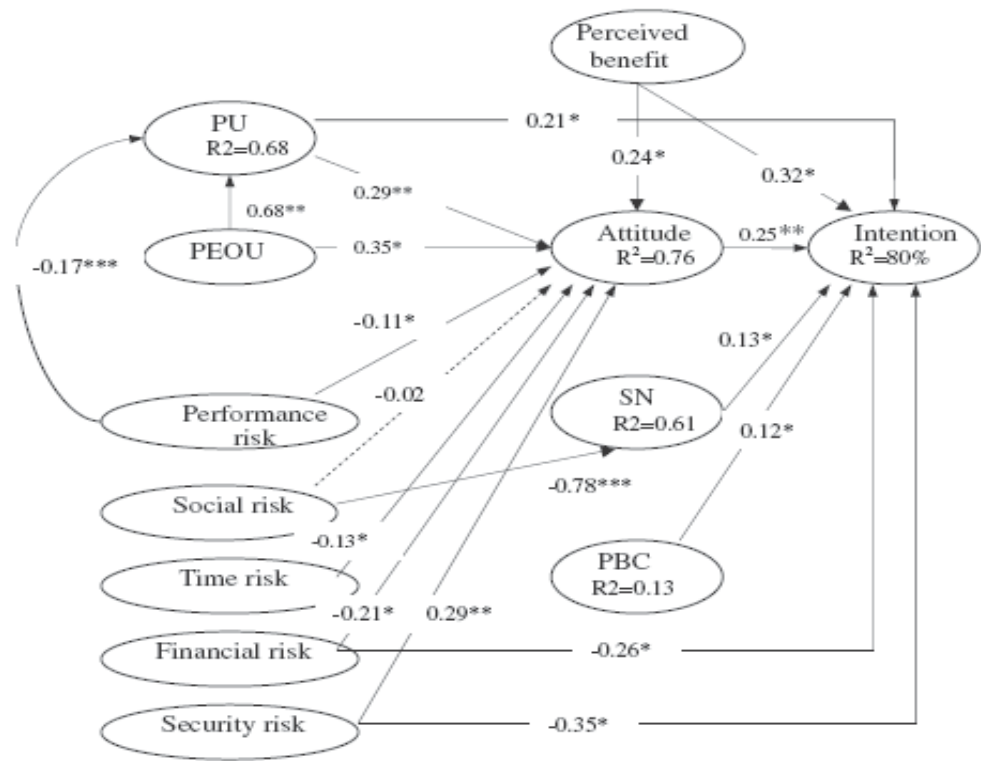
22. Jeffrey B Cowen
23. Man-Hui Huang
24. Harry Bouwman, Lidwien van de Wijngaert
25. Jung-Wen Hsia, Ai-Hua Tseng

بر درک از استفاده آسان و تمایل رفتاری به استفاده تأثیر مثبتی داشت (Wen Hsia & Ai-Hua Tseng , 2008 -Jung)

- مینگ چی لی^{۲۶} در تحقیق خود با عنوان «عوامل تاثیر گذار بر اتخاذ بانکداری اینترنتی: ادغام TAM و TPB با درک از خطر و درک منافع» بیان کرده که بانکداری آنلاین (بانکداری اینترنتی) به عنوان یکی از سود آورترین برنامه‌های کاربردی تجارت الکترونیکی ظهور کرده است. طی دهه گذشته اگر چه در تعدادی از پروژه‌های تحقیقاتی عوامل تاثیرگذار در کاربرد فن آوری اطلاعات و یا اینترنت مورد توجه بوده‌اند، ولی در این خصوص کار تجربی محدودی انجام شده است که بتواند به طور همزمان عوامل موفقیت (عوامل مثبت) و عوامل مخالف (عوامل منفی) را بررسی کند. متغیر نگرش توسط متغیر درک از سودمندی، درک از استفاده آسان، ریسک مالی،

زمان ریسک، انجام ریسک، ایمنی ریسک، مورد پیش بینی قرار می‌گرفتند. نتایج این مطالعه از فرضیات مربوط به ارتباط خطی، بین متغیرهای مدل پیشنهادی و تمایل و نگرش به استفاده از بانکداری آنلاین حمایت می‌نمود و پیشنهاد گسترش مدل TAM همراه با مدل TPB را می‌کرد. شکل شماره ۵ رابطه متغیرهای این تحقیق را نشان می‌دهد (Ming-Chi Lee , 2009)

- مارک تورنر^{۲۷} و همکاران تحقیقی با عنوان «آیا مدل پذیرش تکنولوژی استفاده واقعی را پیش بینی می‌کند؟ یک بررسی سیستماتیک» انجام داده‌اند. مطالعه به صورت هدفمند میزان استفاده از سوپر مارکت‌های الکترونیکی را اندازه‌گیری می‌کرد. این مطالعه با استفاده از متغیرهای دستورات ورود به سیستم، دستورات تحویلی و موارد ارسال دلار به فروشگاه‌ها انجام پذیرفت. نتایج این تحقیق نشان داد که

شکل ۵. رابطه متغیرهای تحقیق مینگ چی لی

26. Ming-Chi Lee

27. Mark Turner , Barbara Kitchenham , Pearl Brereton , Stuart Charters , David Budgen

احتمالا تمایل رفتاری با استفاده واقعی از سوپر مارکت‌های الکترونیکی همبستگی دارد. در هر صورت، متغیرهای TAM در خصوص درک از استفاده آسان و درک از سودمندی با استفاده واقعی همبستگی کمتری را نشان می‌داد (Mark Turner & et al, 2009)

- کریپانونت^{۲۸} در تحقیق خود با عنوان «بررسی تجربی از مدل پذیرش جدید در محاسبات نهایی کاربر» یک مدل پذیرش تکنولوژی جدید برای اندازه‌گیری محاسبات کاربر نهایی (EUC)^{۲۹} پیشنهاد داد. مطالعه ای تجربی جهت جمع آوری اطلاعات انجام شد. این داده‌های تجربی با مدل پیشنهادی تحقیق مورد آزمون قرار گرفت. پذیرش EUC به عنوان یکی از عوامل حیاتی موفقیت در کسب و کار موفق در نظر گرفته شد. در اینجا، EUC به استفاده از فن آوری اطلاعات توسط پرسنل تعریف شده است. نتایج تحقیق مذکور نشان داد که هنجار ذهنی تاثیرات مثبتی بر درک از سهولت استفاده و درک از سودمندی داشت (Napaporn Kripanont, 2007)

- چانگ^{۳۰} در تحقیق خود با عنوان «ویژگی‌های فن آوری هوشمند در مزایده آنلاین، یک مدل ترکیبی از TTF و TAM» استفاده از فروشگاه‌های الکترونیکی را به صورت هدفمند با استفاده از دستورات ورود به سیستم، تعدادی دستورات ارائه شده و تعدادی ارسالی‌های دلار به فروشگاه‌اندازه‌گیری نمود. ارتباط بین دو نوع اقدام، کاربرد مصرف حقیقی با کاربرد خود گزارشی متغیرهای TAM (مانند PU و PEU) را اندازه‌گیری نمود، اما یک رابطه بسیار ضعیفتر با کاربرد واقعی را نشان می‌داد. در مدل تحقیق، متغیر درک از سودمندی بعد از متغیر درک از سهولت استفاده در استفاده از وب سایت‌ها در آینده تاثیرگذارتر خواهد بود. طبق انتظار، لذت بخش بودن بازی‌های آنلاین با تمایل به استفاده از IT، همبستگی (مثبت یا منفی) نداشت (Hsin Hsin Chang, 2008)

- فانگ و شاوو^{۳۱} در تحقیق خود با عنوان «مدل توسعه یافته TPB برای توضیح احتمالی تمایل رفتاری پاسخ دهندگان به شرکت در نظرسنجی‌های مبتنی بر وب» یک

مدل توسعه یافته ای از TPB را پیشنهاد نمودند. ادغام دو ساختار: اعتماد و تهیه وب سایت شخصی (PWI)^{۳۲} برای توضیح تمایل رفتاری بالقوه پاسخ دهندگان به شرکت در نظر سنجی مبتنی بر وب. ساختار تجزیه و تحلیل معادله نشان می‌دهد که (۱) نگرش، کنترل رفتاری درک شد، اعتماد، و ابتکارات فردی به طور قابل توجه بر تمایل رفتاری پاسخ دهندگان تأثیر دارد، در حالی که ارتباط بین هنجارهای اجتماعی و تمایل رفتاری و بین اعتماد و کنترل رفتاری درک شده ناچیز بودند؛ (۲) قدرت پیش بینی رفتار، مدل بسط یافته را کارآمدتر می‌کند. نتایج، از یک سو صحت مفید بودن TPB برای درک مشارکت در نظرسنجی مبتنی بر وب و از سوی دیگر ضرورت ادغام Trust و PWI را در مدل TPB برای افزایش قدرت پیش بینی مدل کاربردی برای نظرسنجی مبتنی بر وب نشان داد. سازه هنجار ذهنی، توان کمتری در پیش بینی تمایل به محیط آنلاین داشت. ارتباط بین درک از کنترل رفتاری و تمایل قوی بود، بدین معنا که اعتماد می‌تواند به طور قابل ملاحظه ای نگرش شرکت کنندگان، درک از کنترل رفتاری، و تمایل را تحت تأثیر قرار دهد (Jiaming Fang & Peiji Shao, 2007)

- اینگ لانگ و جین لیانگ^{۳۳} در تحقیق خود با عنوان «توسعه ای از اعتماد و مدل TAM با TPB در تصویب اولیه مالیات آنلاین و آفلاین: یک مطالعه تجربی» بیان می‌کنند که در حالی که مالیات بر خط به عنوان یک نوع ویژه از سرویس الکترونیکی آفلاین در نظر گرفته شده است، کل نرخ خدمات در تایوان، هنوز نسبتاً پایین است. مدل اعتماد و مدل پذیرش فن آوری (TAM) برای خرید برخط در حال مطالعه است و نشان داده شده که درک هر دو فن آوری اینترنت و مسئله اعتماد در تعیین هدف رفتاری برای استفاده مهم است نتایج آزمون همگی در سطوح قابل قبول بودند. بعلاوه ضرایب استاندارد شده مسیر همگی در سطح ۱٪ معنی دار بودند (به جز برای متغیر درک از سودمندی با تمایل و هنجار ذهنی با تمایل) (Ing-Long Wu, Jian-Liang Chen, 2005)

۲۸. Napaporn Kripanont
۲۹. End User Computing
۳۰. Hsin Hsin Chang

۳۱. Jiaming Fang, Peiji Shao
۳۲. personal websites
۳۳. Ing-Long Wu, Jian-Liang Chen

جدول ۶. نمونه ای از پاسخ‌های مورد استفاده

کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم
۱	۲	۳	۴	۵

۴- روش تحقیق

این پژوهش از نوع توصیفی و از لحاظ هدف کاربردی بود. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش داده‌هایی است که از طریق روش کتابخانه‌ای شامل مطالعه کتب، مقالات، اسناد و مقالات و همچنین اینترنت جمع‌آوری شده و از این داده‌ها برای تدوین مبانی نظری استفاده شد. روش جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه بود. پس از تعیین روایی و پایایی، پرسشنامه به ۱۶۰ نفر از شهروندان به روش تصادفی خوشه‌ای، توزیع و سپس جمع‌آوری گردید. پس از تصویب طرح و کسب مجوز جهت شروع مطالعه، معرفی نامه به دفاتر الکترونیک شهر تهران شامل شعب ولیعصر، هفت تیر، میدان امام حسین و دماوند ارائه گردید.

۴- تحلیل پرسشنامه

در این تحقیق از مقیاس لیکرت پنج‌گزینه‌ای برای پاسخ سؤالات استفاده شده است. نمونه ای از پاسخ‌های مورد استفاده در جدول شماره ۶ ارائه شده است: مانند تمامی مدل‌های توسعه یافته بر مبنای TAM و TPB برای بررسی مدل از ابزار پرسشنامه که در اینجا شامل ۳۳ سؤال می‌باشد استفاده نمودیم. سؤالات ۱ تا ۸ مربوط به مشخصات فردی اجتماعی پاسخ‌دهندگان بود. سازه‌های پرسشنامه، درک از سودمندی، درک از سهولت استفاده، نگرش، هنجار ذهنی، درک کنترل رفتاری، تمایل به استفاده، و اعتماد بود. بخش سؤالات اختصاصی سوال‌های ۹ تا ۲۱ به بررسی TAM و سوال‌های ۲۲ تا ۳۰ به بررسی TPB و سوال‌های ۳۱ تا ۳۳ به بررسی اعتماد پرداخته شده بود.

۴- جامعه آماری

با توجه به هدف پژوهش که پرداختن به عوامل مؤثر در موفقیت خدمات الکترونیک شهر می‌باشد، جامعه آماری تحقیق را کارمندان و مراجعه‌کنندگان دفاتر الکترونیک شهر تهران تشکیل می‌دادند که شامل دفاتر الکترونیک شهر تهران (شعب ولیعصر، هفت تیر، میدان امام حسین و دماوند) می‌باشند.

۴- روش نمونه‌گیری و حجم نمونه

جهت نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده شده است. بر اساس فرمول محاسبه حجم نمونه در

$$\text{برآورد نسبتها } n = \frac{z_{\alpha/2}^2 p(1-p)}{e^2} \text{ با مقدار } p=1/2 \text{ (به}$$

دلیل اینکه برآورد دقیقی از نسبت جامعه در اختیار نبود مقدار ۱/۲ لحاظ گردید و با حداکثر اشتباه $e=0.08$ برابر ۱۶۰ نفر محاسبه گردید.

۴- تعیین روایی و پایایی پرسشنامه

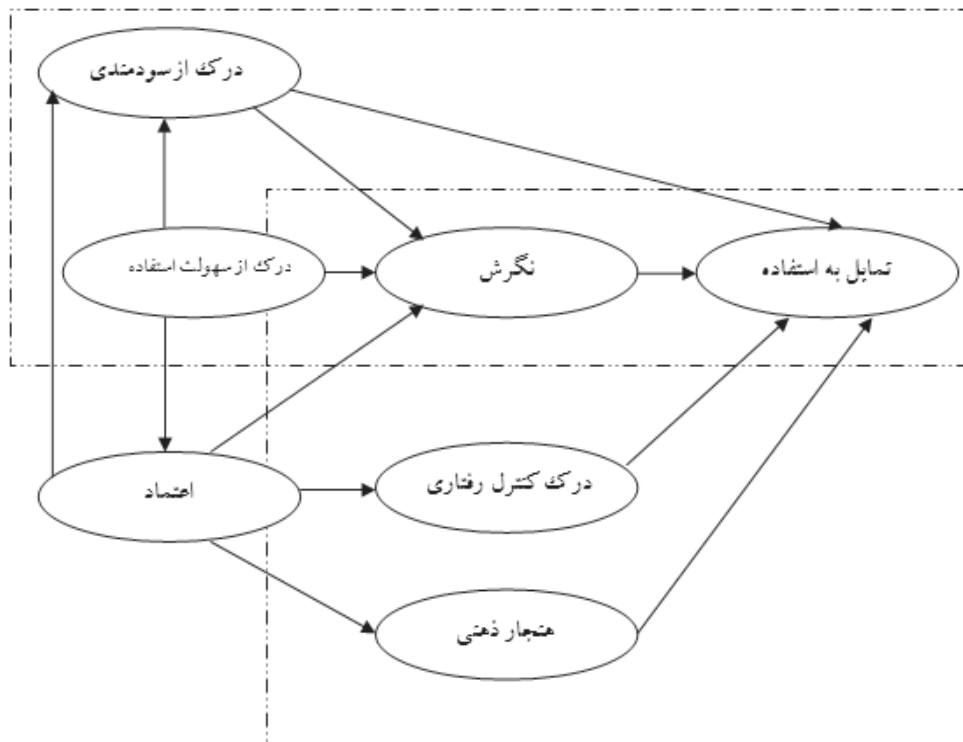
برای تعیین «روایی» این پرسشنامه با مطالعه منابع مربوط، طرح اولیه پرسش نامه تهیه گردید و توسط اساتید و متخصصان مورد بررسی قرار گرفت که در نتیجه مواردی جهت اصلاح پیشنهاد گردید و پس از اعمال اصلاحات مورد نظر پرسشنامه نهایی تدوین گردید.

جهت تعیین «پایایی» از روش محاسبه ضریب آلفا کرونباخ استفاده شد. با بررسی ۱۵ نفر (زن و مرد) آلفای کرونباخ برای تمام مقولات پرسشنامه برابر با ۰.۹۲٪ محاسبه گردید که نشان دهنده پایایی خوب ابزار است.

۴- آزمون‌های استفاده شده در این تحقیق

جهت تجزیه و تحلیل استنباطی داده‌ها و آزمون فرضیه‌های تحقیق از فنون آمار استنباطی شامل آزمون غیر پارامتریک استفاده شده است. به منظور آزمون

شکل ۷. مدل استفاده شده در تحقیق؛ ماخذ: نگارندگان.

- فرضیه‌های این پژوهش و پی بردن به وجود روابط معنادار بین متغیرهای مستقل و وابسته آن، از روش تحلیل ناپارامتری همبستگی با استفاده از آماره رو اسپیرمن^{۳۴} استفاده شده است.
- ۴- نگرش (احساس کلی افراد در مورد مطلوب بودن یا مطلوب نبودن یک موضوع یا رفتار خاص می‌باشد) (ب) متغیرهای TPB شامل:
- ۱- هنجار ذهنی (درک فرد از فشار اجتماعی برای برقراری ارتباط در هدف رفتاری) یا (به برداشت فرد از نظرات افراد مهم برای انجام یا عدم انجام رفتار اشاره دارد)
 - ۲- نگرش (احساس کلی افراد در مورد مطلوب بودن یا مطلوب نبودن یک موضوع یا رفتار خاص می‌باشد)
 - ۳- درک کنترل رفتاری (درک فرد از آسانی و سختی انجام رفتار است و برداشت فرد را از مهارت ها، منابع و فرصت‌های مورد نیاز در جهت انجام رفتار نشان می‌دهد)
 - ۴- تمایل به استفاده از فناوری (درباره دوست داشتن یا عدم تمایل کاربر به استفاده از سیستم اطلاعاتی به عنوان رفتار نهایی)
- ۴- نگرش (احساس کلی افراد در مورد مطلوب بودن یا مطلوب نبودن یک موضوع یا رفتار خاص می‌باشد) (ج) متغیر دیگر، اعتماد می‌باشد: به معنی رفتار
- فرضیه‌های این پژوهش و پی بردن به وجود روابط معنادار بین متغیرهای مستقل و وابسته آن، از روش تحلیل ناپارامتری همبستگی با استفاده از آماره رو اسپیرمن^{۳۴} استفاده شده است.
- ۴- نگرش (احساس کلی افراد در مورد مطلوب بودن یا مطلوب نبودن یک موضوع یا رفتار خاص می‌باشد) (ب) متغیرهای TPB شامل:
- ۱- هنجار ذهنی (درک فرد از فشار اجتماعی برای برقراری ارتباط در هدف رفتاری) یا (به برداشت فرد از نظرات افراد مهم برای انجام یا عدم انجام رفتار اشاره دارد)
- ۲- نگرش (احساس کلی افراد در مورد مطلوب بودن یا مطلوب نبودن یک موضوع یا رفتار خاص می‌باشد)
- ۳- درک کنترل رفتاری (درک فرد از آسانی و سختی انجام رفتار است و برداشت فرد را از مهارت ها، منابع و فرصت‌های مورد نیاز در جهت انجام رفتار نشان می‌دهد)
- ۴- تمایل به استفاده از فناوری (درباره دوست داشتن یا عدم تمایل کاربر به استفاده از سیستم اطلاعاتی به عنوان رفتار نهایی)
- ۴- نگرش (احساس کلی افراد در مورد مطلوب بودن یا مطلوب نبودن یک موضوع یا رفتار خاص می‌باشد) (ج) متغیر دیگر، اعتماد می‌باشد: به معنی رفتار

فروشنده الکترونیک مطابق با انتظارات مشتری.

۵- بیان یافته‌ها و تفسیر آنها

- توصیف جامعه پژوهش

در اینجا اطلاعات مربوط به مشخصات عمومی پاسخ دهندگان ارائه شده است. از تجزیه و تحلیل ۱۶۰ پرسشنامه بازگشت داده شده بر طبق جداول فراوانی شماره ۵ تا ۱۲، مشخص شد در این پژوهش مردان با ۱۲۰ نفر میزان مشارکت بیشتری نسبت به زنان با ۴۰ نفر داشته‌اند. از نظر سن، بیشترین تعداد پاسخ دهندگان در

گروه سنی ۳۰-۲۰ سال قرار داشتند. بیشترین سطح تحصیلات متعلق به گروه لیسانس بود. ۷۰ درصد از پاسخ دهندگان متأهل بودند. بیشتر پاسخ دهندگان دارای شغل آزاد و با فراوانی ۵/۵۲٪ بودند. اکثر پاسخ دهندگان بیشتر از یکبار از خدمات دفاتر الکترونیک شهر استفاده می‌نمودند. اکثر پاسخ دهندگان از طریق شهرداری با دفاتر الکترونیک شهر آشنا شده بودند. ۱/۷۸٪ از پاسخ دهندگان مراجعه کننده و ۹/۲۱٪ از کارمندان دفاتر الکترونیک بودند.

جدول ۵. فراوانی مطلق و نسبی متغیر جنس

جنس	تعداد	درصد
مرد	۱۲۰	۷۵٪
زن	۴۰	۲۵٪
جمع	۱۶۰	۱۰۰٪

جدول ۶. فراوانی مطلق و نسبی متغیر سن

جنس	تعداد	درصد
کمتر از ۲۰ سال	۱	۰/۱۶٪
۲۰-۳۰	۶۰	۳۷/۵٪
۳۰-۴۰	۴۹	۳۰/۱۶٪
۴۰-۵۰	۳۲	۲۰٪
بزرگتر از ۵۰ سال	۱۸	۱۱/۲٪
جمع	۱۶۰	۱۰۰٪

جدول ۷. فراوانی مطلق و نسبی متغیر میزان تحصیلات

تحصیلات	تعداد	درصد
سیکل	۳	۱/۹٪
دیپلم	۳۸	۲۳/۸٪
فوق دیپلم	۲۱	۱۳/۱٪
لیسانس	۷۳	۴۵/۶٪
فوق لیسانس	۲۰	۱۲/۵٪
دکتر	۵	۳/۱٪
جمع	۱۶۰	۱۰۰٪

جدول ۸. فراوانی مطلق و نسبی متغیر وضعیت تأهل

وضعیت تأهل	تعداد	درصد
مجرد	۴۸	۳۰٪
متأهل	۱۱۲	۷۰٪
جمع	۱۶۰	۱۰۰٪

جدول ۹. فراوانی مطلق و نسبی متغیر شغل

شغل	تعداد	درصد
دولتی	۴۱	۲۵/۶٪
آزاد	۸۴	۵۲/۵٪
بازنشسته	۱۱	۶/۹٪
سایر خصوصی	۲۴	۱۵٪
جمع	۱۶۰	۱۰۰٪

جدول ۱۰. فراوانی مطلق و نسبی متغیر سابقه استفاده

سابقه استفاده	تعداد	درصد
یک بار	۶۷	۴۳/۵٪
مداوم	۸۷	۵۶/۵٪
جمع	۱۵۴	۱۰۰٪

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۴۳

جدول ۱۱. فراوانی مطلق و نسبی متغیر نحوه آشنایی با دفاتر

نحوه آشنایی	تعداد	درصد
شهرداری	۱۰۳	٪۶۴/۴
سایر ادارات	۲۱	٪۱۳/۱
آشنایان	۵	٪۳/۱
اینترنت	۳۱	٪۱۹/۴
جمع	۱۶۰	٪۱۰۰

جدول ۱۲. فراوانی مطلق و نسبی متغیر نوع ارتباط

نوع ارتباط	تعداد	درصد
کارمند	۳۵	٪۲۱/۹
مشتری	۱۲۵	٪۷۸/۱
جمع	۱۶۰	٪۱۰۰

جدول ۱۳. فراوانی و درصد متغیرهای مدل تحقیق

فراوانی متغیر	کاملاً مخالف		مخالف		نظری ندارم		موافق		کاملاً موافق	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
عملکرد	۱۰	۶/۶	۲۰	۱۳/۲	۳۷	۱۷/۸	۷۹	۵۲	۱۶	۱۰/۵
بهره وری	۸	۵/۳	۲۵	۱۶/۶	۲۳	۱۵/۲	۸۰	۵۳	۱۵	۹/۹
اثربخشی	۱۰	۷	۲۳	۱۶/۱	۲۸	۱۹/۶	۶۶	۴۶/۲	۱۶	۱۱/۲
مفید بودن	۱۰	۶/۶	۱۶	۱۰/۶	۱۶	۱۰/۶	۸۰	۵۳	۲۹	۱۹/۲
سرعت	۱۳	۸/۴	۳۲	۲۰/۸	۱۴	۹/۱	۶۶	۴۲/۹	۲۹	۱۸/۸
واضح	۴	۲/۷	۱۳	۸/۷	۳۵	۲۲/۳	۸۳	۵۵/۳	۱۵	۱۰
تلاش ذهنی	۳	۲	۲۶	۱۷/۷	۳۰	۲۰/۴	۷۲	۴۹	۱۶	۱۰/۹
سهولت استفاده	۷	۴/۵	۲۰	۱۳	۱۰	۶/۵	۹۵	۶۱/۷	۲۲	۱۴/۳
ایده مناسب	۸	۵/۲	۱۱	۷/۱	۱۴	۹	۹۴	۶۰/۶	۲۸	۱۸/۱
ایده عاقلانه	۵	۳/۳	۱۵	۹/۹	۱۶	۱۰/۶	۸۵	۵۶/۳	۳۰	۱۹/۹
علاقه	۷	۴/۶	۱۷	۱۱/۳	۳۴	۲۲/۵	۶۹	۴۵/۷	۲۴	۱۵/۹
دلپذیر	۱۶	۱۰/۶	۱۸	۱۱/۹	۴۲	۲۷/۸	۵۷	۳۷/۷	۱۸	۱۱/۹
اهمیت نظر مردم	۶	۳/۹	۲۱	۱۳/۵	۲۸	۱۸/۱	۶۹	۴۴/۵	۳۱	۲۰
عقیده مردم	۹	۶/۱	۳۴	۲۳/۱	۶۲	۴۲/۲	۳۲	۲۱/۸	۱۰	۶/۸
ارزش نظر مردم	۷	۴/۷	۱۹	۱۲/۸	۳۲	۲۱/۵	۷۰	۴۷	۲۱	۱۴/۱
توانایی استفاده	۲	۱/۳	۹	۵/۸	۱۳	۸/۴	۹۸	۶۳/۲	۳۳	۲۱/۳
کنترل	۷	۴/۷	۴۱	۲۷/۳	۳۵	۲۲/۳	۵۱	۳۴	۱۶	۱۰/۷
منابع و دانش	۶	۴/۱	۲۶	۱۷/۶	۲۸	۱۸/۹	۶۷	۴۵/۳	۲۱	۱۴/۲
قصد استفاده	۴	۲/۶	۱۶	۱۰/۶	۲۹	۱۹/۲	۸۲	۵۴/۳	۲۰	۱۳/۲

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

ادامه جدول ۱۳. فراوانی و درصد متغیرهای مدل تحقیق

۱۲/۶	۱۹	۵۷	۸۶	۱۷/۲	۲۶	۱۰/۶	۱۶	۲/۶	۴	پیش بینی بکارگیری
۲۶/۹	۴۲	۵۶/۴	۸۸	۱۱/۵	۱۸	۳/۸	۶	۱/۳	۲	استفاده در آینده
۱۵/۷	۲۴	۵۱/۶	۷۹	۱۷	۲۶	۹/۲	۱۴	۶/۵	۱۰	اعتماد
۲۲/۵	۳۴	۵۵	۸۳	۷/۳	۱۱	۹/۳	۱۴	۶	۹	خدمات خوب
۲۹/۷	۴۶	۵۳/۵	۸۳	۶/۵	۱۰	۲/۶	۴	۷/۷	۱۲	خدمات یاری رسان

فراوانی و درصد متغیرهای مدل تحقیق

جدول فراوانی متغیرهای مدل تحقیق (جدول شماره ۱۳) نشان می‌دهد که بیشترین درصد ۶۳/۲ پاسخ دهندگان با درجه اهمیت «توانایی استفاده» موافقت و همچنین بیشترین درصد ۲۱/۳ پاسخ دهندگان با درجه اهمیت «توانایی استفاده» کاملاً موافقت و بیشترین درصد ۱۰/۶ پاسخ دهندگان با درجه اهمیت مقوله «دلپذیری» کاملاً مخالفند.

آزمون فرضیه‌های پژوهش

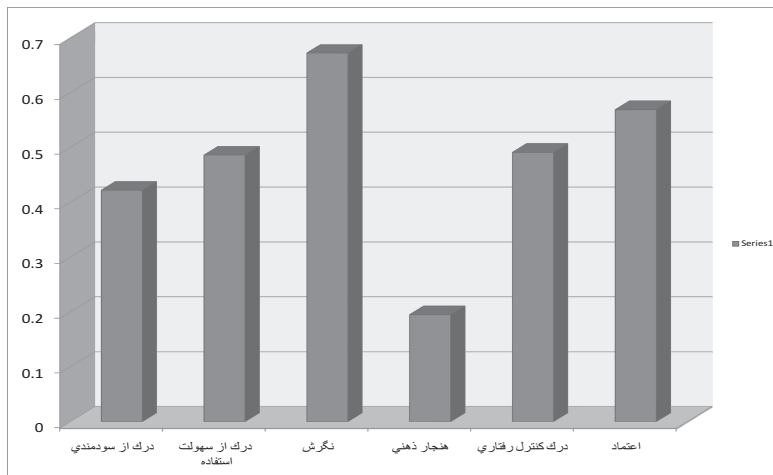
از آنجاکه داده‌های آماری از توزیع نرمال برخوردار نمی‌باشند، از آزمون‌های آماری ناپارامتریک جهت تحلیل داده‌ها استفاده می‌گردد به منظور آزمون فرضیه‌های این پژوهش و پی بردن به وجود روابط معنادار بین متغیرهای مستقل و وابسته آن، از روش تحلیل ناپارامتری همبستگی (آزمون همبستگی بای وریت) با استفاده از آماره رو اسپیرمن استفاده شده است.

بررسی فرضیه اول: متغیرهای مدل تلفیقی با پذیرش خدمات شهر الکترونیکی توسط کارکنان دفاتر شهر الکترونیک و شهروندان رابطه دارند.

جدول ۱۴. همبستگی بین متغیرهای مدل تحقیق و تمایل به استفاده از خدمات الکترونیک

متغیر	همبستگی	اعتماد	درک کنترل رفتاری	هنجار ذهنی	نگرش	درک از سهولت استفاده	درک از سودمندی
تمایل به استفاده	ضریب همبستگی	.۵۶۹	.۴۹۱	.۱۹۵	.۶۷۲	.۴۸۶	.۴۲۲
	Sig. (۲-tailed)	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۲۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰
	تعداد	۱۴۹	۱۴۴	۱۴۳	۱۴۵	۱۴۲	۱۳۴

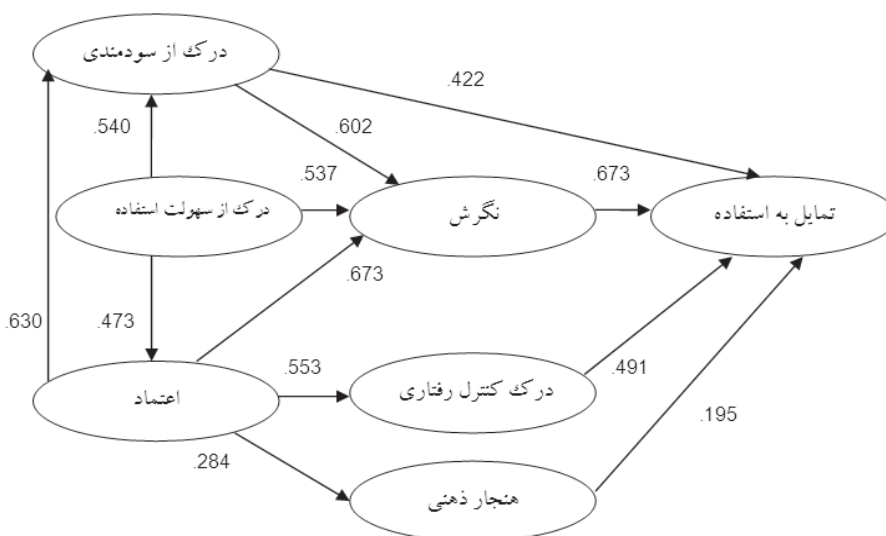

شکل ۸. ارتباط متغیرهای مدل تحقیق با تمایل به استفاده؛ ماخذ: نگارندگان.

ما رتبه ای می‌باشند در تعیین میزان همبستگی، از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده نموده ایم). تمام همبستگی‌ها در سطح ۰.۰۵ (دو دامنه) معنی دار هستند. همانطور که در شکل ۹ مشاهده می‌شود ارتباط معنی دار آماری بین متغیرهای مورد مطالعه با همبستگی معنی دار در سطح (۰.۰۵) محاسبه گردید. بنابراین فرضیه مبنی بر وجود ارتباط بین متغیرهای مذکور مورد تأیید قرار می‌گیرد. جدول شماره ۱۵ به نتایج آزمون فرضیه دوم پرداخته است.

۶- بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادات
 نتایج بدست آمده از تحقیق حاضر نشان می‌دهد که ترکیب مدل‌های پذیرش فناوری به خصوص مدل TAM و TPB پذیرش فناوری را تقویت می‌کند به خصوص که همراه با متغیر اعتماد باشد. مدل تحقیق حاضر ۹۲٪ واریانس را برای تمایل رفتاری نشان می‌دهد و این نشان می‌دهد که هسته ساختارهای مدل‌های پذیرش فناوری تأثیر قابل توجه آماری و قوی در تمایل استفاده شهروندان دارد. در نهایت، نتایج آمار توصیفی نشان می‌دهد که درک مفید بودن، سهولت استفاده، هنجار

شکل ۹. همبستگی بین متغیرهای مدل پیشنهادی تحقیق؛ منبع: نگارندگان.

پژوهش از استفاده فناوری اطلاعات بیشتر باشد، هنجار ذهنی آنها نسبت به استفاده از این فناوری بیشتر است. هرچه برداشت شکل گرفته در کارمندان و شهروندان جامعه پژوهش از سهولت استفاده از فناوری اطلاعات بیشتر باشد، درک آنها از سودمندی از استفاده این فناوری بیشتر است. هر چه اعتماد کارمندان و شهروندان جامعه پژوهش از فناوری اطلاعات بیشتر باشد، برداشت شکل گرفته از سودمندی در آنها نسبت به

استفاده از این فناوری بیشتر است. هر چه برداشت شکل گرفته در کارمندان و شهروندان جامعه پژوهش از سهولت استفاده از فناوری اطلاعات بیشتر باشد، اعتماد آنها نسبت به استفاده از این فناوری بیشتر است. با توجه به نتایج ذکر شده در بالا می توان ادعا کرد که بین متغیرهای مدل تحقیق ارتباط معنی دار آماری وجود دارد. بیشترین همبستگی بین متغیرهای (درک از سودمندی و اعتماد) و متغیرهای (درک از سودمندی و نگرش) و متغیرهای (نگرش و اعتماد) و متغیرهای (نگرش و تمایل به استفاده) وجود دارد. همچنین ضعیف ترین همبستگی بین متغیرهای (درک از سهولت استفاده و هنجار ذهنی)، متغیرهای (هنجار ذهنی و اعتماد)، متغیرهای (هنجار ذهنی و تمایل به استفاده) و متغیرهای (هنجار ذهنی و درک کنترل رفتاری) وجود دارد.

با توجه به تأیید دو فرضیه این پژوهش، می توان نتیجه گرفت:

عوامل سازنده مدل تحقیق (شامل ترکیب مدل پذیرش فناوری و نظریه رفتار برنامه ریزی شده و اعتماد) در این پژوهش، در چارچوب مدل به عنوان عوامل تأثیرگذار بر پذیرش و کاربرد فناوری اطلاعات (خدمات شهر الکترونیک) در دفاتر الکترونیک شهر تهران شناسایی شده اند. می توان نتیجه گرفت که هر چه یک سیستم وابسته به فناوری اطلاعات از نظر کارمندان و مراجعه کنندگان دفاتر الکترونیک شهر، برای بهبود عملکرد کاریشان مفیدتر و از نظر یادگیری آسان تر تشخیص داده شود، بیشتر مورد استفاده قرار می گیرد. و هر چقدر هم که اعتماد به سیستم بیشتر باشد، سیستم مفیدتر و سودمندتر خواهد بود و هر چه که سهولت استفاده از

سیستم بیشتر باشد، اعتماد به سیستم بیشتر است. هر چه هم که سیستم دارای اعتماد بیشتر، مفیدتر و آسان تر باشد، نگرش به استفاده از سیستم افزایش می یابد و در واقع مجموعه این عوامل بر روی نگرش شهروندان نسبت به استفاده از آن سیستم تأثیر گذاشته و موجب تصمیم (تمایل) به استفاده از آن سیستم می شود. اعتماد نیز با افزایش درک کنترل رفتاری شهروندان رابطه دارد.

بنابراین می بینیم که چگونه ترکیب متغیرهای مدل پذیرش فناوری و نظریه رفتار برنامه ریزی شده و متغیر اعتماد، و تبدیل آنها به یک مدل واحد، پذیرش فناوری را در میان شهروندان دفاتر الکترونیک شهر تقویت می نماید، در صورتی که کاربرد مجزای هر یک از این مدل ها در پذیرش فناوری تأثیر کمتری می داشت. در مورد هنجار ذهنی شکل گرفته در شهروندان باید گفت که این عامل تأثیر خاصی بر استفاده از آن خدمات شهر الکترونیک ندارد (یعنی نظر مردم دیگر بر روی تصمیم به استفاده شهروندان از خدمات الکترونیک تأثیر اندکی دارد و نظرات دیگران برای شهروندان دارای ارزش کمی است).

در رابطه با ارتباط متغیرهای پرسشنامه با مشخصات عمومی (فردی اجتماعی) باید گفت، بین هیچکدام از متغیرهای مذکور با جنس ارتباط معنی دار آماری مشاهده نشد. تنها بین متغیر هنجار ذهنی با متغیر سن، ارتباط معنی دار آماری مشاهده شد. بین هیچکدام از متغیرهای مذکور با متغیر تحصیلات، ارتباط معنی دار آماری مشاهده نشد. بین هیچکدام از متغیرهای مذکور با متغیر وضعیت تأهل ارتباط معنی دار آماری مشاهده نشد. بین متغیر درک از سهولت استفاده با متغیر شغل ارتباط معنی دار آماری مشاهده شد. بین متغیر شغل ارتباط معنی دار آماری مشاهده شد. بین متغیر هنجار ذهنی با متغیر شغل ارتباط معنی دار آماری مشاهده شد. تنها بین متغیر اعتماد با متغیر سابقه استفاده، ارتباط معنی دار آماری مشاهده شد. تنها بین متغیر تمایل به استفاده با متغیر نحوه آشنایی ارتباط معنی دار آماری مشاهده شد. بین متغیر درک از سودمندی با متغیر نوع ارتباط، ارتباط معنی دار آماری

مشاهده شد. بین متغیر نگرش با متغیر نوع ارتباط، ارتباط معنی دار آماری مشاهده شد. بین متغیر هنجار ذهنی با متغیر نوع ارتباط، ارتباط معنی دار آماری مشاهده شد. بین متغیر درک کنترل رفتاری با متغیر نوع ارتباط، ارتباط معنی دار آماری مشاهده شد. بین متغیر تمایل به استفاده با متغیر نوع ارتباط، ارتباط معنی دار آماری مشاهده شد. بین متغیر اعتماد با متغیر نوع ارتباط، ارتباط معنی دار آماری مشاهده شد. بین متغیر درک از سهولت استفاده با متغیر نوع ارتباط، ارتباط معنی دار آماری مشاهده نشد.

- پیشنهادات

- ۱- جهت حمایت بیشتر از ارتباط خطی بین متغیرهای پذیرش و افزایش نگرش و تمایل به استفاده از خدمات شهر الکترونیک، بسط مدل TAM با مدل TPB به همراه اعتماد پیشنهاد می‌گردد.
- ۲- شهرداری‌ها باید در طراحی سیستم‌های الکترونیکی، اولویت را به نگرش و اعتماد به استفاده از سیستم‌های اطلاعاتی بدهند تا این که به جنبه هنجار ذهنی که کمترین تأثیر را در استفاده از سیستم‌های الکترونیکی دارد.
- ۳- به طراحان و سازندگان سیستم‌های خدمات شهر الکترونیک مرتبط با فناوری اطلاعات پیشنهاد می‌شود، سیستم‌هایی را طراحی کنند که در عین مفید بودن، یادگیری آنها برای استفاده آسان باشد. به عنوان نمونه، بیشتر از گزینه‌های گرافیکی به جای دستوری در نرم افزارها استفاده شود.
- ۴- استفاده از فناوری اطلاعات (خدمات شهر الکترونیک) باعث بهبود کیفیت خدمات ارائه شده و کارایی و اثربخشی کارکنان می‌شود، و همچنین برای کاهش هزینه‌های سازمانی نیز بکار می‌رود. در نتیجه توصیه می‌شود شهروندان، از فن آوری اطلاعاتی ارائه شده توسط دولت استفاده نمایند.

منابع و ماخذ

ناخدا، مریم (۱۳۸۴) بررسی عوامل فردی مؤثر بر کاربرد فناوری اطلاعات توسط کتابداران کتابخانه‌های دانشگاه

تهران، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده‌ی روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.

شیخ شعاعی، فاطمه (۱۳۸۵) بررسی عوامل مؤثر بر پذیرش فناوری اطلاعات توسط کتابداران کتابخانه‌های دانشکده‌های فنی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران: قابلیت کاربرد مدل پذیرش فناوری، به راهنمایی طاهره علومی، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران

جنیدی، مهدی؛ ناصری، هدی (۱۳۸۶) بررسی نقش اعتماد مشتری در خریدهای اینترنتی با رویکرد مدل پذیرش فناوری (TAM)، در مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت فناوری اطلاعات و ارتباطات، سالن همایش‌های هتل بین‌المللی المپیک، ۲۹ و ۳۰ بهمن ماه، تهران.

باروتی اردستانی، نرگس (۱۳۸۵) ارائه مدل مفهومی پذیرش فناوری اطلاعات برای کارکنان سیستم بانکی: کارکنان بانک صادرات شهر تهران، به راهنمایی میر احمد امیر شاهی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده فنی دانشگاه الزهراء

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior & Human Decision Processes*, 50(2), 179-212.

Burton-Jones, A. - Hubona, G. S. (2005). Individual differences and usage behavior: revisiting a technology acceptance model assumption. *Database for Advances in Information Systems*. 36(2), 58-77.

Davis, D. Fred, and Arbor, Ann (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly* September.

8-Dillon, A. & Morris, M. G (1996). User acceptance of information technology: theories and models. In M. E. Williams (Ed.), *Annual Review of Information Science and Technology (ARIST)*. 31, 3-32.

9-Fishbein, M. - Ajzen, I. (1975). Belief, attitude, intension and behavior: An introduction to theory and research. Addison-Wesley. Reading/MA.

10-Geyskens, I., Steenkamp, J-B, E.M., Scheer, L.K. and Kumar, N. (1996). The effects of trust and interdependence on relationship commitment: A trans-Atlantic study. *International*

Journal of Research in Marketing.13 (4), 303 – 317.

11-Harry Bouwman, Lidwien van de Wijngaert, Henny de Vos (2008). Context-sensitive mobile services for police officers: a re-assessment of TAM ,7th International Conference on Mobile Business.

12-Hsin Hsin Chang (2008) . Intelligent agent's technology characteristics applied to online auctions'task: A combined model of TTF and TAM .Department of Business Administration, National Cheng Kung University.

Inge M.. Klloppiing Eaarl McKiinneey (2004). Extending the Technology Acceptance Model and the Task-Technology Fit Model to Consumer E-Commerce .Information Technology, Learning, and Performance Journal, 22(1).

Ing-Long Wu_, Jian-Liang Chen (2005). An extension of Trust and TAM model with TPB in the initial adoption of on-line tax: An empirical study Department of Information Management . Int. J. Human . 784–808.

Jeffrey B Cowen (2009) . The Influence of Perceived Usefulness , Percived Ease of Use , and subjective Norm on the Use of Computed Radiography System: A Pilot Study . Radiologic Sciences and Therapy Division

Jiaming Fang, Peiji (2007) . An Extended TPB Model to Explain Potential Respondents' Intention to Participate in Web-Based Surveys , Shao School of Management University of Electronic Science & Technology of China Chengdu .

17-José Manuel Ortega Egea & María Victoria Román González (2011) .Explaining physicians' acceptance of EHCR systems: An extension of TAM with trust and risk factors. Computers in Human Behavior 27 (2011) 319–332.

Jung-Wen Hsia, Ai-Hua Tseng (2008) . The impact of internal locus of control on perceived usefulness and perceived ease of use in e-learning: an extension of the technology acceptance model . International Conference on Cyberworlds .

Lee Y, Kozar K. A. Larsen K. R. T (2003). The technology acceptance model: past, present, and future . Communications of the AIS. 12, 752-80.

Man-Hui Huang (2008) . First-line and Middle Manager IT Usage Intention: A Test of TAM . International Seminar on Business and Information Management Information Science School Guangdong University of Business Studies Guangzhou, China.

Mark Rozario a, Ioni Lewis b, Katherine M (2010). An examination of the factors that influ-

ence drivers' willingness to use hand-held mobile phones . Transportation Research Part F. 13 ,365–376.

Mark Turner , Barbara Kitchenham , Pearl Brereton , Stuart Charters , David Budgen (2009). Does the technology acceptance model predict actual use?A systematic literature review . Information and Software Technology

Ming-Chi Lee (2009) . Factors influencing the adoption of internet banking: An integration of TAM and TPB with perceived risk and perceived benefit . Electronic Commerce Research and Applications . 130–141.

Napaporn Kripanont (2007). Empirical evaluation of the revised end user computing acceptance model . The thesis requirements of the degree of Doctor of Philosophy School of Information Systems Faculty of Business and Law Victoria University.

25-Pan, C. C., Sivo, S. & Brophy, J (2003). Students' attitude in a web-enhanced hybrid course: a structural equation modeling inquiry.Journal of Educational Media and Library Sciences, 41(2), 181-194.

26-Quan Sun (2009). An Extended TAM for Analyzing Adoption Behavior of Mobile. Economics and Management,Commerce Tongji University Shanghai, China . Eighth International Conference on Mobile Business.

27-Raitoharju R (2007). Information Technology Acceptance in the finish social and healthcare sector. Exploring the effect of cultural factors . Publications of the Turku School of Economic.

28-Rose, G, & Straub, D (1998). Predicating general IT use:Applying TAM to the Arabic world. Journal of Global Information Management, 6(3), 39-46.

29-Stavros P. Kalafatis, Michael Pollard, Robert East, Markos H. Tsogas (1999). Green marketing and Ajzen's theory of planned behaviour: a cross-market examination .Journal of Consumer Marketing.16(5) ,441-460.

30-Taylor, S. Todd, P.A. (1995). Understanding information technology usage: A test of competing models . Information Systems Research . 6(2) ,144-176.

31-Vassilios P. Aggelidis1, Prodromos D. Chatzoglou (2009). Using a modified technology acceptance model in hospitals international journal of medical informatics .78 ,115–126.

32-Venkatesh, V. - Morris, M. G. (2000). Why don't men ever stop to ask for directions? Gender, social influence, and their role in technology acceptance and usage behavior . MIS Quarterly. 24(1), 115-139.

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

فناوری اطلاعات و ارتباطات و نقش آن در کاهش تقاضای سفرهای شهری؛

مطالعه موردی: شهر شیراز

جمال محمدی - استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

اصغر ضرابی - دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

سید چمران موسوی* - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

Information and Communication Technology (ICT) and its Role in Decreasing Demands for civil journeys: Case Study of Shiraz.

Abstract: Today, Iran encounters increase of cities' Population and thus development of large and small Cities. With increasing Urban Problems, Such as, Physical Spread of Cities, the demand for Traveling and Commuting faces with several Problems. In response to these Problems, It has been absorbed by development of ICT. This sort technology has been introduced as the most important axis of change and development and its findings, also, are related to the life of People in such a way that and ignoring this Phenomenon creates great disorder in society. Shiraz is among cities that in Counters rapid growth of Population, Wide Spread of transportation means into transportation network, Structure of communication and access network and low degree of culture of Public transportation means. Therefore, in order to existing Problems, the Present study is attempted to examine effective use of ICT for decreasing traveling and commuting demands. Research type is applied-developmental and research method is documental-surrey. For data analysis, Spss and Excel software's were used and for spatial and analysis Arc view software was employed. In the end of this research that sub structures of ICT in Shiraz enjoy relatively appropriate status and, also, there is a significant relationship between Citizens' awareness and literacy degree and decrease of traveling and commuting demands, In addition, deficiency of educational and cultural. Substructures were effective on success of ICT strategies.

Key words: Information and Communication Technology, traffic travel, Electronic City, Shiraz,

چکیده

کشور ایران با افزایش جمعیت شهرها و به تبع آن توسعه شهرهای کوچک و بزرگ مواجه است. با پیچیده تر شدن مسائل و مشکلات شهری، از جمله گسترش کالبدی آن‌ها تقاضا برای سفرهای درون و برون شهری را با مشکلات متعددی روبرو ساخته است. برای پاسخگویی به این مشکل توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات مورد توجه قرار گرفته است. در جهان امروز، اطلاعات عامل اصلی و زیربنایی توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها محسوب می‌شود. به عبارت بهتر امروزه فناوری اطلاعات و ارتباطات، به عنوان عمده ترین محور تحول و توسعه در جهان مطرح شده و دستاوردهای ناشی از آن نیز آنچنان با زندگی مردم عجین شده که روی گردانی و بی توجهی به آن، اختلال عظیمی را در نظم جامعه بوجود می‌آورد. شهر شیراز نیز یکی از شهرهایی است که با رشد سریع جمعیت، ورود گسترده و انبوه وسایط نقلیه ارتباطی به شبکه حمل و نقل و نیز ضعف ساختار شبکه‌های دسترسی و ارتباطی و همچنین پائین بودن سطح فرهنگ استفاده از وسایط نقلیه عمومی مواجه است. بنابراین به منظور حل مشکلات و معضلات بوجود آمده این پژوهش درصدد ارزیابی کاربرد موثر فناوری اطلاعات و ارتباطات در راستای کاهش تقاضای سفرهای شهری می‌باشد. نوع پژوهش، کاربردی و روش انجام پژوهش اسنادی، و پیمایشی می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزارهای EXCEL و SPSS و جهت ترسیم موقعیت فضایی شهر شیراز از نرم افزار ARC VIEW استفاده شده است. در پایان این پژوهش مشخص گردید که زیرساخت‌های ICT در سطح شهر شیراز از وضعیت نسبتاً مطلوبی برخوردار بوده و همچنین بین سطح سواد و آگاهی شهروندان با کاهش تقاضای سفرهای شهری رابطه وجود دارد، به علاوه ضعف زیرساخت‌های فرهنگی و آموزشی در کاهش موفقیت راهبردهای فناوری اطلاعات در این شهر موثر بوده است.

واژگان کلیدی: فناوری اطلاعات و ارتباطات، ترافیک، سفر، شهر الکترونیک،

شهر

ویژگی عصر ما شهرنشینی گسترده، افزایش جمعیت شهرها و به تبع آن توسعه شهرهای کوچک و بزرگ است. شهرنشینی بیش از ۵ هزار سال قدمت دارد. در حالی که در سال ۱۹۰۰ میلادی از هر ۸ نفر فقط یک نفر در مناطق شهری زندگی می‌کرده است، طی دوره ۱۹۹۰ تا دوره ۲۰۳۰ جمعیت نواحی شهری تا حدود ۳.۳ درصد میلیارد نفر رشد خواهد کرد که از این میزان ۹۰ درصد در نقاط شهری کشورهای در حال توسعه خواهند بود همچنان که مهاجران در جستجوی کار، فرصت‌های بهتر یا فقط غذا و سرپناه به مهاجرت به شهرها ادامه می‌دهند، فضاهای باز مورد تجاوز قرار می‌گیرند خیابان‌ها متراکم می‌شوند، کیفیت هوا تنزل پیدا می‌کند، از ظرفیت تصفیه طبیعی زباله‌ها توسط رودها و کانال‌ها کاسته می‌گردد، منابع آب سطحی و زیرزمینی رو به کاهش می‌گذارند و آب‌ها آلوده می‌شوند (موسی کاظمی محمدی، ۱۳۸۳، ص ۳۵). رشد بی‌سابقه فناوری اطلاعات و ارتباطات از لحاظ تئوری و عملی، منجر به ایجاد یک تحول بزرگ از عصر صنعتی به عصر اطلاعات شده است. از جمله نشانه‌های این تحول سریع، می‌توان ظهور و بروز مفاهیمی جدید، که امروزه جزئی از زندگی روزمره جوامع بشری گردیده است، را نام برد. مثلاً در زمینه حکومت، دولت الکترونیک، شهرداری الکترونیک و شهر الکترونیک مورد توجه قرار گرفته‌اند به این ترتیب موارد مذکور مقدمات پیدایش جامعه اطلاعاتی را فراهم کرده است (Mintzberg, H, 2002:26). مهم‌ترین اثر شهر اطلاعاتی، کاهش تردهای درون شهری، سرعت در ارائه خدمات، کاهش مشکلات زیست محیطی و امکان ارائه خدمات کارا تر و بهینه به صورت بیست و چهار ساعته و هفت روز در هفته، فارغ از محدودیت‌های زمانی و مکانی به شهروندان از سایر مزایای این دیدگاه جدید است (Pergamon, 1998:7). دستاوردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات زمانی بیشترین تاثیر گذاری را در زندگی بشر خواهد گذاشت که بتواند در تمام زمینه‌ها و در میان تمام اقشار جامعه نفوذ کند. مقاله حاضر به بررسی فناوری اطلاعات و نقشی که می‌تواند در کاهش تقاضای سفر داشته باشد در شهر شیراز پرداخته است.

در عصر جدید، فناوری اطلاعات و ارتباطات به سرعت جهان را در نوردیده و بر بسیاری از ابعاد زندگی بشر تاثیر گذاشته است. در این زمان انقلابی شگرف در عرصه تکنولوژی که حول محور فناوری اطلاعات و ارتباطات متمرکز است با سرعتی شتابان، حیرت انگیز و فراگیر، در حال شکل دهی مجدد به ساختارها و بنیان‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح بین‌المللی، ملی و محلی است. در زندگی ماشینی ما در حال حاضر با توجه به نحوه اشتغال اعضای خانواده به کار و تحصیل، حجم نیازها و پراکندگی خدمات، عملاً با پیامدهای مخربی نظیر ترافیک، آلودگی هوا، اتلاف منابع انرژی، بروکراسی و پیچیدگی ارائه خدمات دولت، عدم هماهنگی مناسب عملکردهای دستگاه‌ها و سازمان‌های شهری جهت اجرای یک مدیریت متمرکز شهری و افزایش چشمگیر جمعیت و همچنین رویکرد کاهش حجم و گستردگی دستگاه‌های دولتی روبرو هستیم. با توجه به روند رو به رشد تکنولوژی اطلاعات، چهره شهرها و شیوه فعالیت آنها در آینده دگرگون خواهد شد، امور مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و غیره در شهرها با شهرهای عصر سنتی متفاوت خواهد شد و در واقع شهرها به سمت مجازی شدن و الکترونیکی شدن پیش خواهند رفت؛ بطوریکه اکثر فعالیتهای مربوط به شهر از طریق سیستمهای دیجیتال، الکترونیک و اینترنت و شبکه امکان پذیر خواهد بود و شهر الکترونیک یا شهری که در آن، اطلاعات و خدمات مورد نیاز شهروندان، به صورت شبانه روزی از طریق شبکه‌های اطلاع رسانی و اینترنت قابل دسترسی باشد، (جلالی، ۱۳۸۳، ص ۵) شکل خواهد گرفت به نحوی که امکان دسترسی دیجیتالی تمام وقت شهروندان به کلیه سازمانها، مراکز خدمات رسانی شهری، بانک‌های اطلاعاتی، امکان درون شهری و بطور کلی تمام آنچه که یک شهروند در زندگی روزمره نیاز دارد بصورت دائمی از طریق شبکه‌های اطلاع رسانی، به راحتی امکان پذیر خواهد بود (Bendinger, J, 2004: 3).

۳-۱) اهداف تحقیق

- تعیین رابطه بین سطح سواد و آموزش شهروندان با مراجعات حضوری آنان جهت انجام امور رایج شهری.
- تعیین میزان رضایت شهروندان از خدمات رسانی دفاتر ICT و میزان گرایش شهروندان به استفاده از این فناوری جهت انجام کارهای خود.
- تعیین میزان دسترسی شهروندان به امکانات ICT و میزان مراجعه حضوری و فیزیکی جهت انجام امور خود.
- ارائه راهکارها و پیشنهادات در جهت توسعه کاربرد ICT در شهر، به ویژه در جهت کاهش سفرهای شهری.

۴-۱) فرضیه‌های تحقیق

- بین سطح سواد اطلاعاتی شهروندان از مظاهر فناوری اطلاعات و ارتباطات و میزان پذیرش آن رابطه وجود دارد.
- هرچه میزان رضایتمندی شهروندان از خدمات رسانی دفاتر (کافی نت، دفاتر دولت الکترونیک) و سایت‌های اداری (پورتال) بیشتر باشد، میزان گرایش به استفاده از این خدمات بیشتر خواهد بود.
- بین میزان دسترسی شهروندان به امکانات و خدمات ICT در محل سکونت و میزان مراجعات حضوری جهت انجام کارهای اداری رابطه وجود دارد.

۵-۱) روش شناسی تحقیق

پژوهش حاضر در پی تلفیق دو شاخه حمل و نقل شهری و فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) می‌باشد. لازمه انجام چنین تحقیقاتی وجود دیدگاه سیستماتیک و همه جانبه نگری می‌باشد. دستگاه معرفت شناسی سیستمی در نگاه کلی نگر به پدیده‌ها بسیار موفق عمل کرده است و می‌تواند کارگشا در رسیدن به اهداف باشد. نوع تحقیق به صورت تحلیلی، میدانی و مبتنی بر آمار و ارقام وضع موجود (ویژگی سفرهای شهری، و میزان برخورداری شهروندان از شاخص‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات) مکان مورد نظری می‌باشد. برای انجام این پژوهش از منابع دست اولی چون پرسشنامه و سوال و جواب از کارشناسان مرتبط با مسئله تحقیق استفاده شده است. برای نمونه گیری از آمار سرشماری سال ۱۳۸۵ و برای تجزیه و تحلیل

داده‌ها از نرم افزارهای SPSS, EXCEL و ARC VIEW

استفاده شده است. روش نمونه برداری، تصادفی می‌باشد که جهت برآورد تعیین حجم نمونه، از روش کوکران، استفاده شده است (حافظ نیا، ۱۳۸۵، ص ۱۴۰). با توجه به جمعیت شهر شیراز (۱۲۱۴۸۰۸)، با استفاده از روش کوکران، تعداد ۳۳۲ پرسشنامه مورد نیاز بود که جهت دقت و اطمینان بیشتر این تعداد به ۴۰۰ مورد افزایش پیدا کرد.

۲) چارچوب نظری

فناوری اطلاعات و ارتباطات، مجموعه نوآوری‌ها در میکرو الکترونیک، علوم رایانه (اعم از سخت افزار و نرم افزار)، ارتباطات راه دور، ریز پردازنده‌ها، نیمه هادی‌ها و فیبر نوری است که امکان تولید و گردآوری، ساماندهی، ذخیره و بازیابی و نشر حجم وسیعی از اطلاعات را با توزیع گسترده، حجیم و سریع آن از طریق شبکه‌های اطلاعاتی میسر می‌سازد. به بیان ساده تر، ICT را می‌توان فناوری‌ها و ابزارهایی که افراد آنها را برای تسهیل، توزیع و گردآوری اطلاعات و ارتباط داشتن با دیگران (اعم از افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها)، از طریق رایانه‌ها و شبکه‌های رایانه ای مرتبط به هم به کار می‌گیرند، تعریف کرد. فناوری اطلاعات شامل هرگونه تجهیزات و سیستم‌های اتصال داخلی (سیستم‌های فرعی) این تجهیزات که شامل هر شکل فناوری استفاده شده در ایجاد، ذخیره، ساماندهی، مدیریت، جابجایی، نمایش، تعویض، تبادل، انتقال یا دریافت اطلاعات، به هر شکل ممکن آن می‌شود (مظلومی، ۱۳۸۳، ص ۱۳). فناوری اطلاعات مانند محور مرکز مجموعه ای از فعالیت‌های هدایت شده است که کنترل مدیریت، بهره وری، تولید، آموزش و ارتقای یک سیستم، با یک مرکزیت را به عهده دارد (Scott. W. 2004:242).

تعاریف مختلفی از شهر الکترونیکی ارائه شده است که برخی از آنها در این قسمت آمده است. شهر الکترونیک به معنای استفاده از شبکه‌ها، جهت ارائه و تحویل سریع و دو طرفه (تعاملی) خدمات شهری به شهروندان است و در واقع شهر الکترونیکی، دستیابی به بهره وری در بخش دولتی و از بین بردن تشریفات اداری است (J, 2004: 3).

(Bendinger). شهر الکترونیک، عبارت است از شهری که در آن، امکان دسترسی دیجیتالی تمام وقت شهروندان به کلیه سازمان ها، مراکز خدمات رسانی شهری، بانک‌های اطلاعاتی، اماکن درون شهری و به طور کلی تمام آنچه که یک شهروند در زندگی روزمره نیاز دارد، به صورت دائمی از طریق شبکه‌های اطلاع رسانی، بدون وقفه وجود داشته باشد فناوری اطلاعات در مدیریت و خدمات شهری، تاثیرات زیادی خواهد گذاشت (فتحیان و مهدوی نور، ۱۳۸۵، ص ۲۳۶).

امروزه اهمیت فناوری اطلاعات به منظور افزایش سرعت و دقت فعالیت‌های مختلف سازمان‌ها و در نتیجه بالابردن بهره‌وری آن‌ها به روشنی مشخص شده است، از نظر شهرسازی راه‌ها و شبکه‌های ارتباطی مهم‌ترین و حساس‌ترین فضای عمومی یک شهر را تشکیل می‌دهند، زیرا علاوه بر این که درصد زیادی از اراضی شهری را به خود اختصاص می‌دهند، عنصر شکل دهنده شهر و محل اتصال فضاها و عناصر شهری می‌باشند (رضویان، ۱۳۸۱، ص ۱۸۹). از جمله مزایای شهر الکترونیک می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

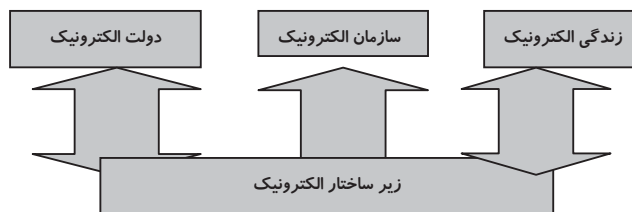
۳) شناخت جغرافیای شهر شیراز

شهر شیراز مرکز استان فارس، در دشتی تقریباً مستطیل شکل در ۲۹ درجه و ۳۸ دقیقه شمالی و ۵۲ درجه و ۴۰ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است (شکل شماره ۲). این جلگه که در میان کوه‌های جنوبی زاگرس قرار گرفته حدوداً ۱۵۳۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد. طول این دشت از منتهی الیه غرب تا دریاچه مهرلو ۱۲۰ و عرض آن از کوه‌های شمالی تا جنوبی حدود ۱۲ تا ۱۵ کیلومتر است و در حال حاضر به دلیل همین موقعیت، این شهر شکل خطی به خود گرفته که امتداد آن را می‌توان در جهت غربی، شرقی در نظر گرفت (طرح جامع شهرستان: ۱۳۷۴). بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ خورشیدی، جمعیت شهر شیراز در این سال بالغ بر ۱۲۱۴۸۰۸ نفر بوده است که از این تعداد ۶۱۳۸۳۰ نفر مرد و ۶۰۰۹۷۸ نفر زن بوده‌اند. همچنین تعداد خانوارهای ساکن این شهر، ۳۱۵۷۲۵ خانوار بوده است (سایت

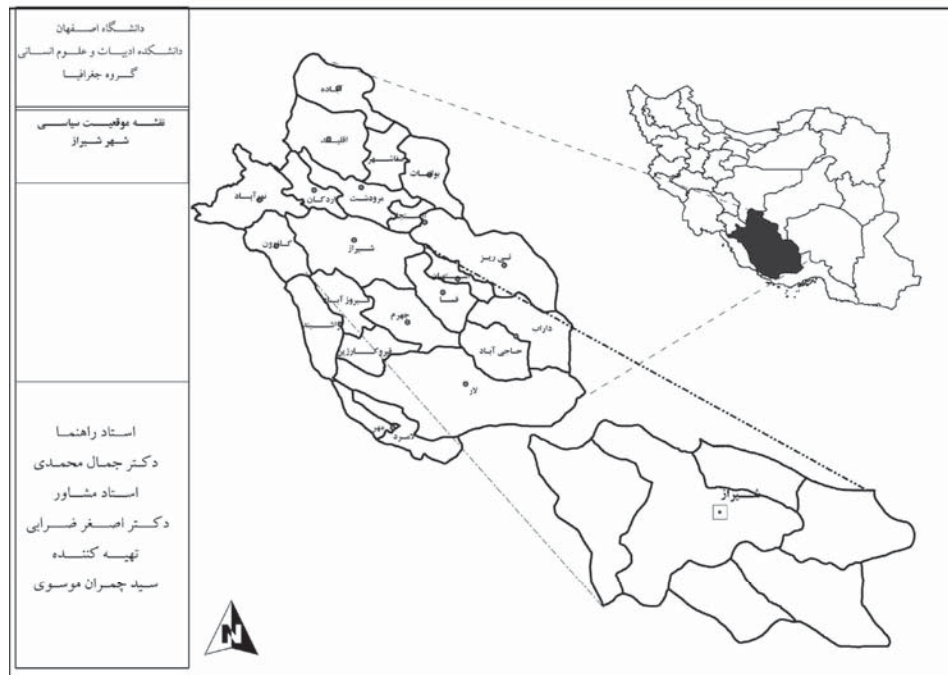
- «افزایش دقت»: در مشاغل مبتنی بر انسان دقت انجام کار متغیر است؛ در حالی که فناوری اطلاعات دقتی بالا و ثابت را تأمین و تضمین می‌کند در انواع فعالیت‌های پردازشی و محاسباتی دقت کامپیوتر به مراتب بیشتر از انسان است.

- «ایجاد امکان کار تمام وقت»: به کمک فناوری اطلاعات بسیاری از استعلام‌ها و مراجعات افراد و غیره از طریق شبکه‌های کامپیوتری و به صورت خودکار انجام می‌گیرد.

- «حذف انتظار و صف»: کاهش زمان انتظار شهروندان برای دریافت خدمات و کاهش میزان وقت تلف شده در

شکل ۱. مدل شهر الکترونیک؛ مأخذ: فتحیان و مهدوی نور، ۱۳۸۵، ص ۲۳۸.

شکل ۲. موقعیت جغرافیای شهر شیراز؛ ماخذ: نگارندگان.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۵۵

جدول ۱. سهم و تعداد سفرها با وسایل نقلیه مختلف در یک روز عادی؛ ماخذ: نگارنده بر اساس سازمان حمل و نقل ترافیک شهر شیراز، ۱۳۸۸.

نوع و هدف سفر	کار		تحصیل		خرید		تفریح		کار شخصی		بازگشت به خانه		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
وسيله نقلیه	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد
سواری شخصی	۴۱۹۸۷	۴۰.۷۳	۵۷۵۲	۸.۴۰	۱۴۲۸	۱۱.۲۷	۹۲۸	۱۱.۳۶	۳۵۲۸	۲۴.۷۲	۹۶۲	۲۳.۸۹	۵۴۴۹۵
تاکسی	۲۲۵۲۱	۲۱.۸۴	۱۳۵۶۱	۱۹.۸۲	۴۳۱۳	۳۴.۰۵	۳۰۲۹	۳۷.۱۰	۴۸۵۶	۳۳.۹۳	۱۲۸۹	۳۲.۰۱	۴۹۵۶۹
وانت	۲۵۴۱	۲.۴۴	۸۱	۰.۱۱	۱۴۴	۱.۱۳	۷۱	۰.۸۶	۱۴۲	۰.۹	۶۸	۱.۶۸	۳۰۴۷
مینی بوس	۳۷۶۱	۳.۶۴	۱۲۶۰۱	۱۸.۴۱	۴۲۶	۳.۳۶	۲۴۷	۳.۰۲	۴۰۹	۲.۸۵	۱۶۳	۴.۰۴	۱۷۶۰۷
اتوبوس واحد	۱۹۸۹۲	۱۹.۲۹	۳۴۲۴۱	۵۰.۰۴	۵۹۲۳	۴۶.۷۷	۳۴۲۹	۴۲.۸۷	۴۸۳۵	۳۳.۷۸	۱۲۶۵	۳۱.۴۲	۶۹۵۸۵
دوچرخه	۱۲۳۸۱	۱۲.۰۱	۲۱۸۴	۳.۱۹	۴۲۹	۳.۳۸	۴۵۹	۵.۶۲	۵۳۰	۳.۷۰	۲۷۹	۶.۹۲	۱۶۲۶۲
جمع	۱۰۳۰۷۸		۶۸۴۲۰		۱۲۶۶۳		۸۱۶۳		۱۴۳۱۰		۴۰۲۶		۲۱۰۵۶۱

مرکز آمار ایران: ۱۳۸۵). تعداد روزافزون وسایط نقلیه به تبع پیشرفت تکنولوژی و در ادامه رشد روز افزون جمعیت در شهرهای بزرگ و مهاجر پذیری چون شهر شیراز، و در مقابل ظرفیت محدود شبکه معابر شهر و عدم اتخاذ سیاست‌های آینده نگرانه و هدایت گر، به جهت رشد فزاینده و غیر قابل پیش بینی (جمعیت، وسایط نقلیه) را می‌توان از جمله عوامل مهم معضلات ترافیکی شهرها و به ویژه کلانشهرهای کشور دانست. سیاست‌های صنعتی و اقتصادی کشور باعث رشد روز افزون وسایط نقلیه در سطح شهر شده و در مقابل این سرعت فزاینده شاهد ظرفیت نسبتاً ثابت یا حداقل روند کند شبکه معابر در سطح شهر هستیم، که این خود می‌تواند یکی از دلایل مهم معضل ترافیک در شهرها باشد.

با توجه به جدول مشاهده می‌شود که در صد بالای از

سفرها و تردد های شهر شیراز توسط وسایل نقلیه شخصی صورت می گیرد. که این خود می تواند به سیاست های نادرست دولت از یک طرف به جهت کمبود وسایط نقلیه عمومی و از طرف دیگر عدم توجه شهروندان به مباحث ترافیک و آلودگی باشد.

۱-۲) ویژگی سفرها بر مبنای منظور سفر

شناخت سفرهای شهری بر مبنای منظور سفر، اولین گام در مدیریت تقاضای سفر می باشد. تردد وسایط نقلیه در سطح شهرها جهت انجام کارهای روزانه با اهداف و راههای مختلفی صورت می گیرد. درکنار انجام این سفرهای ضروری پاره ای از سفرها غیر ضروری می باشد که با شناسایی اقدام جهت حل آن می توان تا حدود زیادی از بار ترافیکی و سایر مشکلات از جمله آلودگی و تصادفات کاست. با توجه به تحقیقات صورت گرفته مشخص شده است که در کشور ایران تقریباً ۷۰ درصد سفرهای درون شهری برای کسب اطلاعات است و صرفاً ۳۰ درصد آنها برای تهیه کالا و خدمات است (غفاری، ۱۳۸۶، ص ۲۸). در حالی که امروزه با رشد و پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات کشورهای توسعه یافته با شناسایی درست منظور سفر توانسته اند بسیاری از سفرها را حذف کنند. تغییرات زمانی سفرهای ساکنان شیراز به مقصدهای غیر از منزل به تفکیک هدف های مورد اشاره در نمودار نشان داده شده است. در این نمودار

نزدیکان و تفریح تشکیل می دهند (معاونت حمل و نقل ترافیک شهر شیراز، ۱۳۸۸).

۲-۲) وضعیت شاخص های ICT در شهر شیراز

در حال حاضر تعداد تلفن ثابت مشغول به فعالیت در استان شیراز، ۱۸۵۰۰۰۰ و تعداد تلفن ثابت شهر شیراز ۶۴۰۰۰۰، تعداد تلفن های همراه استان، مصوبه ۲۹۸۰۰۰۰ و مشغول به کار ۲۶۵۰۰۰۰ و تعداد کاربران اینترنت در شهر شیراز ۶۵۷۲۱۳ می باشد. بنابراین ضریب نفوذ این شاخص ها به نسبت جمعیت شهر عبارتند از:

- ضریب نفوذ تلفن ثابت شهری استان ۳۵ درصد و روستایی استان ۲۷.۶۳ می باشد.
- ضریب نفوذ تلفن ثابت شهر شیراز ۳۵.۷۷ می باشد.
- ضریب نفوذ تلفن همراه در استان فارس ۵۵.۳ و ضریب نفوذ تلفن همراه در شهر شیراز ۵۷.۲ می باشد.

۳) یافته های پژوهش

۱-۳) هزینه حمل و نقل روزانه فرد: شاخص هزینه حمل و نقل روزانه افراد در سطح شهر، یکی از معیارهای مهم

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

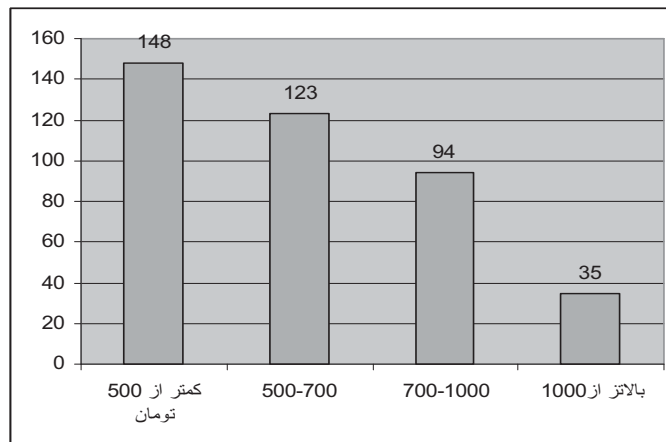
۱۵۶

جدول ۲. وضعیت شاخص های ICT در شهر شیراز: ماخذ: مخابرات استان فارس، ۱۳۸۸.

ردیف	شاخص	وضعیت موجود استان	وضعیت موجود شیراز
۱	تعداد دفاتر ICT روستایی	۵۲۴	۲۶
۲	کابل کشی فیبر نوری (کیلومتر)	۷۵۲۶	-
۳	تعداد مشترکین دیتا	۲۱۳۵	۱۱۸۱
۴	ضریب نفوذ دیتا (درصد)	۹۹.۴	۱۰۰
۵	تعداد آنتن BTS	۱۳۷۰ سایت	-

جدول ۳. توزیع فراوانی هزینه حمل و نقل جامعه آماری

هزینه حمل و نقل	تعداد	درصد فراوانی
کمتر از ۵۰۰ تومان	۱۴۸	۳۷.۰
بین ۵۰۰-۷۰۰ تومان	۱۲۳	۳۰.۸
بین ۷۰۰-۱۰۰۰ تومان	۹۴	۲۳.۵
بالاتر از ۱۰۰۰ تومان	۳۵	۸.۸

شکل ۳. توزیع فراوانی هزینه حمل و نقل جامعه آماری

جدول ۴. رابطه مراجعت به شهر شیراز جهت دریافت خدمات مختلف با هزینه حمل و نقل؛ ماخذ: مطالعات میدانی و محاسبات محقق.

مراجعت حضوری جهت انجام امور مختلف					هزینه حمل و نقل روزانه	
خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
۳.۳	۰.۹	۱.۲	۲.۴	-	کمتر از ۵۰۰ تومان	هزینه حمل و نقل روزانه
۷.۹	۱.۵	۰.۹	۱.۲	-	بین ۵۰۰-۷۰۰	
۸.۵	۲.۱	۰.۶	۲.۱	۰.۳	بین ۷۰۰-۱۰۰۰	
۴۰.۶	۱۰.۳	۷.۰	۸.۲	۰.۹	بیش از ۱۰۰۰ تومان	

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۵۷

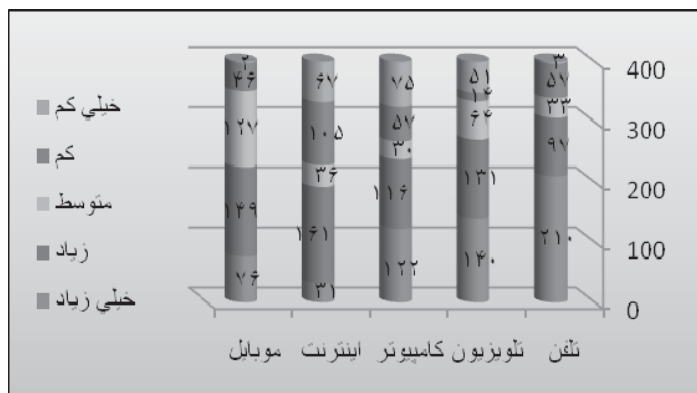
مطالعاتی این پژوهش می باشد؛ زیرا یکی از اهداف پرداختن به مبحث کاهش تقاضای سفرهای شهری، کاهش هزینه های حمل و نقل روزانه افراد است. امروزه سهم بالای از درآمد خانوارها، صرف حمل و نقل روزانه در سطح شهر می گردد، که این هزینه های جاری روزانه را می توان با اتخاذ سیاست های درست، مدیریت کرد. بر اساس مطالعه ی میدانی، هزینه ی حمل و نقل روزانه ی هر فرد در جامعه ی آماری در جدول شماره ۳ مشخص شده است.

پول و ایجاد آلودگی به دلیل ترافیک سنگین را نیز در پی خواهد داشت که این رابطه ای یکسویه و به زیان شهروندان است. (۲-۳) وضعیت برخورداری شهروندان از امکانات ارتباطی-اطلاعاتی محل سکونت: جدول زیر وضعیت برخورداری از امکانات ارتباطی-اطلاعاتی محل سکونت افراد را نشان می دهد.

این دسته امکانات بر اساس قابلیت بالقوه در ارائه خدمات اداری و بانکی، تابع عوامل متعددی است که الزاماً مجبور به مراجعه حضوری به نقاط شهر جهت انجام امور خود می باشند. و هزینه های بسیاری از جمله طی کردن مقدار فاصله افراد جامعه آماری تا دسترسی به خدمات اداری و بانکی، تابع عوامل متعددی است که الزاماً مجبور به مراجعه حضوری به نقاط شهر جهت انجام امور خود می باشند. و هزینه های بسیاری از جمله

جدول ۵. توزیع فراوانی میزان برخورداری از امکانات ارتباطی در محل سکونت جامعه آماری

امکانات در محل سکونت	تلفن	تلویزیون	کامپیوتر	اینترنت	موبایل
خیلی زیاد	۲۱۰	۱۴۰	۱۲۲	۳۱	۷۶
زیاد	۹۷	۱۳۱	۱۱۶	۱۶۱	۱۴۹
متوسط	۳۳	۶۴	۳۰	۳۶	۱۲۷
کم	۵۷	۱۴	۵۷	۱۰۵	۴۶
خیلی کم	۳	۵۱	۷۵	۶۷	۲

شکل ۴. توزیع فراوانی میزان برخورداری از امکانات ارتباطی در محل سکونت جامعه آماری؛ ماخذ: مطالعات میدانی و محاسبات محقق.

جدول ۶. توزیع فراوانی میزان مراجعه حضوری جامعه آماری جهت انجام کار

مراجعه حضوری	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
درصد	۱۷.۳	۳۹.۳	۳۱.۳	۷.۵	۴.۸
مراجعه حضوری	۴۹	۱۳۳	۱۴۹	۵۰	۱۹

شکل ۵. توزیع فراوانی میزان مراجعه حضوری جامعه آماری جهت انجام کار؛ ماخذ: مطالعات میدانی و محاسبات محقق.

۳-۳) توزیع فراوانی میزان مراجعه حضوری جامعه آماری جهت انجام کار بر این اساس، میزان مراجعه حضوری شهروندان در انجام امور رایج شهروندی که به صورت مکرر تکرار می شود و امکان اصلاح آن با شیوه های کاهش تقاضای سفر وجود دارد. داده های استخراج شده از جامعه ی آماری به وضوح نشان می دهند که مراکز و امکانات خدمات رسان ICT در سطح شهر شیراز، در ارائه خدمات الکترونیکی به شهروندان و حتی جلب توجه و رضایت آنان موفقیتی نداشته اند، در میان امکانات و خدمات مورد مطالعه، کارت های اعتباری از توزیع یکنواخت تری برخوردار بوده است که نشان دهنده استقبال بیشتر شهروندان از این شیوه به نسبت سایرین می باشد.

۴-۳) بررسی وضعیت پذیرش امکانات ارتباطی جامعه آماری جدول زیر دیدگاه شهروندان را در رابط با نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) و تاثیراتی را که می تواند داشته باشد را نشان می دهد.

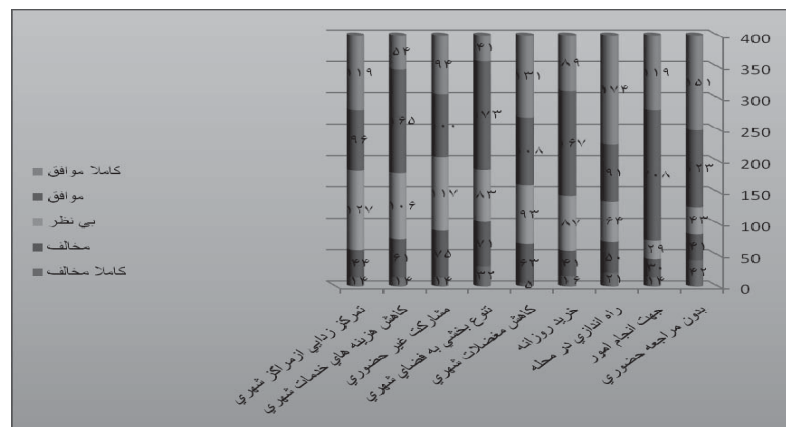
جدول ۷. توزیع فراوانی میزان پذیرش امکانات ارتباطی جامعه آماری

پذیرش	کاملا مخالف	مخالف	بی نظر	موافق	کاملا موافق
بدون مراجعه حضوری	۴۲	۴۱	۴۳	۱۲۳	۱۵۱
جهت انجام امور	۱۴	۳۰	۲۹	۲۰۸	۱۱۹
راه اندازی در محله	۲۱	۵۰	۶۴	۹۱	۱۷۴
خرید روزانه	۱۶	۴۱	۸۷	۱۶۷	۸۹
کاهش مشکلات شهری	۵	۶۳	۹۳	۱۰۸	۱۳۱
مشارکت غیر حضوری	۱۴	۷۵	۱۱۷	۱۰۰	۹۴
کاهش هزینه های خدمات شهری	۱۴	۶۱	۱۰۶	۱۶۵	۵۴
تمرکز زدایی از مراکز شهری	۱۴	۴۴	۱۲۷	۹۶	۱۱۹

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۵۹

شکل ۶. توزیع فراوانی میزان پذیرش امکانات ارتباطی جامعه آماری؛ ماخذ: مطالعات میدانی و محاسبات محقق.

۵-۲) بررسی وضعیت رضایت جامعه آماری از سایتهای فعال اداری
اطمینان ۰/۹۵. تایید می شود و به عبارتی اثبات این فرضیه نشان داده است که هرچه سطح سواد اطلاعاتی شهروندان از کاربردها و مظاهر فناوری اطلاعات و ارتباطات بیشتر باشد به همان نسبت میزان پذیرش این فناوری در زندگی خود بیشتر خواهد بود، از طرفی رابطه بین این دو متغیر مستقیم و قوی می باشد، چون ضریب همبستگی بین این دو متغیر در آزمون اسپیرمن ۰/۶۱ و در آزمون کندال ۰/۵۵ می باشد.

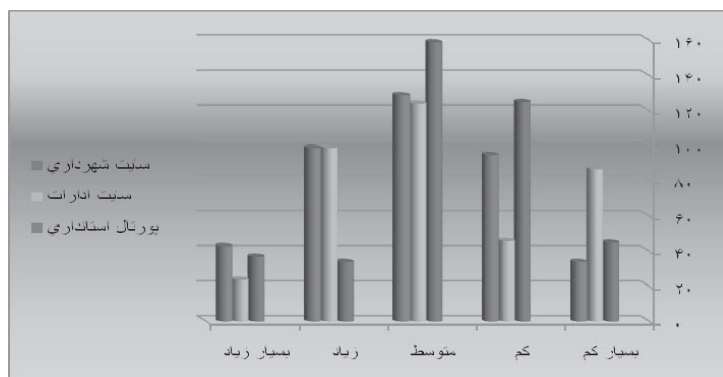
در حال حاضر میزان رضایت شهروندان، از خدمات و دفاتر الکترونیکی شهر که سعی در انجام خدمات رسانی دارند، در سطح متوسط قرار دارد. در ادامه در جدول زیر می توان میزان رضایتمندی شهروندان از سایتهای فعال در شهر را مشاهده کرد که میزان رضایت که در سطح نسبتا مطلوبی قرار دارد خود گویای توجه مسولین به مبحث خدمات رسان الکترونیک می باشد.

۴-۲) آزمون فرضیه دوم: (هرچه میزان رضایتمندی شهروندان از خدمات رسانی دفاتر (کافی نت، دفاتر دولت الکترونیک) و سایتهای اداری (پورتال) بیشتر باشد، میزان استفاده از این خدمات بیشتر خواهد بود).
جدول زیر رابطه میان میزان رضایت شهروندان از پایگاههای الکترونیکی خدمات رسان در سطح شهر و گرایش به کاربرد شیوههای مجازی را در انجام امور نشان

۴-۱) آزمون فرضیه اول (بین سطح سواد اطلاعاتی شهروندان از مظاهر فناوری اطلاعات و ارتباطات و میزان پذیرش آن رابط وجود دارد).
برای سنجش متغیرهای و آزمون فرضیه فوق از آزمونهای کندال و اسپیرمن استفاده شده است. با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون سطح معناداری مورد نظر

جدول ۸. توزیع فراوانی میزان رضایت جامعه آماری از سایتهای فعال اداری

رضایتمندی	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
سایت شهرداری شهر شیراز	۴۵	۱۲۵	۱۵۹	۳۴	۳۷
سایت سازمانها و ادارات شهر شیراز	۸۷	۴۶	۱۳۴	۹۹	۲۴
پورتال استانداری استان فارس	۳۴	۹۵	۱۲۹	۹۹	۴۳

شکل ۷. توزیع فراوانی میزان رضایت جامعه آماری از سایتهای فعال اداری: مأخذ: مطالعات میدانی و محاسبات محقق

جدول ۹. آزمون اسپرمن و کندال به منظور بررسی رابطه مابین سطح سواد اطلاعاتی و میزان پذیرش (**همبستگی در سطح ۰۰۵ معنادار است)

میزان پذیرش فناوری	سطح سواد اطلاعاتی	متغیر	آزمون
*۰۵۵	۱۰۰۰	Correlation Coefficient	Kendalls tau_b
		sig	
۱۰۰۰	**۰۵۵	Correlation Coefficient	
		sig	
*۰۶۱	۱۰۰۰	Correlation Coefficient	Spearmans rho
		Sig	
۱۰۰۰	**۰۶۱	Correlation Coefficient	
		sig	

جدول ۱۰. آزمون اسپرمن و کندال به منظور بررسی رابطه مابین میزان رضایتمندی شهروندان از سایتها و دفاتر ارتباطی شهر و گرایش به استفاده از خدمات الکترونیک رابطه وجود دارد.

میزان گرایش به استفاده از خدمات ICT	میزان رضایت از خدمات رسانی ICT	متغیر	آزمون
*۰۴۸	۱۰۰۰	Correlation Coefficient	Kendalls tau_b
		sig	
۱۰۰۰	**۰۴۸	Correlation Coefficient	
		sig	
*۰۵۷	۱۰۰۰	Correlation Coefficient	Spearmans rho
		sig	
۱۰۰۰	**۰۵۷	Correlation Coefficient	
		sig	

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۶۱

می دهد. همانطور که نتایج تحلیل ها نشان می دهد، همبستگی معناداری با ضریب اطمینان ۹۵/ میان این دو متغیر وجود دارد، بنابراین می توان نتیجه گرفت که بین رضایت شهروندان از خدمات پایگاههای الکترونیکی و میزان استفاده از این امکانات رابطه مستقیمی وجود دارد. بر این اساس فرضیه تحقیق مورد تایید قرار می گیرد. در بیشتر موارد در سطح مطلوبی قرار دارد. هر مراجعه

۴-۳) آزمون فرضیه سوم: (بین میزان دسترسی شهروندان به امکانات و خدمات ICT در محل سکونت و کاهش مراجعات حضوری جهت انجام کارهای اداری رابطه وجود دارد).

بنابر تحلیل های توصیفی پژوهش، فراوانی برخورداری شهروندان از امکانات ICT در محل سکونت شهروندان در بیشتر موارد در سطح مطلوبی قرار دارد. هر مراجعه

جدول ۱۱. آزمون پیرسون به منظور بررسی رابطه مابین میزان دسترسی به امکانات ICT و میزان مراجعه حضوری

(* همبستگی در سطح ۰.۰۱ معنا دار است)

آزمون	متغیر	میزان مراجعه حضوری جهت انجام امور	دسترسی به امکانات در محل سکونت
Pearson	میزان مراجعه حضوری جهت انجام امور	۱	۰.۲۳*
		.	۰.۱۲
	دسترسی به امکانات در محل سکونت	۰.۲۳*	۱
		۰.۱۲.	۱

حضور جهت انجام امور در سطح شهر به منزله یک سفر شهری است. وداده‌های توصیفی حاکی از آن است که امکانات ICT در منزل می‌تواند با کاهش مراجعات حضوری در ارتباط باشد. جدول گویای آن است که بین

برخورداری از امکانات ICT در محل سکونت شهروندان و میزان مراجعه حضوری آنان، رابطه معناداری با سطح اطمینان ۹۵/ درصد برقرار است. جهت رابطه نیز حاکی از آن است که بین دو متغیر رابطه معکوس وجود دارد. بنابراین افزایش سطح برخورداری از امکانات ICT در محل سکونت افراد، با کاهش مراجعات حضوری آنان جهت انجام مهم‌ترین امور شهروندی رابط مستقیم وجود دارد. بر این اساس فرضیه تحقیق مورد تایید قرار می‌گیرد.

۵) نتایج مطالعه موردی
 نتایج بررسی میدانی نشان می‌دهد که شهروندان شهر شیراز توانای بالقوه برای پذیرش و استفاده از امکانات و خدمات فناوری اطلاعات در زندگی روزانه خود دارند ولی نیازمند برنامه ریزی‌های جامع برای به فعلیت رساندن این توانایی می‌باشند. در انتها نتایج به دست آمده از این پژوهش به شرح زیر می‌باشد.
 - میزان استفاده افراد از امکانات ICT جهت انجام کارهای امور رایج شهری در شهر شیراز با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در سطح متوسط می‌باشد.

- مراکز، امکانات و پایگاه‌های اینترنتی خدمات رسانی ICT در سطح شهر شیراز در ارائه خدمات الکترونیکی به شهروندان با توجه به استفاده شهروندان میزان رضایت مردم در سطح پایینی بوده است.
 - از مباحث مطرح شده در تجزیه و تحلیل داده‌ها هم می‌توان این چنین نتیجه گرفت که بین میزان دسترسی افراد به امکانات ICT در محل سکونت و عدم مراجعه حضوری شهروندان جهت انجام امور روزانه خود رابطه معکوسی وجود دارد که در سطح شهر شیراز به خصوص در بافت قدیم شهر با توجه به کمبود امکانات در محل سکونت میزان مراجعه حضوری جهت انجام امور بیشتر بوده است.
 - معضلات ترافیکی در شهر شیراز به دلیل (کمبود وجود زیرگذر وب زرگراه) و همچنین رشد روز افزون وسایط نقلیه به عنوان عامل تهدیدکننده و مضر برای حیات شهر به شمار می‌رود.
 - ترافیک سنگین در بعضی ساعات مشخص از شبانه روز به دلیل همزمانی ساعت کار مراکز علمی و دانشگاهی، بهداشتی بالا بوده است.
 - میزان برخورداری شهروندان چه شاغل و چه غیر از لحاظ شاخص‌های ICT در موقعیت نسبتاً مطلوبی قرار دارد.
 - میزان آشنایی شهروندان با کامپیوتر و اینترنت در سطح مطلوبی قرار دارد.

- جمع آوری دانش و تجارب شهرهای الکترونیک در کشورهای پیشرفته به روشی آگاهانه و تطبیق دادن آن با شهرهای الکترونیک ایران و استفاده از نظرات کارشناسی در بهبود روند اجرایی شدن درست شهر الکترونیک در شهر شیراز.
- توسعه زیر ساخت های شهر الکترونیک در مناطق مختلف شهر شیراز.
- بهبود کیفیت و افزایش تعداد مراکز خدمات رسان الکترونیک و همچنین توزیع فضایی بهینه آنها در سطح شهر.
- استفاده از بخش خصوصی برای توسعه زیر ساخت های الکترونیک.
- توسعه مراکز خدمات رسان الکترونیک با سطح کیفی بالا در مراکز، ادارات، مراکز خرید، پارکها جهت استفاده روان تر و آسان تر مردم.
- واگذاری تمامی خدمات اطلاعاتی، ارتباطی، پستی و ارائه و پرداخت تمامی قبوض به دفاتر پست بانک و دفاتر خدمات ارتباطی.
- ایجاد بسترهای قانونی لازم به همراه ضمانت، یکی از پیش نیازهای اساسی توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در کشور است. تجربه سایر کشورها، در این زمینه راهکارهای مناسبی را پیش روی مسئولان مربوط، قرار خواهد داد.
- حمایت از تحقیقات و پژوهشهای که در زمینه توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در زندگی روزانه شهروندان انجام می شود (به دلیل وجود دانشکده های فنی در شهر شیراز می توان با حمایت کردن از دانشجویان در انجام فعالیت های پژوهشی گام بلند در راستای توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در روان سازی جریان ترافیک داشت).
- تأکید بر نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات، در جهت روان سازی عبور و مرور.
- گسترش خطوط استفاده از دوچرخه و همچنین ایستگاه های کرایه دوچرخه.
- مدیریت نمودن سفرهای شهری باشیوه های متعددی از جمله توسعه و گسترش وسایط نقلیه عمومی به اشکال

- مختلف، تغییر دادن ساعات کاری ادارات و عدم تمرکز ادارات و سازمانهای مختلف در یک نقطه یا نقاط خاص.
- انتقال مراکز با تقاضای بالا از مراکز شهر به نقاط حاشیه شهر (انتقال مراکز درمانی مهم مثل بیمارستان شهید مطهری یا امام رضا به دلیل نزدیکی با بیمارستان نمازی).
- آموزش و فرهنگ سازی شهروندان جهت آشنایی با استفاده اصولی از امکانات اطلاعاتی - ارتباطی محل سکونت برای انجام امور روزانه.
- توزیع و گسترش مراکز خدمات رسان ICT در هشت منطقه شهری شهر شیراز، برگزاری کلاسهای آموزشی به شهروندان همه مناطق توسعه عملکرد آنها در راستای کاهش مراجعات حضوری شهروندان به ادارات و سازمانها.
- افزایش زیرساختها و امکانات ICT در نهادها و سازمانها مختلف شهری.

منابع و مآخذ

- ۱- الوانی، سید مهدی و معصومه پیروز بخت (۱۳۸۵) فرایند مدیریت جهانگردی، دفتر پژوهش های فرهنگی، تهران، چاپ اول.
- ۲- جلالی، علی اکبر (۱۳۸۵) سند راهبردی شهر الکترونیک مشهد، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران
- ۳- جوتین خیستی، سی، کنت لال، بی (۱۳۸۱) مهندسی ترابری و ترافیک (جلد اول: ترابری)، ترجمه: محمود صفازاده، دانشگاه تربیت مدرس، چاپ اول، تهران.
- ۴- حافظ نیا، محمد رضا (۱۳۸۰) مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، چاپ دهم، انتشارات سمت، تهران.
- ۵- خیام باشی، احسان (۱۳۸۶) مدیریت واحد شهری و ارائه مدل رشد پلکانی جهت ایجاد شهر و سازمان الکترونیکی مبتنی بر تجربه شهرداری الکترونیکی شهر اصفهان. اولین کنفرانس بین المللی شهر الکترونیک، تهران.
- ۶- رضویان، محمد تقی (۱۳۸۱) برنامه ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات منشی، چاپ اول، تهران.
- ۷- سرافرازی، مهرزاد، معمارزاده، غلامرضا، قربانی و امیرفیروزی، زهره، (۱۳۸۶) پارادایم استقرار شهرداری

, Policies And Outcomes :Are ICT Policies Addressing Gender Equality? Expert Group Meeting to Review ICT Policy From a Gender Perspective , Economic and Social Commission for Asia and The Pacific (ESCAP).

22. Grant, A.E and Berquist,I,(2001) "Telecommunications Infrastructures And The City; Adapting To The Convergence Of Technology And Policy".

23. Lacas, Henry(2000), Information technology For Management, Mcgrow Hill Bookco.

24. Mintzberg H.Patterns in strategy formulation, management Science, 2002, pp. 34-24 Paris.

25. Martin, W, j(1995) .The Global Information Society. Hampshire: Aslib Grower.

26. Pergamon(1998), Urban Managment And Optimizing Urban Development Models.

27. 2 pp. 242-254

28. Scott W.(2004) Organiziation theory: A Reassessment, Academy of management Journal, 17 no.

29. Technologies And Perspectives, Lecture Notes In Computer Scince, Springer-verlog, 2000.

الکترونیک: ضرورتی در عصر مجازی، اولین کنفرانس بین‌المللی شهر الکترونیک.

۸- شرکت مخابرات استان فارس (۱۳۸۸) راهنمای ارتباطات دیتا، انتشارات روابط عمومی شرکت مخابرات استان.

۹- عربانی، مهیار (۱۳۸۲) مهندسی ترافیک، دانشگاه گیلان، چاپ اول

۱۰- غفاری، رحمان (۱۳۸۶) گردشگری و توسعه پایدار شهری، مجله سپهر.

۱۱- فتحیان، محمد و مهدوی نور، سید حاتم (۱۳۸۵) مبانی و مدیریت فناوری اطلاعات، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.

۱۲- لاودن کنت سی و لاودن جین پی (۱۳۸۰) فناوری اطلاعات، مفاهیم و کاربردها، ترجمه حمید محسنی، نشر کتابدار.

۱۳- معاونت حمل و نقل و ترافیک شهرداری شیراز (۱۳۸۸) مطالعات جامع حمل و نقل و ترافیک شهر شیراز.

۱۴- موسی کاظمی محمدی، سید مهدی (۱۳۸۳) توسعه پایدار شهری: مفاهیم و دیدگاهها، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳.

۱۵- وزارت مسکن و شهرسازی (۱۳۷۴) سازمان مسکن و شهرسازی استان فارس، مهندسین مشاور فرهاد، طرح جامع شهرستان شیراز

۱۶- هدایتی مقدم، زهرا (۱۳۸۷) ارزیابی نقش دفاتر Ict روستای در ارائه خدمات به نواحی روستای استان اصفهان، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستای، دانشگاه اصفهان.

17. Bendinger ,Jung (2004), Virtual City Model , New Approaches in Urban Simulation and City Planning , Chemitz Institute.

18. Bedeian A(2004).Management, N.Y the Dryden Press pp. 92-112

19. C.Stephens and D.Satterthwaite (2000), urban Health In Developing Countries.

20. Ding Peng, Maoweiliang, Raoruonan, Sheng Huanye , Mafan Yuan And t.Ishida,"A pilot project of Dijital City Shanghai Tourist Information System. Digital Citis: Experieience,

21. Garcia Ramilo, Pi Villanueva(2001), Issues

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۶۴ ■

بررسی ایجاد محدوده پیشنهادی طرح ترافیک شیراز از منظر ساکنین شهر

علی عسگری* - دانشیار گروه مدیریت بحران، دانشگاه یورک، تورنتو، کانادا.
سید مهدی معینی - پژوهشگر مهمان، دانشگاه یورک، تورنتو، کانادا.
علی گلی - استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

چکیده

حمل و نقل و ترافیک یکی از مهمترین مشکلات شهرهای بزرگ و بخصوص شهرهای کشورهای در حال توسعه مانند ایران است. این مشکلات که خود را غالباً به صورت شلوغی و ازدحام وسایط نقلیه، افزایش زمان سفر، کاهش ایمنی و افزایش آلودگی هوا نشان می‌دهند، مدیران شهری را بر آن داشته تا از روشهای متعددی به منظور مدیریت و کنترل ترافیک استفاده نمایند. ایجاد محدوده‌های طرح ترافیک یکی از سیاستها و روشهایی است که برخی از شهرهای بزرگ به منظور کاهش ترافیک در محدوده‌های مرکزی بکار گرفته‌اند. اخیراً با تصمیم شورای عالی ترافیک کشور چند شهر بزرگ ایران از جمله شیراز قرار است در آینده نزدیک طرح ترافیک را در محدوده مرکزی خود به اجرا در آورند. این مقاله به بررسی نقطه نظرات مردم در خصوص اجرای محدوده طرح ترافیک پیشنهادی شهر شیراز می‌پردازد. در این مطالعه تلاش بر آن بوده تا اولاً میزان مقبولیت و حمایت مردم از محدوده طرح ترافیک و ثانیاً عوامل موثر بر آن مورد مطالعه قرار گیرند. داده‌های این مطالعه با استفاده از پرسشنامه‌ای که به همین منظور طراحی گردید، از نمونه‌ای از مردم ساکن و شاغل در شهر شیراز جمع‌آوری شده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهند گرچه عوامل چندی بر این مساله تاثیرگذار می‌باشند، با این حال درصد بالایی از پرسش‌شوندگان با اجرای این طرح موافق می‌باشند. واژگان کلیدی: حمل و نقل شهری، محدوده طرح ترافیک، مرکز شهر، شیراز، روش کنترل ترافیک.

The Assessment of Proposed Traffic Control Zone of the City of Shiraz from Citizens' Viewpoint

Abstract:

Transport and urban traffic is one of the most essential problems facing the mega cities particularly in the developing countries like Iran. These problems often present themselves in the form of traffic congestion, lengthening of travel time, reduction of safety and increase in air pollution. Hence city managers were set to employ different methods to manage and control traffic. Establishing traffic control zone is one of the methods and policies used in some large city centers to reduce traffic flow. Recently with the decision of the State Traffic High Council it is expected that some major cities in Iran including Shiraz implement traffic control zone in near future. This article examines peoples' opinion regarding implementation of traffic control zone in Shiraz. In this study effort has been focused first to the extent of popularity and support of people for traffic control zone and secondly identifying the influencing factors on it. Data for this study was collected through questionnaire specifically designed for this purpose from samples of residents and working people in Shiraz. Even though several factors affect the results, this study shows that a high percentage of those questioned concurred with the implementation of this plan.

Key words: Urban transportation, traffic control zone, city center, Shiraz, traffic control method.

۱. مقدمه

دارند. عده‌ای به مساله ترافیک و شلوغی حاصل از آن بعنوان یک موضوع اقتصادی نظاره می‌کنند و اعتقاد دارند که همانگونه که مردم برای استفاده از تلفن، برق، گاز و آب، بهای آن را می‌پردازند و حتی در ساعات شلوغی هزینه بیشتری پرداخت می‌کنند، نتیجه می‌گیرند که بهای استفاده از خدمات شهری از اقتصاد بازار آزاد تبعیت می‌کند. برخی دیگر شلوغی و تاخیر را جزئی از مسایل شهرها می‌دانند و راه حل‌های مدیریتی نظیر مدیریت پارکینگ در مرکز شهر، ایجاد محدودیت بر اساس شماره پلاک وسایل نقلیه، روش محدودیت تردد در محدوده طرح ترافیک، ممنوعیت تردد وسایط نقلیه موتوری در بعضی نقاط در ساعاتی از روز در ایام هفته، مالیات بر سوخت و اتومبیل شخصی و غیره را پیشنهاد می‌نمایند، لذا بهای استفاده از شبکه معابر شهری شامل هزینه وقت، اتومبیل، سوخت و آرامش خاطر می‌باشد. حال اگر رانندگان برای استفاده از شبکه معابر ناچار باشند هزینه زیادی بپردازند، آنها احتمالاً از وسایط نقلیه همگانی استفاده خواهند نمود (Santos, 2007).

بدنبال رشد شهر نشینی در ایران در چند دهه گذشته، شهرها با معضلات زیادی از جمله شلوغی، آلودگی و ازدحام بخصوص در نواحی مرکزی مواجه شدند. عدم توازن کاربریها، دوری محل کار از محل سکونت و ارزانی نسبی بنزین، سهولت نسبی دارا بودن وسیله نقلیه شخصی و نبود سیستم حمل و نقل همگانی مناسب سبب شده‌اند تا اکثر مردم از وسیله نقلیه شخصی برای حمل و نقل و جابجایی در سطح شهر استفاده نمایند. شلوغی و ازدحام بیش از حد مراکز شهری همراه با آلودگی هوا از پیامدهای مستقیم استفاده از وسایط نقلیه موتوری در شهرهاست. بعلاوه، افزایش زمان سفر، فشارهای عصبی و افزایش تصادفات و کاهش ایمنی از زیان‌های اقتصادی است که حمل و نقل شهری غیرکارا بر شهروندان تحمیل می‌نماید. مطالعات نشان می‌دهند که در شرایط شلوغی ترافیک، با اضافه شدن هر وسیله نقلیه به جریان ترافیک مجموع مدت زمان و هزینه سفر به میزان قابل توجهی افزایش می‌یابد (May, 1986). تداوم و افزایش شلوغی و ازدحام ترافیک شهرها از لحاظ اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، زیست محیطی قابل

اکثر شهرهای بزرگ دنیا بخصوص در کشورهای در حال توسعه با بحران جدی در حمل و نقل شهری مواجه می‌باشند و به همین دلیل این بخش از مسایل شهری توجهات زیادی را به خود جلب کرده‌اند (1996). (Gakenheimer, 1995; Hook and Replogle, 1996). ایجاد محدوده طرح ترافیک یکی از روشهایی است که با اعمال محدودیت استفاده از تمام یا بخشی از شبکه خیابانهای شهری، درصدد مقابله با بحرانهای ناشی از حمل و نقل شهری و کاهش ترافیک و پیامدهای ناشی از آن است. مروری بر ادبیات مربوطه نشان می‌دهد که هدف اصلی از ایجاد محدوده ترافیک در مناطق شلوغ، کاهش تعداد استفاده وسایل نقلیه شخصی از این مناطق می‌باشد. دیدگاه کلی در این زمینه آن است کسانی که با آوردن وسیله نقلیه شخصی در این مناطق باعث شلوغی ترافیک می‌شوند باید بهای آن را نیز بپردازند (2004). (Litman,

پرداخت مالیات یا عوارض ورود به مناطق شلوغ مرکزی یکی از راه‌های مدیریت ترافیک شمرده می‌شود که در معدودی از شهرهای جهان در چند دهه گذشته بکار گرفته شده است. به عنوان نمونه محدوده طرح ترافیک که از سال ۲۰۰۷ برای مدیریت ترافیک مرکز شهر استکهلم پایتخت سوئد ایجاد شد، نخست برای کاهش شلوغی در مرکز شهر استکهلم بود ولی در گام‌های بعدی افزایش ترانزیت و کاهش سرو صدا نیز بر اهداف آن افزوده شدند. نتایج این اقدام در سالهای اول نشان داد که اجرای این طرح باعث ۲۰ درصد کاهش ترافیک، ۱۰ تا ۱۴ درصد کاهش آلودگی و بین ۲ تا ۱۰ درصد بهتر شدن کیفیت هوا در مرکز شهر شد. همچنین در شهر لندن که محدوده طرح ترافیک از سال ۲۰۰۳ به اجرا گذاشته شده است باعث کاهش ۱۹ تا ۲۵ درصدی در حجم ترافیک استفاده‌کننده از این محدوده شده است، ضمن اینکه ۲۲۰ میلیون دلار درآمد در سال ۲۰۰۸ از محل فروش طرح به وسایط نقلیه موتوری که وارد محدوده شد ه‌اند نصیب شهرداری لندن گردیده است (Arnold et al, 2010).

دیدگاههای متفاوتی در مورد مسایل و مشکلات حمل و نقل شهری در میان کارشناسان و مسئولان شهری وجود

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۶۶

توجیه بخصوص در بلند مدت نمی باشد.

بعد از گذشت نزدیک به ۳۰ سال از اجرای محدوده طرح ترافیک در شهر تهران، اخیرا با تصمیم شورایعالی ترافیک کشور چند شهر بزرگ ایران از جمله شیراز قرار است در آینده نزدیک طرح ترافیک را در محدوده مرکز شهر اجرا نمایند. شهر شیراز، مرکز استان فارس با جمعیتی حدود ۱.۳ میلیون نفر از جمله هفت شهر پر جمعیت ایران محسوب می شود که در چند دهه اخیر از آلودگی هوا و شلوغی حاصل از تردد بیش از اندازه وسایط نقلیه موتوری در مرکز شهر رنج می برد. گرچه مطالعات بسیار کمی تا کنون در خصوص میزان موفقیت، رضایتمندی مردم و کسبه واقع در محدوده طرح ترافیک، میزان کاهش آلودگی هوا و اثرات اقتصادی - اجتماعی اجرای این طرح بصورت علمی منتشر شده است، به نظر می رسد تداوم اجرای ۳۰ ساله طرح ترافیک تهران حکایت از مقبولیت و موفقیت این طرح می نماید و به همین دلیل مسئولین مدیریت ترافیک کشور را اکنون بر آن داشته است که اجرای آن را به دیگر کلان شهرهای ایران گسترش دهند.

هدف از این مطالعه آن است تا با بکارگیری یک تحقیق میدانی نظر مردم در ارتباط با ایجاد محدوده طرح ترافیک در شهر شیراز بررسی شود. گرچه بنظر می رسد به باور مسئولین مدیریت شهری اجرای محدوده طرح ترافیک بر روی کاهش آلودگی هوا، کاهش زمان سفر به مرکز شهر و راحتی مردم تاثیر بسزایی خواهد داشت. سوال اساسی آن است که نگرش مردم نسبت به اجرای این طرح در شهر شیراز چیست؟ آیا با ایجاد محدوده طرح موافقت و از آن پشتیبانی می کنند؟

۲. مروری بر روشهای کنترل محدوده طرح ترافیک

بطور کلی روشهای کنترل ترافیک و پیامدهای ناشی از ازدحام و شلوغی به دو دسته «روشهای غیر محدودیتی» و «روشهای محدودیتی» تقسیم می شوند (May, 1986):
- «روشهای غیر محدودیتی» شامل سیاستهایی مانند «عدم مداخله و اقدام»، «کنترل ترافیک ایستا» و استفاده از «روشهای فنی» مانند نصب قطعات مخصوص کاهش آلودگی در وسایط نقلیه و بالاخره «روشهای مبتنی بر

تکنولوژی اطلاعات» می شود. از آنجا که روشهای محدودیتی فقط در مواردی که مشکلات ناشی از ترافیک به حد غیر قابل قبول می رسد با اقبال عمومی روبرو می شوند، بدین لحاظ به روشهای غیر محدودیتی توجه نسبتا بیشتری صورت گرفته است. این روشها به دلیل آنکه همه استفاده کنندگان از وسایط نقلیه را به یک نسبت تحت تاثیر قرار می دهند معمولا کمتر مورد اعتراض واقع شده اند. «سیاست عدم مداخله و اقدام» فقط زمانی که ترافیک شهری مشکلات خاصی را بوجود نیاورده اند و یا همه افراد و ساکنان به طور یکسان پیامدهای ناشی از شلوغی را تحمل می کنند قابل توجه است. «کنترل ترافیک ایستا» که معمولا از طریق دادن و یا ندادن اجازه پارک و توقف در خیابانها اعمال می شود؛ یکی دیگر از روشهای محدود کردن استفاده از وسایل نقلیه شخصی در شهرها و بخصوص در هسته های مرکزی شهرها می باشد. این روشها دو تاثیر عمده دارند. از یک طرف با جلوگیری از پارک کردن در خیابانها باعث افزایش ظرفیت خیابانهای مربوطه می شود و از طرف دیگر باعث می گردد که حجم ترافیکی که به این خیابانها منتهی می شوند تا حد زیادی کاهش یابند (Jones, 1982). با آنکه بسیاری از شهرها از این روش برای کنترل ترافیک استفاده می کنند ولی محدودیتهایی در استفاده گسترده از آنها وجود دارند. عدم رعایت مقررات پارکینگ، عدم امکان اعمال این محدودیتها به دلیل نیاز افراد خاص مانند معلولان، عدم اختیار شهرداریها در اعمال مقررات پارکینگ در کلیه فضاهای شهری و ناتوانی محدودیتهای پارکینگ برای کنترل ترافیک های عبوری از جمله این محدودیتها به شمار می آیند. «روشهای تکنولوژیکی» هم اگر چه بکار گرفته شده اند، ولی تجربیات موجود حاکی از موفقیت آنها در زمینه کاهش وسیع آلودگی هوای شهری بخصوص در کشورهای در حال توسعه نبوده است. مدافعان روشهای تکنولوژی اطلاعات بر این باورند که با رشد تکنولوژی اطلاعات و امکان قرار دادن اطلاعات بیشتر در ارتباط با وضعیت راهها و تنظیم علائم راهنمایی و رانندگی می توان پیشرفتهای زیادی در کنترل و حل مشکلات ترافیک شهری به دست آورد. با این حال اگر چه این سیستمها

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۶۷

کمک زیادی به حل مشکلات در کوتاه مدت می‌نمایند، ولی به دلیل افزایش ترافیک ناشی از اطلاع رسانی بیشتر بخش عمده‌ای از تاثیرات این تکنولوژی‌ها در کاهش ترافیک و شلوغی خنثی شده است.

- «روشهای محدودیتی» حل مشکلات ترافیک نیز شامل سه روش اصلی می‌شوند. در روش اول که به نام «اعمال محدودیت ظرفیت» شناخته می‌شود، ورود به یک و یا بخشی از شبکه خیابانهای شهر در زمانهای مختلف در روز محدود می‌شود. این کار با استفاده از ابزارهای خاص خود مانند بستن خیابانها و یا ورودی محدوددها و مانند آنها صورت می‌گیرد. در روش دوم محدودیت از طریق وضع مقررات صورت می‌گیرد که بر اساس آن فقط وسایط نقلیه دارای مجوز می‌توانند وارد خیابانها و یا محدوددهای خاصی از شهر شوند. در روش سوم دارندگان وسایط نقلیه برای ورود به راهها و یا بخشهایی از شهر مجبور به پرداخت عوارض می‌شوند (Thomson, 1967).

موضوع «قیمت گذاری معابر»^۱ اولین بار در سال ۱۹۲۰ توسط «پیگو و نایت»^۲ مطرح شد. اولین مطالعات جدی در این باره توسط بوشمن^۳ (۱۹۵۲)، والترز^۴ (۱۹۵۴) و بک من، مک گیر و وینستن^۵ (۱۹۵۶) انجام پذیرفت. بعدها این مطالعات توسط دیگران ادامه یافت. شلوغی ترافیک شهرها و گسترش آن در اغلب شهرهای بزرگ دنیا، علاقه مندی به استفاده از قیمت گذاری معابر را افزایش داد (Morrison, 1967). در مارچ ۱۹۶۷ وزارت راه انگلیس گزارشی در مورد نحوه برقراری محدودیت ترافیک منتشر نمود که این مقدمه ای بر چگونگی اخذ عوارض برای استفاده کنندگان از جاده (معبر)، سیستم مجوز یکروزه و عوارض پارکینگ در مرکز شهر لندن بود (Thomson, 1967). در بسیاری از کشورها با استفاده از «روش قیمت گذاری معابر»^۶، در بخش‌های انتخاب شده از خیابانها اقدام به دریافت عوارض از رانندگان می‌کنند که درآمد آن برای نگاهداری و ساخت راههای جدید بکار

می‌رود. اما اغلب برای اخذ عوارض از رانندگان برای استفاده از شبکه معابر شهری موجود در بسیاری از کشورها قانون جدید لازم می‌باشد (Jones, 1982). شهرهای لندن، سنگاپور، استکهلم و اسلو اشکال مختلفی از این سیاست را بکار گرفته‌اند.

کشورهای معدودی در جهان تاکنون محدوده طرح ترافیک را به اجرا در آورده‌اند. برای اولین بار در سال ۱۹۷۵ ایجاد طرح محدوده ترافیک در شهر سنگاپور بکار گرفته شد (Olszewski, 2010). بدنبال آن شهرهای تهران (۱۹۸۰)، لندن (۲۰۰۲)، رم (۲۰۰۷)، استکهلم (۲۰۰۷) و بزرگراه ۹۰ در شهر آرنج کانتی کالیفرنیا در راستای مدیریت و کنترل هدفمند ترافیک هسته مرکزی شهر، کاهش بار ترافیک و نیز تسهیل عبور و مرور و وسایط نقلیه دارای محدوده طرح ترافیک شدند. بعضی از شهرها نظیر سنگاپور و لندن بدون نظرسنجی بر اساس یک تصمیم مدیریتی اقدام به ایجاد محدوده ترافیک و اخذ عوارض کردند. بعضی دیگر نظیر استکهلم در سوئد و ادینبرگ در انگلستان برای ایجاد آن رفتنم انجام دادند که در استکهلم از جانب مردم پذیرفته شد و در ادینبرگ بشدت مخالفت گردید. با این حال در بسیاری از شهرها مطالعات انجام شده بر روی دیدگاهها و نظرات مردم در خصوص مشکلات ترافیکی در شهرهای بزرگ نشان می‌دهند که مردم با برقراری روشهای محدودیتی به منظور حل مشکلات ترافیکی در هسته‌های مرکزی شهرهای بزرگ موافقت می‌کنند (Jones, 1990).

با آنکه برنامه ریزان و سیاست گذاران شهری تمایل چندانی به استفاده از روشهای محدودیتی ندارند، ولی این سیاست به عنوان یکی از آخرین گزینه‌ها در اغلب کشورها اعم از پیشرفته و یا در حال توسعه بکار گرفته شده است. این سیاست از اواخر دهه ۶۰ میلادی به دنبال افزایش بیش از حد ترافیک در شهرها و پیشنهاد ساخت راههای جدید در اروپا مطرح و بکار گرفته شد. در نتیجه بسیاری از شهرها سیاستهایی را برای محدود کردن

1. Road Pricing
2. Pigou and Knight
3. James Bauchman

4. Walters
5. Beckman, McGuire and Winsten
6. Toll

۷. شهرهای لندن، استکهلم و اسلو از روش Cordon Pricing و شهر سنگاپور از روش Road Pricing برای کنترل محدوده طرح ترافیک استفاده می‌کنند.

استفاده از وسایل نقلیه شخصی به مورد اجرا گذاشتند (and Apel, 1995; Pucher and Lefevre, 1996) Newman and Kenworth, 1995; Pharoah). از جمله زوریخ، کپنهاگ، لندن و وین در اروپا، سنول، هنگ کنگ و توکیو از شهرهای پیشگام آسیایی در این زمینه بودند.

این سیاست عمدتاً در پی ناکامی سیاست ساخت راههای جدید و یا عریض کردن خیابانهای موجود توسط محققان و نظریه پردازان برنامه ریزی حمل و نقل شهری پیشنهاد گردید. این سیاست بعدها به عنوان بخشی از سیاستهای پیشنهادی بانک جهانی برای اعطای وام به شهرها برای بهبود سیستم حمل و نقل شهری نیز مورد استفاده قرار گرفت (World Bank, 1996; Rimmer, 1987). البته اجرای موثر این سیاست به دلیل نیاز به اراده سیاسی از یک طرف و پیاده کردن درست آن از طرف دیگر همواره مورد انتقاد بوده است (Kirby et al., 1986).

دلایلی که برای استفاده از این روشها ارایه می شوند برای سیاست گذاران و تصمیم گیران قانع کننده نمی باشند. انتخاب زمان مناسب برای اجرای این سیاست برای موفقیت آن اهمیت زیادی دارد. از جمله گفته می شود که اجرای این سیاست زمانی از اقبال عمومی برخوردار می شود که نسبت تعداد وسیله شخصی به افراد به بیش از ۱۵۰ در هر ۱۰۰۰ نفر برسد. البته در برخی از شهرها مانند توکیو، هنگ کنگ و سنگاپور این سیاست حتی زمانی که این نسبت ۷۰ وسیله نقلیه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر بود شروع گردید. اجرای این سیاست توانسته است از سرعت رشد استفاده از وسایل نقلیه شخصی در شهرها تا حد قابل ملاحظه ای بکاهد (Ang, 1996; Hau, 1995).

ایران از معدود کشورهای جهان است که در چند شهر آن محدوده طرح ترافیک اجرا می شود. شهر شیراز، بعد از تهران، مشهد و تبریز، چهارمین شهر ایران است که قرار است محدوده طرح ترافیک را به اجرا بگذارد. طرحهای مرحله ای بهبود نسبی ترافیک در مرکز شهر تهران که دارای طرح محدوده خاص ترددی به وسعت زیاد می باشد، از جمله طرحهای مدیریت ترافیک شهری است که طی سه دهه اخیر به منظور کاهش تراکم تردد

وسایط نقلیه به اجرا گذاشته شده است. این طرح از شهریور سال ۱۳۵۸ تاکنون در نوزده مرحله به مورد اجرا در آمده است. محدوده اولیه این طرح ۱۹ کیلومتر مربع بود که بعداً به ۳۱ کیلومتر مربع گسترش یافت. این محدوده مجموعاً دارای ۶۳ دروازه ورودی می باشد که در آن محدودیت تردد برای وسایل نقلیه موتوری بدون مجوز وجود دارد.

۳. مروری بر حمل و نقل و ترافیک و محدوده پیشنهادی طرح ترافیک شیراز

شیراز به دلیل محاصره شدن در میان کوهها همانند شهر تهران که از شمال به کوههای البرز و از شرق به کوههای شهر بانوا احاطه شده است، امکان گسترش بطرف شمال و شرق را ندارد و نمی تواند بیشتر از حد کوهپایهها گسترش یابد. همین ویژگی موجب گسترش برخی حاشیههای شهر و در نتیجه تسری ترافیک به محدوده حومه ای آن هم شده است. شیراز مرکز استان فارس و یکی از کلانشهرهای کشور است که با مساحتی حدود ۱۷.۸۸۹ هکتار از ۹ منطقه شهرداری تشکیل شده است و بیش از یک میلیون و سیصد و پنجاه هزار نفر جمعیت ساکن با تراکم متوسط جمعیتی نسبتاً پایین ۷۵ نفر در هکتار می باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۷). شیراز از مهمترین کانونهای اقتصادی منطقه جنوب کشور و از مراکز عمده گردشگری تاریخی، مذهبی، طبیعی و پزشکی کشور است که سبب شکلگیری الگوهای مختلف جابجایی جمعیت بصورت دائم و موقت بسوی آن گردیده است. این امر سبب گستردگی و حجم زیاد جابجایی مراجعین به مرکز شهر می شود؛ بعلاوه شیراز شهری مهاجر پذیر و دانشگاهی است.

علیرغم آنکه شیراز از نخستین شهرهای کشور است که از شرکت واحد اتوبوسرانی برخوردار شده و در حال حاضر نیز در قالب ۴ منطقه اتوبوسرانی روزانه حدود ۵۶۰ هزار نفر مسافر را در کنار حدود ۱۲ هزار تاکسی با حجم جابجایی کمی بیش از یک میلیون نفر مسافر در روز جابجا می نماید، اما تمایل ساکنین به استفاده از اتومبیل شخصی سبب شده که در محورهای اصلی و مرکزی شهر همواره تردد به کندی صورت گیرد (مهندسان مشاور ره

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۶۹

اندیشان پارس، ۱۳۸۸). برخی از کارشناسان یکی از دلایل حجم بالای ترافیک شیراز را افزایش سالانه ۱۴۰ هزار دستگاه به شمار خودروهای در حال تردد در خیابان‌های این شهر می‌دانند. بخش قابل توجهی از حمل و نقل مسافری درون شهری این شهر را تاکسی‌ها بر عهده دارند. این رقم بر اساس سهم سفر در شهر شیراز ۱.۸۴ سفر به ازای هر فرد نزدیک به ۴۰ درصد از سفرهای درون شهری را عهده‌دار می‌باشد (وبسایت سازمان تاکسیرانی شیراز، ۱۳۸۸). همچنین شیراز دارای دو خط مترو مصوب می‌باشد که هنوز راه‌اندازی نشده است. خط یک بطول ۲۴.۵ کیلومتر با ۲۱ ایستگاه و خط دو ۸.۵ کیلومتر با ۱۰ ایستگاه می‌باشد و پیش‌بینی می‌شود در سال ۱۳۹۲ این دو خط راه‌اندازی شوند.

حجم ترافیک موجود و تقاضای سفر به منطقه مرکزی شهر به دلیل استقرار بخش عمده‌ای از کاربری‌های اداری و تجاری، بانکها و موسسات مالی و اعتباری، مراکز بهداشتی و درمانی می‌باشد. افزایش آلودگی هوا، تاخیر و تراکم ترافیک و نارضایتی شهروندان و محدودیت در توسعه شبکه معابر و استقرار تاسیسات جانبی در حوزه حمل و نقل مانند پارکینگ و فضای استقرار موقت یا دائم خودروها، سبب شد که مطالعات و پیشنهادهایی در خصوص ایجاد محدودیت در ساعات خاص برای استفاده از بخش مرکزی و متراکم شهر پیشنهاد گردد.

۴. داده‌های مطالعه

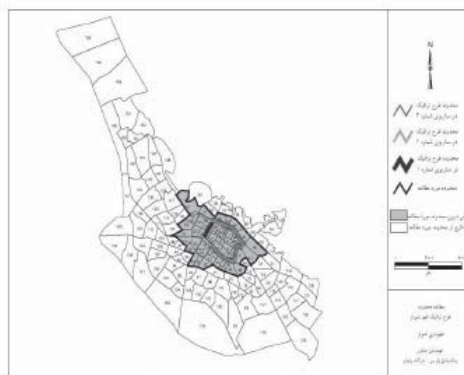
داده‌های مورد استفاده در این تحقیق با استفاده از پرسشنامه جمع‌آوری شده است. پرسش‌نامه طراحی شده دارای ۴۰ سوال و سه بخش اصلی بود. بخش اول پرسشنامه شامل سوالات عمومی در زمینه مشخصات پاسخگویان، بخش دوم شامل سوالات تردد و حمل و نقل شهری پاسخگویان و بخش سوم شامل پرسشهایی در زمینه دیدگاه و نظرات افراد در مورد اجرای محدوده طرح ترافیک در این شهر می‌باشد. سوالات متشکل از سوالات اسمی و ترتیبی می‌باشد که بخش ترتیبی آن از طیف سوالات در یک مدرج ۵ و جهی از کاملاً مخالف تا

محدوده تردد می‌کنند و به تبع آن ترافیکی سنگین را در این محور دامن می‌زنند.

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۷۰

شکل ۱ و ۲. نقشه پیشنهادی محدوده طرح ترافیک؛ ماخذ: نگارندگان.

جدول ۱. آمار نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵؛ ماخذ: وبگاه رسمی مرکز آمار ایران. بازدید در تاریخ دی ماه ۱۳۸۹

جمعیت شهر شیراز براساس سرشماری سال ۱۳۸۵ به تفکیک مناطق شهرداری								
منطقه شهرداری	مساحت (هکتار)	بعد خانوار (نفر)	تعداد خانوار (نفر)	جمعیت کل (نفر)	جمعیت مرد (نفر)	جمعیت زن (نفر)	نسبت جنسی	تراکم جمعیت (نفر در هکتار)
۱	۳۰۸۵	۳۶۶	۵۱۲۰۰	۱۸۷۶۲۸	۹۳۵۱۳	۹۴۱۱۵	۹۹٫۴	۶۰٫۸۲
۲	۱۶۸۹٫۴	۳٫۹۹	۴۸۶۴۱	۱۹۴۲۱۰	۹۹۴۹۲	۹۴۷۱۸	۱۰۵	۱۱۴٫۹۶
۳	۱۸۰۳	۳٫۸۵	۴۶۰۶۶	۱۷۷۶۶۸	۹۰۰۲۹	۸۷۶۳۹	۱۰۲٫۷	۹۸٫۵۴
۴	۲۳۱۸	۳٫۸۶	۵۰۸۱۹	۱۹۶۳۲۰	۹۸۴۸۱	۹۷۸۳۹	۱۰۰٫۷	۸۴٫۶۹
۵	۱۶۷۱٫۳	۴٫۲۵	۳۳۰۰۴	۱۴۰۲۴۴	۷۳۷۱۵	۶۶۵۲۹	۱۱۰٫۸	۸۳٫۹۱
۶	۲۹۲۳	۳٫۹۱	۳۸۷۷۲	۱۵۱۷۱۳	۷۸۳۱۶	۷۳۳۹۷	۱۰۶٫۷	۵۱٫۹۰
۷	۱۴۷۸٫۹	۳٫۹۹	۳۵۱۱۹	۱۴۰۱۷۷	۷۱۳۳۷	۶۸۸۴۰	۱۰۳٫۶	۹۴٫۷۹
۸	۳۷۷٫۵	۳٫۷۹	۱۴۵۶۴	۵۵۱۹۴	۲۸۹۲۲	۲۶۲۷۲	۱۱۰٫۱	۱۴۶٫۲۱
۹	۲۵۴۳	۴٫۱	۲۶۳۴۸	۱۰۸۰۲۷	۵۴۹۷۵	۵۳۰۵۲	۱۰۳٫۶	۴۲٫۴۸
شیراز	۱۷۸۸۹٫۱	۳٫۹۲	۳۴۴۵۳۳	۱۳۵۱۱۸۱	۶۸۸۷۸۰	۶۶۲۴۰۱	۱۰۴	۷۵٫۵۳

کاملاً موافق طراحی شده‌اند. جامعه آماری تحقیق حاضر راکلیه ساکنین مناطق ۹ گانه شهرداری شیراز در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ تشکیل می‌دهد که در قالب ۳۴۴۰۵۳۳ خانوار و ۱۰۲۱۴۰۸۰۸ نفر می‌باشند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۷) (جدول شماره ۱). حجم نمونه مناسب با استفاده از بررسی توزیع خانوارها در سطح مناطق ۹ گانه شهر شیراز، از جدول نمونه‌گیری لین به میزان ۳۰۵ نمونه اندازه‌گیری شده است. پرسشنامه‌ها در ۹ منطقه شهر شیراز بطور تصادفی توسط دو گروه دانشجوی در اوایل بهمن ماه ۱۳۸۹ توزیع و جمع‌آوری گردیدند. در مجموع ۷۳۰۹ درصد از پاسخ‌دهندگان را مردان و ۲۶۰۱ درصد از زنان تشکیل می‌دهند (جدول شماره ۲). حدود ۷۷۰۲ درصد از پاسخ‌دهندگان بین ۲۱ تا ۵۰ سال داشته و ۸۳۰۴ درصد آنها تحصیلات دیپلم و بالاتر داشته‌اند. بیش از نیمی از افراد دارای حداقل یک وسیله نقلیه شخصی بوده و تنها ۲۷۰۲ درصد آنها دارای موتورسیکلت می‌باشند. بیش از نیمی از پرسش‌شوندگان اعلام نمودند که بیشتر از ۱۰ سال ساکن شهر شیراز می‌باشند. در حدود ۶۰ درصد از آنها دارای خانوارهای ۱ تا ۴ نفره بودند.

۵- تحلیل داده‌ها و یافته‌ها

۱-۵ یافته‌های عمومی

در این قسمت نتایج عمومی و توصیفی داده‌های جمع‌آوری شده در مورد ویژگی‌های تردد و حمل و نقل افراد و

همچنین دیدگاه‌های آنها در مورد طرح پیشنهادی محدوده ترافیک ارایه می‌شوند. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که شاخص زمان سفر به مرکز شهر در حال حاضر ۲۵ دقیقه می‌باشد. نیمی از پرسش‌دهندگان سفرشان به مرکز شهر را بدلیل کاری، وابسته به اتومبیل شخصی می‌دانستند. در پاسخ به علت سفر به مرکز شهر، بیشترین فراوانی (۵۰٫۲ درصد) را با هدف شغلی، هدف خرید (۲۲٫۸ درصد)، هدف تحصیل (۱۶٫۲ درصد) و سایر (۹٫۸ درصد) را ذکر کردند. در حدود ۳۰ درصد از افراد هیچ‌گونه سفری به مرکز شهر نداشته و بیش از نیمی دیگر از افراد نمونه اعلام نمودند که بطور متوسط یک تا چهار سفر در روز به مرکز شهر دارند (۱۶٫۸ درصد یک سفر در روز، ۲۰٫۸ درصد دو سفر، ۱۰٫۲ درصد سه سفر و ۱۲٫۵ درصد چهار سفر). از این تعداد ۵۸٫۱ درصد با اتومبیل شخصی و بقیه با وسایط نقلیه همگانی به مرکز شهر سفر می‌کنند. اطلاعات عمومی آمد و شد ترافیکی پرسش‌شوندگان در جدول شماره ۳ نشان داده شده است.

در پاسخ به این سوال کلیدی که «آیا با اجرای محدوده طرح ترافیک در شیراز موافق و از آن پشتیبانی می‌کنید؟» ۷۱٫۷ درصد از مردم با اجرای محدوده طرح ترافیک موافق و تنها ۲۸٫۳ درصد مخالف آن بودند. این در حالی است که ۷۳٫۳ درصد از پرسش‌شوندگان اعلام نمودند در مرکز شهر زندگی یا کار می‌کنند، لذا قاعدتاً ممنوعیت تردد با اتومبیل شخصی می‌تواند برای آنها موجب محدودیت در تردد و کسب و کارشان گردد. تنها ۱۶٫۲ درصد معتقدند

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

جدول ۲. اطلاعات عمومی در مورد پرسش شوندگان

ردیف	متغیر	درصد	میانگین	میانهم	مد	استاندارد
۱	جنسیت	۱. مرد (۷۳.۹٪)، ۲. زن (۲۶.۱٪)	*	*	۱	*
۲	سن	۱. زیر ۲۰ سال (۸.۴٪) ۲. ۲۱ تا ۳۰ (۴۶.۶٪) ۳. ۳۱ تا ۴۰ (۳۰.۶٪) ۴. ۴۱ تا ۵۰ (۹.۶٪) ۵. ۵۱ و بالاتر (۴.۶٪)	۳۲.۸	۲۹	۲۵	۱۲.۱۲
۳	تحصیلات	۱. بیسواد (۱.۷٪) ۲. زیر دیپلم (۱۴٪) ۳. دیپلم (۴۸.۲٪) ۴. فوق دیپلم و لیسانس (۳۵.۲٪) ۵. فوق لیسانس و بالاتر (۱٪)	۳.۲	۳	۳	۰.۷۵
۴	وضعیت شغلی	۱. تمام وقت (۶۹٪) ۲. نیمه وقت (۱۲٪) ۳. محصل (۹.۲٪) ۴. بازنشسته (۳.۶٪) ۵. بیکار (۰.۷٪) ۶. سایر (۵.۳٪)	۱.۷۱	۱	۱	۱.۳۲
۵	مالکیت منزل	۱. مالک (۵۹٪) ۲. مستاجر (۳۹٪) ۳. سایر (۲٪)	*	*	۱	*
۶	مالکیت اتومبیل شخصی	بدون وسیله شخصی (۲۱.۹٪) یک وسیله شخصی (۵۸.۹٪) دو وسیله شخصی (۱۵.۲٪) سه وسیله شخصی (۳٪) چهار وسیله شخصی (۱٪)	۱	۱	۱	۰.۷۶
۷	مالکیت موتور سیکلت	بدون موتور (۷۰.۹٪) یک موتور (۲۷.۲٪) دو موتور (۱.۷٪) سه موتور (۰.۳٪)	۰.۳۱	۰	۰	۰.۵۲
۸	تعداد اعضای خانواده	دو نفر (۱۱.۹٪) - سه نفر (۱۷.۲٪) - چهار نفر (۲۰.۱٪) - پنج نفر (۲۰.۲٪) - شش نفر (۱۱.۳٪) - هفت نفر (۴.۶٪) - هشت نفر (۴٪) - نه نفر (۰.۳٪) و ده نفر (۰.۳٪)	۴.۳۵	۴	۴	۱.۵۶
۹	تعداد سال زندگی در شهر	۱ تا ۱۰ (۵۴.۹٪)، ۱۰-۲۰ (۲۰٪)، بیشتر از ۲۰ (۲۵.۱٪)	۱۳.۱۳	۱۰	۲	۱۱.۲
۱۰	زندگی یا کار در مرکز شهر	۱. بلی (۷۳.۳٪)، ۲. خیر (۲۷.۱٪)	*	*	۱	*

*. این شاخص آماری در این متغیر موضوعیت ندارد.

جدول ۳. اطلاعات آمد و شد ترافیکی در مورد پرسش شوندهگان

متغیر	درصد	میانگین	میان	مد	انحراف استاندارد
متوسط زمان سفر	۱۵-۵ دقیقه (۳۲.۲٪) ۴۵-۳۰ دقیقه (۱۴.۳٪) بیشتر از ۶۰ دقیقه (۲.۷٪)	۲۶.۱۱	۲۵	۳۰	۱۷.۰
وابستگی کاری به اتومبیل	۱. بلی (۵۰.۹٪) ۲. خیر (۴۹.۱٪)	*	*	۰	*
تعداد سفر در روز با اتومبیل شخصی	هیچ (۲۸.۷٪)؛ یک سفر (۱۶.۸٪)؛ دو سفر (۲۰.۸٪) سه سفر (۱۰.۲٪)؛ چهار سفر (۱۲.۵٪)؛ پنج سفر (۲.۳٪) شش سفر و بیشتر (۸.۶٪)	۰.۲	۲	۰	۰
تعداد سفر در روز با وسایط نقلیه همگانی	هیچ (۲۷.۱٪)؛ یک سفر (۱۴.۲٪)؛ دو سفر (۲۰.۱٪) سه سفر (۱۱.۹٪)؛ چهار سفر (۱۴.۹٪)؛ پنج سفر (۴.۳٪)؛ شش سفر و بیشتر (۷.۸٪)	۲.۱۷	۲	۰	۰
هدف سفر به مرکز شهر	۱. شغلی (۵۰.۲٪)؛ ۲. تحصیل (۱۶.۲٪)؛ ۳. خرید (۲۲.۸٪)؛ ۴. تفریح (۱.۷٪)؛ ۵. ورزش (۰.۳٪)؛ ۶. کار شخصی (۱٪)؛ ۷. اداری و بانکی (۷.۹٪)	*	*	۱	*
وسيله سفر	وسيله همگانی (۴۱.۹٪)؛ وسيله شخصی (۵۸.۱٪)	۱.۴۲	۱	۱	۰.۴۹

* این شاخص آماری در این متغیر موضوعیت ندارد.

جدول ۴. درصد افراد حامی طرح و نظرات آنها در مورد آسیب دیدن کسب و کار

متغیر	بلی	خیر
پشتیبانی از طرح ترافیک	(۷۱.۷٪)	(۲۸.۳٪)
لطمه دیدن کسب و کار	(۱۶.۲٪)	(۸۳.۸٪)

که کسب و کارشان در اثر اجرای محدوده طرح ترافیک لطمه می بیند و ۸۳.۸ درصد اعلام نمودند که از بابت اجرای طرح ترافیک کسب و کار آنها صدمه نمی بینند و با آن موافقت (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۵ خلاصه پاسخ های ارایه شده به سوالات^۸ مربوط به دیدگاهها و نظرات شهروندان در مورد اجرای

طرح ترافیک پیشنهادی و آثار و عواقب آن را منعکس می کند. پرسش شوندهگان در رابطه با مسایل کلی، مشکلات و سیاستهای مربوط به ترافیک شیراز در صورت اجرای محدوده ترافیک پیشنهادی مورد سوال قرار گرفتند. حدود ۷۰ درصد از افراد اعلام نموده اند که در

حال حاضر ترافیک مرکز شهر شیراز و اطراف آن شلوغ و متراکم می باشد و این مسئله باعث آلودگی هوا شده است. بیشتر از این تعداد (۷۵ درصد) اعتقاد دارند که ایجاد محدوده طرح ترافیک می تواند باعث کاهش آلودگی هوا، صدا و شلوغی و ازدحام در مرکز شهر شیراز شود.

در حالیکه نزدیک به ۳۱ درصد از پرسش شوندهگان معتقدند که برای سفر به مرکز شهر در حال حاضر با وسیله نقلیه شخصی مشکلی ندارند، درصد بیشتری (نزدیک به ۴۰ درصد) در سفر با وسیله نقلیه شخصی به مرکز شهر دارای مشکل می باشند. با این حال هنوز درصد بالایی از

۸. این سوالات به صورت طیف لیکرت تنظیم شده اند.

افراد (بیش از ۵۰ درصد) ترجیح می‌دهند که برای رفتن به مرکز شهر از وسیله نقلیه شخصی استفاده نمایند. نزدیک به ۷۰ درصد از پرسش‌شوندگان بر این باورند که در حال حاضر سفر با وسیله نقلیه همگانی به مرکز شهر وقت‌گیرتر از سفر با وسیله شخصی است.

در خصوص هزینه سفر به مرکز شهر، تنها ۱۸ درصد به هزینه سفر توجهی نداشته و بیش از نیمی از پاسخ‌دهندگان، موضوع هزینه سفر به مرکز شهر را مهم قلمداد نموده‌اند و ترجیح آنها بر استفاده از وسیله نقلیه شخصی برای سفر به داخل محدوده طرح می‌باشد و آن را ارزانتر ارزیابی کرده‌اند. از این تعداد ۲۳ درصد اعلام نموده‌اند که حاضرند هر بهایی را برای استفاده از اتومبیل شخصی همگانی اعم از اتوبوس، مینی بوس و تاکسی برای سفر

جدول ۵. نظر پرسش‌شوندگان در مورد اجرای محدوده طرح ترافیک پیشنهادی در شهر شیراز (درصد)

ردیف	زمینه‌ها	گزاره‌های سنجش دیدگاهها در مورد وضعیت حمل و نقل و ترافیک و اجرای محدوده طرح ترافیک	کاملا مخالف	مخالف	نه موافق نه مخالف	موافق	کاملا موافق
۱	محیط زیست	ترافیک، شلوغی و آلودگی هوا در مرکز شهر شیراز آزاردهنده است.	۴۰	۴۰	۲۴.۹	۳۸.۲	۲۸.۹
۲		ایجاد محدوده ترافیک به کاهش آلودگی هوا، صدا و شلوغی کمک زیادی می‌کند.	۴۰	۵.۳	۱۶.۹	۳۵.۲	۴۱.۵
۳	سفر با وسیله شخصی و همگانی	برای سفر به مرکز شهر در حال حاضر با وسیله نقلیه شخصی مشکلی ندارم.	۱۳	۲۶.۶	۳۰	۲۵.۶	۴.۸
۴		بیشتر ترجیح میدهم با وسیله نقلیه شخصی سفر کنم.	۱۱	۱۷.۷	۱۹.۴	۳۶.۸	۱۵.۱
۵		سفر با وسیله نقلیه همگانی به مرکز شهر وقت‌گیرتر از سفر با وسیله نقلیه شخصی است.	۷.۰	۸.۰	۱۸.۳	۳۶.۹	۳۲.۹
۶		برای سفر با وسائط نقلیه همگانی به مرکز شهر و بالعکس احساس امنیت و راحتی نمی‌کنیم.	۱۴.۰	۲۴.۰	۲۴.۳	۲۲.۳	۱۵.۳
۷		برای من و خانواده من هزینه سفر با وسائط نقلیه همگانی به مرکز شهر از هزینه استفاده از وسیله نقلیه شخصی گران‌تر است	۱۷.۱	۳۲.۸	۱۷.۷	۲۲.۷	۹.۷
۸		هزینه	برای سفر درون شهری به هزینه توجهی نمی‌کنیم.	۲۲.۰	۳۷.۰	۲۲.۷	۱۴.۷
۹		برای سفر به مرکز شهر با وسیله نقلیه شخصی هر هزینه‌ای که شهرداری تعیین کند می‌پردازم.	۲۸.۵	۲۹.۹	۱۷.۱	۱۸.۸	۵.۷

به مرکز شهر و بالعکس به اندازه کافی فراهم است»، مخالف و یا کاملاً مخالفند. این نتایج همچنین نشان می‌دهند که درصد بالایی از پاسخ‌دهندگان (۶۸.۱ درصد) با این گزاره که «از وضعیت حمل و نقل همگانی و ترافیک شهر شیراز راضی هستیم»، مخالف و یا کاملاً مخالفند. در مورد پیامدهای اجرای محدوده طرح ترافیک در حدود ۶۰ درصد عقیده دارند که با اجرای این محدوده، وضعیت حمل و نقل همگانی بهبود می‌یابد. همچنین درصد بالایی (۵۶.۳) اجرای این طرح را مصداق استفاده درست و عادلانه از امکانات شهر برای استفاده‌کنندگان آن می‌دانند. در همین راستا تعداد قابل توجهی از پاسخ‌گویان (۶۷.۶ درصد) معتقدند که «محدودیت ترافیکی مرکز شهر، فضای جذاب و راحت برای عابران پیاده فراهم می‌کند». در این مورد که در آمد حاصل از اجرای طرح ترافیک صرف بهبود حمل و نقل همگانی و ترافیک شهری شود اختلاف دیدگاهها بیشتر است. تقریباً نسبت مشابهی از افراد با این نظر مخالف و یا موافق هستند. این در حالی است که بطور نسبی درصد بالاتری از افراد معتقدند که اجرای محدوده طرح ترافیک (محدودیت ورود به مرکز شهر) منجر به کاهش رونق فعالیت‌های تجاری در مرکز شهر می‌شود.

۲-۵. یافته‌های تحلیلی

به منظور شناخت بیشتر عواملی که بر موافقت یا مخالفت افراد با برقراری محدوده طرح ترافیک در شیراز اثر می‌گذارد، رابطه بین متغیر وابسته (موافقت یا عدم موافقت با برقراری محدوده طرح ترافیک) و تعدادی متغیر مستقل متشکل از متغیرهای جمعیتی، حمل و نقلی و دیدگاهی افراد مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به اینکه متغیر وابسته متغیر زوجی با مقادیر صفر و یک می‌باشد برای برآورد از رگرسیون^۹ استفاده گردید. مقدار R^2 مدل برابر با ۰.۴۳۹ می‌باشد که برای این تنوع مدلها با این تعداد متغیر مستقل نشان از روایی مدل دارد. همچنین مدل برآورد شده دارای ۸۷ درصد قابلیت پیش‌بینی می‌باشد.

جدول شماره ۶ نتایج به دست آمده را نشان می‌دهد.

چنانچه ملاحظه می‌شود متغیرهایی مانند «ترجیح سفر با وسیله نقلیه شخصی»، «وقت‌گیرتر بودن سفر با وسیله همگانی نسبت به وسیله نقلیه شخصی»، «فراهم شدن فضای جذاب و راحت برای عابران پیاده»، «میزان رضایت مندی از سفر با اتومبیل شخصی به مرکز شهر» و «کاهش رونق فعالیت‌های تجاری در مرکز شهر» دارای بیشترین تاثیر معنادار بر موافقت افراد با اجرای طرح محدوده ترافیک در شهر شیراز می‌باشد. بر اساس علامت ضرایب تخمین‌ها به این نتیجه می‌رسیم که کسانی که ترجیح می‌دهند با وسیله نقلیه شخصی به محل کار و مرکز شهر بروند و در عمل نیز بیشتر از وسایط نقلیه شخصی برای این مقصود استفاده می‌کنند با اجرای طرح موافق نیستند.

اعتقاد به اینکه «سفر با وسیله نقلیه همگانی وقت‌گیرتر از سفر با وسیله نقلیه شخصی است»، موجب حمایت از اجرای طرح می‌شود. احتمالاً افراد بر این باورند که اجرای طرح می‌تواند از زمان سفر با وسیله نقلیه همگانی به مرکز شهر بکاهد. همچنین «فراهم شدن فضای جذاب و راحت برای عابران پیاده» از عوامل موثر بر موافقت با اجرای طرح است. ظاهراً پاسخ‌دهندگان بر این اعتقادند که برقراری محدوده طرح ترافیک در سطح شهر می‌تواند موجبات فراهم شدن فضای جذاب و راحت برای عابران پیاده را فراهم آورد. همچنین «کاهش رونق فعالیت‌های تجاری در مرکز شهر» نیز از جمله عواملی است که بر موافقت نکردن افراد با طرح تاثیر گذاشته است. این مسئله از جمله تاثیرگذارترین متغیرها در این مدل می‌باشد. در این میان البته متغیرهای دیگری همچون «ترافیک، شلوغی و آلودگی هوا قبل از اجرای طرح»، «مصداق استفاده درست و عادلانه از امکانات شهر»، «مالکیت موتورسیکلت شخصی» و «متوسط زمان سفر به مرکز شهر» به مقدار کمی بر توافق و عدم توافق افراد با طرح تاثیرگذار بوده‌اند. اعتقاد به ترافیک زیاد، شلوغی و آلودگی هوا در محدوده مرکزی شهر، اعتقاد به اینکه اجرای طرح ترافیک مصداق استفاده درست و عادلانه از امکانات شهر است و همچنین «متوسط زمان سفر به مرکز شهر» تاثیر مثبت و متغیر «مالکیت موتورسیکلت

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۷۵ ■

جدول ۶. نتایج رگرسیون بین عوامل موثر و موافقت با اجرای محدوده ترافیک پیشنهادی

متغیرها	ضریب بتا	انحراف استاندارد	سطح معنا داری
ترافیک، شلوغی و آلودگی هوا قبل از اجرای طرح	۰.۳۷۵	۰.۲۴۱	۰.۱۲۰
فراهم بودن دسترسی به وسائط نقلیه همگانی از محل زندگی یا کار	۰.۱۷۵	۰.۲۳۶	۰.۴۷۵
ترجیح سفر با وسیله نقلیه شخصی	۰.۶۰۴	۰.۲۴۴	۰.۰۱۳
گرانی هزینه سفر با وسائط نقلیه همگانی در مقایسه با وسیله شخصی	-۰.۲۲۹	۰.۱۹۶	۰.۲۴۱
سفر با وسیله نقلیه همگانی وقت گیر تر از سفر با وسیله شخصی	۰.۳۷۶	۰.۲۲۴	۰.۰۹۴
موافقت با طرح زوج و فرد در بعضی از محدوده های شهر	۰.۲۳۷	۰.۱۸۱	۰.۱۹۱
کاهش آلودگی هوا، صدا و شلوغی	۰.۳۴۱	۰.۲۵۴	۰.۱۹۷
کمک به بهبود رفت و آمد ترافیک	۰.۲۱۷	۰.۲۸۵	۰.۴۴۵
مصدق استفاده درست و عادلانه از امکانات شهر	۰.۴۰۶	۰.۲۹۹	۰.۱۲۵
فراهم شدن فضای جذاب و راحت برای پیاده گان	۰.۶۱۳	۰.۲۵۴	۰.۰۱۶
بهبود حمل و نقل همگانی	۰.۲۳	۰.۲۱۸	۰.۳۵۳
سن	-۰.۲۳	۰.۲۱	۰.۲۸۰
جنسیت	-۰.۵۰۹	۰.۵۷۵	۰.۳۷۶
مالکیت اتومبیل شخصی	۰.۴۰۶	۰.۶۰۲	۰.۴۴۵
مالکیت موتورسیکلت شخصی	-۰.۷۲۸	۰.۴۹۹	۰.۱۴۵
سطح تحصیلات	۰.۳۷۸	۰.۳۳۹	۰.۲۴۶
متوسط سفر به مرکز شهر.	۰.۲۲	۰.۰۱۵	۰.۱۵۲
زندگی یا کار در مرکز شهر	۰.۲۶۴	۰.۵۳۵	۰.۶۲۲
وابستگی شغلی به اتومبیل	-۰.۴۰۶	۰.۴۳۷	۰.۳۹۰
میزان رضایتمندی از سفر با اتومبیل شخصی به مرکز شهر	۰.۴۳۱	۰.۱۴۴	۰.۰۰۳
فراهم بودن سفر با وسائط نقلیه همگانی به مرکز شهر و یا لعکس	-۰.۱۱۰	۰.۱۳۵	۰.۴۱۹
کاهش رونق فعالیت های تجاری در مرکز شهر	-۲.۷۶۵	۰.۵۶۹	۰.۰۰۰
مقدار ثابت	-۶.۰۳۴	۲.۵۴۸	۰.۰۱۸

($R^2 = ۰.۴۳۹$ و $\text{Chi-square} = ۱۲۸.۳۱۲$ و قابلیت پیش بینی ۸۷ درصد)

شخصی» تاثیر منفی بر مدل داشته‌اند. دلیل منفی بودن مالکیت موتورسیکلت شخصی احتمالاً ناشی از عدم احساس نیاز این افراد به اجرای محدوده طرح ترافیک می‌باشد. سایر عوامل تاثیر معناداری بر متغیر مورد اندازه گیری نداشته‌اند. به عنوان مثال لازم به اشاره است که بر خلاف تصور متغیرهایی مانند «مالکیت وسیله شخصی»، «زندگی یا کار در مرکز شهر» و متغیرهای جمعیتی مانند سن، جنس و تحصیلات تاثیر چندانی بر موافقت یا مخالفت افراد با اجرای طرح در این مدل نداشته‌اند.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

گسترش جمعیت شهرها، افزایش تعداد وسائط نقلیه به همراه عدم امکان توسعه زیرساختهای حمل و نقل شهری، اعمال سیاستهای محدودیتی در حمل و نقل شهری برای حل پاره‌ای از مشکلات بخصوص ترافیک، ازدحام و مشکلات زیست محیطی را اجتناب ناپذیر نموده است. بر همین اساس برخی از شهرهای جهان و از جمله ایران اجرای محدوده طرح ترافیک که ورود وسائط نقلیه شخصی به تمام و یا بخشی از شبکه حمل و نقل شهری در تمام یا ساعاتی از شبانه روز را محدود می‌نماید از سالها پیش در کنار سایر سیاستهای حمل و نقل شهری به مورد اجرا گذاشته‌اند. اعمال این سیاست نیازمند اراده سیاسی مسئولان شهری و همچنین مدیریتی کارا برای اجرای موفق آن می‌باشد. در برخی از شهرهای جهان به

منظور اطلاع از نظرات عمومی و اجتناب از مخالفت‌های اجتماعی اجرای این سیاست را به فراندوم می‌گذارند. در اغلب موارد بخصوص در مواردی که مشکلات حمل و نقل شهری در محدوده مرکزی شهرها به مرحله بحرانی رسیده است، معمولاً این طرح‌ها مورد استقبال جمعی واقع می‌شوند.

کاربرد این روش که در ایران از تهران آغاز گردید، اکنون به سایر شهرهای بزرگ کشور در حال رشد می‌باشد. شیراز یکی از شهرهای کشور است که قرار است این سیاست را در آینده نزدیک بکارگیرد. این مطالعه به منظور شناخت بیشتر دیدگاهها و نظرات مردم در خصوص اجرای این سیاست و عواملی که بر موافقت و یا عدم موافقت آنها با این طرح تاثیر داشته است، صورت پذیرفته است.

نتایج این مطالعه نشان می‌دهند که درصد بالایی از مردم با اجرای این سیاست در محدوده مرکزی شهر موافق می‌باشند. عوامل متعددی این موافقت را توجیه می‌نمایند. اولاً اینکه مردم معتقدند که در حال حاضر ترافیک مرکز شهر شیراز و اطراف آن شلوغ و متراکم بوده و باعث آلودگی هوا شده است و عموماً بر این باورند که اجرای این طرح می‌تواند باعث کاهش آلودگی هوا، صدا،

شلوغی و ازدحام در مرکز شهر شیراز شده و منجر به استفاده درست و عادلانه از امکانات شهر شود. اگر چه درصد قابل توجهی از مردم از وسیله نقلیه شخصی برای رفتن به مرکز شهر استفاده می‌کنند ولی آنها معتقدند که این کار با مشکلات زیادی همراه است. در همین حال کسانی هم که از وسایط نقلیه همگانی استفاده می‌نمایند، معتقدند که سفر با این شیوه حمل و نقل هم به دلیل ترافیک سنگین و ازدحام بیش از حد بسیار طولانی است. براساس نتایج این مطالعه به نظر می‌رسد بخش قابل توجهی از مردم که از وسیله نقلیه شخصی استفاده می‌کنند آمادگی لازم برای پرداخت بهای ورود به محدوده طرح ترافیک را داشته باشند. البته تعیین قیمت مناسب در این زمینه از اهمیت زیادی برخوردار است که مسئولان شهری و سیاست‌گذاران باید آن را با جدیت مورد توجه قرار دهند. مردم همچنین علاقمندی خود را به ایجاد فضای مناسب و راحت برای پیاده روی در مرکز شهر با اجرای این سیاست نشان داده‌اند. انتظار

می‌رود که اعمال این سیاست منجر به تشویق و توسعه پیاده روی در محدوده مرکزی شهر در فضایی غیر آلوده و کم سرو و صدا تر بیانجامد.

بر اساس نتایج به دست آمده، درصد قابل توجهی از مردم از کیفیت و کمیت وسایط نقلیه همگانی رضایت نداشته و بنابراین اعمال این سیاست بدون تقویت حمل و نقل همگانی ممکن است مشکلاتی را بوجود آورد. بنابراین توصیه می‌شود که همزمان با اجرای طرح، امکان جایگزینی وسیله نقلیه شخصی با وسایل نقلیه همگانی تا حد ممکن فراهم شود. اصولاً بسیاری از پاسخ دهندگان انتظار دارند که با اجرای این طرح این اتفاق خواهد افتاد و بنابراین هر گونه سستی در این زمینه با خواستها و انتظارات آنها مغایرت خواهد داشت.

همچنین این تصور در بین مردم وجود دارد که اعمال این سیاست ممکن است منجر به رکود اقتصادی مرکز شهر شود. اگر چه این مساله بطور بالقوه در مورد شهرهایی که این سیاست را بکار گرفته‌اند وجود دارد ولی بهبود حمل و نقل همگانی و راحتی استفاده از فضاهای مرکز شهر ممکن است به رونق بیشتر فعالیتها در مرکز شهر کمک نمایند.

منابع و مآخذ

- ۱- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵) نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، مرکز آمار ایران، تهران.
- ۲- مهندسان مشاور ره‌اندیشان پارس (۱۳۸۸) محدوده طرح ترافیک شهر شیراز، شیراز.
- ۳- مهندسان مشاور نقش محیط (۱۳۸۲) طرح تفصیلی شهر شیراز، شیراز

4. Ang, B. W. (1996), Urban transportation management and energy savings: the case of Singapore. International Journal of Vehicle Design, 17(1), 1-12.

5. Arnold R.; Smith Vance C.; Doan John Q.; Barry Rodney N.; Blakesley Jayme L; DeCorla-Souza Patrick T.; Muriello Mark F.; Murthy Gummada N.; Rubstello Patty K. and Thompson Nick A. (2010), Reducing Congestion and Funding Transportation Using Road Pricing in Europe and Singapore, report No. FHWA-PL-10-030

6. Gakenheimer, R. (1995) Motorization in the

- Developing World: A draft Set of Research Concepts. Cambridge, Mass.: MIT (unpublished report for the World Bank)
7. Georgina Santos (2007), Congestion Pricing: an idea that makes sense, urban traffic pricing, vox-research-b, <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/410>
 8. Hau, T. D. (1993), Road Pricing: An Advisable Option? In L. H. Wang and A. G.-O. Yeh (Eds.), Keep a City Moving: Urban Transport Management in Hong Kong. Tokyo: Asian Productivity Organization.
 9. Hook, W. and Replogle, M. (1996) Motorization and non-motorized transport in Asia: Transport system evolution in China, Japan and Indonesia. Land Use Policy, 13(1), 69-84.
 10. Jansson, J. O. (2010), Road pricing and parking policy, Research in Transportation Economics 29 (2010) 346-353
 11. Jones Peter (1992), Restraining Car Traffic in European Cities: An Emerging Role for Road Pricing, Transportation Res-A, Vol. 26A, No.2, pp133-14
 12. Kirby, R. F., Tagell, M. T., and Ogden, K. W. (1986) Traffic Management in Metro Manila, 1. Formulating traffic policies, Traffic Engineering and Control (May), 262-269.
 13. Litman Todd (2004), London Congestion Pricing Implications for Other Cities, Victoria transport Policy Institute, Canada, A Survey of Road Pricing.
 14. May A. D. (1986), Traffic Restraint: A Review of the Alternatives, Transportation Research, Vol. 20A, No.2, pp109-121.
 15. Morrison Steven A. (1986), Survey of Road Pricing, Transportation Research-A, Vol. 20A, No. 2, pp. 87-97.
 16. Newman, P.W.G., Kenworthy, J.R., and Vintila, P. (1995) Can we overcome automobile dependence? Physical planning in an age of urban cynicism, Cities, 12(1), 53-65
 17. Olszewski Piotr S. (2007), Singapore motorisation restraint and its implications on travel behaviour and urban sustainability, Springer Science and Business Media B.V
 18. Pharoah, T. and Apel, D. (1995) Transport Concepts in European Cities, Aldershot, UK:
 19. Pucher, J. and Lefevre, C. (1996) The Urban Transport Crisis in Europe and North America. Houndmills, Basingstoke and London: Macmillan.
 20. Rimmer, P. J. (1987) The World Bank's Urban Transport Policy: Authorized Version, Revised Version and the Apocrypha, Environment and Planning A, 19, 1569-1577.
 21. Thomson J. M. (1967), An Evaluation of Two Proposals for Traffic Restraint in Central London, Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General), Vol. 130, No. 3, pp.327-377
 22. Transport for London Homepage (www.tfl.gov.uk/tfl) provides regular updates on the pricing program.
 23. Victoria Transport Policy Institute (VTPI), "Road Pricing", Online TDM Encyclopaedia, (www.vtpi.org/tdm/tdm35.htm), 2010
 24. World Bank (1996), Sustainable Transport: Priorities for Policy Reform. Washington DC: World Bank.

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۷۸ ■

تبیین عوامل موثر بر حکمروایی روستایی در حکومت‌های محلی؛

مطالعه موردی: شهرستان قزوین

علیرضا دربان آستانه* - استادیار دانشگاه تهران، تهران، ایران.

محمد رضا رضوانی - استاد دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Explain the factors affecting rural governance in local government (Case Study: Qazvin Township)

Abstract

Investigation theoretical concept of governance indicated that although this concept is more important in recent years, but in fact it has historical root, and its nature is in Interaction between actors in rural community life including government, civil society and people. It's a model through which the participation and cooperation at all functional Forces and at all levels Geographical can provide sustainable development in rural areas. In this regard in recent years, leading experts and researchers working on defining the Governance dimensions and indicators to measure status quo has been focused and less attention has been Factors affecting Governance and causal explanation of these factors. This study aimed at explaining the factors affecting rural governance in local government of Qazvin Township. The research approach is survey methods and required data is gathered using the stratified sampling and completing questionnaire from 450 persons of head of rural households, 47 Rural Municipalities, Rural Islamic Councils and all of District Administrations (DAs) in the township. People were selected using multistage stratified sampling with optimal allocation method. Cronbach alpha coefficient was calculated equal to 69%, 76% and 95% indicating the reliability appropriateness of the questionnaire. Data was evaluated by correlation coefficients and path analysis. The results indicate that the rural governance index in 50 percent of local governances is undesirable, 40 percent average and only 10 percent is desirable. Also RM's degrees, rural population, job satisfaction and education and management style Village administrators (VA), social cohesion, and effective interaction with neighboring RMs and VA's experience variables are the most important factors affecting rural Governance.

Key words: Rural governance, Local government, path analysis, Qazvin Township, Rural Municipality (Dehyari)

چکیده

طی سال‌های اخیر، عمده تلاش صاحب‌نظران و پژوهشگران بر تعریف ابعاد و شاخص‌های حکمروایی به منظور سنجش وضع موجود، معطوف بوده است و کمتر عوامل موثر بر حکمروایی و تبیین علی این عوامل در راستای تحقق حکمروایی محلی و روستایی مورد توجه قرار گرفته است. در این راستا مطالعه حاضر با هدف تبیین عوامل موثر بر حکمروایی روستایی دهیاران و شوراهای اسلامی روستایی شهرستان قزوین با استفاده از رویکرد پیمایشی و اسنادی انجام گرفت. داده‌های مورد نیاز با استفاده از پرسشنامه از ۴۵۰ نفر از سرپرستان خانواده‌های روستایی، ۴۷ دهیار، ۴۷ رئیس شورای اسلامی روستا، ۴۷ فرم مربوط به بخشداران شهرستان قزوین که با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه بندی شده با انتساب ایتیمم انتخاب شده بودند، گردآوری شد. برای ارزیابی روایی مقیاس‌های رضایت شغلی، سبک مدیریت و سرمایه اجتماعی از آماره آلفای کرونباخ استفاده شد که به ترتیب ضرایب ۰/۶۹، ۰/۷۶ و ۰/۹۵ حاکی از همسانی درونی قابل قبول گویه‌های مورد استفاده می‌باشد. برای ارزیابی اعتبار مقیاس‌ها، از نظرات گروهی از متخصصان استفاده شد و با استفاده از همبستگی‌های دوگانه و تحلیل مسیر، داده‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج تحقیق نشان داد، میانگین نمایه حکمروایی روستایی در ۵۰ درصد از حکومت‌های محلی (دهیاری‌ها و شوراهای اسلامی) در وضعیت نامناسب، ۴۰ درصد در وضعیت متوسط و تنها ۱۰ درصد حکومت‌های محلی دارای حکمروایی روستایی مناسبی می‌باشند. همچنین متغیرهای درجه دهیاری، جمعیت روستا، رضایت شغلی و سطح تحصیلات دهیار، سبک مدیریت، انسجام اجتماعی، تعامل موثر با دهیاری‌های مجاور و تجربه دهیار، مهمترین عوامل موثر بر حکمروایی روستایی محسوب می‌شوند.

واژگان کلیدی: حکمروایی روستایی، حکومت محلی، شهرستان قزوین، تحلیل مسیر، دهیار، شورای اسلامی روستایی.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ، رایانامه: astaneali@ut.ac.ir

نفر از روستاییان و مدیریت عمران و توسعه حدود ۲۳۰۰۰ نقطه جغرافیایی را در پهنه کل کشور را بر عهده گرفته است (معاونت امور دهیاری‌ها، ۱۳۸۷، ص ۵).

بررسی تجارب و نظریات موجود در عرصه مدیریت محلی حاکی از آن است، حفظ تعادل بین نیازهای اجتماعی، اقتصادی و محیطی نسل حاضر و آینده، تغییر پارادایمی را در اداره امور ایجاد کرده است. این تغییر پارادایم به ورود مفاهیمی مانند مشارکت شهروندی، جامعه مدنی، شفافیت، پاسخگویی، عدالت و برابری در کنار کارایی و اثربخشی مدیریت محلی انجامیده است و «حکمرایی محلی»^۲ را به عنوان پیش شرطی برای توسعه پایدار و الگوی مناسبی برای مدیریت شهری و روستایی معرفی می‌نماید (برنامه توسعه سازمان ملل^۳، ۲۰۰۸، ص ۷). این مفهوم کمتر از یک دهه است که در ادبیات مدیریت محلی با الهام از اصول «حکمرایی خوب»^۴ وارد شده است، اما کارکرد ارزشمند آن در بهره برداری بهینه از حداقل منابع موجود با رویکرد اثربخشی، شفافیت و پاسخگویی، برابری در ارائه خدمات و جلب مشارکت همه کنشگران عرصه مدیریت محلی باعث شده است تا به سرعت به عنوان مبنای ارزیابی مدیریت‌های محلی مورد توجه قرار گیرد.

طی سال‌های اخیر، عمده تلاش صاحب‌نظران و پژوهشگران بر تعریف ابعاد و شاخص‌های حکمرایی به منظور سنجش وضع موجود، معطوف بوده و کمتر عوامل موثر بر حکمرایی و تبیین علیّ این عوامل در راستای تحقق حکمرایی محلی و روستایی مورد توجه قرار گرفته است. تبیین عوامل موثر بر حکمرایی روستایی می‌تواند به مدیران و برنامه‌ریزان مدیریت محلی در تقویت عوامل مثبت و موثر و رفع عوامل منفی حکمرایی روستایی کمک کند. لذا مطالعه حاضر با هدف تبیین عوامل موثر بر حکمرایی محلی و روستایی به صورت موردی در سطح مدیریت‌های محلی (شوراهای اسلامی روستایی و دهیاری‌ها) شهرستان قزوین صورت گرفت. به عبارت دیگر مقاله حاضر در صدد پاسخگویی به این سؤال می‌باشد:

بررسی تحولات روستایی پیش از مشروطیت نشان می‌دهد تا هنگام پیدایش نخستین نشانه‌های دولت مدرن در ایران و تاسیس نهاد قانون‌گذاری که به تعریف هویت‌های حقوقی بپردازد، تحولات روستاهای ایران، متأثر از وضعیت اداره کشور و متکی بر قوانین عرفی ناشی از شرایط فرهنگی، دینی، سیاسی و اجتماعی بود. در این دوران مدیریت روستایی به شیوه‌ها و شکل‌های سنتی با محوریت کدخدا، امور عمومی ده خود را اداره می‌کرد. اما به تدریج با شکل‌گیری انجمن عمران ده در سال ۱۳۳۴ و انجمن ده در سال ۱۳۳۵، مدیریت روستایی وارد مرحله جدیدی شد که با استفاده از کدخدا به عنوان بازوی اجرایی به اعمال سیاست‌های توسعه روستایی می‌پرداخت. بعد از انقلاب اسلامی وظیفه مدیریت روستایی بر عهده شورای اسلامی روستا قرار گرفت که جایگزین انجمن ده شده بود، اما به مدت ۲۰ سال بدون بازوی اجرایی به فعالیت خود ادامه داد. با «تصویب قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران مصوب خرداد ماه ۱۳۷۵» (موسوم به قانون شوراها) و «قانون تاسیس دهیاری‌ها در سال ۱۳۷۷»، دهیاری در نوک پیکان مدیریت روستایی قرار گرفت و عملاً یکی از اجزای مدیریت محلی^۱ در سطح نواحی روستایی شکل گرفت (عمادی، دربان‌آستانه، ۱۳۸۳، ص ۲۲۰). بر این اساس ساختار مدیریت روستایی کشور بر پایه دو رکن «شورای اسلامی روستا» به عنوان نهاد تصمیم‌گیر و «دهیاری» به عنوان نهاد اجرایی گرفت. این نهاد که از استقلال حقوقی و مالی برخوردار بوده و علاوه بر استفاده از عوارض ملی، توانایی وضع و وصول عوارض محلی برای ارائه خدمات عمومی را نیز دارد، متولی عمران و توسعه روستایی در سطح نواحی روستایی محسوب می‌شود (اکبری و عبداللهی، ۱۳۸۷، ص ۱۵۸).

بر اساس آمار موجود پس از تصویب قانون تاسیس دهیاری‌های خودکفا در روستاهای کشور، تا ابتدای سال ۱۳۸۹ حدود ۲۳۰۰۰ مجوز تاسیس دهیاری در سطح کشور صادر شده است که اداره امور عمومی بیش از ۱۸ میلیون

1. Local Government
2. Local Governance

3. UNDP
4. Good Governance

مهمترین عوامل موثر و مرتبط با حکمروایی روستایی در مدیریت‌های محلی مورد مطالعه کدامند؟

۲- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

۱-۲- حکمروایی خوب

بررسی پیشینه نظری مفهوم حکمروایی نشان می‌دهد که اگر چه این مفهوم در سال‌های اخیر اهمیت یافته، اما در حقیقت واژه‌ای قدیمی است که از واژه فرانسوی (gouverner) مشتق شده است (قلیچی، ۱۳۸۵، ص ۱۹۳). مفهوم «حکمروایی» از اواخر دهه ۱۹۸۰ وارد متون جامعه‌شناسی سیاسی و اداره امور محلی شد و دلالت بر موضوع یا محتوایی قدیمی درباره رابطه قدرت و جامعه داشت که ایده‌های نظری آن به دوران ارسطو و افلاطون و ابعاد فلسفی طرح شده توسط آنها در زمینه حکومت و شهروندی برمی‌گردد. اما امروزه این واژه غالباً برای تشریح نحوه مناسب اعمال قدرت به منظور تحقق توسعه پایدار به کار برده می‌شود (اطهاری، ۱۳۸۶، ص ۳۲).

پیچیدگی مفهوم حکمروایی، ارائه یک تعریف ساده از آن را دچار مشکل می‌سازد. حکمروایی به ساده‌ترین بیان به چگونگی ارتباط بین شهروندان و حکومت اشاره دارد. در نظریه حکمروایی، کارآمدی حکومت تابعی از چگونگی ارتباط شهروندان با حکومت است (فاطمی‌نیا، ۱۳۸۶، ص ۴۴). اغلب صاحب‌نظران و نویسندگان بر این که «حکمروایی هنر هدایت سازمان‌ها و جوامع است» اتفاق نظر دارند. البته انتقادی که بر این تعریف وارد است که در این فرمول، روابط از بالا به پایین است و یا کنترل‌ها در آن شدید است. اما عبارت هدایت، واژه مناسبی است زیرا برای ما روشن می‌کند که «حکمروایی مبتنی بر تعاملات بین ساختارها، فرآیندها و سنت‌هاست که نحوه اعمال قدرت و مسئولیت‌ها، تصمیم‌گیری‌ها، و بیان نظرات شهروندان و سایر ذینفعان را تعیین می‌کند (گراهام و همکاران، ۲۰۰۳، ص ۲). بانک جهانی، حکمروایی را سنت‌ها و نهادهای اعمال قدرت در راستای مصلحت

عمومی جامعه، فرآیند انتخاب، نظارت و تعویض صاحبان قدرت، ظرفیت و توانایی حکومت برای اداره کارآمد منابع و اجرای سیاست‌های درست و احترام شهروندان و حکومت به نهادهایی که تعاملات اجتماعی و اقتصادی میان آنها را اداره می‌کنند، تعریف می‌کند (میدری و خیرخواهان، ۱۳۸۳، ص ۳۵۲).

از منظر برنامه عمران سازمان ملل متحد به عنوان یکی از مراجع ترویج‌کننده این ایده مدیریتی، حکمروایی «اعمال اقتدار سیاسی، اقتصادی و اداری در مدیریت امور یک کشور در تمامی سطوح (ملی و محلی) که شامل سازوکارها، جریانها و نهادهایی است که از طریق آنها شهروندان و گروه‌ها، علائقشان را ابراز می‌دارند، حقوق قانونی شان را اعمال می‌کنند، تعهداتشان را انجام می‌دهند و تفاوت‌هایشان را تعدیل می‌کنند». بر اساس تعریف فوق، چند نکته قابل برداشت است (برنامه عمران سازمان ملل متحد، ۲۰۰۰، ص ۲ و زیست بوم سازمان ملل، ۲۰۰۴، ص ۶):

- اول؛ اینکه حکمروایی، فراتر از حکومت است. حکمروایی به عنوان یک مفهوم، وجود قدرت درون و بیرون نهادهای حکومتی را به رسمیت می‌شناسد و علاوه بر حکومت، بخش خصوصی و جامعه مدنی^۷ را به عنوان بازیگران اصلی تعریف می‌کند.

- دوم؛ اینکه حکمروایی بر فرآیندهایی تاکید دارد که در آن تصمیمات بر پایه روابط پیچیده میان بازیگران زیادی با اولویت‌های متفاوت اتخاذ می‌شود. فرآیندها بر بهبود تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و اجرا متمرکز است. به عبارت دیگر حکمروایی را می‌توان به عنوان محیطی تجسم نمود که در آن سازمان‌های مدنی، اجتماعات، شهروندان، بخش خصوصی و سایر نهادها می‌توانند خود را مالک فرآیندها توسعه و مدیریت محلی جوامع خود فرض نمایند. در چنین شرایطی مشارکت، بهره‌برداری از منابع محلی، ابتکارات و خلاقیت‌های بازیگران در جهت توسعه محلی بهبود می‌یابد.

- سوم اینکه حکمروایی مفهومی خنثی و بیطرفانه

5. Graham J. , Amos B. , Plumtptre T

6. UN-HABITAT,

۷. جامعه مدنی (Civil society) شامل افراد و گروه‌های سازمان یافته یا سازمان نیافته ای است که در قلمروهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی تعامل دارند و مقررات و قوانین رسمی و غیررسمی آنها را تنظیم می‌کند.

است. کنشگران، سازوکارها، فرآیندها و نهادها می‌توانند نتایج مثبت یا منفی از خود بجای بگذارند. لذا ماهیت حکمروایی محلی نیز خنثی است و مبتنی بر نحوه بکارگیری و بهره‌برداری از آن می‌باشد. همانطوریکه در سند سیاستی برنامه توسعه سازمان ملل نیز اشاره شده است، حکمروایی خوب یک جزء ضروری برای نیل به رشد و توسعه پایدار و منصفانه است.

۲-۲- حکمروایی محلی / روستایی

حکمروایی خوب که رویکرد نوین اداره امور عمومی است در قلمرو فراملی، ملی و محلی کاربرد گسترده‌ای یافته است. یکی از ابعاد منطقه‌ای حکمروایی، حکمروایی محلی است که به کیفیت اداره امور محلی در حوزه‌های شهری و روستایی اشاره دارد. حکمروایی محلی، وسیعتر از حکومت محلی (واحد سیاسی و سازمانی قانونی در قلمرو محلی) و بیانگر اقتدار سیاسی، اقتصادی و مدیریتی شبکه‌ای از بازیگران در حوزه‌های شهری و روستایی است. آنچه تعیین کننده محلی بودن حکمروایی است، میزان مشارکت مؤثر شهروندان و بازیگران محلی در تعیین آرمان‌ها و خواسته‌های محلی و تلاش مشترک برای تحقق اهداف و خواسته‌های جامعه محلی است (ماریگری، ۲۰۰۴، ص ۲۲). در حکمروایی محلی، شبکه‌ای از بازیگران مدیریت محلی، بخش خصوصی، تشکل‌های غیردولتی و مدنی و نمایندگان دولت مرکزی اولویت‌ها و مسائل محلی را شناسایی و برای تحقق خواسته‌ها و رفع مشکلات با یکدیگر تشریک مساعی می‌کنند (زاهدی، ۱۳۸۶، ص ۱۸۳).

تعدد و تکثرکنشگران و نیروهای مؤثر در حیات جامعه محلی (روستا) در مقیاس‌های مختلف محلی، ملی و منطقه‌ای و ضرورت همگرایی و همسویی آنها در یک چارچوب مبتنی بر مردم‌سالاری محلی و عدالت فضایی را می‌توان مهمترین استدلال ضرورت استقرار الگوی حکمروایی محلی (روستایی) و جایگزینی آن به جای مدیریت محلی در نواحی روستایی دانست. الگویی که از طریق جلب مشارکت و همیاری تمام نیروهای عملکردی و تمام سطوح جغرافیایی و جایگزینی همگرایی به جای

تفرق و واگرایی بتواند زمینه توسعه پایدار و سازمان فضایی-کالبدی کارآمد در نواحی روستایی را فراهم کند (کاظمیان، ۱۳۸۶، ص ۶). براین اساس حکمروایی روستایی باید برخواسته از متن و منتخب جامعه، شفاف، پاسخگو و مسئولیت‌پذیر در قبال اقدامات خود و دارای عملکردی کارآمد و اثر بخش در اداره امور عمومی باشد. حکمروایی روستایی باید عادل و منصف در ارائه خدمات عمومی به روستاییان باشد و در تمامی سطوح برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت از مشارکت روستاییان بهره‌برداری نماید و بستر مناسب را برای توسعه نهادهای مدنی فراهم نماید (دربان آستانه و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۷۵).

۲-۳- عوامل تبیین‌کننده حکمروایی محلی

حکمروایی محلی یک سیستم اجتماعی پیچیده، مداوم و متحول است. روابط متقابل میان عوامل تأثیرگذار بر عملکرد مدیریت‌های محلی در راستای اصول حکمروایی محلی، به شکلی که آنها در یک مجموعه‌ی یکپارچه، متوازن و هماهنگ شوند، حائز اهمیت است و مدیران محلی باید بتوانند جهت نیل به مقاصد خود به درستی این متغیرها را بشناسند. به عبارت دیگر این سازمان‌ها باید فرصت‌ها و ظرفیت‌های موجود و تهدیدات و تنگناها را در جهت بهره‌برداری از فرصت‌ها و کاهش تاثیر تهدیدها شناسایی کنند. بررسی رضایت بخش عوامل مرتبط و مؤثر بر حکمروایی روستایی به دلیل گستردگی ابعاد و مولفه‌های آن تنها از طریق یک رویکرد بین رشته‌ای امکان پذیر است. به عبارت دیگر باید طیف کاملی از مسایل جغرافیایی، حقوقی، اجتماعی، مدیریتی و غیره که بر عملکرد آنها تأثیر است، مورد بررسی قرار گیرد.

در حوزه حکمروایی محلی اعم از حکمروایی شهری و روستایی، طی دهه اخیر در کشورهای مختلف و سازمان‌های بین‌المللی بخصوص سازمان‌های وابسته به سازمان ملل مطالعات متعددی صورت گرفته است. برخی از مطالعات بر مفهوم حکمروایی به معنای عام آن متمرکز شده‌اند و گروهی نیز به مطالعه یک یا چند بعد/

مولفه حکمروایی مانند عملکرد، کارایی، اثربخشی مدیریت‌های محلی، مشارکت مردم در امور، وضعیت مردم‌سالاری، پاسخگویی، شفافیت، مسئولیت‌پذیری و فساد مدیران حکومت‌های محلی پرداخته‌اند.

هرچند کلیه مطالعات حکمروایی شهری و روستایی در زمره حکمروایی‌های محلی طبقه‌بندی می‌شود اما این قبیل تحقیقات در زمینه حکمروایی شهری بیشتر از حوزه روستایی می‌باشند. در حوزه تخصصی حکمروایی خوب روستایی، غالب مطالعات انجام شده، بر ابعاد و مولفه‌های حکمروایی شامل مشارکت روستاییان در اجرای پروژه‌های عمرانی و خدماتی یا اثربخشی و عملکرد مدیریت روستایی متمرکز شده است و مطالعات کمتری با رویکرد جامع و مشتمل بر کلیه ابعاد و مولفه‌های آن صورت گرفته است. با عنایت به اینکه مدیریت سرزمین در قلمرو شهری و روستایی در اغلب کشورهای جهان توسط شوراها و سازمان‌های اداره امور محلی تحت عنوان شهرداری و دهیاری صورت می‌گیرد و نتایج آن قابل استفاده و تعمیم در مطالعات مدیریت روستایی نیز می‌باشد لذا در این بخش کلیه پژوهش‌های حکمروایی محلی اعم از شهری و روستایی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است که جمع‌بندی نتایج حاصل از بررسی‌های فوق در جداول شماره ۱ و ۲ به طور خلاصه به تفکیک نوع متغیر، رابطه یا تاثیر بر حکمروایی روستایی به همراه ماخذ آن درج شده است. با توجه به نتایج مطالعات (مندرج در جدول شماره ۱ و ۲)

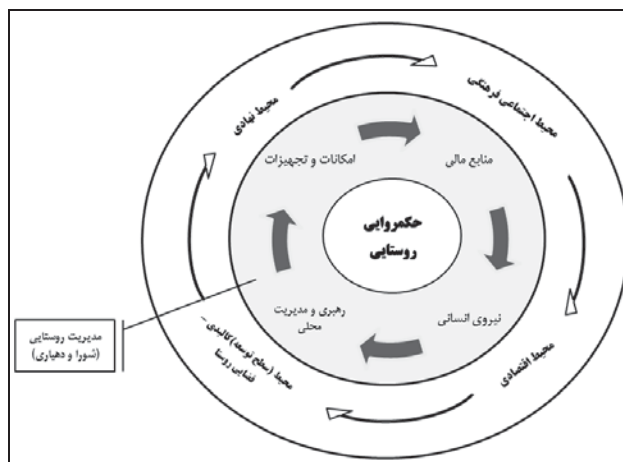
ماهیت متغیرها و با توجه به اینکه فعالیت‌های سازمان‌ها در بستر دو محیط داخلی و خارجی آن انجام می‌شود در مجموع می‌توان عوامل تبیین‌کننده حکمروایی محلی و روستایی را به دو گروه عوامل درونی یا خصوصیات سازمانی و عوامل بیرونی یا محیطی طبقه‌بندی کرد که می‌توان روابط عوامل مذکور را به عنوان مدل نظری تحقیق به صورت شکل شماره ۱ نمایش داد.

بر اساس نتایج بررسی مطالعات و پیشینه تحقیق، متغیر «سطح درآمد خانوار و میزان رشد درآمد» با ۱۱ ارجاع، مهمترین متغیر تبیین‌کننده حکمروایی روستایی محسوب می‌شود. بعد از آن متغیرهای «سطح تحصیلات روستاییان» و «سطح درآمدهای مدیریت محلی» با فراوانی ۱۰ ارجاع، متغیر «سیاست‌ها و خط مشی‌های برنامه‌ریزی حکومت محلی» با ۹ ارجاع و متغیرهای «سرمایه اجتماعی و اعتماد اجتماعی» و «سطح توسعه عمرانی و اجرای طرح‌های» با ۸ ارجاع، مهمترین متغیرهای موثر بر حکمروایی روستایی بر اساس نتایج مطالعات انجام شده محسوب می‌شوند. در مطالعه حاضر نیز با استفاده از نتایج مطالعات قبلی متغیرهای احتمالی مرتبط و موثر بر حکمروایی روستایی شناسایی شدند و پس از ارزیابی متغیرها، متناسب با شرایط ایران و منطقه مورد مطالعه تعریف عملیاتی شدند که در نهایت در محاسبات و تجزیه و تحلیل‌ها مورد استفاده قرار گرفتند.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۸۳

شکل ۱. عوامل تبیین‌کننده حکمروایی روستایی؛ ماخذ: نگارندگان.

جدول ۱. عوامل درونی تبیین کننده حکمروایی محلی

عامل	متغیر	رابطه/تاثیر	محقق
خصوصیات سازمانی مدیریت محلی	درآمدهای محلی و ملی مدیریت محلی	مثبت	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲- زانگ و همکاران، ۲۰۰۰- کوفمان و همکاران، ۲۰۰۴- نعمتی و بدری، ۱۳۸۶- یائو، ۲۰۰۶- مور و همکاران، ۲۰۰۵- ایمانی، ۱۳۸۲- ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۴- کیم، ۲۰۰۷
	تعامل با مدیریت‌های محلی و مقامات محلی	مثبت	چوبچیان و همکاران، ۱۳۸۶- فیروزآبادی، ۱۳۸۸- نعمتی و بدری، ۱۳۸۶- ایمانی، ۱۳۸۲- عبداللهیان و همکاران، ۱۳۸۵-
	ساختار مدیریت محلی	مشروط	مور و همکاران، ۲۰۰۵- ایمانی، ۱۳۸۲- کیم، ۲۰۰۷-
	نسبت پرسنل صفی به کل پرسنل صفی و ستادی	مثبت	مور و همکاران، ۲۰۰۵-
	حمایت نهادهای فرادست دولتی	مثبت	عبداللهیان و همکاران، ۱۳۸۵-
	سبک مدیریت، رهبری	مثبت	تراورس و همکاران، ۲۰۰۴- کیم، ۲۰۰۷- فیروزآبادی، ۱۳۸۸
	سرمایه فیزیکی	مثبت	ایمانی، ۱۳۸۲-
	روابط درون/برون گروهی	مثبت	ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۴-
	تعلق مکانی	مثبت	ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۴-
	عامل نیروی انسانی مدیریت‌های محلی	درآمد و استقلال مالی پرسنل	مثبت
رضایت شغلی		مثبت	کوفمان و همکاران، ۲۰۰۲- چوبچیان و همکاران، ۱۳۸۶- فیروزآبادی، ۱۳۸۸-
سن		مشروط	فیروزآبادی، ۱۳۸۸- علوی تبار، ۱۳۷۸-
تحصیلات		مثبت	کوفمان و همکاران، ۲۰۰۲- فیروزآبادی، ۱۳۸۸- ایمانی، ۱۳۸۲- ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۴- کیم، ۲۰۰۷-
تجربه		مثبت	چوبچیان و همکاران، ۱۳۸۶- فیروزآبادی، ۱۳۸۸- ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۴-
آگاهی شغلی- شرکت در دوره‌های آموزشی		مثبت	کوفمان و همکاران، ۲۰۰۲- چوبچیان و همکاران، ۱۳۸۶- فیروزآبادی، ۱۳۸۸- نعمتی و بدری، ۱۳۸۶-

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۸۴

جدول ۲. عوامل بیرونی تبیین کننده حکمروایی محلی

عامل	متغیر	رابطه/تاثیر	محقق
مخاطب اجتماعی و فرهنگی	تحصیلات روستاییان (درصد جمعیت دارای مدرک دیپلم، درصد جمعیت دارای مدرک دانشگاهی)	مثبت	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲- علوی تبار، ۱۳۷۸- بردهان و همکاران، ۲۰۰۸- خان و همکاران، ۲۰۰۷- ویسی و بارسار، ۱۳۸۴- هولکمب و ویلیامز، ۲۰۰۸- وایتز شایبرو، ۲۰۰۸- عبداللهیان و همکاران، ۱۳۸۵- صفریشالی، ۱۳۸۷- حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۶
	سرمایه اجتماعی- اعتماد اجتماعی	مثبت	طاهری، ۱۳۸۲- احمدآقایی، ۱۳۸۲- فیروزآبادی، ۱۳۸۸- پاتنام، ۲۰۰۰- کوساک، ۱۹۹۸- ایمانی، ۱۳۸۲- حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۶- حاجی ابراهیم زاده، ۱۳۸۳
	اختلاط اجتماعی، انسجام اجتماعی	مشروط	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲- طاهری، ۱۳۸۲- قاسمی، ۱۳۸۴- عبداللهیان و همکاران، ۱۳۸۵- آقایی، ۱۳۸۲-
	تعلق مکانی	مثبت	ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۴-
	توسعه نهادهای مدنی محلی	مثبت	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲- امین و تریفیت، ۲۰۰۱- ایمانی، ۱۳۸۲- قاسمی، ۱۳۸۴-
	جمعیت، رشد جمعیت	مشروط-مثبت	کوفمان و همکاران، ۲۰۰۴- لاکی و همکاران، ۲۰۰۲- نعمتی و بدری، ۱۳۸۶- یائو، ۲۰۰۶- هولزر، ۲۰۰۹- مور و همکاران، ۲۰۰۵- هولکمب و ویلیامز، ۲۰۰۸- کیم، ۲۰۰۷-

ادامه جدول ۲. عوامل بیرونی تبیین کننده حکمروایی محلی

دسترسی روستاییان به رسانه‌های ارتباط جمعی	مثبت	قاسمی، ۱۳۸۴- ویسی و بادسار، ۱۳۸۴-
آگاهی اجتماعی- وجود اداره ترویج یا فعالیت در امور توسعه اقتصادی-	مثبت	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲- موسسه منابع طبیعی هند، ۲۰۰۳- برک پور، ۱۳۸۱- شکوری، ۱۳۷۸- ویسی و بادسار، ۱۳۸۴- وایتزشاپیرو، ۲۰۰۸- حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۶
منزلت اقتصادی- اجتماعی روستاییان	مثبت	قاسمی، ۱۳۸۴- صفریشالی، ۱۳۸۷- حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۶- آقایی، ۱۳۸۲
سطح درآمد روستاییان، میزان رشد درآمد	مثبت	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲- موسسه منابع طبیعی هند، ۲۰۰۳، شکوری، ۱۳۷۸- قاسمی، ۱۳۸۴- یاثو، ۲۰۰۶- خان و همکاران، ۲۰۰۷- ویسی و بادسار، ۱۳۸۴- زفر-گومز و همکاران، ۲۰۰۸- زفر-گومز و همکاران، ۲۰۰۹- صفریشالی، ۱۳۸۷- حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۶
میزان اشتغال، درصد جمعیت زیر ۱۸ سال، درصد جمعیت بالای ۶۵ سال	مثبت	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲، ویسی و بادسار، ۱۳۸۴- زفر-گومز و همکاران، ۲۰۰۸- زفر-گومز و همکاران، ۲۰۰۹- هولکمب و ویلیامز، ۲۰۰۸-
میزان بیکاری،	منفی	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲، زفر-گومز و همکاران، ۲۰۰۸- زفر-گومز و همکاران، ۲۰۰۹- وانگ و یاثو، ۲۰۰۷- عبداللهیان و همکاران، ۱۳۸۵-
مهاجرت، درصد نیروی کار محلی که خارج از محل سکونت کار می‌کنند،	مشروط	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲- بردهان و همکاران، ۲۰۰۸- یاثو، ۲۰۰۶- زفر-گومز و همکاران، ۲۰۰۸- زفر-گومز و همکاران، ۲۰۰۹- عبداللهیان و همکاران، ۱۳۸۵-
سطح توسعه صنعتی روستایی	مثبت	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲- زفر-گومز و همکاران، ۲۰۰۸- زفر-گومز و همکاران، ۲۰۰۹-
نابرابری سطح درآمدی	منفی	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲-
ثروت و دارایی روستاییان، تملک زمین کشاورزی	مثبت	قاسمی، ۱۳۸۴- بردهان و همکاران، ۲۰۰۸- صفریشالی، ۱۳۸۷-
توسعه بنگاه‌ها و بخش خصوصی	مثبت	زانگ و همکاران، ۲۰۰۰- نکوم، ۲۰۰۲-
توریستی بودن سکونتگاه	مثبت	زفر-گومز و همکاران، ۲۰۰۸-
حوزه نفوذ و حوزه تاثیر	مثبت	چشایر و ماگرینی، ۲۰۰۵-
موقعیت مکانی مناسب	مثبت	چوپچیان و همکاران، ۱۳۸۶- فیروزآبادی، ۱۳۸۸-
مقیاس، مساحت روستا	مثبت	زانگ و همکاران، ۲۰۰۰- چشایر و ماگرینی، ۲۰۰۵- چشایر، ۲۰۰۲- مور و همکاران، ۲۰۰۵-
تراکم جمعیتی	مثبت	لاکی و همکاران، ۲۰۰۲- هولکمب و ویلیامز، ۲۰۰۸-
توسعه کالبدی- ارائه خدمات عمومی - کیفیت زیرساخت‌ها	مثبت	کوفمان و همکاران، ۲۰۰۴- ساتو، ۲۰۰۶- زانگ و همکاران، ۲۰۰۰- لین و جین، ۲۰۰۴- زانگ و ژو، ۲۰۰۴- نکوم، ۲۰۰۲- نعمتی و بدری، ۱۳۸۶- شکوری، ۱۳۷۸-

مدیریت شهری

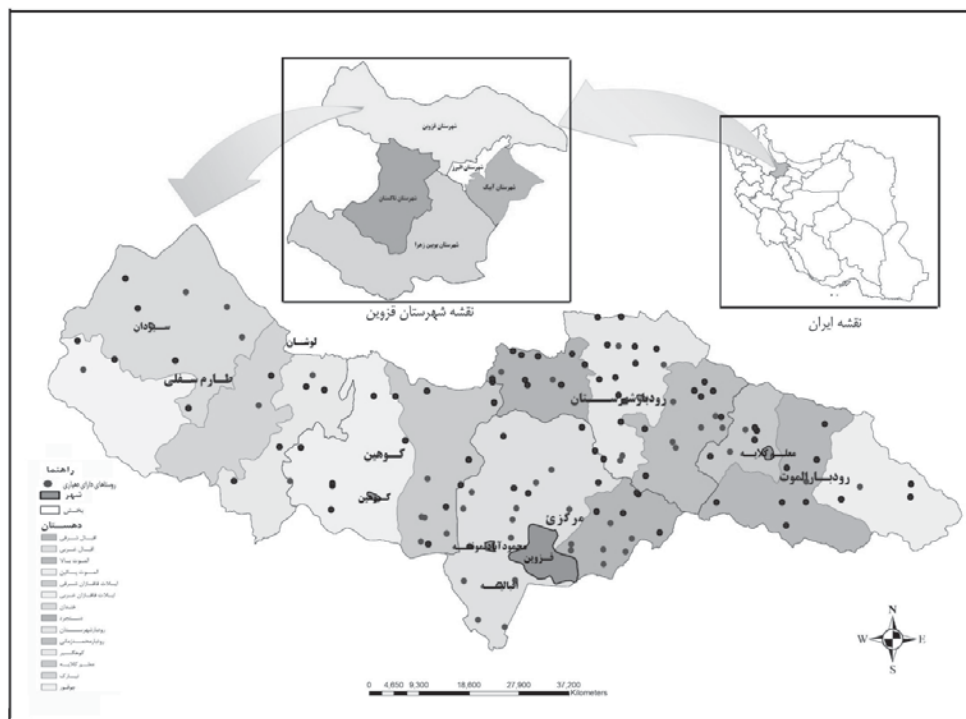
دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۸۵

۴- تکنیک‌ها و روش‌ها تحقیق حاضر بر مبنای هدف، از نوع مطالعات کاربردی می‌باشد زیرا در جهت توسعه دانش کاربردی در حوزه مدیریت‌های محلی (دهیاری‌ها و شوراهای اسلامی روستایی) انجام می‌گیرد و نتایج حاصل از آن در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها قابل استفاده است. رویکرد غالب تحقیق، پیمایشی می‌باشد که با کمک تکنیک نمونه‌گیری سعی در تعمیم نتایج حاصل از این

تحقیق به حکومت‌های محلی نواحی روستایی شهرستان قزوین^۹ می‌باشد. جامعه آماری تحقیق حاضر کلیه دهیاری‌ها و شوراهای اسلامی شهرستان قزوین، بخشداران و سرپرستان خانوارهای روستایی در سال ۱۳۸۸ می‌باشد. بر اساس آمار موجود تعداد دهیاری‌های راه‌اندازی شده شهرستان قزوین ۸۹ دهیاری می‌باشد که ۶۹ دهیاری دارای حداقل سه سال، تجربه فعالیت دارند که با استفاده از آماره کوکران، ۴۷ دهیاری و به تبع آن ۴۷ نفر از رؤسای شوراهای اسلامی روستایی از طریق نمونه‌گیری طبقه‌بندی چند مرحله‌ای انتخاب شدند. همچنین در مورد جامعه آماری سرپرستان خانوارهای روستایی، حجم جامعه آماری با استفاده از آماره کوکران ۴۵۰ نفر تعیین شد و داده‌های مورد نظر با استفاده از پرسشنامه از دهیاران، رؤسای شوراهای اسلامی روستایی و سرپرستان خانوارهای روستاهای منتخب گردآوری شد. همچنین داده‌های مربوط به بخشداران

برای هر روستا به صورت مجزا از طریق پرسشنامه گردآوری شد. نظر به اینکه برخی متغیرهای تحقیق (مانند رضایت شغلی، سرمایه اجتماعی و سبک مدیریت) به صورت مقیاس مورد سنجش قرار گرفتند، لذا «پایایی»^{۱۰} مقیاس‌ها با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ^{۱۱} مورد ارزیابی قرار گرفت که پس از اصلاحات و حذف برخی گویه‌ها، مقدار آماره مذکور برای مقیاس رضایت شغلی ۰/۶۹، برای سبک مدیریت ۰/۷۶ و برای سرمایه اجتماعی ۰/۹۵ محاسبه شد که در حد متوسط و زیاد قابل قبول می‌باشند. همچنین به منظور ارزیابی روایی^{۱۲} پرسشنامه‌ها و مقیاس‌ها، پس از تدوین سئوالات از نظرات اساتید و کارشناسان استانداری قزوین و معاونت امور دهیاری‌ها نیز بهره برده شد و سئوالات پرسشنامه چندین بار مورد بازبینی قرار گرفت و اصطلاحات لازم در آن اعمال شد. با عنایت به اینکه متغیر وابسته تحقیق «سطح حکمروایی

نقشه ۱. موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

۹. که حداقل سه سال مالی کامل از شروع به کار آنها گذشته باشد

10. Reliability

11. Cronbach's Alpha

12. Validity

جدول ۲. سطح بندی حکمروایی روستایی در روستاهای منتخب؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

سطح حکمروایی	ضریب حکمروایی	فراوانی	درصد
ضعیف	۰-۰/۳۹	۳۰	۵۰
متوسط	۰/۴۰-۰/۵۹	۲۴	۴۰
قوی	۰/۶۰-۱	۶	۱۰
جمع			۱۰۰

روستایی» در نواحی روستایی مورد مطالعه می‌باشد، به منظور سنجش این سازه از ۲۵ شاخص در چهار بعد عملکردی، برابری، مشارکتی و پاسخگویی استفاده شد و

به منظور سنجش و تحلیل سطح حکمروایی روستایی، از تکنیک «شبهات به گزینه ایده‌آل» (TOPSIS) استفاده شد.

همچنین به منظور تبیین عوامل موثر بر حکمروایی روستایی، با توجه به حجم زیاد متغیرهای احتمالی اثرگذار بر متغیر وابسته، محاسبات آماری در دو گام صورت گرفت. در گام اول روابط و همبستگی‌های دوگانه بین حکمروایی روستایی و عوامل احتمالی اثرگذار مورد بررسی قرار گرفت و متغیرهای دارای ضریب همبستگی معنی دار در سطح پنج و یک درصد شناسایی و غربال شد و در گام بعد با استفاده از تکنیک تحلیل مسیر^{۱۳}، تاثیر متغیرهای غربال شده بر متغیر وابسته مورد بررسی قرار گرفت. لذا به منظور بررسی ارتباط عوامل مرتبط با حکمروایی روستایی از ضرایب پیرسون، اسپیرمن و کای اسکور متناسب با مقیاس متغیرها و برای تبیین حکمروایی روستایی و ارائه الگوی مربوطه از تکنیک آماری تحلیل مسیر استفاده شد.

با عنایت به اینکه سطح تحلیل تحقیق حاضر حکمروایی‌های روستایی است و واحدهای آماری تحقیق در دو سطح روستا (دهیاران و روسای شوراهای اسلامی و بخشداران) و روستاییان (سرپرستان خانوار روستایی) مورد بررسی قرار گرفت، لذا به منظور یکسان سازی و آماده‌سازی داده‌ها برای محاسبات، از میانگین

داده‌های مربوط به سرپرستان خانوارها در سطح روستا استفاده شد.

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱- وضعیت نمایه حکمروایی روستایی

پس از تعیین الگوی سنجش و شناسایی ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های حکمروایی روستایی، نمایه^{۱۴} حکمروایی روستایی با استفاده از تکنیک «شبهات به گزینه ایده‌آل» در دامنه صفر تا صد محاسبه شد و نتایج به عنوان متغیر وابسته تحقیق مورد استفاده قرار گرفت.^{۱۵} نتایج تحقیق نشان می‌دهد؛ میانگین نمایه حکمروایی روستایی محاسبه شده ۴۹/۶۶ درصد می‌باشد. در این میان کمترین نمایه ۳۲/۲۵ درصد و بیشترین ۶۴/۶۷ درصد می‌باشد. نتایج گروه‌بندی نمایه حکمروایی روستایی نشان می‌دهد، بخش عمده مدیریت‌های محلی (شوراها و دهیاری‌ها) مورد مطالعه (۷۵ درصد) در گروه حکمروایی روستایی متوسط متمرکز شده‌اند. همچنین ۱۳/۹ درصد از مدیریت‌های محلی دارای حکمروایی روستایی ضعیف و ۱۱/۱ درصد دارای حکمروایی روستایی قوی می‌باشند. به عبارت دیگر حکمروایی روستایی در حکومت‌های محلی مورد مطالعه در وضعیت متوسطی قرار دارد.

۴-۲- تبیین حکمروایی روستایی

۴-۲-۱- تحلیل دو متغیری

همانگونه که اشاره شد؛ در این مطالعه در گام اول ارتباط

13. Path analysis

14. Index

۱۵. با عنایت به اینکه ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های حکمروایی روستایی، تکنیک‌های سنجش و نتایج در مقاله‌ای جداگانه به طور مفصل مورد بررسی قرار گرفته است لذا در این مقاله به صورت اختصاصی به تبیین حکمروایی روستایی پرداخته می‌شود.

جدول ۳. رابطه حکمروایی روستایی با عوامل تبیین کننده آن؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

ns, *, **، به ترتیب بی معنی، معنی دار در سطوح پنج درصد و یک درصد

نام متغیر	مقیاس	همبستگی	نام متغیر	مقیاس	همبستگی
عوامل بیرونی			عوامل درونی		
موقعیت مکانی-فضایی			خصوصیات سازمانی		
مساحت روستا	نسبی	۰/۴۸۴**	درآمد دهیاری	نسبی	۰/۴۵۶*
شاخص ثقل جمعیتی	نسبی	۰/۰۳۸	درجه دهیاری	ترتیبی	۰/۵۰۳**
شاخص مرکزیت ارتباطی	نسبی	۰/۶۳۷**	تملك ساختمان حکومت محلی	نسبی	۰/۳۶۹*
کیفیت راه روستایی	نسبی	۰/۴۱۲*	تجهیزات اداری حکومت محلی	نسبی	۰/۲۹۹
فاصله از مرکز بخش	نسبی	۰/۰۳۹	ماشین‌آلات عمرانی و خدماتی حکومت محلی	نسبی	۰/۳۷۲*
فاصله از مرکز شهرستان	نسبی	۰/۱۲۴	تجهیزات آتش نشانی حکومت محلی	نسبی	۰/۱۷۹
شاخص توسعه زیرساخت‌های بهداشتی	نسبی	۰/۲۹۴	سبک مدیریت حکومت محلی	ترتیبی	۰/۵۵۰**
شاخص توسعه زیرساخت‌های ارتباطی	نسبی	۰/۵۸۵**	تملك اراضی و املاک مورد نیاز	ترتیبی	۰/۵۲۲**
شاخص توسعه زیرساخت‌های رفاهی	نسبی	۰/۵۲۰**	نسبت پرسنل صفی به ستادی دهیاری	نسبی	۰/۳۸۸*
شاخص توسعه سیاسی اداری	نسبی	۰/۳۴۴*	تعداد پرسنل دهیاری	نسبی	۰/۳۸۸*
توسعه کالبدی روستا	نسبی	۰/۷۱۸**	عملکرد عمرانی-خدماتی حکومت محلی	نسبی	۰/۶۲۸**
محیط اقتصادی			استقرار دهیاری در فضای اداری و تجهیز آن		
تراکم جمعیتی	نسبی	۰/۰۹۶	تعامل با بنیاد مسکن	ترتیبی	۰/۰۶۲
جمعیت روستا	نسبی	۰/۳۳۱*	تعامل با اداره برق	ترتیبی	۰/۰۰۸
تحولات جمعیتی طی دهه اخیر	نسبی	۰/۰۲۳	تعامل با نیروی انتظامی	ترتیبی	۰/۴۰۶*
تعداد شاغلان	نسبی	۰/۳۴۳*	تعامل با مخابرات	ترتیبی	۰/۲۴۶
تعداد با سوادان	نسبی	۰/۳۹۳*	تعامل با ثبت احوال	ترتیبی	۰/۱۶۴
تعداد بیسوادان	نسبی	۰/۲۷۱	تعامل با آبفا	ترتیبی	۰/۰۲۹
جمعیت زیر ۱۴ سال	نسبی	۰/۱۸۴	تعامل با بهداشت	ترتیبی	۰/۱۶۱
جمعیت بالای ۶۵ سال	نسبی	۰/۱۴۸	تعامل با بخشداران	ترتیبی	۰/۴۸۸**
جمعیت ۱۵ تا ۶۴ سال (جمعیت فعال)	نسبی	۰/۳۶۰*	تعامل با جهاد کشاورزی	ترتیبی	۰/۴۹۷**
هزینه درآمد	نسبی	۰/۴۵۰**	تعامل با استانداری‌ها	ترتیبی	۰/۵۳۸**
هزینه خانوار	نسبی	۰/۴۷۰**	تعامل با حکومت‌های محلی شهری مجاور	ترتیبی	۰/۲۷۴
نابرابری سطح درآمدی روستاییان	نسبی	-۰/۰۱۵	تعامل با حکومت‌های محلی روستایی مجاور	ترتیبی	۰/۴۳۶**
دارایی روستاییان	نسبی	۰/۱۸۰	تعامل با فرمانداری	ترتیبی	۰/۴۷۹**
شاخص بنگاه‌های بازرگانی و خصوصی	نسبی	۰/۵۲۷**	خصوصیات نیروی انسانی		
شاخص گردشگری	نسبی	۰/۳۶۰*	برگزاری نشست‌های عمومی	نسبی	۰/۴۰۸*
توسعه صنعتی		۰/۳۲۵*	رضایت شغلی دهیاران	ترتیبی	۰/۶۹۱**

محیط اجتماعی فرهنگی		شرکت در دوره‌های آموزشی	نسبی	نسبی
شاخص تنوع زبانی	نسبی	سطح تحصیلات دهیار	نسبی	۰/۴۱۸*
انسجام اجتماعی	ترتیبی	سطح تحصیلات حسابدار	نسبی	۰/۳۸۳*
چالش‌های اجتماعی	ترتیبی	سطح تحصیلات کارکنان	نسبی	۰/۳۹۱*
مشورت	ترتیبی	سن اعضاء شورا	نسبی	۰/۴۳۱**
سرمایه اجتماعی	ترتیبی	سن دهیار	نسبی	۰/۲۱۷
سن شهروندان	نسبی	تجربه دهیار	نسبی	۰/۰۸۸
تحصیلات شهروندان	نسبی	تجربه شورا	نسبی	۰/۶۲۱**
شاخص منزلت اقتصادی- اجتماعی روستاییان	ترتیبی	مخارج ماهیانه دهیار	نسبی	۰/۳۴۰*
وجهه شغلی روستاییان	ترتیبی	درآمد ماهیانه دهیار	نسبی	۰/۲۲۸
تعلق مکانی به روستا	نسبی	مخارج ماهیانه شورا	نسبی	۰/۰۶۸
		درآمد ماهیانه شورا	نسبی	۰/۲۹۷
		روابط درون گروهی (رضایت از همکاران)	ترتیبی	۰/۱۴۱
				۰/۴۶۹**

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۸۹

بین نمایه حکمروایی روستایی با متغیرهای مستقل تحقیق مورد بررسی قرار گرفت که نتایج در جدول شماره ۳ درج شده است. نتایج تحقیق در خصوص عوامل مکانی و فضایی حاکی از آن است، غالب شاخص‌های توسعه زیرساخت‌های روستا مانند «شاخص توسعه زیرساخت‌های ارتباطی»، «شاخص توسعه زیرساخت‌های رفاهی»، «شاخص توسعه سیاسی اداری» و «توسعه کالبدی روستا» که نشان‌دهنده سطح توسعه عمران روستایی است با نمایه حکمروایی ارتباط مثبت و معنی‌داری وجود دارد. همچنین بین «مساحت روستا» (بر اساس طرح هادی)، «کیفیت راه روستایی» و «شاخص مرکزیت ارتباطی روستا» و نمایه حکمروایی ارتباط مثبت و معنی‌داری مشاهده شد.

در گروه متغیرهای محیط اقتصادی، بین متغیرهای جمعیت روستاها، وضعیت اشتغال و جمعیت فعال از نظر اقتصادی (جمعیت ۱۵ تا ۶۵ سال)، تعداد باسوادان روستا (که نشانگر پتانسیل نیروی انسانی روستا)، «هزینه» و «درآمد خانوارهای روستایی»، «شاخص توسعه واحدهای خدماتی و خصوصی»، «شاخص جاذبه‌های گردشگری روستایی» و «سطح توسعه صنعتی روستایی» (که نشان‌دهنده بنیه اقتصادی روستاییان و روستاها می‌باشد) با حکمروایی روستایی ارتباط مثبت و معنی‌داری مشاهده شد. اما ارتباط معنی‌داری بین

«جمعیت غیر فعال از نظر اقتصادی»، «تراکم جمعیتی»، «نابرابری سطح درآمدی بین روستاییان» و «اداری روستاییان» با حکمروایی روستایی مشاهده نشد که این نتیجه به دلیل پایین بودن انحراف معیار متغیرهای مذکور می‌باشد. به عبارت دیگر در روستاهای مورد مطالعه، وضعیت «تراکم جمعیتی»، «نابرابری سطح درآمدی» و «اداری روستاییان» تقریباً در وضعیت مشابهی می‌باشد. به همین دلیل به تغییرات متغیر وابسته (نمایه حکمروایی روستایی) واکنشی نشان نمی‌دهند.

سومین گروه متغیرهای عوامل بیرونی، محیط اجتماعی - فرهنگی روستایی می‌باشد. بر اساس نتایج تحقیق بین نمایه حکمروایی روستایی و متغیرهای «انسجام اجتماعی»، «سطح اطلاعات روستاییان از وظایف دهیاری‌ها و شوراها اسلامی روستایی»، «میزان مشورت مردم با آنها»، «سرمایه اجتماعی» (که نشان‌دهنده سطح اعتماد بین روستاییان با یکدیگر و بین مردم و دولت می‌باشد)، «تحصیلات شهروندان» و نهایتاً شاخص «منزلت اقتصادی - اجتماعی روستاییان» ارتباط مثبت و معنی‌داری مشاهده شد. اما بین متغیرهای تنوع زبانی و چالش‌های اجتماعی و نمایه حکمروایی روستایی به دلیل همزیستی و تعامل خوب بین روستاییان ارتباط معنی‌داری مشاهده نشد. همچنین به

دلیل تشابه زیاد از نظر سن و نوع شغل روستاییان مورد مطالعه، بین این دو متغیر و متغیر وابسته تحقیق، ارتباط معنی داری مشاهده نشد. همچنین با عنایت به اینکه بیش از ۹۲ درصد از روستاییان مورد مطالعه، احساس تعلق بیشتری به روستای خود اعلام کردند، لذا تغییرات این دو متغیر هیچگونه ارتباطی با تغییرات نمایه حکمروایی روستایی نشان نداد.

در بخش عوامل درونی حکومت‌های محلی، دو گروه از متغیرها شامل «خصوصیات سازمان» و «عامل نیروی انسانی» حکومت‌های محلی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج تحقیق حاکی از آن است در گروه خصوصیات سازمانی، بین نمایه حکمروایی روستایی با متغیرهای «درآمد دهیاری»، «درجه دهیاری»، «تملک ساختمان اداری»، «تجهیزات عمرانی و خدماتی»، «تملک اراضی مورد نیاز»، «تعداد پرسنل دهیاری»، «نسبت پرسنل صفی به ستادی» (که نمایانگر پتانسیل‌های مالی و پرسنلی حکومت‌های محلی می‌باشند)، همچنین متغیرهای «سبک مدیریت» حکومت محلی (که بر اساس تئوری XY محاسبه شده است)، «عملکرد عمرانی-خدماتی» و نیز «تعامل حکومت محلی با نهادهای ذریبط»، ارتباط مثبت و معنی داری مشاهده شد. اما به دلیل عدم تعامل مناسب و محدود بین مدیریت‌های محلی مورد مطالعه با بنیاد مسکن و شهرداری‌ها و نیز محدودیت تعامل با سازمان‌ها و شرکت‌های مخابرات، برق، آبفا، بهداشت و ثبت احوال به دلیل ماهیت فعالیت‌ها و عدم قرابت کاری، ارتباط معنی داری بین این متغیرها و متغیر وابسته مشاهده نشد.

همچنین در گروه عامل نیروی انسانی نیز نتایج تحقیق نشان می‌دهد، بین متغیرهای «سطح تحصیلات»، «تجربه پرسنل و مدیران مدیریت‌های روستایی» و «میزان شرکت در دوره‌های آموزشی» که تقویت‌کننده دانش و مهارت دهیاران می‌باشد، و متغیر وابسته تحقیق (نمایه حکمروایی روستایی) ارتباط مثبت و معنی داری مشاهده شد. به عبارت دیگر نمایه حکمروایی روستایی در حکومت‌های محلی که دارای پرسنل با سطح دانش و مهارت بیشتر هستند، در وضعیت بهتری قرار دارد.

همچنین دهیاری‌هایی که از رضایت شغلی و روابط درون

گروهی مناسبی برخوردارند، دارای عملکرد بهتری در حوزه حکمروایی روستایی نیز می‌باشند. اما از آنجائیکه بخش اعظم دهیاران (بیش از ۸۸ درصد) به صورت پاره‌وقت مشغول به کارند و تمامی اعضای شوراهای اسلامی روستایی از محلی غیر از شورا و دهیاری کسب درآمد می‌کنند، لذا درآمدها و مخارج زندگی آنها ارتباطی به مدیریت روستایی ندارد به همین دلیل ارتباط معنی داری بین سطح درآمد و مخارج خانواده اعضا شورای اسلامی روستا و دهیاری با متغیر وابسته تحقیق مشاهده نشد.

یکی دیگر از نتایج محاسبات همبستگی عدم ارتباط بین متغیر سن و متغیر وابسته تحقیق می‌باشد که براساس بررسی‌های صورت گرفته ناشی از متغیرهای تحصیلات و تجربه می‌باشد. زیرا مدیران جوان معمولاً دارای تحصیلات و دانش بروزتری هستند و از سوی دیگر مدیران مسن‌تر دارای تجربه بیشتری در اداره امور می‌باشند. لذا حضور این دو عامل باعث بی‌اثر شدن متغیر سن مدیران بر متغیر وابسته شد.

۴-۲-۲- تحلیل چند متغیری

در این پژوهش به منظور تبیین سیستمیک عوامل تاثیرگذار بر حکمروایی روستایی و نیل به یک مدل جامع از تکنیک چندمتغیری تحلیل مسیر استفاده شد و تاثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مورد بحث، در یک مدل مورد بررسی قرار گرفت. بدین منظور بر اساس پژوهش‌های انجام گرفته و تئوريات موجود در این زمینه و همچنین نتایج حاصل از تحلیل همبستگی، مدل‌های مختلف طرح و اجراء شده که نهایتاً مدل مندرج در شکل شماره ۱ تایید شد. همچنین میزان اثرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرها بر متغیر وابسته محاسبه شد که نتایج در جدول شماره ۵ درج شده است.

بر اساس نتایج تحقیق، متغیرهای «درجه دهیاری»، «جمعیت روستا»، «رضایت شغلی دهیار»، «سطح تحصیلات دهیار»، «سبک مدیریت»، «انسجام اجتماعی»، «تعامل با دهیاری‌های مجاور» و «تجربه دهیار» به ترتیب مهمترین عواملی هستند که به صورت مستقیم بر نمایه حکمروایی روستایی موثر هستند. بر

اساس نتایج تحلیل رگرسیون ضریب همبستگی چندگانه ۰.۸۶ و ضریب تعدیل^{۱۶} ۰/۷۲۳ محاسبه شد. به عبارت دیگر متغیرهای مستقل بیش از ۷۲ درصد از تغییرات حکمروایی روستایی را تبیین می‌کنند که از نظر آماری در سطح مطلوبی قرار دارد (جدول شماره ۴). بر اساس محاسبات درجه دهیاری مهمترین عاملی است که تاثیر مثبت و مستقیمی بر نمایه حکمروایی روستایی دارد. درجه دهیاری امتیاز اختصاصی سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور به دهیاری‌ها است که بر اساس شاخص‌های متعددی از جمله منابع درآمدی آنها و مساحت روستا تعیین می‌شود و نشانگر توانمندی دهیاری در اجرای پروژه‌های عمرانی و خدماتی محسوب می‌شود. تاثیر مثبت این متغیر بر متغیر وابسته، حاکی از آن است که روستاهای بزرگتر و دارای پتانسیل وصول درآمدهای محلی بیشتر، امکان ارائه خدمات بیشتر و بهتر به روستاییان را دارند و به تبع آن دارای سطح حکمروایی روستایی بهتری نیز می‌باشند. علاوه بر آن درجه دهیاری از طریق متغیرهای توسعه زیرساخت‌های

ارتباطی، تملک اراضی مورد نیاز دهیاری و سطح تحصيلات دهیار به صورت غیر مستقیم بر نمایه حکمروایی روستایی تاثیرگذار می‌باشد. یکی دیگر از متغیرهای دارای تاثیر مثبت و مستقیم بر نمایه حکمروایی روستایی، «جمعیت روستایی» می‌باشد. جمعیت یکی از شاخص‌های کلیدی در برنامه‌ریزی توسعه روستایی محسوب می‌شود و وضعیت شاخص‌ها و تحولات آن غالباً یکی از عوامل تبیین‌کننده پدیده‌های اجتماعی می‌باشد؛ زیرا سکونتگاه‌های پرجمعیت معمولاً دارای پتانسیل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بیشتری برای توسعه می‌باشند و با توجه به اینکه در برنامه‌ریزی‌ها و ارائه خدمات در اولویت قرار دارند، معمولاً از سطح توسعه بالاتری نیز برخوردار می‌باشند. نتایج تحقیقات محققان حاکی از وجود ارتباط مثبت معنی‌دار بین این متغیر و نمایه حکمروایی روستایی می‌باشد (جدول شماره ۱) و همانگونه که نتایج این تحقیق نیز نشان می‌دهد (نمودار شماره ۱) این متغیر یکی از عوامل مثبت و موثر بر حکمروایی روستایی

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۹۱ ■

جدول ۴. نتایج مربوط به برآورد مدل عوامل موثر بر حکمروایی روستایی؛ ماخذ: نتایج تحقیق.

متغیر	B	Std. Error	Beta	t	Sig
انسجام اجتماعی	۲/۳۰۵	۰/۷۱۵	۰/۲۴۶	۳/۲۲۴	۰/۰۰۳
سطح تحصيلات دهیار	۰/۸۹۵	۰/۲۲۸	۰/۳۴۹	۳/۹۳۳	۰/۰۰۱
تعامل با دهیاری‌های مجاور	۱/۸۳۰	۰/۶۶۶	۰/۲۲۵	۲/۷۴۸	۰/۰۱۱
تجربه دهیار	۱/۲۹۴	۰/۶۲۷	۰/۱۸۵	۲/۰۶۲	۰/۰۴۹
رضایت شغلی	۶/۴۶۹	۱/۵۸۴	۰/۳۹۲	۴/۰۸۳	۰/۰۰۰
سبک مدیریت	۴/۴۲۵	۱/۱۰۷	۰/۳۰۹	۳/۹۹۷	۰/۰۰۰
جمعیت روستا	۰/۰۲۱	۰/۰۰۷	۰/۳۹۸	۳/۲۰۰	۰/۰۰۴
درجه دهیاری	۰/۲۸۲	۰/۰۸۴	۰/۴۷۱	۳/۳۴۸	۰/۰۰۲
ضریب ثابت	۲/۱۳۷	۴/۶۷۱		۰/۴۵۸	۰/۶۵۱

استاندارد اشتباه تخمینی	ضریب تعدیل شده	ضریب تعیین	ضریب چندگانه همبستگی
۳/۰۴۱	۰/۷۲۳	۰/۷۴۴	۰/۸۶۳

جدول ۵. تجزیه اثرات متغیرهای تبیین کننده حکمروایی روستایی؛ منبع: یافته‌های تحقیق.

متغیر	تأثیر مستقیم	تأثیر غیرمستقیم	تأثیر کل
انسجام اجتماعی	۰/۲۴۶	۰	۰/۲۴۶
جمعیت روستا	۰/۳۹۸	۰	۰/۳۹۸
درجه دهیاری	۰/۴۷۱	۰	۰/۴۷۱
تحصیلات دهیار	۰/۳۴۹	۰/۲۶۹	۰/۶۱۸
تجربه دهیار	۰/۱۸۵	۰/۱۳۹	۰/۳۲۴
تعامل با دهیاری‌های مجاور	۰/۲۲۵	۰	۰/۲۲۵
سبک مدیریت (XY)	۰/۳۰۹	۰	۰/۳۰۹
رضایت شغلی دهیار	۰/۳۹۲	۰	۰/۳۹۲
چالش‌های اجتماعی		-۰/۱۳۹	-۰/۱۳۹
تحصیلات روستاییان		۰/۰۹۶	۰/۰۹۶
تحصیلات شورا		۰/۰۹۴	۰/۰۹۴
جمعیت شاغلان مرد		۰/۰۸۹	۰/۰۸۹
تجربه شورا		۰/۰۴۵	۰/۰۴۵
شاخص توسعه کالبدی روستا		۰/۱۳۶	۰/۱۳۶
شاخص توسعه زیرساخت‌های آموزشی		۰/۰۶۱	۰/۰۶۱
شاخص وحدت قومی-زبانی		۰/۱۰۳	۰/۱۰۳
شاخص توسعه زیرساخت‌های رفاهی		۰/۱۵۹	۰/۱۵۹
اعتماد به دولت		۰/۰۲۳	۰/۰۲۳
کیفیت راه روستایی		۰/۱۶۰	۰/۱۶۰
رضایت دهیار از شورا		۰/۰۶۸	۰/۰۶۸
اعتماد متقابل بین روستاییان		۰/۰۷۷	۰/۰۷۷
دارایی روستاییان		۰/۱۳۱	۰/۱۳۱
تعامل با مقامات محلی		۰/۱۸۳	۰/۱۸۳
تعامل با نیروی انتظامی		۰/۰۷۲	۰/۰۷۲
تملك اراضی مورد نیاز شورا و دهیاری		۰/۲۹۵	۰/۲۹۵

محسوب می‌شود. همچنین متغیرهایی که به صورت غیر مستقیم و از طریق جمعیت روستا بر نمایه حکمروایی روستایی تأثیر می‌گذارند شامل «تعداد شاغلان مرد»، «سطح توسعه زیرساخت‌های رفاهی» و «کیفیت راه روستایی» می‌باشد.

رضایت از شغل، نشانگر علاقه در جهت کسب موفقیت می‌باشد و افراد دارای رضایت شغلی بیشتر، کمتر به دنبال تغییر شغل و خواهان استمرار فعالیت در موقعیت فعلی خود می‌باشند. لذا می‌تواند در افزایش عملکرد دهیاری محسوب می‌شود. به تبع آن حکمروایی روستایی تأثیرگذار باشد. براساس نتایج تحقیق رضایت شغلی دهیار نیز تابعی از «سطح تحصیلات» و «دارایی روستاییان»، «تعامل با نیروی انتظامی و مقامات محلی» و «تملك اراضی مورد نیاز دهیاری» می‌باشد. به عبارت دیگر این عوامل به صورت غیر مستقیم بر نمایه حکمروایی روستایی تأثیرگذار می‌باشند.

«سبک مدیریت» که بر اساس نظریه X و Y سنجیده شده است، یکی دیگر از متغیرهایی است که تأثیر مثبت و

مستقیمی بر نمایه حکمروایی روستایی دارد. بر این اساس، دهیارانی که وفق مفروضات نظریه Y مدیریت می‌کنند و دیدگاهی خوش‌بینانه، پویا و انعطاف‌پذیری به کارکنان خود دارند و در مجموعه خود، خلاقیت و نوآوری را تشویق می‌کنند و کنترل بر کارکنان را به حداقل می‌رسانند، باعث ایجاد تعهد بیشتری در کارکنان برای فعالیت و ارتقاء عملکرد دهیاری می‌شوند. همچنین این متغیر تابعی از متغیرهای «وجود اعتماد متقابل بین روستاییان»، «سطح تحصیلات دهیار» می‌باشد. به عبارت دیگر متغیرهای مذکور به صورت غیر مستقیم باعث بهبود نمایه حکمروایی روستایی می‌شوند. میزان تحصیلات، نگرش افراد به امور و چگونگی برخورد با مسائل و مشکلات را، به گونه چشمگیری تحت تأثیر قرار می‌دهد. در حقیقت تحصیلات نقش کاتالیزور و اهرم بسیار قدرتمندی در تصمیم‌گیری و فعالیت‌های افراد می‌باشد. نتایج تحقیق حاضر نیز موید این موضوع می‌باشد و مدیریت‌های روستایی که مدیران آن دارای سطح تحصیلات بالاتری می‌باشند، از عملکرد بهتری در حکمروایی روستایی نیز برخوردار می‌باشند. با توجه به

اینکه «چالش‌های اجتماعی»، «تجربه اعضای شورای اسلامی روستایی» و «میزان اعتماد روستاییان به دولت» متغیرهای تبیین‌کننده «سطح تحصیلات روستاییان» می‌باشند، لذا به صورت غیر مستقیم و از طریق متغیر سطح تحصیلات روستاییان بر نمایه حکمروایی روستایی تاثیرگذارند.

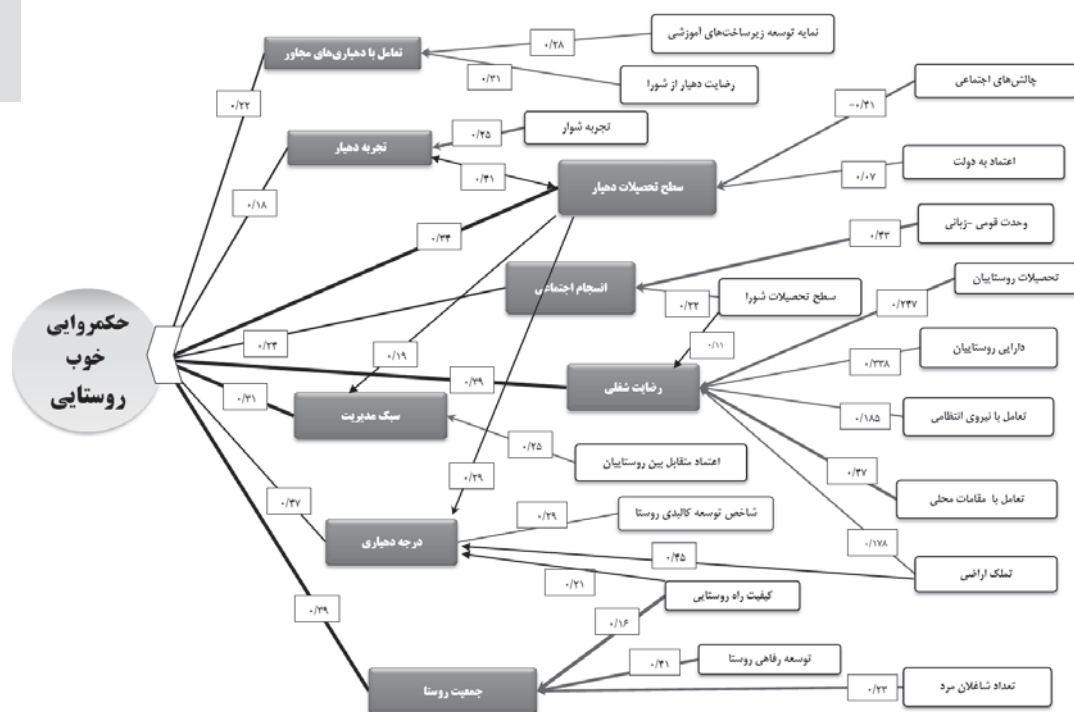
«تجربه» معمولاً بکارگیری مهارت بوسیله‌ی افراد در خصوص فعالیت موردنظر می‌باشد. این متغیر در صورتیکه توأم با دقت و تأمل درکار باشد، می‌تواند در اداره امور نقش مثبتی داشته باشد و می‌تواند یکی از متغیرهای اثرگذار بر حکمروایی روستایی نیز باشد. براساس نتایج تحقیق نیز تجربه دهیاران تاثیر مثبتی بر عملکرد حکومت‌های محلی در چارچوب اصول حکمروایی روستایی دارد. همچنین براساس نتایج تحقیق «تجربه اعضای شوراهای اسلامی روستایی» و «سطح تحصیلات دهیاران» عوامل موثر بر تجربه دهیار می‌باشند. لذا به صورت غیر مستقیم بر نمایه حکمروایی روستایی اثرگذار می‌باشند.

«انسجام اجتماعی» دلالت بر توافق جمعی میان یک

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۹۳

نمودار ۱. الگوی تبیین عوامل موثر بر حکمروایی روستایی در حکومت‌های محلی مورد مطالعه؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

جامعه دارد و ناظر بر میزان و الگوی رابطه متقابل بین کنشگران، گروه‌ها و خرده فرهنگ‌های تمایز یافته است (گل‌شیری و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۱۵۳). وجود انسجام اجتماعی در یک اجتماع نشانگر تعامل سازنده بین مردم و امکان مشارکت و همکاری بیشتر بین آنها در اجرای پروژه‌های عمرانی-خدماتی و توسعه روستایی می‌باشد و لذا می‌تواند در نهایت منجر به بهبود نمایه حکمروایی روستایی از طریق ارتقاء شاخص‌های مشارکت و نیز شاخص‌های عملکرد مدیریت روستایی شود و همانگونه که نتایج تحقیق نیز نشان می‌دهد، این متغیر تاثیر مثبت و مستقیمی بر ارتقاء نمایه حکمروایی روستایی دارد. همچنین متغیرهای «تفرق زبانی» و «سطح تحصیلات شوراها/ای روستایی» از طریق متغیر «انسجام اجتماعی» به صورت غیر مستقیم بر نمایه حکمروایی روستایی تاثیرگذارند.

۵- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

مطالعه حاضر با هدف شناسایی عوامل مرتبط و موثر بر حکمروایی روستایی در مدیریت‌های محلی شهرستان قزوین انجام گرفت و در این راستا پس از شناسایی متغیرهای احتمالی موثر بر حکمروایی روستایی براساس

تحقیقات محققین داخلی و خارجی، بازدیدهای میدانی و مصاحبه‌های عمیق انجام شده با مدیران محلی، روستاییان، بخشداران و مدیران و کارشناسان استانداری قزوین، با استفاده از آزمون‌های همبستگی در گام اول و تحلیل مسیر در گام دوم، عوامل موثر بر حکمروایی روستایی شناسایی گردید. جمع‌بندی نتایج حاکی از آن است که گروه از متغیرهای تبیین کننده حکمروایی قابل شناسایی اند. گروه اول متغیرهایی که به صورت مستقیم تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند و گروه دوم متغیرهایی هستند که با واسطه و به صورت غیر مستقیم بر حکمروایی روستایی اثرگذارند که در مجموع و با توجه به ماهیت متغیرها، آنها را در قالب جدول زیر می‌توان طبقه‌بندی نمود.

برای این منظور نتایج تحقیق به گروهی از کارشناسان و صاحب‌نظران مدیریت روستایی ارجاع گردید و پیشنهادات نهایی در قالب نتایج یک تحقیق دلفی به شرح ذیل استخراج شد. با توجه به اینکه برخی عوامل محیطی مانند عامل مکانی- فضایی و متغیر تفرق زبانی غیر قابل تغییرند و برخی نیز تنها در چارچوب برنامه‌ریزی‌های میان مدت و بلند مدت ملی و منطقه‌ای قابل تغییر می‌باشند لذا پیشنهادات این مقاله مربوط به

جدول ۶. مهمترین عوامل تبیین کننده حکمروایی روستایی در منطقه مورد مطالعه؛ منبع: یافته‌های تحقیق.

عوامل درونی			عوامل بیرونی			
پتانسیل مالی و اجرایی	تعاملات برون سازمانی	تعاملات درون سازمانی	خصوصیات مدیران محلی	عوامل کالبدی و عمرانی	عوامل اقتصادی	عوامل اجتماعی- فرهنگی
۱. تملک اراضی مورد نیاز دهیاری ۲. درجه دهیاری	۱. تعامل با مقامات محلی ۲. تعامل با نیروی انتظامی ۳. تعامل موثر با دهیاری‌های مجاور	۱. رضایت شغلی ۲. سبک مدیریت ۳. رضایت دهیار از شورا	۱. تجربه شورا ۲. تحصیلات شورا ۳. سطح تحصیلات دهیار، ۴. تجربه دهیار	۱. شاخص توسعه کالبدی روستا ۲. شاخص توسعه زیرساخت‌های آموزشی ۳. شاخص توسعه زیرساخت‌های رفاهی ۴. کیفیت راه روستایی	۱. تعداد شاغلان مرد ۲. دارایی روستاییان ۳. جمعیت روستا	۱. چالش‌های اجتماعی ۲. تحصیلات روستاییان ۳. شاخص وحدت قومی- زبانی ۴. اعتماد به دولت ۵. اعتماد متقابل بین روستاییان ۶. انسجام اجتماعی

منابع و ماخذ

- ۱- احمد آقایی، جعفر (۱۳۸۲) نقش شوراهای اسلامی در افزایش مشارکت روستائیان در طرح‌های توسعه‌ای مطالعه روستاهای شهرستان پیرانشهر، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
 - ۲- ازکیا، مصطفی و حسین ایمانی جاجرمی (۱۳۸۴) بررسی جامعه شناختی عوامل کارایی شوراهای اسلامی شهر. فصلنامه نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶، صص ۳۳-۶۴.
 - ۳- اطهری، کمال (۱۳۸۶) حاکمیت شایسته و ضرورت احیای حوزه عمومی، جستارهای شهرسازی، شماره ۲۰-۱۹، صص ۳۲-۳۸.
 - ۴- برک پور، ناصر (۱۳۸۶) حکمروایی شهری و نظام اداره شهرها در ایران. مجموعه مقالات کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری. صص ۴۹۱-۵۱۹.
 - ۵- اکبری، صادق و مجیدی عبداللهی (۱۳۸۷) مجموعه قوانین و مقررات ده و دهیاری، تهران، انتشارات قلمستان هنر.
 - ۶- برک پور، ناصر (۱۳۸۲) گذار از حکومت شهری به حاکمیت شهری در ایران - رساله دکتری، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
 - ۷- چوبچیان، شهلا؛ کلانتری، خلیل و شعبانعلی فمی، حسین (۱۳۸۶) «عوامل موثر بر عملکرد دهیاری‌های استان گیلان». فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۲. تابستان. صص ۸۷-۱۰۷.
 - ۸- حکمت نیا، حسن و موسوی، میر نجف (۱۳۸۶) سنجش میزان و عوامل موثر بر رضایتمندی شهروندان از عملکرد شهرداری مطالعه موردی شهر یزد، مجله جغرافیا و توسعه، شماره، صص ۱۹۶-۱۸۱.
 - ۹- دربان آستانه، علیرضا، محمدرضا رضوانی، سید حسن مطیعی و سیدعلی بدری (۱۳۸۹) سنجش و تحلیل عوامل موثر بر حکمروایی روستایی در حکومت‌های محلی، مطالعه موردی: شهرستان قزوین: فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۳، صص ۱۸۸-۹۹.
 - ۱۰- زاهدی، شمس السادات (۱۳۸۶) توسعه پایدار، عوامل درونی که تاحد زیادی قابل کنترل و مدیریت توسط حکومت‌های محلی است، می‌باشد:
- هر یک از این عوامل به نحوی در ارتقاء حکمروایی روستایی می‌توانند تاثیرگذار باشند. به عبارت دیگر تحولات و تغییرات نمایه حکمروایی روستایی توسط مجموعه‌ای از عوامل و متغیرها به صورت سیستمی تبیین می‌شود. بنابراین در اتخاذ سیاست‌ها و راهبردهای بهبود عملکرد مدیریت روستایی باید به مجموعه عوامل و به صورت نظامند توجه شود. نظر به اینکه برخی عوامل محیطی مانند عامل مکانی-فضایی و متغیر تفرق زبانی غیر قابل تغییرند و برخی نیز تنها در چارچوب برنامه‌ریزی‌های میان‌مدت و بلندمدت ملی و منطقه‌ای قابل تغییر می‌باشند لذا پیشنهادات این مقاله محدود به عوامل درونی که تاحدودی قابل کنترل و مدیریت هستند، به شرح ذیل اعلام می‌شود:
- ۱- توجه ویژه به برگزاری دوره آموزشی کارآمد و اثربخش با هدف ارتقاء دانش، بینش و مهارت مدیران حکومت‌های محلی اعم از اعضاء شوراهای اسلامی روستایی و دهیاران؛
 - ۲- اصلاح شرایط احراز سمت دهیار و عضویت در شورای اسلامی روستایی با هدف افزایش حداقل سطح تحصیلات مورد نیاز به خصوص در روستاهای پرجمعیت؛
 - ۳- اصلاح مقررات استخدام دهیاران^{۱۳} جهت افزایش امینت شغلی و در نتیجه افزایش رضایت شغلی و حداکثر استفاده از مدیران با تجربه. زیرا براساس نتایج تحقیق یکی از دلایل کاهش رضایت شغلی دهیاران، پایین بودن امنیت شغلی آنها می‌باشد که به تبع آن دوره فعالیت و تجربه آنها را نیز کاهش می‌دهد؛ و
 - ۴- بهبود تعامل بین مدیران روستایی (شورا و دهیار) با نهادها و دستگاه‌های دولتی از طریق حل اختلافات و تعارضات موجود و در حد امکان واگذاری تصدی‌گری‌های غیرحاکمیتی به آنها. پتانسیل قانونی این امر مهم در قانون برنامه پنجم (ماده ۱۳۷) نیز وجود دارد.

تهران، انتشارات سمت.

۲۰۶.

۲۰- کاظمیان، غلامرضا (۱۳۸۶) درآمدی بر الگوهای حکمروایی شهری، جستارهای شهرسازی، شماره ۲۰-۱۹، صص ۷-۵.

۲۱- گل شیر، زهرا؛ حسین خادمی، رضا صدیقی و مهدی تازه (۱۳۸۸) تاثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان، مطالعه موردی بخش گندمکاران شهرستان بروجن، تهران، فصلنامه علمی- پژوهشی روستا و توسعه، شماره ۱، ۱۶۷-۱۴۷.

۲۲- معاونت امور دهیاریها (۱۳۸۷) عملکرد حوزه معاونت امور دهیاریها در سال ۱۳۸۷. تهران: ماهنامه دهیاریها. شماره ۲۶.

۲۳- میدری، احمد و جعفر خیرخواهان (۱۳۸۷) حکمروایی خوب، بنیان توسعه، تهران، انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

۲۴- ویسی هادی، محمد بادلار (۱۳۸۴) بررسی عوامل موثر بر نقش اجتماعی زنان در فعالیت‌های روستایی: مطالعه موردی استان کردستان، روستا و توسعه زمستان، شماره ۸، صص ۱۹-۴۲.

25. Amin A., and Thrift, N., 2001: Cities: Rethinking Urban Theory, Cambridge: Polity Press.

26. Bardhan, Pranab; Sandip Mitra; Dilip Mookherjee and Abhirup Sarkar, 2008; Political Participation, Clientelism and Targeting of Local Government Programs: Analysis of Survey Results from Rural West Bengal [online], <http://www.emlab.berkeley.edu/users/webfac/bardhan/political.pdf>.

27. Cheshire P and Magrini S., 2005; 'European Urban Growth: throwing some economic light into the black box', LSE Working Paper presented to the Spatial Econometrics Workshop, Kiel, and 8-9 April 2005.

28. Cheshire P., 2002; 'The Distinctive Determinants of European Urban Growth: does one size fit all?' LSE Research Papers in Environmental and Spatial Analysis, vol 73.

29. Cusack, Thomas R., 1997; Social capital, institutional structures, and democratic performance: a comparative study of German local government, Berlin.

30. Graham J., Amos B., Plumptre T., 2003;

۱۱- شکوری، علی (۱۳۸۷) پژوهش در توسعه و مشارکت در روستاهای آذربایجان شرقی، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۷، صص ۱۰۴-۸۹.

۱۲- صدیق سروستانی، رحمت الله و حسین ایمانی جاجرمی و سیداحمد فیروزآبادی (۱۳۸۶) تحلیل مدل‌های حکمروایی شهری در انتخابات سومین شورای اسلامی شهر تهران. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم شماره ۴۶، صص ۳۳-۹.

۱۳- طاهری، حمید (۱۳۸۲) بررسی عملکرد شوراهای روستایی با تأکید بر نقش سرمایه اجتماعی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

۱۴- علوی تبار، علیرضا (۱۳۸۷) بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها. تهران: سازمان شهرداریهای کشور

۱۵- عمادی، محمد حسین و علیرضا دربان آستانه و سید حامد حسینی، همکاران: ، ۱۳۸۳: گزارش طرح پژوهشی ترسیم خطوط کلی و تعیین شاخص‌های توسعه پایدار روستایی در مناطق روستایی و عشایری کشور. تهران: شورای پژوهش‌های علمی کشور.

۱۶- فاطمی نیا، سیاوش (۱۳۸۶) فرهنگ شهروندی، محصول و محمل حاکمیت خوب، سازمان کارا و شهروند فعال، تهران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۶، صص ۵۸-۳۵.

۱۷- فیروزآبادی، سید احمد (۱۳۸۸) بررسی میزان رضایتمندی روستاییان از عملکرد دهیاریها. گزارش طرح مطالعاتی. تهران: مرکز پژوهش‌های شهری و روستایی سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور

۱۸- قاسمی، محمد علی (۱۳۸۴) بررسی عوامل اجتماعی اقتصادی موثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های عمرانی: مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان کاشان. فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۳۲، صص ۱۱۲-۷۸.

۱۹- قلیچی، حسین (۱۳۸۵) نقد کتاب حکمروایی، سیاست و دولت نوشته: یان پی یر و پیترگای، نشریه سیاست داخلی - وزارت کشور، شماره یک، صفحه ۱۹۳-

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۱۹۶

- “Principles for good governance in the 21st century”, Policy brief No.15, Institute on Governance, 2003 www.iog.ca.pp 2-3.
31. Holcombe, Randall G. and DeEdgra W., 2008;The Impact of Population Density on Municipal Government Expenditures, *Public Finance Review*, 363: 359-373
32. Holzer, Marc; John Fry, 2009;Literature Review and Analysis Related to Optimal Municipal Size and Efficiency, [online] http://www.usaid.gov/our_work/cross-cutting_programs/wid/pubs/trafficking_dai_lit_review.pdf.
33. Kaufmann, D., Léautier, F. and Mastruzzi, M., 2004;Governance and the City: An Empirical Exploration into Global Determinants of Urban Performance, Discussion Paper in Working Papers and Articles, 2004 World Bank Institute, Washington, [Online], <http://www.worldbank.org/wbi/governance/pdf/govcity.pdf>.
34. Khan, Najeebullah; Bahadar Shah and Allah Nawaz, 2007;Impact of Demographics on Popular Participation: An Empirical Study of District DIKhan, NWFP, Pakistan, *Gomal University Journal of Research*, 23: No.2.62-66.
35. Kim, In, 2007;Governance Structure and Performance of Service Delivery in Korean Local Government [online], www.indiana.edu/~wow4/papers/kim_wow4.pdf.
36. Lackey, Steven Brent; David Freshwater and Anil Rupasingha, 2002;Factors Influencing Local Government Cooperation in Rural Areas: Evidence from the Tennessee Valley, *Economic Development Quarterly*; 16; 138-154. [online] <http://edq.sagepub.com/cgi/content/abstract/16/2/138>.
37. Margre, Jaume & Bertrana, Xavier, 2004;Local Governments and Public City Managers in Seventeen European Countries, http://www.csital.org/pdf/documents/2006_01_Local_Government_S.pdf.
38. Moore, A., JAMES Nolan and Geoffrey F. Segal, 2005. Putting Out The Trash, Measuring Municipal Service Efficiency in U. S. Cities. *URBAN AFFAIRS REVIEW*, Vol. 41, No. 2, 237-259
39. Moore, A., James Nolan, and Geoffrey F.Segal, 2005;Putting Out The Trash, Measuring Municipal Service Efficiency in U.S.Cities, *Urban Affairs Review*, Vol.41, No.2, 237-259.
40. Nkum, John,,2002;Local governance for rural poverty reduction, *European Forum on Rural Development Cooperation, Policies and approaches for rural poverty reduction:What works in practice?*[online], <http://www.ruralforum.info/papers/nkumen.pdf>.
41. NRI,,2003;Rural Non-Farm Economy and the Role of Local Governance Institutions in Betul District, MP, [Online], kingfisher.gre.ac.uk/projects/rnfe/papers.htm.
42. Putnam R., 2000;Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community, NewYork: Simon and Schuster.
43. UNDP,2000;Governance for Sustainable Human Development, [online]: mirror.undp.org/magnet/policy/chapter1.htm.
44. UN-HABITAT, 2004;Urban Governance Index, Conceptual Foundation and Field Test Report [online] <http://www.unhabitat.org/downloads/docs/UGI-Report-Aug04-FINALdoc.doc>
45. Wang, SH., Yao Y.,2007;Grassroots Democracy and Local Governance: Evidence from Rural China, *World Development*, 35, 10: 1635–1649.
46. Weitz-Shapiro, Rebecca, 2008;The Local Connection Local Government Performance and Satisfaction With Democracy in Argentina, *Comparative Political Studies*, 41, 3: 285-308
47. Yao, Yang, 2006;Village Elections, Accountability and Income Distribution in Rural China, *Journal of China & World Economy*, Vol.14, No.6, PP 20-38.
48. Zafra-Gomez, J.L., Antonio Manuel Lopez-Hernandez and Agustín& Hernandez-Bastida,2009;evaluating financial performance in local government: maximizing the benchmarking value, *International Review of Administrative Sciences* 2009; 75; pp 151-167.
49. Zafra-Gomez, J.L., Antonio Manuel Lopez-Hernandez and Agustín& Hernandez-Bastida, 2008;Evaluating Service Quality and Minimizing the Effects of the Socioeconomic Environment: An Application to Spanish Municipalities., *The American Review of Public Administration OnlineFirst*.
50. Zhang, Xiaobo; Shenggen Fan; Linxiu Zhang, and Jikun Huang,2002;Local governance and public goods provision in rural China, <http://www.ifpri.Org/divs/eptd/dp/papers/eptdp93.Pdf>.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۱۹۸ ■

برآورد کارایی فنی شهرداریهای ایران؛ مورد پژوهی: شهرداریهای مراکز استانهای کشور

رسول بیدرام - استادیار گروه شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

سمیرا خسرویان دهکردی* - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه خمینی شهر، خمینی شهر، ایران.

مصطفی رجبی - استادیار گروه اقتصاد، دانشکده علوم انسانی دانشگاه خمینی شهر، خمینی شهر، ایران.

چکیده

انسان در همه‌ی قرون و اعصار با مشکلی به نام محدودیت منابع و امکانات تولید مواجه بوده، به‌گونه‌ای که با وجود توسعه روزافزون علوم و فنون هنوز هم محدود به امکانات موجود است. بنابراین سازمان‌ها و نهادهای اقتصادی می‌کوشند تا با بهره‌برداری صحیح از منابع حداکثر نتیجه را از امکانات موجود به دست آورند و این همان تمایل برای دستیابی به کارایی بالاتر است. در این تحقیق، کارایی فنی ۳۰ شهرداری مراکز استان‌های ایران در زمینه وظیفه عمران شهری برای سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۸۵ برآورد و الگوی شهرداری‌های ناکارا مشخص شده است. علاوه بر این، می‌توان میزان افزایش در ستانده‌ی هزینه‌های عمران شهری را در شرایط ثابت بودن نهاده‌های درآمدکل، تعداد پرسنل و مساحت محدوده خدماتی محاسبه نمود. همچنین کارایی فنی شهرداری‌های مراکز استان‌ها از طریق روش ناپارامتریک تحلیل پوششی داده‌ها به وسیله دو مدل بازدهی ثابت و متغیر نسبت به مقیاس و در دو حالت نهاده محور و ستانده محور برآورد می‌گردد. یافته‌های به دست آمده بیانگر این است که در هر سه سال، با استفاده از مدل‌های بازدهی ثابت و متغیر نسبت به مقیاس، کمتر از ۵۰٪ شهرداری‌ها از لحاظ فنی کاملاً کارا بوده و می‌توانند به عنوان الگوی واحدهای ناکارا قرار بگیرند. همچنین بر اساس الگویی که بنکر، چارنز و کوپر برای اولین بار عرضه کرده‌اند و با توجه به حروف اول نام آنان به BCC شهرت دارد، بازدهی متغیر نسبت به مقیاس و ستانده محور شهرداری‌های اهواز، ایلام، تهران، شهرکرد، قزوین و یاسوج همواره کارایی صد درصد داشته و نیاز به هیچ‌گونه تغییری در میزان نهاده‌ها و ستانده خود ندارند. در مقابل شهرداری‌های اراک، اردبیل، ارومیه، بجنورد، بندرعباس، بوشهر، خرم‌آباد، رشت، زاهدان، زنجان، ساری، سنندج، شیراز، قم، کرمان، گرگان و همدان همواره ناکارا بوده و هیچ‌گاه به کارایی کامل نرسیده‌اند. واژگان کلیدی: شهر، شهرداری، کارایی فنی، تحلیل پوششی داده‌ها.

Estimation of technical efficiency municipalities Iran case study: Municipal provincial centers nationwide

Abstract:

People in all ages and times have been faced with the problem of scarce resources and facilities; despite of the sciences and technologies they are still limited in resources. Therefore, organizations and institutions are forced to use their limited resources in the most efficient ways. In this study, the technical efficiencies of municipalities in 30 provinces of Iran for the period of 2006-2008 is analyzed. The technical efficiency of each municipal is analyzed to subdivide the municipalities by efficiency. Holding the inputs total revenues, the number of personnel and area services constant; the increase in the urban development costs is calculated applying a non-parametric method of DEA technical efficiency under fixed and variable returns to scale. The estimated results indicate that less than 50% of the municipalities are surrounded with complete technical efficiencies and they may be used as a model for inefficient ones. Based on the method of variable returns to scale and the output-oriented; the results also show that Ahvaz, Ilam, Kord, Qazvin, Tehran and Yasouj municipalities are a 100 percent efficient and they require no change in their inputs and outputs. On the other hand, Arak, Ardebil, Bandar Abbas, Bojnourd, Bushehr, Gorgan, Hamadan, Kerman, Khorram Abad, Qum, Rasht, Sanandaj, Sari, Shiraz, Urmia, Zahedan and Zanjan municipalities are all inefficient and they have never reached a complete efficiency. **Keywords:** City, Municipality, Technical efficiency, DEA method

۱۳۸۵ تا ۱۳۸۷ به وسیله «روش ناپارامتریک» تحلیل پوششی داده‌های چند مرحله‌ای اندازه‌گیری شده است. این روش با هر دو مدل بازدهی ثابت (CCR) و متغیر (BCC) نسبت به مقیاس و در هر دو حالت نهاده محور و ستانده محور به کار گرفته می‌شود. چون هدف اصلی بررسی کارایی فنی هزینه وظیفه عمران شهری شهرداری‌ها به عنوان ستانده خواهد بود، در این قسمت تنها نتایج ستانده محور را مورد بررسی قرار می‌دهیم. در این تحقیق نهاده‌ها و ستانده مربوط به ۳ سال مورد مطالعه به صورت زیر می‌باشد.

نهاده‌ها عبارتند از:

- درآمد کل ۳۰ شهرداری مرکز استان کشور به صورت عملکرد سالانه؛
- تعداد پرسنل ۳۰ شهرداری برای سه سال؛
- مساحت محدوده خدماتی هر کدام از شهرداری‌ها.

و ستانده عبارت است از: کل هزینه‌های وظیفه عمران شهری به صورت عملکرد سالانه. شهرداری‌ها با استفاده از بودجه وزارت کشور و نیز درآمدهای مکتسبه خود هزینه‌های وظیفه عمران شهری را تأمین می‌نمایند. در واقع درآمد کل به عنوان ورودی در نظر گرفته می‌شود تا وظیفه عمران شهری را به عنوان ستانده تولید نمایند. وظیفه عمران شهری یکی از شاخص‌های مهم در تعیین درجه توسعه یافتگی شهرها می‌باشد و بنابراین در نظر گرفتن آن به عنوان ستانده شهرداری‌ها ضروری به نظر می‌رسد.

علاوه بر این، هزینه وظیفه عمران شهری در ابتدا از بخش درآمدهای عمرانی و در صورتی که این منبع کافی نباشد از بخش درآمد جاری تأمین خواهد شد. به همین علت در مقابل ستانده مورد نظر درآمد کل و همچنین تعداد پرسنل و مساحت محدوده خدماتی به عنوان نهاده در نظر گرفته شده است.

جدول شماره ۲ مقادیر کارایی فنی را برای مدل CCR و BCC و همچنین مقدار کارایی مقیاس و شهرداری‌های الگو یا مرجع در سال ۱۳۸۵ نشان می‌دهد. ناکارایی مقیاس زمانی وجود دارد که بین مقادیر کارایی مدل CCR

ضرورت رشد و توسعه و حل مشکلات اقتصادی، انسان را با حقیقتی به نام کمیابی مواجه ساخته است؛ چنانچه از زمان‌های گذشته تا عصر کنونی که عصر اطلاعات، فرامدرن و توسعه چشمگیر علم و فن‌آوری است، همواره تولید با محدودیت منابع و امکانات مطرح بوده و در آینده نیز با حدت فزون تری خود را بر شرایط اقتصادی تحمیل خواهد نمود. بدون شک هدف از رشد و توسعه اقتصادی در جامعه بشری، افزایش رفاه مردم است. یکی از عوامل تعیین‌کننده میزان رفاه جوامع، سطح برخورداری افراد از امکانات موجود در جامعه (یعنی کالا و خدمات) می‌باشد. این میزان را به اصطلاح سطح زندگی می‌نامند. از این رو استفاده بهینه از امکانات و منابع در دسترس و ارتقاء کارایی، برای دستیابی به رفاه و پاسخگویی به انتظارات و نیازهای رو به رشد انسان‌ها به یک مسئله بسیار مهم و حیاتی مبدل گشته است، لذا بدون افزایش کارایی و بهره‌وری، هیچ اقتصادی نمی‌تواند انتظار اعتلای سطح زندگی، رفاه، آرامش و آسایش مردم که همواره مدنظر دست‌اندرکاران سیاست و اقتصاد بوده است را داشته باشد.

در بین نهادهای مختلف اقتصادی، شهرداری از جمله نهادهایی است که به لحاظ به‌کارگیری عواملی چون درآمد، پرسنل و مساحت محدوده خدماتی خود، چنانچه در سطح پایین کارایی فعالیت نماید باعث اتلاف منابع انسانی و اقتصادی گشته و منجر به هزینه‌های بالایی به جامعه می‌گردد. بنابراین لازم است که شهرداری در کارایی بالایی عوامل را به‌کارگیرد تا بتواند آن‌ها را هر چه بهینه‌تر صرف هزینه‌های عمران شهری بنماید. از این دیدگاه ضرورت دارد که ابتدا کارایی شهرداری‌های مختلف اندازه‌گیری شده و شهرداری‌ها را مشخص گردد، سپس با توجه به نوع به‌کارگیری عوامل در آن‌ها راهکارهای سیاستی جهت به‌کارگیری کاراتر عوامل تولید در شهرداری‌هایی با کارایی کمتر ارائه شود.

۲- مواد و روشها

کارایی فنی ۳۰ شهرداری مراکز استان کشور طی سال‌های

و BCC برای اطلاعات یکسان تفاوت وجود داشته باشد. مقادیر کارایی مقیاس نشان می‌دهد که شهرداری‌ها به جز شهرکرد در مقیاس تقریباً مناسبی عمل می‌نمایند. در ستون پنجم جدول نام شهرداری‌های الگوی شهرداری‌های ناکارا مشخص شده است. ویژگی جالب روش تحلیل پوششی داده‌ها این است که شهرداری‌هایی که کارایی ۱۰۰٪ دارند، را به عنوان الگو یا مرجع شهرداری ناکارا مشخص می‌نمایند. همچنین هر شهرداری الگو می‌تواند الگوی خودش نیز باشد. در حقیقت این شهرداری‌های الگو که واحدهای کارا نیز هستند بر روی مرز تولید قرار گرفته‌اند و واحدهای ناکارا خارج از این مرز قرار دارند. بنابراین شهرداری ناکارا بایستی با الگو قرار دادن واحدهای کارا به گونه‌ای در نهاده‌ها و ستانده خود تغییر ایجاد نماید که روی مرز تولید منتقل شوند و در واقع واحدهای کارای جدید یک ترکیب خطی از شهرداری الگو می‌باشند. واحدهای کاملاً کارا خود نیز دارای رتبه‌بندی هستند، بدین ترتیب که از بین واحدهای کاملاً کارا شهرداری ای نسبت به بقیه کارا تر است که تعداد دفعات بیشتری الگوی شهرداری دیگر باشد که در مورد سال ۱۳۸۵ شهرداری ایلام با ۱۵ بار الگو شدن، به عنوان کارا ترین شهرداری شناخته شده است و پس از آن به ترتیب قزوین و تبریز کارا ترین شهرداری‌ها بوده‌اند.

جدول شماره ۵، مقادیر کارایی مقیاس در سال ۱۳۸۶ را نشان می‌دهد که همه شهرداری‌ها به جز شهرکرد، بوشهر، یاسوج، شیراز، ارومیه و اصفهان در مقیاس تقریباً مناسبی عمل می‌نمایند. همچنین، شهرداری ایلام با ۱۷ بار الگو شدن، به عنوان کارا ترین شهرداری شناخته شده است و پس از آن به ترتیب یزد و تبریز، کارا ترین شهرداری‌ها بوده‌اند. و جدول شماره ۷، مقادیر کارایی مقیاس در سال ۱۳۸۷ را نشان می‌دهد و همه شهرداری‌ها به جز یاسوج، شهرکرد، بوشهر و بیرجند در مقیاس تقریباً مناسبی عمل می‌نمایند. همچنین، شهرداری ایلام با ۲۲ بار الگو شدن، به عنوان کارا ترین شهرداری شناخته شده است و پس از آن به ترتیب اهواز و

سمنان، کارا ترین شهرداری‌ها بوده‌اند. برای تعیین کردن نوع بازدهی نسبت به مقیاس هر کدام از شهرداری‌ها می‌توان مقادیر کارایی نهاده محور و ستانده محور را مقایسه نمود؛ بطوری‌که:

$$\begin{aligned} \text{If: } TE_1 > TE_0 &\rightarrow IRS^1 \\ TE_1 < TE_0 &\rightarrow DRS^2 \\ TE_1 = TE_0 &\rightarrow CRS^3 \end{aligned}$$

نتایج کارایی مقیاس ابزار مفیدی خواهند بود تا نشان دهیم شهرداری‌هایی که بازدهی نسبت به مقیاس فزاینده دارند، با افزایش مقیاس آن‌ها کاراییشان افزایش می‌یابد و اگر بازدهی کاهنده نسبت به مقیاس داشته باشند، با کاهش مقیاس کارایی آن‌ها افزایش و اگر بازدهی ثابت نسبت به مقیاس داشته باشند، با افزایش یا کاهش مقیاس مقدار کارایی تغییر نمی‌یابد (فطرس و سلگی، ۱۳۷۹، ص ۴۷).

نوع بازدهی نسبت به مقیاس برای هر کدام از شهرداری‌ها در سه سال مورد بررسی در جدول شماره ۳ تعیین شده است. در سال ۱۳۸۵ تمامی شهرداری‌ها به غیر از بوشهر، بیرجند، بجنورد، سمنان، ساری و مشهد، در سال ۱۳۸۶ نیز تمام شهرداری‌ها به غیر از بوشهر، بیرجند، زنجان، زاهدان، سنندج، گرگان، رشت، ساری، اراک و همدان، و در سال ۱۳۸۷ تمام شهرداری‌ها به غیر از بوشهر، بجنورد، زنجان، سنندج، کرمانشاه، رشت، ساری، اراک، همدان، یزد و قم، بازدهی کاهنده داشته و برای افزایش کارایی باید مقیاس خود را کاهش دهند.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۰۱ ■

1. Increase returns to scale
2. Decrease returns to scale

3. Constant returns to scale

جدول ۳. تعیین نوع بازدهی نسبت به مقیاس؛ ماخذ: محاسبات محقق.

ردیف	نام شهرداری	مقدار کارایی فنی نهاده محور (BCC-I)			مقدار کارایی فنی ستانده محور (BCC-O)			نوع بازدهی نسبت به مقیاس		
		سال ۸۵	سال ۸۶	سال ۸۷	سال ۸۵	سال ۸۶	سال ۸۷	سال ۸۵	سال ۸۶	سال ۸۷
۱	ارومیه	۰.۸۶	۰.۹۰	۰.۸۰	۰.۸۷	۰.۹۲	۰.۸۰	کاهنده	کاهنده	کاهنده
۲	اردبیل	۰.۸۶	۰.۷۴	۰.۸۵	۰.۸۶	۰.۷۷	۰.۸۵	کاهنده	کاهنده	کاهنده
۳	ایلام	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-	-	-
۴	یوشهر	۰.۹۶	۰.۹۶	۰.۹۶	۰.۶۷	۰.۷۳	۰.۷۷	فزاینده	فزاینده	فزاینده
۵	شهرکرد	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-	-	-
۶	بیرجند	۰.۸۴	۰.۵۳	۱	۰.۷۹	۰.۲۲	۱	فزاینده	فزاینده	-
۷	بجنورد	۰.۷۱	۰.۸۳	۰.۶۷	۰.۷۰	۰.۸۵	۰.۵۹	کاهنده	کاهنده	فزاینده
۸	زنجان	۰.۸۱	۰.۸۴	۰.۸۰	۰.۸۱	۰.۸۲	۰.۷۸	کاهنده	فزاینده	فزاینده
۹	سمنان	۰.۹۹	۱	۱	۰.۹۹	۱	۱	فزاینده	-	-
۱۰	زاهدان	۰.۹۱	۰.۸۰	۰.۷۶	۰.۹۱	۰.۷۸	۰.۷۶	کاهنده	فزاینده	کاهنده
۱۱	قزوین	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-	-	-
۱۲	سستدج	۰.۷۴	۰.۷۴	۰.۷۵	۰.۷۵	۰.۶۴	۰.۶۴	کاهنده	فزاینده	فزاینده
۱۳	کرمان	۰.۶۶	۰.۵۴	۰.۶۱	۰.۶۸	۰.۵۹	۰.۶۱	کاهنده	کاهنده	کاهنده
۱۴	کرمانشاه	۱	۰.۹۱	۰.۶۱	۱	۰.۹۱	۰.۶۱	-	کاهنده	فزاینده
۱۵	یاسوج	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-	-	-
۱۶	گرگان	۰.۶۴	۰.۶۵	۰.۷۱	۰.۶۵	۰.۶۳	۰.۷۲	کاهنده	فزاینده	کاهنده
۱۷	رشت	۰.۸۶	۰.۷۶	۰.۷۴	۰.۸۷	۰.۷۴	۰.۷۳	کاهنده	فزاینده	فزاینده
۱۸	ساری	۰.۹۵	۰.۸۰	۰.۸۵	۰.۹۵	۰.۷۸	۰.۸۳	فزاینده	فزاینده	فزاینده
۱۹	اراک	۰.۸۳	۰.۷۳	۰.۷۶	۰.۸۳	۰.۷۰	۰.۷۴	کاهنده	فزاینده	فزاینده
۲۰	بندرعباس	۰.۷۸	۰.۶۱	۰.۷۵	۰.۷۸	۰.۶۳	۰.۷۵	کاهنده	کاهنده	کاهنده
۲۱	همدان	۰.۸۲	۰.۷۲	۰.۷۰	۰.۸۲	۰.۷۰	۰.۶۹	کاهنده	فزاینده	فزاینده
۲۲	یزد	۰.۹۸	۱	۰.۸۶	۰.۹۸	۱	۰.۸۶	کاهنده	-	فزاینده
۲۳	خرم آباد	۰.۷۱	۰.۷۵	۰.۶۸	۰.۷۲	۰.۷۹	۰.۶۹	کاهنده	کاهنده	کاهنده
۲۴	اصفهان	۱	۱	۰.۸۷	۱	۱	۰.۸۷	-	-	کاهنده
۲۵	اهواز	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-	-	-
۲۶	تبریز	۱	۱	۰.۹۱	۱	۱	۰.۹۱	کاهنده	-	-
۲۷	تهران	۱	۱	۱	۱	۱	۱	-	-	-
۲۸	شیراز	۰.۹۲	۰.۹۱	۰.۹۶	۰.۹۲	۰.۹۲	۰.۹۷	کاهنده	کاهنده	کاهنده
۲۹	قم	۰.۸۱	۰.۹۴	۰.۷۹	۰.۸۲	۰.۹۵	۰.۷۹	کاهنده	کاهنده	فزاینده
۳۰	مشهد	۰.۶۹	۱	۱	۰.۶۹	۱	۱	-	-	فزاینده

پس از اندازه‌گیری کارایی و تشخیص واحدهای ناکارا به منظور دست یافتن به کارایی صد در صد می‌بایست شهرداری‌ها مقادیر نهاده‌ها و ستانده را به شکل جدول شماره ۴ تغییر دهند تا به وضعیت مطلوب یا بهینه برسند. در این جدول علاوه بر مقادیر اولیه نهاده‌ها و ستانده‌ی شهرداری‌ها مقادیر مطلوب یا مورد هدف آمده است. در واقع وضعیت مطلوب وضعیتی است که شهرداری‌ها با تغییر نهاده‌ها و ستانده خود قادر خواهند بود به کارایی کامل دست یابند. در این تحقیق به دلیل اینکه فرصت کافی برای تجزیه و تحلیل تمام شهرداری‌ها وجود ندارد، تنها شهرداری ارومیه را انتخاب می‌نماییم. در این جا هم تحلیل‌ها بر اساس مدل بازدهی متغیر نسبت به مقیاس و ستانده محور می‌باشد. به این علت که در این تحقیق، حداکثر کردن هزینه عمران شهری که شاخصی از پیشرفت و توسعه شهری می‌باشد، مدنظر قرار گرفته است. شهرداری ارومیه در سال ۱۳۸۷ با امتیاز کارایی ۸۰ درصد می‌بایست ۲۴.۹۴٪ هزینه‌های عمران شهری خود را افزایش دهد، به این معنا که هزینه‌های عمران شهری شهرداری ارومیه باید از ۵۰۹ میلیارد ریال به ۶۳۶ میلیارد

ریال که مقدار بهینه آن است برسد. به عبارت دیگر شهرداری ارومیه با ۸۰۰ میلیارد ریال درآمد کل و ۱۱۰۲ نفر پرسنل در ۷۸۰۰ هکتار محدوده خدماتی خود، ۵۰۹ میلیارد ریال صرف وظیفه عمران شهری نموده است، در صورتی که این شهرداری قادر است با همان نهاده‌های قبلی خود ۶۳۶ میلیارد ریال صرف عمران شهر بنماید.

۳- مفاهیم و مبانی نظری تحقیق

اندازه‌گیری کارایی به خاطر اهمیت آن در ارزیابی عملکرد یک شرکت یا سازمان همواره مورد توجه محققین قرار داشته است. انواع کارایی شامل کارایی فنی که نشان‌دهنده میزان توانایی یک بنگاه برای حداکثرسازی تولید با توجه به عوامل تولید مشخص می‌باشد، کارایی تخصیصی که نشان‌دهنده توانایی بنگاه برای استفاده بهینه عوامل تولید با توجه به قیمت آن‌ها می‌باشد و کارایی اقتصادی که از حاصل ضرب کارایی فنی و کارایی تخصیصی به دست می‌آید، می‌باشد. شاخص کارایی معمولاً به دو «روش پارامتریک» و «ناپارامتریک» اندازه‌گیری می‌شود. در این تحقیق ما از روشی ناپارامتریک تحت عنوان تحلیل پوششی داده‌ها استفاده می‌کنیم.

در سال ۱۹۵۷ فارل با استفاده از روشی مانند اندازه‌گیری کارایی در مباحث مهندسی اقدام به اندازه‌گیری کارایی برای یک واحد تولیدی نمود، اما او در ارائه روشی که دربرگیرنده ورودی‌ها و خروجی‌های متعدد باشد، موفق نبود. در سال‌های بعد چارنز، کوپر و رودز دیدگاه فارل را توسعه داده و مدلی را ارائه کردند که توانایی اندازه‌گیری کارایی با چندین ورودی و چندین خروجی را داشت و تحت عنوان تحلیل پوششی داده‌ها نام گرفت و به مدل CCR که از حروف اول نام سه فرد فوق تشکیل شده است معروف گردید. هدف در این مدل اندازه‌گیری و مقایسه کارایی نسبی واحدهای سازمانی مانند مدارس، بیمارستان‌ها، شعب بانک و شهرداری‌ها که دارای چندین ورودی و خروجی شبیه به هم باشند است. در سال ۱۹۸۴ بنکر، چارنز و کوپر با تغییر در مدل CCR مدل جدیدی را عرضه کردند که با توجه به حروف اول نام آنان به مدل BCC شهرت یافت. این مدل به ارزیابی کارایی

نسبی واحدهایی با بازدهی متغیر نسبت به مقیاس می‌پردازد. همچنین مدل تحلیل پوششی داده‌ها به دو دسته ورودی محور و خروجی محور تقسیم می‌شود. در مدل ورودی محور با کاهش نهاده‌ها و در مدل خروجی محور با افزایش ستانده‌ها میزان کارایی افزایش می‌یابد.

اگر فرض کنیم تعداد DMUها برابر با n باشد یعنی $(DMU_1, DMU_2, \dots, DMU_n)$ که این DMUها از m نوع نهاده استفاده کرده و S نوع ستانده تولید می‌کنند. در این صورت نهاده‌های DMU_j شامل (X_{1j}, \dots, X_{mj}) و ستانده‌های S شامل $(Y_{1j}, Y_{2j}, \dots, Y_{sj})$ خواهد بود. در این صورت، می‌توان ماتریس نهاده‌ها را با نماد X و ماتریس ستانده‌ها را با نماد Y بصورت زیر نمایش داد.

$$X = \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix}$$

$$Y = \begin{bmatrix} Y_{11} & Y_{12} & \dots & Y_{1n} \\ Y_{21} & Y_{22} & \dots & Y_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ Y_{s1} & Y_{s2} & \dots & Y_{sn} \end{bmatrix}$$

با در نظر گرفتن این داده‌ها و ستانده‌ها می‌توان کارایی هر یک از DMU_j را با استفاده از مدل CCR محاسبه نمود. مدل اولیه CCR که بصورت برنامه ریزی خطی نوشته شده است به نام مدل مضربی معروف می‌باشد. هدف از این مدل محاسبه کارایی DMU_p است و V_i اوزان یا ضرایب نهاده‌ها و U_r ضرایب اوزان ستانده‌ها است. با حل برنامه خطی مذکور، ضرایب نهاده‌ها و ستانده‌ها (V_i و U_r) که متغیر این مدل هستند طوری به دست می‌آید که نسبت کارایی DMU_p به حداکثر برسد. به واسطه محدودیت‌های مدل، ارزش بهینه تابع هدف θ^* حداکثر برابر با یک خواهد بود.

$$\text{Max } \theta = U_1 Y_{1p} + \dots + U_s Y_{sp}$$

$$V_1 X_{1p} + \dots + V_m X_{mp} = 1 \quad \text{st:}$$

$$U_1 Y_{1j} + \dots + U_s Y_{sj} \leq V_1 X_{1j} + \dots + V_m X_{mj} \quad (j = 1, 2, \dots, n)$$

$$V_1, V_2, \dots, V_m \geq 0$$

$$U_1, U_2, \dots, U_s \geq 0$$

شهرداریهایی با معلمان دارای مهارت آموزشی زیاد، کمترکارا هستند و دیگر اینکه رقابت با مدارس خصوصی، کارایی را افزایش نمی دهد.

- وارتینگتون و همکاران در سال ۲۰۰۱ در تحقیقی، کارایی فنی و کارایی مقیاس را با استفاده از روش DEA برای ۱۰۳ دولت محلی (شهرداری) ایالت ویلز جنوبی استرالیا اندازه گیری نموده است. نتایج کارایی فنی خالص نشان می دهد که به طور متوسط نهاده ها تا ۱۲/۶۷٪ باید کاهش یابد. در صورتی که نتایج کارایی مقیاس ۴۷/۱۵٪ کاهش در نهاده ها را تعیین می نماید.

- سمپید سوزا و استوسیک در سال ۲۰۰۳ کارایی فنی ۴۷۹۶ شهرداری برزیلی با استفاده از روش DEA برای هر دو مدل BCC و CCR اندازه گیری کرده اند. نتایج اندازه گیری کارایی تأیید می نماید که بین اندازه شهرداری و میزان کارایی رابطه مستقیم وجود دارد، یعنی در هر دو مدل DEA شهرداری های کوچکتر نسبت به بزرگترها کارایی کمتری دارند.

- آلتون و همکاران در سال ۲۰۰۶ کارایی و بهره وری شهرداریهای فنلاندی را با استفاده از روش DEA و SFA برآورد کرده اند. یافته های این تحقیق همگرایی بسیار نزدیک دو روش ناپارامتریک DEA و پارامتریک SFA را تأیید می کند. بهره وری متوسط ۱۲ درصد برای دوره ی ۲۰۰۴-۱۹۹۸ است.

- نارامونکام در سال ۲۰۱۱ در مقاله ای تحت عنوان کارایی شهرداری های محلی در آفریقای جنوبی کارایی فنی ۲۳۱ شهرداری محلی در آفریقای جنوبی را برآورد نمود. نتایج نشان می دهند که ۶۴/۷ درصد از شهرداری های محلی در آفریقای جنوبی کارا هستند.

مدل BCC نیز به صورت Min سازی بوده و به مدل پوششی معروف است.

۴- پیشینه تحقیق

علیرغم این که پژوهش های فراوانی با روش تحلیل پوششی داده ها انجام شده است لیکن کمتر مطالعه ای به برآورد کارایی شهرداری های کشور پرداخته شده است.

- اکبری و همکاران در سال ۱۳۸۲ تحقیقی با عنوان بررسی فعالیت عمرانی شهرداری اصفهان در مناطق شهری با استفاده از روش DEA در خصوص اندازه گیری کارایی شهرداری ها انجام داده است. میانگین کارایی مناطق دهگانه شهرداری اصفهان با فرض مدل CCR، ۰.۶۱۵ و با فرض مدل BCC، ۰.۸۵۶ است. - بصیری پارسا در سال ۱۳۸۴ در تحقیقی با عنوان اندازه گیری کارایی فنی فعالیت های عمران شهری با استفاده از روش DEA کوشیده است تا در طی سالهای ۱۳۷۷-۱۳۸۱ اندازه کارایی فنی شهرداری استان همدان را در زمینه وظیفه عمران شهری اندازه گیری و مقایسه نماید. نتایج تحقیق بیانگر است که کمتر از ۵۰٪ شهرداری ها از لحاظ فنی کاملاً کارا بوده اند. همچنین درصد های کارایی با استفاده از مدل CCR همواره کمتر از مدل BCC بوده است.

- استفان والدو در سال ۲۰۰۱ شهرداری های سوئدی را به عنوان واحدهای تولید کننده آموزش در نظر گرفته و کارایی تأمین آموزش عمومی به وسیله مقامات محلی را با استفاده از روش DEA بررسی نموده است. با کاربرد هر چهار مدل و دو تکنولوژی CCR و BCC، میانگین کارایی بین ۰.۸۷۲ و ۰.۹۵۶ به دست آمده است و شهرداری هایی که معلمان آن به صورت استخدام رسمی هستند، کارایی را افزایش می دهد. همچنین بر خلاف انتظار،

۵- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج اندازه‌گیری کارایی با استفاده از روش تحلیل پوششی داده‌ها و مدل بازدهی ثابت و متغیر نسبت به مقیاس و ستانده محور برای ۳۰ شهرداری مراکز استان کشور در طی سالهای ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۷ به شکل زیر قابل ارائه است:

(۱) به طور کلی از ۳۰ شهرداری مراکز استان کشور با استفاده از مدل CCR و ستانده محور از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۷ به ترتیب ۱۶.۶۷٪، ۲۳.۳۳٪ و ۱۶.۶۷٪ از شهرداری‌ها و با استفاده از مدل BCC و ستانده محور ۳۰٪، ۳۶.۶۷٪ و ۳۰٪ از شهرداری‌ها به لحاظ فنی کاملاً کارا بوده‌اند. مقایسه نتایج نشان می‌دهد که درصد کارایی با استفاده از مدل CCR همواره کمتر از BCC بوده است، در نتیجه شهرداری‌ها در مقیاس بهینه عمل نمی‌نمایند.

(۲) شهرداری‌هایی که کارایی صد در صد دارند، به عنوان الگوی واحدهای ناکارا در نظر گرفته می‌شوند. بنابراین برای هر سال و برای هر کدام از شهرداری‌های ناکارا، شهرداری الگو مشخص شده است. علاوه بر این شهرداری‌های کارا که بیشتر از دیگر شهرداری‌ها الگوی واحدهای ناکارا بوده‌اند، به عنوان کاراترین شهرداری برای هر سال مشخص گردیده‌اند، که به ترتیب برای سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۷، با استفاده از مدل CCR شهرداری‌های ایلام، قزوین، اهواز و تهران و با استفاده از مدل BCC شهرداری‌های ایلام، قزوین، یاسوج، اهواز و تهران کاراترین شهرداری‌ها بوده‌اند. نکته جالب توجه این است که در هیچ یک از این سال‌ها کاراترین شهرداری‌ها یکسان نیستند.

(۳) اگر در یک شهرداری دو مقدار کارایی CCR و BCC متفاوت باشد، حاکی از آن است که آن شهرداری ناکارایی مقیاس دارد. به عبارت دیگر، در مقیاس بهینه عمل ننموده است. علاوه بر این با مقایسه مقادیر کارایی فنی نهاده محور و ستانده محور، نوع بازدهی نسبت به مقیاس تعیین شده است و از آنجا که به طور کلی در اقتصاد واحدهای دارای بازدهی فزاینده نسبت به مقیاس با افزایش مقیاس و آنها که بازدهی کاهنده نسبت به مقیاس دارند با کاهش مقیاس، کارایی‌شان افزایش می‌یابد و اگر بازدهی ثابت نسبت به مقیاس داشته باشند

با افزایش با کاهش مقیاس مقدار کارایی تغییر نمی‌نماید، در نتیجه هر شهرداری برای رسیدن به مقیاس بهینه می‌تواند با توجه به نوع بازدهی تعیین شده اقدام به تغییر مقیاس کند.

(۴) برای شهرداری‌های ناکارا میزان تغییر در نهاده‌ها و ستانده مشخص شده است. در واقع این واحدها می‌توانند جهت افزایش کارایی و عملکرد بهینه خود با همان درآمد، پرسنل و محدوده خدماتی موجود، هزینه عمران شهری بیشتری را صرف عمران و آبادانی شهر بنمایند. لازم به ذکر است که بعضی از شهرداری‌ها علاوه بر افزایش هزینه عمران شهری نیاز به کاهش در نهاده‌ها دارند که آن هم به دلیل وجود مقادیر مازاد نهاده‌ای می‌باشد.

(۵) طبق جدول شماره ۹ در سالهای مورد مطالعه شهرداری‌های ایلام، قزوین، اهواز و تهران همواره دارای کارایی صد در صد بوده‌اند و بنابراین نیاز به هیچگونه تغییری در نهاده‌ها و ستانده‌ی خود ندارند. در مقابل شهرداری‌های ارومیه، اردبیل، بوشهر، بجنورد، زنجان، زاهدان، سنندج، کرمان، گرگان، رشت، ساری، اراک، بندرعباس، همدان، خرم-آباد، شیراز و قم در طول ۳ سال هیچگاه کارایی کامل نداشته‌اند و باید تغییرات لازم را انجام دهند.

(۶) به عنوان پیشنهاد، می‌توان با معرفی شهرداری‌های الگو به هر یک از شهرداری‌های ناکارا و مسئولان اجرایی آن‌ها برای تغییر هزینه‌های عمران شهری در جهت افزایش کارایی و عملکرد بهینه واحدهای ناکارا برنامه‌ریزی نمود، بدین شکل که برای هر شهرداری ناکارا، مقادیر مطلوب هزینه‌های عمران شهری دقیقاً مشخص شده است و در صورتی این واحدها می‌توانند به کارایی کامل دست یابند که میزان نهاده‌ها و ستانده‌ی خود را دقیقاً به همان مقدار تعیین شده تغییر دهند.

(۷) شهرداری‌ها می‌توانند با تشکیل گروهی از متخصصین در زمینه اندازه‌گیری کارایی برای هر کدام از شهرداری‌ها و سازمان‌های وابسته به آن مانند سازمان اتوبوسرانی و پارکها و فضای سبز و غیره، واحدهای ناکارا را شناسایی و میزان تغییر در نهاده‌ها و ستانده‌های این سازمان‌ها را برای افزایش کارایی تعیین کنند.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۰۵ ■

جدول ۹. میانگین کارایی شهرداریها طی سه سال مورد بررسی؛ مآخذ: محاسبات محقق.

شهرداری	BCC-I			BCC-O			CCR-I			CCR-O		
	(۸۵)	(۸۶)	(۸۷)	میانگین کارایی	(۸۵)	(۸۶)	(۸۷)	میانگین کارایی	(۸۵)	(۸۶)	(۸۷)	میانگین کارایی
ارومیه	۰.۸۶	۰.۹۰	۰.۸۰	۰.۸۶	۰.۸۹	۰.۹۲	۰.۸۰	۰.۸۶	۰.۸۴	۰.۸۱	۰.۷۹	۰.۸۱
اردبیل	۰.۸۶	۰.۷۴	۰.۸۵	۰.۸۱	۰.۸۶	۰.۷۷	۰.۸۳	۰.۸۳	۰.۸۳	۰.۷۳	۰.۸۳	۰.۸۰
ایلام	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
بوشهر	۰.۹۶	۰.۹۶	۰.۹۶	۰.۹۶	۰.۶۷	۰.۷۳	۰.۷۷	۰.۷۳	۰.۶۷	۰.۵۸	۰.۶۳	۰.۶۳
شهرکرد	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰.۷۸	۰.۷۹	۰.۸۲
بیرجند	۰.۸۳	۰.۵۳	۱	۰.۷۹	۰.۷۹	۰.۲۲	۱	۰.۷۰	۰.۷۸	۰.۲۲	۰.۸۲	۰.۶۱
بجنورد	۰.۷۱	۰.۸۳	۰.۶۷	۰.۷۴	۰.۷۰	۰.۸۶	۰.۵۹	۰.۷۲	۰.۷۰	۰.۸۳	۰.۵۹	۰.۷۱
زنجان	۰.۸۱	۰.۸۴	۰.۸۰	۰.۸۲	۰.۸۱	۰.۸۳	۰.۷۸	۰.۸۰	۰.۸۱	۰.۸۲	۰.۷۸	۰.۸۰
سمنان	۱	۱	۱	۱	۰.۹۹	۱	۱	۰.۹۹	۰.۹۲	۰.۹۸	۰.۹۷	۰.۹۶
زاهدان	۰.۹۱	۰.۸۰	۰.۷۶	۰.۸۲	۰.۹۱	۰.۷۸	۰.۷۶	۰.۸۲	۰.۹۱	۰.۷۸	۰.۷۶	۰.۸۲
قزوین	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
سندج	۰.۷۴	۰.۷۴	۰.۷۵	۰.۷۴	۰.۷۵	۰.۶۴	۰.۶۴	۰.۶۸	۰.۷۴	۰.۶۲	۰.۶۴	۰.۶۷
کرمان	۰.۶۶	۰.۵۴	۰.۶۱	۰.۶۰	۰.۶۸	۰.۵۹	۰.۶۱	۰.۶۳	۰.۶۵	۰.۵۳	۰.۶۰	۰.۵۹
کرمانشاه	۱	۰.۹۱	۰.۶۱	۰.۸۴	۱	۰.۹۱	۰.۶۱	۰.۸۴	۰.۹۹	۰.۹۱	۰.۶۰	۰.۸۴
یاسوج	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰.۹۹	۰.۸۱	۰.۷۸	۰.۸۶
گرگان	۰.۶۴	۰.۶۵	۰.۷۱	۰.۶۷	۰.۶۵	۰.۶۳	۰.۷۲	۰.۶۷	۰.۶۴	۰.۶۲	۰.۷۱	۰.۶۶
رشت	۰.۸۶	۰.۷۶	۰.۷۴	۰.۸۷	۰.۷۴	۰.۷۳	۰.۷۸	۰.۷۳	۰.۸۴	۰.۷۲	۰.۷۳	۰.۷۶
ساری	۰.۹۵	۰.۸۰	۰.۸۷	۰.۸۷	۰.۹۵	۰.۷۸	۰.۸۳	۰.۸۵	۰.۹۲	۰.۸۲	۰.۷۹	۰.۸۲
اراک	۰.۸۳	۰.۷۳	۰.۸۵	۰.۷۷	۰.۸۳	۰.۷۰	۰.۷۵	۰.۷۶	۰.۸۳	۰.۷۴	۰.۶۹	۰.۷۵
بندرعباس	۰.۷۸	۰.۶۱	۰.۷۵	۰.۷۱	۰.۷۸	۰.۶۳	۰.۷۵	۰.۷۲	۰.۷۶	۰.۶۰	۰.۷۴	۰.۷۰
همدان	۰.۸۲	۰.۷۲	۰.۷۰	۰.۷۵	۰.۸۲	۰.۷۰	۰.۶۹	۰.۷۴	۰.۸۱	۰.۷۰	۰.۶۸	۰.۷۳
یزد	۰.۹۸	۱	۰.۸۶	۰.۹۵	۰.۹۸	۱	۰.۸۶	۰.۹۵	۰.۹۷	۱	۰.۸۵	۰.۹۴
خرم آباد	۰.۷۱	۰.۷۵	۰.۶۸	۰.۷۱	۰.۷۲	۰.۷۹	۰.۶۹	۰.۷۳	۰.۷۰	۰.۷۲	۰.۶۸	۰.۷۰
اصفهان	۱	۱	۰.۸۷	۰.۹۶	۱	۱	۰.۸۷	۰.۹۶	۰.۹۳	۰.۸۷	۰.۸۹	۰.۹۰
اهواز	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
تبریز	۱	۱	۰.۹۱	۰.۹۷	۱	۱	۰.۹۱	۰.۹۷	۱	۱	۰.۹۱	۰.۹۷
تهران	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
شیراز	۰.۹۲	۰.۹۱	۰.۹۶	۰.۹۳	۰.۹۲	۰.۹۲	۰.۹۷	۰.۹۳	۰.۸۵	۰.۷۴	۰.۹۵	۰.۸۴
قم	۰.۸۱	۰.۹۴	۰.۷۹	۰.۸۵	۰.۸۲	۰.۹۵	۰.۷۹	۰.۸۵	۰.۷۹	۰.۹۳	۰.۷۹	۰.۸۳
مشهد	۰.۶۹	۱	۱	۰.۹۰	۰.۶۹	۱	۱	۰.۹۰	۰.۶۹	۱	۱	۰.۹۰

۶- منابع و مآخذ

- ۱- اکبری، نعمت الله؛ رسول بیدرام و رضا نصر اصفهانی (۱۳۸۲) بررسی کارایی فعالیت‌های عمرانی شهرداری اصفهان در مناطق شهری (با استفاده از روش DEA): تهران، ماهنامه شهرداری‌ها، شماره ۵۷
- ۲- اکبری، نعمت‌اله و دیگران (۱۳۸۴) اندازه‌گیری کارایی فعالیت عمران شهری (با استفاده از روش DEA): مورد مطالعه استان همدان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان
- ۳- امامی‌میبدی، علی (۱۳۷۹) اصول اندازه‌گیری کارایی و بهره‌وری (علمی و کاربردی)، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران.
- ۴- فطرس، محمد حسن؛ موسی سلگی (۱۳۷۹) اندازه‌گیری کارایی و بازدهی نسبت به مقیاس واحدهای پرورش جوجه‌کشی، مطالعه موردی استان همدان، فصلنامه علمی- پژوهشی اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۳۸، ص ۴۷
- ۵- لطفی مزرعه‌شاهی، احمد (۱۳۸۲) سنجش کارایی تکنیکی شرکت‌های توزیع برق ایران با استفاده از روش DEA، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته توسعه اقتصادی و برنامه‌ریزی، دانشکده اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان
- ۶- مهرگان، محمدرضا (۱۳۸۳) مدل‌های کمی برای ارزیابی عملکرد سازمان‌ها (تحلیل پوششی داده‌ها)، تهران، انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.

7. Altonen, J., Kirjavainen, T., Moisiu, A., (2006) Efficiency and Productivity In Finnish Comprehensive Schooling 1998 – 2004 , Government Institute for economic Research
8. Nara, F. M. (2011) Local Municipality Productive Efficiency and Its Determinants in South Africa, Working paper, University of Pretoria.
9. Sampaio de Sousa, M. C., and Stosic, B., (2003) Technical Efficiency of the Brazilian Municipalities: Correction Non parametric Frontier Measurements for Qualiers, journal of productivity Analysis, 24(2): 154- 181.
10. Waldo, Staffan, (2001) Municipalities as Educational Producers, An Efficiency Approach, Working paper, Department of Economics Lund University, <http://www.nek.se/publications/workpap/papers>
11. Worthington, A., Dollery, B., (2001) Measuring Efficiency in Local Government: An Analysis of New South Wales Municipalities, Policy Studies Journal, 29(2): 232- 249.

جدول ۲. مقادیر کارایی فنی سال؛ ماخذ: محاسبات محقق. جدول

ردیف	نام شهرداری	مقدار کارایی فنی CCR-O	مقدار کارایی فنی BCC-O	مقدار کارایی مقیاس	شهرداری الگو
۱	ارومیه	۰.۸۴	۰.۸۷	۰.۹۶۶	قزوین ، اصفهان ، تبریز
۲	اردبیل	۰.۸۳	۰.۸۶	۰.۹۶۷	ایلام ، قزوین ، تبریز
۳	ایلام	۱	۱	۱	ایلام
۴	پوشهر	۰.۶۷	۰.۶۷	۰.۹۹۲	ایلام ، شهرکرد ، یاسوج
۵	شهرکرد	۰.۹۰	۱	۰.۸۹۹	شهرکرد
۶	بیرجند	۰.۷۸	۰.۷۹	۰.۹۹۱	ایلام ، یاسوج
۷	بجنورد	۰.۷۰	۰.۷۰	۰.۹۹۸	ایلام ، یاسوج
۸	زنجان	۰.۸۱	۰.۸۱	۰.۹۹۶	ایلام ، قزوین
۹	سمنان	۰.۹۲	۰.۹۹	۰.۹۲۹	ایلام ، شهرکرد ، تهران
۱۰	زاهدان	۰.۹۱	۰.۹۱	۰.۹۹۶	ایلام ، قزوین
۱۱	قزوین	۱	۱	۱	قزوین
۱۲	سنندج	۰.۷۴	۰.۷۵	۰.۹۸۰	ایلام ، قزوین ، تبریز
۱۳	کرمان	۰.۶۵	۰.۶۸	۰.۹۵۹	قزوین ، اصفهان
۱۴	کرمانشاه	۰.۹۹	۱	۰.۹۹۵	کرمانشاه
۱۵	یاسوج	۰.۹۹	۱	۰.۹۸۷	یاسوج
۱۶	گرگان	۰.۶۴	۰.۶۵	۰.۹۷۷	ایلام ، قزوین ، تبریز
۱۷	رشت	۰.۸۴	۰.۸۷	۰.۹۶۴	قزوین ، اصفهان
۱۸	ساری	۰.۹۲	۰.۹۵	۰.۹۷۳	ایلام ، شهرکرد ، تبریز ، تهران
۱۹	اراک	۰.۸۳	۰.۸۳	۰.۹۹۹	ایلام ، قزوین
۲۰	بندرعباس	۰.۷۶	۰.۷۸	۰.۹۷۴	ایلام ، قزوین ، تبریز
۲۱	همدان	۰.۸۱	۰.۸۲	۰.۹۸۷	قزوین ، اصفهان ، تبریز
۲۲	یزد	۰.۹۷	۰.۹۸	۰.۹۸۴	قزوین ، اصفهان ، تبریز
۲۳	خرم آباد	۰.۷۰	۰.۷۲	۰.۹۷۴	ایلام ، قزوین ، تبریز
۲۴	اصفهان	۰.۹۳	۱	۰.۹۳۳	اصفهان
۲۵	اهواز	۱	۱	۱	اهواز
۲۶	تبریز	۱	۱	۱	تبریز
۲۷	تهران	۱	۱	۱	تهران
۲۸	شیراز	۰.۸۵	۰.۹۲	۰.۹۲۰	قزوین ، اصفهان ، تبریز
۲۹	قم	۰.۷۹	۰.۸۲	۰.۹۵۷	قزوین ، اصفهان
۳۰	مشهد	۰.۶۹	۰.۶۹	۰.۹۹۹	ایلام ، شهرکرد ، تبریز ، تهران

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۰۷ ■

۴. مقادیر موجود و مطلوب نهاده‌ها و ستانده سال ۱۳۸۵: ماخذ: محاسبات محقق.

ردیف	نام شهرداری	مقدار موجود هزینه عمران شهری (میلیارد ریال)	مقدار مطلوب هزینه عمران شهری	مقدار موجود درآمد کل (میلیارد ریال)	مقدار مطلوب درآمد کل	پرستل موجود	پرستل مطلوب	محدوده خدماتی موجود (هکتار)	محدوده خدماتی مطلوب
۱	ازومیه	۲۳۶	۲۷۲	۳۷۶	۳۷۶	۱۱۰۲	۲۶۲	۷۸۰۰	۷۸۰۰
۲	ازدبیل	۱۹۶	۲۲۸	۳۱۴	۳۱۴	۲۴۵۰	۳۰۳	۶۱۰۰	۶۱۰۰
۳	ایلام	۸۹	۸۹	۱۱۹	۱۱۹	۴۱۶	۴۱۶	۱۷۹۸	۱۷۹۸
۴	بوشهر	۵۳	۷۸۰	۱۰۵	۱۰۵	۹۶۹	۳۸۷	۱۸۳۷	۱۸۳۷
۵	شهرکرد	۶۰	۶۰	۹۲	۹۲	۷۳	۷۳	۱۷۶۷	۱۷۶۷
۶	بیرجند	۳۹	۴۹۷	۶۷	۶۷	۵۳۳	۳۷۶	۳۳۳۰	۱۹۶۵
۷	بجنورد	۵۳	۷۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۴۳۵	۴۰۱	۲۹۰۰	۱۸۵۹
۸	زنجان	۱۲۱	۱۴۹۱	۲۰۰	۲۰۰	۱۳۷۷	۳۱۰	۵۵۰۰	۴۳۰۶
۹	سمنان	۱۴۰	۱۴۲	۲۲۷	۲۲۷	۱۹۰	۱۹۰	۲۲۲۵	۲۲۲۵
۱۰	زاهدان	۱۳۶	۱۴۹۱	۲۰۰	۲۰۰	۱۵۵۰	۳۱۰	۶۵۸۰	۴۳۰۶
۱۱	قزوین	۲۰۷	۲۰۷	۲۷۸	۲۷۸	۲۰۸	۲۰۸	۶۷۳۰	۶۷۳۰
۱۲	سنتدج	۹۴	۱۲۴۵	۱۷۱	۱۷۱	۸۵۰	۴۲۳	۲۴۸۰	۲۴۸۰
۱۳	کرمان	۲۱۸	۳۲۲	۴۴۹	۴۴۹	۱۶۱۱	۳۴۸	۱۲۶۲۷	۱۰۳۶۸
۱۴	کرمانشاه	۶۶۲	۶۶۲	۱۱۴۹	۱۱۴۹	۵۲۹	۵۲۹	۹۷۵۱	۹۷۵۱
۱۵	یاسوج	۴۱۲	۴۱	۵۶	۵۶	۳۶۸	۳۶۸	۲۰۰۰	۲۰۰۰
۱۶	گرگان	۱۱۱۲	۱۶۹۸	۲۳۷	۲۳۷	۶۴۰	۴۱۵	۳۵۵۸	۳۵۵۸
۱۷	رشت	۲۸۰۲	۳۲۳	۴۵۰	۴۵۰	۳۷۰	۳۵۰	۱۳۴۰۰	۱۰۴۰۰
۱۸	ساری	۱۵۱	۱۶۰	۲۳۶	۲۳۶	۲۶۳	۲۶۳	۳۰۰۰	۳۰۰۰
۱۹	ازاک	۱۶۰	۱۹۴	۲۶۰	۲۶۰	۳۶۶	۲۳۲	۷۲۰۰	۶۱۷۱
۲۰	بندرعباس	۱۸۸	۲۴۰۷	۳۳۰	۳۳۰	۱۳۳۰	۲۵۱	۶۹۷۷	۶۹۷۷
۲۱	همدان	۲۰۷	۲۵۲	۳۴۶	۳۴۶	۴۲۴	۲۴۲	۷۳۴۰	۷۳۴۰
۲۲	یزد	۳۶۰	۳۶۶۱	۵۱۶	۵۱۶	۴۲۰	۳۵۵	۹۹۰۰	۹۹۰۰
۲۳	خرم‌آباد	۱۳۸	۱۹۲	۲۷۱	۲۷۱	۱۱۵۰	۴۶۲	۳۵۰۰	۳۵۰۰
۲۴	اصفهان	۱۵۰۴	۱۵۰۴	۲۱۹۸	۲۱۹۸	۱۷۸۸	۱۷۸۸	۴۷۷۰۰	۴۷۷۰۰
۲۵	اهواز	۹۸۵	۹۸۵	۱۵۱۲	۱۵۱۲	۷۶۷	۷۶۷	۴۰۰۵۰	۴۰۰۵۰
۲۶	تبریز	۱۵۹۰	۲۳۶۳	۲۳۶۳	۲۳۶۳	۱۲۴۷	۱۲۴۷	۲۴۹۹۱	۲۴۹۹۱
۲۷	تهران	۱۱۸۵۵	۱۱۸۵۵	۱۹۱۰۴	۱۹۱۰۴	۱۰۴۵۴	۱۰۴۵۴	۷۰۷۵۰	۷۰۷۵۰
۲۸	شیراز	۷۳۰	۷۹۳	۱۱۵۲	۱۱۵۲	۳۸۱۳	۸۱۴	۲۱۰۰۰	۲۱۰۰۰
۲۹	قم	۳۰۰	۳۶۵	۵۱۱	۵۱۱	۵۵۷	۴۰۰	۱۲۳۶۸	۱۱۷۱
۳۰	مشهد	۱۴۹۳	۲۱۷۸	۳۳۶۳	۳۳۶۳	۱۸۳۷	۱۸۳۷	۲۴۵۰۰	۲۴۵۰۰

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

جدول ۵. مقادیر کارایی فنی سال ۱۳۸۶؛ ماخذ: محاسبات محقق.

ردیف	نام شهرداری	مقدار کارایی فنی CCR-O	مقدار کارایی فنی BCC-O	مقدار کارایی مقیاس	شهرداری الگو
۱	ارومیه	۰.۸۱	۰.۹۲	۰.۸۸۲	ایلام ، یزد ، تبریز
۲	اردبیل	۰.۷۳	۰.۷۷	۰.۹۴۱	ایلام ، یزد
۳	ایلام	۱	۱	۱	ایلام
۴	بوشهر	۰.۵۸	۰.۷۳	۰.۷۹۷	ایلام ، شهرکرد ، یاسوج
۵	شهرکرد	۰.۷۹	۱	۰.۷۸۷	شهرکرد
۶	بیرجند	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۹۹۸	ایلام ، تبریز ، تهران
۷	بجنورد	۰.۸۳	۰.۸۵	۰.۹۶۹	ایلام ، یزد
۸	زنجان	۰.۸۲	۰.۸۲	۰.۹۹۴	ایلام ، یاسوج
۹	سمنان	۰.۹۸	۱	۰.۹۸۴	سمنان
۱۰	زاهدان	۰.۷۸	۰.۷۸	۰.۹۹۹	ایلام ، یاسوج
۱۱	قزوین	۱	۱	۱	قزوین
۱۲	سنندج	۰.۶۲	۰.۶۴	۰.۹۷۴	ایلام ، یاسوج
۱۳	کرمان	۰.۵۳	۰.۵۹	۰.۹۰۴	ایلام ، یزد
۱۴	کرمانشاه	۰.۹۱	۰.۹۱	۰.۹۹۷	قزوین ، تبریز ، تهران ، مشهد
۱۵	یاسوج	۰.۸۱	۱	۰.۸۱۲	یاسوج
۱۶	گرگان	۰.۶۲	۰.۶۳	۰.۹۹۴	ایلام ، یاسوج
۱۷	رشت	۰.۷۳	۰.۷۴	۰.۹۹۲	ایلام ، شهرکرد ، یزد
۱۸	ساری	۰.۷۴	۰.۷۸	۰.۹۵۲	ایلام ، شهرکرد ، یزد
۱۹	اراک	۰.۶۹	۰.۷۰	۰.۹۸۷	ایلام ، شهرکرد ، یزد
۲۰	بندرعباس	۰.۶۰	۰.۶۳	۰.۹۵۴	ایلام ، یزد
۲۱	همدان	۰.۷۰	۰.۷۰	۰.۹۹۸	ایلام ، یزد
۲۲	یزد	۱	۱	۱	یزد
۲۳	خرم آباد	۰.۷۲	۰.۷۹	۰.۹۰۶	ایلام ، یزد ، تبریز
۲۴	اصفهان	۰.۸۹	۱	۰.۸۸۹	اصفهان
۲۵	اهواز	۱	۱	۱	اهواز
۲۶	تبریز	۱	۱	۱	تبریز
۲۷	تهران	۱	۱	۱	تهران
۲۸	شیراز	۰.۷۴	۰.۹۲	۰.۸۱۱	یزد ، اصفهان ، تبریز
۲۹	قم	۰.۹۳	۰.۹۵	۰.۹۸۱	یزد ، اصفهان ، تبریز
۳۰	مشهد	۱	۱	۱	مشهد

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

جدول ۶. مقادیر موجود و مطلوب نهاده‌ها و ستانده سال ۱۳۸۶؛ ماخذ: محاسبات محقق.

ردیف	نام شهرداری	مقدار موجود هزینه عمران شهری (میلیارد ریال)	مقدار مطلوب هزینه عمران شهری	مقدار موجود درآمد کل (میلیارد ریال)	مقدار مطلوب درآمد کل	پرسنل موجود	پرسنل مطلوب	محدوده خدماتی موجود (هکتار)	محدوده خدماتی مطلوب
۱	ارومیه	۳۹۴	۴۳۰	۵۸۰	۵۸۰	۱۱۰۲	۴۵۰	۷۸۰۰	۷۸۰۰
۲	اردبیل	۲۲۱	۲۸۶	۳۶۲	۳۶۲	۲۴۵۰	۴۱۷	۶۱۰۰	۴۱۷۷
۳	ایلام	۲۱۳	۲۱۳	۲۵۳	۲۵۳	۴۱۶	۴۱۶	۱۷۹۸	۱۷۹۸
۴	بوشهر	۶۱۳	۸۴	۱۲۵	۱۲۵	۹۶۹	۲۰۹	۱۸۳۷	۱۸۳۷
۵	شهرکرد	۶۸	۶۸	۱۲۰	۱۲۰	۷۳	۷۳	۱۷۶۷	۱۷۶۷
۶	بیرجند	۸۵	۳۸۶	۵۳۵	۵۳۵	۵۳۳	۵۲۹	۳۳۳۰	۳۳۳۰
۷	بجنورد	۲۰۹۵	۲۴۵	۳۰۱	۳۰۱	۱۴۳۵	۴۱۷	۲۹۰۰	۲۸۴۱
۸	زنجان	۱۶۰	۱۹۳	۲۳۲	۲۳۲	۱۳۷۷	۴۱۰	۵۵۰۰	۱۸۲۱
۹	سمنان	۱۸۳	۱۸۳	۲۷۰	۲۷۰	۱۹۰	۱۹۰	۲۲۲۵	۲۲۲۵
۱۰	زاهدان	۱۶۵	۲۱۰	۲۵۰	۲۵۰	۱۵۵۰	۴۱۵	۶۵۸۰	۱۸۰۲
۱۱	قزوین	۳۸۷	۳۸۷	۶۱۵	۶۱۵	۲۰۸	۲۰۸	۶۷۳۰	۶۷۳۰
۱۲	سنتدج	۹۳	۱۴۶	۱۷۸	۱۷۸	۸۵۰	۳۹۷	۲۴۸۰	۱۸۷۸
۱۳	کرمان	۲۲۱	۳۷۶	۴۹۵	۴۹۵	۱۶۱۱	۴۱۹	۱۲۶۲۷	۷۱۰۷
۱۴	کرمانشاه	۷۵۸	۸۳۱	۱۳۶۷	۱۳۶۷	۵۲۹	۵۲۹	۹۷۵۱	۹۷۵۱
۱۵	یاسوج	۴۳	۴۳	۶۳	۶۳	۳۶۸	۳۶۸	۲۰۰۰	۲۰۰۰
۱۶	گورگان	۱۲۰	۱۹۲	۲۳۰	۲۳۰	۶۴۰	۴۱۰	۳۵۵۸	۱۸۲۳
۱۷	رشت	۲۷۵	۳۷۲	۵۰۰	۵۰۰	۳۷۰	۳۷۰	۱۳۴۰۰	۷۶۳۰
۱۸	ساری	۱۳۹	۱۸۰	۲۴۱	۲۴۱	۲۶۳	۲۶۳	۳۰۰۰	۲۸۱۴
۱۹	اراک	۱۶۱	۲۳۰	۲۹۱	۲۹۱	۳۶۶	۳۶۶	۷۲۰۰	۳۰۵۲
۲۰	بندرعباس	۱۶۶	۲۶۵	۳۳۰	۳۳۰	۱۳۳۰	۴۱۷	۶۹۷۷	۳۴۸۱
۲۱	همدان	۲۳۰	۳۳۰	۴۲۷	۴۲۷	۴۲۴	۴۱۸	۷۳۴۰	۵۶۱۳
۲۲	یزد	۴۶۲	۴۶۲	۶۲۲	۶۲۲	۴۲۰	۴۲۰	۹۹۰۰	۹۹۰۰
۲۳	خرم‌آباد	۲۵۲	۳۱۸	۴۱۸	۴۱۸	۱۱۵۰	۴۶۷	۳۵۰۰	۳۵۰۰
۲۴	اصفهان	۱۶۵۳	۱۶۵۳	۲۴۸۸	۲۴۸۸	۱۷۸۸	۱۷۸۸	۴۷۷۰۰	۴۷۷۰۰
۲۵	اهواز	۱۳۵۵	۱۳۵۵	۲۰۱۹	۲۰۱۹	۷۶۷	۷۶۷	۴۰۰۵۰	۴۰۰۵۰
۲۶	تبریز	۱۷۹۶	۱۷۹۶	۲۷۴۱	۲۷۴۱	۱۲۴۷	۱۲۴۷	۲۴۹۹۱	۲۴۹۹۱
۲۷	تهران	۱۳۷۱۹	۱۳۷۱۹	۲۲۷۹۴	۲۲۷۹۴	۱۰۴۵۴	۱۰۴۵۴	۷۰۷۵۰	۷۰۷۵۰
۲۸	شیراز	۸۸۹	۹۷۱	۱۴۲۵	۱۴۲۵	۳۸۱۳	۸۷۴	۲۱۰۰۰	۲۱۰۰۰
۲۹	قم	۵۸۷	۶۱۷	۸۶۸	۸۶۸	۵۵۷	۵۳۵	۱۲۳۶۸	۱۲۳۶۸
۳۰	مشهد	۳۰۶۸	۳۰۶۸	۵۶۷۷	۵۶۷۷	۱۸۳۷	۱۸۳۷	۲۴۵۰۰	۲۴۵۰۰

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

جدول ۷. مقادیر کارایی فنی سال ۱۳۸۷؛ ماخذ: محاسبات محقق.

ردیف	نام شهرداری	مقدار کارایی فنی CCR-O	مقدار کارایی فنی BCC-O	مقدار کارایی مقیاس	شهرداری الگو
۱	ارومیه	۰.۷۹	۰.۸۰	۰.۹۸۴	ایلام ، اهواز
۲	اردبیل	۰.۸۳	۰.۸۵	۰.۹۷۸	ایلام ، اهواز
۳	ایلام	۱	۱	۱	ایلام
۴	بوشهر	۰.۶۳	۰.۷۷	۰.۸۲۰	ایلام ، شهرکرد ، یاسوج
۵	شهرکرد	۰.۷۸	۱	۰.۷۸۰	شهرکرد
۶	بیرجند	۰.۸۲	۱	۰.۸۱۹	بیرجند
۷	بجنورد	۰.۵۹	۰.۵۹	۰.۹۹۵	ایلام ، اهواز
۸	زنجان	۰.۷۸	۰.۷۸	۰.۹۹۷	ایلام ، اهواز
۹	سمنان	۰.۹۷	۱	۰.۹۷۴	سمنان
۱۰	زاهدان	۰.۷۶	۰.۷۶	۰.۹۹۱	ایلام ، اهواز
۱۱	قزوین	۱	۱	۱	قزوین
۱۲	سنندج	۰.۶۴	۰.۶۴	۰.۹۹۹	ایلام ، اهواز
۱۳	کرمان	۰.۶۰	۰.۶۱	۰.۹۷۸	ایلام ، اهواز
۱۴	کرمانشاه	۰.۶۰	۰.۶۱	۰.۹۹۸	ایلام ، سمنان ، اهواز ، مشهد
۱۵	یاسوج	۰.۷۸	۱	۰.۷۷۹	یاسوج
۱۶	گرگان	۰.۷۱	۰.۷۲	۰.۹۹۰	ایلام ، اهواز
۱۷	رشت	۰.۷۲	۰.۷۳	۰.۹۹۰	ایلام ، سمنان ، اهواز
۱۸	ساری	۰.۷۹	۰.۸۳	۰.۹۵۸	ایلام ، شهرکرد ، سمنان
۱۹	اراک	۰.۷۴	۰.۷۴	۰.۹۸۸	ایلام ، سمنان ، اهواز
۲۰	بندرعباس	۰.۷۴	۰.۷۵	۰.۹۸۱	ایلام ، اهواز
۲۱	همدان	۰.۶۸	۰.۶۹	۰.۹۹۷	ایلام ، سمنان ، اهواز
۲۲	یزد	۰.۸۵	۰.۸۶	۰.۹۹۶	ایلام ، سمنان ، اهواز
۲۳	خرم آباد	۰.۶۸	۰.۶۹	۰.۹۸۶	ایلام ، اهواز ، مشهد
۲۴	اصفهان	۰.۸۷	۰.۸۷	۰.۹۹۳	ایلام ، اهواز
۲۵	اهواز	۱	۱	۱	اهواز
۲۶	تبریز	۰.۹۱	۰.۹۱	۰.۹۹۹	ایلام ، اهواز ، مشهد
۲۷	تهران	۱	۱	۱	تهران
۲۸	شیراز	۰.۹۵	۰.۹۷	۰.۹۸۰	ایلام ، اهواز ، مشهد
۲۹	قم	۰.۷۹	۰.۷۹	۰.۹۹۹	ایلام ، اهواز
۳۰	مشهد	۱	۱	۱	مشهد

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

جدول ۸. مقادیر موجود و مطلوب نهاده‌ها و ستانده سال ۱۳۸۷؛ ماخذ: محاسبات محقق.

ردیف	نام شهرداری	مقدار موجود هزینه عمران شهری (میلیارد ریال)	مقدار مطلوب هزینه عمران شهری (میلیارد ریال)	مقدار موجود درآمد کل (میلیارد ریال)	مقدار مطلوب درآمد کل	پرسنل موجود	پرسنل مطلوب	محدوده خدماتی موجود (هکتار)	محدوده خدماتی مطلوب
۱	ارومیه	۵۰۹	۶۳۶	۸۰۰	۸۰۰	۴۶۱	۷۸۰	۶۶۹۱	۶۶۹۱
۲	اردبیل	۴۲۳	۴۹۹	۶۲۵	۶۲۵	۴۴۷	۶۱۰	۵۲۰۷	۵۲۰۷
۳	ایلام	۱۸۳	۱۸۳	۲۲۴	۲۲۴	۴۱۶	۱۷۹۸	۱۷۹۸	۱۷۹۸
۴	بوشهر	۸۵	۱۱۰	۱۶۴	۱۶۴	۲۱۴	۱۸۳۷	۱۸۳۷	۱۸۳۷
۵	شهرکرد	۹۵	۹۵	۱۵۳	۱۵۳	۷۳	۱۷۶۷	۱۷۶۷	۱۷۶۷
۶	بیرجند	۸۷	۸۷	۱۳۰	۱۳۰	۵۳۳	۳۳۳۰	۳۳۳۰	۳۳۳۰
۷	بجنورد	۱۲۵	۲۱۱	۲۶۰	۲۶۰	۴۱۹	۲۹۰۰	۲۹۰۰	۲۹۰۰
۸	زنجان	۱۵۶	۲۰۰	۲۴۶	۲۴۶	۴۱۸	۱۳۷۷	۱۳۷۷	۱۳۷۷
۹	سمنان	۴۱۶	۴۱۶	۵۴۷	۵۴۷	۱۹۰	۲۲۲۵	۲۲۲۵	۲۲۲۵
۱۰	زاهدان	۱۸۵	۲۴۲	۳۰۰	۳۰۰	۱۵۵۰	۶۵۸۰	۶۵۸۰	۶۵۸۰
۱۱	قزوین	۱۰۳۷	۱۰۳۷	۱۴۶۲	۱۴۶۲	۲۰۸	۶۷۳۰	۶۷۳۰	۶۷۳۰
۱۲	سنتدج	۱۲۰	۱۸۸	۲۳۱	۲۳۱	۸۵۰	۲۴۸۰	۲۴۸۰	۲۴۸۰
۱۳	کرمان	۲۹۵	۴۸۲	۶۰۴	۶۰۴	۱۶۱۱	۱۲۶۲۷	۱۲۶۲۷	۱۲۶۲۷
۱۴	کرمانشاه	۶۹۳	۱۱۴۵	۱۴۵۶	۱۴۵۶	۵۲۹	۹۷۵۱	۹۷۵۱	۹۷۵۱
۱۵	یاسوج	۹۵	۹۵	۱۴۹	۱۴۹	۳۶۸	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۲۰۰۰
۱۶	گرگان	۱۸۶	۲۵۸	۳۲۰	۳۲۰	۶۴۰	۳۵۵۸	۳۵۵۸	۳۵۵۸
۱۷	رشت	۴۰۶	۵۵۵	۷۰۶	۷۰۶	۳۷۰	۱۳۴۰۰	۱۳۴۰۰	۱۳۴۰۰
۱۸	ساری	۲۱۴	۲۵۹	۳۳۹	۳۳۹	۲۶۳	۳۰۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰
۱۹	اراک	۲۹۳	۳۹۴	۵۰۰	۵۰۰	۳۶۶	۷۲۰۰	۷۲۰۰	۷۲۰۰
۲۰	بندرعباس	۳۰۷	۴۰۸	۵۱۰	۵۱۰	۱۳۳۰	۶۹۷۷	۶۹۷۷	۶۹۷۷
۲۱	همدان	۳۳۳	۴۸۴	۶۱۰	۶۱۰	۴۲۴	۷۳۴۰	۷۳۴۰	۷۳۴۰
۲۲	یزد	۴۷۵	۵۵۵	۷۰۰	۷۰۰	۴۲۰	۹۹۰۰	۹۹۰۰	۹۹۰۰
۲۳	خرم آباد	۲۵۴	۳۷۴	۴۶۸	۴۶۸	۱۱۵۰	۳۵۰۰	۳۵۰۰	۳۵۰۰
۲۴	اصفهان	۲۱۵۹	۲۴۷۵	۳۱۳۷	۳۱۳۷	۱۷۸۸	۶۷۷۰	۶۷۷۰	۶۷۷۰
۲۵	اهواز	۳۷۲۵	۳۷۲۵	۴۷۲۵	۴۷۲۵	۷۶۷	۴۰۰۵۰	۴۰۰۵۰	۴۰۰۵۰
۲۶	تبریز	۳۰۲۵	۳۳۱۲	۴۲۲۶	۴۲۲۶	۱۲۴۷	۲۴۹۹۱	۲۴۹۹۱	۲۴۹۹۱
۲۷	تهران	۲۴۷۹۰	۲۴۷۹۰	۳۶۷۶۹	۳۶۷۶۹	۱۰۴۵۴	۷۰۷۵۰	۷۰۷۵۰	۷۰۷۵۰
۲۸	شیراز	۲۳۹۴	۲۴۸۰	۳۱۵۷	۳۱۵۷	۳۸۱۳	۲۱۰۰۰	۲۱۰۰۰	۲۱۰۰۰
۲۹	قم	۷۰۰	۸۹۰	۱۱۲۳	۱۱۲۳	۵۵۷	۱۲۳۶۸	۱۲۳۶۸	۱۲۳۶۸
۳۰	مشهد	۵۱۸۹	۵۱۸۹	۶۶۵۸	۶۶۵۸	۱۸۳۷	۲۴۵۰۰	۲۴۵۰۰	۲۴۵۰۰

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

ارزیابی علل عدم استفاده از فناوری‌های نوین ساختمانی در نوسازی بافت‌های فرسوده شهر تهران

کتایون تقی زاده* - استادیار دانشکده معماری، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

احسان سلطان پناه - کارشناس ارشد مدیریت پروژه و ساخت، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Evaluation of the use of new technologies in renovation of deteriorated urban areas in Tehran

Abstract

Construction and development projects to certified figures, the volume of capital and human resources involved the largest industry in Iran. Rapid population growth and increasing demand, reducing the time needed to deliver development projects and reduce capital investment and time to have been caused by factors such as the necessity to change traditional practices in the construction industry. By taking advantage of the technologies needed to build community and develop appropriate technology and skills in other industries, it is changing society. Such demands, which sometimes leads to innovation and technology transfer. Great extent with the problem of worn out tissues and the lack of clear strategies on planning and project management and implementation of the modernization of these tissues, caused by the existing laws and regulations also provide a small and not old urban tissue with increasing trend to become the most important challenges in Tehran. Topics related to earthquake and disaster management and primarily social, economic and scalable physical and functional qualities, especially the need to modernize their approach to the inevitable. This article has attempted to define the precise construction of the new technologies, the importance of developing new technologies in the construction industry and identify the risks arising from use of these technologies in the context of renovation projects should be worn and in the category and clarify any uncertainties to the roots causes of the most important of these factors will be addressed.

Keywords: New Technology, fabric wear, modernization, Technology transfer, technology

چکیده

صنعت ساختمان و پروژه‌های عمرانی به‌گواهی آمار و ارقام، از لحاظ سرمایه و حجم نیروی انسانی درگیر، بزرگ‌ترین صنعت در کشور می‌باشد. رشد سریع جمعیت و افزایش تقاضا، نیاز به کاهش زمان تحویل پروژه‌های عمرانی و کاهش زمان برگشت سرمایه‌ی گذاران و عواملی از این قبیل باعث شده‌اند تا ضرورت ایجاد تحول در شیوه‌های سنتی صنعت ساختمان روزبه‌روز بیشتر شود. نیاز به بهره‌گیری از تکنولوژی‌های ساخت متناسب با رشد هر جامعه و بهره‌گیری از فناوری در سایر صنایع و توانایی‌های اجرای آن جامعه متغیر است. چنین نیازهایی است که بعضاً به نوآوری‌ها و یا انتقال فناوری می‌انجامد. وسعت عظیم بافت‌های فرسوده با معضلات فراوان و نبود استراتژی‌های روشن در خصوص برنامه‌ریزی و مدیریت طرح و اجرا در نوسازی این‌گونه بافت‌ها، سبب شده تازمین‌های تحقق قوانین و مصوبات هر چند اندک موجود نیز فراهم نشود و بافت‌های فرسوده شهری بارون‌دی افزایشی به مهم‌ترین چالش شهر تهران تبدیل شود. مباحث مربوط به زلزله و مدیریت بحران در وهله‌ی نخست و ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کیفیت‌های قابل ارتقا کالبدی و کارکردی فضایی این بافت‌ها در مراتب بعدی، نیاز به رویکردهای ویژه جهت نوسازی آنها را اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. در این مقاله سعی شده است تا ضمن تعریف دقیقی از تکنولوژی‌های نوین ساختمانی، به اهمیت علل عدم گسترش فناوری‌های نوین در صنعت ساخت و ساز و شناسایی ریسک‌های ناشی از استفاده از این فناوری‌ها در پروژه‌های نوسازی بافت‌های فرسوده پرداخته شود و در ادامه ضمن دسته‌بندی و مشخص نمودن هر یک از این عدم قطعیت‌ها به ریشه‌یابی علل بروز مهم‌ترین این عوامل پرداخته خواهد شد. **واژگان کلیدی:** فناوری‌های نوین، بافت فرسوده، نوسازی، انتقال تکنولوژی، تکنولوژی ساخت.

مقدمه

که همواره در سیر تکاملی خود، سیکل حیات فیزیکی خود را پشت سر می‌گذارند؛ به وجود می‌آیند؛ رشد می‌کنند؛ بزرگ شده؛ تکامل می‌یابند. تجدید مکرر این سیکل نشانگر پویایی فضای کالبدی شهری می‌باشد. همزمان با تداوم سیکل حیات شهرها، عناصر شهری نیز دچار تحول می‌شوند؛ پدید می‌آیند؛ کمیت‌شان افزایش می‌یابد؛ تغییر نقش می‌دهند؛ بعضی‌ها پیر شده؛ دچار فرسودگی می‌شوند. این تحولات در مورد همه عناصر شهری حتی بافت‌ها و محلات مسکونی مصداق دارد. اما همانگونه که در موجودات زنده با تجدید شونگی سلولی از مرگ بافت‌های زنده جلوگیری می‌شود، برای جلوگیری از مرگ بافت‌های شهری باید بر تجدید شونگی سلول‌های آن و احیای بافت‌های فرسوده آن تکیه کرد. بدین ترتیب طی سال‌های اخیر باززنده سازی، بهسازی نوسازی و بازسازی بافت‌های فرسوده به منظور استفاده از زمین در دستور کار وزارت مسکن و شهرسازی قرار گرفته است. اما در این میان عدم استفاده از فناوری‌های نوین ساخت که به تسریع در امر نوسازی بافت‌های فرسوده کمک شایانی می‌نماید، به خوبی مشهود است.

با بررسی وضعیت ساخت و ساز کنونی و با مشاهده‌ی آمار و ارقام اولیه مشخص می‌گردد که صنعتی شدن و استفاده از تکنولوژی‌های نوین سهم بسیار اندکی از ساخت و ساز را در بافت‌های فرسوده به خود اختصاص داده است. یکی از دلایل عدم استفاده از این گونه فناوری‌ها، عدم اطمینان سرمایه‌گذاران و کارفرمایان در استفاده از این تکنولوژی‌ها در جوابگویی به مشخصه‌های فنی، زمانی و هزینه‌ای است. سیستم‌های سنتی ساخت، گرچه در مقوله‌ی زمان هزینه و کیفیت دارای کارایی اندکی هستند، اما به دلیل تعدد استفاده از این سیستم‌ها و به تبع آن مشخص بودن تمامی جوانب کار، مورد اقبال کارفرمایان، پیمانکاران، مشاوران و سرمایه‌گذاران قرار می‌گیرند. در همین راستا تاکنون ۴۰ هزار بافت فرسوده شهری شناسایی شده است که با توجه به مشکلات متعددی که این بافت‌ها دارند تنها راه خروج بسیاری از معضلات کلان شهرها احیاء بهینه بافت‌های فرسوده است که می‌توان این مسئله را فرصتی ارزشمند قلمداد کرد، فرصتی که در

شهرها به مثابه موجودات زنده همواره در سیر تکاملی خود، یک سیکل حیات فیزیکی را پشت سر می‌گذارند؛ بدین صورت که متولد می‌شوند، رشد می‌کنند و کمیت‌شان افزایش می‌یابد، بزرگ شده و تغییر نقش می‌دهند؛ پیر شده و دچار فرسودگی می‌شوند. در این میان؛ انسان برای حفظ هویت و اصالت شهر در تلاش برای پایداری و زنده نگه داشتن شهر، بافت شهر و بالاجه بافت‌های فرسوده دست به اقداماتی می‌زند. کشورهای پیشرفته توجه ویژه‌ای به امر خلق و توسعه تکنولوژی دارند و در سطوح مختلف مدیریت تکنولوژی، برای آن برنامه‌ریزی می‌کنند، اما در کشورهای در حال توسعه به دلیل عدم توان در خلق تکنولوژی، پیمودن راه انتقال تکنولوژی با هدف پرکردن شکاف تکنولوژی گریزناپذیر است و برای موفقیت هرچه بیشتر در این زمینه لازم است که علاوه بر آماده‌سازی زیرساخت‌های موجود، فرایند انتقال تکنولوژی را با تمرکز بیشتری مدیریت کنند. نیاز به بهره‌گیری از تکنولوژی‌های ساخت متناسب با رشد هر جامعه و بهره‌گیری از فناوری در سایر صنایع و توانایی‌های اجرای آن جامعه متغیر است. چنین نیازهایی است که بعضاً به نوآوری‌ها و یا انتقال فناوری می‌انجامد. انتخاب تکنولوژی‌های ساخت پیش درآمد انتقال آنهاست و در هر گزینش، هماهنگی بین اجزا با محیط بسیار مهم است و نیاز به مطالعه کافی دارد (گلابچی، ۱۳۸۵). در پیش گرفتن روش‌های پژوهشی مناسب و نیز راهکارهای درست و سرانجام طی مراحل سلسله‌وار از گزینش تا انتقال فناوری‌های ساخت در موفقیت و سوددهی آنها بسیار مهم است. بهترین حالت انتقال یک تکنولوژی ساخت، طی مراحل انتقال از فراگیری دانش فنی تا تولید و گسترش داخلی است. موانع گوناگونی بر سر راه انتقال بهینه تکنولوژی‌های ساخت وجود دارد که شناخت و ارائه راه‌حل‌های مناسب برای رفع آنها از اهمیت بالایی برخوردار است.

مواد و روشها

شهرها در واقع جزء نهادهای اجتماعی پویا هستند و از این حیث می‌توان آنها را با موجودات زنده شبیه دانست

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۱۴ ■

صورت اعمال سیاست‌های صحیح شهری می‌تواند تحولی اساسی در جهت توسعه پایدار شهری در پی داشته باشد.

لازم به ذکر است به دلیل آنکه هدف از پژوهش آسیب‌شناسی عدم استفاده از فناوری‌های نوین ساختمانی است و با توجه به تغییر و توسعه فناوری‌های نوین ساختمانی در ابعاد گوناگون، انواع فناوری‌ها ساختمانی در مقاله حاضر معرفی نشده و گزینش و انتخاب آنها باید در قالب پژوهشی دیگر صورت گیرد.

در ابتدای تحقیق به منظور آشنایی با ادبیات موضوع تحقیق، مطالعه کتابخانه‌ای صورت گرفت. این مطالعه شامل کتاب‌ها، مقالات، استانداردها و مباحث موجود در زمینه مدیریت پروژه، بافت‌های فرسوده و سابقه‌نوسازی آن، تکنولوژی‌های نوین ساخت، سیستم‌های اطلاعاتی از طریق منابع موجود در کتابخانه‌ها، دانشگاه‌ها و نهادهای متولی موضوع در داخل کشور و اینترنت بود. پس از شناسایی نیاز و ضرورت موضوع مورد تحقیق، سازمان‌های متولی در زمینه فناوری‌های نوین ساختمانی و بافت‌های فرسوده شناسایی شد، که از این میان سازمان نوسازی شهر تهران به عنوان متولی اصلی نوسازی بافت‌های فرسوده در سطح شهر تهران و مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن به عنوان متولی اصلی فناوری‌های نوین ساختمانی داخل کشور انتخاب گردید. با توجه به این نکته که حوزه موضوع تحقیق معطوف به پروژه‌های ساخت در نوسازی بافت‌های فرسوده است، بعد از انتخاب سازمان مورد بررسی، به شناسایی فرایند اجرایی پروژه‌های نوسازان به عنوان اصلی‌ترین پروژه‌های ساخت پرداخته و پس از آن با مصاحبه با کارشناسان و مدیران حوزه ساخت و ساز این بافت‌ها فهرست مخاطرات خاص پروژه‌های نوسازان مشخص گردید. در ادامه با تحلیل آماری از نتایج، به ریشه‌یابی اهم دلایل عدم استفاده از فناوری‌های نوین ساختمانی پرداخته شده و در آخر به ارائه مدلی در خصوص استفاده هر چه بیشتر از این فناوری‌ها در این قبیل بافت‌ها پرداخته شد. لازم به ذکر است به دلیل تنوع و وسعت فناوری‌های نوین و دلایل خاص برای عدم استفاده از هریک از آنها در بافت‌های فرسوده، در این مقاله به

معرفی این نوع فناوری‌های پرداخته نشده و فقط مشکلات اصلی برای تمامی این فناوری‌ها بررسی شده است.

ادبیات تحقیق

تکنولوژی

واژه مرکب «تکنولوژی» ترکیبی از «تکنیک» به معنای فن؛ و پسوند «لوژی» به معنای «شناسی» و معنای تحت الفظی آن، «فن‌شناسی» است. در کتب و مقاله‌های معتبر علمی تعریف‌های مختلفی از تکنولوژی ارائه شده است که در اینجا به چند نمونه از آنها اشاره می‌شود: «تکنولوژی را می‌توان تمام دانش، محصولات، فرایندها، ابزارها، روش‌ها و سیستم‌هایی تعریف کرد که در جهت خلق و ساخت کالاها و ارائه خدمات به‌کار گرفته می‌شوند. به زبان ساده تکنولوژی عبارت است از روش انجام کارها توسط انسان» (تقی زاده، ۱۳۸۵).

«تکنولوژی یعنی دانش مربوط به فعالیت‌های علمی و صنعتی مشتمل بر طراحی، طرزکار، طرز ساخت، طرز تهیه و نگهداری و استفاده از وسایل، ابزار و ماشین‌آلات» (بهرام غفاری، ۱۳۷۶).

تکنولوژی مناسب

شناخت تکنولوژی مناسب و تشخیص ویژگی‌های آن کمک‌شایانی به انتخاب، برنامه‌ریزی و مدیریت دستیابی و انتقال تکنولوژی خواهد کرد. هر تکنولوژی در زمان و مکان کاربرد اولیه خود یک تکنولوژی مناسب محسوب می‌شود، بنابراین احتمال دارد یک تکنولوژی در زمانی غیر از زمان پیدایش و یا مکانی دیگر به علت متفاوت بودن عوامل محیطی، یکسان نبودن اهداف و یا هر دو به عنوان تکنولوژی مناسب به‌شمار نرود. هر تکنولوژی که بتواند با صرفه‌ترین نحوه استفاده از منابع طبیعی و متناسب با آن از سرمایه، کار و مهارت‌های فنی یک کشور را ارائه کند و اهداف ملی اجتماعی را به پیش ببرد، تکنولوژی مناسب نامیده می‌شود (امانوئل، ۱۳۷۴).

مفهوم انتقال تکنولوژی و فرایند آن

انتقال تکنولوژی فرایند یا مجموعه‌ای منظم از

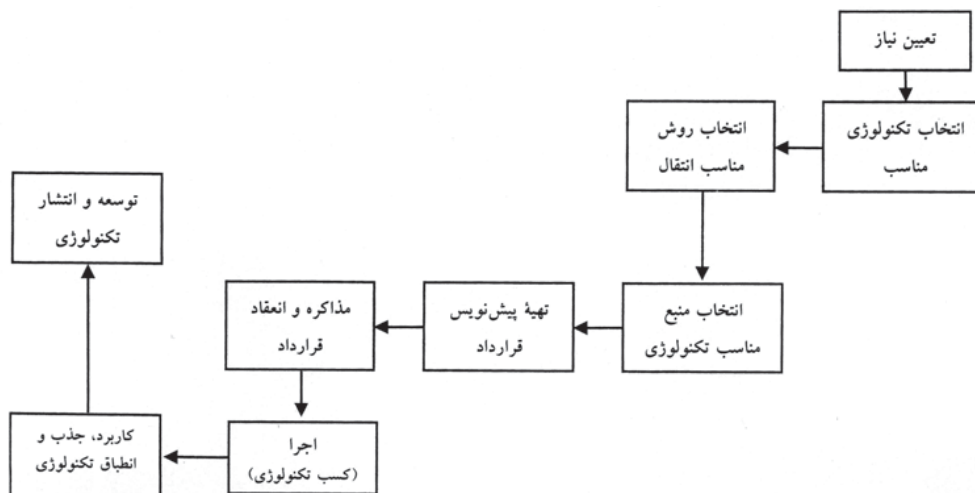
فعالیت‌های هدفمند است که از طریق آن مجموعه عناصر تکنولوژی در مکانی به جز مکان اولیه ایجاد تکنولوژی به‌کار گرفته شود. انتقال تکنولوژی به‌عنوان یک داد و ستد در صورتی به‌طور کامل تحقق می‌یابد که همه این عناصر انتقال یابند و به‌طور بهینه مورد استفاده قرار گیرند.

یکی از ابزارهایی که در مدیریت انتقال تکنولوژی مورد استفاده قرار می‌گیرد، طراحی فرایندی است که با اجرا و کنترل دقیق کلیه مراحل آن می‌توان گامی مفید در راه

انتقال موفق تکنولوژی برداشت. مسئله‌ای که به‌نظر می‌رسد اکثر کشورهای در حال رشد، در آن دچار مشکل هستند و این فرایند را ناقص و یا با مشکلات زیادی اجرا می‌کنند. به‌طور کلی فرایند انتقال تکنولوژی را می‌توان به شکل زیر نمایش داد. انتخاب تکنولوژی اولین گام و دشوارترین اقدام در راه دستیابی به تکنولوژی است. برای انتخاب صحیح باید نیازها، امکانات و محدودیت‌های تکنولوژیک در سطح ملی و یا در سطح صنایع و واحدهای تولیدی به درستی شناسایی شوند. این شناسایی به توانایی و تجزیه و تحلیل تکنولوژی در دسترس، مشخص نمودن سطح آن و تشخیص تحولات آتی نیازمند است. پس از مشخص نمودن نیازها باید جستجو برای انتخاب تکنولوژی مناسب آغاز شود. این جستجو باید بر اطلاعات درست و مستند متکی باشد (پورقربان، ۱۳۷۶).

روش‌های انتقال تکنولوژی بسته به نوع تکنولوژی و شرایط انتقال، متفاوت و در برخی موارد بسیار متنوع است. انتخاب روش مناسب انتقال تکنولوژی در موفقیت فرایند انتقال تاثیر به‌سزایی دارد. لازم به ذکر است که گاهی انتقال کامل یک تکنولوژی نیازمند استفاده از ترکیب چند روش مختلف می‌باشد. روش‌ها و مدل‌های مختلفی برای انتخاب روش انتقال تکنولوژی وجود دارد که بحث در مورد آنها خارج از محدوده این پژوهش است.

پس از انتخاب منبع تکنولوژی که خود نیز مراحل خاصی دارد، نوبت به تهیه پیش نویس قرار داد و مذاکره برای انعقاد قرارداد است. پیش از امضای موافقت نامه باید تمام جزئیات، مورد بحث و تبادل نظر قرار گیرد. در کلیه مراحل انتقال تکنولوژی این نکته را باید در نظر گرفت که به منظور انتقال هر چه موفق‌تر، تیمی برای دریافت و اکتساب تکنولوژی انتخاب شود و این تیم از ابتدا تا انتهای انتقال حضور مستمر و سازنده داشته باشد (پورقربان، ۱۳۷۶). منظور از انطباق تکنولوژی فرایند پیوند تکنولوژی بیگانه به دارایی عوامل تولید محلی، سنت‌های اجتماعی، ارزش‌ها و اهداف توسعه اقتصاد ملی است. پس از انطباق تکنولوژی باید برای جذب آن الگوی تولید خود را تغییر و سپس الگوی جدید را گسترش و توسعه داد. آخرین مرحله در انتقال تکنولوژی توانایی توسعه آن است و در این فرایند، نوآوری

نمودار ۱. فرایند توسعه و انتشار تکنولوژی؛ ماخذ: پورقربان، ۱۳۷۶.

نقش اساسی ایفا می‌کند و سازگاری و مناسبات دانش با تکنولوژی یکی از موارد اساسی مورد نیاز در فرایند نوآوری است.

کلیات سابقه نوسازی بافت‌های فرسوده

وسعت عظیم بافت‌های فرسوده با معضلات فراوان و نبود استراتژی‌های روشن در خصوص برنامه‌ریزی و مدیریت طرح و اجرا در نوسازی این‌گونه بافت‌ها، سبب شده است تازمینه‌های تحقق قوانین و مصوبات هر چند اندک موجود نیز فراهم نشود و بافت‌های فرسوده شهری با روندی افزایشی به مهم‌ترین چالش شهر تهران تبدیل شود. مباحث مربوط به زلزله و مدیریت بحران در وهله‌ی نخست و ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کیفیت‌های قابل ارتقا کالبدی و کارکردی فضایی این بافت‌ها در مراتب بعدی، نیاز به رویکردهای ویژه جهت نوسازی آنها را اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

سرچشمه‌های شناخته‌شده‌ی زندگی شهری، قابل پیگیری است. منابع مکتوب و کاوش‌های باستان‌شناسی به بازسازی و نوسازی شهرهای باستانی و قدیمی در جایگاه اولیه خود و بر بستر خرابه‌های آنها اشاره می‌کند و در مواردی ارتفاع ناشی از انباشت لایه‌های زیرین سطح برخی از این شهرها به روشنی دوره‌های حیات مختلف شهری را به نمایش می‌گذارد. با وجود موارد یاد شده، سابقه‌ی مداخلات طرح‌ریزی شده در فضای کالبدی شهرها به قرون وسطی می‌رسد. اقدامات انجام شده در این دوران یا پاسخ به مطالبات روزمره در چارچوب تغییر شکل‌های جزئی و تکامل تدریجی بافت شهری و یا تولید فضای کالبدی برای برنامه‌های اقتصادی-سیاسی بوده که منجر به پیدایش برخی از شهرهای جدید شده است. جدول زیر نشان دهنده‌ی فعالیت‌های نوسازی در جهان پس از قرون وسطی است.

نوسازی شهری در ایران

الف- پیش از انقلاب اسلامی

سابقه بازسازی و نوسازی شهرها در گذشته‌های دور تاریخی ایران، جدا از انگاره‌های رایج جهانی نبوده و از همان قدمت و دیرینگی برخوردار است. خلاصه‌ی

نوسازی شهری در جهان

در بازنگری‌های تاریخی، مبانی تئوریک و نظریه‌های بنیادی مربوط به نوسازی شهری، چه مستقیم، چه از باب آشنایی زدایی یا بازآشنایی و چه از منظر تفسیر و تأویل تا

جدول ۱. کلیات نوسازی شهری در جهان؛ ماخذ: نگارندگان.

شرح	دوره تاریخی
اهمیت یافتن تزئین شهر و متناسب کردن فضاهای شهری؛ انجام مداخلاتی در وضع موجود مسیرهای شهری در جهت اهداف یاد شده؛ شکل‌گیری واحدهای مسکونی عموماً محقر مجاور مسیرها؛ شکل‌گیری میداين و فضاهای شهری جدیدی با تخریب بخشی از بافت شهری؛ توسعه بیمارستان‌ها، پارک‌ها، شبکه‌های فاضلاب، بیرون بردن گورستان‌ها از شهر و مشجر کردن آنها، توجه به بهداشت شهر و تنظیم مجدد شبکه‌های آبرسانی.	رنسانس
دخالته در بافته کالبدی شهرها به دو شکل متفاوت صورت می‌گیرد. از یک‌سو در انگلستان با تدوین قوانینی، به تدریج برخی از مسائل هسته‌های پرجمعیت قدیمی شهرهای صنعتی حل می‌شود و از سوی دیگر در فرانسه، از طریق امکانات اجرایی و تصمیم‌گیری‌های بی‌سابقه «بارون هوسمان» (شهردار پاریس) با دگرگونی‌های وسیع، مسائل ناشی از نابسامانی‌های شهر، تحت‌الشعاع قرار می‌گیرد.	نیمه دوم قرن نوزدهم

تأکید بر ویژگی‌های کالبدی و محیط مصنوع؛ بهبود شرایط سکونتی غیرقابل تحمل در ساختمان‌های قدیمی و خیلی قدیمی در شهرهای در حال رشد؛ «کاربرد مناسب‌تر» اراضی مرکزی شهری و خارج کردن فقرا از دید عمومی احیاء رویکرد «پاکسازی زاغه‌ها»	قبل از ۱۹۶۰
طرح باززنده‌سازی محلات، به‌عنوان یک راهکار جامع با تأکید بر مسایل اجتماعی این دیدگاه، متأثر از انتقادهای شدیدی است که به راهکار بولدوزری سیاست‌های نوع اول وارد شد و با پیش‌زمینه رشد اقتصاد عمومی و سیر صعودی گروه‌های مختلف جامعه در اثر «درک دوباره فقر» شکل گرفت. در نتیجه امکان اجرای برنامه‌های بهسازی گسترده‌ای در راستای ارتقاء و بهبود واحدهای مسکونی و محیط زیست ساکنان مهیا گردید. این در حالی است که در همان زمان حل مشکلات اجتماعی مردم از راه ایجاد خدمات اجتماعی و بهبود کیفیت آن در بسیاری از برنامه‌ریزی‌های جدید صورت می‌گرفت و زمینه آن مشارکت ساکنان محلی در فرایندهای تصمیم‌گیری بوده است؛ لذا شعار این دوره «مشارکت حداکثری» است.	۱۹۶۰-۱۹۷۰
در دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰، فرایندهای خودبه‌خودی جالب‌توجهی از باززنده‌سازی در شهرهای بزرگ کشورهای توسعه یافته استفاده شد. قیمت پایین زمین و مسکن در مرکز شهرها سبب جذب پیمانکاران و مقاطعه‌کاران کوچک و بزرگ شد. از سوی دیگر مشارکت عمومی مردم و سرمایه‌گذاران در بافت‌های فرسوده، چه	۱۹۷۰-۱۹۸۰
به‌طور مستقیم (خصوصاً به شکل وام‌های کمکی) یا غیر مستقیم (مقررات خاص، سرمایه‌گذاری در خدمات عمومی فراگیر و غیره)، نشان داد که اقدامات تجدید حیات و فرایندهای اصالت بخشی به صورت خصوصی و عمومی، تاثیر مثبتی بر شرایط محدوده‌های مورد نظر دارد.	
توان بخشی بافت‌های فرسوده در همه ابعاد اقتصادی، کالبدی، اجتماعی و فرهنگی در قالب روش‌های جامع مرمت شهری تا دهه ۱۹۹۰ دنبال شد. در ادامه گرایش‌های مرمتی در غرب، پایه‌ی تحولات شهری و سیر تحول تکاملی آنها پیش رفت؛ به‌طوری‌که در قرن بیست و یکم میلادی و به دنبال سپری شدن دوران اقدامات اضطراری، شاهد هستیم که مباحث کیفی کارکردی -کالبدی شهرها مدنظر قرار گرفته است. در این دوره هم‌زیستی، هم‌نشینی و گفتگوی مسالمت‌آمیز سبک‌ها و فرهنگ‌ها آغاز می‌شود و وجوه فرهنگی و هنری در ایجاد محیط‌های سرزنده، پویا و جذاب شهری غلبه پیدا می‌کنند (حبیبی و مقصودی، ۱۳۸۱).	پس از ۱۹۸۰

اقدامات انجام شده در زمینه‌ی نوسازی شهری در ایران قانونی، اصلاح قسمتی از مقررات قانون نوسازی و عمران شهری پیش‌بینی شد. در همین سال لایحه قانونی خرید

اراضی و املاک مورد احتیاج دولت و شهرداری‌ها به

تصویب رسید. ماده ۱ این قانون مقرر می‌دارد: «در

مواردی که وزارتخانه‌ها و سازمان‌های دولتی یا وابسته به

به شرح جدول زیر است:

ب- پس از انقلاب اسلامی

پس از انقلاب اسلامی، در سال ۱۳۵۸، در یکی از لوایح

جدول ۲. نوسازی شهری در ایران، پیش از انقلاب اسلامی؛ ماخذ: نگارندگان.

شرح	دوره تاریخی
تغییرات فضایی-کالبدی، سرآغاز فعالیت‌های نوسازی مدون شهری در ایران	قرن هفدهم میلادی
اقدامات بطئی در جهت تحولات کارکردی-کالبدی شهرها	قرن هفدهم میلادی تا اواخر دوره قاجار
شروع فعالیت‌های نوسازی و بهسازی در ایران با احداث خیابان‌ها و میدان‌ها در بافت‌های مرکزی شهرها جهت تامین دسترسی اتومبیل به نقاط مختلف شهر و تأمین خدمات عمومی قانون اصلاح و توسعه معابر برداشته شد. ماده ۱ این قانون مقرر می‌داشت: «هرگاه شهرداری‌ها توسعه یا اصلاح یا احداث بزرگ، خیابان، میدان، گذر، انهار یا قنوات را برای تسهیل در آمد و شد یا زیبایی شهر و یا برای سایر نیازمندی‌های شهر لازم بدانند، طبق مقررات این قانون رفتار خواهد شد.»	۱۳۱۰-۱۳۲۰
دوران رکود نوسازی و بهسازی در شهرهای ایران	۱۳۲۰-۱۳۴۵
پیش بینی نوسازی محلات قدیمی و غیر سالم در قالب طرح‌های جامع شهری و وضع مقررات جهت تجدید ساختمان‌های فرسوده و غیر بهداشتی تصویب قانون نوسازی و عمران شهری	۱۳۴۷
اولویت دادن به تبدیل ساختمان‌های غیر بهداشتی و فرسوده قدیمی به آپارتمان‌های بزرگ ارزان قیمت	۱۳۵۲
با تدوین و تصویب قوانین مختلف و توجه ویژه به ضرورت تهیه طرح، تهیه طرح‌های جامع و تفصیلی و برای شهرهای کوچک، طرح‌های هادی	۱۳۴۵-۱۳۵۷

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۱۹

دولت یا شهرداری‌ها برای ایجاد یا توسعه‌ی موافق عامه از قبیل توسعه یا احداث جاده، راه‌آهن یا خیابان، توسعه‌ی معابر و غیره برای مصارف عمومی احتیاج به خرید اراضی و املاک اشخاص داشته باشند و در انجام معامله یا تعیین قیمت با مالک توافق نشود یا ملک مجهول‌المالک باشد می‌توانند به ترتیب مقرر در این قانون با پرداخت قیمت عادلانه آن را تملک نمایند مشروط بر اینکه اجرای طرح مورد نظر در محدوده یا مسیر معین ضروری باشد به نحوی که انجام آن در محل دیگر میسر نبوده یا موجب خسارت عمده‌ای گردد.»

در لایحه قانونی نحوه‌ی خرید و تملک اراضی و املاک برای اجرای برنامه‌های عمومی، عمرانی و نظامی دولت، مصوب شورای انقلاب نیز پیش‌بینی شده است: «هرگاه برای اجرای برنامه‌های عمومی، عمرانی و نظامی وزارتخانه‌ها یا مؤسسات و شرکت‌های دولتی یا وابسته به دولت، همچنین شهرداری‌ها و بانک‌ها و دانشگاه‌های دولتی و غیره به اراضی، ابنیه، مستحقات، تأسیسات و سایر حقوق مربوط به اراضی مذکور متعلق به اشخاص حقیقی یا حقوقی نیاز داشته باشند و اعتبار آن قبلاً به وسیله دستگاه اجرایی یا از طرف سازمان برنامه و

بودجه تأمین شده باشد، دستگاه اجرایی می تواند مورد نیاز را مستقیماً یا به وسیله هر سازمان خاصی که مقتضی بداند، بر طبق مقررات مندرج در این قانون خریداری و تملک کند.»

در بیست و هشتم تیرماه ۱۳۶۷ اساسنامه سازمان میراث فرهنگی و گردشگری به تصویب رسید. ماده ۳ این اساسنامه وظایف این سازمان را در این حوزه مشخص ساخته است. منظور از این وظایف، «تهیه و اجرای طرح های لازم به منظور حراست، حفاظت، تعمیر و مرمت و احیاء آثار، بناها و مجموعه های با ارزش فرهنگی- تاریخی» است.

در ماده ۴ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مصوب سال ۱۳۷۹ با عنوان ساماندهی شرکت های دولتی، به دولت اجازه داده شد که برای تحقق اهداف مذکور در این ماده اقداماتی را به انجام رساند. یکی از این اقدامات، سازماندهی شرکت های دولتی در قالب شرکت های مادر تخصصی است که زیر نظر وزارتخانه مربوط و در چارچوب اساسنامه مربوط اداره می شوند.

به استناد همین قانون در تاریخ نوزده بهمن ماه ۱۳۸۲ اساسنامه شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران به تصویب هیأت وزیران رسید که هدف آن بنابر ماده ۶ اساسنامه «راهبری و ساماندهی فعالیت های تصدی دولت از طریق شرکت های زیر مجموعه در زمینه احیاء و بهسازی و نوسازی بافت های قدیمی فرسوده و ناکارآمد شهری و همچنین مدیریت استفاده بهینه از امکانات مذکور در جهت توسعه ی درونی شهرها و ارتقای محیط زندگی شهری در چارچوب سیاست های وزارت مسکن و شهرسازی و شورای عالی شهرسازی و معماری ایران و ترویج فعالیت های فوق الذکر از طریق مشارکت شهرداری ها، ساکنان و مالکان بافت های مذکور و اشخاص حقیقی و حقوقی می باشد.» این شرکت که از زیر مجموعه های وزارت مسکن و شهرسازی است در سراسر کشور در زمینه های مذکور به فعالیت مشغول است.

اما اهمیت بحث احیاء بافت فرسوده باعث شد که در راستای سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، در قانون برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۸-۱۳۸۴)،

مواردی در خصوص بافت های فرسوده بیان شده و منابع و اعتبارات و امتیازات ویژه ای جهت نوسازی آنها مشخص شود. براساس قانون برنامه پنجم توسعه نیز باید هر سال به نوسازی ۱۰ درصد از بافت های فرسوده پرداخته شود (متن کامل لایحه برنامه پنجم توسعه).

۳-۴- تاریخچه نوسازی شهر تهران (عندلیب، ۱۳۸۶ الف)
با تصویب طرح جامع تهران در سال ۱۳۴۷، نوسازی شهر با وسعت بیشتری مورد توجه قرار گرفت. در این طرح مقرر شده بود، ۲۰۰۰ هکتار از نامناسب ترین قسمت های مسکونی شهر طی ۲۵ سال نوسازی شود و ۶۰۰ هزار نفر از جمعیت این قسمت ها به نقاط دیگر شهر انتقال یابند. به دنبال طرح جامع مصوب و پیرو مصوبه مجلس در سال ۱۳۴۷، به منظور خرید خانه ها، مستغلات و اراضی محلات قدیمی شهر، تخریب، نوسازی و اجرای طرح های آبادانی در آنها و همچنین به جهت اجرای ماده ۱۱۱ قانون اصلاح پاره ای از مواد و الحاق مواد جدید به قانون شهرداری (مصوب سال ۱۳۳۴)، سازمان نوسازی شهر تهران تأسیس گردید و اساسنامه ی آن در سال ۱۳۵۰، به تصویب انجمن شهر تهران رسید. اساسنامه ی جدید سازمان نوسازی شهر تهران در سال ۱۳۷۳ به تصویب رسید. در مقدمه ی این اساسنامه پیش بینی شده است: «در اجرای ماده ۱۱۱ قانون اصلاح پاره ای از مواد و الحاق مواد جدید به قانون شهرداری مصوب سال ۱۳۳۴، به منظور خرید خانه ها و مستغلات و اراضی و محلات قدیمی شهر و تخریب و نوسازی آن و اجرای طرح های آبادانی در آنها اساسنامه ذیل به تصویب می رسد.» بدین منظور سازمان می تواند از راه سرمایه گذاری و مشارکت با بانک ها و مؤسسات سرمایه گذاری، شرکت ها یا اشخاص حقیقی، به خرید سهام و انتشار و فروش اوراق مشارکت اقدام کند و در حدود بودجه و برنامه های مصوب شورای عالی سازمان به نام خود هرگونه معامله ای انجام دهد و هر نوع قرارداد منعقد و اجرا کند و اموال مورد نیاز را خریداری کند و حتی اقدام به تأسیس شرکت و خرید سهام شرکت های دیگر نماید و در بانک ها حساب جاری افتتاح کند و با اخذ تضمینات کافی وام یا اعتبار دهد یا دریافت کند.

از ابتدای سال ۱۳۸۲، به منظور سرعت بخشیدن به بررسی طرح‌های مرتبط با بافت فرسوده، وظایف و اختیارات ستاد مرکزی نوسازی نیز به سازمان نوسازی شهر تهران منتقل گردید. به علاوه به علت گستردگی سطوح بافت‌های فرسوده و نبود امکان عملی در استفاده از بودجه دولتی برای نوسازی، در کنار توجه به بخش‌های غیر دولتی و خصوصی جهت تأمین برخی از هزینه‌های مورد نیاز از طریق مشارکت، موضوع بند "د" تبصره ۱۶ قانون بودجه سال ۱۳۸۲ کشور (مجوز فاینانس و رجوع به بازار بین‌المللی سرمایه) جهت تحقق نوسازی بافت به میزان ۳۰۰ میلیون دلار، نیز به جدیت در دستور کار سازمان قرار گرفت.

در تیرماه سال ۱۳۸۲ وزارت کشور در تعامل با وزارت مسکن و شهرسازی و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، مبلغ ۲۰۰ میلیون دلار از مبلغ فوق را به تهران و ۱۰۰ میلیون دلار نیز به ۵ شهر دیگر اختصاص داد و با انتخاب مجری طرح بافت فرسوده در وزارت کشور و تدوین دستورالعمل اجرایی، طرح‌های منتخب شش شهر را دریافت و بررسی نمود.

بر اساس ماده ۱۱۱ قانون شهرداری‌ها (مصوب ۱۳۴۵/۱۱/۲۷) و مواد ۱۵ و ۱۴ قانون نوسازی و عمران شهری (مصوب ۱۳۴۷/۹/۷) و به منظور نوسازی و عمران شهر تهران و ساماندهی فعالیت‌های مربوط به نوسازی بافت‌های فرسوده و نیز رعایت و آگذاری امور به شرکت‌ها و موسسات صاحب صلاحیت و انجام اقدامات لازم در جهت اجرایی شدن سیاست‌های کلان، به پیشنهاد معاونت فنی و عمرانی شهرداری تهران، و با موافقت سرپرست وقت شهرداری تهران در تاریخ ۸۳/۱۱/۲۶، مقرر گردید که طرح‌های مرتبط با نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شناسایی شده، براساس نتایج مطالعات گام اول مشاوران مناطق، در ستادهای منطقه‌ای مطرح شود و نتایج آن جهت بررسی به دبیرخانه ستاد مرکزی ارسال گردد. با توجه به انتخاب مدیرعامل سازمان نوسازی شهر تهران به عنوان دبیر ستاد، مقرر گردید که طرح‌ها جهت بررسی فنی و کارشناسی قبل از طرح در ستاد مرکزی در این سازمان مورد بررسی و تایید قرار گیرد.

با وجود توجه ویژه به موضوع بافت فرسوده و نیز ضرورت‌های موکد اولین طرح جامع تهران و تاثیرات آن در خصوص شکل‌گیری مراجع ذیصلاح و تخصصی و تأمین برخی منابع مالی، بعد از قریب ۴۰ سال، تاکنون تجربه عملی قابل ارائه‌ای در خصوص نوسازی بافت‌های فرسوده تهران صورت نگرفته است. این موارد ضمن حکایت از غفلت‌های جبران ناپذیر مدیریت کلان شهری، پیچیدگی‌های ابعاد مختلف نوسازی بافت‌های فرسوده را نشان می‌دهد و لزوم بازاندیشی ویژه جهت طرح مسائل و راهکارها را در این بافت‌ها یادآوری می‌کند.

راهبردها و سیاست‌های کلان توسعه نوسازی بافت‌های

فرسوده شهر تهران (عنصلیب، ۱۳۸۶ ب)

هدف اول: ایمن سازی

۱- گسترش حوزه عملیات نوسازی

- قراردادان موضوع نوسازی در برنامه‌ریزی‌ها و اولویت‌های نظام مدیریت شهری، برنامه‌ریزی‌های کلان و بودجه‌بندی‌های سالانه کشور؛

- تحریک توسعه و فراگیر نمودن نوسازی از طریق تعیین

محدوده‌های کوچک دارای اولویت، فعال کردن نوسازی در این محدوده‌ها با تأمین فضاهای عمومی و تأکید بر احیاء فضاهای خصوصی توسط مردم؛

- هدایت جریان ساخت و ساز به بافت‌های فرسوده؛

- اعمال سیاست‌های تشویقی نوسازی برای جلب مشارکت مردم و سرمایه‌گذاران (انبوه سازان و...);

- استفاده از فناوری‌های پیشرفته و مهندسی نوین مبتنی بر سرعت، دقت و کیفیت به منظور تسریع نوسازی و کاهش هزینه‌های آن؛

- حمایت از اقدامات نوسازی مردمی، تشکل‌های تعاونی محلات و تقویت نوسازی مشارکتی در سطح محلات از طریق تکثیر هسته‌های مدیریتی نوسازی؛

- بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی متخصص، مدیر و باتجربه؛

۲- نهادینه کردن امر نوسازی در شهر

- تدوین نظریه پایه نوسازی بافت‌های فرسوده در کشور؛

- تغییر روش‌ها و شیوه‌های ناکارآی نوسازی؛

- ایجاد مدیریت یکپارچه، مردمی و با ثبات در امر نوسازی؛

- تقویت نقش نهادهای مردمی در فرایند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری نوسازی (برنامه‌ریزی، طراحی و اجرا)؛
فرسوده؛

۳- توزیع متعادل فرصت‌ها
- تغییر در مفهوم مدیریت زمین شهری در جهت تلقی زمین به عنوان ثروت عمومی و منبع همگانی برای نسل‌های حال و آینده؛

- اطلاع‌رسانی و تبلیغات رسانه‌ای؛
- تهیه طرح ویژه نوسازی براساس واقعیت‌های زمینه شناختی هر بافت و با اولویت مشارکت حداکثری ساکنان؛
- تعیین سازمان اجرایی مدیریت طرح‌های ویژه نوسازی به منظور ظرفیت‌سازی نهادی و ارائه الگوهای مختلف مشارکتی؛

۳- ترویج استانداردهای ایمنی ساخت و ساز

- استفاده از مصالح ساختمانی استاندارد؛

- نظارت و کنترل دقیق عملیات اجرایی (از سوی مراجع

مسئول؛ از جمله شهرداری‌ها و سازمان نظام مهندسی)؛

- الزام در رعایت بیمه‌های کیفیت ساخت، مسئولیت،

زلزله و غیره در نوسازی؛

- توسعه آموزش و حمایت از مراکز آموزشی مربوطه،

برگزاری کارگاه‌های تخصصی - حرفه‌ای و غیره؛

۴- توسعه تکنولوژی نوین ساخت

- بهره‌گیری از شیوه‌های صنعتی و نیمه صنعتی در تولید

مصالح و ساخت و ساز با صرفه اقتصادی، سریع و

با کیفیت؛

- استفاده از مصالح جدید سبک، مقاوم و ارزان؛

- انجام پژوهش‌های کاربردی مرتبط؛

بهره‌گیری از شیوه‌های صنعتی و نیمه صنعتی در تولید

مصالح و ساخت و ساز با صرفه اقتصادی، سریع و

با کیفیت؛

- استفاده از مصالح جدید سبک، مقاوم و ارزان؛

- انجام پژوهش‌های کاربردی مرتبط؛

بهره‌گیری از شیوه‌های صنعتی و نیمه صنعتی در تولید

مصالح و ساخت و ساز با صرفه اقتصادی، سریع و

با کیفیت؛

- استفاده از مصالح جدید سبک، مقاوم و ارزان؛

- انجام پژوهش‌های کاربردی مرتبط؛

بهره‌گیری از شیوه‌های صنعتی و نیمه صنعتی در تولید

مصالح و ساخت و ساز با صرفه اقتصادی، سریع و

با کیفیت؛

- استفاده از مصالح جدید سبک، مقاوم و ارزان؛

- انجام پژوهش‌های کاربردی مرتبط؛

بهره‌گیری از شیوه‌های صنعتی و نیمه صنعتی در تولید

مصالح و ساخت و ساز با صرفه اقتصادی، سریع و

با کیفیت؛

- استفاده از مصالح جدید سبک، مقاوم و ارزان؛

- انجام پژوهش‌های کاربردی مرتبط؛

هدف دوم: تعادل بخشی

۱- توزیع متعادل جمعیت

- کاهش جمعیت در بافت‌های فرسوده با تراکم جمعیتی

بسیار بالا؛

- جابه‌جایی برنامه‌ریزی شده جمعیت به اراضی ذخیره

نوسازی در مناطقی از شهر با تراکم جمعیتی پایین؛

- ایجاد اختلاط اجتماعی (زمینه‌سازی برای اسکان

طبقه متوسط و بالا تر در بافت‌های فرسوده)؛

۲- توزیع متعادل امکانات و خدمات شهری

- تمرکززدایی و توزیع متعادل مراکز و فعالیت‌های کلان

شهری در نقاط مختلف شهر (صرف نظر از موقعیت

جغرافیایی شمال و جنوب آنها)؛

- توسعه خدمات شهری در بافت‌های فرسوده؛

تمرکززدایی و توزیع متعادل مراکز و فعالیت‌های کلان

شهری در نقاط مختلف شهر (صرف نظر از موقعیت

جغرافیایی شمال و جنوب آنها)؛

- توسعه خدمات شهری در بافت‌های فرسوده؛

تمرکززدایی و توزیع متعادل مراکز و فعالیت‌های کلان

شهری در نقاط مختلف شهر (صرف نظر از موقعیت

- نهادسازی و ایجاد بسترو انگیزه لازم برای مشارکت؛
۲- ارتقاء هویت‌های شهری

- تعیین نقش سازنده برای پهنه‌های فرسوده، به ویژه بافت‌های تاریخی در سازمان فضایی شهر و تقویت ویژگی‌های فرهنگی و گردشگری پهنه‌های فرسوده تاریخی و طبیعی؛

- اصلاح تصور ذهنی نسبت به نیمه جنوبی شهر از طریق احیاء پتانسیل‌های هویتی بافت‌های فرسوده؛
- ایجاد و ارتقاء فضاهای جمعی، باز و مطلوب شهری در بافت‌های فرسوده؛

- ساماندهی سیما و منظر شهری با بهره‌گیری از اصول معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی؛

۳- توسعه نوسازی محله محور (محله محوری)

- به رسمیت شناختن مقیاس محله به عنوان قلمرو معنی دار شهری (در حوزه‌های مدیریتی، تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، طراحی، خدمات دهی و غیره)؛
- حفظ حداکثری ساکنان اصلی محلات در روند نوسازی بافت؛

- تقویت نهادهای محلی از جمله شورایی‌ها در جهت توسعه مشارکت‌های مردمی؛

هدف چهارم: ظرفیت سازی

۱- گسترش و تقویت رویکرد جهادی- علمی در مدیریت نوسازی

- پرهیز از انفعال و روزمرگی و اعمال مدیریت فعال، پیشرو، کارآمد، مردمی و برخوردار از ویژگی‌های انتقادپذیری، پاسخ‌گویی، شفافیت و در دسترس بودن؛

- تاکید بر اصالت بنیادین خدمت‌رسانی خالصانه به مردم به عنوان یک فریضه متعالی و بهره‌گیری از توان عظیم آنها در امر نوسازی؛

- واگذاری حداکثری امور به مردم، بخش خصوصی و عمومی و تمرکز بر هدایت، حمایت و تسهیل جریان نوسازی؛

- راهبری مدیریت نوسازی از طریق ایجاد هماهنگی بین گروه‌های ذی نفع و ذی نفوذ؛

- مدیریت و برنامه ریزی اقدامات براساس اهداف نوسازی در سه سطح فوری، میان مدت و بلند مدت؛

- بهره‌گیری تمام عیار از همه قابلیت‌ها از طریق ایجاد رابطه فرایندی بین کارهای علمی، ستادی، اجرایی و فنی؛

- ترغیب و بسیج توانمندی‌های توسعه‌ای شهر، منابع و انگیزه‌های بالقوه و بالفعل موجود در بافت‌های فرسوده با رویکرد فرصت محور، اطمینان بخش و مشارکت برانگیز؛

۲- ارائه الگوهای جدید نوسازی (الگوسازی)

- الگوی سازی (در تمام ابعاد نوسازی نظیر؛ شناسایی بافت و مداخله در آن، الگوی تولید طرح، تولید زمین، تولید سرمایه، تولید ساختمان، الگوی مدیریت طرح‌های نوسازی، مشارکت مردم، تملک، تجمیع و غیره، مبتنی بر واقعیت‌های زمینه شناختی بافت‌های فرسوده در مناطق مختلف)؛

- ایجاد فضای رقابتی از طریق حمایت از ایده‌ها و گروه‌های خلاق و مبتکر در امر نوسازی؛

- تاکید بر هویت ایرانی و اسلامی، زیبایی و روح نوازی محیط، مقاوم سازی و رفاه عمومی ساکنان؛

- توجه به ارزش‌های افزوده حاصل از الگوها در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و غیره؛

- ارتقاء جایگاه نوسازی بافت‌های فرسوده شهر تهران به عنوان الگوی مناسبی برای نوسازی بافت‌های فرسوده شهرهای کشور؛

۳- تقویت نگرش راهبردی و آینده نگر به نوسازی

- پرهیز از نگرش اقتصادی خرد و تقلیل یافته صرف و مبتنی بر کسب درآمدهای آنی و کوتاه مدت در امر نوسازی؛

- توجه به هزینه- فایده کلان و تاثیرات بلند مدت و پایدار جریان نوسازی؛

- ضرورت تامین هزینه‌های متناسب نوسازی چند بعدی در عرصه‌های انسانی، اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و غیره؛

- تاکید بر نقش و اهمیت مدیریت زمان در امر نوسازی؛
- هدایت جریان سرمایه (اعم از تسهیلات و اعتبارات ویژه، سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی- دولتی، عمومی و خصوصی) به بافت‌های فرسوده؛

- بستر سازی، ایجاد و هدایت فعالیت‌های برتر (اجتماعی، سیاسی، فرهنگی- هنری، اقتصادی،

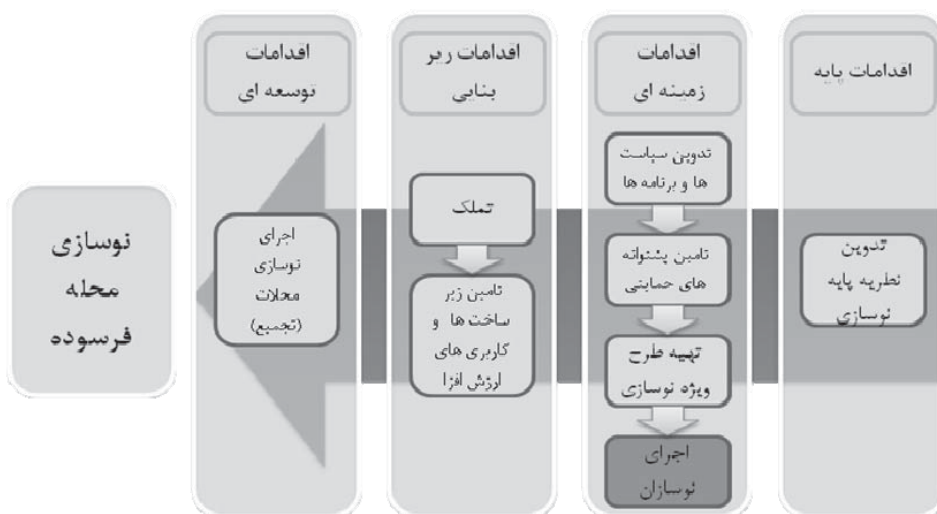
ورزشی، علمی نمایشگاهی و غیره) مقیاس فراشهری، ملی و بین‌المللی به بافت‌های فرسوده؛

اجتناب‌ناپذیر است، که البته با توجه به گستردگی بافت‌های فرسوده شهر تهران، به ناچار سطح مداخله و به تبع آن میزان تملک مورد نیاز نیز وسیع و قابل توجه می‌باشد. در همین راستا سازمان نوسازی شهر تهران احداث ۳۰ هزار واحد مسکونی را در قالب پروژه‌های نوسازان و محلات نوسازان در دستور کار خود دارد. به منظور راهبری و اجرای این پروژه‌ها شرکت نوسازان شهر تهران به عنوان نماینده کارفرما مدیریت طرح پروژه‌ها را برعهده دارد. لذا رویکرد سازمان موردی در تحقیق حاضر دیدگاهی کارفرماگونه است.

شناسایی فرایند اجرایی پروژه‌های نوسازان
در این مرحله با انجام برداشت‌های میدانی در سطح سازمان نوسازی شهر تهران و همچنین انجام مصاحبه با کارشناسان و مدیران بخش‌های مختلف آن سازمان، فرایند اجرایی پروژه‌های نوسازان به‌عنوان اصلی‌ترین پروژه‌های ساخت و ساز این سازمان در نوسازی بافت‌های فرسوده به‌صورت تفصیلی مشخص گردید. در ادامه فرایند اجرایی پروژه‌های نوسازان بافت‌های فرسوده در طول چرخه حیاتشان به تفصیل ذکر می‌گردد.

شناسایی نقش و جایگاه پروژه‌های نوسازان در پروسه نوسازی بافت‌های فرسوده شهر تهران

پروژه‌های نوسازان، مجموعه‌ای از واحدهای مسکونی و تجاری است که در راستای تکمیل، توسعه و اجرای طرح‌های نوسازی بافت فرسوده توسط سازمان نوسازی شهر تهران در محدوده بافت‌های فرسوده و یا مناطق همجوار آن که جمعیت‌پذیر باشند، تعریف و اجرا می‌شود. هرچند کاربری غالب مجموعه نوسازان، واحدهای مسکونی است، اما به لحاظ لزوم ایجاد ارزش افزوده مجموعه به نفع ساکنان و امکان جذب سرمایه‌گذاران بخش خصوصی کاربری‌هایی مانند تجاری، اداری و آموزشی نیز به صورت مختلط و یا مستقل بسته به مقیاس پروژه و یا نیاز محله و ناحیه مورد نظر می‌تواند تعریف شود. در راستای نوسازی بافت فرسوده و همچنین بسترسازی جهت تحقق پذیری طرح‌های ویژه نوسازی، به ویژه طرح‌های منظر شهری، نیاز به تملک بخشی از بافت به منظور احداث زیرساخت‌ها و پروژه‌های محرک توسعه امری بدیهی و

نمودار ۲. جایگاه پروژه‌های نوسازان در فرایند نوسازی؛ ماخذ: نگارندگان.

جدول ۳. فرایند تفصیلی پروژه‌های نوسازان؛ ماخذ: نگارندگان.

واحد مسئول	شرح	فرایند	
سرمایه گذاری و تملک	شناسائی زمین	شناسائی زمین	فرایند تملک زمین پروژه
	معرفی زمین به نماینده سازمان توسط مالک		
	شناسائی مالک، مذاکرات اولیه و اخذ اسناد و مدارک		
سرمایه گذاری و تملک	اخذ نظریه کارشناس رسمی دادگستری، امکان سنجی و آنالیز اقتصادی	فرایند خرید زمین توسط سازمان	
	مذاکره نهایی با مالک و امضاء توافقنامه خرید زمین		
	تهیه و تنظیم پیش نویس مبیعه نامه توسط نماینده سازمان پس از تصویب هیئت عامل		
	اخذ امضاء از مالک و ارسال مبیعه نامه به هیئت عامل		
سرمایه گذاری و تملک	تأیید مبیعه نامه توسط هیئت عامل و امضاء آن توسط مدیر عامل یا هیئت عامل	فرایند انتقال سند مالکیت	
	انتقال سند پس از انجام مراحل قانونی انتقال		
	تحویل زمین به نماینده سازمان		
طراحی	هماهنگی جهت تسویه حساب نهایی با مالک	فرایند انتقال سند مالکیت	
	استعلام به منظور جمع آوری اطلاعات طرح های بالادست (تراکم، سطح اشغال، کاربری های مجاز)		
	در صورت تطابق طرح با طرح تفصیلی، دریافت تاییدیه طرح و توسعه و تهیه جدول مشخصات فیزیکی پروژه		
سرمایه گذاری و تملک	در صورت عدم تطابق طرح با طرح تفصیلی، رایزنی با مشاور منطقه و عوامل ذینفع تا حصول نتیجه و تهیه جدول مشخصات فیزیکی پروژه	فرایند برنامه ریزی فیزیکی پروژه	
	وارد نمودن اطلاعات پروژه (برنامه فیزیکی اولیه، قیمت زمین، عوارض، هزینه ساخت و...) در نرم افزار مربوطه		
	محاسبه قدرالسهم و آنالیز اقتصادی از سوی مدیر سرمایه گذاری		
سرمایه گذاری و تملک	بررسی توجیه اقتصادی قدرالسهم محاسبه شده از سوی مدیر اجرایی نوسازان	فرایند محاسبه آنالیز اقتصادی طرح و تعیین قدرالسهم	
	تکمیل پیش نویس قرارداد و ارسال آن به کمیسیون قراردادها و هیئت مدیره		
	دریافت و بررسی رزومه سرمایه گذاران		
پیمان و رسیدگی	ارزیابی صلاحیت سرمایه گذار یا شریک	فرایند شناسایی و توافق اولیه با سرمایه گذار	
	مذاکرات اولیه با سرمایه گذار و ارائه یک نسخه خام از قرارداد به سرمایه گذار		
سرمایه گذاری و تملک	معرفی پروژه	فرایند شناسایی و توافق اولیه با سرمایه گذار	
	اخذ موافقت ها و مصوبات لازم و امضای توافقنامه		

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۲۵

ادامه جدول ۳. فرایند تفصیلی پروژه‌های نوسازان؛ ماخذ: نگارندگان.

واحد مسئول	شرح	فرایند		
طراحی	برگزاری جلسه با سرمایه گذار و دریافت نظرات و اصول توافقات نهایی (تهیه پیوست های فنی ، قیمت و...)	فرایند تنظیم و ابلاغ قرارداد با سرمایه گذار	فرایند شناسایی، تنظیم و ابلاغ قرارداد با	
	ارسال مشخصات پروژه و توافقات انجام شده با سرمایه گذار به معاونت حقوقی			
پیمان و رسیدگی	ارسال پیش نویس قرارداد تنظیم شده از معاونت حقوقی به سرمایه گذار برای اعلام نظر		قرارداد سرمایه گذاری	سرمایه گذار
	دریافت قرارداد تایید و پاراف شده از سوی حقوقی و و ارسال برای پاراف مدیر اجرائی نوسازان و مدیر سرمایه گذاری			
	ارسال قرارداد امضاء شده به معاونت حقوقی دریافت ابلاغ مدیرعامل سازمان			
پیمان و رسیدگی	ابلاغ قرارداد به سرمایه گذار	ابلاغ قرارداد و تحویل زمین به سرمایه گذار		
	تحویل زمین به سرمایه گذار و تهیه صورتجلسه تحویل زمین با امضای سرمایه گذار و نماینده سازمان			
مالی	اخذ تضمینات لازم - پرداخت پیش پرداخت به سرمایه گذار			
پیمان و رسیدگی	شناسائی و تعیین صلاحیت و انعقاد قرارداد مشاوره در مورد مطالعات ژئوتکنیک	فرایند تهیه و بررسی مطالعات ژئوتکنیک		
	تحویل زمین و ابلاغ پروژه مطالعات ژئوتکنیک به مشاور به همراه صورتجلسه جانمایی و مشخصات گمانه ها			
اجرا	نظارت و بررسی موردی گمانه ها و تحلیل گزارشات ژئوتکنیک رسیدگی به صورت وضعیت ژئوتکنیک			
طراحی	استعلام حریم ها و ضوابط طراحی بعد از ابلاغ قرارداد طراحی و دریافت دیدگاهها، سیاستها و ضوابط طرح های بالادست	فرایند آغاز روند طراحی	(راهبری فاز صفر و یک)	
	پیگیری انجام مطالعات ژئوتکنیک و نقشه برداری زمین			
	پیگیری تحویل مدارک طراحی از شریک و بررسی طرح با هماهنگی مسئول گروه طرح و توسعه و در صورت تأیید تنظیم ابلاغیه			
	ابلاغ کنترل مدارک فاز ۲ به مشاور کنترل مضاعف سازه و مدیر پروژه پس از تاییدیه فاز ۱ و بر اساس قرارداد ابلاغی شریک و مشاور کنترل مضاعف	فرایند تهیه مدارک اجرائی سازه	فرایند طراحی	
	پیگیری کنترل فاز ۲ سازه از مدیر پروژه تا زمان اخذ تاییدیه بر اساس برنامه زمانبندی و اعمال راهکار مناسب در صورت تاخیر			
	دریافت تاییدیه و نسخ نقشه های نهائی مورد تایید از کنترل مضاعف سازه			
تنظیم ابلاغیه و ارسال نسخ تایید شده به مدیر پروژه برای ابلاغ به سرمایه گذار و دستگاه نظارت				

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۲۶

ادامه جدول ۳. فرایند تفصیلی پروژه‌های نوسازان؛ ماخذ: نگارندگان.

واحد مسئول	شرح	فرایند	
	ابلاغ کنترل مدارک فاز ۲ به مشاور کنترل مضاعف تاسیسات و مدیر طرح پس از تاییدیه فاز ۱ و بر اساس قرارداد ابلاغی شریک و مشاور کنترل مضاعف تاسیسات (مکانیکی و الکتریکی)	فرایند تهیه مدارک اجرائی	تاسیسات (مکانیکی و الکتریکی)
	پیگیری کنترل فاز ۲ سازه (مشخصات فنی) از مدیر پروژه تا زمان اخذ تاییدیه براساس برنامه زمان‌بندی و اعمال راهکار مناسب در صورت تاخیر		
	دریافت تاییدیه و نسخ نقشه های نهائی مورد تایید از کنترل مضاعف		
	تنظیم ابلاغیه و ارسال نسخ تایید شده به مدیر پروژه برای ابلاغ به سرمایه گذار و دستگاه نظارت		
	ابلاغ کنترل فاز ۲ معماری به مدیر طرح	فرایند تهیه مدارک اجرائی معماری	
	پیگیری کنترل فاز ۲ از مدیر پروژه یا تیم کارشناسی بر اساس برنامه زمانبندی و اعمال راهکار مناسب برای جبران در صورت تاخیر		
	دریافت نقشه های نهائی و تاییدیه کنترل کننده مدارک (تیم کارشناسی)		
	تنظیم ابلاغیه و ارسال نسخ تایید شده به مدیر پروژه برای ابلاغ به سرمایه گذار و دستگاه نظارت		
	دریافت و بررسی رزومه شرکتها بر اساس شاخص های تعیین شده	فرایند انتخاب دستگاه نظارت و کنترل مضاعف	
سرمایه گذاری و تملک	انتخاب اولیه و برگزاری جلسه با شرکت دارای بالاترین امتیاز		
طراحی	توافق با کلیات طرح و تکمیل فرم از سوی مشاور		
برنامه ریزی و کنترل پروژه	ارسال توافقات صورت پذیرفته به معاونت حقوقی به منظور دریافت اعلام نظر کمیسیون قراردادها		
پیمان و رسیدگی	توافق کمیسیون قراردادها با انعقاد قرارداد - انعقاد و ابلاغ قرارداد به مشاور		
	معرفی دستگاه نظارت / کنترل مضاعف به سرمایه گذار	فرایند ساخت	
اجرا	نقشه برداری از زمین، بررسی و تطبیق با مدارک شده توسط سرمایه گذار		
	ایجاد روابط منظم عوامل پروژه		
برنامه ریزی و کنترل پروژه	معرفی و استقرار گروه کنترل پروژه در کارگاه		
اجرا	تأیید سرپرست کارگاه معرفی شده از سوی پیمانکار		
	دریافت برنامه زمانبندی تفصیلی پیمانکار و اعلام نظر پیرامون آن	فرایند کنترل تجهیزات، امکانات و نیروی انسانی پروژه	
اجرا	تهیه فرم های کنترل منظم عوامل بر اساس (تجارب عوامل /اطلاعات درخصوص سرمایه گذار، مشاور) و ...		
	بازدید منظم و تکمیل فرم های کنترل و ارائه گزارش به مدیریت مربوطه		
	اخطار به شریک، مشاور و مدیر طرح در صورت عدم کیفیت مطلوب اجراء		

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۲۷

ادامه جدول ۳. فرایند تفصیلی پروژه‌های نوسازان؛ ماخذ: نگارندگان.

واحد مسئول	شرح	فرایند
	در صورت تکرار عدم کیفیت مطلوب اجراء، تاثیر در صورت وضعیت و ارائه گزارش به مدیر اجرایی نوسازان جهت تصمیم گیری در سطوح بالاتر	
برنامه ریزی و کنترل پروژه	تهیه لیست گزارش موارد ایمنی بر اساس مبحث ۱۲ مقررات ملی ساختمان و قرارداد ابلاغ شده بازدید از پروژه و بررسی موارد ایمنی و ارائه گزارش مربوطه	فرایند کنترل موارد ایمنی در کارگاه
اجرا	اخطار به سرمایه گذار (شریک) در صورت عدم رعایت موارد ایمنی و در صورت تکرار، ارائه گزارش به معاونت	
اجرا	تهیه فرم های کنترل کیفیت بر اساس مقررات ملی ساختمان، قرارداد ابلاغ شده و مشخصات فنی و اجرایی	فرایند کنترل کیفیت پروژه
برنامه ریزی و کنترل پروژه	بازدید و حضور در محل پروژه و تکمیل فرم های کنترل کیفیت و ارزیابی کیفیت اجراء تهیه و جمع آوری کلیه نتایج آزمایشگاه اخطار به سرمایه گذار (شریک) در صورت عدم رعایت ضوابط آیین نامه های جاری نسبت به مسیر مراحل قانونی کنترل و نظارت بر وضعیت تجهیز کارگاه	در حین اجراء
برنامه ریزی و کنترل پروژه	ایجاد آرشیو مورد نیاز و مستند سازی پروژه (ارائه گزارش، پوستر، ماکت و غیره) تدوین جدول شکست کار (Break Down) تهیه اسناد مدیریت پروژه بر اساس حوزه های مدیریت پروژه بازدید از پروژه ها برای کنترل درصدهای مربوطه و اعمال درصدها در صورت وضعیت و تکمیل چک لیست کنترل کیفی	فرایند بررسی و تطبیق مشخصات فنی و جدول شکست کار و کنترل پروژه
اجرا	بررسی گزارشات هفتگی و ماهیانه از عملکرد اجرائی و فنی پروژه و پیش بینی تأخیرها به مدیر اجرایی نوسازان ایجاد رابطه بین پیمانکار و کارفرما به منظور رسیدگی به درخواستهای تغییر مشخصات فنی، طرح اولیه مصوب، تغییر مبلغ قرارداد، کارهای جدید، حق الزحمه اضافی و غیره از سوی طرفین اعلام عدم انطباق در صورت عدم پیشرفت مطابق برنامه زمانبندی به مدیر اداره طرح و اجراء دریافت برنامه جبرانی شریک و در صورت عدم جبران عقب ماندگی، ارائه گزارش به مدیر اجرایی نوسازان جهت اتخاذ تصمیم رسیدگی به تأخیر قراردادهای و اعلام نظر پیرامون مجاز یا غیرمجاز بودن آنها کنترل انطباق کار انجام گرفته و درحین اجرا با نقشه ها، دستور کارها و صورتجلسات	
سرمایه گذاری و تملک	پیگیری جهت تعیین قدرالسهم طرفین قرارداد بر اساس مترای واحدها و اصول مصوب	
اجرا	تهیه فرم های کنترل موارد بیمه (بر اساس اطلاعات پوشش های بیمه ای، اطلاعات مربوط به بیمه شونندگان، اطلاعات پروژه)	

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۲۸

ادامه جدول ۳. فرایند تفصیلی پروژه‌های نوسازان؛ ماخذ: نگارندگان.

واحد مسئول	شرح	فرایند
	پیگیری و کنترل انواع پوشش های بیمه ها و کلوزهای مورد نیاز و تکمیل و ارائه گزارش به مدیر طرح و اجرا	فرایند رسیدگی به موارد بیمه
	اخطار به شریک برای اقدام فوری در صورت عدم رعایت موارد بیمه ای و در صورت تکرار ارائه گزارش به مدیر اجرائی نوسازان در خصوص توقف کار	
اجرا	نظارت و مدیریت بر اجرای ابلاغیه های سازمان	
برنامه ریزی و کنترل پروژه	تهیه آنالیز قیمت برای فعالیتهای مختلف اجرایی خارج از قرارداد	
اجرا و پیمان رسیدگی	رسیدگی به صورت وضعیت های ارائه شده با کار انجام شده و تطبیق پیشرفت فیزیکی و مالی پروژه	فرایند کنترل مالی پروژه
مالی	صدور چک صورت وضعیت و تحویل به سرمایه گذار	
	تنظیم برنامه تحویل موقت و تهیه فهرست آزمایشهای لازم	
	تهیه لیست نواقص کار و اعلام آن به پیمانکار	
اجرا	تنظیم صورتجلسه رفع نقص	اقدام به تحویل موقت
	تنظیم صورتجلسه تحویل موقت	
	نظارت بر پاکسازی و جمع آوری مصالح اضافی و تجهیزات کارگاه	
برنامه ریزی و کنترل پروژه	رسیدگی به تأخیر قراردادها و اعلام نظر پیرامون مجاز یا غیرمجاز بودن آنها	
اجرا - مالی	بررسی صورت وضعیت قطعی و اعلام نظر واحد مالی	
	حصول اطمینان از رفع کامل نواقص	
	پیگیری اخذ تضمین های لازم به منظور حل مشکلات دوره ضمانت	
	صدور مجوز پرداخت حسن انجام کار و تسویه حساب نهایی	
اجرا	تهیه و تنظیم شناسنامه طرح	اقدام به تحویل قطعی
	برگزاری جلسه تحویل قطعی و تنظیم صورتجلسه بر اساس طرح تقسیم سهم شرکت طرفین	
	تأیید صورتجلسه تحویل قطعی و اعلام به معاونت حقوقی و امور قراردادها	
	تأیید تحویل قطعی پروژه و دستور آزاد کردن ضمانت های سرمایه گذار	
پیمان و رسیدگی	تحویل مدارک و ضمانتهای سرمایه گذار و پیمانکار پس از تحویل قطعی و تسویه حساب نهایی	
اجرا	مدیریت بر دوره نگهداری و تضمین و تهیه و ارائه گزارش	
سرمایه گذاری و تملک	تهیه اسناد و مدارک مورد نیاز اخذ مجوز ساختمانی از شهرداری منطقه	
سرمایه گذاری و تملک	تهیه اسناد و مدارک مورد نیاز جهت اخذ مجوزهای انشعابات آب و برق، گاز و مخابرات پروژه ها از سازمان های مرتبط	دریافت مجوزهای لازم (پروانه ساختمانی، انشعابات)
سرمایه گذاری و تملک	انعقاد قرارداد خرید انشعاب، اخذ انشعاب، اخذ مجوز حفاری	
اجرا	نظارت بر اجرای انشعابات و زیر ساختها	

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۲۹

تحلیل داده‌ها

با توجه به نمودار مقایسه ریسک‌های استفاده از فناوری‌های نوین ساخت و روش‌های سنتی ساخت و ساز مشاهده می‌گردد در اکثر موارد مورد بررسی، ریسک استفاده از فناوری‌های نوین ساخت بیشتر از روش‌های سنتی ساخت است و در چند مورد ذیل ریسک روش‌های سنتی بیشتر است:

- احتمال بروز تغییرات طراحی در طول پروژه؛
- احتمال برنامه‌ریزی و زمان‌بندی غیر واقع بینانه؛
- احتمال نواقص در طراحی‌های تفصیلی قبل از اجرا؛
- احتمال شرایط جوی نامناسب و حوادث قهریه؛ و
- احتمال بروز مشکلات ناشی از راه‌اندازی تاسیسات پروژه.

با توجه به جداول کمی ریسک‌های پروژه‌های نوسازان، ریسک‌های شناسایی شده در خصوص استفاده از فناوری‌های نوین و با توجه به اهمیت‌شان به ترتیب ذیل می‌باشد:

۱. ضعف در توان و ظرفیت پیمانکاران؛
۲. به‌کارگیری مفاد و شرایط نامناسب قراردادی و ابهام در شرح وظایف و تعهدات قراردادی؛
۳. عدم تامین منابع مالی؛
۴. ضعف یا اشکال در توجیه‌پذیری پروژه (فنی، مالی، اقتصادی و اجتماعی)؛
۵. مدیریت اجرایی ضعیف (در حین اجرا)؛
۶. اعمال نفوذ ذینفعان (مردم، سازمان کارفرما، پیمانکار، طراح)؛
۷. مشکلات ناشی از موارد قانونی (زیست محیطی، تملک اراضی، نظام مهندسی، شهرداری)؛
۸. تعریف ضعیف و شفاف نبودن اهداف پروژه؛
۹. غیر مجرب بودن تیم پروژه؛
۱۰. برنامه‌ریزی و زمان‌بندی غیر واقع بینانه؛
۱۱. اشکال در برگزاری مناقصه و انتخاب پیمانکاران واجد صلاحیت؛
۱۲. عدم دسترسی به موقع به تجهیزات و مصالح اساسی در نظر گرفته شده برای پروژه؛
۱۳. نامناسب بودن سیستم ساختمانی به‌کار گرفته شده؛
۱۴. نقص اطلاعات فنی برای طراحی؛
۱۵. ضعف در انجام هماهنگی و کنترل؛

پیش از تحلیل داده‌های حاصل از تحقیق، ذکر چند نکته در این رابطه ضروری است:

- از آنجا که یکی از عمده مواردی که باعث استفاده محدود از فناوری‌های نوین در سطح جامعه حرفه‌ای ساخت و ساز می‌شود، مخاطرات، ریسک‌ها و عدم قطعیت‌هایی است که به دلیل نبودن این تکنولوژی‌ها بروز می‌یابد در روند تحلیل اطلاعات و داده‌های تحقیق سعی شده که با بررسی و تحلیل ریسک‌های ناشی از استفاده از این فناوری‌های نوین در مقایسه با روش‌های معمول و سنتی ساخت و ساز در حوزه نوسازی بافت‌های فرسوده به سوال تحقیق جواب داده شود.

- منظور از فناوری‌های نوین ساخت آن دسته از سیستم‌های ساختمانی است که در سازه و اجزای معماری ساختمان تاثیرگذار بوده مانند سیستم‌های بتنی پیش ساخته، LSF، سوپر پانل‌ها، پانل‌های سه‌بعدی، قالب‌های تونلی و غیره که مورد تایید مراجع ذیصلاح داخل کشور نظیر وزارت راه و مسکن و شهرسازی و مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن قرار گرفته باشد که توضیح بیشتر در مورد این تکنولوژی‌ها مجال این تحقیق نمی‌باشد.

- پروژه‌های مورد بررسی در این تحقیق پروژه‌های بیست‌گانه نوسازان بافت‌های فرسوده شهر تهران می‌باشد. لازم به ذکر است که پروژه‌های دیگری نیز با عنوان پروژه‌های نوسازی محلات در دستور کار سازمان نوسازی شهر تهران قرار گرفته است، لیکن با توجه به نوبت بودن این موضوع و نبود سابقه اجرایی در این باره فقط پروژه‌های نوسازان به عنوان پروژه‌های مورد بررسی در این تحقیق قرار گرفته است.

- جامعه آماری مورد بررسی در این تحقیق کارشناسان، مدیران میانی و مدیران ارشد فعال در سه حوزه کارفرمایی (سازمان نوسازی شهر تهران)، مهندسان مشاور و پیمانکاران درگیر با موضوع نوسازی بافت‌های فرسوده می‌باشد.

پس از ورود اطلاعات استخراج شده از پرسشنامه‌ها و ورود اطلاعات به کامپیوتر و تحلیل آماری داده‌ها نتایج ذیل حاصل گردید.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۳۰ ■

۱۶. نامناسب بودن تیم طراحی؛

۱۷. اتخاذ سیاست نامناسب در استراتژی تدارکات پروژه؛

۱۸. پایین بودن دقت، نامناسب بودن و پایین بودن قابلیت اطمینان طراحی (شامل مشخصات فنی و نقشه‌ها)؛

۱۹. نواقص در طراحی‌های تفصیلی قبل از اجرا؛

۲۰. برآورده نشدن خواسته‌ها و اهداف عملکردی پروژه؛

۲۱. پایین بودن قابلیت ساخت طرح؛

۲۲. طراحی سازمان اجرایی نامناسب برای پروژه (شامل نوع سازمان و تعریف نقش‌ها و مسئولیت‌ها)؛

۲۳. عدم موفقیت تاسیسات پروژه در آزمایشات نهایی؛

۲۴. بروز تغییرات طراحی در طول پروژه؛

۲۵. آموزش ناکافی تیم بهره‌بردار تاسیسات پروژه؛

۲۶. بروز مشکلات ناشی از راه‌اندازی تاسیسات پروژه؛

۲۷. شرایط جوی نامناسب و حوادث قهریه؛ و

۲۸. مواجهه با شرایط زیر زمینی متفاوت با پیش

بینی‌های انجام شده در طراحی.

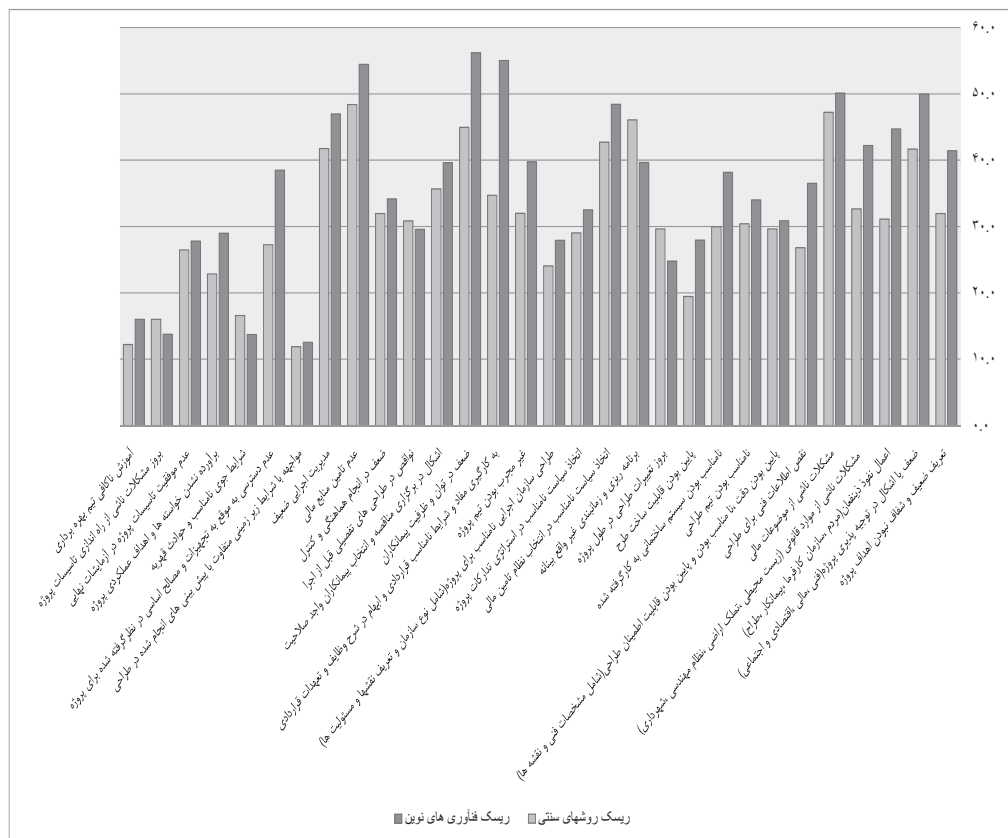
نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

در این تحقیق ابتدا ضمن مطالعه و بررسی فناوری‌های نوین ساختمانی و ویژگی‌های آن، همچنین فرایند بومی‌سازی یک تکنولوژی خاص، ضمن مراجعه به مراکز و ارگان‌های متولی این حوزه در سطح کشور فهرست کاملی از فناوری‌های نوین ساختمانی داخل کشور به همراه پتانسیل‌های آنها تهیه گردید. سپس با توجه به مطالعاتی که در ادبیات موضوع انجام شده بود، ابتدا به شناسایی پروژه‌های بافت فرسوده در شهر تهران و ارگان‌های متولی آن پرداخته شد. سازمان نوسازی شهر تهران به عنوان متولی اصلی بافت فرسوده و بزرگ‌ترین انبوه‌ساز در سطح شهر تهران و مجموعه پروژه‌های نوسازان به عنوان اصلی‌ترین پروژه‌های عمرانی در سطح اینگونه بافت‌ها مورد مطالعه قرار گرفت. پس از این

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۳۱

نمودار ۳. جدول مقایسه ای ریسک‌های روش‌های سنتی ساخت و ساز در مقایسه با فناوری‌های نوین در پروژه‌های ساخت و ساز در بافت‌های فرسوده؛ ماخذ: نگارندگان.

مرحله، پرسشنامه‌ای جهت کمی نمودن عوامل شناسایی شده در مرحله قبل تهیه گردید. هدف از تهیه این پرسشنامه کمی نمودن شدت تاثیر هر رویداد و احتمال وقوع آن در روش‌های سنتی و سیستم‌های نوین ساخت بود. پس از این بخش از تحقیق اطلاعات پرسشنامه مورد تحلیل آماری قرار گرفت.

نتایج تحقیق

با توجه به نمودارها و جداولی که از تجزیه و تحلیلی که

بر روی اطلاعات قرار گرفت، نتایج ذیل حاصل شد:

از آنجاکه استفاده از فناوری‌های نوین همواره همراه با ریسک‌ها و عدم قطعیت‌های بیشتری به نسبت استفاده از روش‌های معمول در ساخت و ساز است و تنها در چند مورد زیر استفاده از این‌گونه فناوری‌ها ریسک کمتری را متوجه پروژه می‌سازد:

- احتمال بروز تغییرات طراحی در طول پروژه؛

- احتمال برنامه‌ریزی و زمان‌بندی غیرواقع بینانه؛

- احتمال نواقص در طراحی‌های تفصیلی قبل از اجرا؛

- احتمال شرایط جوی نامناسب و حوادث قهریه؛ و

- احتمال بروز مشکلات ناشی از راه‌اندازی تاسیسات پروژه.

عمده‌ترین علل عدم استفاده از فناوری‌های نوین در بازسازی بافت‌های فرسوده در حوزه مباحث کلان و استراتژیک پروژه مانند انتخاب سیستم‌های اجرایی، انتخاب سیستم‌های تامین منابع مالی، انتخاب پیمانکاران ذی‌صلاح، انجام مطالعات امکان‌سنجی، اعمال نفوذ ذینفعان و ذی‌نفوذان پروژه می‌باشد.

در استفاده از فناوری‌های نوین در پروژه‌های عمرانی به صورت عام و پروژه‌های نوسازی بافت‌های فرسوده به صورت خاص، انجام مطالعات اولیه و فاز صفر پروژه یکی از عوامل اصلی موفقیت پروژه در رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده می‌باشد و چنانچه این مطالعات به درستی بر روی مشخصات پروژه و ویژگی‌های خاص

تکنولوژی به‌کار گرفته شده انجام نپذیرد، احتمال عدم دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده دور از انتظار نخواهد بود. مهم‌ترین عوامل عدم استفاده از فناوری‌های نوین ساختمان در پروژه‌های عبارتست از:

- ضعف در توان و ظرفیت پیمانکاران؛
 - احتمال به‌کارگیری مفاد و شرایط نامناسب قراردادی و ابهام در شرح وظایف و تعهدات قراردادی؛
 - احتمال عدم تامین منابع مالی؛
 - احتمال ضعف یا اشکال در توجیه پذیری پروژه (فنی، مالی، اقتصادی و اجتماعی)؛
 - احتمال مدیریت اجرایی ضعیف (در حین اجرا)؛ و
 - احتمال اعمال نفوذ ذینفعان (مردم، سازمان کارفرما، پیمانکار، مشاور).

پیشنهادات

همانطور که در بخش‌های قبل اشاره شد، استفاده از فناوری‌های نوین در پروژه‌های عمرانی و خصوصاً پروژه‌های بافت‌های فرسوده شهری همواره همراه با عدم قطعیت‌هایی است که این ریسک‌ها یکی از دلایل اصلی عدم استفاده از این‌گونه فناوری‌ها به رغم کارایی بالاتر و صرفه‌جویی آنها در زمان و هزینه به نسبت روش‌های سنتی ساخت و ساز می‌باشد.

در این تحقیق سعی شد تا در ابتدا ضمن شناسایی کامل پروژه‌های بافت‌های فرسوده و شناسایی تمامی فرایندهای اجرایی این‌گونه پروژه‌ها، ریسک‌های محتمل که در صورت استفاده از فناوری‌های نوین در این پروژه‌ها ایجاد می‌شود، شناسایی گردد و در ادامه با مقایسه آن با ریسک‌های روش‌های سنتی ساخت و ساز، مهم‌ترین آنها شناسایی گردید و در قدم بعد ضمن عرضه‌یابی آنها راهکارهایی برای مدیریت صحیح این ریسک‌ها ارائه گردد. از این رو و با توجه به مطالعات صورت گرفته در این زمینه پیشنهادهای ارائه می‌گردد که محقق امیدوار است تا با استفاده از آنها بتوان جامعه حرفه‌ای ساخت و ساز اعم از کارفرمایان، مشاوران، پیمانکاران و سرمایه‌گذاران بخش خصوصی را به استفاده هرچه بیشتر از این‌گونه تکنولوژی‌ها خصوصاً در بافت‌های فرسوده شهری ترغیب نمود.

- انتخاب سیستم اجرایی مناسب پروژه‌ها؛

- آموزش کارکنان کارفرما، پیمانکار و مشاور در خصوص

سیستم‌های نوین قراردادی مورد اشاره در بالا؛

- وضع قوانین تشویقی و حمایتی از سوی متولیان

12. <http://www.bhrc.ac.ir>
 13. <http://www.tbzmed.ac.ir/news/tose.htm>

نوسازی بافت‌های فرسوده و فناوری‌های نوین برای استفاده‌کنندگان از فناوری‌های نوین ساختمانی در بافت‌های فرسوده شهری؛
 - فرهنگ سازی در خصوص مزایای استفاده از فناوری‌های نوین ساخت در محدوده ذی‌نفعان و ذی‌نفوذان نوسازی بافت‌های فرسوده؛ و
 - انجام دقت نظر بیشتر در خصوص مطالعات امکان‌سنجی و فاز صفر پروژه‌ها.

منابع و مآخذ

- ۱- امانوئل، آ (۱۳۷۴) تکنولوژی مناسب یا عقب افتاده، ترجمه ناصر موفقیان، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
- ۲- بهرام غفاری، محسن (۱۳۷۶) علم، تکنولوژی، مهندسی، فصلنامه آبادی، سال هفتم، شماره ۲۴، تهران.
- ۳- پور قربان، یوسف (۱۳۷۶) انتقال تکنولوژی در جهان سوم و ایران، انتشارات لارنگ، تهران.
- ۴- تقی‌زاده، کتابیون (۱۳۸۵) موانع و تنگناهای توسعه تکنولوژی در صنعت ساخت و ساز کشور، دومین سمینار ساخت و ساز در پایتخت، تهران.
- ۵- عندلیب، علیرضا (۱۳۸۶) الف) راهبردها و سیاست‌های نوسازی بافت‌های فرسوده شهر تهران، نشرری پور.
- ۶- عندلیب، علیرضا (۱۳۸۶) ب) مدیریت نوسازی بافت‌های فرسوده شهر تهران، نشرری پور.
- ۷- گلابچی، محمود (۱۳۸۵) ضرورت بهره‌گیری از فناوری‌های نوین ساختمانی، دومین سمینار ساخت و ساز در پایتخت، تهران.

8. Illingworth, J. R. (1993), Construction Methods and Planning.
9. Gupta. Rajiv (2004), Construction Planning And Technology
10. Bunge, M. (1983), Toward a Philosophy of Technology, in. C. Mitcham and R.
11. <http://www.nosazi.com>

دو فصلنامه مدیریت شهری
 Urban Management
 شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
 No.29 Spring & Summer

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۳۴ ■

ارزیابی شیوه‌های تأمین مالی در طرح‌های نوسازی بافت‌های فرسوده شهری؛ نمونه موردی: محله حمزه آباد واقع در منطقه ۲۰ شهر تهران

مصطفی حسین آبادی - کارشناس اقتصاد و کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری و منطقه ای، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
علی اکبر تقوایی* - دانشیار گروه شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

Analyzing of Methods of Financing for Renewal Projects of Deteriorated Urban Textures (Case Study: Hamzehabad Neighborhood / Tehran)

Abstract:

Lack of required investments is one of the most important factors leading to increasing texture deterioration and renewal plans failure. This research evaluates different financing methods to renew deteriorated texture. Hamzehabad Neighborhood in district 20 of municipality of Tehran, in which revitalization and renewal plan is prepared, has been selected as the case study. Here, financing is a problem to execute the project. Regarding financing methods weaknesses and strengths, we should determine the effective selection criteria. In this research we evaluate 6 financing methods in order to renew this neighborhood. Participation, administrative convenience and efficiency are the three criteria according to which financing methods are evaluated. Freidman Test and Internal Rate of Return (IRR) have been applied to prioritize the methods on the basis of each index. Data are analyzed using SPSS and CAMFAR software. Results show that Hamzehabad inhabitant's participation rate has been rather good. Joint venture method has the highest priority among financial resources methods. Bank loans, project shareholder, metric sale and participation bonds are placed, respectively, in the lower priorities. According to the urban manager's view, the simplest method from execution point of view is metric sale and participation bonds and the others are in the lower priorities. It seems that here, Joint venture method with the highest IRR is the best financing method. Metric sale, BOT, civil participation, bank loans and project shareholder are placed in the lower rankings.

Keywords: renewal, finance, deteriorated texture, participation

چکیده

امروزه یکی از مهمترین عوامل تأثیرگذار در روند رو به افزایش فرسودگی و متروک شدن بافت‌های فرسوده شهری و عدم تحقق پذیری طرح‌های نوسازی، نبود منابع مالی مورد نیاز است. هدف این پژوهش ارزیابی شیوه‌های تأمین مالی قابل اجرا در نوسازی بافت‌های فرسوده شهری است. محله حمزه آباد شهر تهران یکی از محلات فرسوده شناسایی شده در منطقه ۲۰ این شهر است که طرح نوسازی آن تهیه شده و پروژه‌های اجرایی نوسازی برای آن تدوین گردیده‌اند. جهت اجرای پروژه‌های نوسازی این محله نیاز به منابع مالی است که در حال حاضر یکی از دلایل اصلی عدم اجرای آن است. با توجه به نقاط قوت و ضعف هر یک از روش‌های تأمین مالی، لازم است معیارهای مؤثر در انتخاب از میان آنها مشخص شود. در این پژوهش ۶ شیوه تأمین مالی مناسب برای نوسازی بافت‌های فرسوده شهری با استفاده از سه شاخص مشارکت، سهولت اجرایی و بازدهی اقتصادی طرح مورد ارزیابی قرار گرفته است. جهت الویت‌بندی روش‌ها بر اساس هر یک از این شاخص‌ها از آزمون فریدمن (Freidman Test) و نرخ بازدهی داخلی (IRR) استفاده شد و تحلیل داده‌ها توسط نرم افزارهای SPSS و CAMFAR صورت گرفته است. با توجه به نتایج بدست آمده از تحلیل داده‌های تحقیق سطح مشارکت ساکنین محله حمزه آباد از مقبولیت نسبی برخوردار است. روش مشارکت مدنی در بین روش‌های تأمین مالی مورد نظر از بیشترین سطح مشارکت ساکنین برخوردار است و در رتبه‌های بعدی به ترتیب دریافت تسهیلات بانکی، سهامدار پروژه، روش فروش متری و اوراق مشارکت قرار دارد. از نظر مدیران شهری شیوه فروش متری زمین در مدیریت شهری در حال حاضر بهترین شیوه از نظر سهولت در اجراست. روش‌های اوراق مشارکت و سایر روش‌ها در رتبه‌های بعدی از نقطه نظر اجرایی قرار دارند. روش انتشار اوراق مشارکت با بیشترین نرخ بازدهی داخلی، بهترین روش تأمین مالی است. روش فروش متری، BOT، مشارکت مدنی، دریافت وام از مؤسسات و بانک‌های داخلی، سهامدار پروژه در رتبه‌های بعدی از نظر بازدهی اقتصادی طرح قرار گرفته‌اند.

واژگان کلیدی: نوسازی، تأمین مالی، بافت فرسوده، مشارکت مردمی.

۱- مقدمه و ضرورت تحقیق

بافت پیرامون حرم مطهر امام رضا (ع) را بررسی کرده و نقاط قوت و ضعف هر یک از این روش‌ها را مورد ارزیابی و دلایل موفقیت یا عدم موفقیت هر یک از شیوه‌ها را مورد تحلیل قرار داده و در نهایت راهکارهای موفقیت در تامین مالی پروژه‌های بافت را تبیین می‌نماید. در این پژوهش یکی از مشکلات عمده در تامین مالی پروژه‌های بافت‌های فرسوده را عدم برنامه ریزی و مدیریت صحیح از طرف دولت بر می‌شمرد. به طوری که سرمایه‌گذاری در مراحل تملک، آماده سازی و اجرای ساخت پروژه با مشکلات شدید چون بروکراسی اداری روبرو است. از نظر ایشان ضعف برنامه ریزی و مدیریت در بازسازی بافت‌های فرسوده و تامین مالی آن موجب می‌گردد که سرمایه‌گذاران خصوصی علاقه کمتری برای ورود به این عرصه داشته باشند و باعث طولانی شدن فرآیند بازسازی و در نهایت ایجاد فضای بی‌اعتمادی مردم و مالکین در امر مشارکت در بازسازی این گونه بافت‌ها خواهد شد. لذا در انتها پیشنهاد می‌نماید با توجه به سرمایه بالای مورد نیاز جهت اجرای این طرح، اتکا به یک یا چند منبع محدود کافی نخواهد بود و دولت نیز به تنهایی از پس حجم بالای هزینه اجرای چنین طرحی بر نخواهد آمد لذا پیشنهادی که این تحقیق می‌دهد این است که سبدي از منابع مختلف شامل منابع داخلی و خارجی، مشارکت مردم و دولت را برای اجرای طرح می‌بایست در نظر بگیرد (لطفعلی پور و همکاران، ۱۳۸۹).

- در مقاله ای تحت عنوان روش‌های نوین تامین منابع مالی برای بازسازی بافت‌های فرسوده، حشمتی مولایی (۱۳۸۹) با عنایت به وجود بیش از ۶۵ هزار هکتار بافت فرسوده در کشور عمده‌ترین چالش مسئولان در این زمینه را مساله تامین مالی جهت بازسازی این گونه بافت‌ها بر می‌شمرد. از یک طرف محدودیت‌های بین المللی و از طرف دیگر محدودیت دسترسی به منابع مالی و سرمایه‌گذاری داخلی را می‌توان به عنوان نمونه اشاره کرد. امروزه کشورهای بزرگ جهان، بر خلاف سیاستی که تاکنون تحت عنوان ساخت شهرکهای جدید و یا افزایش تراکم اجرا می‌شد، رویکردی بر مبنای باز آفرینی زمین در پیش گرفته‌اند. ایشان در مقاله خود کاربرد این گونه ابزارهای نوین مالی را در چارچوب بازارهای پولی و مالی

بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری از دغدغه‌های اساسی مورد توجه مدیران و برنامه‌ریزان شهری در سطوح ملی و محلی و چالشی اساسی فراروی ایده توسعه پایدار شهری است. در این راستا رهیافت مناسب جهت حل معضلات و مشکلات بافت‌های فرسوده و تحقق عملیات بهسازی و نوسازی مستلزم برنامه‌ریزی اجرایی کارآمد و غیرمتمرکز از یک سو و توجه به ابعادی فرای مباحث کالبدی، از سوی دیگر است. با وجود گذشت بیش از چند دهه از تهیه طرح‌های بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری در کشور و توجه به این بافت‌ها به عنوان فرصتی جهت توسعه درونی شهرها همچنان شاهد افزایش رو به رشد فرسودگی در شهرها و عدم تحقق پذیری این طرح‌ها هستیم. یکی از مهم‌ترین عامل تأثیرگذار در توسعه فرسودگی و متروک شدن بافت‌های فرسوده شهری و عدم تحقق پذیری طرح‌های نوسازی، عامل اقتصادی و عدم سرمایه‌گذاری است. مشکلات و تنگناهای موجود در زمینه جذب منابع مالی پروژه‌های نوسازی بافت‌های فرسوده شهری و عدم شناسایی شیوه‌های مناسب تامین مالی باعث شده تا قابلیت لازم برای اجرا برخوردار نباشند. طبق آخرین برآوردها با وجود بیش از ۶۵ هزار هکتار بافت فرسوده در کشور نیاز به بیش از ۶۵۰۰ هزار میلیارد ریال اعتبار جهت بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده است.

مشکلات اشاره شده در سایه شناخت و بررسی دقیق روش‌های تامین مالی، تنوع بخشیدن به آنها و رویکرد اقتصاد محور به مسئله نوسازی قابل حل است. مطالعاتی که تاکنون روی شرایط و ویژگی‌های تامین مالی در طرح‌های نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری انجام شده هر چند در بررسی جوانب مختلف، دستاوردهای خوبی داشته است اما نتوانسته به طور کاربردی معضلات و موانع موجود را در کنار فرصت‌ها بررسی نموده و راهکارهای لازم برای رفع این موانع اشاره نماید.

۱-۱ پیشینه تحقیق

- لطفعلی پور روش‌های مختلف تامین مالی پروژه‌ها در

دسته بندی و شرایط استفاده از آنها را در رابطه با بازسازی بافت‌های فرسوده شهری با توجه به ضوابط اسلامی بیان می‌نماید (حشمتی مولایی و همکاران، ۱۳۸۹).

- هادی زنونز در سال ۱۳۸۲ به این نتیجه می‌رسد که نحوه تامین مالی طرح دارای اشکالاتی از جمله نبود تقسیم کار روشن میان نهاده‌ها و سازمان‌های مسئول شهری و بخش خصوصی است و همچنین با خرید و عمران تدریجی اراضی و مستغلات شهری، قیمت این اراضی افزایش خواهد یافت، اما افزایش قیمت در نتیجه تغییر کاربری و تراکم زمین و همچنین افزایش قیمت ناشی از تورم در برنامه تامین مالی لحاظ نمی‌گردد (هادی زنونز، ۱۳۸۲، ص ۴۹).

- «اکسینگ» در مقاله ای تحت عنوان «بازسازی سیستم مالی مسکن در شهرهای چین» به بررسی تحولات صورت گرفته در بخش مالی و نظام تامین مالی بخصوص در بخش مسکن پرداخته است. در این تحقیق به این نکته اشاره می‌گردد که قبل از سال ۱۹۸۰، تامین مالی مسکن در این کشور از طریق ابزارهای اجرایی بوسیله دولت تخصیص داده می‌شد. اما با تغییرات صورت گرفته تامین مالی به مکانیسم بازار انتقال یافت. در واقع بعد از بازسازی دو نوع از نهادهای مالی مسکن شامل نهادهای مالی عمومی و نهادهای تامین مالی تخصصی بوجود آمده‌اند. با اصلاح نظام تامین مالی مسکن، مسکن اساساً از طریق نهادهای مالی رسمی تامین و جوه می‌گردد (Xing, 2000, 339-345).

مطالعه حاضر در پی آن است تا با شناسایی چالش‌های تامین مالی در بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری، شیوه‌های مناسب در تامین مالی طرح‌های بافت فرسوده را مورد بررسی قرار دهد. با توجه به تنوع و گستردگی روشها و منابع تامین مالی، انتخاب بهترین گزینه اغلب کار دشواری است و تصمیم‌گیری در مورد آن نیاز به در نظر گرفتن عناصر متعددی از جمله ذینفعان و شرایط اقتصادی - اجتماعی دارد (حسن زاده، ۱۳۹۰، ص ۲). در این پژوهش ۶ شیوه تامین مالی مناسب جهت

نوسازی بافت‌های فرسوده شهری با استفاده از سه شاخص مشارکت مردمی، سهولت اجرایی و بازدهی اقتصادی طرح مورد ارزیابی قرار گرفته است.

۲- مبانی نظری

۱-۲- نوسازی شهری، منابع مورد نیاز و موانع اقتصادی تحقق آن

بافت‌های فرسوده شهرها بازمانده از چرخه توسعه شهرها که امروزه مأمین مهاجران و گروه‌های کم درآمدی شهری است، جلوه‌هایی از گستره‌های فقر شهری می‌باشند (بمانیان و همکاران، ۱۳۹۰). ضرورت مداخله در بافت‌های فرسوده به منظور ارتقاء کیفیت زندگی در آنها امری قطعی است. از آنجاکه بافت‌های فرسوده به دلیل ویژگی‌های مبتلا به، عملاً از فعالیتهای اقتصادی پویا برخوردار نیست و در عین حال پذیرای طبقات ضعیف اقتصادی نیز می‌باشد، معضلات مداخله در بافت‌های فرسوده را عمدتاً مسائل اقتصادی تشکیل می‌دهد (290 Ferguson, 2010).

ارائه تعریف جامع از نوسازی شهری بطوریکه پیچیدگی موضوعات مطرح در این زمینه را نشان دهد دشوار است. ادبیات شهری اغلب بدون هیچ‌گونه تعریفی، واژه‌هایی از قبیل «بازتولید»^۱، «باززنده سازی شهری»^۲، «اعیان سازی»^۳، «نوسازی محله»^۴، «بهسازی»^۵ و «نوسازی»^۶ را بکار می‌برند. نوسازی شهری از جمله راهکارهای تدبیری در مواجهه با این دسته از بافت‌ها می‌باشد که طبق تعریف، بازآفرینی هستی‌ها و معاصر سازی بافت و عناصر درونی آن با حفظ ماهیت‌های شکلی را در ابعاد کالبدی و معاصر سازی هم‌نواخت با زندگی نوین را در ابعاد غیرکالبدی در دستور کار دارد (حبیبی، ۱۳۸۱، ص ۲۰). نوسازی بافت‌های فرسوده شهری، بازسازی یا تجدید حیات مناطق شهری از طریق تلاش‌های مشارکت جویانه شهرداریها، مالکان بافت‌های فرسوده و سایر ذینفعان است (عندلیب، ۱۳۸۸، ص ۴۳).

برخی اصول و مبانی و پارادایم‌های موجود در زمینه نوسازی بافت‌های فرسوده شهری شامل موارد زیر است:

1. Regeneration
2. Urban Revitalization
3. Gentrification

4. Neighborhood Renewal
5. Rehabilitation
6. Renovation

۱- لزوم توجه مشارکت ساکنان در طرح؛ ۲- توجه به ابعاد فرهنگی و اجتماعی موجود در بافتها؛ ۳- لزوم توجه به

تجارب جهانی؛ ۴- ماهیت بلند مدت سرمایه گذاری (خانی و همکار، ۱۳۸۷، ص ۵۸).

منابع مالی و غیر مالی مورد نیاز پروژه‌های نوسازی و توسعه شهری شامل زمین، طرح‌های بهسازی در مقیاس منطقه و محله، طرح‌های اجرایی در مقیاس پروژه‌های تعریف شده در محله، مجوزهای مورد نیاز، تجهیزات، ماشین آلات و مصالح ساختمانی، عوامل و

مدیریت ساخت، نظارت و مدیریت طرح (پروژه)، تبلیغات و آگهی‌ها و منابع مالی است (آیینی، ۱۳۸۶، ص ۱۴۲-۱۴۶).

منابع مالی پیش نیاز هر یک از منابع دیگر است و اجرای گسترده پروژه‌های نوسازی شهری مستلزم تحقق مشارکت صاحبان هر یک از منابع فوق خواهد بود.

(Toruk, 2005, 145)

به طور کلی موانع اقتصادی و مالی نوسازی بافت‌های فرسوده شهری را می‌توان به شرح ذیل خلاصه کرد:

«استطاعت پایین مالی ساکنان این نواحی، سرمایه‌گذاری بسیار عظیم مورد نیاز برای نوسازی و

بهسازی نواحی نابسامان شهری در برابر منابع موجود اندک، سودآوری پایین سرمایه‌گذاری در این نواحی در

همسنگی با سایر مناطق شهر، ریسک بالای سرمایه گذاری، شکست بازارهای مالی در راستای تأمین مالی

پروژه‌های نوسازی و طولانی بودن دوره بازگشت سرمایه» (تقوایی، ۱۳۸۷).

از طرفی با توجه به منابع عمومی کشور همانطور که ارقام جدول شماره ۱ نشان می‌دهد ضرورت مشارکت بخش خصوصی و ساکنین در نوسازی بافت فرسوده شهری بیش از پیش احساس می‌شود. در جدول زیر منابع مالی مورد نیاز جهت نوسازی بافت‌های فرسوده شهری در مقایسه با شاخص‌های کلان اقتصادی کشور آمده است.

۲-۲- تأمین مالی

تأمین مالی اصطلاحاً به فرایند تمرکز منابع مالی یا سرمایه به صورت میان مدت و بلند مدت اطلاق می‌شود

(شبان، ۱۳۸۶، ص ۳۵). همچنین شاخه ای از علم اقتصاد است که به موضوع فراهم کردن سرمایه برای اشخاص، کسب و کارها و دولت‌ها می‌پردازد. تأمین مالی

به نهادهای پیش‌گفته اجازه می‌دهد تا به جای در دست داشتن پول از اعتبار برای خرید کالا، سرمایه‌گذاری در

پروژه یا دیگر مبادلات اقتصادی خود استفاده کنند (Filipenko, 2003, 167).

کمبود سرمایه در مباحث اقتصادی به عنوان یکی از مهمترین عوامل توسعه نیافتگی مطرح شده است. به

عبارت دیگر رشد و توسعه اقتصادی بدون انباشت سرمایه امکان پذیر نخواهد بود. به گونه ای که بسیاری از

جدول ۱. مقایسه منابع مالی مورد نیاز نوسازی بافت فرسوده شهری با شاخص‌های کلان اقتصادی (به میلیارد ریال):

مأخذ: گردآوری نگارندگان.

نسبت هزینه نوسازی بافت فرسوده به شاخص کلان اقتصادی	شاخص کلان اقتصادی کشور		هزینه های نوسازی بافتهای فرسوده شهری
	مبلغ	شاخص	
۵	۱,۳۰۰,۰۰۰	بودجه عمومی دولت در سال ۸۹	۶,۵۰۰,۰۰۰
۵۹	۱۱۰,۰۰۰	بودجه کل شهرداری های کشور در سال ۸۷	
۲/۵	۲,۶۰۰,۰۰۰	درآمد ملی کل کشور در سال ۸۶	
۱۷	۳۸۷,۰۰۰	تشکیل سرمایه ملی در سال ۸۶	
۳	۲,۱۷۰,۰۰۰	نقدینگی کل کشور در سال ۸۸	
۱۴/۵	۴۵۰,۰۰۰	ارزش بازار سهام سال ۸۷	
۱۸/۵	۳۵۰,۰۰۰	سرمایه گذاری در بخش مسکن در سال ۸۷	

متفکران دلیل توسعه نیافتگی بسیاری از کشورهای راکمبود درآمد و پس انداز و در نتیجه سرمایه گذاری ناکافی می دانند. روش های متعدد و رویکردهای متنوعی در حوزه تامین مالی وجود دارد، که گزینه ها و تصمیمات متفاوتی را در اختیار قرار می دهد، که خود می تواند موجبات پیچیدگی بیشتر این فرآیند را سبب گردد (شبان، ۱۳۸۶، ص ۵۶).

در چرخه عمر پروژه ها، استراتژیهای متنوعی در مقولات مختلف فنی، نیروی انسانی، تدارک پروژه، تامین مالی و غیره برنامه ریزی و اجرا می گردند. تامین مالی پروژه یکی از این استراتژیهای مهم می باشد که به نحوه تامین اعتبارات مالی مورد نیاز برای طراحی، ساخت، بهره برداری، نگهداری و برچیدن تأسیسات و تسهیلات پروژه می پردازد.

۲-۱-۱- شيوه های تامین مالی پروژه های نوسازی بافت فرسوده

در پروژه های نوسازی بافت فرسوده شهری بنا به شرایط خاص اجتماعی - اقتصادی این بافتها و ضرورت توجه به مشارکت مردم در نوسازی، نمی توان از تمام روش های رایج تامین مالی که در حال حاضر در پروژه های نفت و پتروشیمی، عمرانی و زیرساختی مورد استفاده قرار می گیرد بهره برد. اهمیت این موضوع به اندازه ای است که حتی از روش های تامین مالی که در سایر پروژه های شهری استفاده می شود نیز نمی توان بدون به روز رسانی آنها و تطبیق و اصلاح جهت کاربرد در پروژه های نوسازی بافت فرسوده، استفاده کرد. بررسی های تجارب نوسازی جهانی نیز نشان می دهد که اگر در تعیین روش تامین مالی پروژه های نوسازی نقش مردم و مشارکت مؤثر آنها نادیده گرفته شود، پروژه به موفقیت کامل نخواهد رسید. پژوهش حاضر با در نظر گرفتن موارد فوق و با توجه به تجارب جهانی و ایران ۶ روش را به عنوان روش تامین مالی در پروژه های نوسازی بافت های فرسوده ارائه خواهد داد. در این قسمت تلاش خواهد شد هم روش هایی که تاکنون در تامین مالی نوسازی بافت های فرسوده شهری مورد استفاده قرار گرفته و هم روش های نوین تامین مالی که قابلیت کاربرد در نوسازی بافت های

فرسوده را دارند، معرفی گردد. همچنین با توجه به شرایط سیاسی - اقتصادی کشور به نظر می رسد جذب سرمایه خارجی از تحقق پذیری پایینی برخوردار است. در نتیجه در روش های مورد اشاره از گنجاندن تامین مالی از طریق منابع خارجی صرف نظر گردیده است.

الف - «استفاده از وام بانک های داخلی»

استفاده از این روش در نوسازی بافتهای فرسوده درگرو همکاری بانک ها جهت پرداخت وام است. مجریان یک پروژه می توانند بخشی از وجوه مورد نیاز را به شکل وام هایی از مؤسسات مالی و به ویژه بانک های تجاری دریافت نمایند. در وام مساله مورد توجه بازپرداخت به موقع وام است. در صورتی گیرنده اعتبار قادر به بازپرداخت به موقع می باشد که پروژه طبق برنامه مشخص شده، به بهره برداری برسد و این امر مستلزم داشتن مدیریت صحیح پروژه و آشنایی با ریسک های پروژه است. عدم مدیریت صحیح باعث ایجاد تاخیر و افزایش هزینه، و عدم جوابگویی وام در زمان مناسب می شود.

ب - «سهامدار پروژه»

در این روش تامین منابع با واگذاری سهامی از عین پروژه در قالب یک شرکت خاص و یا قرارداد مشارکت مدنی انجام می پذیرد. این روش از عینی ترین روش های مشارکت است و به عنوان استفاده از سرمایه های خرد مردمی در قالب عرضه سهام پروژه به عموم مردم یکی از روش های اصلی در اجرای طرح های مصوب در بازسازی بافتهای فرسوده و فرصتی ایده آل برای جذب سرمایه های خرد به منظور بکارگیری در زمین و مستغلات محسوب می شود. در این روش سرمایه گذاران با خرید سهام می توانند از سود مناسب و یا مالکیت واحدهای احداثی بهره مند شوند. گرچه سهامدار پروژه می تواند به خوبی تامین کننده منابع باشد، اما برای دستیابی به اهداف سایر راهبردها بایستی از دیگر ابزارها استفاده نمود. به عنوان مثال فروش عام سهام پروژه و تعیین حق مالکیت آتی، می تواند همگونی اجتماعی آینده محیط و اهداف حاکمیتی در پروژه را به خطر اندازد، حال آنکه در صورت تعیین گروه های خاص بعنوان سهامدار و نظارت

در پروژه، چنین مشکلی پیدا نخواهد شد (تقوایی و همکاران، ۱۳۸۹).

اوراق مشارکت نوسازی در حقیقت اوراق مشارکتی است که به منظور مشارکت در خرید تسهیلات شهرداری بوسیله ناشر منتشر می‌شود. اوراق مشارکت نوسازی را می‌توان بر سه نوع عقد مشارکت، عقد خرید دین و عقد وکالت مبتنی نمود. از آنجاکه نرخ خرید دین، حق الوکاله و دیگر هزینه‌های انتشار و نظارت معین و مشخص است، بنابراین اوراق مشارکت نوسازی اوراقی با سود ثابت بوده و

سود آنها از پیش مشخص و معین است و بر اساس آن قیمت گذاری می‌شوند. تسهیلات شهرداری نیز عبارت است از تسهیلات بانکی مبتنی بر دارایی دینی با سر رسید بیش از یکسال که به منظور خرید زمین و ساختمان اعطا شده است (جعفرزاده نجار، ۱۳۸۸، ص ۵).

انتشار اوراق مشارکت برای اولین بار بعد از انقلاب اسلامی، در مهرماه سال ۱۳۷۳ توسط شهرداری تهران و به منظور اجرای طرح نواب صورت گرفت. سپس طرح بهسازی و نوسازی بافت پیرامون حرم مطهر امام رضا (ع) در سال ۱۳۷۵ اوراق ثامن را عرضه نمود و پس از آن عرضه این اوراق توسط سایر شهرداری‌ها توسعه و گسترش یافت (جعفرزاده نجار، ۱۳۹۰).

اوراق مشارکت نوسازی مانند اوراق بهادار با پشتوانه تسهیلات شهرداری حق استفاده از منافع دارایی یا مجموعه‌ای از دارایی‌ها که به صورت فروش اقساطی به فردی واگذار شده است در برابر مبالغی خاص و در اقساطی معین از بانک به شخص دیگری منتقل می‌شود. از آنجا که اوراق مشارکت بهسازی، اوراق بهاداری است که بیانگر مالکیت مشاع فرد است، می‌توان آن را در بازار ثانویه و به قیمتی که بوسیله عامل‌های بازار تعیین می‌شود معامله کرد. همانطور که گفته شد در این نوع از اوراق مشارکت افراد در خرید دین با یکدیگر مشارکت می‌کنند. مشارکت در خرید دین را می‌توان به صورت خدمتی تلقی کرد، از این رو می‌توان آنرا مشمول ماده قانون اوراق مشارکت دانست (تقوایی، ۱۳۸۹).

ه- «مشارکت مدنی» (Joint Venture)
عقد مشارکت مدنی عبارت است از در هم آمیختن سهم شرکت نقدی و یا غیر نقدی متعلق به اشخاص حقیقی و

مراحل استفاده از این روش بدین صورت است که ابتدا هزینه‌های ساخت پروژه به ارزش حال محاسبه شده و بر اساس آن اقدام به صدور و عرضه سهام پروژه می‌شود و پس از اجرای پروژه منافع حاصل از اجرای پروژه به نسبت مالکیت تعداد سهام در بین سهامداران پروژه تقسیم می‌گردد.

ج- «فروش متری مسکن»

در طرح فروش متری، شرکت‌های سرمایه‌گذار مسکن با جذب سرمایه‌های خرد از جمله سرمایه‌های فردی و پس اندازهای تدریجی، متقاضیان را به مجاری تولید مسکن از طریق انعقاد قرارداد و بازار انبوه سازان مسکن هدایت می‌کنند. در شیوه اجرایی متداول فروش متری در کشور، واحدهایی با حمایت دولت احداث شده و بوسیله شرکت‌های سرمایه‌گذاری عرضه خواهد شد و متقاضیان با خرید اوراق به میزان حداقل لازم، دست کم نیمی از بهای مسکن مورد نظر خود را هنگام خرید قطعی تامین نموده و ۵۰ درصد باقیمانده بهای واحد مسکونی حتی المقدور در اجرای توافق به عمل آمده بین شرکت سرمایه گذاری و بانک عامل طرف قرارداد به صورت تسهیلات بلند مدت در اختیار خرید قرار گیرد. در مجموع فروش متری مسکن را می‌توان شیوه نوینی از پیش فروش مسکن دانست که از طریق فعال کردن سرمایه سعی در رونق بخشیدن به فضای تولید مسکن می‌نماید (جعفرزاده نجار، ۱۳۸۹).

طرح سرمایه گذاری متری مسکن با کاهش مقیاس سرمایه‌گذاری از یک واحد مسکونی به یک مترمربع بنای مسکونی امکان مشارکت سرمایه‌های (پس اندازهای) خرد را در فعالیتهای اقتصادی بخش مسکن با هدف تامین زمانی مسکن یا بهره مندی از ارزش افزوده اقتصادی این بخش فراهم می‌سازد. اساس طرح «فروش متری مسکن» در پروژه‌های نوسازی بافت فرسوده از مشارکت سرمایه‌گذاران در ساخت حداقل ۵ مترمربع از بنای مسکونی تکمیل شده می‌باشد.

حقوقی به نحو مشاع به منظور انتفاع بر طبق قرار داد.

۳- روش شناسی پژوهش
پژوهش حاضر از نوع «تحلیلی- توصیفی» است. شیوه پیمایش، «میدانی» با «هدف اکتشافی و تحلیلی» استفاده گردید. اطلاعات مورد نیاز این روش با استفاده از پرسشنامه جمع‌آوری شده و با تجزیه و تحلیل این اطلاعات سطح مشارکت و سهولت اجرایی برای هر یک از شیوه‌های تأمین مالی مورد ارزیابی سنجیده شد. روش نمونه‌گیری در این پژوهش خوشه‌ای چند مرحله‌ای است. جامعه آماری مورد مطالعه بافت فرسوده ساکنان محله حمزه آباد واقع در منطقه ۲۰ شهر تهران است که بر اساس تخصیص متناسب حدود ۲۱۴ خانوار به عنوان نمونه و سرپرست این خانوارها به عنوان واحد تحلیل انتخاب شدند. بخش دیگر جامعه آماری تحقیق حاضر مدیران شهری مرتبط با نوسازی این محله می‌باشد که در قالب پرسشنامه در بین ۳۰ نفر از مدیران و کارشناسان شرکت نوسازان منطقه ۲۰ شهر تهران، سازمان نوسازی شهر تهران و شرکت نوسازان مادر مناطق شهر تهران و شهرداری منطقه ۲۰ توزیع و مورد سنجش قرار گرفت. جهت تحلیل سنجش میزان مشارکت مردمی و سهولت اجرایی در مدیریت شهری برای هر یک از شیوه‌های تأمین مالی، اطلاعات جمع‌آوری شده در نرم افزار SPSS وارد گردیده و سپس روابط بین متغیرها با استفاده از آزمون فریدمن (Friedman Test) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. جدول ۲ روش‌ها و شاخص‌های مرتبط بکار گرفته شده جهت سنجش بهترین روش تأمین مالی پروژه‌های نوسازی بافت‌های فرسوده آورده شده است. به علاوه جهت ارزیابی هر یک از روش‌ها با در نظر گرفتن بازده طرح، ابتدا هزینه‌ها و درآمدهای طرح با توجه به قیمت املاک و نوع کاربری پیشنهادی در محدوده و

و- روش B.O.T (ساخت- بهره برداری- انتقال)

این روش به علت مزایای فراوان که برای آن بر شمرده می‌شود در جهان مورد استقبال زیادی قرار گرفته است به نحوی که به روش غالب در تأمین مالی پروژه‌های کلان شناخته می‌شود (خزاینی، ۱۳۸۸، ص ۶۰)؛ ولی به کارگیری این روش در پروژه‌های شهری و بافت‌های فرسوده نیازمند شناخت خصوصیات و ویژگیهای آن در مقایسه با دیگر روش‌های تأمین مالی معمول است (احمدی، ۱۳۸۵، ص ۳).

در این روش، شهرداری زمین مورد نظر را بصورت موقت در اختیار سرمایه‌گذار قرار می‌دهد و کل پروژه توسط سرمایه‌گذار احداث می‌شود. به مدت معینی، شهرداری و سرمایه‌گذار از منافع آن بهره‌برمند می‌شوند و پس از اتمام مشارکت، کلیه اموال منقول و غیر منقول پروژه، در اختیار شهرداری خواهد بود. چنانچه قرار باشد پس از اتمام دوران مشارکت، قسمتی از وسایل و تجهیزات، به سرمایه‌گذار تعلق گیرد، ارزش وسایل مستهلک شده پیش بینی شده و از مبلغ حجم سرمایه‌گذار، کسر خواهد شد.

جدول ۲. روش‌ها و شاخص‌های مرتبط بکار گرفته شده جهت سنجش روش‌های مناسب تأمین مالی؛ مأخذ: نگارندگان.

شاخص‌های مورد آزمون جهت سنجش روش‌های مناسب تأمین مالی	نرم افزار مورد استفاده	آزمون و نرخ محاسبه شده
قابلیت اجرایی (در مدیریت شهری)	SPSS	Friedman Test
مشارکت (در بین ساکنین)		
بازدهی سود طرح	CAMFAR	IRR

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۴۱

محلۀ ای آرام و نسبتاً مطلوب را به لحاظ اجتماعی پیش روی هر بیننده‌ای قرار می‌دهد. به بیان دیگر مشاهدات بیانگر این است که محدوده مورد نظر اگر چه به لحاظ کالبدی فرسوده شناخته شده اما به لحاظ اجتماعی در حال رسیدن به ثبات نسبی و هویت خود به عنوان یک محلۀ می‌باشد که در این صورت ایجاد هرگونه تغییری در آن هزینه سنگینی را برای سازگار شدن ساکنین تحمیل می‌کند و لذا برنامه ریزی برای آن دقت و حساسیت مضاعفی را می‌طلبد.

نوسازی شهری ذیل مفهوم توسعه درونی تهران جزء مأموریت‌های ذاتی شهرداری تهران قرار دارد و در اسناد بالادست همانند چشم‌انداز ۲۰ ساله و طرح جامع شهر تهران نیز مورد اشاره و توجه جدی قرار گرفته است. طرح بهسازی و نوسازی محلۀ حمزه آباد توسط سازمان نوسازی شهر تهران در سال ۱۳۸۸ تهیه شده است. در این طرح پس از انجام مطالعات پایه، جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و غیره محلۀ حمزه آباد و تحلیل‌های صورت گرفته، سازمان فضایی و کاربری‌های پیشنهادی برای نوسازی این محلۀ ارائه گردیده است. کاربری‌های انتفاعی و غیرانتفاعی می‌باشد (سازمان نوسازی شهر

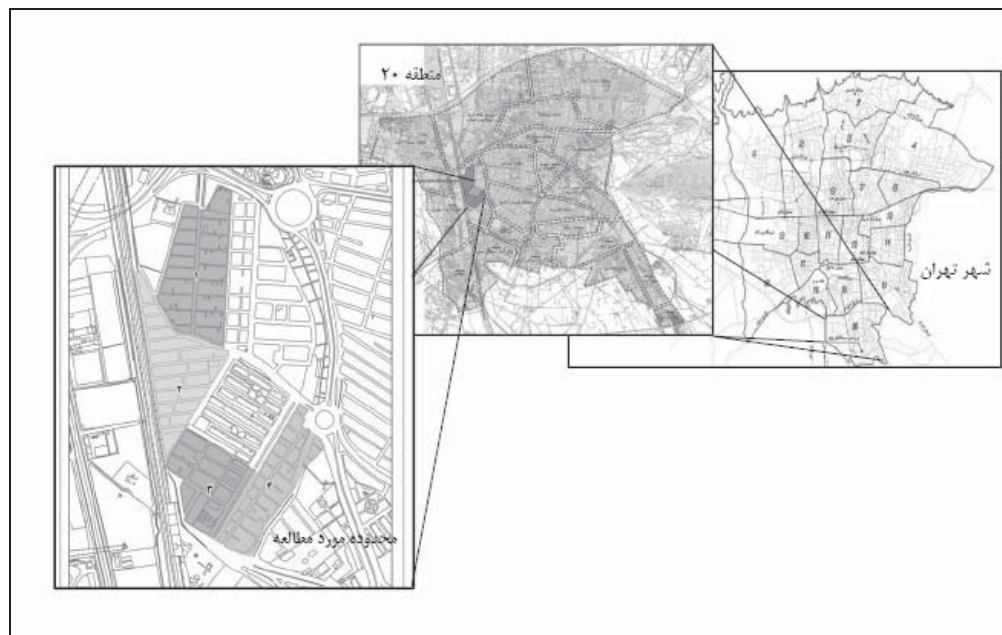
هزینه ساخت هر یک از کاربری‌ها، برآورد گردیده و با شاخص اقتصادی نرخ بازده داخلی که به کمک نرم افزار کامفار استخراج گردید، رتبه بندی هر یک از روش‌ها انجام شد.

محدوده مورد مطالعه در محلۀ حمزه آباد، ناحیه ۲، منطقه ۲۰ شهر تهران واقع شده است. بر پایه اطلاعات بدست آمده از این محدوده جمعیت آن بر خلاف اکثر محلات شهر تهران، جمعیت جوانی محسوب نشده و ساختار سنی آن از گروه‌های نوجوان و جوان به سمت گروه‌های میان‌سالی و مسن‌گرایش یافته است. زیرا کم‌تر از ۳۰ درصد (۲۱/۵ درصد) جمعیت آن در گروه‌های سنی زیر ۱۵ سال و هم‌چنین بیش از ۵۰ درصد (۵۳/۵ درصد) جمعیت آن در گروه‌های سنی بالای ۲۵ سال قرار دارند. این امر هرگونه برنامه ریزی در محدوده مورد نظر را با شرایط ویژه‌ای روبه‌رو می‌سازد؛ چراکه با افزایش سن، قدرت ریسک و میزان پذیرش تغییرات کاهش یافته و افراد عمدتاً گرایش به ثبات دارند. سطح پایین تحصیلات، سطح نسبتاً بالای بازنشستگی در میان سرپرستان خانوار و قرارگرفتن اکثر خانوارها در گروه‌های متوسط رو به پایین تا پایین، از دیگر ویژگی‌های جمعیت این محدوده است. از سوی دیگر پوسته‌ظاهری محدوده

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۴۲

تصویر ۱. موقعیت محدوده مورد مطالعه در شهر تهران؛ مأخذ: نگارندگان.

تهران، ۱۳۸۸). اجرای طرح نوسازی مورد نظر به منابع مالی قابل توجهی نیازمند است. در واقع هدف این تحقیق ارزیابی شیوه مختلف تأمین مالی جهت اجرای طرح مورد می باشد

۴- تحلیل یافته‌های تحقیق

همانطور که اشاره شد جهت اولویت بندی روش‌های تأمین مالی با استفاده از نظر از آزمون ناپارامتریک فریدمن و شاخص نرخ بازده داخلی استفاده شد.

۱-۴ نتایج آزمون فریدمن برای ساکنین محله

نتایج بدست آمده با استفاده از آزمون فریدمن برای رتبه بندی روش‌های تأمین مالی از نظر ساکنین در جدول شماره ۳ آمده است. به نظر می‌رسد با توجه به اینکه اکثر خانوارهای محدوده در سطح پایینی از درآمد قرار دارند بیشتر تمایل به مشارکت به صورت روش مشارکت مدنی دارند. در واقع می‌توان گفت بیشتر ساکنین محله حمزه آباد با توجه به پس انداز پایین، توانایی لازم را برای

بازپرداخت وام و یا خرید اوراق مشارکت ندارند. همانطور که در جدول مربوط به نتایج آزمون فریدمن مشخص است سطح معناداری آزمون برابر ۰/۰۰۱ می‌باشد. از آنجا که تحلیل داده‌ها در سطح اطمینان ۹۵ درصد ($\alpha = 0/05$) انجام می‌گیرد می‌توان گفت که فرضیه تحقیق که این ادعا را دارد که بین روش‌های تأمین مالی از نظر ساکنین محله حمزه آباد تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود ندارد رد می‌شود و فرضیه خلف آن که این ادعا را دارد که بین روش‌ها تفاوت قابل ملاحظه‌ای برقرار است، تأیید می‌شود.

۲-۴ نتایج آزمون برای مدیران شهری

نتایج حاصل از آزمون فریدمن جهت سنجش نظر مدیران و کارشناسان مرتبط با نوسازی محله حمزه آباد در جدول شماره ۴ آمده است. به نظر مدیران شهری روش فروش متری مسکن در رتبه اول روش‌های تأمین مالی پروژه‌های نوسازی محله حمزه آباد قرار دارد. در رتبه بعدی روش BOT قرار گرفته است. در واقع به نظر

جدول ۳. نتایج آزمون فریدمن برای رتبه بندی روش‌های تأمین مالی بر اساس نظر ساکنین؛ مأخذ: نگارندگان.

رتبه	Sig*	df	Chi-Square	تعداد	میانگین رتبه ها	روش ها
۱	۰/۰۰۱	۴	۲۳/۱۵۶	۲۱۴	۴/۲۵	مشارکت مدنی
۲					۴/۰۳	دریافت تسهیلات بانکی
۳					۳/۹۳	سهامدار پروژه
۴					۳/۸۲	روش فروش متری
۵					۳/۳۲	اوراق مشارکت

جدول ۴. نتایج آزمون فریدمن برای رتبه بندی روش‌های تأمین مالی بر اساس نظر مدیریت شهری؛ مأخذ: نگارندگان.

رتبه	Sig*	df	Chi-Square	تعداد	میانگین رتبه ها	روش ها
۱	۰/۰۰۲	۵	۲۵/۱۴۷	۲۱۴	۴/۱۳	روش فروش متری
۲					۴	BOT
۳					۳/۸۶	مشارکت مدنی
۴					۳/۴۲	اوراق مشارکت
۵					۳/۱۲	سهامدار پروژه
۶					۲/۸۹	دریافت تسهیلات بانکی

جدول ۵. نرخ بازده محاسبه شده طرح به ازای استفاده از روش‌های تأمین مالی مختلف؛ مأخذ: نگارندگان.

IRR	شیوه های تأمین مالی
٪۳۸	اوراق مشارکت
٪۳۴	فروش متری
٪۳۰/۴	BOT
٪۲۷/۹	مشارکت مدنی
٪۲۵/۵۷	دریافت وام از مؤسسات و بانک های داخلی
٪۲۳/۶۵	سهامدار پروژه

۵- نتیجه گیری و جمع بندی

در حال حاضر مسائل اقتصادی موجود در بافتهای فرسوده به یکی از چالشهای مهم مدیریت شهری تبدیل شده است. ساکنین این بافتها به دلیل درآمد پایین و نداشتن پس انداز کافی، به تنهایی قادر به نوسازی با حداقل استانداردها نخواهند بود. منابع محدود دولتی نیز نمی تواند هزینه‌های سنگین نوسازی را تأمین نماید. در نتیجه ضرورت حضور بخش خصوصی داخلی در نوسازی بافتهای فرسوده نمایان می شود.

در این مقاله ۶ شیوه تأمین مالی که می توان از آنها در پروژه‌های نوسازی بافتهای فرسوده شهری استفاده نمود فرار گرفت. با توجه به نتایج بدست آمده از تحلیل داده‌های تحقیق سطح مشارکت ساکنین محله حمزه آباد از مقبولیت نسبی برخوردار است. میانگین رتبه‌ها در آزمون مورد استفاده در تحلیل داده‌ها، نشان دهنده مشارکت نسبی در تأمین مالی نوسازی محله حمزه آباد می باشد. روش مشارکت مدنی در بین روش‌های تأمین مالی مورد نظر از بیشترین سطح مشارکت برخوردار است و در رتبه‌های بعدی به ترتیب دریافت تسهیلات بانکی، سهامدار پروژه، روش فروش متری و اوراق مشارکت قرار دارد. اکثر ساکنین محدوده مورد مطالعه در گروه‌های پایین درآمدی قرار دارند. در مباحث اقتصادی این دهک‌های درآمدی جزء پائین‌ترین سطوح اقتصادی جامعه در نظر گرفته می شوند و این موضوع با انتخاب روش مشارکتی به عنوان شیوه تأمین مالی طرح توسط ساکنین حله حمزه آباد مطابقت دارد، زیرا خانوارهای ساکن در این محله در واقع توانایی بازپرداخت وام و یا خرید سهام پروژه را ندارند و حاضرند در صورت مشارکت

مدیران شهری که در ارتباط با نوسازی این محله هستند می توان از این روش در نوسازی آن استفاده کرد. همانطور که در جدول فوق برای پرسشنامه مربوط به مدیران شهری مشخص است سطح معناداری آزمون برابر ۰/۰۰۲ می باشد. از آنجا که تحلیل داده‌ها در سطح اطمینان ۹۵ درصد ($\alpha = 0/05$) انجام می‌گیرد می توان گفت که فرضیه تحقیق که این ادعا را دارد که بین روش‌های تأمین مالی از نظر مدیران شهری تفاوت قابل ملاحظه ای وجود ندارد رد می شود و فرضیه ای که این ادعا را دارد که بین روش‌ها تفاوت قابل ملاحظه ای برقرار است تأیید می شود.

۴-۳- تحلیل نرخ بازدهی داخلی

محاسبه نرخ بازده داخلی سرمایه‌گذاری در هر کدام از روش‌های تأمین مالی مورد بحث در این پژوهش توسط نرم افزار اقتصادی CAMFAR III انجام شده است. این نرم افزار توانایی محاسبه نرخ سود را به ازای شیوه‌های مختلف مشارکت و تأمین مالی داراست. پس از ثبت ورودی‌های مورد نیاز در نرم افزار CAMFAR برای هر یک از روش‌های تأمین مالی مورد بحث در این پژوهش نتایج زیر حاصل گردید. در جدول شماره ۵ نرخ بازده داخلی طرح نوسازی محله حمزه آباد به ازای استفاده از هر یک از روش‌های تأمین مالی آمده است. اولویت بندی روش‌های تأمین مالی با توجه به نرخ بازده داخلی طرح برای هر یک از این روش به ترتیب اوراق مشارکت، فروش متری، BOT، مشارکت مدنی و دریافت وام از مؤسسات و بانک‌های داخلی می باشد.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۴۴

با داشته‌های خود (زمین، پس انداز اندک و غیره) بصورت سهم شرکت در پروژه شریک شوند.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که از نظر مدیران شهری شیوه فروش متری زمین در مدیریت شهری در حال حاضر بهترین شیوه از نظر سهولت در اجراست. روش‌های اوراق مشارکت و سایر روش‌ها در رتبه‌های بعدی از نقطه نظر اجرایی قرار دارند. به نظر می‌رسد با توجه به نظرات مدیران شهری در مورد شیوه‌های مشارکت خصوصی - عمومی در نوسازی شهری بتوان از روش‌هایی مانند BOT در نوسازی بافت فرسوده شهری تهران استفاده کرد.

با توجه به اینکه بازده طرح و سودآوری یکی از فاکتورهای مهم در توجیه پذیری هر سرمایه‌گذاری است در این تحقیق بازده طرح نوسازی و بهسازی محله حمزه آباد به ازای استفاده از هر یک از روش‌های تأمین مالی برآورد گردید. محاسبات انجام شده به کمک نرم افزار نشان داد که روش انتشار اوراق مشارکت به لحاظ بازدهی طرح بهترین روش تأمین مالی است. روش فروش متری، BOT، مشارکت مدنی، دریافت وام از مؤسسات و بانک‌های داخلی، سهامدار پروژه در رتبه‌های بعدی از نظر بازدهی اقتصادی طرح قرار گرفته‌اند.

منابع و ماخذ

۱. احمدی، لوزا، بررسی الگوی مناسب BOT در پروژه‌های کلان شهری، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت پروژه و ساخت، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس.
۲. اشکوه، حسین (۱۳۸۸) بررسی چالش‌های تأمین مالی پروژه‌های نیروگاهی در مشارکت دولتی - خصوصی دومین کنفرانس نظام تأمین مالی در ایران، تهران، مرکز تکنولوژی دانشگاه صنعتی شریف.
۳. آیینی، محمد (۱۳۸۶) «موضوعات اقتصادی مالی و مدیریتی در بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری»، تهران مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
۴. بمانیان، محمدرضا، هادی رضایی راد و مجید منصور رضایی (۱۳۹۰) ارزیابی خصیصه‌های اقتصادی در شناسایی گستره‌های فقر شهری با استفاده از تکنیک‌های

Delphi و AHP، اولین کنفرانس اقتصاد شهری ایران، مشهد.

۵. تقوایی، علی اکبر، حسین آبادی، مصطفی (۱۳۸۹) سنجش میزان مشارکت مردمی در تأمین مالی نوسازی بافت‌های فرسوده شهری، دومین همایش سالانه نوسازی بافت‌های فرسوده شهری، تهران.

۶. تقوایی، علی اکبر، حسین آبادی، مصطفی (۱۳۸۷) «نقش ارزیابی در روند برنامه‌ریزی بافت‌های فرسوده شهری و رویکردهای رایج آن»، اولین همایش نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری، مشهد، شرکت عمران و بهسازی شهری.

۷. جعفرزاده نجار، مرتضی و جنتی، مینا (۱۳۹۰) تأمین مالی از طریق انتشار اوراق مشارکت؛ فرصت‌ها و تهدیدها، اولین کنفرانس اقتصاد شهری ایران، مشهد، ایران.

۸. جعفرزاده نجار، مرتضی و مینا جنتی (۱۳۸۸) شیوه‌های موفق تأمین منابع مالی از محل منابع داخلی در طرح بهسازی و نوسازی بافت فرسوده، دومین کنفرانس نظام تأمین مالی در ایران، تهران، مرکز تکنولوژی دانشگاه صنعتی شریف.

۹. حبیبی، سید محسن و مقصودی، ملیحه (۱۳۸۱) مرمت شهری، دانشگاه تهران، چاپ اول، تهران.

۱۰. حسن زاده، مهنوش، (۱۳۹۰) روش‌های تأمین منابع مالی نوسازی بافت‌های فرسوده در ایران، اولین کنفرانس اقتصاد شهری ایران، مشهد.

۱۱. حشمتی مولایی، ح. و حشمتی مولایی، ا. (۱۳۸۹) روش‌های نوین تامین منابع مالی برای بازسازی بافت‌های فرسوده، مجموعه خلاصه مقالات برگزیده دومین همایش بهسازی و بازآفرینی بافت‌های تاریخی، فرسوده شهری و سکونتگاه‌های غیررسمی، شیراز.

۱۲. خانی، علی، منصوری، سید امیر (۱۳۸۷) طرح ویژه نوسازی بافت‌های فرسوده، نشری پور، سازمان نوسازی شهر تهران.

۱۳. خزایی، گرشاسب، (۱۳۸۳) ارایه مدلی سیستماتیک برای ارزیابی موفقیت پروژه‌های BOT با الگوی مدیریت ریسک، پایان نامه کارشناسی ارشد مهندسی سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه علم و

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۴۵ ■

صنعت، دانشکده مهندسی صنایع.

۱۴. زنوز، هادی (۱۳۸۹) بررسی اقتصادی طرح نوسازی و بازسازی بافت فرسوده اطراف حرم مطهر در شهر مشهد، فصلنامه هفت شهر، سال چهارم، شماره چهاردهم، صفحات ۴۹-۵۰.

۱۵. سازمان نوسازی شهر تهران، (۱۳۸۸) طرح منظر شهری محله حمزه آباد تهران.

۱۶. شبانی، محمد، (۱۳۸۸) بازارهای مالی و پولی بین المللی، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

۱۷. عندلیب، علیرضا، (۱۳۸۸) اصول نوسازی شهری: رویکردی نوبه بافت‌های فرسوده، آذرخش، تهران.

۱۸. لطفعلی پور و امیر احمدی، و احمدی (۱۳۸۹) آسیب شناسی شیوه‌های تامین مالی انجام شده در طرح بهسازی و نوسازی بافت پیرامون حرم مطهر امام رضا (ع)، دومین همایش بهسازی و بازآفرینی بافت‌های تاریخی، فرسوده شهری و سکونتگاه‌های غیر رسمی، شیراز.

19. Ferguson, B. Smets, p (2010), Finance for incremental housing; current status and prospects for expansion, Habitat International, Volume 34, Issue 3, Pages 288-298

20. Filipenko, O.(2003). Design of Financial Contracts and Organizations, Doctor of Philosophy Dissertation in Finance, New York University.

21. Gullino, S. Haworth, A. and Raco, M. (2007) Urban regeneration and sustainable communities. Insights from the British experience, CLUP, Milano.

22. Rezaee, Naimeh (2008), The Necessity and General Principles of Intervention in Deteriorated Urban Areas, 10th Sharjah Planning Symposium (SPUS).

23. Toruk, I, (2005), Urban Regeneration, What Can Be Done and What We Can Avoid, Istanbul, Kucukcekmece Municipality Publication.

24. Zhang, X.Q. (2000), The restructuring of the housing finance system in urban China, Cities, Volume 17, Issue 5, Pages 339-348.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۴۶ ■

تلفیق مدل AHP و تحلیل شبکه در محیط GIS جهت مکان‌گزینی کاربری درمانی (بیمارستان): مطالعه موردی: شهر سمنان

یوسفعلی زیاری* - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان، سمنان، ایران.
فرشته خطیب زاده - کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان، سمنان، ایران.

Integrating AHP model and analyze network in GIS Environment for locating of remedial control (hospital) (case study of semnan)

Abstract:

Today population reception with their economic and social problems made shape of city, urbanity, and urbanism. Although, remedy and hygiene are primary necessities, so suitable and dynamic servicing to urbanites require establishing remedial services centers in suitable places in city that play the important role in providing comfort of citizens, So better locating and servicing problem of these centers in city is important. So, current study require to consideration of remedial environments and their post access to them. correct locating, that we characterized direction of locating of semnan remedial centers with considering city important control and using integration of geographical information system GIS and the method of scaling of hierarchy analyze AHP for determining action radius of better location of remedial centers in this study and them whit regarding to integrating data rather than 4 hospital in semnan city, the new hospitals have been offered. Really this study as practical and fundamental study can use by city manager, programmers.

Key words: locating, remedial center, hospital, network analyze, GIS, AHP, semnan

چکیده

امروزه جمعیت پذیری شهرها به همراه مسائل اجتماعی - اقتصادی آنها شکل تازه‌ای از شهر، شهرنشینی و شهرگرایی بوجود آورده است. از آنجایی که بهداشت و درمان از ضرورت‌های اولیه زندگی می‌باشد؛ لذا خدمات رسانی مناسب و پویا به شهرنشینان نیازمند، استقرار مراکز خدمات درمانی در مکان مناسب در سطح شهر می‌باشد که نقش مهمی در تامین آسایش شهروندان ایفا می‌کنند. از این رو موضوع مکان یابی، خدمات رسانی، و خدمات‌دهی بهتر این مراکز در سطح شهر مهم است. لذا تحقیق حاضر، بررسی فضاهای بهداشتی - درمانی و دسترسی سریع به آنها، مکانیابی صحیح این فضاها را بعنوان یک پیش فرض می‌طلبد که ما در این پژوهش جهت مکان یابی مراکز درمانی شهر سمنان، با بررسی کاربری‌های عمده شهری و با استفاده از تلفیق سامانه اطلاعات جغرافیایی GIS و روش وزندهی تحلیل سلسله مراتبی AHP روش تحلیل شبکه برای تعیین شعاع عملکردی مکان بهینه مراکز درمانی مشخص نموده و سپس با توجه به تلفیق داده‌ها علاوه بر ۴ بیمارستان موجود در شهر سمنان، ۳ بیمارستان جدید پیشنهاد می‌شود. در واقع این پژوهش، بعنوان تحقیقی بنیادی و کاربردی می‌تواند مورد استفاده مدیران شهری، برنامه ریزان شهری و دست اندرکاران خدمات در شهر گردد.

واژگان کلیدی: مکان یابی، مراکز درمانی، بیمارستان، تحلیل شبکه، سیستم اطلاعات جغرافیایی، تحلیل سلسله مراتبی، سمنان.

مقدمه

است از: «یک روش تصمیم‌گیری که توسط، آن می‌توان تصمیماتی که وابسته به معیارهای مختلف است اتخاذ نمود. این رویکرد امکان فرموله کردن را مسئله بصورت سلسله مراتبی فراهم می‌کند و همچنین امکان در نظر گرفتن معیارهای مختلف کمی و کیفی را در مسئله دارد» (زیاری، حسین مردی، ۱۳۸۸، ص ۴۵). این فرایندی دو مرحله زیر انجام می‌گیرد:

- «ساختن سلسله مراتبی»:

- «انجام مقایسات زوجی و محاسبه وزن (وزندهی)»

یکی از روش‌هایی که به صورت دقیق می‌توان با استفاده از آن به تحلیل و بررسی شعاع عملکردی و نحوه دسترسی به بیمارستان‌ها پرداخت، «روش تحلیل شبکه» می‌باشد. مزیت این روش نسبت به «روش بافرینگ» این است که در این روش، فاصله زمانی بین مبدا و مقصد به صورت منطقی و واقعی قابل محاسبه می‌باشد. در این روش ابتدا کلیه مسیرهای ارتباطی یا شبکه‌های دسترسی شهر رقومی و تهیه شده (مسیر و جهت رقومی کردن معابر بر اساس جهات واقعی ترافیک در منطقه صورت گرفته است) و پس از ایجاد توپولوژی، اطلاعاتی مانند طول معابر، Id، Fnode و Tnode بر روی آن پیاده گردید و رابطه فضایی بین خطوط شبکه ایجاد شد. در مرحله بعد با استفاده اطلاعات تکمیلی شبکه نیز مانند یک طرفه یا دو طرفه بودن، عرض معابر و تقاطع‌های موجود به شبکه اضافه شده و برای تحلیل آماده شدند (خطیب زاده، ۱۳۹۰، ص ۱۹۲).

بنابراین در این پژوهش برای مکانیابی صحیح ابتدا فاکتورهای دخیل در آن شناسایی و طبقه بندی شده‌اند که بر اساس اصول و روشهای مدلسازی از طریق GIS بهره گرفته شده و اطلاعات نقشه‌های موجود تبدیل به Shape file های Block Base گردیده و در نهایت تجزیه و تحلیل‌های لازم بر روی آنها انجام گردید. همچنین نقشه آکس خیابانها با استفاده از قابلیت نرم افزار 2004 Auto cad Map تبدیل به Shape file شده تا در مراحل بعدی در تحلیل و مدلسازی مورد استفاده قرار گیرد و در نهایت با استفاده از روش همپوشانی شاخص (Overlay Index) و روش ابزار تحلیل شبکه Net work analyst جهت شعاع عملکردی مراکز درمانی و تعیین بهترین

تمدن امروز دنیا، تمدن شهری است. از آن جاکه هدف برنامه‌ریزی شهری ایجاد شرایط مناسب زندگی برای شهروندان و رفاه حال بیشتر آنان است، وظیفه جغرافیا و جغرافیدان نیز بررسی محیط شهری، تجزیه و تحلیل شرایط موجود، ارائه راه حل‌ها مکان‌گزینی متناسب خدمات شهری است (شیعه، ۱۳۸۱، ص ۵).

تحقیقات مربوط به ساخت شهرها نشان می‌دهد که بدون برنامه‌ریزی کاربری زمین نمی‌توان به الگوی بهینه زیست در شهرها دست یافت. برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری از جنبه‌های اصلی ساخت شهر است که در پی نابسامانی‌ها، مسائل و مشکلات شهرها مورد توجه قرار گرفته است (زیاری کرامت‌الله، ۱۳۸۱، ص ۱۵).

همچنین استقرار نامناسب کاربریها خدماتی در سطح شهر و متناسب با اندازه‌های جمعیتی و عدم رعایت هم‌جواری حریم‌ها و غیره می‌باشد که این معضل می‌تواند بسیاری از نابسامانیهای دیگر را در سطح شهر دامن بزند (حسینی، علی، ۱۳۸۰، ص ۴). از آنجایی که ایجاد مراکز خدماتی جدید مستلزم صرف هزینه‌های زیادی می‌باشد و در نتیجه تعیین مکان بهینه این مراکز به نحوی که هم شهروندان از خدمات بهرمنند شوند خیلی مهم می‌باشد که دسترسی آسان، سریع و به موقع به آنها خیلی مهم می‌باشد (الماس پور، ۱۳۸۰، ص ۱).

از این رو برای پاسخگویی به اهداف فوق درصدد برآمدیم تا موضوع خدمات رسانی، خدمات درمانی را مطرح و راه‌حل‌های علمی را برای خدمات‌دهی بهتر این مراکز ارائه نماییم. در واقع سیستم اطلاعات جغرافیایی در سریع‌ترین زمان ممکن با انجام آنالیز مکانی بر روی معیارهای مناسب می‌تواند ما را در جهت مکانیابی بهینه مراکز درمانی بیمارستان یاری دهد.

مواد و روشها

در این پژوهش دو مدل AHP و تحلیل شبکه در مکانیابی مراکز درمانی شهر سمنان بکار گرفته است که کاربرد آنها به شرح ذیل می‌باشد: فرایند تحلیل سلسله مراتبی یکی از جامع‌ترین سیستمهای طراحی شده برای تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه است. بنا به تعریف AHP عبارت

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۴۸ ■

مسیر از ابزار Raster calculator در جهت همپوشانی معیارها و تهیه نقشه مناطق مستعد با استفاده از اعمال مدل فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) به مدلسازی و مکان یابی مراکز بهداشتی اقدام گردید. در هر طرح تحقیق دو جنبه اصلی وجود دارد:

- ۱- محقق باید دقیقاً مشخص کند چه چیزی را می خواهد کشف کند؛
 - ۲- محقق باید بهترین راه برای اجرای طرح را مشخص سازد (ببی، ارل، ۱۳۸۵، ص ۱۹۱).
- برای انجام این کار در مکان یابی مراکز بهداشتی و درمانی ابتدا لایه های مورد نظر بررسی، انتخاب و تهیه گردید. این لایه ها عبارتند از:

- ۱- جمعیت (پرتراکم، تراکم متوسط، کم تراکم)؛
- ۲- شعاع دسترسی؛
- ۳- کاربریهای همجوار؛ و
- ۴- ضوابط طراحی.

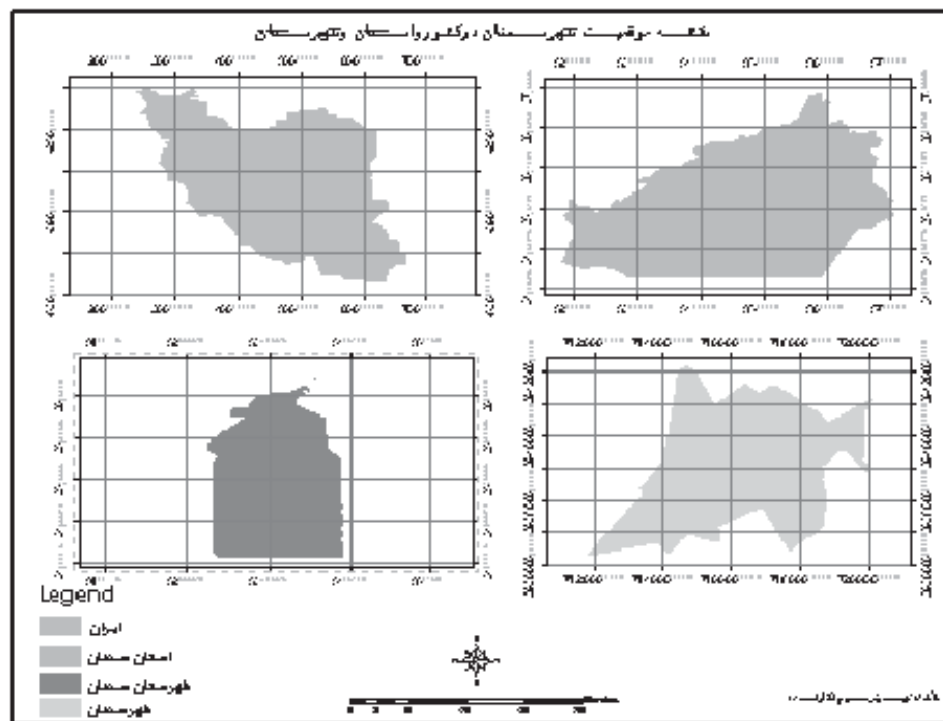
موقعیت منطقه مورد مطالعه

شهر سمنان مرکز استان سمنان بوده که در ۳۵ درجه و ۳۳

دقیقه عرض شمالی و ۵۴ درجه و ۲۳ دقیقه طول شرقی در حاشیه کویر و بر دامنه های کم شیب جنوبی رشته کوه های البرز واقع شده است. ارتفاع این شهر از سطح دریا ۱۱۰۰ متر و دارای شیب عمومی شمالی، جنوبی می باشد و وسعت آن برابر با ۲۲۱۲۰ کیلومتر مربع است (سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان سمنان، ۱۳۸۲، ص ۱۱). جمعیت شهر سمنان در سال ۱۳۸۵، ۱۲۶۷۸۰ نفر بوده است (نقشه شماره ۱- موقعیت شهر نسبت به استان و شهرستان و شهر نشان می دهد).

بررسی وضعیت موجود مراکز درمانی موجود شهر مورد مطالعه

شهر سمنان با وسعتی ۲۲۱۲۰ کیلومتر مربع و جمعیت ۱۲۶۷۸۰ نفر ۳ بیمارستان که دو بیمارستان زیر نظر دانشگاه علوم پزشکی (امیرالمومنین و فاطمیه) و یک بیمارستان تحت نظر تأمین اجتماعی (شفا) می باشد. بیمارستان سوانح و سوختگی در شمال شهر سمنان در حال احداث می باشد (www.sem-ums.ac.ir).

نقشه ۱. موقعیت شهر سمنان نسبت به شهرستان، استان، کشور؛ ماخذ: نگارنده.

جدول ۱. بیمارستانهای شهر سمنان ۱۳۸۹؛ ماخذ: نگارنده.

نام بیمارستان	سال احداث	جمعیت تحت پوشش
امیرالمومنین	۱۳۶۷	۱۰۰۰۰۰
فاطمیه	۱۳۵۹	۱۰۰۰۰۰
شفا	۱۳۷۳	۱۲۰۰۰۰

جدول ۲. بیمارستان (در مقیاس منطقه)؛ ماخذ: پور محمدی، ۱۳۸۲، ص ۶۱.

عنوان	مشخصات بر اساس معیارهای عمومی
جمعیت سرویس دهنده	- حداقل ۱۰ هزار نفر خانوار - حداکثر ۱۴ هزار نفر خانوار - جمعیت زیر پوشش با ظرفیت ۳۰۰ تختخواب ۱۰۰ هزار خانوار
شعاع دسترسی	- فاصله تا محلات مسکونی ۱/۵ - ۱ کیلومتر
سرانه و فضای مورد نیاز	- سطح مورد نیاز برای هر تخت حداقل ۵۰ متر مربع و بطور کل به ازای هر ۱۰۰۰ نفر ۳۷۰ متر مربع و ۱/۷۳ تخت بیمارستانی لازم است. - به ازای هر ۱۰۰ تخت حداقل ۱۰ هزار متر مربع و به اغزای هر تخت اضافی از ۱۵۰ تخت به بالا ۵۰ متر مربع اضافه شود - حداقل قطعه تفکیکی برای بیمارستان ۲۵ هزار متر مربع می باشد.
نوع ارتباطات	- بر خیابانهای شریانی درجه ۱ قرار گیرد.
موقعیت معمول	- نزدیک مرکز منطقه شهری باشد.
ضوابط طراحی	- سطح کل زیر بنای طبقات از ۱۰۰ درصد کل زمین تجاوز نکند، حداقل سطح آزادی ۱۰ درصد کل زمین است. - حداکثر تعداد طبقات مجاز به استثنایی زیر زمین ۴ طبقه است. - حداقل تعداد طبقات مجاز به استثنایی زیر زمین ۲ طبقه است. - تعبیه آسانسور ضروری است. - حداقل ۲۵ درصد از سطح کل قطعه زمین باید به فضای سبز مخصوص بیماران اختصاص یابد. - حداکثر فاصله تا محلات مسکونی دو کیلومتر. - حداقل فاصله از کارگاههای صنعتی مزاحم یک کیلومتر. - پیش بینی یک محل توقف به ازای هر ۱۰ تخت بیمارستانی الزامی است. - در حریم خیابانهای شریانی درجه یک قرار گیرد. - در محل تولید سرو صدا نباشد - در اراضی مسطح ساخته شود.
اولویت سازگاری	- همجواری با کاربریهای مرکز منطقه . - همجواری با فضاهای سبز منطقه ای. - نزدیکی به ایستگاه آتش نشانی.

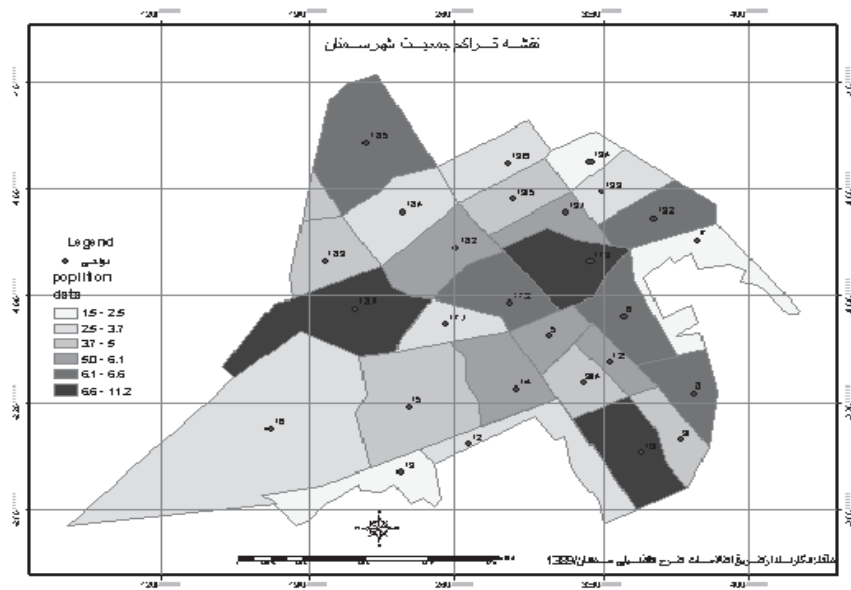

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

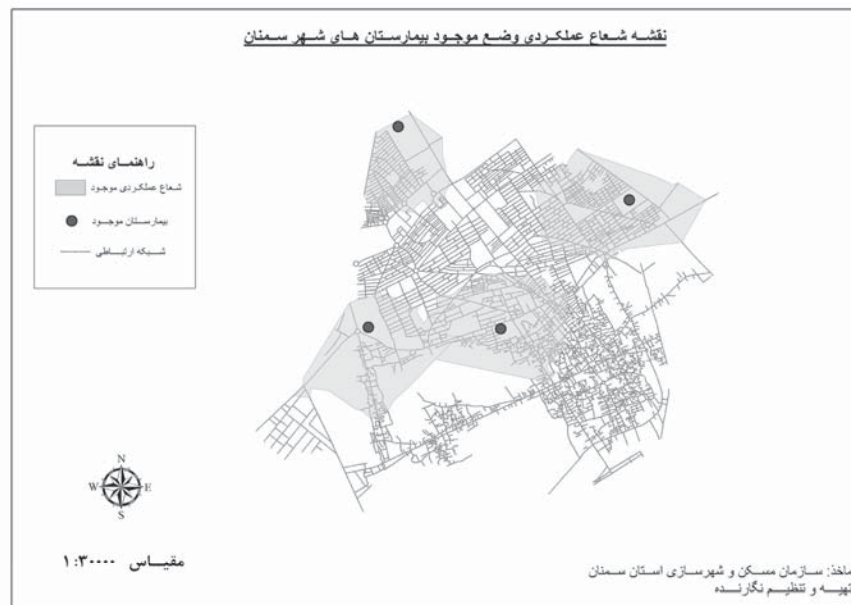
■ ۲۵۰ ■

مهمترین معیارها در مکانیابی بیمارستانها و توضیح ۱- تراکم جمعیت

فرآیند
این معیارها در شهر سمنان مورد بررسی قرار گرفته است
که در جداول زیر عبارتند از:
سه دسته مناطق پرجمعیت، مناطق با تراکم جمعیت
متوسط و مناطق با تراکم کم تقسیم می نمایند.
GIS و تجزیه و تحلیل مکان یابی مکانیابی مراکز درمانی
در شهر عبارتند از:

نقشه ۲. تراکم جمعیت شهر سمنان؛ ماخذ: نگارنده.

نقشه ۳. شعاع دسترسی بیمارستانهای شهر سمنان؛ ماخذ: نگارنده.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۵۱

۲- شعاع دسترسی

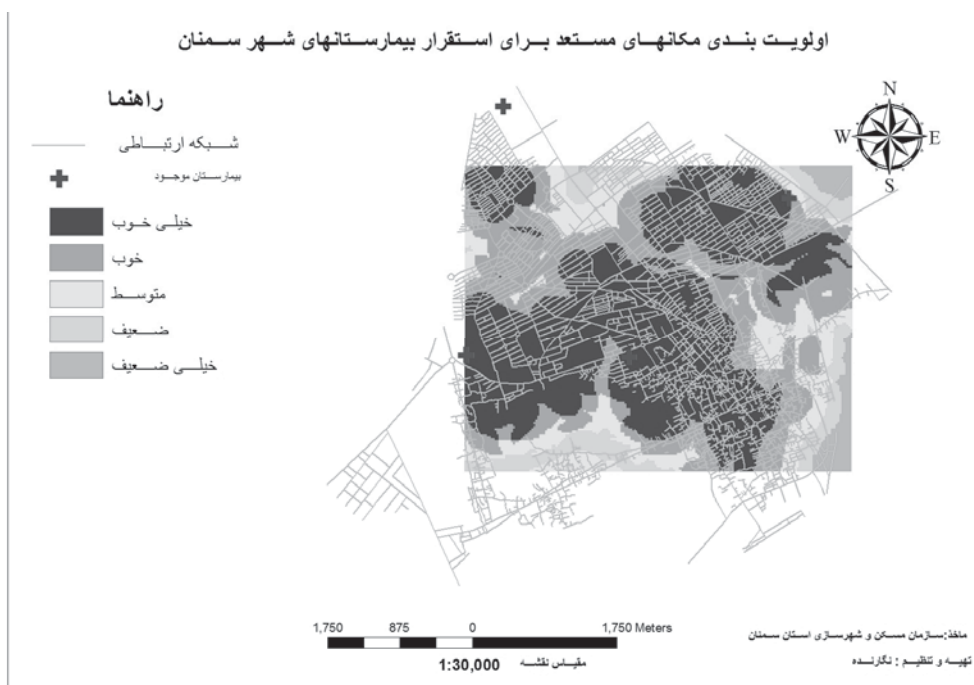
نسبت به مسافت می‌باشد و با توجه به ضوابط و معیارهای در نظر گرفته دسترسی بهتر است به صورت زیر باشد:

می‌باشند که از جمله آنان تراکم جمعیت و اندازه این فضاها می‌باشد شعاع دسترسی نمی‌تواند از مقدار مشخصی بالاتر باشد. زمان دسترسی نیز عامل مهمتری

- بیمارستان: فاصله تا محلات مسکونی ۱-۱/۵ کیلومتر همچنین لازم به ذکر است که سر بالای تند نیز در میزان

جدول ۳. مشخصات مربوط به همجواری کاربری اراضی شهری؛ ماخذ: درخشان، ۱۳۷۸، ص ۳۷.

نام کاربری	همجواری مناسب	محدودیت همجواری	نزدیکی مناسب
بهداشتی درمانی	- همجواری با کاربری مسکونی، آموزشی، تجاری، فرهنگی و ورزشی، اداری تاسیسات حیاتی صنعتی و شبکه دسترسی سریع و فضای باز. - همجواری با فضای باز سبز با حداکثر دسترسی ترافیک و مرکزیت شهری (بیمارستان)	- حداقل فاصله از کارگاههای صنعتی مزاحم ۱۰۰۰ متر - دوری از زمین های ورزشی و حریم خیابان اصلی شهر (بیمارستان و مراکز بزرگ بهداشتی) - دوری از محل سرو صدا، انبارهای سوخت و مراکز تخلیه و بارگیری زباله	- نزدیکی به نقاط اسکان خانواده در مقیاس واحد پزشکی مستقل در مرکز بهداشت - حداکثر دسترسی به تاسیسات شهری بر خیابان اصلی، قرار گرفتن در اراضی مسطح

نقشه ۴. همجواری کاربریها جهت استقرار بیمارستان شهر سمنان؛ ماخذ: نگارنده.

شعاع دسترسی تاثیرگذار می باشد که باید این عامل نیز - سهولت دسترسی به مراکز آموزشی؛
در تعیین مقدار شعاع دسترسی مد نظر داشت - رعایت فاصله از مراکز تجاری؛ و
(پورمحمدی، ۱۳۸۲، ص ۶۰).
- رعایت فاصله از صنایع.

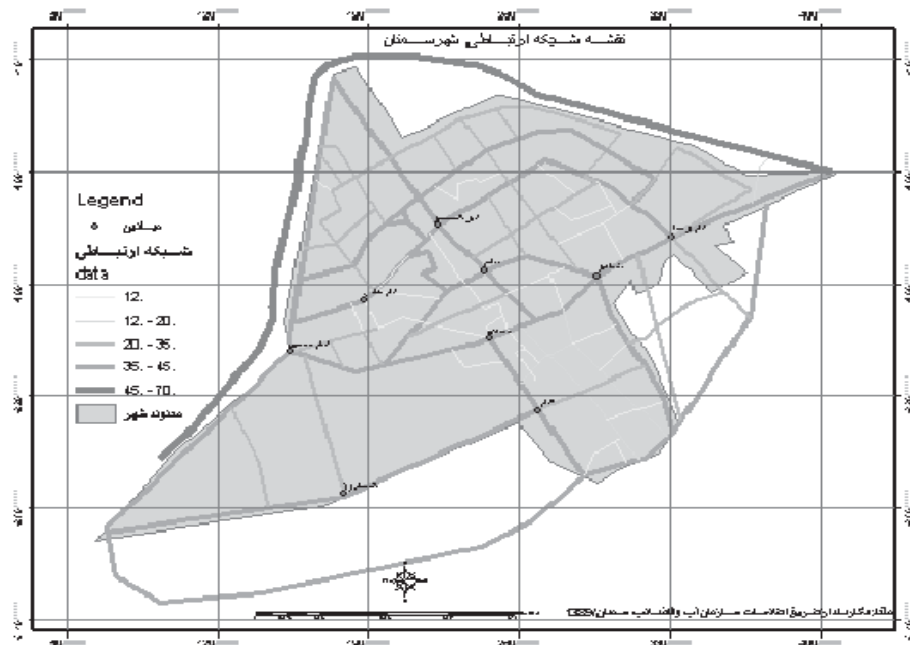
۳ - همجواری کاربریها
از کاربریهای که در مکانیابی واحدهای بهداشتی شهر سمنان دخالت دارند می توان به موارد زیر اشاره نمود.
مذهبی، صنایع، تجاری، اداری و غیره میباشد.
- کاربریهای سازگار با مراکز بهداشتی - درمانی میتوان به فضای سبز و ایستگاه آتش نشانی اشاره نمود. کاربریهای ناسازگار با مراکز بهداشتی - درمانی میتوان به کاربری

- دسترسی به مراکز فرهنگی و مذهبی؛
- دسترسی به پارکها و فضای سبز؛

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۵۲

نقشه ۵. شبکه ارتباطی شهر سمنان؛ ماخذ: نگارنده.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۵۳

۳- نوع ارتباطات

معمولاً شبکه ارتباطی از مهمترین عناصر تشکیل دهنده شهر و محل اتصال و ارتباط فضاها و کاربریهای شهری به یکدیگر به شمار می‌رود. شبکه‌های شهری یک شهر ارتباط تنگاتنگی با نوع کاربریها دارد (پورمحمدی، ۱۳۸۱، ص ۱۸۹) که در ارتباط با بیمارستانها بهترین مکان بر خیابانهای شریانی درجه یک می‌باشد.

مراکز بهداشتی

در این تحقیق، ضوابط درگستره عددی ۱ تا ۹ بصورت زوجی با هم مقایسه می‌شوند. در واقع هر چه عدد تخصیص یافته به ضابطه به عدد ۹ نزدیکتر باشد، نشانگر اهمیت آن ضابطه در تحلیل می‌باشد. برای مثال اهمیت تراکم جمعیتی نسبت به دسترس‌یها، ۲ تعریف شده است؛ یعنی ارزش تراکم جمعیت ۲ برابر دسترس‌یها می‌باشد و این تحلیل به همین صورت برای کلیه عناصر ماتریس انجام شده است و این محاسبات در محیط نرم افزار Expert choice انجام پذیرفته و وزن نهایی آنها

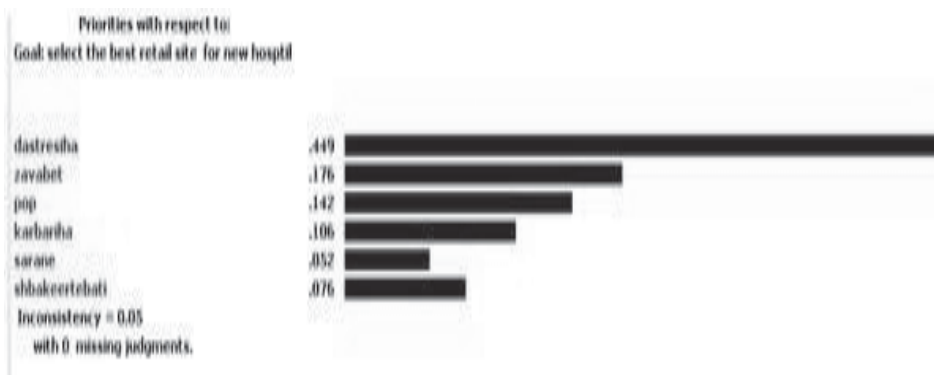
روش وزندهی و تلفیق داده‌ها (فرآیند اعمال مدل) مقایسه دو به دویی ضوابط تعیین کننده در مکانیابی

جدول ۴. ماتریس مقایسه ای معیارها (بیمارستان)؛ ماخذ: نگارنده.

سرانه و استانداردها	نوع ارتباطات	کاربریهای همجوار	جمعیت	ضوابط طراحی	شعاع دسترسی
۳	۸	۶	۲	۴	۱
۴	۵	۴	۲	۱	۱/۴
۴	۲	۵	۱	۱/۲	۱/۲
۶	۲	۱	۱/۵	۱/۴	۱/۶
۳	۱	۱/۲	۱/۲	۱/۴	۱/۸
۱	۱/۳	۱/۶	۱/۴	۱/۴	۱/۳

جدول ۵. وزندهی به معیارها (بیمارستان): مأخذ: نگارنده.

معیارها	وزن	اولویتها
جمعیت	۰/۱۷۶	۳
شعاع دسترسی	۰/۳۸۹	۱
کاربریهای همجوار	۰/۰۹۹	۴
ضوابط طراحی	۰/۲۱۷	۲
نوع ارتباطات	۰/۰۶۶	۵
سرانه و استانداردها	۰/۰۴۹	۶

نمودار ۱. اطلاعات استخراج شده از مدل در مورد کل معیارهای بیمارستان: مأخذ نمودارها: استخراج و تحلیل نگارنده از طریق نرم افزار Expert choices، ۱۳۸۹

نمودار ۲. اطلاعات استخراج شده از معیارها در مورد بیمارستان در سه ناحیه شهر سمنان: مأخذ نمودارها: استخراج و تحلیل نگارنده از طریق نرم افزار Expert choices، ۱۳۸۹

بدست آمده و اولویت تعیین معیارها نیز معین گردیده و شرایط محلی و بومی سازگار باشند؛ بطوری که می توان گفت این تکنیک از یک طرف وابسته به تصورات شخصی و طرح ریزی سلسله مراتبی یک مسئله بوده و از طرف دیگر با منطق و درک و تجزیه جهت تصمیم گیری و قضاوت نهایی مرتبط می شود (قدسی پور، ۱۳۸۵، ص ۷). همگام باشند. در این پژوهش نیز معیارها بایستی با

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۵۴

- بررسی معیارهای موثر در مکانیابی مراکز درمانی و تهیه نقشه بصورت جداگانه شامل موارد ذیل می باشد. بنابراین با توجه به تلفیق مدل AHP برای مکانیابی بیمارستانهای شهر سمنان با توجه به توسعه آتی این شهر ۳ بیمارستان پیشنهاد می گردد (نقشه شماره ۷).

۱. تراکم جمعیت

یکی از هدفهای مکانیابی مراکز درمانی این است که خدمات رسانی مناسب به اکثریت جمعیت را داشته باشد؛ بنابراین با افزایش تراکم جمعیت موقیعت مراکز درمانی بهتر و با کاهش تراکم از اهمیت آن کاسته می شود.

۲. دسترسی به شبکه معابر

دسترسی سریع و به موقع از معیارهای موثر در مکانیابی مراکز درمانی محسوب می شود زیرا رساندن به موقع بیماران به این مراکز از اهمیت بالایی برخوردار است و احتمال بالا رفتن آسیب جانی بیماران کاهش می یابد. در غیر این صورت ممکن است خسارات جبران ناپذیری به بیمار برسد. بر این اساس نزدیکی و یا مجاورت با شبکه ارتباطی خصوصاً راه های اصلی از ارزش بالاتری برخوردار است (نقشه شماره ۶).

تحلیل شبکه و تعیین شعاع عملکردی مراکز درمانی
با بررسی شعاع عملکردی مراکز درمانی و ضمن شناخت مناطق تحت پوشش بر اساس استاندارد و ضوابط بهینه می توان اقدام به مکانیابی بهینه نمود. یکی از روش های که به صورت دقیق، می توان به تحلیل و بررسی شعاع عملکرد و نحوه خدمات رسانی مناسب مکان بیمارستان پرداخت روش تحلیل شبکه می باشد. در این روش ابتدا کلیه مسیرهای ارتباطی و شبکه دسترسی شهر رقمی می شود و پس از ایجاد توپولوژی و ایجاد رابطه فضایی بین خطوط شبکه و واردکردن اطلاعات توصیفی شعاع عملکردی بیمارستان ها (بیمارستان اکیلو متر) بر روی شبکه معابر محدوده شعاع عملکردی بیمارستان ها مشخص می شود.

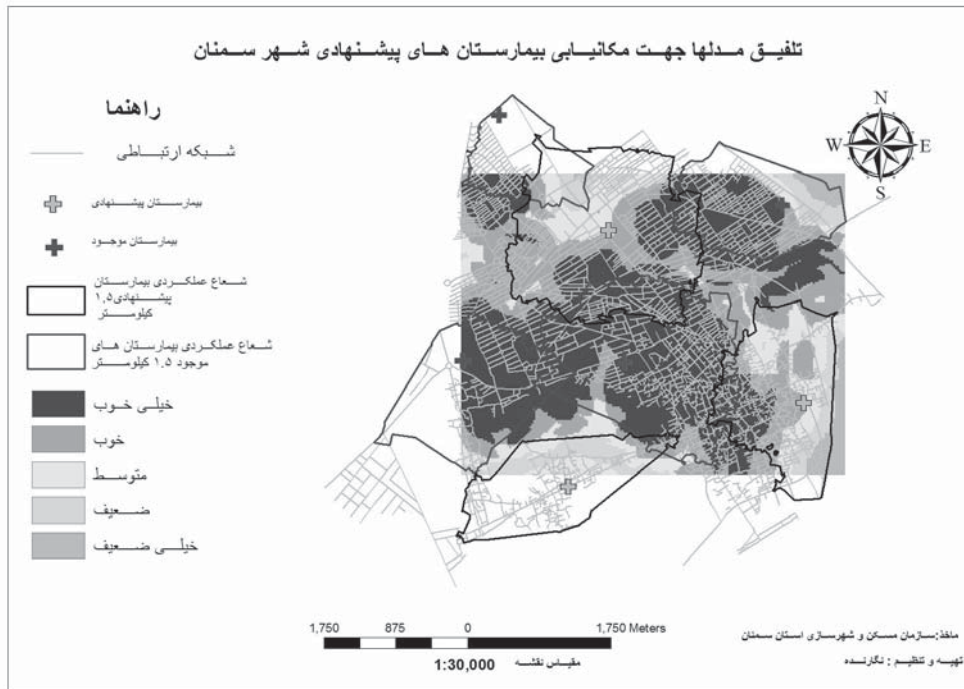
مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۵۵

نقشه ۶. تراکم جمعیت و شعاع عملکردی بیمارستانهای شهر سمنان؛ ماخذ: نگارنده.

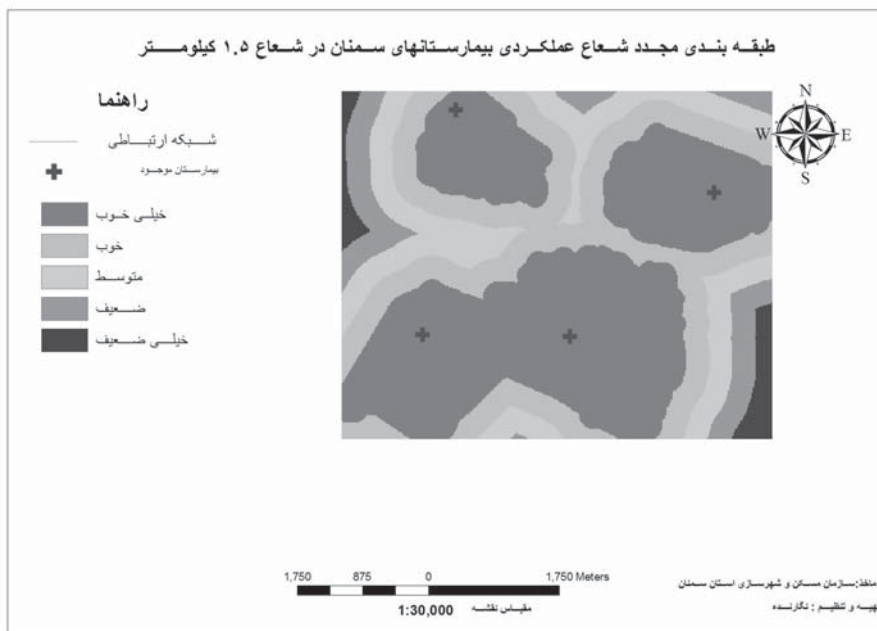

نقشه ۷. تلفیق مدل AHP در محیط GIS جهت مکانیابی بیمارستانهای پیشنهادی شهر سمنان؛ ماخذ: نگارنده.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۵۶ ■

نقشه ۸. نقشه شعاع عملکردی بر اساس مدل تحلیل شبکه بیمارستانهای موجود شهر سمنان؛ ماخذ: نگارنده.

روی هم گذاری و تلفیق لایه‌ها برای تهیه نقشه نهایی بعد از مشخص شدن وزن لایه‌ها در نرم افزار Choice Expert به روش وزن گذاری AHP که میزان ناسازگاری می‌بایستی مساوی یا کمتر از ۰/۱ باشد. لایه‌ها را روی هم گذاری کرده و با توجه به وزن بدست آمده نقشه نهایی بدست آمد. در نتیجه از گزینه Spatial Analyst و دستور Raster Calculator استفاده نموده و به ازای هر لایه، وزنی را که از طریق AHP در نرم افزار Choice Expert بدست آمده است به آن ضرب نموده و کل لایه‌ها را با هم جمع نموده بدین ترتیب نقشه نهایی بدست می‌آید.

این شهر مورد نیاز است، بنابراین در این پژوهش، با توجه به مدل AHP به وزندهی معیارهای چون تراکم جمعیت، همجواری کاربریها، شعاع عملکردی و شبکه راه‌ها پرداخته و همچنین با استفاده از مدل تحلیل شبکه به وزندهی معیارهای شعاع عملکردی و شبکه راه‌ها اقدام نموده و در نهایت نقشه خروجی از تلفیق دو مدل مذکور جانمایی یکسانی از مراکز درمانی (بیمارستان) شهر سمنان پیشنهاد گردیده است را نشان می‌دهد (طبق نقشه شماره ۹).

در نهایت پیشنهاداتی در دو مورد جداگانه به شرح زیر می‌توان ارائه نمود:

نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات

شهر سمنان یکی از شهرهای صنعتی کشور می‌باشد که از وسعت زیادی برخوردار است اما کمبود آب باعث گردیده از جمعیت کمتری با توجه به وسعتش برخوردار باشد البته شهر پذیرای مهاجرین میباشد که در آینده افزایش جمعیت را نیز در پی خواهد داشت که با وجود ۷۳ هکتار زمین اختصاص یافته به مسکن مهر این موضوع نمود یافته است. با توجه به تعداد جمعیت تعداد مراکز درمانی (بیمارستان) آن کم بوده به همین دلیل ۳ بیمارستان برای

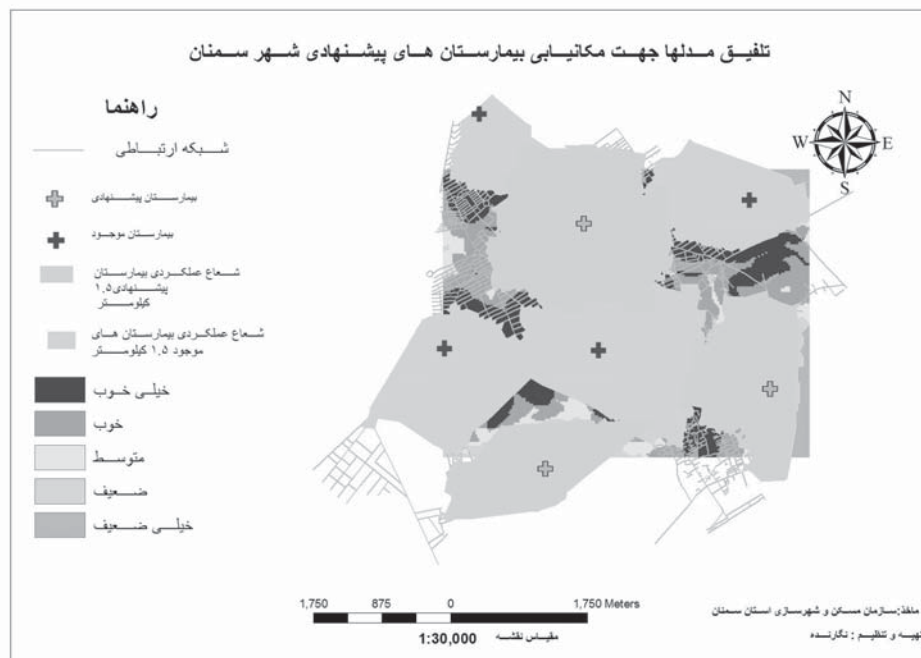
مدل و تکنیک

در رابطه با استفاده از مدل و تکنیک، می‌توان به این موضوع اشاره نمود که جهت بالا بردن دقت و صحت کار در یک تحقیق تنها به یک مدل بسنده ننموده بلکه می‌بایست از چندین مدل استفاده نمود. علاوه بر مدل‌های به کار برده شده در این تحقیق روش‌های دیگری همچون شبکه عصبی، نورو فازی و ژنتیک نیز جهت بالا بردن هرچه بیشتر دقت و همچنین به جهت

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۵۷

نقشه ۹. تلفیق مدل AHP و تحلیل شبکه جهت مکانیابی بیمارستان‌های پیشنهادی شهر سمنان؛ ماخذ: نگارنده.

نزدیکی با واقعیت، پیشنهاد می‌گردد.

ایستگاه‌های آتش نشانی، مرکز پژوهش‌های شهری و روستایی -.

افزایش معیارها

هر چه تعداد معیارها و زیر معیارهای منتخب بیشتر باشد، نتایج به دست آمده از تحقیق صحیح‌تر و به واقعیت نزدیکتر می‌باشد، لذا پیشنهاد می‌گردد که معیارها و فاکتورهای متعدد و متنوعی جهت نیل به هدف مربوطه، در نظر گرفته شود.

در پایان، باتوجه به مطالعات انجام شده و نتایج نهایی حاصل از تحلیل و ارزیابی آن، راهکارهای ساماندهی بهینه و برنامه ریزی اصولی برای کاستن از مسائل و مشکلات ناشی از توزیع نامتعادل خدمات درمانی در شهر سمنان شامل این موارد است:

با توجه به نیاز شهر سمنان به احداث بیمارستان (با در نظر گرفتن سرانه جمعیتی برای احداث آن) بر اساس نقشه مکانهایی برای احداث بیمارستان بعنوان مکان بهینه پیشنهاد گردید؛

ضرورت وضع مقررات خاص مکانیابی بیمارستانها و نظارت بر اجرای آن؛

ضرورت ندادن مجوز تأسیس کاربریهای ناسازگار در مجاورت فعالیتهای درمانی؛

نظارت و هدایت بیشتر شهرداریها بر ساخت و ساز مراکز درمانی در مکانهای مناسب و پیشنهادی تحقیق؛

استفاده بهتر و بیشتر از قابلیت‌های فراوان تکنیک GIS در برنامه ریزی مکانی مراکز خدمات درمانی و بکارگیری آن و همچنین مدیریت بحران؛

منابع و ماخذ

۱- الماس پور، فرهاد (۱۳۸۰) کاربرد سیستم اطلاعات جغرافیایی و تحلیل شبکه در مکانیابی داروخانه‌ها، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس.

۲- بی، ارل (۱۳۸۵) روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه رضا فاضل، جلد اول، انتشارات سمت.

۳- پرهیزگار، اکبر (۱۳۷۶) ارائه الگوی مناسب مکان گزینی مراکز خدمات شهری با تحقیق در مدلها و GIS شهری، پایان نامه دکترا، دانشگاه تهران.

۴- پرهیزکار، اکبر (۱۳۸۳) ارائه مدل و ضوابط مکان گزینی

۵- پور محمدی، محمد رضا (۱۳۸۲) برنامه ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات سمت، تهران.

۶- حسینی، علی (۱۳۸۰) ارزیابی کاربریهای آموزشی در شهر تهران و ارائه الگوی مناسب مورد مطالعه منطقه ۱۵ شهرداری تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد.

۷- خطیب زاده، فرشته (۱۳۹۰) بررسی و مکانیابی مراکز بهداشتی-درمانی در محیط GIS با استفاده از روش تحلیل شبکه (شهر سمنان)، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: یوسفعلی زیاری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان.

۸- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان سمنان (۱۳۸۲) سالنامه آماری.

۹- شیعه، اسماعیل (۱۳۸۱) مقدمه ای بر برنامه ریزی شهری، انتشارات سمت.

۱۰- زیاری، کرامت الله (۱۳۸۱) برنامه ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات دانشگاه یزد.

۱۱- زیاری، وحسین مردی، مهدی (۱۳۸۸) بررسی کاربری اراضی شهری و وزندهی معیارهای مکانیابی جایگاه پمپ

گاز CNG با استفاده از مدل AHP (مطالعه موردی منطقه ۴ گازی تهران) فصلنامه جغرافیای انسانی، سال

دوم، شماره اول، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار.

۱۲- درخشان، حسین (۱۳۸۵) تحلیل مناسب مکانی فضای کاربری اراضی شهری با استفاده از GIS، پایان نامه دکتری، تربیت مدرس.

۱۳- قدسی پور، سید حسن (۱۳۸۷) فرایند تحلیل سلسله مراتبی AHP، انتشارات دانشگاه صنعتی امیر

کبیر.

14. www.sem-ums.ac.ir

15. Tanser, Frank, 2001, New approaches to spatially analyses primary health care usage patterns in rural south Africa, tropical medicine and international health, Vol6, No10

تحلیل و ارزیابی توزیع و توسعه پایدار فضاهای سبز درون شهری؛ نمونه موردی: شهر میاندوآب

جمال محمدی - استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

مهدی احمدیان - دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

سعید آزادی قطار* - دانشجوی کارشناسی ارشد GIS & RS، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Analysis and Evaluation of Sustainable Distribution and Development of Urban Green Spaces (Case Study: Miandoab City)

Abstract

In the present era, the importance of green spaces in urban environments is to an extent that is considered as one of the sustainable development indicators. Physical and natural impacts of these spaces in urban systems and its various ecology, social, and economic efficiency in structure of society are irrefutable; as this green space in cities and its per capita is considered the major issues in planning and urban management. Regarding the high environmental ability and privileged position of intersection, developing city of Miandoab, with a population of about 120 thousand people in South West Azerbaijan Province, has been faced with tremendous increasing of population and physical growth in the recent years. Consequences of such rapid growth can be seen in urban disproportionate physical development, urban environment gradual destruction, orchards and agricultural land use changes in surrounding of the cities. However, analysis and investigation of green space land use and its per capita in the Miandoab city with appropriate recommendations is important in order to balance the social and physical structure of cities. The present study, implemented with descriptive-analytical approach by using statistical data related to two different time periods in 1380 and 1390, shows that unlike national and international standards that provided for urban green space land use, despite the high environmental ability, the Miandoab city is facing a fundamental deficiency. Over the past decade, simultaneous to relative increase in the urban green space per capita, differences between regions in these spaces have been also dramatically increased and imbalances in the spatial distribution of urban parks became more intense. Finally, using an appropriate model and considering the abilities and environmental and social requirements for the city, appropriate per capita has been proposed as a case study.

Key words: assessment, sustainable development, parks and urban green space, per capita, Miandoab city

چکیده

در عصر حاضر اهمیت و نقش فضای سبز در حیات و توسعه شهرها تا حدی است که به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه پایدار از آن یاد می‌شود. تأثیرات فیزیکی و طبیعی این فضاها در سیستم شهری و بازدهی‌های مختلف اکولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی آن در ساختار جوامع انکارناپذیر است؛ تا آنجا که کاربری فضای سبز در شهرها و سرانه‌ی آن از مباحث اساسی در برنامه ریزی و مدیریت شهری محسوب می‌شود. شهر در حال توسعه میاندوآب با جمعیتی در حدود ۱۲۰ هزار نفر در جنوب استان آذربایجان غربی، با توجه به توان بالای محیطی و موقع ممتاز چهارراهی در سال‌های اخیر از جمعیت پذیری و رشد کالبدی چشمگیری برخوردار بوده است. تبعات چنین رشد سریعی را می‌توان در توسعه فیزیکی ناموزون شهر، تخریب تدریجی محیط زیست شهری، تغییر کاربری باغات و اراضی کشاورزی پیرامون شهر مشاهده کرد. از این رو تحلیل و بررسی کاربری فضای سبز و سرانه آن در شهر میاندوآب و ارائه پیشنهاد‌های مناسب در جهت تعادل بخشی به ساختار کالبدی و اجتماعی شهر از اهمیت زیادی برخوردار است. پژوهش حاضر که با رویکردی توصیفی - تحلیلی و با استفاده از آمار و اطلاعات مختلف مربوط دو دوره زمانی ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ انجام پذیرفته است، نشان می‌دهد که برخلاف استانداردهای ملی و بین‌المللی ارائه شده برای کاربری فضای سبز شهری و علی‌رغم توان بالای محیطی، شهر میاندوآب در این زمینه با کمبودهای بنیادین مواجه است و طی یک دهه‌ی گذشته همزمان با افزایش نسبی سرانه فضای سبز شهری، اختلاف بین نواحی در برخورداری از این فضاها نیز به نحو چشمگیری افزایش یافته و عدم تعادل موجود در توزیع فضایی پارک‌های شهری، شدیدتر شده است. در نهایت با استفاده از یک مدل مطلوب و با در نظر گرفتن توان‌ها و نیازمندی‌های محیطی و اجتماعی شهر سرانه مناسبی برای شهر میاندوآب پیشنهاد شده است.

واژگان کلیدی: ارزیابی، توسعه پایدار، پارک و فضای سبز شهری، سرانه، شهر میاندوآب.

(۱۳۸۸). استقرار پارک‌ها در فضاهای شهری از یک سو به جهت تأثیری که بر کیفیت زندگی شهری و نیل به توسعه پایدار دارند و از سوی دیگر به جهت بار مالی بدون بازگشت سرمایه و سود که برای شهرداری‌ها به جای می‌نهند، ارزش بررسی گسترده را دارند (2003 Manlun). میان‌دوآب به عنوان یک شهر جلگه‌ای با موقعیت چهار راهی (حد فاصل بین استان‌های آذربایجان شرقی، غربی، کردستان و زنجان)، بر روی زمین‌های با ارزش کشاورزی واقع شده، این شهر طی چند دهه‌ی گذشته به علت رشد و توسعه شدید افقی خود، فضاهای سبز، زمین‌های کشاورزی و باغات ارزشمند اطراف خود را بلعیده و به زیرساخت و سازه‌های شهری و مسکونی برده و موجب کاهش فضاهای سبز طبیعی اطراف شهر شده است (سرور، ۱۳۸۳). همچنین این گسترش افقی موجب شده برخی واحدهای صنعتی آلاینده نظیر کارخانه قند میان‌دوآب که روزگاری خارج از شهر استقرار یافته بود، در داخل بافت شهری قرار گرفته و موجبات آلودگی هوای شهر را به بار آورد. این مسأله به نوبه‌ی خود اهمیت گسترش فضاهای سبز و پارک‌های شهری را دوچندان کرده است. با این وجود چنین به نظر می‌رسد که سرانه‌های فضای سبز شهری در میان‌دوآب نتوانسته است، متناسب با سرانه‌های پیشنهادی و استانداردهای داخلی و خارجی توسعه یابد. علاوه بر آن به نظر می‌رسد، وضعیت پراکنش و توزیع پارک‌های شهری موجود نیز مطابق با معیارها و اصول عدالت اجتماعی و توسعه متعادل شهری نباشد. نظر به اهمیت موارد فوق‌الذکر، هدف از انجام پژوهش حاضر، ارزیابی کمی سرانه‌های فضای سبز شهری و مقایسه آن با سرانه‌ها و استانداردهای ملی و بین‌المللی، ارزیابی وضعیت رشد و توسعه فضاهای سبز و میزان تحقق سرانه فضای سبز پیشنهادی طرح جامع و تفصیلی شهر، وضعیت پراکنش و توزیع فضایی پارک‌های شهری و در نهایت پیشنهاد سرانه‌ای متناسب با شرایط محیطی و اجتماعی شهر میان‌دوآب می‌باشد.

مفهوم توسعه پایدار مبتنی بر ایجاد تعادل بین محیط زیست طبیعی و انسانی است، بر این اساس شهر، به عنوان نقطه تمرکز و تلاقی انسان و طبیعت، علاوه بر کاربری‌های مسکونی، تجاری، اداری و غیره به مناظر طبیعی و به ویژه فضاهای سبز و باز نیازمند است. گسترش روزافزون شهرها در کلیه کشورهای جهان و از جمله در ایران، از پیامدهای غیرقابل اجتناب عصر دانش و فناوری به شمار می‌رود. رشد و توسعه شهرنشینی با گسترش کالبدی شهرها رابطه‌ی مستقیم داشته و دوری از طبیعت و قطع رابطه‌ی انسان با محیط زیست طبیعی را موجب می‌شود (محرم نژاد و بهمن پور، ۱۳۸۸). مطالعات نشان داده است که افزایش جمعیت و گسترش شهرنشینی موجب تبدیل فضاهای سبز شهری به سطوح بتنی خشن و نفوذناپذیر می‌شود؛ و این روند به ویژه در کشورهای در حال توسعه و جهان سوم نمودی جدی‌تر دارد (Shi, 2002). از سوی دیگر توسعه بی‌رویه و ناپایدار شهری، باعث افزایش حاشیه نشینی، تخریب نواحی سبز شهری و بالا رفتن تقاضا برای زمین شهری می‌گردد. این امر خود زمینه ساز از بین رفتن فضاهای سبز درون شهری و اطراف شهرها و تغییر کاربری این گونه اراضی می‌شود. اهمیت فضاهای سبز در محیط شهری تا آن حد است که به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه یافتگی جوامع مطرح می‌باشد (بهمن پور و محرم نژاد، ۱۳۸۸). پارک‌های شهری دارای نقش اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی هستند، با مزایای چون درمان بیماری‌های روحی، محیطی مطلوب برای پرورش کودکان، یکپارچگی اجتماعی، حفظ آسایش و نظایر اینها. این محیط‌ها در عین حال شاخصی برای ارتقای کیفیت فضای زندگی و توسعه جامعه محسوب می‌شوند (Balram, 2005). نکته بسیار مهم در توزیع فضایی و مکان‌یابی فضاهای سبز عمومی، ضرورت‌های اجتماعی ایجاد پارک است. از این روست که جین جکوب، منتقد شهرسازی معاصر، معتقد است که، «پارک باید در جایی باشد که زندگی در آن موج می‌زند، جایی که در آن کار، فرهنگ و فعالیت‌های بازرگانی و مسکونی است» (بهمن پور و محرم نژاد،

مواد و روشها

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و رویکرد حاکم بر آن با توجه به مؤلفه‌های مورد بررسی توصیفی - تحلیلی می‌باشد. جمع‌آوری اطلاعات عمدتاً اسنادی و مبتنی بر اطلاعات و آمار طرح‌های جامع و تفصیلی شهر میاندوآب و اطلاعات و آمارهای واحد فضای سبز شهرداری میاندوآب بوده است. همچنین با روش پیمایشی و عملیات میدانی بخشی از کمبودهای اطلاعاتی از روی زمین برداشت شده و در مواردی نیز از مصاحبه جهت تکمیل اطلاعات استفاده شده است. پس از جمع‌آوری، طبقه‌بندی و دسته‌بندی اطلاعات، پردازش و تجزیه تحلیل‌ها انجام گرفته است.

به منظور پیشنهاد سرانه مطلوب فضای سبز شهر نیز از روش پیشنهادی آقای بهرام سلطانی (بهرام سلطانی، ۱۳۷۴، ص ۹۷-۹۴) که برای شهرهای ایران پیشنهاد نموده‌اند، استفاده شده است. فرم ریاضی این روش به صورت معادله‌ی زیر می‌باشد.

$$Spercapita = \sum Q \times 7m^2$$

در طراحی این روش (معادله‌ی فوق) از محاسبه‌ی چهار پارامتر استفاده شده است:

۱- متوسط مساحت مورد نیاز برای رشد سالم یک درخت (۷ مترمربع)، ۲- ویژگی‌های اقلیم محلی (متوسط حرارت در گرم‌ترین ماه سال)، ۳- کیفیت محیط زیست (میزان آلودگی هوا و آلودگی صوتی)، ۴- تراکم نفر در اتاق در واحدهای مسکونی (ارزیابی نیاز اجتماعی به فضای سبز). پارامترهای ۲، ۳ و ۴ در روش پیشنهادی دارای ضرایبی طیفی بین ۱ تا ۵ هستند که به ازای هر مقدار از پارامتر ضریبی خاص را می‌پذیرد و با افزایش مقادیر پارامترهای مذکور ضریب تأثیر آنها نیز افزایش می‌یابد و از آنجاکه مجموع ضرایب پارامترهای ۲، ۳ و ۴، را تشکیل می‌دهد، با افزایش ضریب هر کدام از این پارامترها بر سرانه پیشنهادی فضای سبز شهری نیز افزوده می‌شود.

مروری بر مطالعات پیشین

در رابطه با موضوع پارک‌ها و فضاهای سبز شهری، کتاب،

مقالات و تحقیقاتی چند نگاشته شده است که هر کدام از آنها از منظر و باهدف و دیدگاهی خاص این موضوع را مورد بررسی قرار داده‌اند که در این پژوهش به برخی از آنها اشاره می‌شود:

- چیسورا (۲۰۰۴): در مقاله‌ی «نقش پارک‌های شهری در شهر پایدار» ضمن اشاره به اهمیت فضاهای سبز درون شهری و کمبود مطالعات بین‌المللی در این زمینه، تلاش کرده است که اهمیت طبیعت شهر را برای رفاه شهروندان و پایداری شهری نشان دهد. نتایج این مطالعه تصدیق می‌کند که تجربه طبیعت در محیط شهری منشأ احساسات مثبت و خدمات مفیدی است که نیازهای انسانی غیر مادی و روحی با اهمیتی را برآورده می‌سازد (Chiesura, 2004).

- میلوارد و سبیر (۲۰۱۱): در مقاله‌ی «مزایای یک پارک جنگلی شهری» بیان می‌دارد که پارک‌های جنگلی شهری خدمات اجتماعی، محیطی و اقتصادی متعدد با ارزش قابل اندازه‌گیری را برای شهرها فراهم می‌کنند. ایشان سعی نموده‌اند که مزایای این پارک را برای شهر به صورت کمی بیان نماید تا اهمیت آن قابل درک‌تر باشد (2011 Millward and Sabir).

- سعیدنیا (۱۳۸۲): در کتاب «فضای سبز شهری»، از جنبه‌های مختلف فضاهای سبز شهری بحث می‌کند. معاونت آموزشی جهاد دانشگاهی (۱۳۸۶): کتابی را با عنوان «قوانین و برنامه ریزی فضای سبز شهری» منتشر کرده است. در این کتاب به بررسی نقش و اهمیت فضاهای سبز شهری در زندگی شهروندان پرداخته شده و به نقش این فضاها در آسایش روانی و کاهش اضطراب و استرس شهروندان که ناشی از زندگی در شهرهای شلوغ و آپارتمان نشینی و همچنین شرایط احداث فضاهای سبز مناسب در شهرها اشاره شده است.

- قربانی و تیموری (۱۳۸۸): طی مطالعه‌ای تلاش نموده‌اند که تأثیرات روانی - اجتماعی پارک‌های شهری در بهبود کیفیت زندگی شهروندان تبریزی را از طریق بررسی عوامل جاذبه پارک‌ها در پوشش دادن به عوامل دافعه‌ی محل سکونت آنان بررسی نمایند.

- محمدی و پرهیزگار (۱۳۸۸): نیز در مقاله‌ی «تحلیل توزیع فضایی و نحوه‌ی مکان‌گزینی پارک‌های شهری به

تحلیل توزیع فضایی و نحوه‌ی مکان‌گزینی پارک‌های شهری در منطقه دو شهرزاهدان پرداخته‌اند.

- حاتمی نژاد و عمران زاده (۱۳۸۹) الگوی توزیع مکانی فضاهای سبز شهری در کلانشهر مشهد و میزان نیاز شهروندان به فضای سبز را مورد بررسی قرار داده‌اند. در مطالعه حاضر نیز تلاش شده است، ضمن بررسی و تحلیل کمی و توزیع فضایی پارک‌ها و فضاهای سبز شهر میندوآب، سرانه متناسب با خصوصیات اجتماعی-محیطی این شهر تعیین گردد.

مبانی نظری پژوهش

- تعریف و مفهوم فضای سبز و پارک شهری

«فضای سبز شهری»^۲ به مجموعه فضاهای باز و سبزی گفته می‌شود که در داخل محیط‌های شهری با اهداف مشخص، برنامه ریزی و عملکردهای معینی بر عهده آن نهاده شده است (مطلبی، ۱۳۸۳، ص ۳۱). «فضاهای سبز شهری بخشی از فضاهای وسیع یا محدود موجود در محدوده‌ی عملکردی شهر است که به منظور ایجاد تنوع و زیبایی، افزایش کیفیت زیستی، تأمین رفاه انسانی و ارائه خدمات ویژه به شهروندان انتخاب شده و با انواع پوشش‌های گیاهی بومی و غیربومی، تحت نظارت و مدیریت انسان شهری قرار دارد (ضرابی و تبریزی، ۱۳۸۵، ص ۱۶). این فضاها بازدهی اجتماعی دارند و عموم مردم از آنها در گذران اوقات فراغت، تفریح و مصاحبت با دوستان و گردهم‌آیی‌های اجتماعی و فرهنگی و نظایر اینها استفاده می‌کنند. فضاهای یاد شده اساساً برای این منظور طراحی یا تجهیز شده‌اند (قربانی و تیموری، ۱۳۸۸، ص ۴۸).

از دیدگاه شهرسازی نیز، فضای سبز شهری عبارت است از بخشی از استخوان بندی و مورفولوژی شهر که در کنار اسکلت فیزیکی شهر، تعیین‌کننده‌اند و بطور کلی سیمای شهر می‌باشد (حسین زاده دلیر، ۱۳۷۲، ص ۵). «پارک»^۳ واژه‌ای فرانسوی است و «در فرانسه و اروپا به معنای زمین سبزی بود که برای نگهداری از حیوانات وحشی یا اهلی درب آن را با حصار محصور می‌کرده‌اند»

(براتی، ۱۳۸۰، ص ۴۲). پارک منطقه‌ی فراخ و بازی برای استفاده‌های تفرجگاهی عامه مردم در کنار و داخل شهرها است (مجنونیان، ۱۳۷۴، ص ۳۴) که از ترکیب میان عملکرد و بیان تصویری شکل می‌گیرد و در زیباسازی منظر شهر نقشی مهم ایفا می‌کند و به عنوان رابطی میان زیباسازی و فضاهای عملکردی مطرح می‌گردد (حسین زاده دلیر، ۱۳۷۲، ص ۱۱).

«پارک‌های شهری»^۴ بخشی از فضاهای سبز عمومی اند که علاوه بر دارا بودن جنبه‌های تفریحی، فرهنگی و زیست محیطی، جنبه خدمات‌دهی به مناطق مختلف شهر را نیز دارند (دفتر امور فنی و تدوین معیارها، ۱۳۸۰، ص ۲۹). اصولاً طبیعت و ماهیت این فضاها به گونه‌ای است که تمام طبقات مردم می‌توانند از آن استفاده کنند. در پارک‌های عمومی سعی می‌شود که تمام وسایل سرگرمی و رفاهی، تقریباً برای هرگونه سلیقه، فکر و سن وجود داشته باشد (حکمتی، ۱۳۶۹، ص ۳۲۴).

کاربردهای فضای سبز و پارک شهری

الف) کاربرد فضای سبز در معماری: از عناصر معماری است، باعث تقسیم فضا می‌شود. امکان ایجاد حفاظ کنترل و ایجاد محوطه‌های خصوصی را فراهم می‌کند.

ب) کاربرد فضای سبز در مهندسی فضای شهری: کنترل و تثبیت خاک، کنترل صدا، پاکیزه سازی هوا، کنترل ترافیک و کنترل انعکاس نورهای مزاحم (بهرام سلطانی، ۱۳۷۵، ص ۸) از کاربردهای فضای سبز در زمینه مهندسی فضای شهر به شمار می‌رود.

ج) کاربرد فضای سبز در برنامه ریزی شهری: از فضاها و کاربری‌های شهری و کمربند محاط‌کننده جهت کنترل توسعه آینده شهر است و حائل و جداکننده بین کاربری‌ها و برقرارکننده پیوند میان ساخت اصلی شهر و شهرک‌های اقماری است.

فضای سبز در مفهوم کنونی آن باید پاسخگوی اهداف برنامه‌ریزی شهری، شهرسازی مدرن و خواست‌های زیست محیطی و روانی - اجتماعی باشد (حسین زاده دلیر، ۱۳۷۲، ص ۷).

فضای سبز و نقش آن در پایداری شهر

محیط زیست انسانی، مفهوم جامعی است از مجموع تأثیرات عوامل بیرونی و روابط متقابل آنها که تعادل بیولوژیکی را سبب می‌شوند. بنابراین چگونگی روابط انسان‌ها با محیط، نحوه برقراری ارتباط و تأثیرپذیری خصوصیات اکوسیستم‌ها در کیفیت احساسی و روانی انسان‌ها تأثیر مهم و غیر قابل انکار دارد. لوکوبوزیه برای وجود فضاهای سبز شهری، اهمیت زیادی قائل شده و اعتقاد دارد که از هر ده واحد فضای شهری برای سکونت باید نه واحد آن فضای سبز باشد.

توجه به مقوله فضای سبز شهری، زمانی مهم‌تر جلوه می‌کند که بدانیم این کاربری شهری به طور مستقیم با پایداری شهری مرتبط است. بعدنوبین پایداری شهری در شهرهای ناهمگن و ناپایدار امروزی؛ پایداری اجتماعی است که با نقش پارک در بالا بردن ضریب مشارکت‌پذیری شهروندان ارتباط متقابل دارد (محمدی و همکاران، ۱۳۸۶، ص ۹۷).

فضای سبز و تأثیر آن بر کیفیت زندگی شهروندان

بی تردید فضای سبز و پارک‌های شهری را باید در زمره اساسی‌ترین عوامل پایداری حیات طبیعی و انسانی در شهرنشینی امروز به شمار آورد (اسمعیلی، ۱۳۸۱، ص ۱۱) که اگر به صورت صحیحی برنامه‌ریزی شوند، در سالم سازی جسم و روح تأثیرات مطلوبی خواهند داشت (شیری، ۱۳۸۵، ص ۳۲) پارک‌های شهری به عنوان یکی از مهم‌ترین فضاهای عمومی - خدماتی شهر نقش زیادی در ارتقای شرایط اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی نواحی شهری دارند. این فضاها به موازات رشد و متراکم شدن نواحی شهری در جوامع

مختلف مورد توجه قرار گرفته‌اند و راهبردهای گوناگونی برای مکان‌یابی و توزیع مناسب آنها در محیط‌های شهری ابداع و به‌کار گرفته شده است (قربانی، ۱۳۸۶، ص ۵۴). انسان در هر شرایطی، روزانه به چند ساعت سکوت و آرامش نیاز دارد. این نیاز با فشردگی جمعیت در محل مسکونی و زندگی آپارتمان نشینی بیشتر احساس می‌شود (قربانی و تیموری، ۱۳۸۸، ص ۵۰). دانشمندان پی برده‌اند که فضای سبز می‌تواند به آرامش، جوان‌سازی و کاهش خشونت مردم کمک کند.

گذشته از مزایای اجتماعی و فیزیولوژیکی، طبیعت شهری، می‌تواند مزایای اقتصادی را نیز، چه برای مدیران شهری و چه برای شهروندان فراهم سازد. به عنوان مثال، پلاپیش هوا که درختان انجام می‌دهند، می‌تواند منجر به کم شدن هزینه‌های کاهش آلودگی و میزان آن گردد. به علاوه، ارزش‌های زیبایی شناختی، تاریخی و تفریحی پارک‌های شهری باعث افزایش جذابیت شهر، ارزش گردشگری و در نتیجه درآمد می‌شود: (Cheisura, 2004 129).

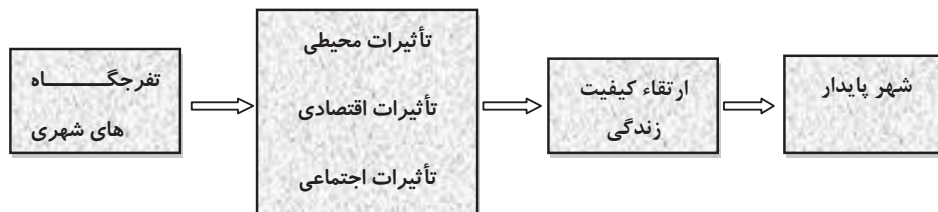
تعیین و تدقیق محدوده‌ی پژوهش

شهر میان‌دوآب مرکز سیاسی - اداری شهرستان میان‌دوآب، در جنوب دریاچه ارومیه و جنوب شرقی استان آذربایجان غربی واقع شده است. این شهر در موقعیت جغرافیایی ۴۶ درجه و ۴ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۸ دقیقه طول شرقی ۳۶ درجه و ۵۷ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۵۹ دقیقه عرض جغرافیایی شمالی واقع شده و ارتفاع متوسط آن از سطح دریاهای آزاد ۱۳۰۰ متر است (مهندسین مشاور طرح و کاوش، ۱۳۸۰، ۱). جمعیت این شهرستان طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ برابر با ۲۴۵۱۵۸ نفر

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۶۳ ■

شکل ۱. تفرجگاه‌های شهری و شهر پایدار؛ ماخذ: قربانی و تیموری، ۴۸: ۱۳۸۸ به نقل از Chiesura, 2004: 136

بوده است که از این تعداد ۱۲۳۹۹۳ نفر آنان مرد و ۱۲۱۱۶۰ نفر آنان زن بوده‌اند. از این میزان جمعیت، ۱۱۴۱۵۳ نفر ساکن شهر میاندوآب هستند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵). شهر مذکور با توجه به توان محیطی، نظیر آب فراوان، خاک حاصلخیز و نیز موقع چهارراهی در سال‌های اخیر از جمعیت پذیری و رشد کالبدی افقی چشمگیری برخوردار بوده است. تبعات چنین رشد سریعی را می‌توان در توسعه فیزیکی ناموزون شهر، گسیختگی نسبی در بافت شهری، قرارگیری و ادغام بافت‌های روستایی در بافت شهری، آلودگی زیست محیطی، تخریب تدریجی محیط زیست شهری، تغییر کاربری باغات و اراضی کشاورزی و حاصلخیز پیرامون شهر مشاهده کرد (سرور، ۱۳۸۳، ص ۲۱).

بحث و تحلیل یافته‌های پژوهش

— مقایسه تطبیقی سرانه‌ی فضای سبز شهری میاندوآب با استانداردها و سرانه‌های ملی و بین‌المللی
استاندارد بیانگر وضعیتی بهینه است که در نظریه‌ها و

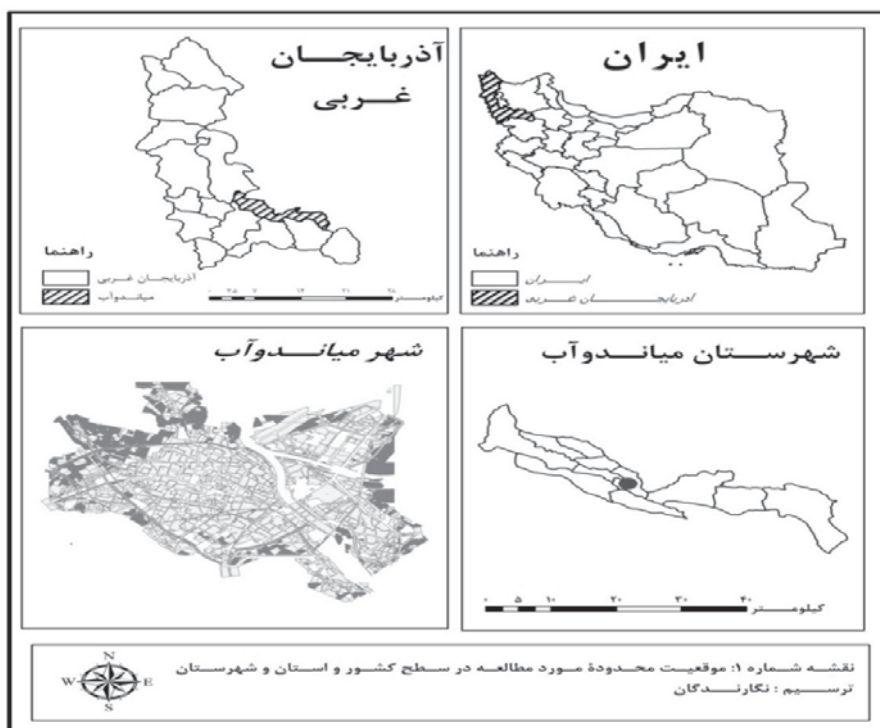
سلیقه‌های گوناگون دخالت دارد. استاندارد فضاهای باز و سبز، دارای بعد اجتماعی، رفاهی و تکنیکی است که با توجه به مکان و موقعیت اقلیمی و فرهنگ خاص ساکنان محل مورد نظر و همچنین نیازها و ارزش‌های آنان فراهم می‌شود و ابعاد خاص خود را می‌طلبد (لقایی، ۱۳۷۲، ص ۳۵). کمیت فضای سبز، ساخت، انتخاب گونه و امثال این‌ها، دقیقاً به شرایط اقلیمی، خصوصاً بیوکلیماتیک هر منطقه بستگی دارد. اطلاع از استانداردهای فضای سبز را می‌توان به عنوان یک سطح هدایت‌گر فعالیت و خط و مشی‌ها به شمار آورد. در همین راستا براساس مطالعات و بررسی‌های وزارت مسکن و شهرسازی، سرانه‌ی متعارف و قابل قبول فضاهای سبز شهری در شهرهای ایران بین ۷ تا ۱۲ مترمربع است که در مقایسه با شاخص‌های تعیین شده از سوی بخش محیط زیست سازمان ملل متحد (۲۰ تا ۲۵ مترمربع برای هر نفر) رقم کمتری است (سعیدنیا، ۱۳۸۲، ص ۸۳).

استاندارد بین‌المللی فضای سبز برای هر فرد بین ۱۵ تا ۵۰ مترمربع و به طور متوسط ۳۰ متر مربع می‌باشد. البته

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۶۴

نقشه ۱. موقعیت محدوده مورد مطالعه سطح کشور، استان و شهرستان؛ ماخذ: نگارندگان.

جدول ۱. سرانه‌های مختلف فضای سبز شهری را در شهرهای مختلف جهان و ایران؛ مأخذ: بخشی، ۴۷: ۱۳۸۱؛ * حسین زاده دلیر، ۲۸: ۱۳۷۲؛ گروه مطالعات برنامه ریزی و توسعه پایدار شهری، ۵: ۱۳۸۷؛ *** خجسته قمری، ۷۲: ۱۳۸۷ و محاسبات نگارندگان.

شهر	سرانه به متر مربع	استاندارد به متر مربع	شهر	سرانه به متر مربع	استاندارد به متر مربع
بوستون	۱۱۷	۵۰	توکيو	۴۵	-
استکهلم	۷۵	۵۰ - ۶۰	*بغداد	۱۴	۱۶
لوس آنجلس	۵۰	۵۰	تهران	۱.۴	۷ - ۱۲
سانفرانسیسکو	۴۷	۵۰	**مشهد	۹.۲	۷ - ۱۲
برلین	۴۰	۳۰ - ۶۰	***اصفهان	۲۳	۷ - ۱۲
شیکاگو	۲۰	۵۰	***تهربز	۱۰.۱۱	۷ - ۱۲
کلن	۲۰	۳۰ - ۶۰	***کرج	۸.۲	۷ - ۱۲
پاریس	۷.۴	-	***قم	۱۱.۲	۷ - ۱۲
رم	۶	-	***اهواز	۱۳.۵	۷ - ۱۲
نیویورک	۱۱	۵۰	میان‌دوآب	۳.۴۵	۷ - ۱۲

استانداردهای کشورهای در حال توسعه پایین تر از اروپا و آمریکا است. به عنوان مثال در متروپلیتن کلکته، سرانه‌ی فضای سبز کمتر از ۱.۲ مترمربع و در بغداد کمتر از ۱.۴ مترمربع است. در حالی که استاندارد پیشنهاد شده برای این شهرها حدود ۱۶ مترمربع بوده است (دلایل پورمحمدی، ۱۳۷۴، ص ۵۲). در شهرهای مختلف کشورمان ایران نیز سرانه فضاهای سبز شهری، با توجه به ویژگی‌های متفاوت جغرافیایی و اقلیمی آن‌ها با استاندارد ذکر شده از سوی وزارت مسکن و شهرسازی با اختلافاتی همراه است که میزان آن را طرح‌ها مصوب

هریک از شهرها تعیین می‌کند (مهندسین مشاور آمایش محیط، ۱۳۷۲، ص ۸۳). جدول شماره یک سرانه‌های وضع موجود فضای سبز شهری را در برخی از شهرهای جهان و ایران نشان می‌دهد. با توجه به این جدول سرانه فضای سبز در تمامی این شهرها به غیر از تهران از سرانه فضای سبز میان‌دوآب بسیار بیشتر است.

در منابع مختلف استانداردهای متعددی برای سرانه‌ی فضای سبز شهری از سوی کارشناسان و نهادهای مختلف ملی و بین‌المللی ذکر شده است که مواردی از این استانداردها در جدول دو آمده است. سرانه فضای سبز در

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۶۵ ■

جدول ۲. سرانه پیشنهادی کاربری فضای سبز شهری در منابع مختلف؛ مأخذ: احمدی، ۴۲: ۱۳۸۴؛ * بهمن پور و محرم نژاد، ۵۳۱: ۱۳۸۸؛ ** پورا احمد و همکاران، ۴۰: ۱۳۸۸.

افراد، سازمان‌ها و ارگان‌های ذیربط	سرانه پیشنهادی به متر مربع	افراد، سازمان‌ها و ارگان‌های ذیربط	سرانه پیشنهادی به متر مربع
سازمان ملل	۲۵ - ۲۰	شهرداری تهران	۲۰ - ۱۵
* موسسه ملی تفریحات آمریکا	۱۴	** طرح جامع تهران	۱۰
* کمیته اداره بهداشت همگانی و وزارت مسکن آمریکا	۱۸	برنامه ریزان روسی پولاد شهر	۳۰ - ۲۰
* مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری وزارت کشور	۱۰	بهرام سلطانی	۴۰ - ۳۰
وزارت مسکن و شهرسازی	۷ - ۱۲	مجید مخدوم	۵۰ - ۱۵

شهر میاندوآب (۳.۴۵ متر مربع) در مقایسه با سرانه‌ها و استاندارد مختلف ملی و بین‌المللی بسیار کم بوده و کمبود فضاهای و پارک‌های شهری کاملاً محسوس است.

برخی کارشناسان نیز معتقدند بین اندازه شهر و میزان سرانه فضای سبز رابطه وجود دارد و با افزایش جمعیت شهر از سرانه فضای سبز کاسته می‌شود. جدول شماره ۴ این رابطه را نشان می‌دهد. با توجه به بررسی‌های به

عمل آمده می‌توان گفت که این اندیشه لااقل در مورد شهر میاندوآب در وضعیت کنونی صادق نمی‌باشد، چراکه سرانه فضای سبز این شهر در مقایسه با سرانه‌های فضای سبز اکثر کلان شهرهای کشور بسیار کمتر است. به

عنوان مثال سرانه فضای سبز در شهر میاندوآب (مترمربع ۳.۴۵) کمتر از نصف سرانه فضای سبز در کرج (۸.۲ مترمربع)، نزدیک به یک سوم سرانه فضای سبز قم (۱۱.۲ مترمربع) و نزدیک به یک هفتم سرانه فضای سبز در

اصفهان (۲۳ مترمربع) به عنوان کلان شهرهای با موقعیت حاشیه‌کویر است. این در حالی است که شرایط توسعه فضای سبز در این شهرها از نظر ویژگی‌های محیطی بسیار مشکل‌تر از شهر میاندوآب است.

همچنین سرانه مذکور در شهرهای تبریز (۱۰.۱۱ مترمربع) و مشهد (۹.۰۲ مترمربع) بیش از ۲.۵ برابر و اهواز (۱۳.۵ مترمربع) سه برابر این سرانه در میاندوآب است. در بین کلان شهرهای کشور تنها کلانشهر تهران با ۱۰.۴ مترمربع

سرانه فضای سبز از این حیث شرایط بدتری نسبت به شهر میاندوآب دارد.

ارزیابی کیفیت توزیع فضاهای سبز شهری در نواحی پنج‌گانه شهر میاندوآب

بر اساس بررسی‌های به عمل آمده و اطلاعات طرح

جدول ۲. رابطه بین جمعیت شهر و سرانه فضای سبز؛ مأخذ: خجسته قمی، ۱۳۸۷، ۶۸ به نقل از طرح ساماندهی تهران

سرانه فضای سبز (متر مربع)	جمعیت شهر (نفر)
۳.۳	۵۰۰۰ تا ۵۰۰۰۰
۲.۴	۱۰۰۰۰۰ تا ۵۰۰۰۰۰
۱.۴	۱۰۰ هزار تا ۲۵۰ هزار
۰.۹۶	۲۵۰ هزار تا ۵۰۰ هزار
۰.۷۵	یک میلیون و بیشتر

جدول ۴. سرانه و مساحت فضای سبز شهر میاندوآب بر اساس مطالعات وضع موجود طرح تفصیلی، ۱۳۸۰؛ ماخذ: مهندسی مشاور طرح و کاوش، ۲۱۵: ۱۳۸۰ تا ۲۴۶ و محاسبات نگارندگان.

سرانه پیشنهادی طرح تفصیلی	نسبت فضای سبز به کل مساحت منطقه به درصد	کل فضای سبز		فضای سبز				جمعیت	مساحت کل مترمربع	ناحیه شهری
		مساحت	سرانه	فضای سبز حفاظتی		پارک				
				مساحت	سرانه	مساحت	سرانه			
۷ مترمربع	۰.۹۸	۳۳۷۹۸	۱.۲۲	۶۵۲۲	۰.۲۴	۲۷۲۷۶	۰.۹۸	۲۷۷۲۴	۳۴۴۵۶۲۳	ناحیه ۱
	۰.۲۷۳	۷۵۸۷	۰.۳۲	۶۳۶۹	۰.۲۷	۱۱۱۸	۰.۰۵	۲۳۴۶۱	۲۷۷۴۶۷۶	ناحیه ۲
	۰.۵۱۸	۱۸۴۲۷	۰.۷۵	۱۳۴۷۹	۰.۵۵	۴۹۴۸	۰.۲۰	۲۴۴۸۸	۳۵۵۷۶۱۰	ناحیه ۳
	۰.۵۵۲	۷۲۸۳۱	۴.۴۱	۱۰۳۹۷	۰.۶۳	۶۲۴۳۴	۳.۷۸	۱۶۵۲۸	۱۳۱۸۸۶۸	ناحیه ۴
	۱.۰۱	۷۰۴۴۴	۴.۳۲	۱۶۳۹۸	۰.۷۷	۵۴۰۴۶	۲.۵۵	۲۱۲۳۶	۶۹۷۱۸۳۶	ناحیه ۵
	۱.۱۲	۲۰۲۹۸۷	۱.۷۹	۵۳۱۶۵	۰.۴۷	۱۴۹۸۲۲	۱.۳۲	۱۱۳۳۳۷	۱۸۰۶۸۶۱۳	کل شهر

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۶۷

موجود نیز مربوط به فضاهای سبز میادین، بلوارها و حواشی خیابان‌ها و به طور کلی مربوط به فضای سبز غیر پارک است. فضاهای سبز غیر پارک هر چند از نظر کارکرد اکولوژیکی مهم و در تلطیف آب و هوای شهر مؤثرند اما از نظر کارد اجتماعی ارزش چندانی ندارند. براین اساس سرانه فضای سبز واقعی یا به عبارت درست تر سرانه پارک در این شهر تنها ۱.۴۷ مترمربع می باشد. اما نکته قابل تأمل این است که ناحیه دو شهر میاندوآب با جمعیت نزدیک به ۳۰ هزار نفر همچنان فاقد هرگونه پارک در سطوح مختلف است.

رشد و توسعه فضاهای سبز شهری میاندوآب در یک دهه نتوانسته است در جهت ایجاد تعادل در میزان برخورداری نواحی پنج‌گانه‌ی شهر از فضای سبز حرکت کند. زیرا اختلاف بین نواحی شهر از نظر برخورداری از فضاهای سبز و پارک‌های شهری نه تنها کاهش نیافته بلکه افزایش نیز یافته است. به عنوان نمونه اختلاف بین ناحیه ۲ که همچنان کمترین میزان سرانه فضای سبز (۰.۷۲ مترمربع) را دارد با ناحیه ۴ شهر به عنوان برخوردارترین ناحیه شهر از نظر شاخص‌های فضای سبز شهری (۱۲.۳ مترمربع) از ۴.۰۹ مترمربع به ۱۱.۵۸ مترمربع افزایش یافته است. نسبت فضای سبز به کل مساحت ناحیه دو از ۰.۲۷ درصد به ۰.۶۱ درصد رسیده در حالی که این میزان در ناحیه چهار از ۵.۵۲ به ۱۵.۳۴ درصد رسیده

ترتیب برابر با ۴.۴۱ و ۴.۳۲ مترمربع است. نسبت مساحت فضاهای سبز به کل مساحت ناحیه، در نواحی فوق به ترتیب ۵.۵۲ و ۱۰.۰۱ درصد از کل مساحت نواحی است. از آنجاکه هیچ‌گونه طرح و مطالعه‌ای با موضوعیت فضای سبز در شهر میاندوآب انجام نپذیرفته و آمارهای و اطلاعات واحد فضای سبز شهر نیز بسیار ناقص بود. اطلاعات و آمارهای وضع موجود فضای سبز شهر، جهت بررسی، تحلیل و ارزیابی میزان تحقق‌پذیری سرانه پیشنهادی طرح‌های جامع و تفصیلی شهر، از طریق مشاهدات و اندازه‌گیری‌های میدانی و مصاحبه با کارشناس و مسئول فضای سبز شهرداری شهر میاندوآب جمع‌آوری و محاسبه گردید.

بر اساس بررسی‌های به عمل آمده سرانه فضاهای سبز شهر در طی یک دهه‌ی گذشته (۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰) رشد نسبتاً مناسبی داشته و این سرانه از ۱.۷۹ مترمربع در سال ۱۳۸۰ به رقم ۳.۴۵ مترمربع به ازای هر شهروند در سال ۱۳۹۰ رسیده است. با این وجود هنوز فاصله زیادی تا دستیابی به سرانه پیشنهادی طرح جامع و تفصیلی شهر که برابر با پایین‌ترین حد استاندارد ارائه شده از سوی وزارت مسکن و شهرسازی یعنی ۷ مترمربع به ازای هر شهروند است، وجود دارد و حتی نیمی از این سرانه پیشنهادی نیز محقق نشده است. لازم به ذکر است که بیش از نیمی از سرانه فضاهای سبز

است.

اما ناحیه ۲ شهری علی‌رغم اینکه از نواحی پرجمعیت و مسکونی شهر است فاقد هرگونه پارک در سطوح مختلف واحد همسایگی، محله‌ای و ناحیه‌ای است و سرانه‌اندک فضای سبز موجود نیز به فضاهای سبز غیر پارک (میادین، بلوارها و حواشی خیابان‌ها) مربوط می‌شود. مطمئناً نبود پارک در این ناحیه آثار سوئی در گسترش میزان جرم، بزه‌کاری، پرخاشگری‌های خیابانی و غیره داشته و خواهد داشت که تحلیل و بررسی این قضیه نیازمند مجال دیگری است.

مقایسه مساحت و سرانه فضای سبز موجود با استانداردهای موجود کشوری (۷، ۱۰ و ۱۲ مترمربع) نیز نشان می‌دهد که به غیر از ناحیه ۴ شهر، بقیه نواحی شهر در مقایسه با استانداردهای مذکور همچنان دچار کمبود

واقع شدن پارک ساحلی آتا به عنوان بزرگترین پارک شهر که عملکردی در سطح کل شهر دارد و فضاهای سبز حاشیه زرینه رود که به این پارک منتهی می‌شوند (در مجموع با مساحت حدود ۱۶ هکتار) و پارک معلم با مساحت ۲۱۰۰۰ متر مربع در مرکز اداری- تجاری شهر، منجر شده تا ناحیه چهار شهر از سرانه نسبتاً مناسب فضای سبز برخوردار باشد. از آنجاکه این ناحیه بیشتر کارکرد اداری- تجاری داشته و درصد کاربری مسکونی آن نسبت به نواحی دیگر کمتر بوده و در نتیجه جمعیت ساکن این ناحیه کمتر از نواحی دیگر شهر است، این امر نیز به نوبه خود به افزایش سرانه فضای سبز شهری ناحیه مذکور کمک کرده است.

جدول ۵. سرانه و مساحت فضای سبز شهر میاندوآب در سال ۱۳۹۰؛ ماخذ: واحد فضای سبز شهرداری میاندوآب، ۱۳۹۰، مشاهدات میدانی و محاسبات نگارندگان.

نسبت فضای سبز به کل مساحت ناحیه به درصد	کل فضای سبز		فضای سبز				جمعیت	مساحت کل مترمربع	ناحیه شهری
			فضای سبز غیر پارک		پارک				
	م ^۲	هکتار	م ^۲	هکتار	م ^۲	هکتار			
۱.۱۷	۴۰۲۵۰	۱.۴۴	۱۴۲۵۰	۰.۵۱	۲۶۰۰۰	۰.۹۳	۲۷۹۲۴	۳۴۴۵۶۲۳	ناحیه ۱
۰.۶۱	۱۷۰۵۰	۰.۷۲	۱۷۰۵۰	۰.۷۲۱	-	-	۲۳۶۳۰	۲۷۷۴۶۷۶	ناحیه ۲
۱.۵۷	۵۵۷۱۷	۲.۲۷	۵۱۷۱۷	۲.۱	۴۰۰۰	۰.۱۶۳	۲۴۵۸۰	۳۵۵۷۶۱۰	ناحیه ۳
۱۵.۳۴	۲۰۲۴۰۸	۱۲.۳	۱۰۲۱۰۲	۶.۲	۱۰۰۳۰۶	۶.۱	۱۶۴۴۷	۱۳۱۸۸۶۸	ناحیه ۴
۱.۱۲	۷۷۷۴۵	۳.۶۳	۳۹۶۹۹	۱.۸۵	۳۸۰۴۶	۱.۷۷۵	۲۱۴۳۰	۶۹۷۱۸۳۶	ناحیه ۵
۲.۱۸	۳۹۳۱۷۰	۳.۴۵	۲۲۴۸۱۸	۱.۹۷	۱۶۸۲۵۲	۱.۴۷	۱۱۴۱۵۳	۱۸۰۶۸۶۱۳	کل شهر

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۶۸ ■

جدول ۶. برآورد میزان تحقق پذیری سرانه پیشنهادی طرح تفصیلی و کمبود و مازاد فضای سبز شهری در میاندوآب؛ ماخذ:

محاسبات نگارندگان

مازاد و کمبود در مقایسه با استاندارد ۱۲ مترمربع	مازاد و کمبود در مقایسه با استاندارد ۱۰ مترمربع	مازاد و کمبود فضای سبز در مقایسه با استاندارد ۷ مترمربع	کل فضای سبز		جمعیت	ناحیه شهری
			مساحت	سرانه		
-۲۹۴۸۳۸	-۲۳۸۹۹۰	۱۵۵۲۱۸	۴۰۲۵۰	۱.۴۴	۲۷۹۲۴	ناحیه ۱
-۲۶۶۵۱۰	-۲۱۹۲۵۰	۱۴۸۳۶۰	۱۷۰۵۰	۰.۷۲	۲۳۶۳۰	ناحیه ۲
-۲۳۹۲۴۳	-۱۹۰۰۸۳	۱۱۶۳۴۳	۵۵۷۱۷	۲.۲۷	۲۴۵۸۰	ناحیه ۳
۵۰۴۴	۳۷۹۳۸	-۸۷۲۷۹	۲۰۲۴۰۸	۱۲.۳	۱۶۴۴۷	ناحیه ۴
-۱۷۹۴۱۵	-۱۳۶۵۵۵	۷۲۲۶۵	۷۷۷۴۵	۳.۶۳	۲۱۴۳۰	ناحیه ۵
-۹۷۶۶۶۶	-۸۴۸۳۶۰	۴۰۵۹۰۱	۳۹۳۱۷۰	۳.۴۵	۱۱۴۱۵۳	کل شهر

جدول ۷. ارزیابی رابطه بین میزان جمعیت و میزان برخورداری از فضای سبز نواحی پنجگانه شهر میاندوآب؛ ماخذ: محاسبات نگارندگان.

Test Value = .						
	t	df	Sig. (۲-tailed)	Mean Difference	۹۵% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
میزان جمعیت	۴.۲۴۳	۴	.۰۱۳	۳.۰۰۰۰۰	۱.۰۳۶۸	۴.۹۶۳۲
میزان برخورداری از فضای سبز	۴.۲۴۳	۴	.۰۱۳	۳.۰۰۰۰۰	۱.۰۳۶۸	۴.۹۶۳۲

جدول ۸. آزمون همبستگی بین رتبه جمعیتی و رتبه برخورداری از شاخص‌ها و سرانه‌های فضای سبز شهری؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

		رتبه جمعیت	رتبه برخورداری از فضای سبز
Spearman's rho	رتبه جمعیتی	Correlation Coefficient	۱.۰۰۰
		Sig. (۲-tailed)	-.۰۳۷
		N	۵
	رتبه برخورداری از فضای سبز	Correlation Coefficient	-.۹۰۰*
		Sig. (۲-tailed)	.۰۳۷
		N	۵

*. Correlation is significant at the .۰۰۵ level (۲-tailed).

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۶۹

داری (sig) برابر با ۰.۰۱۳ در سطح اطمینان بالاتر از ۹۵ درصد مؤید عدم توزیع بهینه فضاهای سبز شهری در بین نواحی پنجگانه‌ی شهر است. به بیان ساده از آنجا که مقدار sig محاسبه شده در این آزمون کمتر ۰.۰۵ است در نتیجه می‌توان گفت که با سطح اطمینان بالای ۹۵ درصد، وجود تفاوت معنی‌دار بین میزان جمعیت و میزان برخورداری نواحی شهر از فضاهای سبز شهری تایید می‌گردد. و معنای آن نیز این است که میانگین میزان جمعیت نواحی پنجگانه شهر و میانگین میزان برخورداری از فضای سبز در این نواحی با یکدیگر همخوانی نداشته و تفاوت معنی‌دار بین آنها وجود دارد. جدول ۷ به روشنی نشان‌گر این مدعا است.

نتیجه آزمون همبستگی اسپیرمن^۵ نیز نشان می‌دهد که هر چند همبستگی قوی بین رتبه جمعیتی و رتبه میزان

زیادی هستند. جدول شماره ۶ این مسأله را به روشنی نشان می‌دهد. وجود رودخانه زربنه رود (جیغاتی) عامل اصلی توسعه و افزایش سرانه فضای سبز در نواحی ۴، ۵ و تاحدودی ناحیه ۳ شهر است. و به طور کلی محلات و نواحی از شهر که مجاور این رودخانه قرار دارند به خاطر فضاهای سبز حواشی رودخانه، وضعیت مطلوبتری از نظر برخورداری از فضای سبز شهری نسبت به دیگر نواحی و محلات شهر دارند.

به منظور ارزیابی بهتر پراکنش و توزیع سرانه فضای سبز شهر میاندوآب در سطح نواحی پنجگانه‌ی این شهر اقدام به محاسبه آزمون T^۵ مستقل بین میزان جمعیتی و میزان برخورداری از میزان فضای سبز این نواحی پنجگانه شد. این آزمون با درجه آزادی ۴، درجه معنی

5. T test

6. Spearman

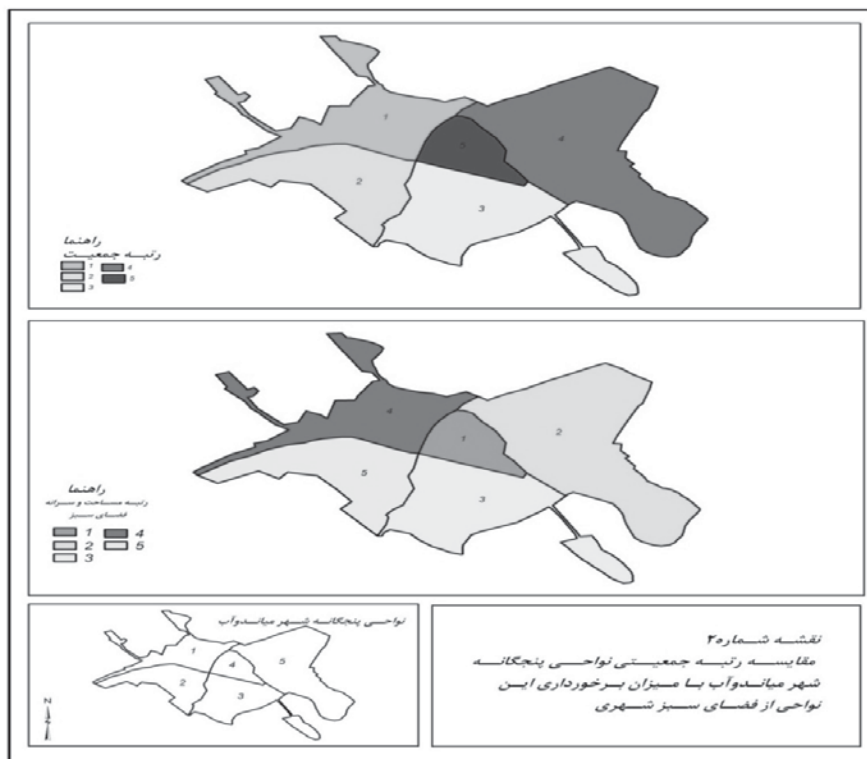
بررسی و پیشنهاد سرانه‌ی فضای سبز متناسب با توانایی و نیازمندی‌های شهر میاندوآب

در مورد تعیین سرانه‌های فضای سبز نمی‌توان عناصر سبز متفاوت، برای مثال فضای سبز میدان‌ها، فضای سبز ورزشی و مانند آن را به صرف این که گیاهان در واقع مصالح ساختمانی غالب آنها را تشکیل می‌دهد، با یکدیگر مخلوط کرد و در نهایت به رقمی دست یافت که به نادرست سرانه فضای سبز نامید. مفهوم سرانه فضای سبز تنها می‌تواند در مورد فضای سبزی به کار رود که برای گذران اوقات فراغت، بازی و تفریح تدارک دیده شده است (پورا احمد و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۳۷).

روش پیشنهادی جهت تعیین سرانه‌ی فضای سبز شهری باید دارای ویژگی انعطاف پذیری باشد. و همچنین امکان اجرایی کردن آن توسط شهرداری‌ها وجود داشته باشد. به منظور محاسبه‌ی سرانه فضای سبزی می‌توان عوامل متعددی را مورد توجه قرار داد. برای این مبنای، هر چه بر تعداد پارامترهای دخیل در محاسبه افزوده شود، به همان نسبت سرانه‌ی بدست آمده

برخورداری از سرانه فضای سبز در بین نواحی پنج‌گانه‌ی شهر وجود دارد، اما این همبستگی از نوع منفی و معکوس است. این آزمون بیان می‌دارد که با افزایش یک واحد به رتبه جمعیتی نواحی شهر، ۰.۹ واحد از رتبه برخورداری از سرانه فضای سبز کاسته شده است (جدول شماره ۸).

نتایج این دو آزمون نشانگر توزیع نامطلوب و بی برنامه فضاهای سبز احداث شده در سطح شهر میاندوآب است. زیرا اگر توزیع و پراکنش این فضاها با برنامه و به صورت مطلوب انجام می‌گرفت می‌بایست اولاً تفاوت معنی داری بین دو میزان جمعیت و میزان برخورداری نواحی شهر از فضاهای سبز و پارک‌های شهری وجود نمی‌داشت، در ثانی همبستگی این متغیرها نیز باید قوی ولی از نوع مثبت و مستقیم می‌بود نه از نوع منفی. زیرا همبستگی قوی منفی بیانگر این موضوع است که با افزایش جمعیت نواحی شهر میزان برخورداری از سرانه فضای سبز در آن نواحی کاهش یافته است.

نقشه ۲. مقایسه رتبه جمعیتی و رتبه میزان برخورداری هر ناحیه از مساحت و سرانه از فضای سبز شهری؛ ماخذ: نگارندگان.

جدول ۹. طبقه بندی طیف متوسط حداکثر دمای هوا در گرمترین ماه سال معادل ضرایب فضای سبز:

منبع: بهرام سلطانی، ۱۳۷۴، ص ۹۶.

توضیحات	ضریب فضای سبز	طیف حرارتی (درجه)
بسیار مناسب	۱	کمتر از ۲۵
مناسب	۲	۲۵ - ۳۰
قابل قبول	۳	۳۰ - ۳۵
نامناسب	۴	۳۵ - ۴۰
بسیار نامناسب	۵	+۴۰

دقیق تر خواهد بود و به نیازهای اجتماعی - روانی جامعه شهری پاسخ مناسب تری خواهد داد. ولی استفاده از پارامترهای متعددی مستلزم آن است که در مورد هریک، اطلاعات کافی نیز وجود داشته باشد. همچنین استفاده از تعداد کثیری از پارامترها می تواند خطر کاهش ارزش عملیاتی روش محاسبه را نیز به همراه داشته باشد (حاتمی نژاد و عمران زاده، ۱۳۸۸، ص ۸۰).

برای محاسبه ی و پیشنهاد سرانه مطلوب فضای سبز درون شهری برای شهرهای ایران، روشی توسط آقای بهرام سلطانی پیشنهاد شده است (بهرام سلطانی، ۱۳۷۴، ص ۹۷-۹۴) که در این مطالعه مورد استفاده قرار می گیرد. در طراحی این روش از محاسبه ی چهار پارامتر استفاده شده است:

۱- متوسط مساحت مورد نیاز برای رشد سالم یک درخت، ۲- ویژگی های اقلیم محلی، ۳- کیفیت محیط زیست و ۴- تراکم نفر / اتاق در واحدهای مسکونی.

متوسط مساحت مورد نیاز برای رشد سالم یک درخت با محاسبه دایره ای به شعاع ۱.۵ متر که درخت در مرکز آن قرار گرفته است، به دست می آید. این مساحت برابر ۷ متر مربع است (حاتمی نژاد و عمران زاده، ۱۳۸۸، ص ۸۰).

برای در نظر گرفتن ویژگی های اقلیمی محل مورد طراحی، از عامل متوسط دمای هوا در گرمترین ماه سال

که معیاری مناسب برای تشخیص شدت گرمای هوا در تابستان است، استفاده شده است. در جدول شماره ۹ طیف های مختلف حرارتی متناسب با شرایط ایران در نظر گرفته شده و برای هریک از آنها ضریبی اختصاص داده شده است.

گرم ترین ماه سال در میاندوآب مرداد و میانگین دمای آن ۲۴.۵ درجه سانتی گراد است (سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۸۷، ص ۳۵). در نتیجه در طیف حرارتی کمتر از ۲۵ درجه با ضریب فضای سبز ۱ قرار می گیرد.

برای دخالت دادن ویژگی های کیفی محیط در محاسبات، از دو پارامتر آلودگی هوا و آلودگی صدا استفاده می شود. بر اساس مدل ارائه شده از سوی آقای بهرام سلطانی، این پارامترها را به ۴ سطح کیفی می توان تقسیم نمود. در پژوهش حاضر به دلیل نبود اطلاعات کمی در این خصوص از مشاهدات میدانی و نظرات کارشناسان به منظور ارزیابی وضعیت آلودگی هوا و آلودگی صوتی استفاده شده است.

جدول ۱۰. کیفیت محیط و ضرایب فضای سبز؛ ماخذ: بهرام سلطانی، ۱۳۷۴، ص ۹۶.

توضیحات	ضریب فضای سبز	کیفیت محیط
آلودگی هوا و صوت وجود ندارد.	۰	بسیار مناسب
آلودگی هوا در برخی از ساعات شبانه روز و آلودگی صوتی در برخی از ساعات روز وجود دارد.	۱	مناسب
آلودگی صوتی در ساعات شبانه روز وجود دارد.	۲	نامناسب
هر دو نوع آلودگی در ساعات شبانه روز وجود دارد.	۳	بسیار نامناسب

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۷۱

جدول ۱۱. نسبت تراکم نفر / اتاق و ضرایب فضای سبز ماخذ: بهرام سلطانی، ۱۳۷۴، ص ۹۶.

توضیحات	ضرایب فضای سبز	تراکم نفر / اتاق
بسیار مناسب	۰	۱ نفر / اتاق
قابل تحمل	۱	۲ نفر / اتاق
بسیار نامناسب	۲	۳ نفر / اتاق

جدول ۱۲. برآورد سرانه متناسب شرایط و ویژگی طبیعی و اجتماعی شهر میاندوآب: ماخذ: مطالعات نگارندگان.

شهر	ضریب نفر در اتاق	ضریب حداکثر درجه حرارت	ضریب کیفیت محیط	فضای حیاتی لازم برای رشد	سرانه پیشنهادی به مترمربع
میاندوآب	۱	۳	۱	۷	۲۱

اجتماعی بالایی نیز دارند که باغ‌های خصوصی به طور مطلق فاقد این نوع بازدهی اند (پورا احمد و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۳۷). جدول شماره ۱۱ به منظور ارائه ضرایب اجتماعی مورد نیاز در تعیین سرانه فضای سبز تهیه شده است. بر اساس این جدول، معیار شرایط مطلوب این است که هر یک از ساکنان یک واحد مسکونی، اتافی مختص خود داشته باشد. بر این مبنا، هرچه بر تعداد افراد ساکن در یک اتاق افزوده شود، به همان نسبت کیفیت فضای مسکونی کاهش می‌یابد و نیاز به فضای سبز خارج از فضای مسکونی فزونی می‌گیرد.

بر اساس اطلاعات مستخرج از سرشماری عمومی نفوس و مسکن، تعداد کل خانوارهای نقاط شهری شهرستان میاندوآب ۳۲۰۵۷ نفر می‌باشد که از این تعداد خانوار ۱۸۸۸۹ خانوار به عبارتی چیزی در حدود ۵۹ درصد خانوارهای میاندوآبی چهار نفر و بیشتر جمعیت دارند. در مقابل ۲۴۳۳۱ واحد مسکونی مربوط به خانوارهای شهر (حدود ۷۶ درصد) کمتر از چهار اتاق دارند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۸). بر این اساس در اکثر واحدهای مسکونی خانوارهای میاندوآبی یک اتاق توسط بیش از یک نفر مورد استفاده قرار می‌گیرد. لذا با توجه پیش جدول ۱۲، ضریب فضای سبز شهر میاندوآب از لحاظ تراکم نفر در اتاق ۱ در نظر گرفته می‌شود.

با توجه به مقادیر تعلق یافته به ضرایب فضای سبز تعیین شده برای شهر و باتوجه به معادله مورد استفاده سرانه

و در نتیجه موجبات آلودگی هوا و آلودگی صوتی را به ویژه در بخش‌هایی از نواحی ۳ و ۵ شهر به وجود می‌آورد. ناحیه مرکزی شهر نیز همانند تمامی شهرهای کشور به خاطر نقش و کارکردی که بر عهده دارد، در برخی از ساعات روز شاهد ترافیک وسایل نقلیه و به تبع آن آلودگی هوا و صوت است. ثانیاً، کارخانه قند میاندوآب که روزگاری در خارج بافت شهر مکان یابی و ایجاد شده بود. به خاطر گسترش افقی شدید شهر هم اینک در داخل بافت شهری و در دل ناحیه ۵ شهر قرار گرفته است. دود آن در برخی از ایام سال موجب آلودگی هوای این ناحیه از شهر می‌شود.

نظر به موارد مذکور و با توجه به نظر کارشناسان، می‌توان گفت که آلودگی هوا در برخی از ساعات شبانه روز و آلودگی صوتی در برخی از ساعات روز در شهر میاندوآب وجود دارد. در نتیجه باتوجه به جدول شماره ۱۰، کیفیت محیط میاندوآب مناسب و ضریب فضای سبز نیز برابر با ۱ برآورد می‌شود.

از تعداد افراد ساکن در اتاق‌های یک واحد مسکونی (نسبت تراکم نفر / اتاق) برای دخالت عوامل اجتماعی در سرانه فضای سبز استفاده می‌شود. در محله‌های متراکم، پارک‌های شهری و سایر فضاهای سبز ویژه‌ی گذران اوقات فراغت، باید وظیفه‌ای مشابه باغ‌های چند صد مترمربعی متعلق به خانه‌های خصوصی را عهده دار شوند، با این تفاوت که فضاهای سبز عمومی سود مندی

متناسب با خصوصیات اجتماعی - محیطی شهر میاندوآب، ۲۱ مترمربع برآورد می شود.

$$Spercapita = \sum(1+1+1) \times 7 = 21$$

بر اساس روش پیشنهادی جهت محاسبه سرانه فضای سبز شهرهای ایرانی، سرانه فضای سبز متناسب با توانایی ها و نیازمندی های اجتماعی محیطی شهر میاندوآب ۲۱ مترمربع محاسبه گردید. این سرانه مربوط به پارک های شهری و فضاهای سبزی است که دارای عملکرد عمومی و اجتماعی می باشند.

مقایسه سرانه پارک شهری شهر میاندوآب در وضع موجود (۱۰۴۷) با سرانه پیشنهادی، نشان می دهد که در شرایط موجود سرانه فضای سبز عمومی کمتر از ۰.۱ سرانه پیشنهادی است. متوسط کل شهر در مقایسه با سرانه پیشنهادی، حدوداً ۲۰.۵ مترمربع کمبود سرانه فضای سبز عمومی (پارک) وجود دارد.

نتیجه گیری و جمع بندی

اهمیت فضاهای سبز در محیط شهری تا آن حد است که به عنوان یکی از شاخص های توسعه یافتگی جوامع مطرح می باشد. در برنامه ریزی شهری فضای سبز به عنوان بخش جاندار و حیاتی شهر همواره با بخش غیرجاندار آن در کنش متقابل است. این فضاها بخش حیاتی ساخت مورفولوژیک شهری می باشند که قسمتی از اسکلت شهری را تشکیل می دهد و زندگی شهری تا حدود زیادی به کمیت و کیفیت این فضاهای موجود در درون و پیرامون شهرها متکی است. نتایج این مطالعه نشان می دهد که این شهر میاندوآب علی رغم تمام توانمندی های محیطی واقع شدن در میان دو رودخانه دائمی با مشکل کمبود بنیادین فضای سبز شهری مواجه است. هرچند طی یک دهه گذشته سرانه فضای سبز میاندوآب رشد به نسبت مناسبی داشته و سرانه فضای سبز این شهر از ۱۰۷۹ مترمربع به ۳۰۴۵ مترمربع افزایش یافته ولی هنوز فاصله زیادی با سرانه و استانداردهای ملی، بین المللی و سرانه پیشنهادی طرح های جامع و تفصیلی شهر دارد. به طوری که در مقایسه با کمترین استانداردهای ملی و سرانه پیشنهادی طرح های جامع و

تفصیلی شهر (۷ مترمربع) بیش از ۳۰۵ مترمربع کمبود سرانه در این شهر وجود دارد. طی یک دهه گذشته همزمان با افزایش نسبی سرانه فضای سبز شهری، اختلاف بین نواحی در برخورد از فضاهای سبز نیز به نحو چشم گیری افزایش یافته و عدم تعادل موجود در توزیع فضایی پارک های شهری، شدیدتر شده است. زیرا تفاوت سرانه فضای سبز شهری مابین نواحی دارای سرانه حداکثر و حداقل بیش از ده برابر است به بیان دقیق تر در ناحیه ۲ شهر میاندوآب سرانه فضای سبز کمتر از یک مترمربع است در مقابل این سرانه در ناحیه ۴ شهر ۱۲.۳ مترمربع می باشد. در مجموع با توجه به بررسی ها و ارزیابی صورت گرفته سرانه فضای سبز شهری در میاندوآب با توجه به استانداردهای ملی و بین المللی و سرانه پیشنهادی طرح جامع و تفصیلی شهر، در سطح بسیار پایینی قرار دارد و علاوه بر آن مساحت کاربری فضای سبز و توزیع فضایی آن در ساختار کالبدی شهر میاندوآب از وضعیت نامطلوبی برخوردار است، به طوری که هیچ

تناسبی بین میزان جمعیت نواحی پنج گانه ی شهر یعنی نیاز شهروندان با مساحت فضاهای سبز و پارک های موجود در نواحی شهر وجود ندارد. در نتیجه الگوی توزیع مکانی فضای سبز شهری در شهر میاندوآب بین نیاز شهروندان به فضای سبز و وجود سطوح و فضاهای سبز رابطه منطقی وجود ندارد و نیازمند توجه، برنامه ریزی و مدیریتی شایسته است.

با توجه به شرایط، توانمندی ها و نیازمندی های محیطی و اجتماعی شهر میاندوآب، سرانه فضای سبز متناسب برای این شهر ۲۱ مترمربع برآورد شد. در مقایسه با سرانه پیشنهادی، در وضع موجود ناحیه ۴ شهر با بیش از ۱۳ مترمربع و ناحیه ۲ با بیش از ۲۰ مترمربع کمبود سرانه فضای سبز مواجه هستند و به طور متوسط در سطح کل شهر در مقایسه با سرانه پیشنهادی، حدوداً ۱۷.۵ مترمربع کمبود سرانه فضای سبز وجود دارد.

ارائه راهکارها و پیشنهادات

بر اساس نتایج این پژوهش، راهکارهای زیر به منظور بهبود وضعیت فضای سبز شهر میاندوآب پیشنهاد می شوند:

۱- طراحی و احداث پارک‌ها و فضاهای سبز عمومی با رعایت سطوح کارکردی (در سطح واحد همسایگی، محلی، ناحیه ای و منطقه شهری) به ویژه در نواحی دو، یک و سه شهرکه از نیازهای ضروری شهر به نظر می‌رسد.

۲- ساماندهی حواشی رودخانه‌های زرينه رود و لیلان چای؛ که از بافت شهر (نواحی سه، چهار و پنج) عبور می‌کنند، می‌تواند ضمن افزایش سرانه فضای سبز شهری بر زیبایی و جذابیت شهر نیز افزوده و با جذب گردشگر در رشد اقتصادی شهر نیز مؤثر باشد.

راه و ساختمان، شماره ۷۷، صص ۶۴-۷۵.

۱۰- دلال پورمحمدی، محمدرضا (۱۳۷۴) نیاز به زمین جهت توسعه، نشریه دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز.

۱۱- رزمی، کاظم (۱۳۸۴) بررسی راه‌های افزایش ضریب بهره برداری از فضاهای سبز شهری، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۱۲- سرور، رحیم (۱۳۸۳) استفاده از روش ای اچ پی در مکان یابی جغرافیایی (مطالعه موردی: مکان یابی جهت توسعه آتی شهر میاندوآب)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۹، صص ۳۸-۱۹.

۱۳- سعیدنیا، احمد (۱۳۸۲) فضای سبز شهری، کتاب سبز شهرداریها، جلد نهم، تهران، سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور، چاپ سوم.

۱۴- سلطان زاده، حسین (۱۳۸۲) از باغ تا پارک، مجله نامه انسان شناسی، دوره اول، شماره ۴، صص ۶۵-۴۲.

۱۵- سلطانی، مهرداد (۱۳۸۶) شکل گیری بوستان‌های شهری در دوره معاصر: گذر از مفهوم باغ به پارک (با محوریت تجارب تهران) باغ نظر، سال چهارم، شماره هشتم، صص ۳۸-۲۶.

۱۶- شیری، اسماعیل (۱۳۸۵) الگوی بهینه مکان یابی فضاهای سبز شهری با استفاده از GIS، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه زنجان.

۱۷- ضرابی، اصغر و تبریزی، نازنین (۱۳۸۵) برنامه ریزی بهینه فضای سبز شهری، فصلنامه سبزینه شرق، شماره ۲۲، صص ۷۱-۵۳.

منابع و مآخذ

۱- اسمعیلی، اکبر (۱۳۸۱) تحلیل فضای سبز (پارک‌های شهری) بر اساس برنامه ریزی شهری نمونه موردی: مناطق ۱ تا ۸ تبریز، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی شهری و منطقه ای، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر.

۲- بخشی، شهناز (۱۳۸۱) مکانیابی پارک‌های شهری کرمانشاه با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تهران.

۳- براتی، ناصر (۱۳۸۰) ارتباط متقابل زبان و محیط: چالشی در مقابل تفکرات مدرن در مورد محیط زیست، فصلنامه پژوهش، شماره ۵.

۴- بهرام سلطانی، کامبیز (۱۳۷۰) کاربرد فضای سبز شهری در طرح‌های جامع و اصول طراحی پارک‌ها، مجله رشد آموزش جغرافیا، سال هفتم، شماره ۲۵.

۵- پوراحمد، احمد- اکبر پور سراسکانرود، محمد و ستوده، سمانه (۱۳۸۸) مدیریت فضای سبز شهری منطقه ۹ شهرداری تهران، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۹، صص ۵۰-۲۹.

۶- حاتمی نژاد، حسین و عمران زاده، بهزاد (۱۳۸۹) بررسی، ارزیابی و پیشنهاد سرانه فضای سبز شهری (نمونه موردی کلانشهر مشهد)، فصلنامه علمی - پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، ساله ششم، شماره ۲۵.

۷- حسین زاده دلیر کریم (۱۳۷۲) کاربرد فضای سبز شهری در طرح‌های جامع و اصول طراحی پارک‌ها، مجله‌ی رشد جغرافیا.

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۷۴

- ۱۸- عباسی شوازی، محبوبه (۱۳۸۹) تحلیلی بر توزیع فضایی و مکانیابی فضای سبز شهر یزد با استفاده از GIS (نمونه موردی: پارک‌های درون شهری)، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه اصفهان.
- ۱۹- غلام پور، اشکان (۱۳۷۸) معیارهای ارزیابی و انتخاب مبلمان شهری، مجله‌ی شهرداریها، سال دوم، شماره‌ی ۱۸، صص ۷۲-۸۱.
- ۲۰- قربانی، رسول و تیموری، راضیه (۱۳۸۸) تحلیلی بر نقش پارک‌های شهری در ارتقای کیفیت زندگی شهری با استفاده از الگوی Seeking-Escaping نمونه موردی: پارک‌های شهر تبریز، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۲، صص ۶۲-۴۷.
- ۲۱- لقائی، حسنعلی (۱۳۷۳) برنامه ریزی و طراحی فضای سبز شهری، فصلنامه علمی فضای سبز.
- ۲۲- مجنونیان، هنریک (۱۳۷۴) مباحثی پیرامون پارک‌ها، فضاهای سبز و تفرجگاه‌ها، تهران، انتشارات سازمان پارک‌ها و فضاهای سبز شهر تهران، چاپ اول.
- ۲۳- محرم نژاد، ناصر و بهمن پور، هومن (۱۳۸۸) بررسی اثرات توسعه شهری بر فضای سبز شهر تهران و ارائه راهکارهای مدیریتی، نشریه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره یازدهم، شماره چهارم، صص ۵۳۱-۵۲۳.
- ۲۴- محمدی، جواد (۱۳۸۱) کاربرد سامانه‌ی اطلاعات جغرافیایی (GIS) در مکان‌یابی فضای سبز شهری (نمونه‌ی موردی: منطقه‌ی دو تبریز)، مجله‌ی شهرداریها، سال چهارم، شماره‌ی ۴۴، صص ۷۶-۶۵.
- ۲۵- محمدی، مهدی و پرهیزگار، علی‌اکبر (۱۳۸۸) تحلیل توزیع فضایی و نحوه‌ی مکان‌گزینی پارک‌های شهری با استفاده از GIS (مطالعه موردی: منطقه‌ی ۲ زاهدان)، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۳، صص ۲۸-۱۷.
- ۲۶- محمدی، جمال، محمدی ده چشمه، مصطفی و ابافت یگانه، منصور (۱۳۸۶) ارزیابی کیفی نقش فضاهای سبز شهری و بهینه‌سازی استفاده شهروندان از آن در شهرکرد، محیط‌شناسی، سال سی و سوم، شماره ۴۴، صص ۱۰۴-۸۸.
- ۲۷- مطلبی، محمد (۱۳۸۳) نقدی بر پروژه پارک بانوان، مجله‌ی پیام سبز، شماره ۳۶، ۴۲-۳۴.
- ۲۸- معاونت آموزشی جهاد دانشگاهی (۱۳۸۶) اصول و قوانین برنامه‌ریزی فضای سبز شهری، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- ۲۹- مهندسین مشاور آمایش محیط (۱۳۷۲) اصول و ضوابط پارک‌های شهری، چاپ اول، انتشارات سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران.
- ۳۰- مهندسین مشاور طرح و کاوش (۱۳۸۰) طرح تفصیلی شهر میاندوآب (مطالعات وضع موجود)، جلد اول.
31. Balram, Sh and Dragicevic, S (2005); Attitudes Toward Urban Green Space: Integrating Guestionnaire Survey and Collaborative GIS Techniques to Improve Attitude Measurements, Landscape and Urban Planning Journal 75: 167-179.
32. Chiesura, A (2004). The Role of Urban Parks for the Sustainable Sity, Landscape and Urban Planning Journal 68: 129-138.
33. Manlun, Y (2003). Suitability Analysis of Urban Green Space System Based on GIS. International Institute for Geo-information Science and Earth Observation
34. Millward, A & Sabir, S., (2011). Benefits of a forested urban park: What is the value of Allan Gardens to the city of Toronto, Canada, Landscape and Urban Planing Journal 100: 177-188.
35. Shivanand, B and Dragicevic, S., (2005). Attitudes toward urban green spaces: integrating questionnaire
36. Survey and collaborative GIS techniques to improve attitude measurements. Landscape and Urban Planning Journal 71: 147-162.
37. Shi, L (2002); Suitability Analysis and Decision Making Using GIS. Spatial Modeling Urban Planning 75: 18-34.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۷۶ ■

سنجش سطح حاکمیت استراتژی مدیریت استعداد در شهرداری شهر اصفهان

محبوبه عسکری باجگرانی* - کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی گرایش تحول، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
علی شائمی - استادیار گروه مدیریت بازرگانی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
سید محسن علامه - استادیار گروه مدیریت بازرگانی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

Assessing the level of talent management strategies in Isfahan city municipality

Abstract

Today, developing talent management is one of the major factors of business and a key component of sustainable competitive advantage in organizations. The present study has examined the rule of talent management strategies in Isfahan city municipality. Sweem's model is used for talent management measurement. Population of this research included all employees with diploma degrees and higher and the number 217 was chosen as the sample. Single-sample t test, Friedman test and correlation applied for test of hypotheses. Research results indicate that the level of talent management strategy in the municipality of Isfahan is above average and according to the staff, "communication" has the highest points and "rewards and recognition" had the lowest points among talent management strategy components.

Keywords: talent management strategy, communication, Employee Development, Reward and Recognition, Open climate-culture, performance management

چکیده

امروزه توسعه مدیریت استعداد یکی از مهمترین عوامل کسب و کار و از مؤلفه‌های کلیدی حفظ مزیت رقابتی پایدار در سازمان‌ها به شمار می‌رود. پژوهش حاضر به بررسی میزان حاکمیت استراتژی مدیریت استعداد در شهرداری شهر اصفهان پرداخته است. جهت سنجش استراتژی مدیریت استعداد از مدل سوئیم استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل تمامی کارکنان دارای مدرک تحصیلی دیپلم و بالاتر شهرداری شهر اصفهان بوده و تعداد ۲۱۷ نفر از آنان به عنوان حجم نمونه انتخاب گردیده‌اند. از آزمون‌های t تک نمونه‌ای، فریدمن و همبستگی جهت آزمون فرضیات پژوهش استفاده شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که سطح استراتژی مدیریت استعداد در شهرداری شهر اصفهان بالاتر از متوسط می‌باشد و طبق نظر کارکنان مؤلفه «ارتباطات» بالاترین امتیاز را داشته و پایین‌ترین امتیاز به مؤلفه «پاداش و قدردانی» اختصاص داشته است.

واژگان کلیدی: استراتژی مدیریت استعداد، ارتباطات، پرورش کارکنان، پاداش و قدردانی، جو و فرهنگ باز، مدیریت عملکرد.

مقدمه

ایجاد سازمان پویا و فراهم نمودن فرصت‌های رشد و پیشرفت برای کارکنان، عملکرد سازمانی، گروهی و فردی را بهبود می‌بخشند (آرمسترانگ^۲، ۱۳۸۱). تعریف مذکور این موضوع را به ذهن متبادر می‌سازد که «آیا مدیریت استعداد صرفاً یک اصطلاح جدید برای ارائه مطالب قدیمی است یا مفهومی جدید با کارکردهای مفید است؟» لوئیس و هکمن^۳ (۲۰۰۶، ص ۱۴۰) مدیریت استعداد را مجموعه‌ای از وظایف منابع انسانی مانند استخدام، انتخاب، آموزش و توسعه تعریف کرده‌اند. از این منظر، آنان استدلال می‌کنند که مدیریت استعداد ممکن است تعبیر دیگری از واژه مدیریت منابع انسانی باشد. آنان پس از بررسی دقیق و جامع ادبیات مدیریت استعداد، به این امر اشاره داشتند که مدیریت استعداد یک روش سیستمی جهت اجرای وظایف منابع انسانی، با نگاهی گسترده‌تر و عملکردی دقیق‌تر می‌باشد (هاگس و راگ^۴، ۲۰۰۸).

ساندلر^۵ (۲۰۰۳، ص ۱۴) نیز تأکید دارد که مدیر اصلی استعداد سازمان همچنان بخش منابع انسانی است و بنابراین موضوع میلر^۶ (۲۰۰۶، ص ۹۹) معتقد است که استراتژی‌های منابع انسانی باید با استراتژی‌های سازمان هماهنگ و یکپارچه گردند. به طوری که با ایجاد هماهنگی بین استراتژی‌های سازمان و خط مشی‌های منابع انسانی موجبات هم‌افزایی در فعالیت‌های سازمان فراهم گردد (چدویک^۷، ۲۰۰۵).

در دهه گذشته رشد قابل توجهی پیرامون توسعه منابع انسانی به عنوان یک رشته آکادمیک و حوزه‌ی مطالعاتی انجام پذیرفته است. این رشد در جنبه‌های مختلفی صورت گرفته که بخش قابل توجهی از آن در مبانی نظری و سطوح تجزیه و تحلیل پرورش منابع انسانی بوده است (لینهام^۸، ۲۰۰۰، روونا و رووت^۹، ۲۰۰۰).

سطوح تجزیه و تحلیل در پرورش منابع انسانی را می‌توان به سه سطح «فردی»^۱، «سازمانی»^{۱۱} و «اجتماعی»^{۱۲} تقسیم کرد که در این پژوهش با توجه به ماهیت تحقیق به

با ورود به هزاره سوم میلادی و ظهور اقتصاد دانایی محور، منابع انسانی به عنوان عنصری رقابتی و راهبردی در حفظ بقاء سازمان و افزایش بهره‌وری آن مطرح گردیده‌اند. تقاضای رو به افزایش کارفرمایان برای جذب نیروهای ماهر از سویی و تمایل کارکنان توانمند برای تصاحب و در اختیار گرفتن مشاغل با ارزش از سویی دیگر، باعث شده است تا سازمان‌ها برای جذب بهترین استعدادها به نبرد با یکدیگر بپردازند. در این نبرد، سازمان‌های موفق در پی آن هستند که استراتژی‌ها و خط‌مشی‌ها و رویه‌های خود را به گونه‌ای بهبود بخشند که بتوانند استعداد‌هایی را که برای تداوم حیات اقتصادی ضروری است، جذب نموده، توسعه داده و نگهداری نمایند. استراتژی مدیریت استعداد ابزاری است که سازمان را در جهت دستیابی به این مهم یاری کرده و در صدد ایجاد شرایطی است که در آن مهارت‌های کارمندان مستعد شناسایی و از آن‌ها در حوزه‌های مناسب استفاده شود.

از این رو هدف این مقاله بررسی سطح حاکمیت استراتژی مدیریت استعداد در شهرداری شهر اصفهان می‌باشد. بدین منظور ابتدا به بیان مسئله و تشریح ادبیات پژوهش پرداخته خواهد شد و سپس سؤال‌های پژوهش ارائه می‌شوند. به منظور پاسخگویی به سؤال‌های پژوهش از آزمون t تک نمونه‌ای، آزمون فریدمن و آزمون همبستگی استفاده شده است و بر اساس تحلیل آماری، نتایج پژوهش ارائه و پیشنهادهای مبتنی بر یافته‌ها مطرح گردیده است.

بیان مسئله

امروزه «سرمایه انسانی»^۱ به عنوان سرمایه‌ی مهم و رقابتی سازمان شناخته می‌شود و مدیران منابع انسانی با آگاهی از اهمیت این سرمایه، قادر به ایجاد مزیت رقابتی برای آینده سازمان می‌باشند (تونکه نژاد و داوری، ۱۳۸۸). مدیران منابع انسانی از طریق پرورش کارکنان،

1. Human Capital
2. Armstrong
3. Lewis & Heckman
4. Hughes & Rog
5. Sandler
6. Miller

7. Chadwick
8. Linham
9. Rouna & Root
10. Individual level of Analysis
11. Organizational level of Analysis
12. Community & Social level of Analysis

سطح سازمانی آن توجه می‌شود. در این راستا، سازمان زمینه و محرک لازم برای عملکرد انسانی و سیستمی را فراهم می‌آورد. بر این اساس، هدف پرورش منابع انسانی کسب حداکثر منابع، تقویت و بهبود بهره‌وری و استفاده حداکثر از پتانسیل‌های کارکنان برای تحقق اهداف سازمانی است (گاراوان^{۱۳}، ۲۰۰۴، ص ۴۲۰) که این اهداف تحت پوشش استراتژی با عنوان استراتژی مدیریت استعداد تحقق می‌یابد. استراتژی مدیریت استعداد با تأکید بر مؤلفه‌هایی همچون ارتباطات، جو و فرهنگ باز، پاداش و قدردانی، پرورش کارکنان و مدیریت عملکرد که همگی به نحوی معطوف به نیروی انسانی می‌باشند، موجبات توسعه کارکنان و در پی آن توسعه سازمان را فراهم می‌نماید (مک‌کالی و واک فیلد^{۱۴}، ۲۰۰۶).

مقاله حاضر، به ارزیابی استراتژی مدیریت استعداد در شهرداری شهر اصفهان پرداخته و به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که «چگونه می‌توان از طریق ارزیابی و بهبود استراتژی مدیریت استعداد، موجبات توسعه منابع انسانی را فراهم نمود؟»

تعریف، ماهیت و اهمیت استراتژی مدیریت استعداد^{۱۵}

۱- تعریف استراتژی مدیریت استعداد

در محیط پویای امروز، سازمان‌ها باید بر روی سرمایه‌های انسانی خود به طور مستمر سرمایه‌گذاری کرده و نخبگان را به عنوان منابع ارزشمند سازمان، به درستی مدیریت نمایند. بهاتنگار^{۱۶} (۲۰۰۷، ص ۶۴۳) مدیریت استعداد را ابزاری برای بهبود فرایند استخدام و پرورش افراد جهت دستیابی به مهارت‌ها و توانایی‌های مورد نیاز برای مواجهه با نیازهای فعلی سازمان می‌داند. در حالی که مدیریت استعداد فرایندی است که علاوه بر توجه به حال، نگرشی آینده‌نگر نیز داشته و افراد مورد نیاز برای حال و آینده را توأمان شناسایی نموده و پرورش می‌دهد (CIPD^{۱۷}، ۲۰۰۶) و به طور سیستماتیک شکاف بین سرمایه انسانی موجود در سازمان و استعدادهای رهبری که سازمان برای

پاسخگویی به چالش‌های آینده به آن نیاز دارد را از بین می‌برد (ولینز و همکاران^{۱۸}، ۲۰۰۶). به معنای کلی ترم مدیریت استعداد نگرشی هوشیارانه جهت استفاده از استعداد و شایستگی افراد نخبه به منظور تأمین نیازها و اهداف کلی و جزئی سازمان می‌باشد (علامه و قاسم آقایی، ۱۳۸۷).

۲- ضرورت و اهمیت استراتژی مدیریت استعداد

در عصر حاضر تغییرات به عنوان یک عامل ضروری برای پیشرفت آینده درک می‌شوند (فالنبرگ و همکاران^{۱۹}، ۲۰۰۵) بنابراین لازم است که سازمان‌ها برای حفظ بقا و همگام با تغییرات متحول گردند و استعداد کارکنان خود را همراستا با تغییرات در جهت دستیابی به اهداف سازمان هدایت نمایند. این در حالی است که گروسمن^{۲۰} (۲۰۰۷، ص ۵۵) استراتژی مدیریت استعداد را بخشی از تغییرات ضروری قرن بیست و یکم و جزء مکمل استقرار تحول در سازمان‌ها می‌داند. استراتژی مدیریت استعداد ابزاری است که منابع انسانی سازمان را به عنوان عامل حیاتی در حفظ مزیت رقابتی پایدار، به اولویت استراتژیک سازمان مبدل می‌سازد.

بارنی^{۲۱} (۱۹۹۱، ص ۱۱۰) سرمایه انسانی را جزئی از سرمایه‌های حیاتی سازمان می‌داند و معتقد است که این سرمایه با داشتن دو خصوصیت کمیاب و غیر قابل تقلید بودن، می‌تواند منافع ویژه‌ای را برای سازمان به ارمغان آورد. به عبارت دیگر کارکنان منبع استراتژیک کلیدی هستند که برای موفقیت نهایی سازمان بسیار حیاتی می‌باشند. بسیاری از مدیران درک نموده‌اند که داشتن کارکنان متخصص و با انگیزه راهی برای دستیابی به رشد و پیشرفت می‌باشد؛ اما هنوز بعد از گذشت یک دهه از عمر دانش مهندسی مجدد و تمرکز زدائی سازمان‌ها، کارکنان نه تنها توانمند نشده‌اند بلکه بسیار خسته و تحلیل رفته به نظر می‌رسند و رهبران همچنان به جای تأکید بر سرمایه انسانی، فقط بر فرآیند کار و نتایج بازار تمرکز دارند و تصمیمات آنان در زمینه مدیریت استعداد مناسب نیست (بودریو و رامستد^{۲۲}، ۲۰۰۵).

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۷۹

13. Garavan
14. McCauley & Wakefield
15. Talent Management Strategy
16. Bhatnagar
17. Chartered Institute of Personnel and Development

18. Wellins et al.
19. Falkenberg et al .
20. Grossman
21. Barney
22. Boudreau & Ramstad

این شکاف نشان دهنده آن است که در جایی بین تئوری و عمل، سرمایه‌گرانیهای انسانی مورد سوء استفاده قرار گرفته، بیهوده تلف می‌شود و یا مفقود می‌گردد (بارلت و گوشال^{۲۳}، ۲۰۰۲). این در حالی است که امروزه وجود نخبگان در تمامی سطوح یک سازمان ضروری شناخته شده و به عنوان یک استراتژی کلیدی در حفظ برتری نسبی در برابر رقبا به حساب می‌آیند (داویس و همکاران^{۲۴}، ۲۰۰۷). درحقیقت بدون تأمین بهترین استعدادها هیچ چیز جدیدی برای سازمان وجود نخواهد داشت (سوئیتم^{۲۵}، ۲۰۰۹).

مؤلفه‌های استراتژی مدیریت استعداد

برای ایجاد عملکرد بالا در یک سازمان، لازم است که در حوزه‌هایی از قبیل ارتباطات، مدیریت عملکرد، پاداش و قدردانی، پرورش کارکنان و جو و فرهنگ باز اصلاحاتی اعمال گردد. این عوامل همگی متمرکز بر با ارزش‌ترین سرمایه سازمان یعنی کارکنان بوده و زیر بنای مدیریت استعداد را تشکیل می‌دهند (سوئیتم، ۲۰۰۹). در ادامه به توضیح هر یک از آن‌ها پرداخته خواهد شد:

۱- مدیریت عملکرد^{۳۱}

مدیریت عملکرد فرایندی است که طی آن مدیران در صددند با بالا بردن کیفیت عملکرد تیم‌ها و افراد، دسترسی به اهداف و مقاصد فعلی و آتی سازمان را میسر سازند (آرمسترانگ، ۲۰۰۹). ماندی و نتو^{۳۲} (۲۰۰۵، ص ۲۵۲) مدیریت عملکرد را متشکل از تمامی روش‌ها و قوانینی می‌دانند که مشخص کننده ی عملکرد کارکنان یک سازمان است و به ثبت مقدار کیفیت کار کارکنان می‌پردازد (هارتوگ و همکاران^{۳۳}، ۲۰۰۴). سانترل و بنتون^{۳۴} (۲۰۰۷، ص ۳۶۱) نیز معتقدند که مدیریت استعداد از طریق ایجاد همراستایی فعالیت افراد با نیازهای کسب و کار، انجام فعالیت‌ها به بهترین نحو، کمک گرفتن از مدیران صفی در مدیریت منابع انسانی، ایجاد سیاست‌های روشن و پایدار و ایجاد محیطی مناسب برای تسهیم اطلاعات موجبات بهبود عملکرد سازمان را فراهم می‌آورد.

۱) پرورش کارکنان^{۳۵}

نادلر^{۳۶} (۱۹۸۹) به عنوان نظریه پرداز پیشگام توسعه منابع

مدیریت استعداد رویکردی کلان نگر است که اهداف شرکت را در حوزه نیازهای نیروی کار تدوین نموده و عملکرد سازمان را بهبود می‌بخشد (فارلی^{۳۶}، ۲۰۰۵). مدیریت استعداد تضمین کننده آن است که کارکنان در مشاغل موجود در سازمان به طور مناسب گردش نمایند (چلوه‌ها و اسواین^{۳۷}، ۲۰۰۵) و شخص مناسب، در زمان مناسب، در شغل مناسب قرار می‌گیرد (کسلر^{۳۸}، ۲۰۰۲).

۳- ماهیت استراتژی مدیریت استعداد

مدیریت استعداد حامی تمامی اهداف فرهنگی و استراتژیکی سازمان است. بنابراین پیاده سازی آن ملزم به صرف دوره ی زمانی بلندمدت و اعمال حمایت و جلب تعهد مدیران عالی نسبت به عملیاتی نمودن آن می‌باشد (ردی و کانگر^{۳۹}، ۲۰۰۷). پایبندی به اصول مدیریت استعداد و اشتیاق برای انجام آن باید از سطوح بالا شروع شود و رفته رفته به فرهنگ سازمان تزریق گردد. ردی و کانگر (۲۰۰۷:۷۰) بیان کرده‌اند که فرآیند مدیریت استعداد، حاصل تعریف سه مشخصه تعهد، درگیری و مسئولیت پذیری است. توسعه تعهد با استخدام افراد تازه وارد شروع می‌شود و درگیری منعکس کننده درجه ای است که رهبران شرکت تعهدشان را به مدیریت استعداد نشان می‌دهند. در نهایت همه کارکنان مسئول ایجاد نظام‌ها و فرآیندهای

23. Barlett & Ghoshal
24. Davis et al
25. Sweem
26. Farley
27. Cheloha & Swain
28. Kesler
29. Ready & Conger

30. Worley et al.
31. Performance Management
32. Mondy & Noe
33. Hartog et al.
34. Cantrell & Benton
35. Employee Development
36. Nadler

انسانی، پرورش کارکنان را انتقال تجارب یادگیری سازمان یافته توسط کارفرمایان، در یک دوره ی زمانی خاص با هدف بهبود عملکرد و رشد فردی تعریف می نماید. به عبارت کلی تر، پرورش کارکنان تلاشی برای به روز رسانی دانش، مهارت و توانایی کارکنان است. طبق پژوهش های انجام شده، با حفظ افراد با استعداد در سازمان، هزینه ها به شدت کاهش می یابد. یکی از راه های حفظ کارکنان ایجاد فرصت هایی است تا آنان بتوانند مهارت های جدید را بیاموزند و توانایی خود را توسعه دهند.

۲) پاداش و قدردانی^{۳۷}

سازمان ها از طریق استراتژی ها، خط مشی ها و فرایندها ارزش کارکنان خود را تعیین می نمایند و بر طبق این مصوبات افرادی را که برای دستیابی به اهداف سازمان همکاری نموده اند، شناسایی و تشویق می کنند (آرمسترانگ، ۲۰۱۰). استراتژی مدیریت استعداد با اتکاب فرآیند مدیریت عملکرد مبنایی را برای شناسایی و پرداخت پاداش به کارکنان با استعداد فراهم می نماید (آرمسترانگ، ۲۰۰۹). تنظیم مطلوب سیستم پاداش می تواند جذب و نگهداری کارکنان با استعداد را تسهیل نماید (بارلت و گووشال، ۱۹۹۵).

۳) ارتباطات^{۳۸}

یکی از نقش ها و وظایف مدیران، ایجاد ارتباطی منطقی و روشن بین اجزاء واحدها و افراد مختلف سازمان است. ارتباطات سازمانی یک فرآیند دوسویه در انتقال پیام میان مدیران و کارمندان می باشد. منظور از ارتباطات، تعامل انسانی از طریق گفتگو و استفاده از زبان بدن در هنگام ایجاد روابط است (اسمیت و راپ، ۲۰۰۲). ارتباطات رفتارهای انسانی هستند که تسهیم مفاهیم را تسهیل می کنند و باعث مبادله اطلاعات و ایده ها در سازمان می شوند (آرمسترانگ، ۲۰۱۰). مدیران می دانند که کارکنان توانمند، باید کارکنان آگاهی باشند. اگر کارکنان مسائل کسب و کار را درک نکنند، نمی توانند برای سازمان خود ارزش آفرین باشند (غلام زاده و همکاران، ۱۳۸۷). بنابراین وجود ارتباط سالم در سازمان به کارکنان اجازه می دهد تا در مورد شیوه های درست انجام کار آگاهی

یابند و حوزه هایی که نیاز به بهبود دارند را تشخیص داده و اصلاح نمایند. همچنین این امکان را فراهم می سازد تا کارکنان اولویت های سازمانی را شناخته و از توقعات سازمان و سرپرستان درک بهتری بدست آورند (اسمیت و لاندن، ۲۰۰۹). تمامی خصایص فوق باعث می گردد تا افراد به کارکنان دانشی تبدیل شده و در جهت استفاده حداکثر از توان خود برای دستیابی به اهداف سازمان گام بردارند.

۴) جو و فرهنگ باز^{۳۹}

مفهوم جو سازمانی، دلالت بر مجموعه ای از ویژگی های درونی نسبتاً پایدار یک سازمان دارد که آن را از سازمان های دیگر متمایز ساخته است و بر رفتار کارکنان و اثربخشی سازمان تأثیر قابل توجهی دارد. منبع توصیف و تبیین جو، ادراک و احساس مشترک افراد از ویژگی های عینی و محسوس سازمان است (علیخانی، ۱۳۸۸). جو سازمانی نمایی از ویژگی های ظاهری فرهنگ است که از ادراکات و نگرش های کارکنان ناشی می شود. در واقع جو نمای قابل دید و فرهنگ بخش غیرقابل رؤیت سازمان می باشد (خلیلی و مشیکی، ۱۳۸۷).

جمع بندی پنج مؤلفه فوق، شرایط را برای اجرای اصول استراتژی مدیریت استعداد در سازمان هموار می نماید و جذب و نگهداری افراد با استعداد را در سازمان امکان پذیر می نماید. بنابراین پرداختن به مبحث استراتژی مدیریت استعداد به عنوان عاملی تسری بخش در دستیابی سازمان به شرایطی مطلوب و رقابتی، امری مفید و ضروری به نظر می آید.

چارچوب مفهومی پژوهش

در مدلی که سوئیم برای ارزیابی استراتژی مدیریت استعداد طراحی نموده است تمامی مؤلفه هایی که در بخش قبل توضیح آن ها بیان گردید، به بهترین نحو ممکن گنجانده شده اند. بنابراین در این پژوهش نیز برای سنجش سطح استراتژی مدیریت استعداد در شهرداری شهر اصفهان از مدل سوئیم استفاده شده است. همانطور که اشاره شد این مدل دارای ابعاد زیر می باشد.

37. Reward and Recognition

38. communication

39. Smith and Rupp

40. Smither & London

41. Open climate/culture

نمودار ۱. چارچوب مفهومی پژوهش

جهت سنجش روایی محتوای پرسشنامه از روایی صوری استفاده شده است به صورتی که پرسشنامه به رؤیت تنی چند از کارشناسان، صاحب نظران و استادان متخصص علم مدیریت رسید و پس از انجام پاره‌ای اصلاحات مورد تایید قرار گرفت و برای تعیین پایایی پرسشنامه از آلفای کرونباخ استفاده شده است که ضریب آن برابر با ۰/۹۵ برآورد گردید، که بیانگر اعتبار بالای سوالات پرسشنامه می‌باشد.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS استفاده شده است. روش‌های آماری مورد استفاده در این پژوهش شامل روش‌های آمار توصیفی (میانگین، جداول فراوانی و غیره) و آمار استنباطی (آزمون t تک نمونه‌ای، آزمون فریدمن و آزمون همبستگی پیرسون) می‌باشد.

یافته‌های پژوهش

در ابتدا آمار توصیفی ابعاد پنج‌گانه‌ی استراتژی مدیریت استعداد در جدول شماره ۱ به نمایش گذاشته شده است. همانطور که مشاهده می‌شود از بین ابعاد پنج‌گانه استراتژی مدیریت استعداد، مؤلفه «ارتباطات» دارای بیشترین میانگین، کمترین انحراف معیار و کمترین ضریب پراکندگی است و «پاداش و قدردانی» دارای کمترین میانگین می‌باشد.

سوال‌های پژوهش

۱- میزان حاکمیت مؤلفه‌های «ارتباطات»، «مدیریت عملکرد»، «پاداش و قدردانی»، «پرورش کارکنان» و «جو و فرهنگ باز» در شهرداری شهر اصفهان در چه سطحی است؟

۲- اولویت حاکمیت مؤلفه‌های استراتژی مدیریت استعداد در شهرداری شهر اصفهان چگونه است؟

۳- آیا میان مؤلفه‌های پنج‌گانه استراتژی مدیریت استعداد همبستگی وجود دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی بوده و دارای روش توصیفی- پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی کارکنان دارای مدرک تحصیلی دیپلم و بالاتر شهرداری شهر اصفهان می‌باشد. نمونه‌گیری به روش خوشه‌ای انجام گرفته است، به صورتی که از میان ۱۴ منطقه و هفت معاونت تحت نظارت شهرداری شهر اصفهان، مناطق پنج، نه، سیزده و معاونت‌های اداری- مالی، پژوهش و برنامه ریزی، فرهنگی- اجتماعی و شهرسازی به عنوان واحدهای تشکیل دهنده حجم جامعه انتخاب گردیدند و در نهایت حجم نمونه‌ی این پژوهش ۲۱۷ نفر برآورد گردید که این تعداد پرسشنامه به صورت تصادفی میان کارکنان معاونت‌ها و مناطق مذکور توزیع و جمع‌آوری گردید.

جدول ۱. آمار توصیفی ابعاد پنج گانه استراتژی مدیریت استعداد؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

ضریب پراکندگی	انحراف معیار	میانگین	ابعاد استراتژی مدیریت استعداد
۰/۰۴۵	۰/۶۶۶	۳/۶۹۵۹	ارتباطات
۰/۰۵۲	۰/۷۷۴	۳/۳۱۰۷	مدیریت عملکرد
۰/۰۵۱	۰/۷۶۲۸	۲/۹۵۰	پاداش و قدردانی
۰/۰۵۱	۰/۷۵۴	۳/۱۲۳۴	پرورش کارکنان
۰/۰۴۶	۰/۶۹۰	۳/۳۵۶	جو و فرهنگ باز

نتایج آزمون t تک نمونه ای

در راستای پاسخ گویی به سوال اول پژوهش، از آزمون t تک نمونه ای با نقطه برش ۳ (سطح متوسط در مقیاس ۵ گزینه ای لیکرت) استفاده شده است در این آزمون فرضیه‌ها و نحوه تصمیم گیری به شرح زیر است:

$$\begin{cases} H_0: \mu = 3 \\ H_1: \mu \neq 3 \end{cases}$$

- هرگاه حد پایین و بالا منفی باشند، میانگین بُعد مورد بررسی از مقدار آزمون (۳) کوچکتر است. به بیان دیگر، بُعد مورد بررسی در سطح مناسب نیست.

- هرگاه حد پایین منفی و حد بالا مثبت باشد، میانگین بُعد با مقدار آزمون (۳) تفاوت معنادار ندارد و در سطح متوسط است (مؤمنی، ۱۳۸۹).

بر اساس نتایج جدول ۲ می توان اینگونه بیان نمود که ابعاد ارتباطات، مدیریت عملکرد، پرورش کارکنان و جو و فرهنگ باز دارای سطح معناداری کوچکتر از میزان خطا هستند. بنابراین H_۰ رد شده و H_۱ مبنی بر عدم برابری میانگین این مؤلفه‌ها با عدد ۳ پذیرفته می شود. در مرحله دوم با توجه به مثبت بودن حد بالا و پایین نتایج آزمون این مؤلفه‌ها، می توان در سطح اطمینان ۹۵٪ بیان کرد که میانگین مؤلفه‌های مورد بررسی از عدد ۳ بزرگتر بوده و در سطح بالاتری از متوسط قرار دارند؛ اما سطح معناداری مؤلفه پاداش و قدردانی کمتر از ۰/۰۵ بوده و بیانگر آن است که این مؤلفه در شهرداری شهر اصفهان در حد متوسط می باشد.

در سطح اطمینان ۹۵٪ در صورتی که سطح معناداری بزرگتر از میزان خطا (۰/۰۵) باشد، H_۰ پذیرفته می شود. در صورتی که سطح معناداری کوچکتر از میزان خطا است، H_۰ رد و H_۱ پذیرفته می شود. با توجه به این که این آزمون به صورت دو دامنه است به منظور اظهار نظر بهتر در خصوص سطح حاکمیت ابعاد پنج گانه ی استراتژی مدیریت استعداد، بر اساس مقادیر حد بالا و حد پایین (μ_۱-μ_۲) می توان گفت:

- هرگاه حد پایین و بالا مثبت باشند، میانگین بُعد مورد بررسی از مقدار آزمون (۳) بزرگتر است. به بیان دیگر، بُعد مورد بررسی در سطح مناسب است.

جدول ۲. نتایج آزمون t تک نمونه ای

نتیجه آزمون	(μ _۱ -μ _۲)		سطح معناداری	t محاسبه شده	ابعاد استراتژی مدیریت استعداد
	حد پایین	حد بالا			
H. رد	۰/۶۰۶۶	۰/۷۸۵۱	۰/۰۰۰	۱۵/۳۶۹	ارتباطات
H. رد	۰/۲۰۷۰	۰/۴۱۴۴	۰/۰۰۰	۵/۹۰۷	مدیریت عملکرد
H. پذیرش	-۰/۱۵۱۲	۰/۰۵۲۹	۰/۳۴۴	-۰/۹۴۹	پاداش و قدردانی
H. رد	۰/۰۲۲۵	۰/۲۲۴۳	۰/۰۱۷	۲/۴۱۰	پرورش کارکنان
H. رد	۰/۲۶۴۲	۰/۴۴۹۰	۰/۰۰۰	۷/۶۰۶	جو و فرهنگ باز

جدول ۳. نتایج آزمون فریدمن

Ranks		Test Statistics ^a	
	Mean Rank		
ارتباطات	۴.۲۶	N	۲۱۷
پرورش کارکنان	۲.۴۷	Chi-Square	۲۴۷.۸۱۹
مدیریت عملکرد	۳.۰۳	df	۴
جو و فرهنگ باز	۳.۱۹	Asymp. Sig.	۰.۰۰۰
پاداش و قدردانی	۲.۰۵	a. Friedman Test	

جدول ۴. ماتریس همبستگی پیرسون میان مؤلفه‌های پنج گانه استراتژی مدیریت استعداد

Correlations						
		ارتباطات	پرورش کارکنان	مدیریت عملکرد	جو و فرهنگ باز	پاداش و قدردانی
ارتباطات	Pearson Correlation	۱				
	Sig. (۲-tailed)					
	N	۲۱۷				
پرورش کارکنان	Pearson Correlation	۰.۷۰۳**	۱			
	Sig. (۲-tailed)	۰.۰۰۰				
	N	۲۱۷	۲۱۷			
مدیریت عملکرد	Pearson Correlation	۰.۷۴۳**	۰.۷۹۳**	۱		
	Sig. (۲-tailed)	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰			
	N	۲۱۷	۲۱۷	۲۱۷		
جو و فرهنگ باز	Pearson Correlation	۰.۵۸۹**	۰.۶۷۸**	۰.۶۸۶**	۱	
	Sig. (۲-tailed)	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰		
	N	۲۱۷	۲۱۷	۲۱۷	۲۱۷	
پاداش و قدردانی	Pearson Correlation	۰.۶۳۳**	۰.۷۳۴**	۰.۷۶۰**	۰.۵۹۵**	۱
	Sig. (۲-tailed)	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	
	N	۲۱۷	۲۱۷	۲۱۷	۲۱۷	۲۱۷

** Correlation is significant at the ۰.۰۱ level (۲-tailed).

قدردانی» بیشترین تأثیر را در افزایش سطح استراتژی

مدیریت استعداد دارا هستند.

نتایج آزمون همبستگی

در راستای پاسخگویی به سوال سوم مبنی بر وجود رابطه همبستگی میان مؤلفه‌های پنج‌گانه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. در این آزمون فرضیه‌ها به شرح زیر می‌باشند:

همبستگی معنی داری بین مؤلفه‌های استراتژی مدیریت استعداد وجود ندارد. $H_0: P = 0$

همبستگی معنی داری بین مؤلفه‌های استراتژی مدیریت استعداد وجود دارد. $H_1: P \neq 0$

همانطور که مشاهده می‌کنید، با توجه به کوچکتر بودن

نتایج آزمون فریدمن

در راستای پاسخگویی به سؤال دوم، از آزمون فریدمن استفاده شده است. در این آزمون فرضیه‌ها به شرح زیر می‌باشند:

اولویت مؤلفه‌ها یکسان است: H_0

اولویت مؤلفه‌ها یکسان نیست: H_1

جدول شماره ۳ اولویت‌های شهرداری شهر اصفهان را در پنج مؤلفه استراتژی مدیریت استعداد نشان می‌دهد. همانطور که مشخص است، با توجه به کوچکتر بودن Sig از ۰/۰۵ می‌توان نتیجه گرفت که اولویت مؤلفه‌های پنج گانه با یکدیگر متفاوت می‌باشد. به گونه‌ای که به ترتیب اولویت، مؤلفه‌های «ارتباطات»، «جو و فرهنگ باز»، «مدیریت عملکرد»، «پرورش کارکنان» و «پاداش و

سطح معناداری محاسبه شده از میزان ۰/۰۵ می‌توان نتیجه‌گرفت که در سطح اطمینان ۹۵٪ میان همه مؤلفه‌ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به اهمیت روزافزون منابع انسانی به عنوان عامل مهم تحول سازمان‌ها در عصر رقابت، پرورش و بهبود مستمر منابع انسانی و پرورش آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد. بر این اساس، شناخت شکاف‌های موجود در سازمان و ارائه راه حل‌های اصولی و منطقی در جهت توانمندسازی و توسعه‌ی کارکنان باید در رأس وظایف و مشغله‌های فکری مدیران قرارگیرد.

نتایج آزمون تک نمونه‌ای مبنی بر بالا بودن سطح حاکمیت چهار مؤلفه از پنج مؤلفه تشکیل دهنده استراتژی مدیریت استعداد، بیانگر این است که استراتژی مدیریت استعداد در شهرداری شهر اصفهان دارای شرایط نسبتاً مناسبی است؛ اما همچنان نیاز به بهبود و اصلاح شرایط برای پیاده‌سازی این استراتژی در جهت رشد و ارتقاء آتی سازمان احساس می‌گردد. همانطور که بیان گردید همه‌ی مؤلفه‌ها به جز مؤلفه پاداش و قدردانی در سطحی بالاتر از متوسط قرار دارند. بنابراین می‌توان بیان نمود که، به نظر کارکنان میزان پاداش‌های دریافتی در برابر عملکرد آنان ناچیز و نامناسب بوده و باید برای بهبود سیستم پاداش اقداماتی صورت پذیرد تا پاداش‌های سازمانی متناسب با انتظارات و علایق دریافت‌کنندگان آن طراحی شده و تخصیص یابد. در این زمینه معماری مجدد نظام پاداش‌های سازمانی برای نهادینه‌سازی ارزش‌های مورد تأکید مدیریت در سازمان می‌تواند مؤثر واقع گردد.

نتایج آزمون فریدمن نمایانگر اولویت برتر مؤلفه «ارتباطات» در بهبود سطح حاکمیت استراتژی مدیریت استعداد می‌باشد. بنابراین شایسته است شهرداری فضایی را فراهم نماید که در آن گفتمان‌های داخلی و گروهی و یادگیری جمعی به شکل یکی از رویه‌های جاری و هنجارهای متداول در آید و به این صورت ارتباطات در سازمان تسریع و انتقال دانش امکان‌پذیر گردد و از این طریق توانایی‌ها و مهارت‌های کارکنان

پرورش یابد.

در نهایت با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون، استنتاج می‌گردد که مؤلفه‌های زیربنایی استراتژی مدیریت استعداد همگی دارای رابطه مثبت و معناداری با یکدیگر می‌باشند و با توجه به بالا بودن ضرایب همبستگی آن‌ها، می‌توان این‌گونه بیان نمود که بهبود و افزایش هر یک از مؤلفه‌ها، موجب افزایش فزاینده‌ی دیگر مؤلفه‌ها می‌گردد و از طریق سینرژی ایجاد شده سطح استراتژی مدیریت استعداد افزایش می‌یابد.

منابع و ماخذ

- ۱- آرمسترانگ، مایکل (۱۳۸۱) *مدیریت استراتژیک منابع انسانی*، ترجمه سید محمد اعرابی و داود ایزدی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ۲- تونکه نژاد، ماندنی و داوری، علی (۱۳۸۸) توسعه منابع انسانی با رویکرد جامعه شناختی سازمان، *فصلنامه پژوهش‌های مدیریت انسانی دانشگاه جامع امام حسین (ع)*، سال اول، شماره ۳: ص ۸۰-۵۱.
- ۳- خلیلی شجاعی، وهاب و مشبکی، اصغر (۱۳۸۷) *چهارمین کنفرانس توسعه منابع انسانی: رابطه هوش عاطفی مدیران با جو سازمانی و تأثیر آن بر پیاده‌سازی فرهنگ سازمانی یادگیری*، تهران: انتشارات سرآمد.
- ۴- علامه، سیدمحسن و قاسم آقایی، مریم (۱۳۸۷) *نخبگان و شکوفایی سازمانی در عصر اقتصاد دانایی*، *نشریه علمی مدیریت*، ش ۱۴۱، ص ۸-۵.
- ۵- علیخانی، محمد حسین (۱۳۸۸) *بررسی جو سازمانی یک مجتمع دانشگاهی و پی‌آمدهای قصد نشده ناشی از آن*، *فصلنامه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی دانشگاه جامع امام حسین (ع)*، سال اول، ش ۳، ص ۲۵-۴۹.
- ۶- غلام زاده، داریوش؛ پارسا، امین و درویش، سمانه (۱۳۸۷) *مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس توسعه منابع انسانی: الگوی آسیب‌شناسی ارتباطات داخلی*، تهران: انتشارات سرآمد.
- ۷- مؤمنی، منصور (۱۳۸۹) *تحلیل آماری با استفاده از SPSS*، تهران: انتشارات کتاب‌نو.

8. Armstrong M.(2010)."Armstrong's Essential Human Resource Management Practice". London and Philadelphia: Kogan page.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۸۵ ■

9. Armstrong M.(2009)."Armstrong's Handbook of Performance Management".(4th ed). London and Philadelphia: Kogan page.
10. Barney, J. (1991). "Firm resources and sustained competitive advantage". Journal of Management. vol.77, No.1, pp: 99-120.
11. Barlett, C. A., & Ghoshal, S. (2002). "Building competitive advantage through people". Sloan Management Review, vol.43, No.2, pp:34-41.
12. Bhatnagar, J.(2007). "Talent Management Strategy of employee engagement in Indian ITES employees". Employee Relations. Vol. 29, No. 6, pp. 640-633.
13. Boudreau, J. W & Ramstad, P. M. (2005). "Talentship and the new paradigm for Human Resource Management: From professional practices to strategic talent decision science". Human Resource Planning, vol.28, No.2, pp: 17-26.
14. Cantrell, S & Benton, J.M.(2007). "The Fire essential Practices of a Talent multiplier". Business strategy series. Vol. 8, No. 5, Pp. 358-364.
15. Chadwick, C.(2005)."The Vital Role of Strategy in Strategic Human Resource Management Education ". Human Resource Management Review. Vol.15, No.3.
16. Cheloha, R., & Swain, J. (2005). "Talent management system key to effective Succession planning". Canadian HR Reporter, vol.18 , No.17, pp.5-7.
17. CIPD.(2006). "Reflections on Talent Management: change Agenda". London: CIPD.
18. Davis, T; Cutt, M; Flynn, N; Mowel, P & Orme, S.(2007)." Talent Assessment:A New Sterategy for Talent Management".Gawer House.
19. Falkenberg, J; Stensaker, I; Meyer, C. B & Haueng, A.C.(2005)."Research in Organizational Change and Development ". Oxford, Vol. 15, pp. 31-62
20. Farley, C. (2005). "HR's role in talent management and driving business results". Employment Relations Today, vol.32, No.1, pp: 55-61.
21. Garavan, T.N.(2004)."Exploring HRD: A levels of Analysis Approach". Human Resource Development Review. Vol.3, No.4, pp:417-441.
22. Grossman, R. J. (2007)." IBM's HR takes a risk". HR Magazine. Vol.52, No.4, pp: 54-59.
23. Hartog, D; Boselie, P & Paauwe, J.(2004)."Performance management: A model and research agenda". Applied Psychology: An International Review.Vol. 53, No. 4, p. 557.
24. Hughes, J.C & Rog, E.(2008)." Talent management: A strategy for improving employee recruitment, retention and engagement within hospitality organizations ". International Journal of Contemporary Hospitality Management.Vol. 20, No. 7, pp. 743-757.
25. Kesler, G. C. (2002)." Why the leadership bench never gets deeper : ten insights about executive talent development". Human Resource Planning , vol.25,No.1,pp.32-44.
26. Lewis, R & Heckman, R.(2006)."Talent Management". Human Resource Management Review. Vol. 16, pp. 139-154.
27. Lynham, S.A.(2000)."Theory Building in the Human Resource Development profession". Human Resource Development Quarterly. Vol.11, No.2, pp:159-178.
28. McCauley, C & Wakefield, M. (2006)."Talent management in the 21st century: Help your company find, develop and keep its strongest workers". The Journal for Quality & Participation, Vol.29, No.4, pp: 4-7.
29. Miller, D.(2006)."Strategic Human Resource Management Stores". Journal of Retailing and Services. Vol.13, pp:99- 109.
30. Mondy, R & Noe, R. (2005)."Human Resource Management". 9th ed. Upper Saddle, NJ: Pearson Prentice Hall.
31. Nadler, L & Nadler, Z.(1989). "Developing Human Resource". Sanfrancisco: Jossey_Bass press.
32. Ready, D. A., & Conger, J. A. (2007). Make your company a talent factory. Harvard Business Review, Vol.85, No.6, pp:68-77.
33. Rouna, W & Root, A.(2000)."An Investigation in to Core Beliefs Underlying the profession of Human Resource Development ". university of Minnesota. Human Resource Development Research center.St. paul, MN.
34. Sandler, S.(2003)."The Changing Face of Talent Management". HR Focus. Vol. 80, No. 5, pp.13-15.
35. Smith, A. , and Rupp, W.(2002). "Communication and Loyalty among knowledge workers:a resource of the firm theory view. " journal of knowledge management , 6, 250-260.
36. Smither, J.W & London, M.(2009)." Performance Management". San Francisco: Jossey-Bass.
37. Sweem s.L.(2009)."Leveraging Employee Engagement through a Talent Management Strategy: Optimizing Human Capital through Human Resources and Organization Development Strategy in a Field Study".Benedictine university.
38. Wellins, S; Smith, B & Rogers, W.(2006). "Talent Management". Pittsburgh, PA: Development Dimensions International Press.
39. Worley, C. D., Hitchin, D. E., & Ross, W. D. (1996)." Integrated strategic change". Reading, MA: Addison-Wesley.

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

ارزیابی پیامدهای اجتماعی پروژه تونل توحید در شهر تهران

محمد فاضلی - استادیار دانشگاه مازندران، مازندران، ایران.

اردشیر بهرامی* - کارشناس ارشد توسعه اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

عذرا محمدی - کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران.

فاطمه شفیعی خورشیدی - کارشناس ارشد سنجش از دور و سیستم اطلاعات جغرافیایی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

مریم کمره‌ای - کارشناس ارشد توسعه اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Assessing the social aftermaths of Tohid tunnel project in the city of Tehran

Abstract:

Tohid tunnel has been built by Tehran's municipality to decrease traffic (in 4 districts "2, 6, 10, 11"), environmental pollution and gas consumption of vehicles. Construction of this tunnel took 29 months, from Khordad 1386 to Bahman 1388. Construction process and after completion, the tunnel itself have had many positive and negative effects on target groups. Effects of the project have been assessed using 10 step ETA method and a method which is a combination of the quantitative (survey and survey journey, with 1420 person) and qualitative (280 in-depth interview with persons and groups) methods. Results are showing that during construction; heavy traffic, economical damage, social problems, environmental pollution (dust, noise) and respiratory and mental problems have occurred extensively that caused problems for habitants of the areas, drivers and shop keepers of the area. When the tunnel has become available for use, it has had positive effects for people who live in northern and southern parts of the city but others who have had no access to the tunnel have not benefited from it. Researchers suggest that by constructing this tunnel, Tehran's municipality increased social injustice instead of social justice. To compensate this social injustice there are some suggestions like developing green spaces, cutting off municipality tax, developing ways to access the tunnel, changing the ventilation system of the tunnel.

Keywords: Tohid Tunnel, City of Tehran, Assessing social effects, Social aftermaths

چکیده

پروژه تونل توحید با هدف کاهش ترافیک در چهار منطقه ۲، ۶، ۱۰ و ۱۱ به ویژه گره ترافیکی میدان توحید، کاهش آلودگی‌های زیست محیطی، کاهش مصرف سوخت توسط شهرداری تهران احداث شده است. فعالیت مربوط به ساخت این پروژه ۲۹ ماه از خرداد ۱۳۸۶ تا بهمن ۱۳۸۸ به طول انجامیده است. اجرای این پروژه در حین ساخت و مرحله بهره‌برداری اثرات و پیامدهای مثبت و منفی زیادی بر جامعه تحت تأثیر داشته است. ارزیابی پیامدهای پروژه با تکیه بر مراحل دهگانه اتا و ترکیبی از روش‌های کمی (پیمایش و پیمایش سفر، ۱۴۲۰ نفر) و کیفی (۲۸۰ مصاحبه عمیق فردی و گروهی)، انجام گرفته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد پروژه در «مرحله بهره‌برداری» اثرات مثبتی در زمینه شاخص‌های ترافیکی، اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و بهداشتی برای مناطق شمالی و جنوبی شهر تهران داشته، اما محلات همجوار تونل به دلیل عدم دسترسی به تونل، کمترین بهره و استفاده از تونل برده‌اند. استدلال محققان این است که شهرداری با ساخت تونل نه تنها «عدالت اجتماعی» را در بین شهروندان برقرار نکرده بلکه نابرابری‌های اجتماعی را در بین محلات و مناطق تحت تأثیر افزایش داده است. جهت اثربخشی پروژه و اجرای عدالت اجتماعی در شهر، راهکارهای (بخشش مالیات و عوارض شهرداری، احداث فضای سبز، ایجاد دسترسی محلات به تونل، تغییر سیستم تهویه هوای تونل و غیره) در جهت جبران خسارات آسیب‌دیدگان پیشنهاد می‌شود.

واژگان کلیدی: تونل توحید، شهر تهران، ارزیابی اثرات اجتماعی، پیامدهای اجتماعی.

توانسته‌اند در زمینه دستیابی به اهداف مورد نظر پروژه همچون کاهش ترافیک، آلودگی‌های زیست‌محیطی (هوا و صدا) و مصرف سوخت) موفق عمل کنند؟ در نهایت رضایت شهروندان به ویژه رانندگان و مسافران استفاده‌کننده از تونل توحید مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت.

شهرداری تهران، احداث تونل را در فهرست «پروژه‌های مشمول ارزیابی پیامد اجتماعی» اعلام کرده است (دفتر مطالعات اجتماعی فرهنگی شهرداری تهران، ۱۳۸۹، ص ۲۸). هدف از احداث تونل توحید، رفع مشکل ترافیکی در حدفاصل بزرگراه چمران و نواب، صرفه‌جویی در مصرف سوخت و کاهش آلودگی‌های هوا، صوتی و بصری عنوان شده است. استقرار کارگاه‌های تهیه بتن برای ساخت تونل، حفاری و خاک‌برداری مشکلاتی مانند آلودگی‌های زیست‌محیطی، ناراحتی‌های روحی و روانی، اختلال در دسترسی‌ها و تردد، اختلال در کسب و کار کسبه و مشاغل شهروندان، ترافیک سنگین شبکه معابر، اختلال در ارائه خدمات شهرداری و کثیفی محلات و... به همراه داشته است. اما با بهره‌برداری از تونل، پیش‌بینی می‌شود، اثرات مثبتی در زمینه ترافیکی، زیست‌محیطی، اجتماعی برای شهروندان تهران (اغلب مثبت و در سطح کلان) ایجاد شده باشد.

پژوهش حاضر در راستای شناخت پیامدهای پروژه بر اجتماع تحت‌تأثیر، ارائه راهکارهای جبرانی برای زیان‌دیدگان و طراحی نظام‌های نظارتی و مدیریتی برای رفع نقائص فنی پروژه است. راهکارها در جهت تقویت اثرات مثبت و کاهش اثرات منفی پروژه ارائه می‌گردد. از نتایج این پژوهش می‌توان در پروژه‌های تونل‌سازی شهری کشور همچون پروژه تونل صدر - نیایش، امیرکبیر تهران و غیره استفاده کرد. مسئولین و مدیران توسعه شهری با استفاده از نتایج این پژوهش می‌توانند با دیدی بازتر و پیش‌بینی بروز اثرات منفی پروژه‌های شهری و شناسایی گروه‌های تحت‌تأثیر از اتلاف هزینه‌ها و رخ دادن تعارضات اجتماعی جلوگیری کنند. فرآیند اجرای پروژه موجب تحمیل هزینه‌های اقتصادی - اجتماعی زیادی به بخش‌های مختلف جامعه و مسئولین شده است. شهرداری تهران در تلاش برای شناسایی اثرات

شهر تهران به عنوان پایتخت کشور در عمر طولانی خود به عنوان مرکز سیاسی، اداری، تجاری، فرهنگی و غیره، از گسترش مکانی و انبوه اجتماعی زیادی برخوردار شده است. قابلیت‌ها و ظرفیت‌های وجودی شهر تهران موجب شده بخش زیادی از جمعیت و امکانات کشور در آن متمرکز شود. وجود نابرابری اجتماعی و اقتصادی، بین کلان شهر تهران و سایر استان‌ها و مراکز شهری موجب سرازیر شدن جمعیت جویای کار و علاق‌مند پیشرفت، به تهران شده است. جمعیت زیاد و تراکم بالای انسانی و مادی در آن مشکلات عدیده‌ای در زمینه‌های زیرساختی، شبکه حمل‌ونقل شهری، ترافیکی، آلودگی‌های زیست‌محیطی (هوا، صدا)، ایجاد کرده است. شهرداری تهران به عنوان نهادی اجتماعی و خدمات‌رسان به شهروندان، تاکنون تلاش‌های زیادی برای برطرف کردن مشکلات ترافیکی شهر انجام داده است. در این راستا می‌توان به گسترش خطوط مترو، اتوبوسرانی سریع‌السیر، تعریض بزرگراه‌ها، پل‌های زیرگذر و روگذر و غیره، طی دهه‌کثونی اشاره کرد.

پروژه تونل توحید نیز به عنوان بزرگترین پروژه شهری کشور، در تهران با هدف کاهش ترافیک و دستیابی آسان شمال به جنوب، کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی (هوا و صدا) و کاهش مصرف سوخت، در خرداد ماه ۱۳۸۶ توسط شهرداری تهران آغاز و در بهمن ماه ۱۳۸۸ به بهره‌برداری رسید. این پروژه در مرحله ساخت پیامدهای منفی زیادی برای شهروندان محلات توحید، نصرت، جمهوری، اسکندری، دخیانیا، سلسبیل شمالی و جنوبی که در همجواری تونل واقع شده‌اند، داشته است. اما در مرحله بهره‌برداری پروژه، استفاده و بهره‌چندانی از پروژه نبرده‌اند. تمرکز اصلی مقاله حاضر، بر مطالعه پیامدهای پروژه تونل بر شهروندان تهرانی در «مرحله بهره‌برداری» است. این مطالعه با گذشت ۱۰ ماه از اجرای پروژه صورت گرفته است. یکی از اهداف مقاله بررسی این موضوع است که، آیا مدیران شهرداری تهران با اجرای پروژه تونل توحید تا چه حد توانسته‌اند مشکل ترافیک محدوده مورد نظر را بر طرف نمایند؟ و چقدر

ارزیابی اثرات حمل و نقل استراتژیک^۱، با اهداف لحاظ شده در مطالعه حاضر، هم راستا است. در این پژوهش مفهوم «پایداری اجتماعی» در حمل و نقل شهری مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و ارزیابی اثرات استراتژیک طرح‌های حمل و نقل بسط داده شده‌اند. پایداری اجتماعی در بحث‌های مربوط به برنامه‌ریزی حمل و نقل به معنای منافع و اثرات مختلف و متنوع حمل و نقل است که باید در نظر گرفته شوند. همچنین برابری در حمل و نقل به توزیع این اثرات قابل ارجاع است و منافع ناشی از حمل و نقل نیز به امکان‌پذیری تحرک و یا امکان‌پذیری برای تحرک قابل ارجاع است. اثرات ناسازگار حمل و نقل به کیفیت زندگی زیست‌محیطی قابل توجه است: سلامتی، ایمنی، امنیت و آرامش (MileRide, 2003).

۲-۲. مبانی نظری

در بخش مبانی نظری پژوهش، با هدف دستیابی به مدل نظری تحقیق، از نظریات حوزه توسعه پایدار اجتماعی شهری، شهر و عدالت اجتماعی، آلودگی هوا، آلودگی صوتی استفاده کرده‌ایم.

۲-۲-۱. توسعه و توسعه پایدار

توسعه به معنای کنش‌هایی است که به منظور سوق دادن جامعه به سوی تحقق مجموعه‌ای منظم از شرایط زندگی جمعی و فردی صورت می‌گیرد که در ارتباط با بعضی از ارزش‌ها، مطلوب تشخیص داده می‌شود (گی‌روشه، ۱۳۷۶، ص ۱۶۵). توسعه پایدار، فرآیندی چند بعدی و به مفهوم تغییرات پایدار اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی جهت افزایش و ترقی رفاه و خوشبختی طولانی‌مدت کل اجتماع است (موسلی، ۲۰۰۰، ص ۱۲). از نظر کمیسیون جهانی محیط زیست، توسعه پایدار عبارت است از فرآیند تغییر در استفاده از منابع، هدایت سرمایه‌گذاری‌ها، سمت‌گیری توسعه تکنولوژی و تغییری نهادی که با نیازهای حال و آینده سازگار باشد (unesco، ۱۹۹۷). برخی شاخص‌ها و اهداف اصلی که در طرح‌های توسعه پایدار دنبال می‌شود، عبارت است از: وجود یک طرح جامع منطقه‌ای،

منفی وارده بر محدوده متأثر از اقدام توسعه‌ای و جبران خسارات است. بنابراین در چنین شرایطی ارزیابی اثرات اجتماعی بر جامعه تحت تأثیر از اهمیت بالایی برخوردار است. ساخت تونل، منابع اجتماع، زیرساخت‌های عمومی از جمله بزرگراه‌ها و خیابان‌های همجوار تونل را تحت تأثیر قرار داده است. بر اساس طرح مسأله فوق، ارزیابی اثرات اجتماعی پروژه تونل توحید بر شهر تهران در دوره «بهره‌برداری» ضروری است. در این بررسی سؤالات زیر مطرح می‌شود:

۱. مهم‌ترین اثرات پروژه تونل توحید پس از «بهره‌برداری» بر جامعه تحت تأثیر کدامند؟
۲. برندگان و بازندگان پروژه در دوره مورد مطالعه کدامند و نحوه زیان یا نفع‌شان به چه صورت بوده است؟
۳. راهکارهای جبران و تعدیل پیامدهای پروژه، جهت کاهش اثرات منفی و تقویت اثرات مثبت کدامند؟
۴. میزان رضایت شهروندان از شهرداری تهران در زمینه اجرای پروژه تونل توحید به چه صورت است؟

۲- مرووری بر مبانی نظری پژوهش

۲-۱- پیشینه تحقیق

در بخش پیشینه تحقیق، نتایج تحقیق «ارزیابی اثرات اجتماعی گسترش و بهسازی بزرگراه تیکا- نایروبی (۲۰۰۲ - ۲۰۰۸)» آفریقا مورد توجه قرار است. این بزرگراه به طول ۴۵ کیلومتر مرکز شهر نایروبی کنیا را به بایول در اتیوپی متصل نموده است. نتایج پروژه طی فرایندهای زیر نشان داده شده است: (۱) افزایش تجارت به دلیل ایجاد پل ارتباطی بین قسمت شرقی و شمالی کنیا، اتیوپی و سومالی، (۲) تخریب محیط‌زیست به دلیل گرد و خاک کارگاه‌های ساختمانی، (۴) آلودگی هوا و آب در پروسه زندگی مردم منطقه تحت تأثیر، (۵) فرسودگی خاک، (۶) از بین رفتن محصولات کشاورزی. با بهره‌برداری پروژه تقریباً اثرات منفی با اقدامات انجام گرفته از بین رفته و این طرح باعث ایجاد فرصت‌های شغلی بسیاری برای زنان و جوانان شده است (www.publicworub.go.ke). همچنین میلی رایید (۲۰۰۳) در پژوهشی با عنوان «پایداری اجتماعی در

اهداف زیست محیطی، اهداف سلامت (تندرستی)، بهره‌وری در مصرف انرژی، اهداف توسعه اقتصادی محلی، شاخص‌های کیفیت زندگی، موضوع‌های مربوط به برابری زیست محیطی و اجتماعی، موضوع‌های مربوط به حکمرانی (اداره امور) و میزان مشارکت مجاز شهروندان در فرایندهای تصمیم‌گیری، تمهیدات قانونی اجرای طرح، ارتباط طرح توسعه شهر با طرح منطقه‌ای و سایر طرح‌های بالادست.

مطابق با این رویکرد، ایجاد و توسعه راه‌های ارتباطی درون شهری (در اینجا) در سطح شهر یک نیاز غیر قابل کتمان است که در نتیجه توسعه و رشد شهرنشینی، افزایش جمعیت و بار ترافیکی شهرها، اهمیت حفظ سلامت (جسمی - روانی) شهروندان و نیز اهمیت حفظ انرژی‌های سوختی ایجاد شده است. از سوی دیگر برنامه‌ریزی در جهت توسعه، فرآیندی چند بعدی است که همه بخش‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و... را با خود همراه می‌کند. ایجاد و توسعه راه‌های عبور و مرور در سطح شهر، با هدف کنترل و مدیریت هر چه مناسبتر محیط زیست انسانی، مطمئناً همراه با تغییرات و پیامدهای بسیاری در بخش‌های مختلف اجتماعی - اقتصادی... است. احداث خطوط ارتباطی و حمل و نقل در یک منطقه یا محدوده، به عنوان اقدامی در راستای توسعه پایدار شهری، و مبتنی بر مبانی نظری پایداری شهری، با توجه به وسعت و نوع خطوط ارتباطی ایجاد شده، می‌تواند اثرات مثبتی برای شهروندان و نیز مسئولان حوزه شهری داشته باشد. اما در صورتی که این اقدامات، در شرایط محیطی و امکاناتی مناسبی انجام نگیرد و متناسب با وضعیت فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی منطقه محل احداث، برای آن برنامه‌ریزی نشده باشد، همراه با اثرات منفی هم برای محیط زیست منطقه، شهروندان منطقه و نیز مجموع جمعیت ثابت و موقت است. این اثرات منفی، طیف وسیعی از اثرات مربوط به آلودگی هوا، آلودگی محیط زیستی (بهداشتی)، آلودگی ترافیکی و صدا، تا کاهش مشارکت‌های مردمی در نتیجه ناهماهنگی برنامه‌ها با نیازها و انتظارات غالب ساکنین، اعتراضات مردمی در نتیجه افزایش خطرات زیست - محیطی و بهداشتی در

شهر در بر می‌گیرد.

۲-۲-۲. توسعه پایدار (اجتماعی) شهری

توسعه شهری را می‌توان به عنوان مفهوم فضائی و به معنای تغییرات در کاربری زمین و سطوح تراکم جهت رفع نیازهای ساکنان شهر در زمینه مسکن، حمل و نقل، اوقات فراغت و غیره تعریف کرد. چنین توسعه‌ای زمانی پایدار خواهد بود که در طول زمان، شهری از نظر زیست محیطی قابل سکونت، از نظر اقتصادی بادوام، از نظر اجتماعی همبسته باشد (ماکامو؛ ۱۹۹۶، ص ۲۶۶). اگر توسعه شهری را به عنوان یک مفهوم فضائی که به تغییراتی در کاربری اراضی برای تأمین نیازهای بشری و با به افزایش تراکم‌ها می‌انجامد، در نظر بگیریم، از نظر اجتماعی، توسعه‌ای پایدار خواهد بود که جوامعی همگن و همبسته را ایجاد نماید و در آن ساکنان شهر احساس شهروندی و وجود عدالت و برابری داشته باشند و شکاف‌های اجتماعی و اقتصادی ترمیم شود. این کار در صورتی محقق خواهد شد که اراضی شهری و تخصیص منابع و امکانات میان واحدهای فضائی و اجتماعی، به طور برابر و حداقل همراه با مساوات نسبی صورت گیرد.

۲-۲-۳. شهر و عدالت اجتماعی

دیوید هاروی چارچوب مناسبی برای یک بحث حداقلی درباره عدالت اجتماعی در شهر در اختیار می‌گذارد. وی معتقد است به همان میزان که فرآیندهای اجتماعی فضایی هستند، اشکال فضایی نیز عناصری محسوب می‌شوند که فرآیندهای اجتماعی را در بردارند. از همین رو باید رفتارهای اجتماعی را به شکل جغرافیایی و سازمان فضایی شهر ارتباط دارد و دریابیم که چگونه ارتباطات میان افراد و سازمان‌ها از فضایی که در آن قرار گرفته‌اند تاثیر می‌پذیرد (هاروی، ۱۳۷۶). به اعتقاد هاروی هر تغییر در فضای شهری به این ترتیب می‌تواند تاثیر ماندگاری بر نابرابری‌های موجود در شهر به جا بگذارد هر اقدام توسعه‌ای در فضای شهری با عدالت اجتماعی ارتباط مستقیم دارد (به نقل از فاضلی، ۱۳۸۹، ص ۴۸). بررسی فعالیت‌های کنشگران در محیط شهری نیز می‌تواند دریچه‌ای به سوی تحلیل رابطه اقدامات توسعه‌ای با

عدالت اجتماعی بگشاید. فعالیت‌های شهری رامی توان در سه دسته تقسیم کرد:

۱. «فعالیت‌های ضروری»: کم و بیش اجباری هستند نظیر رفتن به محل کار، خرید کردن، در صف اتوبوس ایستادن. ۲. «فعالیت‌های اختیاری»: شخص باید برای انجام این کارها انگیزه داشته باشد و زمان و مکان زندگی نیز انجام آنها را امکان پذیر سازد. پیاده روی، ایستادن در یک مکان و لذت بردن از و نظر شهری، یا نشستن و استفاده کردن از آفتاب.

۳. «فعالیت‌های اجتماعی»: خانه، فضای بیرونی، پارک ها، ساختمان‌های عمومی، محل کار و اماکنی نظیر این‌ها کانون فعالیت اجتماعی در شهر هستند.

فعالیت هر سه دسته به درجاتی تابع ساختار فضای شهر هستند، اما دو دسته آخر بیشتر از ساختار فضایی تاثیر می‌گیرند. بلاخص دسته دوم صرفاً در محیط‌های شهری خاص قابل انجام هستند. عمده فعالیت‌های اجتماعی داوطلبانه نیز در محل‌هایی که فعالیت‌های دسته دوم در آنها صورت می‌گیرد اتفاق می‌افتد (فاضلی، ۱۳۸۹، ص ۴۷). اگر دسته بندی فوق از فعالیت‌ها در فضای شهری را مد نظر قرار دهیم، هر آرایش فضایی امکانات متفاوتی برای هر دسته از فعالیت‌ها فراهم می‌کند. از همین رو برخی معماران و مهندسان شهرسازی بر جهت‌دهی کردن آرایش فضای شهری به سوی تسهیل‌کننده بودن فعالیت‌های دسته دوم و سوم برای تقویت توسعه پایدار شهری تأکید می‌کنند. به عبارتی می‌گویند تا به این ترتیب متغیرهای انسان، محیط زیست یا کیفیت زندگی بازتاب بهتری در فضای شهر داشته باشد (گهل، ۱۳۸۴، ص ۱۹؛ به نقل از فاضلی، ۱۳۸۹، ص ۴۸) کارولین استفانز به کمک ارائه نموداری از ترکیب اولویت‌های شهروندان فقیر، کم درآمد، متوسط و پردرآمد در زمینه اشتغال، فقر، مسکن، فضای سبز، آب، بهداشت، شبکه فاضلاب، زباله، آلودگی هوا و آلودگی صوتی نشان می‌دهد که چگونه این گروه‌ها دارای الویت‌های کاملاً متفاوتی هستند (استفانز، ۱۳۸۳، ص ۱۹۳). اقدام توسعه ای در شهر ابتدا موجودیتی بی طرف نیست. لذا دست یافتن به توسعه پایدار شهری در سایه عدالت اجتماعی، حتماً باید حاوی تحلیل ساختار اولویت‌های گروه‌های اجتماعی

مختلف باشد (فاضلی، ۱۳۸۹، ص ۴۸). احداث تونل تو حید به عنوان یک اقدام توسعه ای شهری موجب شده گروه‌های اجتماعی و محلات زیادی (برخی از محلات مناطق ۲، ۶، ۱۰ و ۱۱) از شهر تهران تحت تأثیرات منفی قرار گیرند. اما بعد از بهره برداری ساکنان مناطق شمالی و جنوبی شهر تهران بیشترین منفعت را از ساخت تونل برده‌اند.

۲-۲-۴. آلودگی هوا و اثرات آن

هوا اقیانوسی است که ما در آن تنفس می‌کنیم. ۹/۹۹ درصد هوا از نیتروژن، اکسیژن، بخار آب، و گازهای بی اثر تشکیل شده است. منابع آلودگی هوا در سه دسته اصلی منابع متحرک شامل انواع خودروها، منابع ثابت مثل نیروگاهها و صنایع و منابع تجاری و خانگی تقسیم‌بندی می‌شوند. حدود ۷۰ تا ۷۵ درصد آلودگی هوای تهران ناشی از وسایل نقلیه است (غیاث‌الدین، به نقل از سایت پزشکان بدون مرز ۱۳۸۶/۱۰/۶). روزانه ۱۲۰۰ تن آلاینده در هوای تهران پخش می‌شود. میزان آلاینده‌ها در شهر تهران ۲/۸ برابر استانداردهای جهانی است. تأثیرات جسمی آلودگی هوا عبارتند از تشدید بیماری‌های قلبی، ریوی، نازایی، انواع سرطان‌ها و سقط جنین، تولد زودرس، مرگ و میزنوزادان، کاهش وزن نوزادان، ضایعات کبدی، تنگی نفس و آمفیوزم، افزایش احتمال سرطان ریه، آسیب به سیستم عصبی، اختلال در بینایی، تار دیدن، خستگی، سردرد و خواب‌آلودگی، رنگ پوست تیره، حساسیت چشمها، بینی و حلق، عفونت‌های دستگاه تنفسی فوقانی مانند برونشیت و ذات‌الریه، تهوع و واکنش‌های آلرژیک. رایج‌ترین آثار جسمی آلودگی هوا اختلالات تنفسی، سوزش چشم و سردرد و همچنین تشدید بیماری‌های قلبی و عروقی (به ویژه افزایش فشار خون) است (میراجاق، ۱۳۸۴). تأثیرات روانی و رفتاری آلودگی هوا عبارتند از بروز کسالت و خستگی، کاهش بهره‌دهی، کندذهنی، عصبانیت، استرس و اضطراب، از دست دادن تمرکز فکری و کنترل روانی، ایجاد خستگی و بی‌حوصلگی، از دست دادن بازده کاری و فکری و اختلال عصبی رفتاری در کودکان (کمالی‌فرد، ۱۳۸۴).

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲-۲-۵. آلودگی صوتی و اثرات آن

مهمترین منابع تولید آلودگی صوتی در شهرها عبارتند از عمده وسایل حمل و نقل عنوان که خود به سه گروه ترافیک جاده‌ای، ترافیک هوایی و ترافیک ریلی تقسیم می‌شود. در این بین سرو صدای ناشی از وسایل حمل و نقل جاده‌ای شامل موتورسیکلت، خودروهای سواری، سنگین و نیمه سنگین سهم عمده‌ای در تولید آلودگی صوتی شهرها دارند. از جمله منابع دیگر سر و صدا فعالیت‌های صنعتی، ساختمانی و تجهیزات و دستگاه‌های موجود در محیط زندگی و منزل است. در تهران خودروها منبع اصلی و عمومی آلودگی صوتی هستند که در کنار مسائلی نظیر حجم بالای ترافیک ساکن، عدم تفکیک کاربری‌ها، تردد خودروهای باری، رعایت نکردن الگوهای مناسب رانندگی، وجود کارگاه‌های صنعتی پراکنده، تردد خودروهای فرسوده و موتورسیکلت‌ها و وجود فرودگاه و راه آهن وضعیت را در بیشتر نقاط بحرانی کرده و از حد استانداردهای جهانی فراتر می‌برد. تاثیرات جسمی آلودگی صوتی بر انسان عبارت است از: کاهش درجه حرارت بدن، انقباضات عضلانی و عروقی، سقط جنین، کاهش وزن نوزاد در بدو تولد، خستگی، افزایش فشار خون، بیماری‌های قلبی، ضعف سیستم ایمنی بدن، سوء هاضمه و مشکلات گوارشی، آسیب‌پذیری در مقابل بیماری‌های ویروسی و عفونی، گرفتگی عضلانی، سر گیجه، سر درد و میگرن، از دست دادن تعادل بدن، کری موقتی و حتی دائمی. تاثیرات روانی و رفتاری آلودگی صوتی عبارتند از خستگی، کاهش حافظه، کاهش مهارت‌های زبانی و گفتاری در کودکان و تاثیرات منفی آن بر رشد و سلامت کودک، افسردگی، پرخاشگری، اضطراب، کاهش مهارت‌های اجتماعی و ناتوانی یادگیری، اختلال در مکالمات روزمره، تاثیر بر خواب، کاهش تمرکز در حین انجام کار، استرس، تحریک‌پذیری و زودرنجی، فرسودگی شغلی و روانی، رفتارهای ویرانگر در روابط میان فردی، فراموشی و خطاهای ادراکی، و کاهش بازده کار (سایت پزشکان ایران، ۸۸/۱۲/۳).

۲-۲-۳. روش‌شناسی

جامعه و نمونه آماری پژوهش: بر اساس یافته‌های دامنه‌یابی پروژه، جامعه آماری در محل تلاقی چهار منطقه ۲، ۶، ۱۰ و ۱۱ که به طور محسوس تحت تاثیر قرار گرفته‌اند انتخاب شده‌اند. نمونه‌های مورد مطالعه بر اساس دامنه جغرافیایی و انسانی پروژه از منطقه ۲ محلات توحید، شهرآرا، کوی نصر؛ منطقه ۶ محلات کشاورز غربی، نصر؛ منطقه ۱۰ محلات سلسبیل جنوبی و شمالی؛ و منطقه ۱۱ محلات اسکندری جنوبی، دخانیات و جمهوری انتخاب شده‌اند. ساکنان و کسبه خیابان‌های نواب، توحید، کلهر، باقرخان، ستارخان، پاتریس، آذربایجان، دامپزشکی، نیایش، اسکندری شمالی و جنوبی، جمهوری، فرصت، نصر، شباهنگ، امام خمینی به عنوان نمونه مورد پژوهش هستند. این گروه‌ها شامل: (۱) کسبه و مشاغل خیابان نواب، جمهوری، توحید، برج‌های اداری-تجاری، تعاونی‌های داروئی و دامپزشکی، صنف املاک و مسکن، آژانس تاکسیرانی (۲۰) کارکنان بانک‌ها؛

روش‌های تحقیقی مورد استفاده شامل: ۱- مصاحبه‌های عمیق فردی، گروهی (شورایاری محلات)، ساکنان، کسبه، رانندگان و مسافران (۳۰ نفر در مرحله بهره‌برداری)؛ ۲- پیمایش از ساکنان و کسبه مرحله بهره‌برداری (نمونه ۴۲۳ نفر)؛ ۳- پیمایش سفر از رانندگان و مسافران مسیرهای تونل و اتوبان نواب چمران در مرحله بهره‌برداری (نمونه مورد مطالعه ۱۰۰۰ نفر)؛ ۴- مطالعات اسنادی مرکز مطالعات ترافیکی، شرکت کنترل کیفیت هوا، سایت شهرداری، سایت اطلاع‌رسانی تونل توحید، روزنامه‌ها، پیمایش‌ها، در رابطه با اثرات واقعی پروژه تونل توحید.

۳-۱. برندگان و بازندگان پروژه

بر اساس یافته‌های پیمایش سفر (مهمترین نقاط سفر به هنگام عبور از تونل، نقاط مبدأ سفر، نقاط مقصد سفر رانندگان و مسافران) و پیمایش ساکنان و کسبه همجوار برندگان و بازندگان اصلی پروژه تونل توحید، گروه‌های زیر بوده‌اند:

۱. برندگان به ترتیب اولویت استفاده و بهره‌برداری: (۱)

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۹۲

نقشه شماره ۱-۳: موقعیت جغرافیایی پروژه تونل توحید و محدوده‌های تحت تأثیر

دخانیات) بوده‌اند. ساکنان، کسبه، رانندگان و مسافران این محلات از انواع آلودگی‌های زیست‌محیطی، ترافیکی، اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی را تحمل کرده‌اند، اما در مرحله بهره‌برداری پروژه، ساکنان مناطق همجوار تونل کمترین استفاده از تونل را برده‌اند. عدم جبران خسارات دوره ساخت توسط شهرداری و نداشتن دسترسی‌های مناسب (دوربرگردون) ساکنان همجوار جهت عبور از تونل برای رفتن به نقاط مورد نظر یکی از دلایل نارضایتی و بازنده شدن آنان بوده است. اعضای شورایی محلات در رابطه با دلایل زبان دیدگان به موارد زیر اشاره کرد: (۱) عدم جبران خسارت‌های دوره ساخت، (۲) عدم دسترسی به تونل برای سفر به مناطق شمالی و جنوبی شهر، (۳) بروز ترافیک در ورودی‌های تونل و محلات همجوار در مرحله بهره‌برداری.

۴- یافته‌های پژوهش

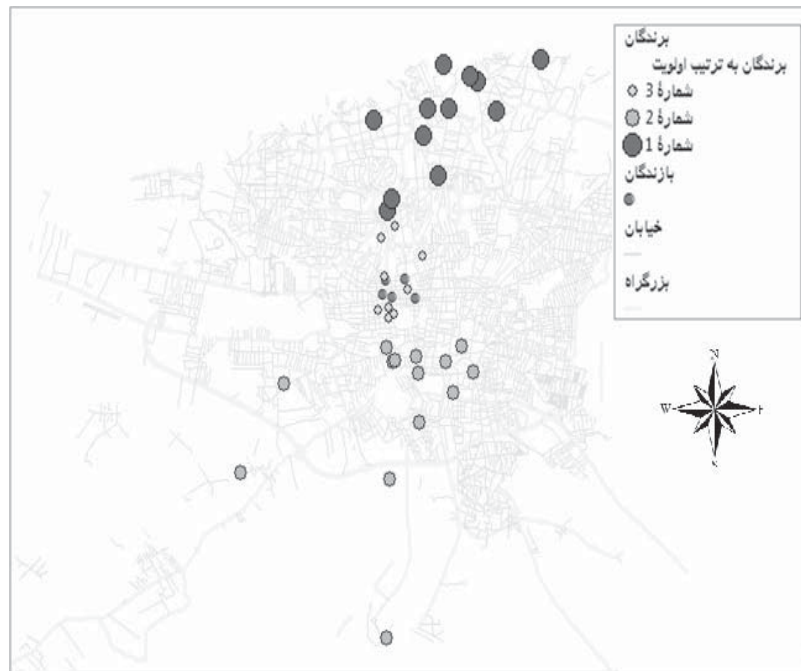
در این بخش مهمترین اثرات اجتماعی پروژه تونل توحید به تفکیک شاخصهای مورد مطالعه ارائه می‌گردد. اما پیش از مطرح کردن اثرات و پیامدهای پروژه به توصیفی اجمالی از وضعیت جامعه متأثر از اقدام

دخانیات) بوده‌اند. ساکنان، کسبه، رانندگان و مسافران این محلات از انواع آلودگی‌های زیست‌محیطی، ترافیکی، اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی را تحمل کرده‌اند، اما در مرحله بهره‌برداری پروژه، ساکنان مناطق همجوار تونل کمترین استفاده از تونل را برده‌اند. عدم جبران خسارات دوره ساخت توسط شهرداری و نداشتن دسترسی‌های مناسب (دوربرگردون) ساکنان همجوار جهت عبور از تونل برای رفتن به نقاط مورد نظر یکی از دلایل نارضایتی و بازنده شدن آنان بوده است. اعضای شورایی محلات در رابطه با دلایل زبان دیدگان به موارد زیر اشاره کرد: (۱) عدم جبران خسارت‌های دوره ساخت، (۲) عدم دسترسی به تونل برای سفر به مناطق شمالی و جنوبی شهر، (۳) بروز ترافیک در ورودی‌های تونل و محلات همجوار در مرحله بهره‌برداری.

۳. از سوی دیگر، برخی از سازمانها نیز، از ابتدای اجرای

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

نقشه شماره ۲-۳: وضعیت پراکندگی و بازندگان پروژه تونل توحید در سطح شهر تهران

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۹۵

توسعه (تونل توحید) و معرفی پروژه تونل می پردازیم. نکته قابل توجه این است که برای شناخت اثرات واقعی پروژه از منابع، اسناد و مطالعات موجود در سازمان های مرتبط استفاده شده و در مصاحبه ها و پیمایش های مهمترین پیامدها شناخته شده اند. در ادامه، یافته های پژوهش بر اساس شاخص های مورد نظر ارائه می گردد.

۴-۱. پیامدهای بهره برداری از تونل توحید

یکی از نتایج مهم پیمایش سفر مربوط به دلایل عدم استفاده رانندگان و مسافران از تونل توحید برای سفر بوده است. در اینجا این دلایل به ترتیب اهمیت ذکر می شود: (۱) «در مسیر نبودن و عدم دسترسی به تونل برای سفر»؛ و (۲) «آلودگی هوای داخل تونل».

در این بخش بر اساس یافته های تحقیق، اثرات و پیامدهای مرحله «بهره برداری تونل» ارائه می گردد. گروه های متضرر دوره ساخت تونل منتظر بوده اند با بهره برداری از تونل از اثرات مثبت پروژه بهره مند شوند.

جدول ۴-۱. مهمترین اثرات منفی پروژه تونل توحید در مرحله بهره برداری؛ ماخذ: نگارندگان.

شماره	اثرات منفی
۱	افزایش ترافیک محلات و اتوبان های ورودی تونل
۲	افزایش آلودگی هوای داخل تونل
۳	افزایش آلودگی صوتی داخل تونل
۴	افزایش مصرف سوخت وسایل نقلیه
۵	دستیابی مشکل به محل کار و منزل
۶	افزایش مدت زمان سفر

۴-۱-۱. اثرات ترافیکی

وسیله نقلیه است. سرعت حرکت وسایل نقلیه در داخل تونل در جهت شمال به جنوب ۵۸/۴ در جهت جنوب به شمال ۶۴/۴ کیلومتر بر ساعت برآورد می‌گردد (افندی‌زاده، عراقی و رموک، ۱۳۸۶، ص ۳). کاهش تاخیر در تقاطع‌ها باعث می‌شود که در محدوده مورد مطالعه سرعت از ۲۳/۷ کیلومتر در ساعت به ۴۱/۱ کیلومتر در ساعت افزایش پیدا کند. افزایش سرعت به میزان ۱۷ کیلومتر در ساعت در محدوده‌ای که جزو شلوغترین و پرترددترین محدوده‌های شهر تهران است افزایش قابل ملاحظه‌ای است.

بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بعد از احداث تونل در تقاطع، و معابر سطح روی تونل کاهش حجم ترافیک چندان چشمگیر و قابل ملاحظه نخواهد بود. بطوری‌که نتایج نشان می‌دهد که فقط ۱۶ درصد از حجم ترافیک سطح روی تونل به داخل بعد از احداث زیرگذر منتقل می‌شود، و وضعیت شبکه معابر روی سطح تونل در حالت کند و بحرانی نیز فقط به میزان ۲ درصد بهبود می‌یابد. بیشترین کاهش حجم در این بزرگراه حد فاصل خیابان امام خمینی با دامپزشکی معادل ۲۹/۶ درصد می‌باشد. مهمترین نکته‌ای که در اجرای این پروژه به آن می‌توان اشاره نمود، نقش این محور در تکمیل کمربندی داخلی شهر تهران است. همچنین نتایج اجرای زیرگذر و تغییرات شاخص‌های ترافیکی نشان می‌دهد که با اجرای

هدف اصلی احداث تونل، کاهش معضل ترافیک در گره ترافیکی میدان توحید و دستیابی آسان مناطق شمال به جنوب شهر تهران عنوان شده است. برای مطالعه اثرات واقعی پروژه تونل از نتایج مطالعه «گزارش اثرسنجی ترافیکی پروژه تونل توحید» و نتایج حاصل پیمایش از مناطق همجوار، پیمایش سفر رانندگان و مسافران استفاده‌کننده از مسیر تونل و سطح روی خیابان (اتوبان نواب - چمران) استفاده گردیده است. متوسط سرعت حرکت در محدوده مورد نظر ۷۰٪ افزایش می‌یابد. متوسط سرعت حرکت در روی تونل حدود ۲۱٪ افزایش می‌یابد. متوسط زمان تاخیر در تقاطع‌های محدوده مورد مطالعه در سطح روی تونل ۲۶٪ کاهش می‌یابد. درصد شبکه‌کند و بحرانی در محدوده مورد مطالعه ۵۸٪ کاهش می‌یابد. درصد شبکه‌کند و بحرانی در سطح روی تونل ۲٪ کاهش می‌یابد. حجم انتقال یافته از سطح روی تونل به داخل آن ۱۶٪ برآورد می‌شود. تردد در محورهای موازی چمران، توحید، نواب (یادگار امام، جناح، آیت‌الله سعیدی و خیابان کارگر) تسهیل می‌شود. به طوری‌که متوسط حجم همسنگ سواری در این محورها حدود ۱۱٪ کاهش می‌یابد. بیشترین کاهش حجم در بزرگراه یادگار امام معادل ۱۶٪ است. میزان حجم همسنگ سواری عبوری از داخل تونل برابر ۵۶۳۴

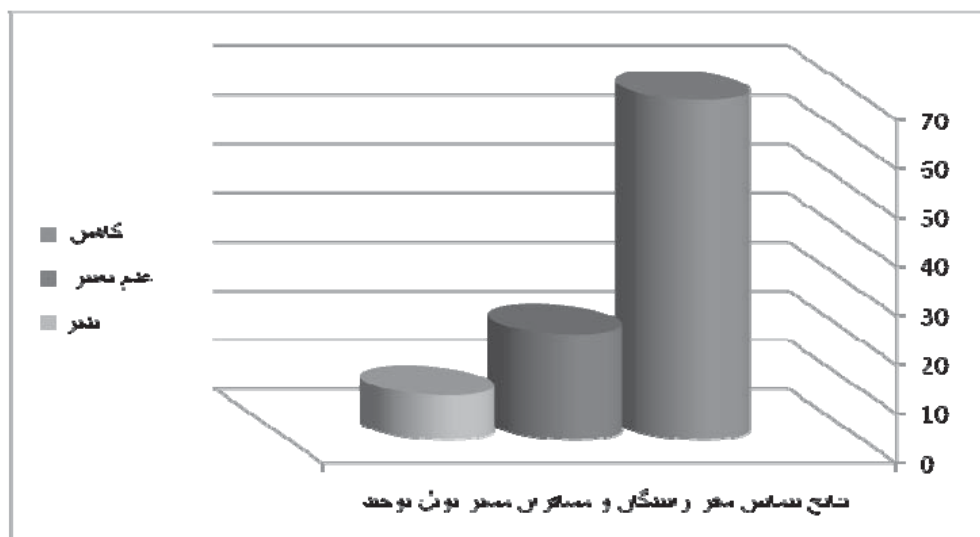
مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۲۹۶

نمودار ۴-۱-۱. اثرسنجی ترافیکی پروژه تونل توحید در محدوده‌ی مورد مطالعه در مرحله بهره‌برداری؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

نمودار ۲-۴. وضعیت تغییر ترافیک مسیر نواب چمران از دیدگاه رانندگان و مسافران مسیر تونل توحید

زیرگذر در شرایط موجود بهبود چندانی در وضعیت ترافیک تقاطع‌های سطح روی تونل بوجود نمی‌آید (افندی زاده، عراقی و رموک، ۱۳۸۶، ص ۳۱). نظربه اینکه احداث پروژه تونل گروه‌های اجتماعی زیادی را در دوره بهره برداری تحت تأثیر قرار داده و بیشتر اثرات مثبت داشته است. در پیمایش‌های انجام گرفته این اثرات مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند که به مهمترین نتایج آن اشاره می‌شود. بر اساس نظر رانندگان و مسافران مسیر تونل توحید، وضعیت ترافیک سطح روی تونل یعنی اتوبان نواب چمران کاهش یافته است. ۶۹.۴ درصد رانندگان و مسافران بر این باورند که با ساخت تونل توحید وضعیت ترافیک مسیر نواب چمران کاهش یافته، ۲۱.۶ درصد معتقدند تغییری نکرده و ۹.۱ درصد نیز گفته‌اند که وضعیت ترافیک بدتر شده است.

رانندگان و مسافران مسیر سطح روی تونل (اتوبان نواب - چمران): یافته‌های این بخش از پیمایش نشانگر اثربخشی ترافیکی تونل بر خیابان‌ها و مسیرهای منتهی به خیابان توحید نواب است. ۶۲.۳ درصد رانندگان و مسافران معتقدند که با احداث تونل توحید وضعیت ترافیک سطح روی خیابان بهتر شده است. ۱۶.۲ درصد پاسخگویان معتقدند که وضعیت ترافیک بدتر و ۲۱.۶ درصد نیز معتقدند که وضعیت ترافیک تغییری نکرده است. اعضای شورایی محلات همجوار در رابطه با

اثرات ترافیکی تونل می‌گویند: «با بهره‌برداری از تونل، ترافیک در محلات همجوار بیشتر شده اما ترافیک در کل شهر تهران کمتر شده است. آنها معتقدند احداث خط اتوبوسرانی میدان جمهوری به پایانه افشار اثر ترافیکی مثبت تونل را خنثی کرده است» و دلایل نامناسب بودن احداث این خط را بدین صورت مطرح کرده‌اند: (۱) افزایش ترافیک در اتوبان چمران، توحید، جمهوری، (۲) نبود بافت مسکونی در مسیر (مصاحبه با اعضای شورایی محلات همجوار، شهریور ۱۳۸۹). دلایل نارضایتی شهروندان همجوار از اثرات ترافیکی تونل: (۱) ایجاد ترافیک ورودی جنوبی تونل (نواب) به هنگام غروب و عدم نظارت پلیس بر ترافیک این محدوده؛ (۱) نداشتن دسترسی مناسب مناطق همجوار به تونل برای استفاده از تونل؛ (۳) نداشتن دوربرگردان در ورودی جنوبی تونل و فاصله زیاد دوربرگردان شمالی (مصاحبه با اعضای شورایی محلات، تیرماه ۱۳۸۹).

۴-۱-۲. اثرات اجتماعی

اثرات اجتماعی پروژه تونل توحید از دیدگاه مسئولین پروژه مثبت ارزیابی شده اما نظرات شهروندان تحت تأثیر متفاوت و در تقابل آن است. مسئولین شهرداری به عنوان متولیان پروژه معتقدند اجرای تونل در کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی، حذف

تقاطع‌های توحید تا جمهوری و کاهش ترافیک مسیر جنوب-شمال، کاهش زمان سفرهای درون شهری و کاهش استهلاک وسایل نقلیه می‌گردد (قالیباف، روزنامه اطلاعات؛ ۱۳۸۸/۲/۳). بهره‌برداری از تونل توحید باعث صرفه‌جویی سالانه ۲۰ میلیون ساعت در وقت شهروندان می‌شود. این کاهش زمان ساعت موجب «دسترسی آسان شهروندان به مراکز کار و فعالیت»، «بهبود روابط اجتماعی با اقوام و همسایه‌ها در محلات همجوار» و در نهایت افزایش آرامش روحی و روانی شهروندان خواهد گردید. تونل در حین ساخت دو بار ریزش کرد. این ریزش موجب بروز احساس ناامنی شهروندان شده است. اما نایب رییس انجمن بین‌المللی تونل، معتقد است: از نظر فنی سازه تونل بسیار ایمن است. (پروفیسور واگنر، به نقل از: پایگاه اطلاع‌رسانی تونل توحید، ۱۳۸۸/۸/۱۲). بر اساس نتایج پیمایش شهروندان مناطق همجوار، ۱۱/۲ درصد از شهروندان بر این باورند که احداث تونل در حد زیادی موجب «بهبود وضعیت اجتماعی کل مناطق همجوار تونل» شده است. ۳۷/۴ درصد از شهروندان این اثر را در حد متوسط و ۴۶/۸ درصد در حد کم عنوان کرده‌اند. اعضای شورایی منطقه ۱۱ معتقدند «با ساخت تونل مسیر دسترسی شهروندان محلات همجوار تونل به محلات همسایه کوتاه شده و ارتباطات اجتماعی با سهولت بیشتری انجام می‌گیرد. آقای جلیلی در محله جمهوری در رابطه با اثرات تونل در زمینه «دسترسی به محلات دیگر» می‌گوید: ساخت دسترسی مردم محله جمهوری به خیابانهای مجاور بهتر شده است. تونل محدودیتی از لحاظ دسترسی برای محله جمهوری ایجاد نکرده است. اکثر خیابان‌ها به شکل گذشته یک طرفه است (مصاحبه با اعضای شورایی محلات اسکندری، جمهوری، مهر ۱۳۸۹). مردم محله بریانک برای دسترسی به تونل از طریق اتوبان نواب مشکلات زیادی دارند. تونل توحید نه تنها این مشکل را رفع نکرد بلکه بر مشکلات آن افزوده است. برای عبور مردم از شرق تونل و رفتن به شمال تهران مشکل دارند. رانندگان برای استفاده از تونل می‌باید از پل امامزاده معصوم به میدان حق شناس حرکت کنند که این کار مشکل است. در محله توحید

رانندگان برای رفتن به مناطق جنوب شهر از زیر پل گیشا دور می‌زنند وارد تونل می‌شوند (مصاحبه با اعضای شورایی، مهر ۱۳۸۹). محلات همجوار تونل در منطقه ۲ با بهره‌برداری از تونل دسترسی با آنها به مراکز اداری، تجاری شهر، محل کار، منزل... بهبود یافته است (مصاحبه با اعضای شورایی محلات توحید، کوی نصر، شهریور ۱۳۸۹).

۳-۱-۴. اثرات اقتصادی

کاهش مصرف سوخت به عنوان شاخص اقتصادی و به عنوان یکی از اهداف ساخت تونل نیز مطرح بوده است. بر اساس اسناد موجود «در ساعات اوج میزان سوخت از ۳۲۵۹ لیتر به ۲۴۰۰ لیتر کاهش می‌یابد» (مرکز پایش و مدل‌سازی آلودگی هوای تهران، خبرگزاری فارس ۱۳۸۸/۷/۱۹). بهره‌برداری از تونل توحید موجب صرفه‌جویی یک میلیون لیتر بنزین در طول روز می‌شود (محمد هادی ایازی، ۱۳۸۸/۹/۱۴). با بهره‌برداری از تونل میزان مصرف سوخت در محدوده‌های همجوار تونل (مناطق ۲، ۶، ۱۰ و ۱۱) ۲۶ درصد کاهش می‌یابد. استفاده از تونل موجب کم شدن ۲۵ میلیون لیتر سوخت خواهد شد. در یک ساعت اوج، ۸۵۹ لیتر میزان مصرف سوخت را کاهش داده است (شرکت کنترل کیفیت هوای تهران به نقل از: همشهری آنلاین؛ ۱۳۸۸/۹/۱۴) بر اساس یافته‌های پیمایش ساکنان و کسبه همجوار، ۹/۲ درصد از شهروندان بیان کرده‌اند که احداث تونل در مرحله بهره‌برداری موجب «بهبود و رونق وضعیت اقتصادی» شده و این تغییر وضعیت را در حد زیاد دانسته‌اند. ۳۲/۲ درصد از شهروندان این اثرات را در حد متوسط و ۵۱/۸ درصد از نیز این اثرات را در حد کم معرفی کرده‌اند. شورایی محلات همجوار تونل در رابطه با اثرات اقتصادی پروژه تونل توحید معتقدند «ساخت تونل از لحاظ اقتصادی برای شهرداری و شهروندان هزینه زیادی داشته است. هزینه ۳۰۰ الی ۵۰۰ میلیارد تومان برای ساخت تونل نسبت به اثرات ترافیکی آن در شهر تهران بسیار سنگین بوده است». خسارات و زیان‌های اقتصادی دوره ساخت کسبه و ساکنان هنوز جبران نشده است. انتظارات شهروندان برای جبران خسارت هنوز

برآورده نشده است». به گفته شورایاری محلات «در محدوده ساختمان‌های اداری و تجاری (تقاطع جوانمرد) تقریباً ۳۰ واحد آن خالی است و سرمایه‌گذاری صورت نمی‌گیرد یکی از دلایل مهم این مسئله وجود ترافیک و آلودگی صوتی اتوبان نواب است که این وضعیت با بهره‌برداری از تونل بدتر شده است. در محلات سلسبیل احداث تونل در دوره ساخت موجب رکود فعالیت‌های اقتصادی شده بود اما بهره‌برداری از تونل تاثیری در بهبود رونق اقتصادی و کسب و کار آنان نداشته است (مصاحبه با شورایاری محلات، تیر ۱۳۸۹)

زیست‌محیطی شده است. ۵۶/۳ درصد از مردم گزینه متوسط را انتخاب کرده‌اند و ۲۸/۸ درصد نیز این گونه اثرات راکم و خیلی کم دانسته‌اند. مصاحبه با اعضای شورایاری محلات نشان داد: شهروندان نسبت به از بین رفتن فضای سبز اتوبان چمران اعتراض داشته‌اند. آنها می‌گویند جت‌فن‌های تهویه هوای تونل کافی نیست. داخل تونل سراسر دود، هوای داغ است که رانندگان و مسافران به هنگام استفاده از تونل دچار مشکلات تنفسی شده‌اند. همچنین نور داخل تونل ضعیف است (مصاحبه با شورایاری محلات؛ مهرماه ۱۳۸۹).

۴-۱-۴. اثرات زیست‌محیطی

اثرات زیست‌محیطی پروژه تونل را می‌توان در شاخص‌های آلودگی‌های هوا و صدا برای کل شهروندان تهران و در سطح محلات و مناطق همجوار مطرح کرد. یکی از مهمترین اثرات تونل «کاهش آلودگی هوای تهران» در مرحله بهره‌برداری گزارش شده است. بر اساس مطالعات موجود بعد از بهره‌برداری تونل با کاهش ۳۴ درصدی آلودگی هوا در محدوده‌های همجوار تونل روبه‌رو می‌شویم. این محاسبات بر اساس مدل‌سازی‌های ترافیکی و با توجه به افزایش سرعت تردد خودروها در این محدوده لحاظ شده است. بر این اساس در ساعات اوج میزان مصرف سوخت از ۳۲۵۹ لیتر به ۲۴۰۰ لیتر و میزان تولید آلودگی از ۱۴۰۰ کیلوگرم به ۷۵۲ کیلوگرم کاهش می‌یابد. همچنین ساخت و بهره‌برداری از تونل توجید کاهش انواع آلاینده‌های هوا را به میزان بیش از ۱۱ میلیون کیلوگرم در پی داشته است (مرکز پایش و مدل‌سازی آلودگی هوای تهران، به نقل از: خبرگزاری فارس ۱۳۸۸ / ۷ / ۱۹). احداث تونل در یک ساعت اوج، ۳۳۸ کیلوگرم انواع آلاینده‌های هوا و ۸۵۹ لیتر میزان مصرف سوخت را کاهش داده و به دلیل افزایش سرعت خودروها، کاهش حجم ترافیک و کاهش مصرف سوخت، میزان آلودگی هوا در هر واحد مسافت به ۷۴ درصد قبل از افتتاح تونل توجید کاهش پیدا کرده است (شرکت کنترل کیفیت هوای تهران؛ ۱۳۸۸ / ۹ / ۱۴). نتایج پیمایش نشان می‌دهد ۲۱/۵ درصد از شهروندان معتقدند که احداث تونل در حد زیاد و خیلی زیاد موجب بهبود اثرات

۴-۱-۵. اثرات بهداشتی

در اینجا اثرات بهداشتی تونل توجید بر مناطق همجوار به تفکیک شاخص‌های مورد مطالعه ارائه می‌گردد. ۳۷.۲ درصد ساکنان و کسبه همجوار بر این باورند که احداث تونل در مرحله بهره‌برداری موجب بهم خوردن امنیت روانی و افزایش اضطراب شهروندان در حد زیاد و خیلی زیاد شده است. ۲۴.۶ درصد این اثرات منفی را در حد متوسط و ۳۰ درصد نیز معتقدند که احداث تونل موجب افزایش امنیت و کاهش اضطراب شهروندان شده است. ۸.۳ درصد از پاسخگویان در این رابطه اظهار بی‌اطلاعی کرده‌اند. شورایاری محله اسکندری معتقدند «در این محله ساکنان و کسبه مرحله بهره‌برداری در اثر سرو صدا و آلودگی هوا ناشی از ترافیک ناراحتی‌های روحی و روانی (سر درد و...) زیادی دارند» (مصاحبه با شورایاری محلات؛ مهرماه ۱۳۸۹).

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۲۹۹ ■

۴-۱-۶. رضایت از شهرداری در زمینه پروژه تونل توجید نتایج این تحقیق نشان می‌دهد بیشترین نارضایتی شهروندان از شهرداری، مربوط به سیستم تهویه هوای تونل و خسارات دوره ساخت و عدم جبران آن بوده است. ساکنان و کسبه مناطق همجوار از شهرداری در زمینه احداث پروژه تونل توجید، نارضایتی زیادی داشته‌اند. ۵۵.۴ درصد شهروندان میزان رضایت خود را از شهرداری به دلیل ساخت تونل، کم ابراز کرده‌اند. ۳۳.۸ درصد در حد متوسط و درصد بسیار معدودی (۸.۵ درصد) رضایت‌شان در حد زیاد بوده است. میزان رضایت از

سیستم تهویه هوای تونل: ۵۹.۱ درصد شهروندان میزان رضایت خود را در حد کم، ۱۸.۲ درصد متوسط و فقط ۱۵.۱ درصد از رضایت زیادی داشته‌اند. رضایت شهروندان از پروژه در زمینه شاخص‌های زیر به شکل زیر بوده است:

۵. راهکارهای اصلاحی و جبرانی

۱. جبران خسارات وارده به کسبه و ساکنان در دوره ساخت تونل توسط شهرداری: ۳۰.۹ درصد شهروندان نسبت به عدم جبران خسارات توسط شهرداری در دوره ساخت تونل میزان رضایت خود را در حد «کم و خیلی کم» دانسته‌اند. ۴۳.۷ درصد از شهروندان در این زمینه اظهار بی‌اطلاعی کرده‌اند. ۱۳.۹ درصد پاسخگویان جبران خسارت توسط شهرداری را در حد متوسط و ۱۱.۳ درصد در حد «زیاد و خیلی زیاد» ذکر کرده‌اند.

۲. رضایت رانندگان و مسافران مسیر تونل از «سیستم تهویه هوا، تماس اضطراری، کنترل صدای داخل تونل» به صورت زیر بوده است: ۳۶.۷ درصد رانندگان و مسافران مورد مطالعه ناراضی خود را با انتخاب گزینه اصلاً و ۲۶.۶ درصد گزینه کم، ۲۱.۶ درصد متوسط و ۱۱.۶ درصد رضایت زیاد و فقط ۳.۲ درصد رضایت خیلی زیادی از این سیستم، نشان داده‌اند.

۳. وضعیت نظارت و کنترل پلیس در محدوده تونل: ۵۱.۶ درصد از «وضعیت نظارت و کنترل پلیس در محدوده تونل» ناراضی خود را با انتخاب گزینه‌های اصلاً و کم ابراز کرده، ۳۴.۵ درصد رضایت متوسط و ۲۲.۹ میزان رضایت خود را به صورت زیاد و خیلی زیاد اعلام کرده‌اند.

۴. وضعیت ترافیک داخل تونل: ۳۹.۱ درصد رانندگان و مسافران عبوری از تونل، از «وضعیت ترافیک داخل تونل» رضایت زیاد و خیلی زیاد داشته، ۲۳.۸ درصد رضایت متوسط داشته و ۳۷.۱ درصد ناراضی بوده‌اند. به اعتقاد اعضای شورایی محلات همجوار شهروندان تهران در زمینه ساخت تونل راضی هستند اما ساکنان، رانندگان و مسافران این محلات هنوز ناراضی هستند. مهمترین مشکلات تونل بعد از ساخت، سیستم‌های تهویه نامناسب به دلیل جت فن‌های کم و امکانات نجات اضطراری است. در نتیجه‌گیری میزان رضایت رانندگان و مسافران از تونل توحید می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: در شاخص‌های «سیستم تهویه هوا، تماس اضطراری، کنترل صدای داخل تونل»، «ترافیک داخل تونل»

مسافران نسبت به رانندگان رضایت بیشتری داشته‌اند. در شاخص «امنیت تونل از نظر خطر ریزش»، رانندگان در مقایسه با مسافران راضی تر بوده‌اند. یافته‌ای پیمایش سفر نشان داد: دومین دلیل عدم استفاده از تونل برای تردد وجود آلودگی هوای داخل تونل ذکر شده است.

در بخش مدیریت پیامدهای پروژه تونل توحید، راهکارهایی برای کاهش پیامدهای منفی پروژه و تقویت آثار مثبت ارائه می‌شود. در اینجا با تأکید بر دانش مسئولین محلی (بومی)، راهکارهایی جهت کاهش معضلات ترافیکی و سایر مشکلات محلات و جبران خسارات دوره ساخت به تفکیک محلات ارائه می‌گردد. نکته قابل توجه در رابطه با راهکارهای مطرح شده این است که شهرداری تهران برای جبران خسارات دوره ساخت گروه‌های زیان دیده با داشتن فرصت‌ها و ظرفیت‌های نهادی و زیرساختی خود می‌تواند اقدام نماید. با اجرای این گونه برنامه‌ها می‌توان شاخص پایداری اجتماعی و توسعه پایدار زندگی شهروندان فراهم نماید. این پیشنهادات در راستای طراحی نظام مدیریتی پیامدها، برای رفع نقایص و ناکارآمدی پروژه مطرح می‌گردد.

۱. راهکارهای اصلاحی ترافیکی: برای تقویت اثرات مثبت ترافیکی پروژه تونل توحید بر محلات و مناطق همجوار، برنامه‌های اصلاحی زیر پیشنهاد می‌گردد:

الف) احداث پارکینگ‌های طبقاتی در محدوده‌های پرتراфик (برج‌های اداری، تجاری و مسکونی نواب، میدان توحید، جمهوری)؛ ب) برداشتن خط اتوبوسرانی BRT جمهوری پایانه افشار و انتقال اتوبوس‌های این خط به سایر خطوط. ج) طراحی و برنامه‌ریزی ترافیکی احداث دورگردان برای دستیابی محلات همجوار به تونل توحید. د) تغییر جهت مسیر تردد در خیابان‌های رودکی، خوش و قصرالدشت خیابان کارون نصرت و فرصت شیرازی.

۲. راهکارهای جبرانی برای آسیب دیدگان: ۱) ساخت مجموعه فرهنگی، ورزشی و ... در محله نصرت فضای بین خیابان جمالزاده و کارگر (روبروی مسجد امینی)؛ ۲)

ارائه خدمات شهرداری در محلات همجوار تونل (مانند فضای سبز)؛ ۳) بخشودن مالیات و عوارض شهرداری در محلات اصلی همجوار (به اندازه طول دوره ساخت تونل ۲۹ ماه). ۴) محله توحید: مسدود کردن انتهای کوچه‌ها و خیابان‌هایی که به اتوبان چمران منتهی می‌شوند (برای جلوگیری از سرقت و افزایش امنیت ساکنان محل)؛ ایجاد عایق صوتی در کنار اتوبان چمران، ایجاد امکانات رفاهی و ورزشی در محله توحید؛ ۵) محلات سلسبیل و بریانک: طراحی در زمینه دسترسی به تونل. ۶) احداث فضای سبز یا ورزشی در محله جمهوری با توجه به قابلیت‌ها و فرصت‌های موجود؛ ۱) فضای بین خیابان باستان و گلشن؛ ۲) فضای بین خیابان گلشن شمالی و خیابان پدیده سابق؛ ۳) فضای بین خیابان باستان آذربایجان.

۳. طراحی سیستم مدیریتی و نظارتی بر پروژه تونل: نتایج مطالعه حاضر در این بخش تأکید بر مشکلات فنی و اثرات منفی پروژه تونل دارد. در اینجا پیشنهاداتی برای برطرف کردن نقائص فنی پروژه به شرح زیر مطرح می‌گردد: الف) تجهیز سیستم تهویه هوای تونل: یکی از مهمترین دلایل عدم استفاده از تونل توحید برای سفر، «آلودگی هوای داخل تونل» عنوان شده است. پیشنهاد می‌شود با افزایش تعداد جت فن‌ها و اکزوزفن‌ها سیستم تهویه هوای تونل تجهیز شود. ب) تجهیز سیستم نجات اضطراری داخل تونل؛ ج) افزایش نظارت و کنترل پیس راهنمایی و رانندگی و شهرداری بر ترافیک ورودی و خروجی‌های تونل؛ د) تجهیز سیستم روشنایی تونل.

۶. نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

برای حل معضل ترافیک شهر تهران اجرای طرح‌های عمرانی و زیرساختی همچون گسترش شبکه حمل و نقل مترو، اتوبوس‌های تندرو در مسیرها و نقاط پرتراфик، همکاری مستمر و مؤثر نهادها و سازمانهای درگیر همچون معاونت ترافیکی شهرداری تهران، پلیس راهنمایی و رانندگی و غیره ضروری است. یکی از اهداف مهم پروژه تونل دسترسی آسان شمال به جنوب در مسیر اتوبان نواب چمران و کاهش ترافیک بوده است. اثرات مثبت پروژه برای ساکنان، کسبه، رانندگان و مسافران

محلات اصلی همجوار تونل قابل توجه نبوده است. مقایسه اثرات منفی دوره ساخت محلات همجوار و بهره‌مند شدن مناطق شمالی و جنوبی موجب افزایش نابرابری‌های اجتماعی و شکل‌گیری تضاد منافع گروهی شده است. به بیان دیگر در اثر اجرای پروژه تونل توحید همه شهروندان سهمی نسبتاً برابر از اثرات مثبت و منفی آن نبرده‌اند. بنابراین عدالت اجتماعی در بین شهروندان نادیده گرفته شده است. اکنون برای کاهش نابرابری در بین شهروندان و حرکت به سمت عدالت اجتماعی می‌باید مسئولین اقدامات اصلاحی و جبرانی مقاله حاضر را مدنظر داشته باشند. نتایج این پژوهش نشان داد اثرات منفی دوره ساخت پروژه در مرحله بهره‌برداری کاهش یافته اما انتظارات شهروندان در رابطه با حل شدن مشکلات ترافیکی محلات و دسترسی به تونل هنوز برآورده نشده است. برای رانندگان و مسافران مناطق شمالی یا جنوبی شهر که در مسیر تونل تردد می‌کنند نتایج مثبتی داشته است. در مرحله بهره‌برداری شاخص‌های رضایت و اعتماد شهروندان به انجام پروژه و شهرداری، نشان می‌دهد وجود مشکلات فنی تونل (آلودگی هوا، ترافیک ورودی و خروجی و عدم جبران خسارات دوره ساخت) موجب شده شهروندان تاحدی از شهرداری ناراضیتی داشته باشند. علیرغم مشکلات موجود پروژه شهروندان اعتماد نسبتاً بالایی به شهرداری تهران دارند و بر این باورند که شهرداری در صدد حل مشکلات ترافیکی شهر تهران است. یکی از مهمترین اثرات منفی دوره ساخت تونل زیان اقتصادی کسبه و مشاغل همجوار بوده است. ساکنان همجوار به دلیل ترافیک سنگین ناشی از ساخت تونل و افزایش آلودگی‌ها و سروصدای زیاد از سلب آسایش و آرامش خود ابراز ناراحتی داشته و معتقد بودند که ساخت تونل بیش از آنکه برای محلات نتیجه مثبتی داشته باشد برای آنان زیان و ضرر داشته است. در فرایند مراحل اجرای پروژه تونل توحید (اولویت و نیازسنجی، اجرا و پیامدها و اثربخشی)، کمترین توجهی به مشارکت شهروندان در پروژه صورت نگرفته است. از نظرات و خواسته‌های شورایاری محلات مناطق چهارگانه استفاده‌ای نشده است. در حین ساخت پروژه پیامدهای منفی زیادی برای

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

گزارش شده) می‌باید اثربخشی و کارایی به مراتب بیشتر از وضع موجود داشته باشد. هزینه‌ای که صرف شده بخش از مشکلات ترافیکی شمال به جنوب را برطرف کرده اما انتظاری که شهروندان محلات اصلی همجوار از اجرای پروژه داشته برآورده نشده است. تونل توحید تنها اتوبانی است که شمال تهران را به جنوب متصل می‌کند ترافیک محدوده کاهش یافته است. یافته‌ها بخش برندگان و بازندگان پروژه نشان داد مدیران شهری در ارتباط با اثرات و پیامدهای پروژه تونل توحید در زمینه ترافیکی، اقتصادی، زیست‌محیطی نه تنها نتوانسته‌اند عدالت اجتماعی را برای شهروندان اجرا کنند، بلکه نابرابری اجتماعی در زمینه دسترسی شهروندان از پروژه و بهره‌مندی از آن در بین شهروندان مناطق شمالی، مرکزی و جنوبی افزایش یافته است. با این استدلال که در حین ساخت پروژه بیشترین خسارت و آسیب را ساکنان، کسبه محلات همجوار از جمله محلات توحید، نصرت، اسکندری، جمهوری، سلسبیل متحمل شده‌اند. اما بیشترین استفاده و بهره‌برداری از تونل متعلق به شهروندان مناطق شمالی شهر (منطقه ۱، ۲ و ۳) و مناطق جنوبی شهر (۱۶، ۱۷، ۱۹ و ۲۰) بوده است. بخشی از مشکلات ترافیکی محلات توحید، کوی نصر، آریا شهر، اسکندری، جمهوری و دخیانیات، نصرت، کشاورز غربی، سلسبیل، با بهره‌برداری از تونل توحید تا حدی برطرف شده است. اما محلات مذکور به دلیل عدم جبران خسارات دوره ساخت و عدم دسترسی مناسب به ورودی‌های تونل و استفاده از آن خود را زیان دیده تلقی می‌کنند. شهروندان این محلات با تحمل ۲۹ ماه اثرات منفی ساخت تونل خود را متضرر می‌دانند. شهرداری تهران با احداث پروژه عظیم تونل توحید نتوانسته است «عدالت اجتماعی» را تأمین کند اما با جبران برخی از خسارات وارده به گروه‌های اصلی می‌تواند تا حدی به سمت اجرای عدالت اجتماعی در شهر تهران حرکت کند. در حین ساخت بیشترین آسیب متوجه ساکنان، کسبه، رانندگان و مسافران محلات همجوار تونل بوده است. اما بیشترین استفاده در مرحله بهره‌برداری توسط مناطق شمالی شهر (منطقه ۱، ۲ و ۳) و مناطق جنوبی شهر (۱۶، ۱۷، ۱۹ و ۲۰) بوده است. در نهایت نویسندگان مقاله معتقد

شهروندان بروز و ظهور داشته است در این مرحله مشارکت ساکنان در همراهی با مسئولین و سازندگان ساخت تونل بیشتر احساس شده است. در مرحله بهره‌برداری تونل عده زیادی از شهروندان معترض و ناراضی و عده‌ای نیز با تحمل مشکلات دوره ساخت و امید به اتمام اثرات منفی به هنگام بهره‌برداری پروژه به سر برده‌اند. در این دوره شهروندان از شهرداری در زمینه پروژه ناراضی بوده‌اند. دلایل این نارضایتی مشکلات فنی پروژه تونل شامل: مشکلات موجود در تونل از جمله هوای آلوده و صدای زیاد، گرمی بیش از حد هوا و ترافیک در خروجی جنوبی تونل، عدم دسترسی محلات به تونل بوده است. بسیاری از گروه‌های تحت تأثیر پروژه‌های زیرساختی کلان به بروز اثرات منفی پروژه همچون تونل توحید بر زندگی خود واقف هستند اما انتظار مهم آنها این است که آیا اجرای پروژه توانسته است معضلات و مشکلات ترافیکی شهر و محله خود را برطرف نماید. بر اساس مطالعات موجود اثرات ترافیکی، زیست‌محیطی پروژه قابل توجه بوده است اما شهرداری تهران با ساخت پروژه‌های مشابه ترافیکی (احداث خط اتوبوسرانی میدان جمهوری به پایانه تجریش) در نزدیکی تونل این اثرات را تا حدی خنثی کرده است. یکی از دلایل نارضایتی شهروندان ساکن و کسبه در از شهرداری عدم توجه به خواسته‌های جامعه تحت تأثیر بوده است. نکته قابل توجه این است که رانندگان و مسافران در دوره ساخت تونل (مدت ۲۹ ماه) اثرات و پیامدهای منفی این دوره را تجربه نموده‌اند و یکی از انتظارات آنان این بوده که در دوره بهره‌برداری از اثرات مثبت آن نیز بهره‌مند گردند. در این فرایند دو دوره ساخت و بهره‌برداری تونل شهروندان مناطق همجوار شهروندان مناطق شمالی و جنوبی تهران برندگان اصلی پروژه بوده است. بر اساس مطالعات موجود ترافیک در شبکه معابر محدوده تونل به ویژه مسیر اتوبان نواب چمران کاهش قابل توجهی داشته است. در زمینه کاهش مصرف سوخت و کاهش آلودگی هوای تهران ارزیابی‌های مثبتی صورت گرفته است. برآیندی که از نتایج پژوهش حاضر می‌توان ارائه نمود این است که هزینه سنگین ساخت تونل (بین ۳۰۰ تا ۶۰۰ میلیارد

است شهرداری تهران با «جبران خسارات وارده دوره ساخت» و «برطرف کردن نقایص فنی تونل به ویژه سیستم تهویه هوا» و برطرف کردن مشکلات ترافیکی و دسترسی های تونل خواهد توانست اثربخشی پروژه تونل توحید را دو چندان نماید و زمینه اعتمادسازی و جلب مشارکت شهروندان در پروژه های توسعه شهری فراهم کند.

منابع و مآخذ

- ایمان مختاری گرکانی و مژگان کمالی فرد (۱۳۸۴) آلودگی هوا و بیماریهای ریوی و قلبی و عصبی، مرکز تحقیقات وزارت کار، اولین همایش آلودگی هوا و اثرات آن بر سلامت.
- پایگاه اطلاع رسانی شرکت بهینه سازی مصرف سوخت www.ifco.ir ۸۹/۵/۱۱
- دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، (۱۳۸۹) «آیین نامه شیوه گزارش پیوست اجتماعی».
- دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، گزارش نهایی «ارزیابی اثرات اجتماعی پروژه تونل توحید بر شهر تهران» ۱۳۸۹.
- فاضلی، محمد (۱۳۸۹) «ارزیابی تأثیرات اجتماعی» زیر نظر اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، تهران، جامعه شناسان.
- خبرگزاری فارس؛ اثرات زیست محیطی پروژه تونل توحید بر شهر تهران. ۱۳۸۸/۷/۱۹.
- شرکت مدیریت راهبردی ابنیه مهندسی (مرام) (۱۳۸۷)، «پروژه تونل توحید: گزارش ماهانه پیشرفت تونل توحید» معاونت فنی و عمرانی شهرداری تهران سازمان مهندسی و عمران شهر تهران.
- شرکت کنترل کیفیت هوای تهران، همشهری آنلاین، صفحه حمل و نقل؛ ۱۳۸۸/۹/۱۴.
- سیدحسن میراجاق (۱۳۸۴) آلودگی هوا و اثرات آن بر بارداری جنین، تولید مثل و جنسیت، اولین همایش آلودگی هوا و اثرات آن بر سلامت.
- مرکز جامع مطالعات حمل و نقل ترافیک، (۱۳۸۶)، «مطالعات طرح هدایت ترافیک در زمان احداث تونل توحید»، مشاوره و هدایت کننده پروژه شهرداری افندی

زاده، کنترل کیفیت: پروژه مرتضی عراقی، مدیر پروژه: میترا رموک، مسئول پروژه مهندس قدیر پورهاشم.

۱۱. گی روشه؛ تغییرات اجتماعی؛ وثوقی، منصور؛ نشر نی؛ ۱۳۷۶

۱۲. مرکز اطلاعات علمی تخصصی حمل و نقل و ترافیک شهر تهران، ۱۳۸۸/۲/۱۱.

۱۳. مرکز اطلاعات علمی تخصصی حمل و نقل و ترافیک شهر تهران، ۱۳۸۸/۲/۱۱.

۱۴. مرکز پایش و مدل سازی آلودگی هوای تهران، خبرگزاری فارس ۱۳۸۸/۷/۱۹.

۱۵. مقایسه عملکرد شیوه های مختلف حمل و نقل و تاثیر آن در انرژی، سازمان بهینه سازی مصرف سوخت، زمستان ۱۳۸۲.

۱۶. مدنی، حسن (۱۳۷۷) «تونل سازی»، دانشگاه صنعتی امیرکبیر (پلی تکنیک تهران)، مرکز نشر.

۱۷. مصاحبه با ساکنین، کسبه، رانندگان و اعضای شورایاری محلات همجوار تونل (توحید، کوی نصر، آریا شهر، اسکندری جنوبی، جمهوری و دخانیات، نصرت، کشاورز غربی، سلسبیل شمالی و جنوبی)، در رابطه با اثرات تونل بر محلات در مرحله بهره برداری، تابستان ۱۳۸۹.

۱۸. مصاحبه با ساکنین، کسبه، رانندگان و اعضای شورایاری محلات همجوار تونل، در رابطه با اثرات تونل بر محلات

۱۹. محمدباقر قالیباف، روزنامه اطلاعات؛ ۱۳۸۸/۲/۳.

۲۰. مصاحبه با پروفیسور واگنر، پایگاه اطلاع رسانی تونل توحید، ۱۳۸۸/۸/۱۲.

21. Feasi loyalty study, rebelled, Engineering design Study of social and environmental

22. Important assessment, Final report: Kiamlou pistruct peve lopment plan 2002-2008

23. www.publicworub.go.ke.

24. Mukomo, S.(1996) Unsustainable urban development in sub Saharan Africa. Cities, 13 (40): 265-271

25. Nine Mile Ride (2003) Social Sustainability in Strategic Transportation Impact Assessment, Wokingham, Berkshire RG40 3GA United Kingdom

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۳۰۴ ■

کاهش میزان جرم خیزی در بازسازی مناطق شهری زلزله زده با رویکرد CPTED با تاکید بر چرخه مدیریت بحران؛ مورد پژوهی: بازسازی شهر بم پس از زلزله سال ۱۳۸۲

شاهین ایلکا* - هیات علمی آموزش شکرده فنی و حرفه ای سما، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ورامین، ورامین، ایران.
شهاب ایلکا - هیات علمی آموزش شکرده فنی و حرفه ای سما، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ورامین، ورامین، ایران.

چکیده

مدیریت بحران در برگزیده یک سری عملیات و اقدامات پیوسته و پویا است که به طور کلی بر اساس اصول کلاسیک مدیریت شامل برنامه ریزی، سازماندهی، تشکیلات رهبری و کنترل است. مدیریت بحران مجموعه مفاهیم نظری و تدابیر عملی در ابعاد برنامه ریزی جهت مقابله با سوانح هنگام، قبل و بعد از سانحه است. از سویی دیگر، رویکرد CPTED (پیشگیری از جرایم با استفاده از طراحی محیطی) را می توان نوعی رویکرد هدفمند در جهت طراحی کارآمد و هوشمندانه مولفه های محیطی با بکارگیری بهینه محیط مصنوع در کاهش جرائم دانست که بطور موثری در افزایش سرمایه اجتماعی، بهبود کیفیت زندگی و افزایش میزان رضایتمندی شهروندی و در نتیجه بهبود رفاه اجتماعی جامعه تاثیر بسزایی دارد؛ چنانچه رویکرد حاضر این امکان را فراهم می کند تا با طراحی کالبدی شهر از طریق طرح کالبدی ساختمان و طراحی پلان و دسترسی به سایت های جرم خیز، بتوان از ایجاد محیط های مناسب برای جرم و جنایت، پرهیز کرد تا بعنوان بازدارنده از ارتکاب جرائم عمل کند. در این مقاله «بازسازی بعد از وقوع بحران های طبیعی» مورد توجه است تا با کاهش میزان جرم خیزی در مناطق در حال بازسازی، امکان تقلیل امکان دهی به وقوع جرم از طریق محیط کالبدی فراهم گردد که یکی از مراحل چرخه مدیریت بحران و بازسازی پس از سانحه را شامل می شود. روش تحقیق مقاله حاضر در مرحله تدوین ادبیات نظری، رویکردی تحلیلی و اسنادی است که با بهره گیری از منابع موجود به بررسی و بازنگری این رویکرد می پردازد و در مرحله تدوین و ارائه راهکارها و تاکتیک های طراحی، روش استدلال منطقی در بستر مطالعات میدانی است که با رجوع به فضاهای شهر بم به ارائه پیشنهاداتی چند در این رابطه می پردازد. نتایج و یافته های تحقیق نشان می دهد که با التفات به چرخه مدیریت بحران و آخرین مرحله مفروض آن؛ بازسازی پس از سانحه، لازم است تا در طراحی شهر و ساختمان های مسکونی و نیز الگوهای توسعه آتی شهر مواردی چند از قبیل تقویت قلمروهای طبیعی، کنترل دسترسی، نظارت طبیعی، حمایت از فعالیتهای اجتماعی و تعمیر و نگهداری مورد توجه قرار گیرد. در ضمن در پایان مقاله به ارائه تاکتیک هایی در حوزه طراحی شهر و معابر خیابان برای کاهش میزان جرم خیزی بر اساس رویکرد فوق الذکر اشاره شده است.

واژگان کلیدی: جرم خیزی، مدیریت بحران، زلزله بم، رویکرد CPTED، راهکارها و استراتژی های طراحی.

Rise reducing crime in the reconstruction of earthquake-stricken areas in CPTED approach with emphasis on disaster management; case study: bam city after the earthquake

abstract:

disaster management that be considered Set of theoretical concepts and practical measures for crisis management in planning for disaster when → Dimensions program, before and after the accident. In this paper, "Reconstruction after natural crises" is considered With the rise in crime rates in areas of reconstruction, giving the possibility to reduce crime may be provided through the physical environment that One cycle of crisis management and reconstruction of the accident are included. Results and research findings show that should be applied Such as enhancing natural areas in urban design, access control, natural surveillance, support and maintenance of social activities be considered. Paper presented at the tactics of street design and city streets to reduce crime rate rise is noted.

Keywords: Crime rise, disaster management, earthquake of bam, cpted approach, suggestion and design strategies.

مقدمه

فضاهای شهری و تدوین و اعمال ضوابط ویژه در آنها، می‌توان به میزان گسترده‌ای از ارتکاب جرائم شهری جلوگیری کرد که این امر از طریق کاهش ظرفیت بالقوه طبیعی مناطق شهر در جرم خیزی و یا امکان دهی به وقوع جرم، امکان تحقق می‌یابد بر این اساس است که باید طراح شهر یا معمار، در فرایند طراحی و جایگزینی فضایی چه در مقیاس شهری یا در حد پلان ساختمان، به این نکته توجه داشته باشد که از طراحی فضا بدان گونه که امکان نظارت عمومی را کاهش می‌دهد و یا نحوه دسترسی به مناطق جرم خیز را افزایش می‌دهد، جلوگیری بعمل آورند. تعمیم و توسعه بکارگیری این رویکرد در چرخه مدیریت بحران خاصه در بازسازی پس از سانحه، نشان از توانمندی بالای این روش در ارتقا سطح امنیت و در عین حال کارآمدی نتایج در حوزه مداخلات شهری داشته و اهمیت این امر از آن جهت است که بایستی در رویکردهای جدید مدیریت بحران بالاخص در بازسازی پس از سوانح طبیعی، مولفه امنیت شهری مورد توجه قرار گیرد تا امکان تحقق شهری ایمن فراهم شود. مقاله حاضر به ارائه راهکارهایی چند در این رابطه در راستای طراحی شهر و معابر با رویکرد کاهش جرم خیزی در چرخه مدیریت بحران توجه داشته است.

مواد و روشها

روش تحقیق پژوهش حاضر عبارت است از:

۱. مرحله مبانی نظری و ادبیات تحقیق: «روش تحقیق»، رویکردی تحلیلی و اسنادی است که با بهره‌گیری از منابع موجود به بررسی و بازنگری این رویکرد می‌پردازد و پس از بیان پیشینه تاریخی به ارایه راهکارهایی در ابعاد سیاست گذاری و اجرایی پرداخته می‌شود. «ابزار جمع آوری داده ها»، در این مرحله عبارت است از: مراحل و منابع بکار رفته در پژوهش حاضر شامل بررسی، مطالعه کتب و مقالات لاتین موجود در زمینه تحقیق، و درخواست، ارسال و مکاتبه مدارک و مقالات لاتین از اندیشمندان این زمینه و در عین حال مطالعه و بررسی سایتهای اینترنتی در ارتباط با موضوع مانند سایت بانک جهانی (W.B) و طرحهای تحقیقاتی مرتبط در کشورهای جهان مانند آفریقای جنوبی C.S.I.R و در

مدیریت بحران در برگیرنده یک سری عملیات و اقدامات پیوسته و پویا است که به طور کلی براساس اصول کلاسیک مدیریت شامل برنامه ریزی، سازماندهی، تشکیلات رهبری و کنترل است. مدیریت بحران مجموعه مفاهیم نظری و تدابیر عملی در ابعاد برنامه ریزی جهت مقابله با سوانح هنگام، قبل و بعد از سانحه است (هاشمی، ۱۳۸۹). این اصطلاح به نحوه مدیریت‌های سانحه و عواقبشان نیز می‌پردازد. در این میان بازسازی پس از سانحه به عنوان آخرین مرحله از چرخه مدیریت بحران اهمیتی اساسی در فرآیند مدیریت بحران ناشی از سوانح طبیعی خاصه زلزله دارد (هاشمی، ۱۳۹۰). از سویی دیگر، پس از وقوع سوانح و بحرانهای طبیعی، میزان جرم و ناامنی در مناطق مشمول بحران، به شدت افزایش می‌یابد؛ چنانچه جستجوی راهکارها و تاکتیکهایی که بتواند از میزان بحرانها و تبعات منفی آن بکاهد، از مهمترین مقولاتی است که در فرایند مدیریت بحران با توجه به چرخه مدیریتی بحران اهمیت دارد.

در عین حال باید گفت که بر این موضوع اتفاق نظر جمعی وجود دارد که رویکرد CPTED در دو بعد کاهش حقیقی جرائم در محیط‌های شهری از یکسو و افزایش احساس ایمنی و امنیت فضایی در آنها می‌تواند موثر واقع شود. توجه به این رویکرد را در دهه اخیر، می‌توان ناشی از بحران‌های ناشی از وقوع جرایم گسترده در فضاهای عمومی و نیمه عمومی شهری دانست که علی‌رغم هزینه کرد منابع مالی گسترده، نتایج مورد انتظاری را برای مدیران شهری به ارمغان نیاورد. جدای از هزینه‌های مالی عدم پایداری شیوه‌های بکار گرفته شده و همچنین عدم حضور موثر گروه‌های شهروندی در ارتقاء جنبه‌های نظارتی محیطی، به انضمام ناکارآمدی الگوهای طراحی فضا، به گونه ای بود که در نتایج حاصل از مداخلات کالبدی بتدریج به عنوان یک الزام در فرایند طراحی وارد گردید. دو محقق کانادایی «وکرل و وایتزمن» رویکرد شهرهای امن را با تأکید بر مدیریت و پیشگیری جرائم، پیشنهاد کردند. رویکردهای جدید طراحی محیطی بر این نکته تأکید دارند که با توجه به ساختار کالبدی

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

نهایت، بررسی، مطالعه و بازنگری سایتهای اینترنتی دولتهای محلی / شهرداری شهرهایی نظیر Florida [12], Virginia Beach [13], Durham county [14], Tucson [11], Edmonton و Queensland [18], Adelaide Petersburg [20], Lismore [17] و بررسی و بازنگری سایت انستیتوی بین المللی جرائم (N.I.C.P) [32]، انجمن بین المللی CPTED (I.C.A) [35]، روزنامه بین المللی جلوگیری از جرائم از طریق طراحی محیطی (J.C.I) [34] و شورای ملی جلوگیری از جرائم (N.C.P.C) [33] بوده است.

۲. مطالعات میدانی و بازدیدهای محلی که در این مرحله وضعیت موجود پس از بازاری مورد بررسی قرار گرفته و در پایان برای بهبود و ارتقاء کیفیت محیط به ارائه راهکارها و تاکتیکهایی چند اکتفا شده است.

مبانی نظری و ادبیات تحقیق

برخی از واژگان مورد نظر در حوزه ادبیات نظری عبارتند از:

۱. «برنامه ریزی کاربری اراضی شهری»: برنامه ریزی برای کاربری اراضی شهری یعنی ساماندهی مکانی و فضایی

فعالیتها و عملکردهای شهری بر اساس خواستها و نیازهای جامعه شهری. این برنامه ریزی در عمل هسته اصلی برنامه ریزی شهری است و انواع استفاده از زمین را طبقه بندی و مکانیابی می کند (سعیدنیا، ۱۳۸۳، ص ۱۳).

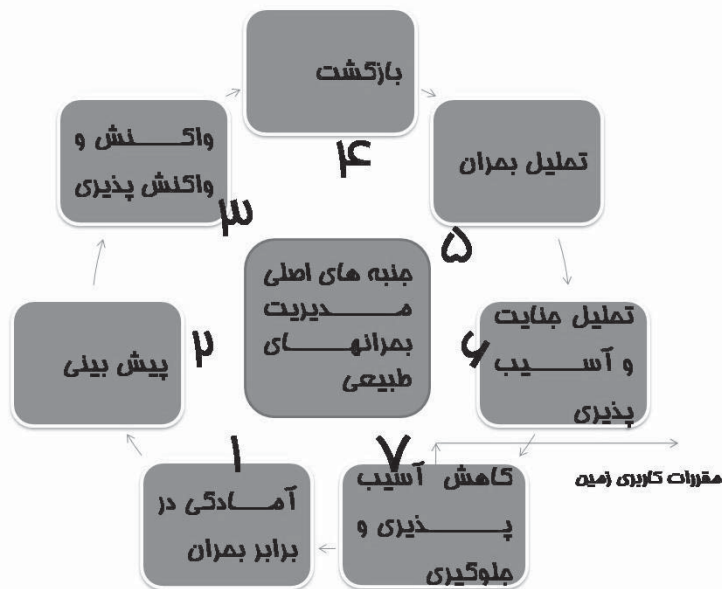
۲. «محتوای طرح کاربری زمین»: طرح کاربری زمین بیانگر الگوی آتی استفاده از زمین در شهر است و انواع گوناگون کاربریهای شهری (مسکونی، تجاری و صنعتی) و استفاده های عمومی (آموزشی، بهداشتی، اداری و تفریحی) را تعیین می کند. علاوه بر تعیین نوع استفاده از زمین تعیین شدت و کثرت کاربری یا تراکم استفاده های متفاوت نیز اهمیت دارد. در طرح کاربری زمین کجایی و مکان نوع فعالیتها و عملکردهای شهری مشخص می شود و بر همین اساس است که چارچوبی می سازد که در آن مکان زمان و ظرفیت عملکردهای گوناگون مشخص می شود (سعیدنیا، ۱۳۸۳، ص ۱۵).

۳. «فرایند برنامه ریزی کاربری زمین»: فرایند برنامه ریزی کاربری زمین شبیه فرایند برنامه ریزی شهری است؛ زیرا هم از لحاظ عملی و هم از لحاظ نظری هسته برنامه ریزی بشمار می رود. فرایند برنامه ریزی کاربری زمین شامل ۶ مرحله ای شود که در نمودار مقابل به آنها اشاره شده است.

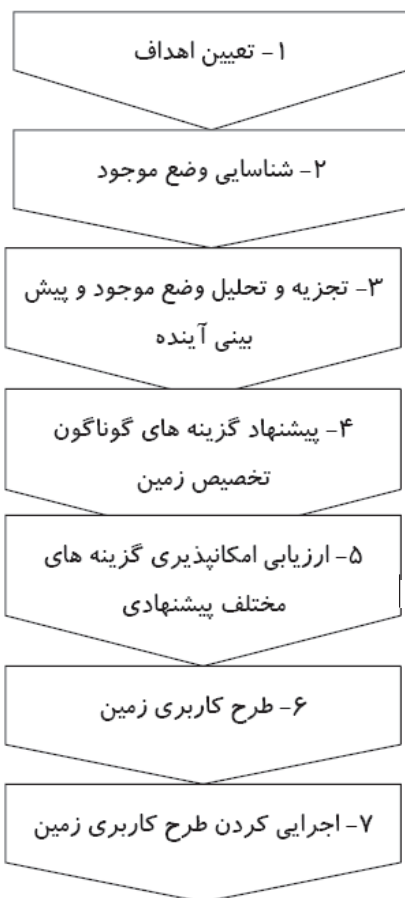
مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۰۷

تصویر ۱. جایگاه کاربری اراضی شهری در چرخه مدیریت بحران و بلایای طبیعی؛ ماخذ: نگارنده.

۴. «حادثه غیر مترقبه (اضطرار)»: یک حادثه غیر مترقبه یا موقعیت اضطراری، انحراف از رفتار و یا برنامه‌های قابل قبول و مورد انتظار است. به بیان دیگر وقوع موقعیتی استثنایی که طی آن مردم قادر به برآوردن نیازهایشان نباشند و جان انسانها، دارایی‌ها و یا محیط زیست را به مخاطره اندازد.

۵. «بحران (سانحه)»: بحران یک واقعه ناگهانی و یا بدشانسی بزرگ است که باعث آشفتگی در اساس روابط و فعالیت‌های معمول جامعه می‌شود. بحران را می‌توان یک حادثه مهیب و یا مجموعه وقایعی دانست که منجر به افزایش تعداد آسیب‌دیدگان، وارد آمدن تلفات و تخریب اموال، زیرساختها، خدمات اساسی و مبانی معیشتی در مقیاس بیش از ظرفیت‌های معمول جامعه شود.

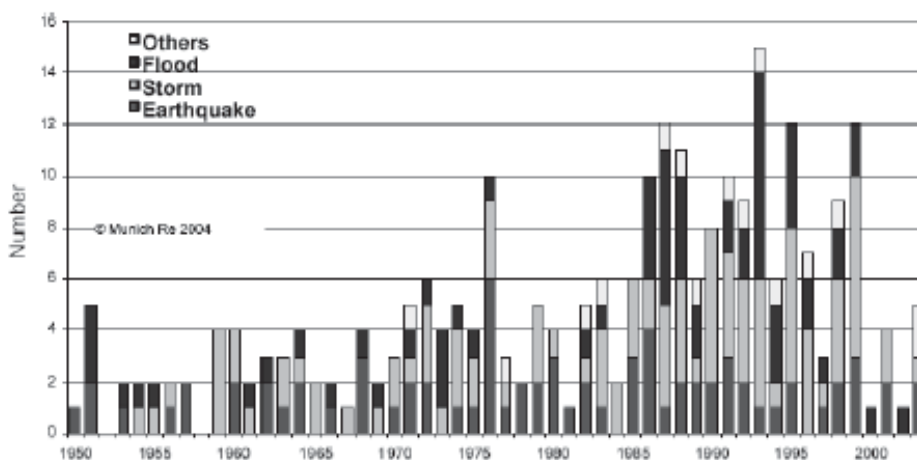
۶. «سوانح طبیعی»: بحرانهای طبیعی شامل آن دسته از سوانح پیش‌بینی نشده است که در اثر فرآیندهای طبیعی از جمله زلزله، سیل، گردباد، آتش‌فشان، یخبندان، خشکسالی، هجوم حشرات و غیره به وقوع می‌پیوندد (بحرینی، ۱۳۷۵، ص ۶۷).

۷. «مدیریت بحران»: بدیهی است که مدیریت بحران در برگزیده یک سری عملیات و اقدامات پیوسته و پویا

مدیریت شهری

دوفصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۰۸

تصویر ۲. افزایش در تعداد سوانح و بحرانهای بزرگ مقیاس (مواردی که واکنش به آن از عهده مناطق خارج است)

Source: Munich Re, 2004, www.iabm.org/Conference_PDFs/Berzgraph.pdf, retrieved 01.07.2004.

1. Emergency
2. Disaster

3. Natural Disaster
4. Disaster Management

- است که به طور کلی براساس اصول کلاسیک مدیریت شامل برنامه ریزی، سازماندهی، تشکیلات رهبری و کنترل است. مدیریت بحران مجموعه مفاهیم نظری و تدابیر عملی در ابعاد برنامه ریزی جهت مقابله با سوانح هنگام، قبل و بعد از سانحه است. این اصطلاح به نحوه مدیریت‌های سانحه و عواقبشان نیز می‌پردازد (آیسان و دیویس، ۱۳۸۲، ص ۶۶).
۸. «چرخه مدیریت بحران»: در واقع در مدیریت بحران معمولاً چندین سازمان و ارگان مختلف، درگیر انجام وظایفی می‌شوند که باید با هماهنگی کامل نسبت به پیشگیری از بحران، کاهش اثرات آن و آمادگی لازم جهت رویارویی با آن، اقدام نمایند (عبداللهی، ۱۳۸۳، ص ۹۸). با توجه به ماهیت سوانح و بحرانها اهداف اصلی مدیریت بحران و سوانح عبارتند از: نجات جان انسانها و کاهش تعداد آسیب دیدگان و کاهش خسارت به اموال، دارایی‌ها و محیط زیست. در این تقسیم بندی چرخه مدیریت یکپارچه بحران^۵ به چهار مرحله کلی تقسیم گردیده است که عبارتند از:
۹. «رویگرد CPTED»: مرکز بین المللی جرائم (۲۰۰۶) NICP، آن را طراحی و استفاده مناسب از محیط ساخته شده برای کاهش یا جلوگیری از جرائم و بهسازی کیفیت زندگی می‌داند. روزنامه بین المللی جلوگیری از جرائم (JCI, ۲۰۰۶) توجه به امنیت را مولفه ای اساسی در طراحی فضاهای مصنوع شهر می‌داند، چراکه احتمال وقوع جرائم و ارتکاب آنها را کاهش می‌دهد. انجمن بین المللی CPTED (ICA, ۲۰۰۵) نیز آن را استفاده هوشمندانه از فضای ساخته شده در جلوگیری از جرائم در فرایند طراحی و برنامه ریزی محیط مصنوع تعریف می‌کند. شورای ملی جلوگیری از جرائم (NCPC, ۲۰۰۶) نیز به استفاده هوشمندانه از محیط مصنوع در طراحی فضاهای شهری اشاره دارد که می‌تواند پتانسیل جرم خیزی مناطق را کاهش دهد. پت ترلا (۲۰۰۴) سه رکن

تصویر ۳. رکن اساسی پیشگیری از وقوع جرم از دیدگاه پت ترلا (۲۰۰۴): ماخذ: پورجعفر و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۸۷.

اساسی پیشگیری از جرم را در حوزه قانون، محیطهای مناسب برای جرم و جنایت، پرهیزکرد تا پیشگیریهای اجتماعی و برنامه ریزی و طراحیهای مناسب محیطی می داند که بدون توجه به آن، نمی توان از جرائم قابل انتظار در محیط کاست. رویکرد حاضر این امکان را فراهم می کند تا با طراحی کالبدی شهر از طریق طرح کالبدی ساختمان و طراحی پلان و دسترسی به سایتهای جرم خیز، بتوان از ایجاد

جدول ۱. پیشینه و سوابق رویکرد در آرای اندیشمندان و بازتابهای جهانی؛ ماخذ: پورجعفر و دیگران، ۱۳۸۷

دهه ۱۹۶۰	جین جاکوبس [۶] در کتاب مرگ و زندگی شهرهای آمریکایی	(۱) نیاز به خیابانهای امن در شهر. (۲) جداسازی و تشخیص مکانهای عمومی و خصوصی. (۳) تنوع کاربری و اختلاط آنها در سطح شهر. (۴) استفاده موثر و بازدارنده از حضور عابران پیاده در مناطق شهری برای کاهش احتمال وقوع جرائم.
دهه ۱۹۷۰	رای جفیری [۲] در کتاب جلوگیری از جرائم شهری با طراحی محیطی و اسکار نیومن [۷] در کتاب فضاهای قابل دفاع	(۱) کاهش پتانسیل طبیعی جرم خیزی مناطق شهری. (۲) شهروندان باید ببینند و دیده شوند (نظارت عمومی). (۳) شفافیت و در معرض دید قرار گرفتن فضاهای عمومی. (۴) اشتیاق مردم به گزارش و برخورد با تخلفات و جرایم.
دهه ۱۹۸۰	جرج کیلینگ و ویلسون [۱۰] و پل براتینگهام [۹] در کتاب جرم شناسی شهری	(۱) ارایه تئوری پنجره های شکسته [۱] (پنجره های شکسته هستند که فرصت را برای ارتکاب و احتمال وقوع جرائم در سطح شهر فراهم می کنند). (۲) کاهش پتانسیلهای طبیعی جرم خیزی مناطق شهری. (۳) اشاره به ناسامانی طراحی محیط مصنوع. (۴) اشاره و تاکید بر ناکارآمدی قوانین و استانداردهای طراحی شهری و معماری. (۵) نقش موانع طبیعی و بازدارنده های موقعیتی در کاهش فرصت دهی برای تجاوزات و جرائم شهری.
دهه ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰	تیم کرو [۳] و [۱۵] مسئول برنامه های آموزشی جهانی CPTED در کتاب جلوگیری از جرائم از طریق طراحی محیطی (CPTED)	ارائه استراتژی و روشمندی این رویکرد. برگزاری کنفرانسها و همایشهای بین المللی مطابق شرح زیر: ۲۰۰۶/۱۱ th : Calgary/Canada. ۲۰۰۵/۱۰ th : Santiago/Chile. ۲۰۰۴/۹ th : Brisbane/Australia. ۲۰۰۳/۸ th : Amsterdam/Netherlands. ۲۰۰۲/۷ th : Calgary/Canada. ۲۰۰۱/۶ th : Brisbane/Australia. ۲۰۰۰/۵ TH : Oakland/CA/USA. ۱۹۹۹/۴ TH : Mississauga/Canada. ۱۹۹۸/۳rd: Washington/USA. ۱۹۹۷/۲nd: Orland/FL/USA. ۱۹۹۶/۱nd: Calgary/Canada.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۳۱۰ ■

تشکیل می‌دهد.

می‌شود. از این اصل برای کاهش پتانسیل دسترسی به مناطق برای جرم خیزی و ارتکاب جرم استفاده می‌شود. در جدول شماره ۲ به برخی اصول پیشنهادی جهانی در این زمینه اشاره شده است.

«تقویت قلمروهای طبیعی»: این مفهوم از طریق تقویت احساس و روحیه مالکیت در محیط‌های ساخته شده و مصنوع ممکن می‌شود که به ایده چتر (Umbrella Concept) موسوم است. لازم به یادآوری است که از طریق انگیزانندگی احساس مالکیت و تملک پذیری شهروندی نسبت به محلات و مناطق مسکونی است که حضور بیگانگان و مزاحمان، برای ساکنان با اهمیت می‌شود. به عبارت ساده‌تر تنها بعد از وجود و القا چنین احساسی در شهروندان و ساکنان شهر است که افراد مزاحم و مجرمان این حق را به خود نمی‌دهند که به حوزه قلمرو فرد دیگری وارد شوند. در جدول ۲ به برخی اصول پیشنهادی جهانی در این زمینه اشاره شده است.

۱۰. «اصول اساسی رویکرد CPTED»: بر اساس مستندات، تجربیات و آرای اندیشمندان جهانی در این زمینه، می‌توان به اصولی اشاره کرد که به عنوان مبانی در طراحی محیطی مورد استفاده قرار می‌گیرند. بکارگیری این اصول و مفاهیم تمثیلی آن، سهمی اساسی در طراحی محیطی بازدارنده از جرائم دارد که این اصول عبارتند از:

- «کنترل دسترسی»: برای فراهم سازی دسترسی مناسب و کاهش دادن دسترسی مجرمان به مناطق جرم خیز یا مناطقی که پتانسیل طبیعی وقوع جرم را در خود نهان دارند، می‌توان از نظارت‌های شهروندان و عابران پیاده یا ساکنان از معابر و مسیرهای دسترسی بهره‌گرفت که با تعریف شفاف ورودی و خروجی ساختمان‌های مسکونی در سایت‌های شهری و نوع و چگونگی نورپردازی و نظارت طبیعی بر نحوه دسترسی به سایت ممکن

جدول ۲. راهکارها و پیشنهادات اجرایی در اصول مطروحه در رویکرد؛ ماخذ: پورجعفر و دیگران، ۱۳۸۶؛ ص ۸۸.

تقویت قلمروهای طبیعی	کنترل دسترسی	نظارت طبیعی	حمایت از فعالیتهای اجتماعی	نگهداری تعمیر و
۱) بکارگیری مستمر فضا بوسیله کاربران از طریق راهکارهای طراحی محیطی. ۲) استفاده از تابلوها، علائم و نشانه های بصری از طریق هنر ارتباط تصویری. ۳) افزایش نظارت‌های طبیعی و گسترش حس مالکیت از طریق نهادهای اجتماعی. ۴) بکارگیری استراتژیهای بازدارندگی بوسیله ارگانهای برنامه ریزی اجتماعی. ۵) استفاده از محوطه سازی، حفاظ و نرده در طراحی شهر.	۱) استفاده از موانع مسدود کننده مانند دیوارها، حصار و نرده. ۲) آگاهی بخشی به مردم از مکان ورودیها و خروجی. ۳) استفاده از زیرساختهای شهری مناسب مانند پوشش کف، جداره و محوطه سازی. ۴) نور پردازی مطلوب و کافی بر دروازه ها، ورودی و نوع سیستم دسترسی.	۱) رعایت استانداردهای میلمان شهری مانند چراغهای روشنایی و تابلوهای شهری. ۲) التفات به جایگزینی کاربری های شهری از طریق برنامه ریزی شهری. ۳) التفات به نحوه دسترسی به اماکن عمومی مانند پارکها و پارکینگهای عمومی. ۴) جای دهی کیوسکهای تلفن و روزنامه فروشی یا دکه های سیار در مناطق جرم خیز. ۵) امکان دهی به حضور انسان با تسهیلات خدماتی برای افزایش نظارت عمومی. ۶) افزایش دید با پوششهای گیاهی و محوطه سازی کم از طریق طراحی منظر شهری. ۷) افزایش امکان دید در جهت گیری ساختمان و مکان پارکینگ در طراحی شهر.	۱) اصلاح برنامه ریزی فضایی از طریق استفاده کارآمد از فضاهای شهری. ۲) ایجاد تراکم در فعالیتهای اجتماعی در مناطق جرم خیز. ۳) قراردادی فعالیتهای اقتصادی خاص در مکانهای همجوار نیروهای انتظامی. ۴) جای دهی فعالیتهای خدماتی در مناطقی که نظارت عمومی کمتری دارد. ۵) جایگزینی فضاهای عمومی در مناطق با دید و نظارت کم.	۱) تعمیر و نگهداری تجهیزات شهری مانند تابلوها و علائم ارتباطی. ۲) حفاظت از آسیب رساندن به تجهیزات شهری مانند حفاظ دار کردن چراغهای معابر. ۳) منظر سازی بر اساس معیارهای افزایش دهنده دید و نظارت عمومی.

- «تعمیر و نگهداری»: با تعمیر و نگهداری مناسب از مبلمان شهری و تابلوها و علائم شهری و چراغهای روشنایی و محوطه سازی می توان علاوه بر بهینه سازی هزینه های شهری، از بالا رفتن ظرفیت مناطق در جرم خیزی کاست. در جدول ۲ به برخی اصول پیشنهادی جهانی در این زمینه اشاره شده است.

- «نظارت طبیعی»: نظارت طبیعی به معنای توانمندسازی محیط شهری از طریق در معرض دید قرار گرفتن و آسانی نظارت است که امکان نظارت بر مناطق شهری را بوسیله شهروندان یا ارگانهای انتظامی فراهم می کند. بر این اساس این امکان فراهم می شود که مناطق شهری در معرض دید عمومی قرار گیرند و از ایجاد مناطق غیر قابل نظارت و به اصطلاح مناطق کور جلوگیری بعمل آورده می شود. در جدول ۲ به برخی اصول پیشنهادی جهانی در این زمینه اشاره شده است.

- «حمایت از فعالیتهای اجتماعی»: منظور این است که این امکان فراهم شود تا برخی فعالیتهای اجتماعی در مناطق شهر ایجاد شود که علاوه بر اشتغال زایی و ایجاد تسهیلات رفاهی بتوان میزان نظارت انسانی را بر مناطق افزایش داد. در جدول ۲ به برخی اصول پیشنهادی جهانی در این زمینه اشاره شده است.

۱۱. «استراتژیهای رویکرد CPTED»: برای کاهش و جلوگیری از جرائم شهری از طریق طراحی محیطی می توان به راهبردهای ویژه ای اشاره کرد که بوسیله مرکز ملی جلوگیری از جرائم به آنها پرداخته شده است. این راهبردها را می توان چنین بیان نمود: طراحی فضاهای شهری بگونه ای که بتوان از نظارتهای عمومی در فضاهای شهر برای جلوگیری از فعالیتهای نامطلوب اجتماعی استفاده کرد. بانک جهانی در راستای تحقق جلوگیری از جرائم از طریق طراحی محیطی برای دولتهای محلی وظایفی را بر شمرده است. بر این اساس این امور تنها از طریق نظارت ارگانهای مسئول شهری با همکاری تمامی ساکنین محلی ممکن می شود. نگاه راهبردی در این نکته است که تلاش شود تا با توانمندسازی شهروندان محلی یا از طریق ظرفیت سازی محلی (نظیر CBO's; NGO's) از طریق شهرسازی

مشارکتی به این اهداف نایل شد. بی شک هرگونه بهبود در ساختار شهری تنها با نگاه به محلات شهری بعنوان بخشهایی توانمند در تحقق به اهداف افزایش کیفیت زندگی ممکن می شود. می توان به برخی نقشهای شهرداری در این راستا اشاره کرد:

۱. نظارت و کنترل و هدایت و هماهنگی.
 ۲. مشارکت سازی و بهره گیری از توانمندی محله ای.
 ۳. تهیه نقشه و شناسایی دقیق مناطق شهری خاصه جرم خیز.
 ۴. حمایت مالی و تعیین استراتژی های راهبردی.
- علاوه بر این بانک جهانی در راستای نقش دولتهای محلی / شهرداری در جلوگیری از جرائم از طریق طراحی محیطی از رویه ای خاص برای بهسازی مناطق شهری استفاده می کند که می توان آنها را چنین بیان کرد:
- ۱) تشخیص (Diagnosis): شناسایی و تعیین مناطق جرم خیز و بیان چالشها و ویژگیهای خطر آفرین.
 - ۲) طرح کار (Action Plan): توسعه طرحهای محلی (میان / بلند مدت) با اهداف راهبردی.
 - ۳) مدیریت و اجرا (Man & Imp): مدیریت و برنامه ریزی زمانی و تعیین و تامین بودجه و فرایند اجرای طرح.
 - ۴) ارزیابی (Evaluation): ارزیابی بر مبنای اهداف در هنگام اجرا و روشهای مطلوبیت سنجی پروژه.

نمونه موردی

بم شهری است در استان کرمان که در جنوب شرقی ایران قرار گرفته است. بم در بخش مرکزی شهرستان بم قرار دارد. این شهر در ۵۸ درجه و ۲۱ دقیقه درازای خاوری و ۲۹ درجه و ۶ دقیقه پهناي شمالی و در ارتفاع ۱۰۶۰ متری از سطح دریا قرار دارد. شهر بم در ۱۸۰ کیلومتری جنوب خاوری کرمان واقع شده است. زمین لرزه بم، زمین لرزه ای بود به شدت ۷/۳ ریشتر که در ساعت ۲۶:۵ بامداد ۵ دی ۱۳۸۲ شهر بم را لرزاند. کشته شدگان این زمین لرزه در آمارهای مختلف، بین ۳۲۰۰۰ تا ۵۲۰۰۰ نفر بیان شده اند. ساختار فعلی شهر بم از لحاظ نوع ساخت و سازهای صورت گرفته و توسعه های آتی کمبودهایی عمده در حوزه طراحی را شامل می رود که لازم است در رابطه با بهبود و بهسازی آن اقداماتی عاجل صورت گیرد.

تصویر ۴. تصویر از معابر شهر بم در فرآیند بازسازی؛ چنانچه مشهود است هیچ گونه استراتژی خاصی در فرآیند طراحی شهر در راستای کاهش میزان جرم خیزی دیده نمی‌شود؛ ماخذ: نگارنده، برداشت میدانی.

جمع بندی و نتیجه گیری

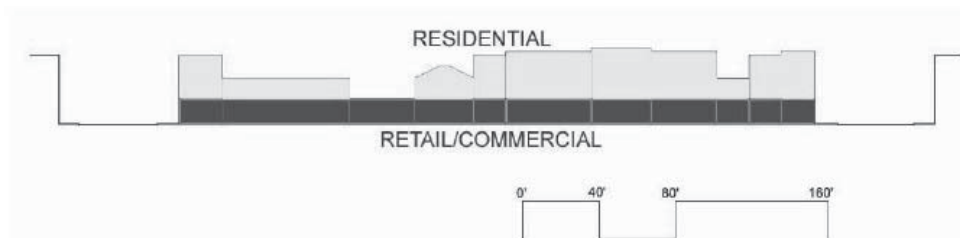
خیابانها.

- در راستای راهکارهای اجرایی در طراحی شهری و معماری می‌بایستی مواردی چند مورد توجه قرار گیرد که بکارگیری آنها در رویه طراحی و مراحل ساخت و اجرا، می‌تواند با کاهش ظرفیت‌های جرم خیزی مناطق امکان ساماندهی و شکل‌گیری یک شهری ایمن را فراهم آورد:
۱. تقویت قلمروهای طبیعی: از طریق افزایش امکان دهی به تعریف و احراز مفهوم مالکیت عمومی فضاهای شهری و تقویت مالکیت خصوصی شهروندی.
 ۲. کنترل دسترسی: توجه به نحوه و چگونگی دسترسی به فضاهای شهری و املاک خصوصی.
 ۳. نظارت طبیعی: افزایش دید و تقویت نوع و نحوه نظارت دید مردمی بر فضاهای عمومی شهر خاصه معابر و
 ۴. حمایت از فعالیتهای اجتماعی: تقویت فعالیتهای عمومی در فضاهای شهری خاصه پارکها و مناطق مجاور خیابانهای شهری.
 ۵. تعمیر و نگهداری: توجه به نگهداری بهینه و استفاده از مصالح مطلوب در روند بازسازی.
- بر این اساس راهکارها و پیشنهادات زیر لازم بنظر رسیده و لذا پیشنهاد می‌شود:
۱. استراتژی اول: افزایش کاربری مختلط برای دستیابی به فعالیت ۲۴ ساعته؛ مردم وقتی شاهد حضور دیگر شهروندان خود در شهر هستند، احساس امنیت بیشتری دارند. یکی از مهمترین مولفه‌ها برای دستیابی به فعالیت مستمر و پایدار در طول روز، فراهم نمودن ترکیبی

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

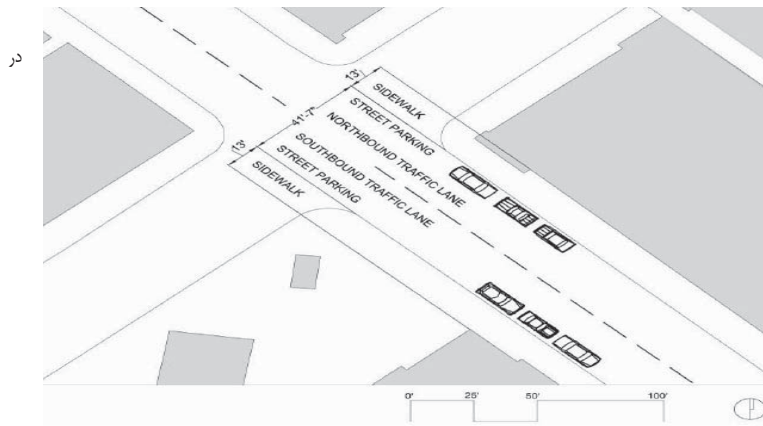
■ ۳۱۳ ■

تصویر ۵. شرایط پیشنهادی در الگوی توسعه و ساخت و ساز شهر بم عبارت است از: خدمات تجاری و نیز ساختمان‌های مسکونی برای برطرف نمودن نیازهای ساکنین در طول خیابان واقع شوند. واحدهای مسکونی در بالای واحدهای تجاری در طبقات دوم و سوم جای گیرند.

تصویر ۶. منظر خیابانی پیشنهادی در توسعه و الگوی ساخت و ساز شهر زلزله زده بم- شامل فرصتهایی برای همه مردم برای تماشا و نیز مشارکت در فعالیت خیابانی.

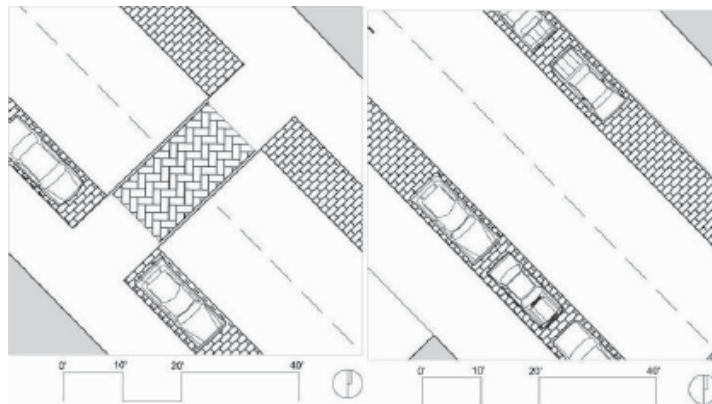

تصویر ۷. شرایط موجود خیابان بر اساس مستندات اجرا شده شامل یک خط ترافیک در هر مسیر و پارکینگ در سمت دیگر خیابان، خطوط پارکینگ به ناچار عرض پیاده رو را کاهش داده و عابرین پیاده فضای کافی در اختیار ندارند.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۱۴

تصویر ۸. طراحی جدید فرصتی برای افزودن عابر پیاده فراهم می‌نماید که باعث تقویت قلمروهای عمومی و نظارت مردمی می‌شود؛ (تصویر سمت چپ بالا): مسیرهای مجزای پارکینگ با کف پوشی متمایز. شرایط پیشنهادی خیابان-گزینه ۲- با کاهش مسیر سواره به یک مسیر عبوری دو مزیت قابل دستیابی می‌باشد: مسیرهای پیاده عریض‌تر شده و مکانهای نشستن برای شهروندان در نظر گرفته می‌شود که افزایش نظارت مردمی و تقویت قلمروهای رفتاری امن شهروندی را به همراه دارد و در عین حال، میزان ترافیک نیز بطور قابل توجهی کاهش می‌یابد.

از کاربرد پیاده در امتداد خیابان می‌باشد.

فضای خالی بین محدوده‌های پارکینگ برای طراحی عابر پیاده در نظر گرفته شده، همچنین پارکینگ طراحی شده بعنوان فضایی حایل بین اتومبیل‌ها و عابرین پیاده بکار می‌رود.

۲. استراتژی دوم: کنترل ترافیک از طریق محدوده خیابان اصلی؛ راهکارهای طراحی در راستای تسهیل عبور و مرور برای عابرین پیاده و افزایش چشمان ناظر خیابان صورت می‌گیرد. در شکل زیر وضعیت پیشنهادی خیابان، از راههای ارتباطی اصلی شهر نشان داده شده است.

۴. استراتژی چهارم: ایجاد محیطی راحتتر برای عابرین پیاده برای تشویق مردم برای استفاده از خیابان؛ با فراهم آوردن روشنایی مناسب، مکانهایی برای استراحت و ایجاد سایه (با توجه به گرمای طاقت فرسای کویر بم)، بیشتر مردم احساس راحتتری در خیابان خواهند داشت و چشمان ناظر خیابان فعالانه‌تر بنظر می‌رسند.

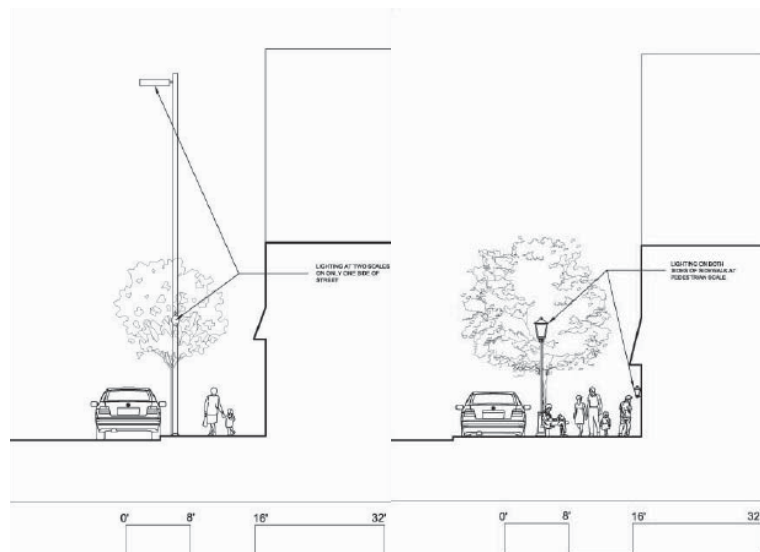
۳. استراتژی سوم: تاکتیک‌های طراحی در جهت برون رفت از مشکل ترافیک سواره و رفت و آمد ایمن پیاده شکل می‌گیرد. شرایط پیشنهادی طراحی و توسعه خیابانهای محلی-گزینه ۱: ۱. محدوده پارکینگ با سنگفرش متمایزی از خیابان طراحی شده است؛ ۲.

۵. استراتژی پنجم: تامین نمودن قابلیت دید از خیابان به همه ورودیها و دیگر فضاهای عمومی؛ برای بیشتر

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۳۱۵ ■

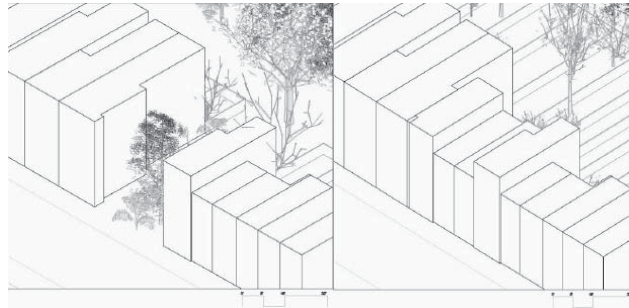
تصویر ۹. روشنایی پیشنهادی در طراحی شهری خیابانها و معابر شهر بم؛ روشنایی در ۲ سمت پیاده رو در مقیاس روشنایی وضع موجود - روشنایی در ۲ مقیاس، فقط در یک سمت.

تصویر ۱۰. ایجاد محوطه هایی برای پارکینگ، ورودی‌هایی را برای دید بهتر فراهم می‌نماید که می‌تواند در الگوی توسعه شهر و طراحی معابر مورد استفاده قرار گیرد.

تصویر ۱۱. در ورودی هر فروشگاه باید روشنایی نزدیک در ورودی را طوری فراهم کند که دید از زیر آن مقدور باشد. علاوه بر این، ارتفاع تاج پوشش درختان باید به اندازه‌ای باشد که امکان نصب نورافکنها و چراغهای روشنایی را فراهم کند.

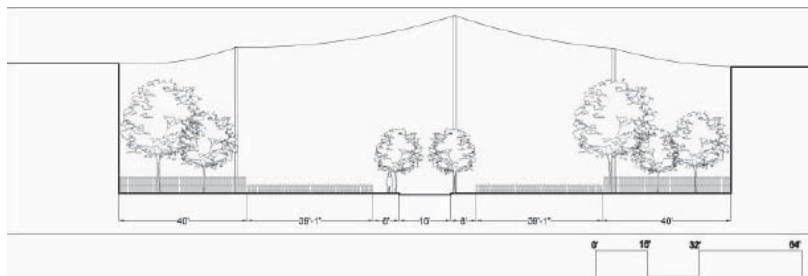

تصویر ۱۲. پرکردن بلوکهای خالی و ایجاد لبه‌ی خیابان قوی برای جلوگیری از تداخل حوزه خصوصی خانه‌ها به پیاده روی عمومی، لازم بنظر می‌رسد.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۱۶

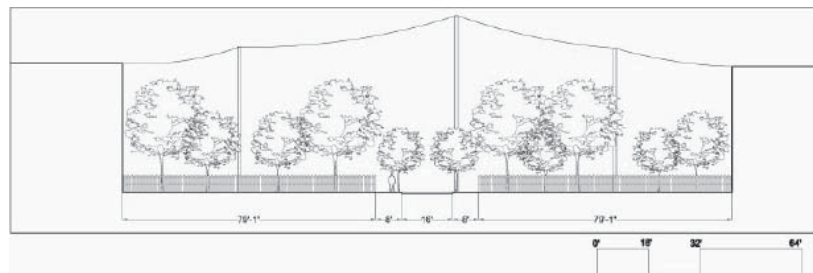

تصویر ۱۳. شرایط پیشنهادی گزینه ۱- ایجاد فضایی نیمه عمومی در مرکز بلوکهای مسکونی در طراحی شهر بم- فضایی که به صورت گروهی به ساکنین مسکونی بلوک تعلق دارد. با ایجاد باغ عمومی در بلوک، فضایی برای شناخت و تقابل ساکنین شکل می‌گیرد. علاوه بر آن مرزی برای جلوگیری از ورود غریبه‌ها به فضا تعریف می‌گردد. نگهداری فضا نیز با مسئولیت گروهی ساکنین همراه خواهد بود.

گشت زنی امنیتی پلیس این نکته حائز اهمیت می‌باشد
که آنها براحتی بتوانند فضای مقابل فروشگاهها و
ورودیها از خیابان را مشاهده نمایند. همچنین این
شفافیت این اجازه را به فروشندگان خواهد داد که
اتفاقاتی که در خیابان روی می‌دهد را مشاهده نمایند.
۶. بلوک‌های مسکونی: در مواجهه با بلوک‌های مسکونی
شهری دو مورد مهم عبارتند از: میزان بالای فضاهای

۷. استراتژی هفتم: در طراحی مرکز بلوکهای مسکونی خالی و نیز مراکز مراقبت نشده در بلوک ها. اگرچه میزان فضاهای خالی مستقیماً توسط محیط فیزیکی تحت تاثیر قرار نمی‌گیرد، بهبود در محیط فیزیکی با تشویق شهروندان از طریق اعتمادسازی مجدد همسایگی‌ها با تغییر موقعیت کنونی آنها امکانپذیر خواهد بود. بر این اساس استراتژی لازم در طراحی و الگوی توسعه شهر به پس از زلزله عبارت است از: تبیین واضح فضای عمومی از فضای خصوصی. در خیابان نشانه‌گذاری جایگاه پیاده‌رو عمومی تمام شده و فضای نیمه خصوصی در محیط مسکونی شروع میشود.

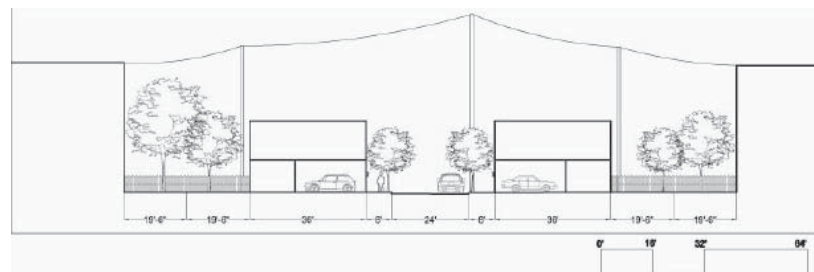
۸. استراتژی هشتم: فراهم آوردن فرصت برای ساکنین برای بررسی همزمان خیابان و فضای پشتی واحدهای مسکونی؛ این شامل فرصت گردهم آمدن ساکنین بیرون از واحد مسکونی، به همان میزان مراقبت آنها از اطراف فضای مسکونی خود از درون خانه است. علاوه بر

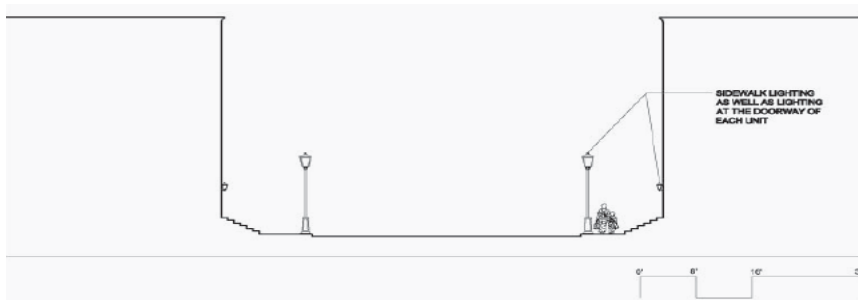
تصویر ۱۴. شرایط پیشنهادی - گزینه دوم - اجازه دادن به ساکنین برای توسعه حیاطهای پشتی ساختمان ها. این امر مالکیت اختصاصی را کم‌رنگ‌تر نموده و استفاده عمومی از فضا را تقویت می‌نماید.

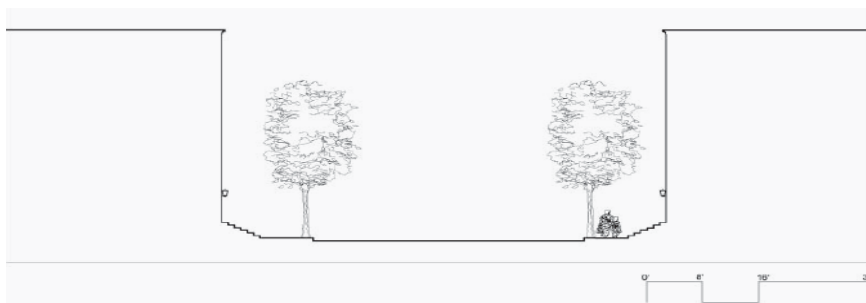
تصویر ۱۵. گزینه پیشنهادی ۳ - قرار دادن عناصری از قبیل پارکینگ که نشان‌دهنده مالکیت فضا می‌باشند. این سازه‌ها به اندازه کافی کوتاه می‌باشند که قابلیت دید را از طبقات فوقانی واحدهای مسکونی به کوچه‌ها فراهم نمایند.

تصویر ۱۶. گزینه پیشنهادی ۴ - ساختن خانه‌های ردیفی یا واحدهای مسکونی افراد سالخورده در بالای گاراژها می‌باشد. فضای بین خیابان و کوچه‌ها برای استفاده حیاط پشتی برای تمامی واحدهای مسکونی تقسیم خواهد شد.

تصویر ۱۷. ایجاد روشنایی مناسب هم در پیاده رو و نیز در درهای ورودی واحدهای مسکونی، علاوه بر تسلط بیشتر ساکنین بر وقایع خیابان در شب امکان اختفای غریبه‌ها در سایه‌ها را نیز کاهش می‌دهد.

تصویر ۱۸. نوع و نحوه درختان خیابان متناسب با اقلیم شهر بزم به ایجاد حس اجتماعی کمک می‌نمایند.

آن غریبه‌ها خواهند فهمید که حتی اگر کسی در خانه نباشد، دیده خواهند شد.

۹. استراتژی نهم: ارتقای سربلندی محیط و جامعه؛

۳. پورجعفر و دیگران (۱۳۸۷) ارتقاء امنیت محیطی و کاهش جرائم شهری با تاکید بر رویکرد C.P.T.E.D، فصلنامه علمی پژوهشی علوم و مهندسی دانشگاه علم و صنعت ایران، جلد ۱۹، شماره ۶.

۴. سعیدنیا (۱۳۸۳) کاربری‌های شهری، از کتابهای سبز شهرداریها، انتشارات سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور.

۵. هاشمی، سید مناف (۱۳۹۰) جایگاه ساختار و بافت شهری در کاهش آسیب پذیری پس از زلزله در چرخه مدیریت بحران، پیام ایمنی، شماره ۳۴.

۶. بحرینی، سید حسین، (۱۳۷۵) برنامه‌ریزی کاربری زمین در مناطق زلزله خیز نمونه شهرهای منجیل، لوشان، رودبار، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، مرکز مطالعه باسوانح طبیعی ایران

۷. حمیدی، ملیحه (۱۳۷۴) «نقش برنامه‌ریزی و طراحی شهری در کاهش خطرات و مدیریت بحران»، مجموعه

برخی تأثیرات اولیه از محیط فیزیکی، بر روی افتخار و غرور اجتماعی، ضرورتاً بوسیله طراحی محیط کنترل نمی‌شوند؛ بعنوان مثال نظارت و نگهداری از محیط، باید از خود ساکنین برخیزد. به هر حال برخی عوامل تأثیرگذاری طراحی فضای خیابان، مانند جعبه‌های کاشت، میله‌های پرچم، درختان خیابان، میتوانند حس افتخار را در ساکنین برانگیزاند و آنها را برای مراقبت از محیطشان تشویق نماید.

۱. آيسان، یاسمین و دیویس، یان (۱۳۸۲) معماری و برنامه‌ریزی بازسازی، ترجمه دکتر علیرضا فلاحی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

۲. هاشمی، سید مناف (۱۳۸۹) درآمدی بر چرخه مدیریت منابع و ماخذ

- Designing out Crime", Australian Institute of Criminology, Canberra
35. Government of South Australia (2002)," Crime Prevention through Environmental Design and Urban Design"; Adelaide, Australia
36. Lismore City Council (2000) Development Control Plan"; No. 43 – CPTED, Lismore, Australia
37. National Crime Prevention Council (U.S.) (1997) Designing Safer Communities"; CPTED Handbook, NCP (U.S.), Washington D.C
38. Office of Planning, Baltimore County (2000), Comprehensive Manual of Development Policies";, Division VI, Section H (CPTED). Baltimore County, Maryland
39. Plaster, S. and Carter, S. (1993), planning for Prevention: Sarasota, Florida's Approach to CPTED, Florida Criminal justice Executive institute, Tallahassee, Florida.
40. Smith, M. S. (1996) Crime Prevention through Environmental Design in Parking Facilities, National Institute of Justice, Washington D.C.
41. Kruger, T., Landsman. K., Liebermann, S. (2001)," Designing safer places: A manual for crime prevention through planning and design", Pretoria: The South African Police Service and the CSIR.
42. Meyer, T. & Qhobela, M.(1998)," The history of crime prevention through environmental design: A comparative study". Pretoria: CSIR.
43. Napier, M., du Plessis, C., Liebermann, S., Kruger, T., Shaw, M., Louw, A., Oppler, and S. (1998),"Environmental Design for Safer Communities in South Africa", Pretoria: CSIR.
44. Timothy D. Crowe (2000)," Crime Prevention through Environmental Design", National Crime Prevention Institute, pp: 46_74.
45. Designing Safer Communities: Crime Prevention through Environmental
46. Design Handbook (2003), (National Crime Prevention Council, (www.npc.org))
47. Crime Information Analysis Centre (2000), Crime Statistiques.[on-line]: http://www.saps.org.za/8_crimeinfo/bulletin/index.htm
48. ISS (2001), Ned bank Isis Crime Index, Volume 5 2001, Number 1, January – February.[online]:<http://www.iss.co.za/Pubs/Crime%20Index/No.%201%202001/World.html>
49. Kruger, T, Meyer, T, Napier, M, Pascolo, E, Qhobela, M, Shaw, M, Oppler, S, Niyabo, L, and Louw A, (1997), Safer by Design – Towards effective crime prevention through environmental design in South Africa, CSIR, Pretoria.
- مقالات کنفرانس بین المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله، جلد دوم
۸. عبداللهی، مجید (۱۳۸۳) مدیریت بحران در نواحی شهری، سازمان شهرداری‌ها و دهیاریها.
18. J. Q. Wilson and G. L. Knelling (1982), "Broken Windows"; The Atlantic Monthly, March 1982, pp. 29-38.
19. C.R. Jeffery, (1971)," Crime Prevention through Environmental Design", Beverly Hills, CA: Sage Publications, pp.54_87.
20. T.D. Crowe, (1991)," Crime Prevention through Environmental Design", Stoneham, MA: Butterworth-Heinemann, pp.87_95.
21. Dan Fleisher and Fred Heinemann, (1996)," Crime prevention Through Environmental Design and Community policing", Washington, DC: US Department of Justice, August 1996, pp.34_41.
22. M.S. Smith, (1996)," Crime Prevention through Environmental Design in Parking Facilities"; Washington, DC: US, Department of Justice, National Institute of Justice, pp.87_97.
23. J. Jacobs, (1961)," The Death and life of Great American Cities", New York, NY: Vintage Books.
24. O. Newman, (1972)," Defensible Space: Crime Prevention through Environmental Design"; New York, And NA: Macmillan.
25. B. Poyner, (1983)," Design against Crime: beyond Defensible Space"; London: Butterworth's.
26. P. J. and P. L. Bran Ingham, (1981), ed., Environmental Criminology", Beverly Hill, CA: Sage, pp.45_67.
27. J. Q. Wilson and G. L. Knelling, (1989),"Making Neighborhoods
28. Safe", the Atlantic Monthly, February 1989, pp. 46-52.
29. City of Edmonton Planning and Development (1995) Design Guide for a Safer City", Edmonton
30. City of Tucson, (2003), Development Standard"; No. 2-14.0, Crime Prevention through Environmental Design
31. City of Virginia Beach CPTED Committee (2000)," CPTED - General Guidelines for Designing Safer Communities", Virginia Beach, Virginia
32. City of Durham County (2004), CPTED: Durham Guide to Creating a Safer Community"; Durham County, North Carolina.
33. Crowe, T. (2003) Advanced Crime Prevention through Environmental Design"; (Seminar notes), American Crime Prevention Institute, Louisville, Kentucky, pp.33_67
34. Geason, S. and Wilson, P.R. (1989),"

50. Landsman, K, (2000), An Overview of Enclosed Neighborhoods in South Africa, CSIR, Pretoria.
51. Napier, M, du Plessis, C, Liebermann, S, Kruger, T, Shaw, M, Louw, A, and Oppler, S, (1998) "Environmental Design for Safer Communities, CSIR, Pretoria.
52. www. NICP.net
53. Wwww. NCP.org_ [33]
54. www.CPTEDONTARIO.ca
55. www.CPTED.net
56. Gronland, B, (2000) "Towards the Humans City for the 21st Century"; Stockholm.
57. Cozens,P, D.Hiller and G.prescott (2001)" Crime and the design residential Property – Exploring the Theoretical Background"; Journal of Property Management,Vol.19,Issue 2,PP 136-164.
58. Wekerle,M and Whitzman,R(1995)" Safe Cities: Guidelines for Planning, Design and Management"; Van Nostrand Reinhold, USA ..
59. Petrella, Laura (2004) "Urban Space and Security Policies: Between Inclusion and Privitilization"; UN Habitat; WUF, Barcelona, Spain.

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیر رسمی در محلات شهری با بررسی نگرش ساکنین محلی؛ مورد پژوهی: محله توحید، شهر بندرعباس

یاور رستم زاده* - عضو هیات علمی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

Organizing and empowering informal settlements in urban areas with the attitude of local residents; case study: Tohid area, Bandar Abas

Abstract

Settlements called "informal settlement" or whatever the current "informal settlement" is called, the problems facing today's cities, especially at local levels are considered. Apart from the approaches and methods of dealing with predominantly informal settlements, considering the views and attitudes of local residents of the most influential component in the process of organizing and empowering the informal settlements is considered. The present study, the research literature and theory, descriptive and analytical methods and data collection tools: a library of studies and documents. The observation, in-depth interviews and questionnaires in the context of field studies at local level is required to review and navigate the environment. The result of the research show that Informal settlements and lack of ownership of the problem with sewage in the streets of the important problems for the neighborhood is; Access was not possible to construct the sewage system and connect it with the sewage system makes it impossible. Waste problem is also related to the issue of lack of access. The lack of urban culture, poverty and corruption at the local level, lack of social cohesion and quality of life of components having other problems at the neighborhood level is

Key word: informal settlement, enabling, Intervention approaches in informal settlements

چکیده

«سکونتگاه‌های خودرو» یا آنچه به رایج «اسکان غیررسمی» نامیده می‌شود، از مشکلات فراروی شهرهای امروزی خاصه در سطوح محلی بشمار می‌رود. بر این اساس، نوع، ماهیت و فرآیند مداخلاتی احتمالی و نحوه برخورد با آنها از جمله مفاهیمی است که جایگاهی ویژه در برنامه ریزی و مدیریت شهری داشته و دارد. جدای از رویکردها و روشهای برخورد با حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی، لحاظ کردن دیدگاه و نگرش ساکنین محلی از مهمترین مولفه‌های تاثیرگذار در فرآیند ساماندهی و توانمندسازی این سکونتگاه‌های غیر رسمی بشمار می‌رود که در تحقیق حاضر مورد توجه قرار گرفته است. روش تحقیق مقاله حاضر، در مرحله ادبیات و مبانی نظری تحقیق، روش توصیفی و تحلیلی و با ابزارگردآوری داده: مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی است؛ در ادامه با روش مشاهده، مصاحبه عمیق و پرسشنامه در بستر مطالعات میدانی در سطح محله مورد نظر اقدام به بررسی و پیمایش محیط شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مشکل اسکان غیررسمی و نداشتن سند مالکیت به همراه فاضلاب معابر از مشکلات مهم برای موجود در محله می‌باشد. در همین رابطه نبود دسترسی امکان احداث سیستم فاضلاب و ارتباط دادن آن با سیستم فاضلاب شهری را غیرممکن می‌سازد. مشکل جمع‌آوری زباله نیز مربوط به مسئله عدم دسترسی است. همچنین عدم فرهنگ شهرنشینی، فقر و فساد در سطح محلی، عدم همبستگی اجتماعی و برخورداری از حداقل مولفه‌های کیفیت زندگی از دیگر مشکلات سطوح محله است که در پایان راهکارها و راهبردهایی برای توانمندسازی و ساماندهی امور محلی مورد اشاره قرار گرفته است. واژگان کلیدی: حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی، توانمندسازی، رویکردهای مداخله در اسکان غیررسمی.

مقدمه

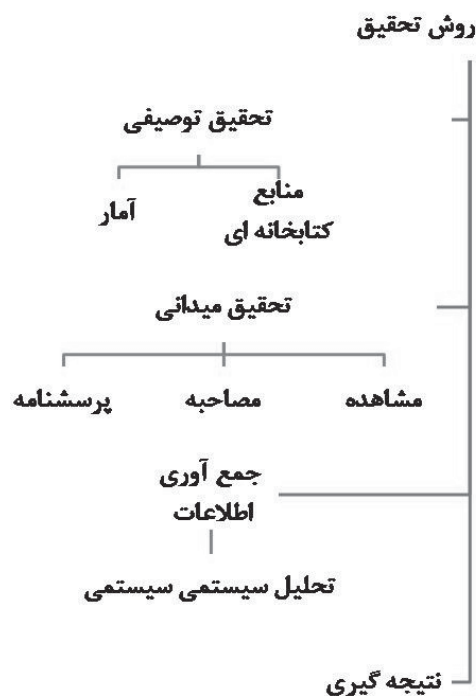
۲. «روش توصیفی و تحلیلی»: روش تحقیق در مرحله

مبانی نظری و ادبیات تحقیق، «روش توصیفی و تحلیلی» بوده است که از «ابزار گردآوری داده ها»: «مطالعات کتابخانه ای و اسنادی» بهره برده است.

۳. «روش پیمایشی»: در مرحله بعدی نیز، این پژوهش به «روش پیمایشی» انجام شده و ابزار مورد استفاده «پرسشنامه» محقق ساخته بود و در نهایت داده ها با نرم افزار spss تحلیل شده اند. جامعه آماری، شهروندان مقیم محله ورودی شهر بندر عباس (محله توحید) بوده است که با استفاده از فرمول کوکران حاصل شده است.

۴. «روش نمونه گیری»: روش نمونه گیری، خوشه ای چند مرحله ای است. به این ترتیب که از منطقه مورد نظر، بلوکی را انتخاب و با توجه به تعداد خانه های بلوک و حجم نمونه، تعداد خانه ها را بر حجم نمونه تقسیم کرده و عدد به دست آمده را به عنوان فاصله گرفته و اولین پلاک را بطور تصادفی انتخاب نموده است.

۵. «جامعه آماری»: تعداد نمونه های مورد پرسش با استفاده از فرمول کوکران ۱۳۷ عدد بوده است (تعداد پرسشنامه ها از طریق فرمول کوکران محاسبه گردیده است).

نمودار ۱. مراحل و فرآیند روش تحقیق؛ ماخذ: نگارنده.

رشد روز افزون جمعیت در مناطق شهری جهان، امروزه به عنوان یکی از واقعیات نظام برنامه ریزی پذیرفته شده است و تلاش می شود از این واقعیت نه صرفاً به عنوان یکی تهدید بلکه به عنوان یک فرصت جهت هدایت برنامه ریزی توسعه شهری استفاده شود. سرعت رشد شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه همانند کشور ایران، بیشتر از کشورهای توسعه یافته است. این رشد شتابان، مسائل و معضلات بسیاری برای این شهرها بدنبال داشته است. در این میان حاشیه نشینی و سکونتگاه های غیررسمی به عنوان آیینی تمام نمای مسائل شهری جایگاه و اهمیت خاصی دارد. طبق آمارهای موجود، حدود ۸ میلیون نفر از جمعیت ایران در این نوع سکونتگاه ها زندگی می کنند. این پدیده از دهه ۷۰ به بعد با گسترش ابعاد آن، نه تنها خود محدوده سکونتگاه های غیر رسمی، بلکه در برخی از موارد یک ناحیه و حتی منطقه را تحت تأثیر خود قرار می داد. البته باید یاد آور شد که در شرایط فعلی، در ایران تکیه اصلی بر ساماندهی سکونتگاه های موجود است. این نوع سکونتگاه ها جلوه کالبدی فقر بشمار می روند که از لحاظ پویایی روند متفاوتی را طی می کنند. در هر حال در این مقاله به مقوله اسکان های غیررسمی با محوریت دید و نگرش ساکنین محلی پرداخته می شود و روشها و راهکارهای مداخلاتی در این رابطه مورد اشاره قرار می گیرد.

مواد و روش شناسی

۱. «ماهیت تحقیق»: این تحقیق از نوع «ماهیت کاربردی» است و روش تحقیق در این مطالعه توصیفی و تحلیلی با تأکید بر «روش جامع نگری» است که در انجام آن با توجه به ماهیت مطالب و نوع موضوع مورد مطالعه، اطلاعات به صورت مطالعات میدانی و استفاده از پرسشنامه باز و بسته و مطالعات کتابخانه ای و استفاده از آمار و اطلاعات مرکز آمار ایران گردآوری گردیده است، داده های کسب شده پس از جمع بندی مورد تحلیل قرار گرفته و در نهایت یک نتیجه گیری منطقی بدست آمده است.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۲۲

۶. «روش مصاحبه عمیق»: در راستای شناخت بهتر مرحله مورد نظر و ارتقاء و توانمندسازی از روش مصاحبه عمیق بهره گرفته شد که نتایج آن به تفصیل بررسی گردید و در انتهای مقاله به اختصار اشاره شده است.

۷. «مدل مفهومی تحقیق»: نمودار زیر مراحل و فرآیند روش تحقیق در پژوهش موجود را نشان می دهد.

۸. «چارچوب نظری»: هر یک از نظریات، با نگرشی خاص به بررسی پدیده حاشیه نشینی پرداخته اند. برخی از اندیشمندان حاشیه نشینی را پدیده‌ای عمدتاً اقتصادی یا اجتماعی - فرهنگی در حالیکه برخی دیگر آن را نتیجه توسعه نابرابر شهر و روستا و نابرابری ساختی - مکانی بین بخش‌های مختلف جامعه در نظر می گیرند. هنوز یک نظریه جامع و مانع که بتواند تمام ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی حاشیه نشینی را تبیین کند ارائه نشده است. در این پژوهش از «نظریه جاذبه دافعه اوررت لی» استفاده شده است. در نمودار زیر نظریه لی نمایش داده شده است. عوامل کشش (جاذبه) با علامت +، عوامل رانش (دافعه) با علامت -، و عوامل مداخله گر (خنثی) با علامت 0 مشخص شده اند. در کنار عوامل مرتبط با مقصد و مبدأ در هر ناحیه و عوامل میانی، تعداد زیادی از عوامل شخصی وجود دارد که بر روی آستانه فردی تاثیر می گذارند و می توانند مهاجرت را تسهیل یا به تعویق اندازند. این عوامل، متغیرهای اصلی واقعی در مبدا و مقصد نیستند، بلکه ادراک و استنباط از این عوامل است که می تواند منجر به مهاجرت شوند.

حساسیت و هوش شخصی و آگاهی از شرایط در ارزیابی موقعیت مبدأ دخالت می کند و آگاهی از شرایط در مقصد به تماس های شخصی با منابع اطلاعاتی بستگی دارد. بعلاوه خصوصیات فردی مانند نگرش به سمت تغییر، ماجراجویی، شجاعت، عوامل هیجانی، جاه طلبی ها و غیره در تصمیم گیری به مهاجرت تاثیر می گذارند.

ادبیات تحقیق

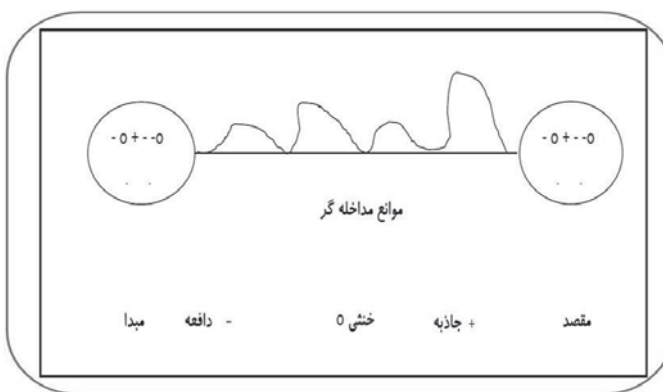
تعاریف حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی

در زمینه یافتن نام مناسب برای اینگونه سکونتگاههای مورد نظر نیز توافق همگانی وجود ندارد و از تعابیر «اسکان نابسامان و غیررسمی»، «اسکان خود انگیخته»، «اسکان غیرمعارف»، «اسکان ناپهنجار»، «حاشیه نشین و آلونک نشین» و غیره یاد می شود. «اسکان غیررسمی» به مثابه یکی از چهره های بارز فقر شهری تعریف شده است که درون یا مجاور شهرها به شکلی خودرو، فاقد مجوز ساختمان و برنامه رسمی شهرسازی با تجمعی از اقشار کم درآمد و سطح نازلی از کمیت و کیفیت زندگی شکل می گیرد و همان پدیده ای است که با عناوینی هم چون حاشیه نشینی، اسکان غیررسمی، سکونتگاههای خودرو و نابسامان و اجتماعات آلونکی خوانده می شود (صرافی، ۱۳۸۱، ص ۵). بنابراین تعاریف متفاوتی نیز در مورد حاشیه نشینی وجود دارد؛ برخی از تعاریف حاشیه نشینی در اینجا بررسی می شود:

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۲۳

نمودار ۲. چارچوب نظری تحقیق؛ ماخذ: نگارنده بر اساس اورت لی، ۱۹۸۹.

۱. «حاشیه نشینی» عبارت است از وضع زندگی تمام کسانی که در جامعه شهری ساکن ولی از نظر درآمد و بهره‌گیری از امکانات و خدمات شهری در شرایط نامطلوبی به سر می‌برند. آنها به عنوان نمونه ای از نامتجانس‌ها شناخته شده‌اند که درباره مسائل آینده شهرها و سکونتگاهها از آنها هیچ نظری خواسته نمی‌شود و کاملاً بی تفاوت هستند (Halfacree, 2001:23)

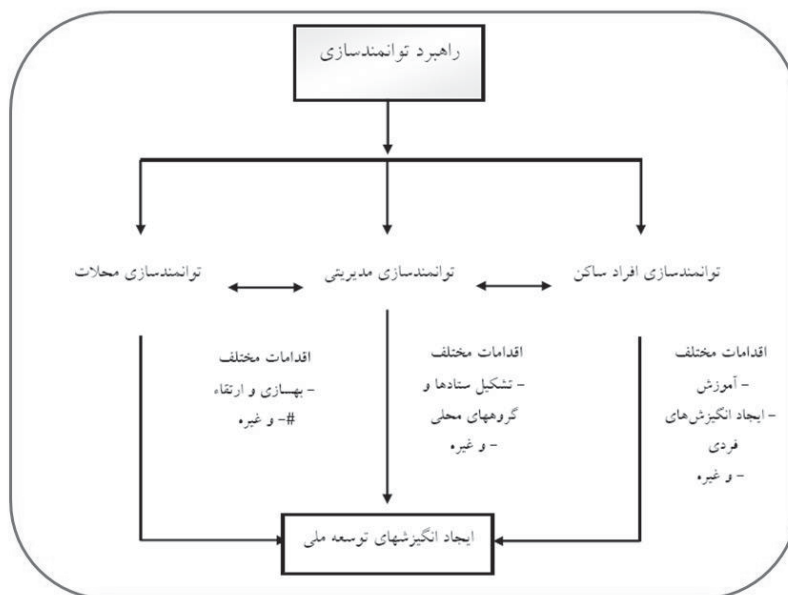
۲. حاشیه‌نشینان به کسانی اطلاق می‌شود که در سکونتگاه‌های غیرمتعارف با ساکنین بافت اصلی شهر زندگی می‌کنند. گروه‌های مزبور بیشتر بر اثر نیروهای دافعه خاستگاه، چون فقر و بیکاری و کمتر عوامل جاذب شهری، از زادگاه خود رانده و به شهرها روی آورده‌اند. از آنجایی که اکثریت این گروه‌ها بیسواد و مهارت لازم را جهت جذب در بازار کار شهر ندارند، عامل پس‌ران شهری نیز آنها را از شهر به حاشیه‌کشانده است (منصور و آیت‌اللهی به نقل از عسگری طباطبایی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۲).

۳. حاشیه‌نشینان بیشتر افراد مهاجر روستایی و عشایر، و کمتر شهری هستند که اغلب فاقد مهارت لازم شهری و بعضاً غیر ماهرند. این افراد بیشتر به علت عوامل رانش زادگاه خود و کمتر به علت عوامل جاذب شهری زادگاه خود را ترک کرده و به شهرها روی می‌آورند. آنها به دلیل عدم تطبیق با محیط شهری از یکسو و بر اثر عوامل

پس‌ران شهری از سوی دیگر، از محیط‌های شهری پس زده می‌شوند و به تدریج در کانون‌های به هم پیوسته و با جدا از یکدیگر، در قسمت‌های از شهر سکنا می‌گزینند، به صورتی که محل سکونت و نوع مسکن آنها با محل سکونت متعارف شهری، مغایر و مالکیت آن غالباً غصبی است و از نظر وضعیت اقتصادی و اجتماعی نیز متمایز هستند (زاهدانی، ۱۳۶۹، ص ۱۱).

۴. حاشیه‌نشینان کسانی هستند که در سکونتگاه‌های غیر متعارف با ساکنین بافت اصلی (شهر) زندگی می‌کنند، گروه‌های مزبور بیشتر بر اثر نیروی دافعه خاستگاه چون فقر و بیکاری و کم‌تر عوامل جاذب شهری، از زادگاه خود- روستا، ایل یا شهر- رانده شده و به شهرها روی آورده‌اند. از آنجا که اکثریت این گروه‌ها بی سواد بوده و مهارت لازم را جهت جذب در بازار کار شهر ندارند، عامل پس‌ران شهری نیز آنها را از شهر رانده و به حاشیه‌کشانده است (منصوریان و آیت‌اللهی، ۱۳۵۶، ص ۲).

۵. حاشیه‌نشینان از لحاظ جامعه‌شناسی یک شیوه زندگی است که خرده فرهنگی با مجموعه‌ای از ارزشها و هنجارها که در محله‌هایی با بهداشت و سلامت کم، با کج‌رویه‌های اجتماعی و مشخصات دیگری که انزوای اجتماعی و طرد شدن را به دنبال دارد، به اجرا در می‌آید (کلینارد به نقل از زاهدانی، ۱۳۶۹، ص ۱۰).

نمودار ۳. راهبرد توانمندسازی؛ ماخذ: رفیعیان، ۱۳۸۲، ص ۴۶.

جدول ۱. درصد و میزان اسکان غیر رسمی در جهان؛ ماخذ: ایران‌دوست، ۱۳۸۹.

کل جمعیت شهری (میلیون)	درصد جمعیت شهری از کل جمعیت	جمعیت زاغه‌نشین شهری (میلیون)	درصد جمعیت زاغه‌نشین از کل جمعیت شهری
۲۹۲۳	۴۷/۷	۹۲۴	۳۱/۶
جهان			
۶۴۳	۸۲/۱	۲۹	۴/۵
کشورهای پیشرفته			
۲۵۹	۶۲/۹	۲۵	۹/۶
کشورهای در حال گذار			
۲۰۲۲	۴۰/۹	۸۷۰	۴۳/۰
کشورهای در حال توسعه			
۷۶	۵۲	۲۱	۲۸/۲
شمال آفریقا			
۲۳۱	۳۴/۶	۱۶۶	۷۱/۹
حوزه صحرای آفریقا			
۳۹۹	۷۵/۸	۱۲۸	۳۱/۹
آمریکای لاتین و کارائیب			
۵۳۳	۳۹/۱	۱۹۴	۳۶/۴
آسیای شرقی			
۴۷۲	۳۶/۷	۱۷۸	۳۷/۸
چین			
۶۱	۷۷/۱	۱۶	۲۵/۴
سایر بخش‌های آسیای شرقی			
۴۵۲	۳۰/۰	۲۶۲	۵۸/۰
آسیای جنوب مرکزی			
۲۸۶	۲۷/۹	۱۵۸	۵۵/۵
هندوستان			
۱۶۶	۳۴/۵	۱۰۴	۶۲/۷
سایر بخش‌های آسیای جنوب مرکزی			
۲۰۳	۳۸/۳	۵۷	۲۸/۰
آسیای جنوب شرقی			
۱۲۵	۶۴/۹	۴۱	۳۳/۱
آسیای غربی			
۲	۲۶/۷	۰	۲۴/۱
اقیانوسیه			

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۲۵

۶. عدم جذب حاشیه‌نشینان در نظام اقتصادی - در محدوده اقتصادی شهر زندگی می‌کنند و جذب نظام اجتماعی شهر، حاکی از آن است که به عنوان شهروندان رسمی و مشروع در جامعه شهری پذیرفته نشده‌اند، از این رو نیز در حاشیه خدمات و تسهیلات زندگی عمومی و زیربنایی شهر قرار دارند. حاشیه‌نشینان شهری از ابعاد مختلف زندگی یعنی کالبدی، اجتماعی و اقتصادی از جامعه شهری متمایز می‌شوند و در واقع از محروم‌ترین اقشار جامعه شهری به حساب می‌آیند و به اعتبار همین محرومیت شدید در برابر هر گونه آسیب اجتماعی بی‌دفاع هستند (حاج یوسفی، ۱۳۸۱، ص ۱۵).

۷. به طور کل منظور از حاشیه‌نشینان، کسانی هستند که در محدوده اقتصادی شهر زندگی می‌کنند و جذب نظام اجتماعی و اقتصادی شهر نشده‌اند (زاهد زاهدانی، ۱۳۶۹، ص ۶) و خود شیوه جدیدی از زندگی را به وجود آورده‌اند که نسبت به سه شیوه ی رایج زندگی یعنی شهری، روستایی و ایلاتی متفاوت بوده و با ویژگی‌هایی اجتماعی و اقتصادی مخصوص به خود فیزیکی معینی را به وجود می‌آورد (حسین زاده دلیر، ۱۳۷۰، ص ۶۴).

علل و عوامل بروز اسکانهای غیررسمی در جهان سوم
در تحلیل مکانیسم ایجاد فضاهای مساله‌دار شهری شهری (اجتماعات غیررسمی) در قالب یک رابطه علت و

معلولی با بسیاری از جریانات و تصمیمات اتخاذ شده در سطح جامعه ارتباط برقرار است.

۱. «عوامل ساختاری جامعه»: در این رویکرد بحث ایجاد اسکان‌های نابسامان شهری، در درون جریان تولید فقر و ساختار ناکارآمد حاکم بر جامعه تحلیل می‌شود.

۲. «علل سازمانی»: در کنار دیدگاه ساختاری برخی از صاحب‌نظران فقدان نظام یکپارچه مدیریت توسعه شهری و ناکارآمد بودن سیستم اداری جامعه را مولد اصلی بروز این اسکان‌ها تلقی می‌کنند.

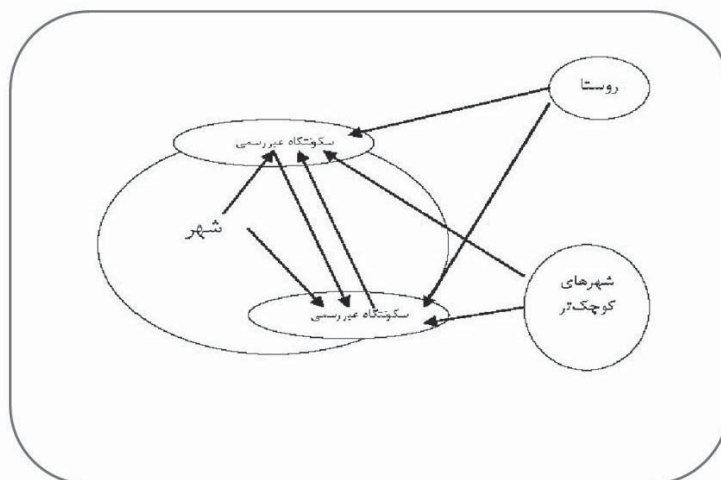
۳. «فقدان سیستم‌های حمایتی و مشارکتی»: برخی دیگر علت اصلی پیدایش اسکان‌های نابسامان شهری را ناکارآمدی نظام‌های حمایتی (اعطای وام‌های اعتباری و غیره) و ناتوانی در بکارگیری توانمندیهای محلی تصور می‌کنند و آن‌را عامل مهمی در ایجاد و تشدید این گرایش نامطلوب شهری می‌دانند. به نظر اینان تقویت چتر حمایت‌های اجتماعی و استفاده از ظرفیت‌های مشارکت مردمی (در قالب نهادهای مردمی) می‌تواند عاملی در جهت کنترل این نواحی باشد.

۴. «فعالیت‌های باندهای (مافیایی) نامشروع زمین»: عدم کنترل و نظارت بر مصرف درست زمین، که عامل کمیابی در نواحی شهری محسوب می‌گردد بعنوان عاملی در ایجاد و گسترش اسکان‌های غیررسمی تلقی می‌شود.

۵. «ناکارآمدی سیاست‌های تامین مسکن»: در جهت

برخورد با معضل رشد سریع اسکان‌های نابسامان و غیررسمی شهری، توسط دولت‌ها سیاست‌های متفاوتی در دستور کار قرار گرفته است که از بدبینانه‌ترین حالت که عموماً توسل به قوه قهریه و تخریب این مناطق است شروع و تا انجام اقدامات اصلاح طلبانه (مداراجویانه) ادامه پیدا می‌کند.

دیدگاه‌های مربوط به حاشینه نشینی و اسکان غیررسمی بنابر اعلام «مرکز اسکان بشر ملل متحد»^۲ در سال ۱۹۹۶ یک پنجم جمعیت جهان فاقد خانه ای در شأن زندگی انسان بودند که دامنه گسترده‌ای از بی سرپناه‌ها و خیابان خواب‌ها تا آلونک نشینان را در بر می‌گرفت. نگران کننده‌تر اینکه این نسبت و تعداد برای کشورهای جنوب در حال افزایش بوده به طوری که در منطقه با رونق اقتصادی آسیا - اقیانوسیه، حدود ۶۰ درصد جمعیت شهری در سال ۲۰۰۰ بدین گونه مسکن گزیده‌اند. (صرافی، ۱۳۸۱، ص ۵) در همین ارتباط کمیسیون جهانی آینده شهرها در قرن ۲۱ میلادی هشدار داده است که به موازات رشد ابرشهرها، فقر شهری در کشورهای جنوب افزایش یافته و بخش عمده‌ای از رشد شهرنشینی بر پایه‌ی اقتصاد غیررسمی و همراه با گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی صورت خواهد گرفت و این گرایش را «غیر رسمی شدن شهرنشینی» نامیده است

نمودار ۴. روندهای مهاجرتی منجر به شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران؛ ماخذ: نگارنده.

(صرافی، ۱۳۸۱، ص ۵).

۳. «دیدگاه غیر لیبرال»: در دهه ۶۰ و ۷۰ میلادی برخلاف

اندیشمندان لیبرال، گروه دیگری از متفکران بیان می‌دارند که الگوی توسعه‌ی وابسته و برونزا و جریان صنعتی شدن وابسته، شهرنشینی شتابان و ناهمگونی را به دنبال دارد و به موازات رشد نامتعادل، نابرابری درآمدها افزایش می‌یابد و عدم تعادل‌های ساختاری جامعه شتاب می‌گیرد. در این دیدگاه، اسکان غیررسمی شهری در واقع فرایند انتقال فقر و محرومیت روستا به شهرهاست.

۴. «دیدگاه جامعه‌گرایی نوین»: از دیدگاه اندیشمندان این نحله فکری، سکونتگاه‌های غیررسمی و پیدایش گروه‌های حاشیه‌ای و فقیر در جامعه‌های شهری کشورهای در حال توسعه، ناشی از عملکرد روند طبیعی تضاد میان کار و سرمایه است، و پیامد قهری عملکرد قوانین حاکم بر نظام اقتصاد سرمایه‌داری، یعنی تمرکز و انباشت سرمایه، رشد ناموزون اقتصادی و بروز تضادهای اجتماعی است. بنابراین در جریان تحولات ناهمگن جامعه سرمایه‌داری، بروز تضادها و مشکلات اجتماعی از جمله پیدایش سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرهای بزرگ اجتناب‌ناپذیر است (حاج یوسفی، ۱۳۸۱، ص ۱۸). مانوئل کاستل مانند اکثر اندیشمندان آمریکای لاتین حاشیه‌نشینی شهری را مولود نابرابری‌های اقتصادی-اجتماعی و شهرنشینی ناهمگون و انتقال فقر روستا به روستا می‌داند. وی معتقد است که میزان جمعیت‌های حاشیه‌نشینی و فقرای شهری حدود ۲۰ تا ۳۰ درصد جمعیت شهرهای بزرگ آمریکای لاتین را تشکیل می‌دهد.

رویکردها و رهیافتها به حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی

همچنین می‌توان به رویکردهای زیر اشاره داشت: چنانچه از اوایل قرن بیستم که مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی مورد توجه جدی قرار گرفت رویکردهای مختلفی برای حل مسئله اسکان غیررسمی در دستورکار قرار گرفت. عمده این رویکردها در ادامه می‌آیند:

در تبیین علل شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی، مکاتب و اندیشمندان بسیاری به ارائه دیدگاه‌هایشان پرداخته‌اند، که در ادامه به اختصار به آن‌ها اشاره می‌شود.

۱. «دیدگاه لیبرال»: «استاکس» برای نخستین بار در دهه ۱۹۶۰ دو اصطلاح «آلونک‌های امید»^۲ و «آلونک‌های ناامیدی (یأس)»^۳ را مطرح می‌کند تا ترسیم مرز مشخصی بین جوامع فقیر موفقی (رو به ترقی) و ناموفقی (رو به زوال) باشد. آلونک‌های امید روند رو به بهبود و آینده‌ای روشن را دنبال می‌کنند در حالی که آلونک‌های یأس در قهقرا و زوال به سر می‌برند. این نظریه استاکس در حالی بود که پیش از آن نگرش بدبینانه به محلات فقیرنشین شهری و به موجب آن موجی از تخریب و پاکسازی این محلات به وجود آمد. پس از استاکس چند چهره‌ی عموماً دارای دیدگاه لیبرالی انگاره‌های رایج را به چالش کشیده و نوید نگرشی نورا در این زمینه دادند. از مهمترین و مشهورترین چهره‌های این نوع دیدگاه، «جان اف ترنر»^۵ است که با مقاله مشهور خود تحت عنوان «سکونتگاه‌های شهری کنترل شده» به مطالعه سکونتگاه‌های غیررسمی جهان سوم، به ویژه آمریکای لاتین و جنوب شرقی آسیا پرداخته است. مهمترین توصیه‌ی او از جنبه سیاست‌گذاری آن بود که دولت‌ها باید به خودیاری فقرا کمک کنند تا آنان خود بتوانند شرایط خود را بهبود بخشند.

۲. «دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا»: برخلاف دیدگاه لیبرالی، اقتصاد سیاسی فضا به علل پیدایش سکونتگاه‌های مختلف پرداخته و می‌کوشد با ریشه مسئله درگیر شود. این دیدگاه حل مسئله را در تغییر ساختار حاکم بر کار، تولید و توزیع و مصرف یعنی ساخت اقتصادی و سرانجام تغییر بنیادین جوامع جست‌وجو می‌کند و لذا دستورالعملی برای برخورد مقطعی و موردی برای پدیده اسکان غیررسمی ندارد و نسخه‌های موردی و مقطعی را کارساز نمی‌داند، در بهترین حالت آن‌ها را تسکینی می‌پندارد که چه بسا ریشه درد را نیز مخفی می‌کند (پیران، پرویز ۱۳۷۴، ص ۹۷). این گروه را بنیادگرا می‌خوانند.

3. Slum of Hope

4. Slum of Despair

5. John F. Turner

الف - نادیده گرفتن^۶

ب - حذف و تخلیه اجباری^۷

ج - خودیاری^۸

د - مسکن عمومی^۹

ه - مکان و خدمات^{۱۰}

و - ارتقا بخشی (بهسازی)^{۱۱}

ز - توانمندسازی^{۱۲}

در اواخر دهه ۱۹۷۰ یک شیوه جدید از جانب بانک جهانی

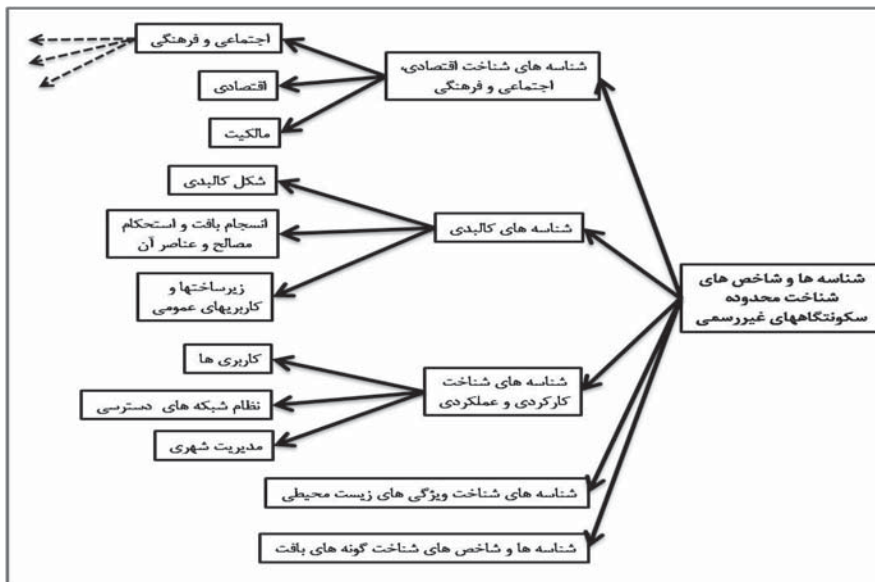

نمودار ۵. مراحل توانمندسازی و برخورد با اسکان‌های غیر رسمی؛ ماخذ: نگارنده.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۲۸

نمودار ۶. شناسه ها و شاخص‌های تعیین سکونتگاه‌های غیر رسمی؛ ماخذ: نگارنده.

- 6. negligence
- 7. force eviction
- 8. self helping
- 9. public housing

- 10. site and service
- 11. upgrading
- 12. Enabling

و سازمان ملل متحد و مؤسسه بین‌المللی ایالات متحده (USAFD) به تدریج اتخاذ شده که بر اساس آن، دولت‌ها زمینه و تسهیلات بهبود شرایط فقرا را شکل داده و این اجتماعات فقیر هستند که خود، راه ارتقای خود را می‌یابند. در واقع توانمندسازی، ایجاد چارچوب‌های قانونی، نهادی، اقتصادی، مالی و اجتماعی برای افزایش کارایی اقتصادی و کارآمدی اجتماعی در توسعه بخش مسکن است. ارتقابخشی همراه با توانمندسازی اجتماعات محلی، رهیافتی نوین برای حل مسأله فقر شهری است که دیگر مهندسی ساختمان و تنها، تزریق منابع مالی را راهگشا نمی‌داند، بلکه بر مهندسی اجتماعی با حمایت و تسهیل بخش عمومی و سازمان‌های غیردولتی و محلی و مشارکت فعال افراد جامعه محلی نیز، تأکید فراوان دارد (هادیزاده بزاز، ۱۳۸۲، ص ۳۷).

جمع بندی ادبیات و مبانی نظری

از آنجایی که پدیده حاشیه نشینی در ایران پدیده‌ای است که دارای پیشینه‌ای درازمدت می‌باشد. نکته حایز اهمیت تفاوت این شکل از سکونت در ایران با سکونتگاه‌های غیررسمی در سایر نقاط جهان می‌باشد. در این راستا سیاست‌هایی جهت مقابله با حاشیه‌نشینی قبل و بعد از انقلاب تحت عناوین راهبردهای کوتاه-مدت و بلندمدت تعریف می‌گردد که در تمامی این راهبردها علت اصلی گسترش این شکل از اسکان عدم توجه به اقشار کم‌درآمد در برنامه‌ریزی‌های کالبدی و خصوصاً در بخش شهری مسکن به شمار می‌آید. بنابراین علاوه بر تدوین و اجرای برنامه‌های درازمدت و مناسب و پرهیز از اقدامات آنی به اصلاح بافتهای کالبدی پرداخت. در همین ارتباط توجه به ساکنین غیررسمی و کم‌درآمد در مراحل مختلف تهیه برنامه تهیه طرح و اجرا حایز اهمیت می‌باشد. که در غیر این صورت هرگونه اقدامی منتهی به شکست خواهد شد. با توجه به اینکه یکی از نیازهای اصلی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی مسکن به شمار می‌آید تحقق آرمان شهر سالم و پاک و عاری از زاغه تنها در گرو سیاست‌گذاران و برنامه‌هایی است که در آن با دیدی شهرنگر به اقشار کم‌درآمد ساکن

نگریسته شده و عوامل ساختاری و اقتصادی و اجتماعی در تمامی فرایندهای برنامه‌ریزی مسکن مورد توجه قرار گیرد. در این مقاله با توجه به استراتژیهای ارائه شده شامل استراتژی عدم توجه به بافتهای موجود، استراتژی تغییر ساختار برنامه‌ریزی، استراتژی بازدارندگی و کنترل، استراتژی تخریب و پاکسازی، استراتژی ساماندهی، استراتژی توانمندسازی با توجه به اینکه ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی نیروی عظیمی در روند فعالیت‌های اقتصادی شهر به حساب می‌آیند. روش توانمندسازی با تکیه بر توان بالقوه ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی به جای کمک مستقیم و استفاده از منابع مالی مستقیم ارتقای سطح آموزش و ایجاد مهارت‌های لازم و امکان دسترسی به ابزار کار و ایجاد زمینه‌های اشتغال، بهبود سطح زندگی ساکنین مدنظر می‌باشد. در ارتباط با روش‌شناسی و شیوه مداخله در محدوده مطالعاتی نیز از روش مصاحبه مستقیم و عمیق، تکمیل پرسشنامه‌های خانوار جهت ارائه نگاه ساکنین و افراد ساکن، گروه‌های محلی، مسوولین و سازمانهای درگیر با مسأله اسکانهای غیررسمی در محله جهت تعیین نوع استراتژی برخورد در سطح محله استفاده خواهد شد.

در مجموع برای برخورد با مسأله اسکان غیررسمی، چهار رهیافت عمده به شرح جدول شماره ۲ مطرح می‌باشند:

همچنین می‌توان به جدول شماره ۳ اشاره کرد که دیدگاه‌ها و نگرشهای برخورد و مداخله در اسکان‌های غیررسمی را نشان می‌دهد.

اما مجموعه تجربیات، سیاست‌ها و رویکردهای بکار گرفته شده در برخورد با سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران بطور خلاصه در جدول شماره ۴ آمده است:

بیان یافته‌ها و ارائه پیشنهادات

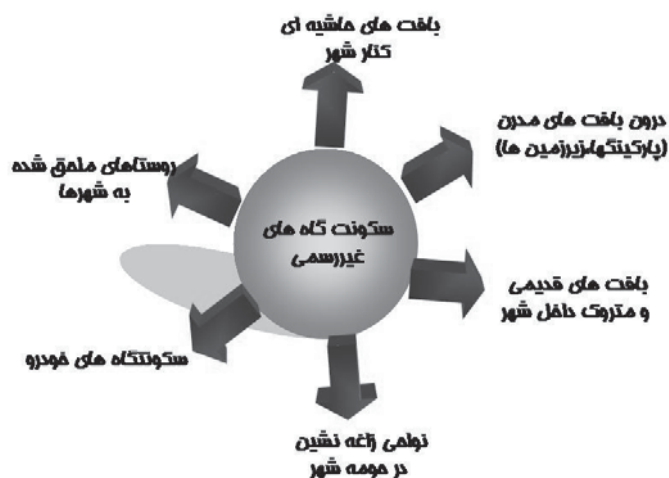
بر این اساس و بعد از جمع و گردآوری پرسشنامه از ساکنین محلی به فهرست بندی مشکلات حاشیه نشینان از مناطق معطوف به اسکان غیر رسمی ایشان اقدام شده که اهم نتایج حاصل از پرسشنامه عبارتند از:

۱. «مشکلات زیست محیطی»: در بررسی شرایط زیست

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۲۹

نمودار ۷. نحوه استقرار و مکان ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی؛ ماخذ: نگارنده بر اساس یافته‌های تحقیق.

جدول ۲. رهیافت‌ها و راه کارهای حل مشکل اسکان غیررسمی؛ ماخذ: صرافی، ۱۳۸۲، ص ۲۷۰

پدیده را باید ریشه کن نمود.	با نگرش محافظه کارانه
پدیده را باید رها کرد	با نگرش لیبرال
پدیده را باید ریشه ای حل نمود	با نگرش رادیکال
پدیده باید اصلاح شود	با نگرش اصلاح گرا

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

■ ۳۳۰ ■

جدول ۳. دیدگاه‌های مختلف، نگرش، دوره‌های زمانی و نحوه برخورد با اسکان غیررسمی؛ ماخذ: ایراندوست، ۱۳۸۵، ص ۱۴۶

دیدگاه	نگرش	دوره	نحوه برخورد
لیبرالیسم	مسئله ای گذرا	تا دهه ۱۹۶۰	نادیده گرفتن
محافظه کار	غده ای چرکین	۱۹۶۰ تا ۱۹۷۰	تخلیه و تخریب
رادیکال	ریشه در نظام نابرابری سرمایه داری	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	خودیاری
نئولیبرالیسم	رویکرد قانونی و بوروکراتیک	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	مسکن عمومی
اسکار لوئیس	فرهنگ فقر	۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰	بهبودی
چارلز آبرامز	تغییر در نگرش نهادهای بین المللی	۱۹۹۰ تا کنون	توانمندسازی

جدول ۴. رویکردهای حل مساله اسکان غیررسمی در ایران؛ ماخذ: ایراندوست، ۱۳۸۸، ص ۱۷۴

سیاست/رویکرد	مصادق	دوره اصلی رواج	نتیجه
نادیده گرفتن	جنوب تهران	پیش و پس از انقلاب	رشد سکونتگاههای غیررسمی
پاکسازی	جنوب تهران-خاک سفید	دوره انقلاب	جابجایی خانوارها
مسکن عمومی	کوی نهم ایان	دهه هفتاد	تشکیل محله های جدید
سیاستهای بخشی مختلف مسکن	قانون تامین مسکن کم درآمدها (۱۳۷۲)	پس از انقلاب	فروش و واگذاری مسکن از سوی کم درآمدها
مکان-خدمات و آماده سازی	تمام شهرهای ایران	دهه ۱۳۶۰	عدم پوشش مناسب نبود ارزیابی مشخص
شهرهای جدید	کلانشهرها	دهه ۱۳۶۰ و اوائل هفتاد	عدم جذب و شمول فقرا
بهبودی و توانمندسازی	بندرعباس-کرمانشاه و زاهدان	دهه ۱۳۸۰	-

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۳۱

نیز بدلیل تأثیرالگوی مصرف مصالح بر قیمت تمام شده ساخت و سیمای ظاهری درکل شهر و حتی در سطح این محله بنظر می آید استاندارد خاصی در رابطه با استفاده مناسب از مصالح ساختمانی وجود نداشته و به ندرت، آنهم در قسمتهای بیرونی و در لبه کناری بلوار امام حسین مشاهده می گردد که در قسمت پیشنهادات ارایه شده توجه به رشد و تعالی فرهنگ مقاوم سازی به همراه اجبار خانوارهای ساکن جهت سنددار کردن سکونتگاههای غیررسمی الزامی به در نظر می آید. ۸۰٪ از واحدهای مسکونی عمر سی سال و بالاتر از آن دارند. متوسط میانگین قطعات ۸۶ متر است. در بررسی تراکم ساختمانی واحدهای مسکونی، میانگین متوسط تراکم ساختمانی با ۴۳۳ قطعه مسکونی ۱۵۰/۲۹ متر مربع می باشد. بنابراین با توجه به ساختار سنی جوان و بالا بودن میزان جمعیت، عدم وجود فضاهای فرهنگی همچون کتابخانه و فرهنگسرا بیشتر احساس می گردد. همچنین در این سکونتگاهها مراکز تجاری خاص وجود ندارد و به صورت فضاهای مختلط مسکونی و تجاری هستند و عمده ترین فضاهای تجاری در دو لبه خیابان اصلی قرار گرفته است. به نظر می رسد عدم وجود

محیطی محله توحید یکی از مسائل مهم و حائز اهمیت نحوه دفع فاضلاب خانگی است. دفع فاضلاب خانگی در بیش از ۷۰٪ بدون رعایت اصول صحیح و با رها شدن فاضلاب خانگی به حیاط و خیابانهای محله و ۳۰٪ به روش چاه جذبی می باشد. همچنین به دلیل شیب کم و هموار بودن سطح خیابانها و معابر، آب گرفتگی به وفور قابل مشاهده است. از دیگر مسائل، کم آبی و گرمای هوا در فصل تابستان است. کمبود آب به دلیل جمعیت بالای ساکن است. از دیگر مسائل زیست محیطی نحوه و زمان جمع آوری زباله و پسماندها است، که به صورت سنتی انجام می شود. به طور کل آلودگی هایی که در محله ناشی از شرایط زیست محیطی نامطلوب است، بدین شرح است:

- بوی نامطبوع ناشی از انباشت زباله و جاری شدن شیرابه از زباله ها و پسماندها؛
- ناهنجاری های دیداری ناشی از انباشت زباله و نخاله ساختمانی در زمین های خالی و حاشیه؛ و
- آلودگی آب و خاک ناشی از کف سازی نامطلوب معابر و خیابانها و ایجاد گل ولای در محلات.

«مشکلات کالبدی»: در بخش مربوط به تحلیل کالبدی

مکان‌های مناسب برای اجتماع ساکنین، پارک محلی و پاتوق محلی ساکنین به ویژه برای جوانان در شهرک از نیازهای ضروری است. علی‌رغم وجود باغات در میان واحدهای مسکونی، محله از لحاظ فضای سبز تفریحی مانند پارک با کمبود مواجه است و در زمینه تجهیزات شهری، تعبیه مبلمان‌های شهری همچون آبخوری، نیمکت، وسایل بازی و سالن‌های ورزشی احساس می‌شود که وجود این تجهیزات در ارتقای کیفیت فضای شهری و تقویت مکان‌های تجمع محلی می‌تواند موثر واقع گردد.

۲. «مشکلات اجتماعی و جمعیتی»: وجود تفرق و عدم همبستگی اجتماعی، پایین بودن سطح فرهنگ شهرنشینی، عدم برخورداری از مناسبات فرهنگی واحد، فقر و سطح پایین فرهنگ شهروندی همراه با پایین بودن کاربری‌های فرهنگی و مذهبی در نواحی حومه از جمله مواردی است که باید مورد توجه قرار گیرد.

۳. «مشکلات اقتصادی»: در بخش اقتصادی، وضعیت در زمینه‌های اقتصاد زمین و ساختمان، اقتصاد خانوار، اقتصاد کار و نیروی انسانی و اقتصاد تولید و فعالیت مورد بررسی قرار گرفته است. گزینه مشکلات اقتصادی و معیشتی در محل سکونت سابق ساکنان از دلایل مهاجرت جمعیت تشخیص داده شده است. در همین حال گزینه متولد شدن در این مکان و وابستگی به این محل دارای کم‌ترین اهمیت بوده که این خود نشان می‌دهد که ساکنین در صورت داشتن توان مالی بالاتر از محله مذکور به مکان دیگری مهاجرت خواهند کرد. بررسی درآمد ماهیانه خانوار نشان می‌دهد که در حدود ۸۰٪ از خانوارهای ساکن در این محله از سطح درآمدی سه میلیون ریال و پایین‌تر برخوردار هستند که در نتیجه بالا بودن نرخ بیکاری بار تکفل خانوار نیز در این محله بسیار بالاتر از میانگین‌های پذیرفته شده است به طوری که بار تکفل خانوار (۷۳/۵٪) و از میانگین نقاط شهری بسیار بالاتر است. در نتیجه به دلیل پائین بودن درآمد از یک سو و بار تکفل خانوار (۷۳/۵٪) از سوی دیگر، اقتصاد این خانوارها یک اقتصاد معیشتی است که نمود آن نیز در عدم بهره‌مندی آنان از امکانات رفاهی و کالاهای مصرفی

با دوام مشخص است.

مطالعات میدانی نشان می‌دهد که بالاتر از ۹۰ درصد از فعالیت‌های موجود عمرانی و خدماتی در این محله و سایر محلات شهر توسط این سازمانها انجام می‌پذیرد. بدلیل ساخت بخشی^{۱۳} نظام برنامه‌ریزی کشور، نهادهای مرتبط با فعالیت‌های عمرانی و خدماتی نیز بصورت کاملاً بخشی حرکت می‌کند بعبارت دیگر هر سازمان بنا به اهداف و وظایف سازمانی مصوب خود، بدون سنجش تأثیرات متقابل عملکردی، حرکت‌های عملیاتی خود را اجرا می‌کند. در ارتباط با تحلیل اجتماعی و اقتصادی، با توجه به وضعیت موجود، محله توحید با هر شاخص و معیاری که در نظر گرفته شود حقیقتی کاملاً ناپایدار و نامتعادل است. فقر خدماتی، عدم انسجام اجتماعی، فقر نسبی اقتصادی، فقدان دسترسی به فرصت‌های موجود شهری در برخی ابعاد خود (نظیر دسترسی به خدمات و امکانات رفاهی)، ناپایداری زیست‌محیطی و بویژه وخامت اوضاع بحرانی آن در سطح محله، ناپایداری الگوی ساخت مسکن به همراه طیف گسترده‌ای از مشکلات دیگر شرایطی را حادث آورده که ضرورت اتخاذ و تدوین برنامه‌های مناسب مداخله‌ای برای محلات فقیرنشینی را اجتناب‌ناپذیر ساخته است.

در سایر بخشها نظیر وضعیت فاضلاب، نبود امکانات اوقات فراغت، نبود روشنایی در سطح محله و ... نیز وضعیت به همین منوال می‌باشد و باید ابتدا با نهادسازی و ظرفیت‌سازی به افزایش مشارکت جامعه‌ای و با انجام اقدامات عملی به حضور مؤثرتر مردم و گروههای اجتماعی در شناخت و هدایت برنامه‌های معطوف به توسعه اجتماعی، ضمن ایجاد تعلق محله‌گی و ارتقاء انسجام اجتماعی پرداخت. در جهت ظرفیت‌سازی و توانمندسازی برنامه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی و کالبدی برای حصول به اهداف و استمرار نتایج خود نیازمند ارتقاء ظرفیت‌های لازم و مؤثر هستند. این ظرفیت‌ها می‌باید در سطح شهر و محلات فقیرنشین شناسایی و برنامه‌ریزی شده و مورد استفاده قرار گیرد. در زمینه نظرسنجی از ساکنین محلی نیز می‌توان اشاره داشت که:

۱. «مسائل اقتصادی»: بر اساس یافته‌های تحقیق، بیش از ۸۴ درصد شهروندان، مهاجرت‌های خود و واسکان خود را نه تنها در تامین نیروی کار مفید نمی‌دانند، بلکه آنها را موجب کاهش فرصت‌های شغلی دانسته و معتقدند که بیشتر شاغلین در مشاغل کاذب و نامناسب (مثلا دست فروشی‌ها)، مهاجرین روستایی هستند.

۲. «مسائل فرهنگی»: عدم تطبیق با محیط شهری محله موجب می‌شود که مهاجرین احتمالی و موجود بطور کامل در نظام اجتماعی شهر ادغام و پذیرفته نشده و نوعی احساس گسست و بیگانگی و عدم تعلق به شهر داشته باشند که در نهایت به بروز مسائل و مشکلاتی در زندگی شهری، هم برای شهروندان و هم خود مهاجرین منجر می‌شود. تحقیق حاضر نشان داد که این امر از دید شهروندان محله توحید کاملاً صادق است؛ بطوری که بیش از ۹۰ درصد شهروندان معتقدند که مهاجرین محله بر اساس ارزش‌های سنتی خود عمل می‌کنند و توجه چندانی به ارزش‌ها و فرهنگ جامعه شهری ندارند. علاوه بر این، به زعم آنها، مهاجرین نه تنها حقوق شهروندی را رعایت نمی‌کنند، بلکه احساس تعلق شهروندی‌شان نیز بسیار پایین است.

۳. «مسائل اجتماعی»: نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر بیانگر این است که از دید شهروندان محله، اعتیاد و خرید و فروش مواد مخدر، بیشتر توسط مهاجرین جدید انجام می‌گیرد. بعلاوه آنها، عامل اصلی درگیری‌ها و دعوها و ولگردی‌های سطح شهر را مهاجرین روستایی می‌دانند. در واقع آنها (بیش از ۸۰ درصد) مهاجرت‌های روستایی را باعث افزایش جرم و انحراف دانسته و معتقدند که مهاجرت‌های روستا- شهری باعث تشدید مشکلات شهر می‌شود.

از یافته‌های تحقیق در مورد چگونگی دید شهروندان محله نسبت به وضعیت موجود و مهاجرین احتمالی جدید می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که در حالت کلی دید نسبت به مهاجرین، منفی است. تحلیل‌ها نیز نشان داد که: میانگین نگرش به مهاجرین برابر $33/2$ و سطح معنی داری آزمون برابر $0/000$ است. چون سطح معنی داری آزمون کوچکتر از $0/05$ است فرض صفر رد می‌شود. در نتیجه میانگین نگرش به مهاجرین کمتر از 3 (یعنی کمتر

از حد متوسط) است؛ یعنی نگرش منفی است. نکته قابل ذکر این است که بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی پاسخگویان یعنی سکونت در منطقه‌های مختلف برخی از اماکن محله و نوع نگرش به مهاجرین رابطه وجود ندارد.

در تحلیل تحصیلات ضریب همبستگی اسپیرمن برابر $0/158$ و سطح معنی داری آزمون $0/118$ است. با توجه به اینکه سطح معنی داری آزمون پیرسون بزرگتر از $0/05$ است فرض مستقل بودن متغیرها تأیید می‌شود. در تحلیل تأثیر شغل جدول آنالیز واریانس مجموع مربعات، درجات آزادی، میانگین مربعات، آماره F و سطح معنی داری آنالیز واریانس محاسبه شده است. با توجه به بزرگتر بودن سطح معنی داری آنالیز واریانس ($0/28$) از $0/05$ ، فرض صفر تأیید می‌شود. در نتیجه نگرش به مهاجرین جدید در افراد دارای مشاغل مختلف تفاوت معنی داری ندارد.

اما بین ویژگی‌های دموگرافیک جنس و سن با نوع نگرش به مهاجرین، رابطه وجود دارد. در تحلیل تأثیر جنس، میانگین نگرش به مهاجرین در بین زنان $46/2$ و در مردان $21/2$ و سطح معنی داری آزمون $0/22$ است. با توجه به سطح معنی داری آزمون $0/05$ که کمتر از $0/05$ است فرض صفر (برابر بودن میانگین نگرش به مهاجرین در بین زنان و مردان) رد می‌شود. یعنی نگرش به مهاجرین در بین زنان بیشتر (مثبت تر) از می‌باشد. و در تحلیل رابطه سن ضریب همبستگی اسپیرمن برابر $0/29$ و سطح معنی داری آزمون $0/004$ است. با توجه به اینکه سطح معنی داری آزمون پیرسون کمتر از $0/05$ است فرض مستقل بودن متغیرها رد می‌شود یعنی بین نگرش به مهاجرین و سن رابطه معکوس معنی داری وجود دارد. با افزایش سن نگرش منفی‌تر می‌شود.

نتایج حاصل از مصاحبه عمیق صورت گرفته در سطح محله نیز نشان داد که:

با توجه به جایگاه و نقش مردم و گروه‌های مردمی در امر کاربرد استراتژی‌های توانمندسازی در جهت بهبود اسکان غیررسمی بهترین روش در جهت ورود به این محلات و آشنایی با نوع اسکان در سطح محلات و انتخاب روش متناسب با هر نوع از اسکان در سطح محلات، روش

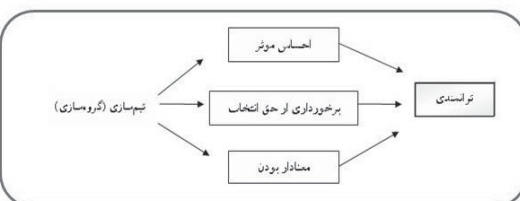
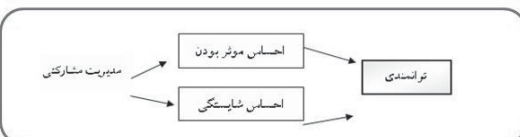
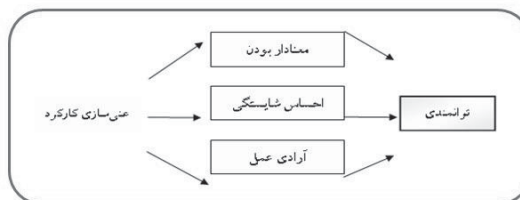
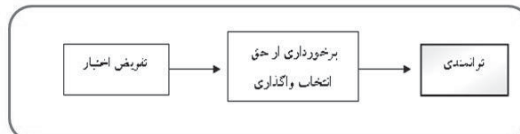
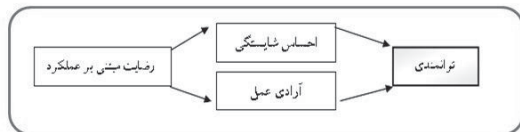
مصاحبه عمیق می‌باشد که در محله توحید در قالب تشکیل گروه‌های بحث با ساکنین و نهادهای درگیر با مساله اسکان غیررسمی در سطح محله صورت گرفت. در قسمت بعد تحلیل قابلیت‌ها محدودیت‌ها و امکانات محله با توجه به مطالعات و مشاهدات میدانی و با استفاده از نتایج پرداخته شده نشان داد که محله توحید به دلیل قرارگیری در ابتدای ورودی شهر بندرعباس با توجه به دارا بودن پتانسیل قوی نیروی انسانی و وجود عناصر و عوامل اجتماعی و فرهنگی موثر در همگرایی اجتماعی در زمینه نظام خویشاوندی و وابستگی‌های قومی و وجود شرایط مساعد فرهنگی جهت اشتغال زنان به ویژه در زمینه ایجاد کارگاه‌های خانوار شهری به همراه وجود زمینه‌های مناسب مشارکت افراد محلی در اشکال متعدد وقف و تشکیل سازمان‌های خیریه به دلیل اعتقاد شدید اهل سنت به این امر و وجود بافت مذهبی دوگانه یکی از محلات زمینه‌ساز جهت کاربرد استراتژی توانمندسازی با دید شهرنگر به شمار می‌آید.

۱. یک: جلوگیری و کنترل گسترش این شکل از اسکان در سطح شهر و محله مورد بحث؛

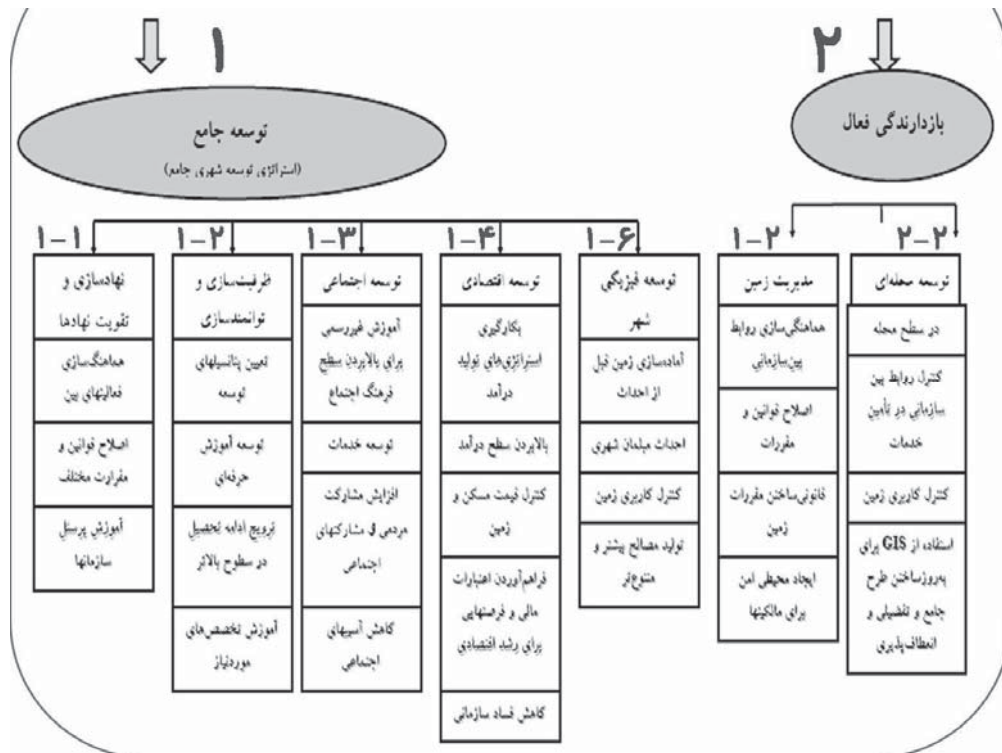
۲. دوم: تعریف و اجرای برنامه‌های مناسب توانمندسازی و اجتماعی- اقتصادی در سطح محلات با توجه به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های محیطی با دید شهرنگر باشد؛

۳. سوم: ارتقاء و بهبود زندگی اقشار کم‌درآمد ساکن در سطح محلات.

در راستای بهبود کاربرد استراتژی‌های توانمندسازی جهت بهبود اسکان غیررسمی اقدامات زیر امکان استفاده موثر و مناسب از این استراتژی را در سطح محله فراهم خواهد آورد:

جمع‌بندی نتیجه گیری
با توجه به مسایل و مشکلات بررسی شده نتایج حاصله نشان می‌دهد که مشکل اسکان غیررسمی و نداشتن سند مالکیت به همراه فاضلاب معابر از مشکلات مهم برای موجود در محله می‌باشد. در همین رابطه نبود دسترسی امکان احداث سیستم فاضلاب و ارتباط دادن آن با سیستم فاضلاب شهری را غیرممکن می‌سازد. مشکل جمع‌آوری زباله نیز مربوط به مسئله عدم دسترسی است. ماشین‌های جمع‌آوری زباله قادر به ورود به بافت محله‌ها نیستند. بدلیل اهمیت استراتژی توانمندسازی نگرش شهر محور با دوری جستن از دید صرف عمرانی در برخورد با سکونتگاه‌های غیررسمی ضروری می‌باشد. محورهای اساسی و اصولی پایه استراتژی توانمندسازی می‌بایستی بدنبال ایجاد همگرایی و

نمودار ۷. نحوه استقرار و مکان ایجاد سکونتگاه‌های غیر رسمی؛ مآخذ: نگارنده بر اساس یافته‌های تحقیق.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۳۵

- تقویض اختیارات به مردم ساکن در مراکز غیر رسمی موجب توانمندسازی آنها را فراهم می‌کند.
- رضایت مبتنی بر عملکرد به تقویت فرآیند توانمندسازی کمک می‌نماید.

- غنی‌سازی کارکرد اجتماعی گروهها به تقویت فرآیند توانمندسازی کمک می‌کند.

- مدیریت مشارکتی فرآیند توانمندسازی را تسهیل می‌کند.

- تشکیل گروههای اجتماعی می‌تواند نقش موثری بر فرآیند توانمندسازی مردم ساکن در مسکن غیررسمی داشته باشد.

در نهایت امر پیشنهادات باید معطوف به تصمیم توانمندسازی با استفاده از دو مدل توسعه یکپارچه و مدل پیشگیری با هدف کاهش اسکان غیررسمی و جلوگیری از گسترش آن در سطح محله می‌باشد.

«استراتژی توسعه شهری یکپارچه» بدنبال ایجاد و طراحی ساختار مناسب جهت سامان‌سازی فرآیند توسعه شهری در ابعاد گوناگون برنامه‌ریزی است. هدف

مآخذ و کتاب شناسی
۱. ایراندوست، کیومرث و صرافی، مظفر (۱۳۸۶) یاس و امید در سکونتگاه‌های غیر رسمی، نمونه موردی شهر کرمانشاه، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۶، صص ۲۲۰-۲۰۱
۲. ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۸۴) بررسی جامعه شناختی عوامل موثر بر عملکرد شوراهای اسلامی شهر در توسعه محله ای، پایان نامه دکتری دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
۳. پیران، پرویز (۱۳۷۴) الونک‌نشینی در تهران، مجله‌ی اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره‌های ۸۸-۸۷، ۹۲-۹۱، ۹۱-۸۸
۴. جواهری پور، مهرداد و داورپناه، بابک (۱۳۸۱) سکونتگاه‌های ناپایدار اقشار کم درآمد شهری، هفت شهر، فصلنامه عمران و بهسازی شهری، سال سوم،

شماره هشتم، صص ۹۵-۸۲

۱۵. شیخی، محمد (۱۳۸۱) فرایند شکل گیری و دگرگونی

سکونتگاه های خودرو پیرامون کلانشهر تهران، هفت شهر، فصلنامه عمران و بهسازی شهری، سال سوم، شماره هشتم، صص ۵۱-۳۶

۱۶. صرافی، مظفر (۱۳۸۱) ویژگی های حاشیه نشینی، فصلنامه ی هفت شهر، سال سوم، شماره ی هشتم، صص ۹۱-۸۸.

۱۷. عسگری طباطبایی، اسدالله (۱۳۸۱) بررسی اجمالی از پدیده ی بافتهای پیرامونی و یا حاشیه نشینی در ایران، فصلنامه ی هفت شهر، سال سوم، شماره ی هشتم، صص ۱۰۲-۱۰۰.

۱۸. قاسمی اردهانی، علی، علی حسینی راد (۱۳۸۷) جریان های مهاجرت داخلی ایران طی دهه های ۱۳۷۵-۱۳۸۵، فصلنامه جمعیت، شماره ۶۵ و ۶۶، تهران، سازمان ثبت احوال کشور.

۱۹. قاسمی سیانی، محمد (۱۳۸۸) پیامدهای مهاجرت روستا- شهری نسل جوان روستایی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، بهار و تابستان ۱۳۸۸، صص ۱۶۵- ۱۴۵.

۲۰. قرخلو، مهدی و عبدی ینگى کند، ناصح و زنگنه شهرکی، سعید (۱۳۸۸) تحلیل سطح پایداری شهری در سکونتگاه های غیر رسمی (مورد: شهر سنندج)، پژوهش های جغرافیایی انسانی، شماره ۶۹، صص ۱۶-۱

۲۱. مجتبی رفیعیان، جلد سوم پروژه توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی شهر بندرعباس با دید شهرنگر، وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان عمران و بهسازی شهری، بانک جهانی، شرکت مهندسين مشاور ساپ، صص ۴۶، ۱۳۸۲

۲۲. نقدی، اسداله و صادقی، رسول (۱۳۸۵) حاشیه نشینی چالشی فراروی توسعه پایدار شهری (با تأکید بر شهر همدان)، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۲۰، صص ۲۳۱-۲۱۳

۵. حاج حسینی، حسین (۱۳۸۵) سیری در نظریه های مهاجرت، فصلنامه راهبرد، شماره ۴۱، پاییز ۸۵، صص ۳۶-۳۵

۶. حاج یوسفی، علی (۱۳۸۱) حاشیه نشینی شهری و فرایند تحول آن (قبل از انقلاب اسلامی)، فصلنامه ی هفت شهر، سال سوم، شماره هشتم، صص ۲۵-۱۲.

۷. حبیبی، محمدنبی (۱۳۷۷)، بررسی اثرات اقتصادی - اجتماعی اسکان گودنشینان جنوب تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ی علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

۸. حسامیان، فرخ، گیتی اعتماد، محمد رضا حائری (۱۳۶۳)؛ شهرنشینی در ایران؛ تهران، موسسه انتشارات آگاه

۹. حسین زاده، علی حسین، عبدالرضا نواح و مرتضی اسماعیلی (۱۳۸۷) بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر حاشیه نشینی در شهر بهبهان، فصلنامه توسعه انسانی، نشریه تخصصی دوره دوم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۸۷، دانشگاه شهید چمران اهواز، صص ۱۱۱ - ۱۰۲

۱۰. خضرای، فرزین (۱۳۸۱) توانمندسازی در اسکان غیر رسمی تجربه زاهدان، هفت شهر، فصلنامه عمران و بهسازی شهری، سال سوم، شماره هشتم، صص ۶۳-۵۴

۱۱. ربانی، رسول و فریدون وحید (۱۳۸۱) جامعه شناسی شهری، چاپ اول، اصفهان، انتشارات دانشگاه اصفهان و سازمان سمت.

۱۲. زاهد زاهدانی، سعید (۱۳۵۵) بررسی گروهی از حاشیه نشینان شهر تهران و نظری اجمالی به حاشیه نشینی در ایران، پایان نامه ی کارشناسی ارشد، دانشکده ی علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

۱۳. سبزیان، سعید (۱۳۷۲) بررسی مهاجرت های روستایی در استان همدان، استانداری همدان، مرکز مطالعات فرهنگی استان همدان.

۱۴. سیف الدینی، فرانک (۱۳۸۳) چارچوب برنامه ریزی روش گرا- ارتقاء سکونتگاه های غیر رسمی شهری (مورد: مطالعه بندرعباس)، پژوهش های جغرافیایی، شماره ۴۹، صص ۱۶۳-۱۴۹

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۹ بهار و تابستان ۱۳۹۱
No.29 Spring & Summer

۳۳۶

Urban

Management

A Quarterly Journal of Urban
Management and Planning
Vol. No. 29 Spring & Summer
2012

The Urban and Rural
Research Center

Address: No. 17, Shahid Naderi
St., Keshavarz Blvd, Vali-e-Asr sq.,
Tehran, Iran

Tel: 88976651-88986382-
88966239

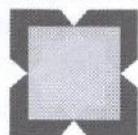
Fax: 88977918

Urban Research Center:

Address. As above, North Forth
Floor

Tel: 88977919

Ministry of Interior

Iran Organization Of Municipality
and Rural Managers The
Cultural, Informative and
Publications Institute

<http://www.imo.org.ir>

License Holder: The Iranian Municipalities Organization (I.M.O)

Managing Director: Hamidreza Ershadmanesh

Editor-in-chief: Mohammadreza Bemanian

The Editorial Board:

Aminzade, Behnaz. Associate Prof, Environmental Studies
Department, Tehran University

Asgari, Ali. Associate Prof, Management Studies Department,
York University of Canada

Azizi, Mohammad Mahdi. Prof, Faculty of Fine Arts, Tehran
University

Behzadfar, Mostafa. Assistant Prof, Architecture and Urban
Planning Department, Elm-o-san'at University of Iran

Bemanian, Mohammadreza. Associate Prof, Art and
Architecture Department, Tarbiat Modares University

Diba, Darab. Prof, Faculty of Fine Arts, Tehran University

Etesam, Iraj. Prof, faculty of fine art, Tehran University

Farhangi, Ali Akbar. Prof, Management Department, Tehran
University

Ghafari, Ali. Prof, Architecture and Urban Planning Department,
Shahid Beheshti University

Golabchi, Mahmood. Prof, Faculty of Fine Arts, Tehran
University

Latifi, Gholamreza. Assistant Prof, Social Sciences Department,
Allameh Tabatabayee University

Mirsepasi, Nasser. Prof, Management and Economy
Department, Azad University of Tehran

Naghizade, Mohammad. Assistant Prof, Art and Architecture
Department, Azad University of Tehran

Pourjafar, Mohammadreza. Prof, Art and Architecture
Department, Tarbiat Modares University

Sedigh Sarvestani, Rahmatallah. Prof, Social Sciences
Department, Tehran University

Tavosi, Mahmood. Prof, Art and Architecture Department,
Tarbiat Modares University

Editorial manager: Mahmoudinedjad, Hadi, Phd, scholar; Tarbiat
Modares University

Editorial Administarator: M. Shahryari

Editorial Committee: O. Ahadion, E. Taherimehr,

English Editorial: M. Heidarolad

- Papers submitted for publication should describe original work not previously published.
- Papers presented at a scientific meeting should be accompanied by particulars of the Meeting.
- Manuscripts may be submitted in English, and should be written according to sound grammar and proper terminology, irrespective of the language, the paper should be accompanied by both English and Persian abstracts.
- Manuscripts should be typed on one side of the A4 paper, with double spacing and 3 cm margin at each side submitted in triplicate.
- The first page of the paper should only contain the title, name(s), degree(s) and address of the author(s), and the source(s) or financial support for the study, if applicable.
- The text should include: title, 3-5 keywords, abstract, introduction, materials and methods, results and discussion, acknowledgment if any, and reference.
- The English and Persian abstracts for each paper submitted on two separate pages and inclusive of all information requested under item 4, should not exceed 20 lines.
- Tables, in limited numbers, should be submitted on separate with the captions placed above.
- Figures and graphs (only in black and white) in limited numbers, are accepted only if they are of high quality art work and mounted on separate pages with the legends placed below.
- The same data should not be presented in both tables and figures, and their suggested place should be clearly marked on the margin of the text.
- References alphabetically arranged by the author's name, and in sequential numbers, as will be referred to in the text, should include the following information: name of the author(s), year of publication, title, name, of the journal (as abbreviated by index medicus), volume number and page number. With regards to books, the edition, name and address of the publisher should replace the name and volume number of journal.
- Short communication and case reports should, when possible, follow the same be ordered in advance.
- The sole responsibility for the views and statement expressed in the article remains only with the author(s).
- Editors of the journal reserve the journal reserve the right accept or reject any article, as necessary.

Urban

29

Management

**Journal of Urban and Rural
Management, Urban and
Rural Research Center**

Vol.10 No.29 Spring & Summer

1. Locating natural tourism areas based on principles of landscape architecture (Using a combination of focus group discussions and the Analytical Hierarchy Process)
2. Histology of urban historical textures; case study: yazd city
3. structural evaluation process developed and implemented plans - strategic, sample Tehran Municipality District 9
4. The Analysis of the Education Effectiveness on the Performance of Rural Managers (Dhyaran)
5. The application of the space syntax of the Valiasr St Basht city
6. Strategies of Institutional structure - management City with approach urban sustainable development (Case Study: City of Karaj)
7. Analyzing position of the local patterns in upgrading countryside dwelling (based on studying on East Azerbaijan province)
8. Evaluation of factors affecting acceptance of City Electronic Services Combination of information technology acceptance model (TAM) and theory of planned behavior (TPB) and Trust (Case Study: Electronics offices in Tehran)
9. Information and Communication Technology (ICT) and its Role in Decreasing Demands for civil journeys: Case Study of Shiraz.
10. The Assessment of Proposed Traffic Control Zone of the City of Shiraz from Citizens' Viewpoint
11. Explain the factors affecting rural governance in local government (Case Study: Qazvin Township)
12. Estimation of technical efficiency municipalities Iran case study: Municipal provincial centers nationwide
13. Evaluation of the use of new technologies in renovation of deteriorated urban areas in Tehran
14. Analyzing of Methods of Financing for Renewal Projects of Deteriorated Urban Textures (Case Study: Hamzehabad Neighborhood, Tehran)
15. Integrating AHP model and analyze network in GIS Environment for locating of remedial control (hospital) (case study of semnan)
16. Analysis and Evaluation of Sustainable Distribution and Development of Urban Green Spaces (Case Study: Miandoab City)
17. Assessing the level of talent management strategies in Isfahan city municipality
18. City Hall, a Desirable Arena to Increase Citizen Participation
19. Rise reducing crime in the reconstruction of earthquake-stricken areas in CPTED approach with emphasis on disaster management; case study: bam city after the earthquake
20. Organizing and empowering informal settlements in urban areas with the attitude of local residents; case study: Tohid area, Bandar Abas